Dupka György

A MI GOLGOTÁNK

A KOLLEKTÍV BŰNÖSSÉG ELVÉNEK ALKALMAZÁSA A KÁRPÁTALJAI MAGYAROKKAL ÉS NÉMETEKKEL SZEMBEN

(A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946)

Kárpátaljai Magyar Könyvek
215.

Készült a Bethlen Alap
támogatásával

© Dupka György, 2012
© Szolyvai Emlékparkbizottság, 2012

Felelős kiadó: Dupka György
Szakmai lektor: Zubánics László
Szerkesztő: Nagy Zoltán Mihály
Fedélterv, műszaki szerkesztő: Fuchs Andrea
Készült a Borneo Kft.-ben

ISBN 978-963-9814-51-6
ISSN 1022-0283

Dupka György

A MI GOLGOTÁNK

**A KOLLEKTÍV BŰNÖSSÉG ELVÉNEK ALKALMAZÁSA
A KÁRPÁTALJAI MAGYAROKKAL ÉS NÉMETEKKEL SZEMBEN**

*(A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása
az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946)*

SZOLYVAI EMLÉKPARKBIZOTTSÁG
Intermix Kiadó
Ungvár – Budapest
2012

„Sztálin Jóska, te vad hóhér,
megfordulhatsz sírodban,
átok veri porcikádat,
nem pihenhetsz nyugodtan.

Álnok szavad, hazug szavad,
de sok népet ámított,
megszenvedték hatalmadat
az ártatlan magyarok.”

Lágerballada (részlet), 1953.
(Szerzője ismeretlen)

TARTALOM

11 **A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁG ZARÁNDOKHELYE. *Húszéves a Szolyvai Emlékpark***

15 **I. A KOLLEKTÍV BŰNÖSSÉG ELVÉNEK ALKALMAZÁSA A KÁRPÁTALJAI MAGYAROKKAL ÉS NÉMETEKKEL SZEMBEN**

15 **A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946**

15 1. A magyarok és németek internálásának problémaköre – tabutéma az ukrán hivatalos történetírásban

22 2. Kárpátalja szovjetek általi elfoglalásának katonapolitikai előkészítése, végrehajtása, röplap-akciók, kommandatúrák felállítása

30 3. Rendelet a kollektív büntetés elvének alkalmazásáról

34 4. Az akcióban közreműködő egységek felkészítése

38 5. NKVD-műveleti feladatok, jelentések az internálás végrehajtásáról

50 6. A munkácsi kongresszus árnyoldalai

51 7. A magyarság viszonya a munkácsi kiáltványhoz

56 8. Önkéntesek toborzása a Vörös Hadseregbe

58 9. „Csehtoborzás” az elhurcoltak körében

62 10. *HATÁRON ÁTNYÚLÓ ELHURCOLÁSOK, TERÜLETFOGLALÓ KATONAI AKCIÓK+*

62 10. 1. Kárpátaljáról szervezett magyarországi elhurcolások

63 10. 2. Kárpátaljáról szervezett elhurcolások Kelet-Szlovákiában

65 10. 3. Kárpátaljáról szervezett területfoglalások a romániai Máramarosban

68 **A Csehszlovák Köztársaság kormánymegbízotti hivatalának tevékenysége Kárpátalján**

68 1. Propagandaháború a cseh „reakciósok” és a „moszkoviták” között

69 2. A csehszlovák adminisztráció ügyiratai a szovjet katonai adminsztráció tevékenységéről

72 3. Titkosított szovjet ügyiratok a csehszlovák adminisztráció tevékenységéről

76 4. Szovjet–csehszlovák diplomáciai csörte Kárpátalja hovatartozásának ügyében

82 A német férfiak és nők mozgósítása kényszermunkára

82 1. Az NKVD első és második tisztogatási akciója

82 2. A harmadik tisztogatási akció központi elrendelése

84 3. *A német nemzetiségű polgárok mozgósításának főpróbája Kárpátalján*
90 4. Határozat a német és magyar családok kitelepítéséről
92 5. A közép-európai országok német lakosságának etnikai alapú represszió ja
94 **Szovjetellenes elemek felkutatása, letartóztatása**
94 1. NKVD-hajsza a magyar „kémek, terrorista csoportok" ellen
95 2. Magyar, német, ruszin és ukrán vezető értelmiségiek likvidálása
96 3. A szovjet igazságszolgáltatás törvénytelen alkalmazása, megtorló intézmények leszámolása a nép „ellenségeivel"
102 **Hadifogolytáborok létrehozása**
102 1. Katonai kommandatúrák
102 2. Regionális átmeneti hadifogoly-átvevő helyek
104 3. A perecsenyi PPV hadifogoly-átvevő hely
106 4. A szolyvai № 2. SZPV hadifogoly-gyűjtőtábor
110 5. A szambori átvevő-továbbküldő hadifogolyláger
112 6. A gyűjtőlágerek foglyainak nemzetiségi összetétele, elszállításuk megszervezése
117 7. NKVD-ellenőrzések a hadifogoly-gyűjtőtáborokban
121 8. A gyűjtő- és elosztó táborokban feltárt hiányosságok
123 9. A „tévesen" letartóztatottak felmentése
127 10. Jelentősebb munkatáborok, ahol 1944–1948 között kárpátaljaiak raboskodtak
136 **Hazavárás, hazatérés**
136 1. Kérvények, beadványok, levelek az elhurcoltak hazatérése ügyében
137 2. Hatósági beadványok az elhurcoltak hazatérésének ügyében
140 3. Hazatérés a lágerekből
142 4. Veszteséglisták és egyéb adatok a lágerekbe hurcolt kárpátaljaiakról
145 5. Kárpátalja emberi veszteségei a II. világháború, ezen belül a náci megszállás idején (1939–1945), valamint a Szovjetunió hadifogolytáboraiban
147 6. Összesített adatok az 1944–1946 között internált, letartóztatott, hadifogságba hurcolt, elítélt és kivégzett személyekről
149 **II. A KÁRPÁTALJAI MAGYARSÁG VESZTESÉGLISTÁJA TELEPÜLÉSI EMLÉKMŰVEKEN ÉS A SZOLYVAI SIRATÓFALON**
151 **BEREGSZÁSZI JÁRÁS** (38 település)
154 Asztély
155 Badaló
158 Balazsér
158 Bátyú

161 Bene
163 Beregardó
164 Beregdéda/Homok
165 Beregsom
167 Beregszász
176 Beregújfalu
177 Bótrágy
178 Bulcsu (Nagy-)
179 Csetfalva
180 Csonkapapi
182 Gát
183 Gut
184 Halábor
185 Harangláb
186 Hetyen
187 Kígyós
187 Kisbégány
189 Macsola
190 Makkosjánosi
191 Mezőgecse
192 Mezőhomok
193 Mezőkaszony
194 Mezővári
197 Nagybakta
198 Nagybereg
200 Nagybégány
201 Nagy- és Kisbakos
202 Nagyborzsova
203 Nagymuzsaly
205 Rafajnaújfalu
206 Sárosoroszi
208 Tiszacsoma
209 Újbátyú
209 Zápszony
210 **ILOSVAI JÁRÁS** (5 település)
211 Bilke
211 Boród
212 Dolha
212 Ilonca

212 Ilosva
213 **MUNKÁCSI JÁRÁS** (9 település)
214 Barkaszó
215 Beregrákos
217 Csongor
218 Dercen
220 Fornos
220 Ignéc
221 Izsnyéte
222 Munkács
226 Szernye
228 **NAGYSZŐLŐSI JÁRÁS** (28 település)
229 Akli
230 Aklihegy
230 Batár
231 Csepe
232 Fancsika
232 Feketeardó
235 Feketepatak
236 Fertősalmás
237 Forgolány
238 Gödényháza
238 Karácsfalva
239 Királyháza
240 Mátyfalva
241 Nagypalád
242 Nagyszőlős
245 Nevetlenfalu
247 Salánk
248 Szőlősgyula
249 Tekeháza
251 Tiszabökény
252 Tiszafarkasfalva
252 Tiszakeresztúr
254 Tiszapéterfalva
255 Tiszasásvár
255 Tiszaújhely
256 Tiszaújlak
258 Tivadarfalva

259 Verbőc
260 **NAGYBEREZNAI JÁRÁS** (1 település)
260 Nagyberezna
261 **PERECSENYI JÁRÁS** (3 település)
261 Perecseny
262 Turjabisztra
262 Turjaremete
263 **UNGVÁRI JÁRÁS** (31 település)
264 Baranya
264 Bátfa
265 Botfalva
265 Csap
267 Császlóc
268 Eszeny, Tiszaújfalu
269 Gálocs
271 Homok/Kincseshomok
271 Ketergény
272 Kisdobrony
273 Kisgejőc
275 Kisszelmenc
276 Koncháza
276 Korláthelmec
277 Minaj
278 Nagydobrony
281 Nagygejőc
282 Őrdarma
283 Palágykomoróc
283 Palló
284 Rát
285 Sislóc
286 Szalóka
287 Szerednye
288 Szürte
290 Téglás (Kis)
290 Tiszaágtelek
291 Tiszaásvány
292 Tiszasalamon
293 Ungtarnóc
294 Ungvár

308 **TÉCSŐI JÁRÁS** (4 település)
309 Aknaszlatina
313 Bustyaháza
315 Taracköz
315 Técső
319 **HUSZTI JÁRÁS** (3 település)
319 Huszt
321 Husztsófalva
322 Visk
327 **SZOLYVAI JÁRÁS** (1 település)
327 Szolyva
329 **RAHÓI JÁRÁS** (6 település)
329 Gyertyánliget
330 Kőrösmező
332 Nagybocskó
333 Terebesfehérpatak
334 Tiszabogdány
335 Rahó
337 **ÖKÖRMEZŐI JÁRÁS**
337 **VOLÓCI JÁRÁS**
338 **TÖRTÉNELMI EGYHÁZAINK MÁRTÍRJAI**
339 **ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐK, FELSŐHÁZI TAGOK**
340 **A SZOVJET BIZTONSÁGI SZOLGÁLAT LEVÉLTÁRI DOKUMENTUMAI HOZZÁFÉRHETŐSÉGÉNEK KEZDEMÉNYEZÉSE.** AZ 1944-ben és az azt követő években a kárpátaljai magyarok és németek ellen alkalmazott megtorló akciókkal kapcsolatban.
348 **III. MELLÉKLETEK**
348 **LEVÉLTÁRI FORRÁSOK**
348 **FELHASZNÁLT IRODALOM**
361 **ADATKÖZLŐK**
366 **A SZERZŐ FONTOSABB PUBLIKÁCIÓINAK JEGYZÉKE**
373 **KUTATÓCSOPORTBAN, TEREPGYAKORLATON**
374 **SZOLYVAI EMLÉKPARK** (magyar, ukrán és német nyelven)
376 **A SZOLYVAI EMLÉKPARKBIZOTTSÁG SZEMÉLYI ÖSSZETÉTELE**

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁG ZARÁNDOKHELYE

Húszéves a Szolyvai Emlékpark

A Kárpátalja területét 1944 őszén elfoglaló szovjet hadigépezet becslések szerint több mint 40 ezer kárpátaljai magyart ás németet hurcolt el, akik nagy része nem élte túl a deportálás és a lágerélet viszontagságait. Az utóbbi évtizedek során környezetünkben végbement alapvető társadalmi és politikai változások ellenére a „malenykij robot" kérdése nem tekinthető rendezettnek, lezártnak, hiszen a régió lakossága ellen elkövetett eme bűncselekmény hivatalos elismerése az ukrán állam részéről a mai napig hiányzik. A Szolyvai Emlékparkbizottság létének és tevékenységének lényege – a történelmi megemlékezés, a kegyeleti kötelezettség mellett – az áldozatok anyagi és erkölcsi rehabilitációja kérdésének napirenden tartása, a tragikus eseménysorozat tényanyaga feltárásának elősegítése. Ez a testület 1993-ban informális civil egyesületként jött létre, 2008-ban pedig Szolyvai Emlékparkbizottság Kárpátaljai Jótékonysági Szervezet elnevezéssel megtörtént hivatalos bejegyzése.

Az Emlékparkbizottság kiemelt programja a Szolyvai Emlékpark megépítése, fejlesztése, állagmegőrzése és karbantartása. A Szolyvai Városi Tanács 1990. augusztus 16-án kelt 166. számú határozatával engedélyezte az első világháborús temető és a második világháborús lágertemető megmaradt (beépítetlen), csaknem egy hektáros területén emlékpark tervezését és megépítését. Az emlékpark alapkövének elhelyezésére 1991. novemberében került sor. 1994. novemberében, a deportálások 50. évfordulójára elkészültek a park főbb elemei (tereprendezés, emlékfal, kerítés stb.) és megtörtént az emlékhely ünnepélyes felavatása. A későbbi években megépült az emlékhely obeliszkje és a közel 50 méter hosszúságú emlékfalon elhelyezett egységes fekete márványtáblákra felkerült Kárpátalja 130 magyarlakta településének több mint 5 ezer magyar mártír nevét tartalmazó veszteséglistája. 2008–2009-ben épült meg a Mártírok Kápolnája és egy vizesblokk, 2010-ben a fő- és alsóbbrendű utakon helyükre kerültek a park megközelítését segítő jelzőtáblák.

A XXI. század első évtizedének végére befejeződött az Emlékpark területének beépítése. A Kárpátaljai Római Katolikus Egyházmegyével és a szolyvai közösséggel megállapodva a park kerítéssel övezett 0,8 hektáros területét a római katolikus egyház nevére telekkönyvezték. A Kárpátaljai Római Katolikus Egyházmegyével kötött megállapodásnak megfelelően a Szolyvai Emlékparbizottság a továbbiakban is vállalja, ellátja a park gondozásának, fenntartásának feladatait.

Az eddigi építkezések értéke közel 120-150 ezer eurót tehet ki. A pontos értéket azért nem lehet megállapítani, mert az első ütem beruházásai, amelyek javarészt helyi magánszemélyek és vállalatok adakozásaiból történtek, az ukrajnai hiperinfláció időszakában valósultak meg. A beruházásokat jelentős összeggel támogatta az Illyés Alapítvány (később: Közalapítvány). A „felső" terület rendezését és az obeliszk megépítését 20 ezer márkás összeggel támogatta a Német Hadisírgondozó Társaság. Legutóbb a Szülőföld Alap és a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. nyújtott támogatást a fentebb említett objektumok felépítésére és a park állagának fenntartására.

Az 1944–45-ben a vidék magyar és német nemzetiségű lakosságát ért retorziók történetének kutatása, valamint az áldozatok és hozzátartozóik anyagi és erkölcsi jóvátételének kérdései továbbra is számos, gyakran megoldhatatlannak tűnő feladatot adnak az Emlékparkbizottság számára. A nemzetiségi alapon történő deportálás – a sztálinista rezsim egyéb gaztetteihez hasonlóan – a szovjet érában tabutéma volt. A lágerben töltött időt formálisan kitörölték a hivatalos életrajzokból. A túlélők további sorsának alakulásában ez inkább hátrányt jelentett, és természetesen semmiféle előnyt nem élveztek. A rendszerváltás időszakában (1989–1991) vált lehetővé a nyilvános megemlékezés. A magyarországi kárpótlási folyamatban a túlélők, illetve özvegyeik a vonatkozó jogszabályoknak megfelelően a lágerekben eltöltött idővel arányos értékű kárpótlási jegyek formájában egyszeri anyagi jóvátételben részesültek. A Kárpátaljai Megyei Tanács több ízben minimális összegű juttatásban részesítette őket.

A Szolyván történtekkel kapcsolatban az ukrán állam a mai napig semmilyen formában nem foglalt állást, sőt, minden jel arra mutat, hogy ez nem is áll szándékában. Állításomat többek közt arra a tényre alapozom, miszerint meghívóink, amelyekben az évente november második felében tartott megemlékezésekre invitáljuk az ukrán állami főméltóságokat – rendre válasz nélkül maradnak; de erre utal az a körülmény is, hogy a központi ukrán államhatalmi szervek nem támogattak egyetlen beadványt, törvényjavaslatot sem, amelyeket annak idején parlamenti képviselőként és az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség elnökeként nyújtottam be, később ugyanilyen pozíciókból Gajdos István terjesztett elő kompetens fórumokon.

Az eltelt évtizedek alatt – a magyarországi kárpótlási akción kívül – az áldozatok hozzátartozóit lelki segítségnyújtásban részesítették a magyar civilszervezetek és az egyházak is. Itt a túlélők visszaemlékezéseinek folyamatos publikálására, a magyarlakta településeken emlékjelek állítására, az évente megtartott helyi és központi gyászszertartásokra, koszorúzásokra és azokra a szépirodalmi alkotásokra gondolok, amelyek az elhurcolások egy-egy tragikus részletét dolgozták fel.

Tevékenysége során az Emlékparkbizottság kiemelt figyelmet fordít a szolyvai tragédiával kapcsolatos információk folyamatos kommunikálására Ukrajna és Kárpátalja lakossága irányában. A sztálinizmus bűntettei feltárásának, amelyek sorába tartozik a szolyvai láger története is, a rendszerváltás időszakában jelentős társadalmi visszhangja volt. Ebben az időszakban a megye teljes lakossága a helyi tömegtájékoztatási eszközök révén értesülhetett a tényekről. Bizottságunk igyekszik gondoskodni arról is, hogy a megemlékezéseinkhez kapcsolódó hírek, publikációk megjelenjenek a központi és helyi ukrán nyelvű sajtóban. Úgy vélem, az idősebb korosztályhoz tartozó kárpátaljai lakosok többsége megfelelő információval rendelkezik a magyar és német férfilakosság 1944. novemberében-decemberében történt deportálásáról és annak következményeiről. Ugyanakkor azt látjuk, hogy a fiatalabb nemzedéknek igencsak hiányos ismeretei vannak a történtekről, a XX. századi magyar sorstragédiáról. Ezen a helyzeten csak akkor tudunk változtatni, ha az események ismertetése bekerül az iskolai tananyagba – ehhez viszont a tények hivatalos állami elismerésére van szükség.

Nyilván ennek a széleskörű tájékoztató tevékenységnek is köszönhető, hogy a Szolyvai Emlékparkban az elmúlt húsz esztendő alatt semmilyen atrocitás, rongálás nem történt. Ehhez valószínűleg hozzájárul az a körülmény is, hogy beruházásainkat, megemlékezéseinket és más akcióinkat a helyi vállalatok, vállalkozók, az önkormányzati vezetés, az egyházak és a társadalmi szervezetek bevonásával végezzük, illetve tartjuk meg; valamint az a tény is, hogy Szolyván a helyi magyarság (a város 20 ezer lakosából mindössze 400 fő magyar nemzetiségű) megbecsült, elismert része a város közösségének

A mindinkább élénkülő magyarországi „Kárpátalja-turizmusnak" köszönhetően – amelynek fokozatosan részévé válik a Szolyvai Emlékpark meglátogatása – egyre többen szereznek tudomást tragédiánkról az anyaországban is. Véleményem szerint nemzetünk történelmének e tragikus fejezete részét kellene hogy képezze az egységes magyar történelemoktatásnak.

Az Emlékpark tervezési-kivitelezési munkálatait az 1990-es évek elejétől a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség alelnökeként és a Kárpátaljai Megyei Kommunális Igazgatóság főmérnökeként vezettem, illetve koordináltam. Abban az időszakban ez irányú tevékenységem során főbb partnereim voltak: a Megyei Rehabilitációs Bizottság (elnöke Molnár Bertalan, titkára Dupka György), valamint Szolyva város és a Szolyvai járás elöljárói.

Rajtam kívül megalakulásától kezdve a Szolyvai Emlékparkbizottság állandó tagja Dupka György (a titkári teendőket látja el), Vass István, a Szolyvai Magyar Kulturálsi Szövetség elnöke, Kincs Gábor építészmérnök és Horváth Sándor újságíró. A Bizottság munkájában folyamatosan részt vállal Zubánics László,

Gajdos István, Revák István, Pirigyi Béla, Kőszeghy Elemér és még sokan mások. Már hagyománnyá vált, hogy bizottsági tagságot vállal Szolyva város mindenkori polgármestere: 2002-től tagunk Reöthy János, előtte tagunk volt és támogatóink közt tisztelhettük Mihovk Mihajlót és Turok Mihajlót. Külön említést érdemel néhai Hevely Antal szolyvai plébános, aranymisés pápai prelátus, aki évek hosszú során Bizottságunk aktivistája és erkölcsi támasza volt. Az emlékhely szellemi gondozásában résztvevők köre talán ennél is szélesebb. Itt kiemelném Olekszij Korszun nyugalmazott KGB-ezredes érdemeit, aki jelentősen hozzájárult az 1944. évi retorziókkal kapcsolatos, korábban titkosított kordokumentumok, köztük az elhurcoltak névjegyzékeinek feltárásához.

A Bizottság munkáját széleskörű társadalmi támogatottság kíséri szinte mindegyik kárpátaljai magyar társadalmi szervezet és egyház részéről, valamint a német és ruszin szervezetek és számos helyi sajtóorgánum (elsősorban a Kárpáti Igaz Szó) is segíti munkánkat. Munkakapcsolatunk a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatási Hivatal, a Kárpátaljai Megyei Tanács, a Szolyvai Járási Állami Közigazgatási Hivatal és a Szolyvai Járási Tanács mindenkori vezetőivel jónak mondható. Egyedüli kivétel a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, amely határozatban tiltotta meg tagjai számára a Bizottságunkban való részvételt.

A Szolyvai Emlékpark ma Közép-Kelet-Európa egyik legnagyobb emlékparkja, a Kárpát-medencei magyarság zarándokhelye, a megnyugvás és kiengesztelés emlékeztető helyszíne. Az utóbbi időben egyre többen keresik fel Magyarországról, de elzarándokolnak ide a kelet-szlovákiai Kassa és Nagykapos térségéből, a romániai Szatmár megyéhez tartozó Halmiból, valamint nyugati országokból is.

A Szolyvai Emlékparkbizottság további feladatai:

1. Gondoskodás az Emlékpark állagának megőrzéséről, rendben tartásáról.
2. A park területén levő objektumoknak a megyei műemlékvédelmi hatóság védnöksége alá vételének kezdeményezése.
3. A túlélők erkölcsi és anyagi kárpótlásának, valamint az elhurcolásokkal kapcsolatos levéltári feltárások és ezek publikálásának folyamatos szorgalmazása.
4. A Kárpát-medencei áldozatok névjegyzéke régiónkénti (Magyarország, Felvidék, Erdély, Délvidék) összeállítása, az elhurcolt magyar és német polgárok nevének emlékkönyvben való megörökítésére irányuló kezdeményezés.

A Szolyvai Emlékparkbizottság eddigi elismerései:

1. A Magyar Köztársaság elnökének aranyérme, 1994.
2. Kisebbségekért Díj, 2007. decembere.

Dr. Tóth Mihály,
A Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke

Kijev, 2011. szeptember 30.

I.
A KOLLEKTÍV BŰNÖSSÉG ELVÉNEK ALKALMAZÁSA A KÁRPÁTALJAI MAGYAROKKAL ÉS NÉMETEKKEL SZEMBEN

A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946.

1. A magyarok és németek internálásának problémaköre – tabutéma az ukrán hivatalos történetírásban

Az eltelt húsz év alatt sikerült elegendő levéltári anyagot összegyűjteni, részben nyilvánosságra hozni ahhoz, hogy a kárpátaljai polgári lakossággal szemben 1944 őszén és 1945 elején a szovjet katonai hatóságok által elkövetett törvénytelenségek tényét meggyőző adatokkal, nevekkel alátámasztva minden részletében fel tudjuk tárni. Ebben a kötetben elsősorban a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 0036. számú határozatának végrehajtását mutatjuk be az 1944–1945 között keletkezett, az NKVD és más szovjet központi katonai adminisztráció által megfogalmazott jelentések tükrében. A téma feldolgozása során külön figyelmet fordítottunk a Kárpátaljai Néptanács, illetve a Kárpátaljai Területi Végrehajtó Bizottság által hozott rendelkezésekre.

A fentebb jelzett kérdéskörhöz kapcsolódó, de eddig ismeretlen anyag- és információbőség miatt nem térünk ki a szovjet megszállás, az elcsatolás és a szovjetizálás valamennyi kérdéskörének historiográfiai elemzésére. Nem foglalkozunk a kommunista diktatúra megtorló tevékenységével Kárpátalján, amely jóformán a négymegyényi terület elcsatolásától a Szovjetunió (1944–1991) felbomlásáig tartott.[1]

A jelen kötetben elsősorban a katonaköteles magyar és német férfiak „háromnapos munkára" történő internálását, a jóvátételi munkára mozgósított német férfiak és nők sorsát követjük nyomon az orosz, ukrán levéltárakban feltárt, magyarul először publikált dokumentumok alapján. A levéltári anyagok vizsgálatán túl újra kitérünk csaknem 130 magyarlakta település veszteséglistájának a korábbiakhoz képest alaposabb elemzésére, részleteket közlünk a túlélők visszaemlékezéseiből is. Mivel sikerült pontosítani a mártírok és a világháborúban elesett honvédek adatait (a települési emlékművek névsorai sok esetben hiányosak), ezek alapján új nevek kerülnek fel a Szolyvai Emlékpark siratófalára.

[1] A kommunista diktatúra 1944–1991 közötti kárpátaljai megtorló tevékenységének elemzésével külön monográfiában foglalkozom – D. Gy.

A témakörben hasonló gyűjteményes munka még nem született, magyar nyelven most először kerülnek a nyilvánosság elé a gyilkos gépezet működését feltáró és leleplező katonai és pártdokumentumok. Ezek hiteles másolatai a különböző ukrán és orosz levéltárakból kerültek a kárpátaljai megyei rehabilitációs bizottság és a Szolyvai Emlékparkbizottság birtokába.

1989. október 20-án a Népképviselők Kárpátaljai Területi Tanácsa mellett magyar munkacsoport alakult[2], amely tisztázni kívánta az 1944 őszén Kárpátaljáról munkatáborokba hurcolt magyar férfiak sorsát. A munkacsoport összetétele: Antonik Tibor, a beregszászi járási Lenin Kolhoz elnökhelyettese, Gerzánics Mária, a Szovjetunió népképviselője, a nagyszőlősi központi járási kórház osztályvezető orvosa, Dupka György, a Kárpáti Kiadó szerkesztője, Gajdos Béla, a Beregszászi Gazdaságközi Építővállalat mestere, Daday Árpád, a Beregszászi Járási Belügyi Osztály vezető nyomozója, Daskevics Jurij, az USZSZK TA és Felsőfokú Oktatási Minisztériuma tudományos-kutató laboratóriumának (Ungvár) tudományos munkatársa, Szabó Béla, a *Kárpáti Igaz Szó* helyettes szerkesztője, Orosz József, az Ungvári Járási Ügyészség vezető nyomozója, Váradi-Sternberg János professzor, a Hungarológiai Központ tudományos főmunkatársa.

A munkacsoport a 30–40-es években és az 50-es évek elején történt megtorlások áldozatainak rehabilitálását elősegítő bizottság mellett működött. A bizottság élére Dupka Györgyöt választották.[3] 1990. augusztus 26-án a megválasztott képviselőkből újjászervezték a Népképviselők Kárpátaljai Területi Tanácsának a Rehabilitáltak Jogai Visszaállításával Foglalkozó Munkabizottságát. A 17 tagú testület vezetője Molnár Bertalan, a megyei végrehajtó bizottság első elnökhelyettese lett. A dokumentációs ügyviteli feladatot Dupkáné Kövy Edit látta el, aki a túlélőktől, hozzátartozóktól beérkezett közel 200 levelet iktatott és dolgozott fel, a beregszászi levéltár anyagai alapján 30 000 hadifogoly nevét gépelte át, és megszervezte a bizottság által rehabilitált személyek névsorának közlését a megyei ukrán és magyar sajtókiadványokban. A testület megbízta Olekszij Korszun ezredest, hogy a Moszkvai Különleges Levéltárban gyűjtsön olyan dokumentumokat, amelyek megvilágítják az 1944-es novemberi elhurcolás politikai hátterét, valamint vizsgálja meg, itt őrzik-e a hiteles lágerlistákat; Dupka Györgyöt felkérték, hogy hasonló dokumentumokat kutasson fel a Beregszászi Állami Levéltárban.[4] A levéltári kutatómunkával

[2] *Kárpáti Igaz Szó*, 1989. július 12.

[3] *A KMKSZ történetéből.* Dokumentumok, tények, adatok 1989–1993. Dupka György közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 1993, 121. old.

[4] *Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól, 1944–1946*. Intermix Kiadó, 1993, 264-265. old.

párhuzamosan, valójában civil összefogásra épülő anyaggyűjtést az 1989. november 18-án Beregszászban megtartott emlékkonferencia indította el, amely többek között arról is döntött, hogy szorgalmazza az 1944 őszén „háromnapos" munkára elhurcoltak névjegyzékének összeállítását. Ebben az akcióban azóta részt vettek a túlélők, a hozzátartozók, a polgármesteri hivatalok vezetői, a civilszervezetek, a KMKSZ-alapszervezetek tisztségviselői, aktivistái.

Ebben az időszakban kétmandátumos képviselőként (egy időben voltam a megyei és az ungvári városi tanács képviselője), a megyei rehabilitációs bizottság magyar csoportjának egyik vezetőjeként, az ungvári városi tanács mellett működő, a rehabilitáltak jogainak helyreállításával foglalkozó bizottság tagjaként a magyarlakta települések veszteséglistáinak összeállításával kapcsolatos teendők koordinálását, összefogását, a levéltári kutatások beindítását, azok eredményeinek publikálását vállaltam. Célunk volt továbbá, hogy a sztálinizmus és a második világháború áldozatainak tiszteletére feliratos emlékhelyek létesüljenek, a túlélők visszaemlékezései napvilágra kerüljenek és az internáltak kárpótlása, erkölcsi, politikai rehabilitációja hatósági feladattá váljon. Fontosnak tartottuk az emlékünnepségek megszervezését, hogy minden év novemberében együtt emlékezzünk a nemzetiségük miatt internáltakra, jeltelen tömegsírokban nyugvó halottainkra, s hogy céljaink elérése érdekében értelmes szövetséget kössünk.

Az augusztusi moszkvai puccs leverése előtt és alatt világossá vált, hogy a kommunista diktatúra által elkövetett törvénytelenségek feltárását egyre többen akadályozzák, megpróbálják leplezni. Ezekben a napokban kiderült az is, hogy az „ortodox" vonalat képviselő kommunista funkcionáriusok többek között *„…döntöttek a rehabilitációs bizottság új összetételéről is, így felfüggesztették Olekszij Korszun és Dupka György tagságát, le akarták állítani a magyar férfiak 1944. évi novemberi internálásával kapcsolatos levéltári kutatásokat is. Dupka György és Tóth Mihály kezdeményezésére a területi tanács magyar képviselőcsoportja kérvénnyel fordult Leonyid Kravcsukhoz, az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa elnökéhez, amelyben sürgetik a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 1944. november 13-i 0036. sz. határozata alapján az NKVD-csapatok által családi otthonukból internált hadköteles személyek kártérítéses rehabilitálását."*[5] Hasonló tartalmú beadványt kapott Magyarország kormányfője is. 1992. október 17-én Kárpátaljára látogatott dr. Sepsey Tamás címzetes államtitkár, az Országos Kárrendezési és Kárpótlási Hivatal elnöke, aki közérdekű bejelentést tett, miszerint segíteni akarnak a politikai okokból internált magyarokon is, jogsérelmük egy részének orvoslását *„a magyar állam vállalta fel."* Az Országos Kárrendezési és Kárpótlási Hivatal bő két hónap

[5] *Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv…,* 271-272. old.

leforgása alatt 30 ezer kárpótlási borítékot kapott Kárpátaljáról. Ezzel egy időben a megyei tanács 11 fős magyar képviselőcsoportja is határozat-tervezetet nyújtott be *Az internált állampolgároknak járó kedvezményekről* címmel. Ezt a törvénytervezetet azonban kellő támogatás hiánya miatt nem sikerült a területi tanács 1992. december 23-i ülésének napirendjére tűzetni, mert a kommunista képviselők „karácsonyi ajándék" gyanánt leszavazták a határozattervezetet.

Az egyeduralom trónjáról letaszított kommunista párt elvakult aktivistái minden lehetséges módon akadályozták akkori kezdeményezéseinket, ám a mozgalmat már nem tudták leállítani. A korabeli médiumok közül csak a *Kárpátalja* című, Miskolcon megjelenő hetilap vállalta fel az eddig tabutémának számító, a zsidó holocausthoz hasonló etnikai tisztogatásként minősíthető 1944-es kárpátaljai népirtás ügyének teljes megvilágítását. A sztálinisták védelmét elvállaló történészek, politikusok, akkori civilszervezeti vezetők közül sokan igyekeztek továbbra is elhallgatni ezt a szörnyű tragédiát.

A deportáltakról begyűjtött és összeállított anyagokat, a mártírok névsorát 1990–1992. között ugyancsak a *Kárpátalja* közölte folyamatosan, falvankénti bontásban.[6] A túlélők és a hozzátartozók valamennyi publikációra reagáltak, levelek tucatjaiban juttatták el hozzám a közlésekkel kapcsolatos kiegészítéseket, visszaemlékezéseket. A kárpátaljai magyar lágerirodalom első gyűjteménye társszerzőinek többsége is a túlélők közé tartozott, így adtam ki saját költségemen a sztálini lágerekben született verses leveleket, imákat *Istenhez fohászkodva…*[7] címmel, a könyvért befolyó összeget pedig felajánlottam a Szolyvai Emlékpark építésére. Helytörténészektől és levéltárosoktól szintén kaptam értékes dokumentumokat, amelyek felhasználásával állítottam össze a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól szóló első emlékkönyv anyagát, amely 1993-ban, közreadásomban jelent meg.[8] A könyv anyagának angol változata is elkészült és felkerült egy kanadai honlapra.[9] További felhívásunkra megmozdult szinte egész Kárpátalja magyarsága, a posta egyre-másra hozta a túlélők visszaemlékezéseit. Ebben a tárgykörben eddig több mint 20 kiadvány jelent meg.

Mivel a mártírok korábban összeállított listáját külön-külön, sok száz példányban kinyomtatott füzet tartalmazta, 2003-ban a Szolyvai Emlékparkbizottság titkáraként felhívással[10] fordultam a kárpátaljai magyar és

[6] *Kárpátalja* – a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség lapja. Főszerk.: Mankovits Tamás (Miskolc). Az áldozatok névsorát Dupka György adta közre.

[7] *Istenhez fohászkodva… 1944 Szolyva.* Verses levelek, imák a sztálini lágerekből 1944–1957. Intermix Kiadó, 1992.

[8] *Egyetlen bűnük magyarságuk volt.* Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944–1946). Patent–Intermix, Ungvár – Budapest, 1993.

[9] Tárolt változat: hungarian_genocide_in_transcarpathia.pdf

[10] *Szolyvai Emlékpark.* A sztálini lágerekben elpusztult magyarok névsora. Ungvár, 2003, 1. old.

német lakossághoz, a túlélőkhöz, a lágerekben elpusztultak hozzátartozóihoz, a magyar, német és más civilszervezetekhez és a történelmi egyházak helyi vezetőihez, amelyben az alábbiakat kértem: *„A sztálinizmus áldozatainak mellékelt listáját a helyileg illetékes polgármesterekkel és más civil szervezetekkel egyetemben ellenőrizzék le. Vegyék figyelembe a falvakban felállított emléktáblák feliratait, azzal egyeztessék az alábbi névsorokat. Külön sorolják fel és egészítsék ki a második világháborúban elesett magyar katonák névsorát is."*

A csaknem másfél évig tartó névegyeztető akció eredményeként mindenütt pontosították a veszteséglistákat. Ezek alapján 2004. november 20-án, az elhurcolások 60. évfordulójának szentelt gyászszertartás keretében felavattuk 120 magyarlakta település emléktábláját a Szolyvai Emlékpark siratófalán. Ezek az emléktáblák több mint 5500 mártír nevét örökítik meg. A veszteséglistákat könyvalakban is megjelentettük.[11]

2004-ben a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola is nagyszabású kutatást indított, a túlélők és az elhunytak hozzátartozói kérdőíves vizsgálatát egy részletes adatbázis létrehozása céljával. A főiskola LIMES Társadalomkutató Intézete *60 éve hurcolták el a kárpátaljai magyar férfiakat (1944–2004)* címmel 2004. november 26-án tudományos konferenciát rendezett, melynek anyagai és a hozzá kapcsolódó adatbázis az intézmény honlapján is elérhető.[12]

A Szolyvai Emlékparkbizottság keretében tovább folytattuk az etnikai tisztogatással kapcsolatos feltáró munkát a levéltárakban és a túlélők körében. A kutatási eredményekről különböző nemzetközi szakmai konferenciákon, emlékülésekeken, ukrán–magyar, magyar–német, magyar–magyar történésztalálkozókon számoltunk be. Az elhangzott előadásokat könyvalakban is megjelentettük. Mivel ebben a tárgykörben azóta külön tanulmányok, kis- és nagymonográfiák is kiadásra kerültek, azok figyelembevételével, javított formában újra közreadjuk a magyarlakta településeken megszervezett népirtás vázlatos, levéltári anyagok alapján is adatolt leírását, részleteket közlünk a túlélők és tanúságtevők visszaemlékezéseiből, helytörténészek dolgozataiból, továbbá közöljük a települések mártírjainak pontosított, bővített névsorát.

1989 óta a kutatók egyre gyarapodó csapata átvilágította a szigorúan őrzött levéltárak anyagait és tanulmányozta a titkosított, bizalmas anyagok nagy részét, így sikerült feltárni a Kárpátaljára is vonatkozó moszkvai forgatókönyv minden részletét. Az eddigi publikációk eredményeire, adataira, a túlélőktől

[11] Dupka György: *„Keressétek fel a sírom…"* Szolyvai emlékkönyv 1944–1959. Intermix Kiadó, 2004, 108 old.

[12] *Malenykij robot.* http://kmf.uz.ua/mr/index.html

közölt visszaemlékezésekre támaszkodva többszempontú megközelítéssel, lényegretörően világítjuk meg az 1944. novemberében elrendelt etnikai tisztogatást, annak hátterét, következményeit. A pécsi Német Körrel 2005-től közös kutatást[13], közös emlékkonferenciát[14] szerveztünk, terepmunkát végeztünk az egykori lágerek területén, a donbászi bányavidéken[15], expedíciót indítunk az Urál-környéki munkatáborokba is, ahol sok ezer magyar, német féri és nő halt meg az éhség, fagyhalál, pusztító betegségek okozta végelgyengülésben. Együttműködünk a Gulág-kutatók Nemzetközi Társaságával is. A levéltárakon kívül következetes adatgyűjtő munkát végzünk a túlélők körében, akikkel „oral history" típusú interjúkat készítünk és dolgozunk fel.

A rendszerváltást követően a hivatalos ukrán történetírásban a magyarok és németek internálásának kárpátaljai története változatlanul tabutéma. Ezzel a problémakörrel kapcsolatban egyetlen cikket, tanulmányt, monográfiát sem találtunk a 2007-ben, Kijevben, E. K. Babics, V. V. Patoka összeállításában *Retorziók Ukrajnában (1917–1990-es évek)* címmel megjelentetett, a tudományos kutatást elősegítő bibliográfiai mutatóban[16]. A kötet szerzői 4 192 publikációt sorolnak fel a kommunista diktatúra megtorlásával kapcsolatban. Kárpátalja esetében a huszti székhelyű Kárpát-Ukrajna (1939) és Kárpátontúli Ukrajna (1944–1946) egyes vezetőinek, tisztségviselőinek kommunisták általi meghurcolása, a kárpátaljai görög katolikus püspökség felszámolása, Romzsa Tódor püspök, valamint más egyházi és polgári személyek (Bacsinszki P., Bacsinszki Sz., Bacsinszki J., Bojcsuk M. L., Borecki Sz., Bródy András, Augusztin Volosin, Gabovda M., Orosz I. stb.) meggyilkolása, koncepciós perbe vonása, elítélése témakörében válogattak be egyes írásokat.

A jelzett időszakban csupán néhány kárpátaljai történész (Bendász Dániel, Boldizsár M., Mikola Vehes, M. V. Delegán, Omeljan Dovhanics, Olekszij

[13] *Malenykij robot. „Egyetlen bűnünk a származásunk volt…"* Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenykij robot"-ra a sztálini lágerekbe 1944/45–1955. Szerk.: dr. Bognár Zalán, Pécs, 2009.

[14] *„Nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek"* A Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre (elnök: Matkovits Kretz Eleonóra) projektje alapján a sztálini munkatáborokba hurcolt magyarok és németek tiszteletére a beregszászi Európa Magyar Házban rendezett nemzetközi emlékkonferencia, melynek társszervezője a Szolyvai Emlékparkbizottság volt. Lásd még: Dupka György: *Emlékezés a sztálinizmus áldozataira* (Az 1989. novemberi emlékkonferencia előadásainak szerkesztett anyaga). Trianoni Szemle, III. évf. 2011/1. szám, 30–39. old.

[15] Bakura Sándor – Dupka György – Kovács Elemér – Kovács Erzsébet – Molnár D. Erzsébet – Tóth Zsuzsanna: *„Otthon a könny is édes". 1944–1945*. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok hivatalos iratok, vallomások tükrében. Intermix Kiadó, 2009, 104 oldal.

[16] Lásd: *Репресії в України (1917–1990. рр.).* Науково-допоміжний бібліграфічний покажчик. Автори-упорядники: Є. К. Бабич, В. В. Патока. Київ, Смолоскип, 2007. р., 519 стор.

Korszun, Roman Oficinszkij, Alekszander Pahirja) tartotta fontosnak az 1944–1945 között lezajlott sztálini szovjetizálás rémségeinek és áldozatainak, valamint az etnikai tisztogatás módszereinek bemutatását. Közülük Olekszij Korszun folytatott figyelemreméltó levéltári kutatást, amelynek köszönhetően a megyei rehabilitációs bizottság és a Szolyvai Emlékparkbizottság mellett a széles közvélemény is első kézből értesülhetett a 4. Ukrán Front megtorló intézkedéseiről. Az elsődleges forrás-dokumentumokat három gyűjteményben adta közre; az 500-700 példányszámban megjelent gyűjtemények egy részét átadták a fontosabb ukrán könyvtáraknak, könyvesbolti forgalmazásba nem kerültek.[17] Roman Oficinszkij történész *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra* című, ukrán és magyar nyelvű nagymonográfiában általános körképet készített erről az emberi tragédiákkal telített korszakról, ám a 4. Ukrán Front és az NKVD Kárpátalja 1944–1945-ös szovjetizálására vonatkozó levéltári dokumentumainak teljesebb ismertetését hiányoljuk dolgozatában.[18]

Az elhurcolások tényének elismertetése ügyében Ukrajna a mai napig hallgat. Kárpátalján először Szerhij Usztics, a népképviselők megyei tanácsának elnöke, Ukrajna népképviselője ismerte el 1994. november 26-i keltezésű hivatalos nyilatkozatában, hogy 1944 őszén, a sztálini rezsim idején vidékünkön tragikus események történtek: *„Magyar, német és más nemzetiségű férfiakat hurcoltak el hadifogolytáborokba és szigeteltek el a külvilágtól.”* A megyei tanács nevében kijelentette: *„Fejet hajtunk az áldozatok emléke előtt, osztozunk az áldozatok szeretteinek, hozzátartozóinak gyászában, együttérzésünket fejezzük ki az ártatlanul megszenvedetteknek.”*[19]

A megyei tanács magyar képviselőcsoportjának 1992-ben leszavazott beadványa óta mintegy húsz év telt el, közben három egymást követő parlamenti ciklusban három magyar parlamenti képviselő: Tóth Mihály (1994–1998), Kovács Miklós (1998–2002) és Gajdos István (2002–2006) többször javasolta Ukrajna kormányának, parlamentjének az internált magyar férfiak erkölcsi és anyagi kárpótlását, ezzel kapcsolatos beadványaik azonban süket fülekre találtak. 2006 óta nincs magyar nemzetiségű képviselő az ukrán parlamentben, így a rehabilitálás és kárpótlás ügyét más fontos kérdésekkel együtt az ukrán törvényhozás továbbra is megoldatlan problémaként „jegeli”– nincs, aki újra napirendre vinné, elfogadását javasolná.

[17] *Тернистий шлях до України…* ВАТ, Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2007, стор. 750; *Карпатська Україна 1. т.* ВАТ Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2009, стор. 750; *2. т.:* 2010, стор. 774.

[18] Roman Oficinszkij. *Szovjet Kárpátalja (Kárpátontúli terület)* 1944–1991. In: Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra. Argumentum, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010, 209-349. old. A nagymonográfia III. fejezetében 4. 2. szám alatt olvasható, *„Budapest felé fordultak védelemért…”* című dolgozatot Stark Tamás írta.

[19] In: Dupka György – Olekszij Korszun: *A „malenykij robot” dokumentumokban.* 1997, 152. old.

Ettől függetlenül ma sem vesztettek aktualitásukból a Bodnár Tibor 1989. júliusában megfogalmazott olvasói levelében feltett kérdések: *„Mi volt ezeknek az embereknek a bűne? Mi lett a sorsuk? Vajon hogyan történhetett meg mindez? Kinek az indítványára?”*[20]

Mi is történt 1944. novemberében, miért nevezzük Szolyvát Magyar Golgotának, miért kellett Kárpátalja elcsatolásáért sok ezer magyarnak elpusztulnia? Ezek a kérdések foglalkoztatják ma is a túlélőket, a hozzátartozókat és a leszármazottakat. Levéltári kutatásaink eredményeit a tragikus események még teljesebb megvilágítása szándékával közreadva igyekszünk megválaszolni ezeket a kérdéseket, reményeink szerint hozzájárulva a magyar történelem eme fehér foltjának tisztázásához.

2. Kárpátalja szovjetek általi elfoglalásának katonapolitikai előkészítése, végrehajtása, röplap-akciók, kommandatúrák felállítása

Sztálin[21] vezetése alatt Vorosilov[22] marsall, az Állami Védelmi Bizottság[23] (ÁVB) elnökhelyettese, Berija[24], az SZSZKSZ belügyi népbiztosa szervezésével 1944. július 30-án az ÁVB úgy döntött, Kárpátalja elfoglalása és megszállása érdekében az 1. és 2. Ukrán Front érintkezési pontján létrehozza a 4. Ukrán Frontot. A döntésük meghozatalánál számoltak Kárpátalja megszállásának katonai-politikai fontosságával és a hegyvidéki hadműveletek sajátosságaival.[25]

[20] Bodnár Tibor olvasói levele. In: *Kárpáti Igaz Szó,* 1989. július 16.

[21] Joszif Visszarionovics Sztálin, oroszul Йосиф Виссарионович Сталин, grúz nyelven Ioszeb Dzsugasvili (1878–1953). A Szovjetunió legfőbb marsallja volt, generalisszimusz, a Szovjet Népbiztosok Tanácsának 4. elnöke, a Szovjetunió Minisztertanácsának 1. elnöke, az Össz-szövetségi Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottságának főtitkára, majd titkára. A róla elnevezett ideológia megtestesítője, a Szovjetunió diktátora.

[22] Klement Jefremovics Vorosilov (1881–1969). A Szovjetunió marsallja (1935), 1940-től –a Népbiztosok Tanácsa Elnökének és a tanács mellett működő Honvédelmi Bizottság elnökének helyettese. A Nagy Honvédő Háború során a GKO és Legfelsőbb Parancsnokság Harcálláspontjának (Sztavka) tagja, az észak-nyugati csapásmérő irány csapatainak főparancsnoka, a leningrádi front parancsnoka, a partizánmozgalom főparancsnoka, 1943-tól a Sztavka képviselője a frontokon. A háborút követően a Szövetségi Ellenőrző Bizottság elnöke Magyarországon.

[23] A második világháború alatt ez a bizottság gyakorolta a Népbiztosok Tanácsa helyett a legfőbb hatalmat. Elnöke Sztálin volt.

[24] Lavrentyij Pavlovics Berija (1899–1953). Szovjet politikus, 1938 és 1953 között a szovjet titkosszolgálat (NKVD, 1953-tól a KGB) rettegett főnöke, az SZSZKSZ belügyi, állambiztonsági népbiztosa, a sztálini koncepciós perek egyik legfőbb felelőse.

[25] O. D. Dovhanics: *A Vörös hadsereg csatái Kárpátalja felszabadításáért.* In: *Ukrajna Emlékkönyve,* Kárpátontúli terület 1. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997, 69. old.

A főhadiszállás augusztus 5-én I. J. Petrov[26] vezérezredest nevezte ki a front parancsnokává, F. K. Korzsenyevics altábornagyot pedig a törzskar főnökévé. A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának tagja lett a kegyetlenségéről hírhedt L. Z. Mehlisz[27] vezérezredes, a SZMERS[28] és az NKVD[29] egyik felettese is, aki hozzálátott a kárpáti támadó hadművelet gondos előkészítéséhez, végrehajtásához.

A hadművelet egyetlen katonapolitikai eseménynek – Románia háborúból való kiugrásának – köszönhette sikerét, a kiugrás következményeként ugyanis Kárpátalja a Vörös Hadsereg „ölébe hullott". Négy hét múltán, 1944. október 27-én a szovjet haderő Ungvárt is elfoglalta. Ezen a napon Sztálin aláírásával ünnepi parancsot hoztak nyilvánosságra, amely egyebek mellett „hadi szempontból fontos hídfőállás"[30] elfoglalását említi. Ebből az alkalomból ugyanazon a napon, este 21 órakor Moszkvában 224 ágyúból leadott 20 díszsortűzzel üdvözölték a 4.

[26] Ivan Juhimovics Petrov (1896–1958). Hadseregtábornok, a Szovjetunió Hőse (1945). 1918-tól különböző szintű parancsnoki beosztást töltött be a Vörös Hadseregben. A II. világháború alatt Szevasztopol, Odessza védelmét irányította, továbbá az észak-kaukázusi, a 2. Belorusz Front parancsnoka. Mint a 4. Ukrán Front parancsnoka, nevéhez fűződik Kárpátalja elfoglalása, a Szovjetunióhoz történő csatolása, az általa irányított NKVD-csapatok népirtó tevékenysége, a represszió akciók keretén belül magyar, német férfiak és nők internálása.

[27] Lev Zaharovics Mehlisz (1889–1953). Pártfunkcionárius, vezérezredes (1944). 1937-től a RCZCSA politikai főparancsnokságának parancsnoka, az SZSZKSZ Honvédelmi Bizottsága vezetőjének helyettese. A II. világháború alatt a 2. Belorusz Front, 1944. augusztusától a 4. Ukrán Front haditanácsának tagja, ezen belül a SZMERS-csapatok egyik kárpátaljai irányítója. Sztálin bizalmi köréhez tartozott, a vezér iránti hűségét abban mutatta ki, hogy ellenségeivel és ellenfeleivel szemben kegyetlen és könyörtelen volt. Kárpátalja Szovjetunióhoz történő csatolása az ő szigorú és következetes közreműködésével ment végbe, emellett egyik fő irányítója volt a magyar és német civil lakosság elhurcolása megszervezésének. 1944–1946 között könyörtelen, brutális hozzáállással közel félezer kárpátaljai magyar, ruszin és ukrán patriótát végeztetett ki.

[28] SZMERS (a *Szmerty Spionam – Halál a kémekre* kifejezés rövidítése): szovjet katonai kémelhárítás. Kémelhárító és megtorló alakulatai 1941. február 8-án alakultak meg az NKVD egyik szerveként. 1941. július 17-től az NKVD egyik igazgatósága, amely a Vörös Hadsereg soraiban folyó kémelhárítással foglalkozott. 1943. április 13-án a SZMERS-et az Állami Védelmi Bizottságnak és a Hadiflotta Népbiztosságának rendelték alá. 1946. május 4-én visszakerült a politikai rendőrség felügyelete alá.

[29] NKVD: szovjet politikai rendőrség, feladata az állambiztonság védelme volt. 1946-tól MGB (Belügyminisztérium) néven működött. Sztálin halála és az azt követő legfelsőbb szintű leszámolások után, 1954. március 13-án jött létre a szovjet rendszer fennállásának végéig működő KGB (Állambiztonsági Bizottság).

[30] Lásd: *Шляхом Жовтня. Визволення Радянською Армією Закарпатської України і возз'єднання її з Радянською Україною.* Збірник документів. Т.6. (VIII. 1944.– I. 1946. рр.) Ужгород, 1965., стор. 4.

Ebből a gyűjteményből tudjuk meg, hogy az ungvári városi hatóság Szova Péter polgármester kezdeményezésére 1944. november 5-én kiadott határozata értelmében Kárpátalján a közép-európai helyett bevezetik a moszkvai időszámítást.

Ukrán Front „dicső csapatait”.[31] Az október 29-én elfoglalt Csapot azonban nem sikerült megtartani, a város többször cserélt gazdát, a magyar és német csapatok csak november 26-án vonultak vissza, mivel a teljes bekerítés fenyegette őket. Ungvár elfoglalásánál 2 500 magyar és német katonát ejtettek foglyul. Kárpátalja elfoglalása 3 147 szovjet katona életébe került[32], ebből 2 730 fő név szerint ismert, 417 fő neve ismeretlen.[33]

A Kárpátokban harcoló 1. Magyar Hadsereg felbomlásáról és a katonák sorsáról Burcev vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front 7. főosztályának parancsnoka és Nyikityin kapitány, a 7. főosztály 3. részlegének vezető-helyettese készített összefoglaló feljegyzést[34], amelyben beszámolnak arról is, hogy Dálnoki Miklós Béla[35] hadiparancsban utasította egységeit a szovjetekkel való ellenségeskedés azonnali beszüntetésére és a németekkel való szembefordulásra.[36] Ezt a hadiparancsot 1944. október 23. – november 1. között 67 kiválasztott magyar hadifogoly (tiszt, katona) 700 példányban vette át és juttatta el a még ellenálló egységekhez. A másik vonalon szovjet agitprop-csoportot vetettek be, amelynek tagjai kárpátaljai származásúak voltak (Ivancso, Szarkanics katonák stb), akik még a háború elején úgynevezett antfasiszta iskolákban, kiképzésen vettek részt. Ők a feljegyzést 500 példányban nyomtatták ki és terjesztették a harcoló magyar honvédek körében. Megemlítik, hogy a vezérezredes röplapként terjesztett hadiparancsára az elsők között Kjuveti Sándor kapitány vezetésével 794 tiszt és katona állt át a szovjetek oldalára, akiket kisebb csoportok követtek, többek közt bizonyos Vizgányi tiszt 200 katonatársával, Berend Miklós főhadnagy a századával. A felhívásnak engedelmeskedve az 1. Magyar Hadsereg állományából mintegy húszezer tiszt és katona állt át a Vörös Hadsereg oldalára.

A jelentéstevők kitérnek az 1. Magyar Hadsereg tragédiájára is. Mint írják, a 4. Ukrán Front előrenyomulásával és hatalmas propaganda-gépezetének bevetésével október 20. – október 30. között szétverték, felmorzsolták a néme-

[31] К. О. Куценко: *Визволення Карпатська України Радянською Армією (вересень-жовтень 1944. р.) Український історичний журнал*, 1970. № 6., стор. 16.

[32] V. M. Kerecsanyin felmérése szerint az elesett szovjet katonák földi maradványai Kárpátalján 42 katonai temetőben (közös sírban, különálló temetkezési helyen) nyugszanak. Tiszteletükre a háború óta 270 emlékművet és emléktáblát avattak fel.

[33] V. M. Kerecsanyin: *Utószó*. In: *Ukrajna Emlékkönyve, Kárpátontúli terület 1*. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1997, 641. old.

[34] A 272. sz. ügyirat (TSU/457-459.), eredeti forráshelye: Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации ЦАМОРФ.-Ф. 244.-Оп. 2980. Д. 156. Л. 268-270.

[35] Vitéz lófő Dálnoki Miklós Béla (1890–1948). Katonatiszt, politikus, miniszterelnök. 1943-ban vezérezredessé léptették elő, 1944. augusztus 1-jén vette át az Északkeleti Kárpátokban állomásozó 1. Magyar Hadsereg vezetését. Neve az orosz hadijelentésekben Miklós Bélaként szerepel.

[36] Cselekedetét az a tény motiválta, hogy 1944. október 15-én Horthy Miklós kormányzó összehívta a Koronatanácsot, bejelentette a fegyverszünetet.

tekkel együtt harcoló magyar hadsereg maradék állományát. Adataik szerint 34 374 főt tettek harcképtelenné, ezen belül 14 390 az elesett és megsebesített, 19 984 a fogságba esett katonák száma.

Ezek a jelentések alátámasztják azt a feltételezést, miszerint a sikertelen magyar „kiugrási" kísérlet után csapataikat elhagyó katonákat az NKVD-osztagok összegyűjtötték és hadifogolytáborokba kísérték. Sztálin aláírásával az Állami Védelmi Bizottság határozata az 1. önkéntes magyar gyalogsági hadosztálynak (a későbbiekben: 1. gyaloghadosztály) a 2. Ukrán Front (hadseregtábornok: Malinovszkij) keretében történő megszervezéséről[37] csak 1944. decemberében született, amelyben a megjelölt határidő 1945. február 15. Ez alatt a csaknem két hónap alatt az előzetesen 14 000 főben meghatározott hadsereg diszlokációs központjául Debrecent jelölték meg. A Petrov vezérőrnagy által készített, Berijának megküldött 1944. december 20-i központi NKVD-kimutatás[38] szerint összesen 60 998 magyar hadifoglyot tartottak nyilván, ebből 23 892 fő az NKVD-frontlágerekben (Szambor, Szolyva – 5 225 fő, Debrecen – 9 514 fő, Temesvár – 9153 fő), 35 961 fő húsz hátországi lágerben, 1 175 fő rabkórházakban tartózkodott. A különböző lágereket vezető NKVD-tisztek a foglyok közül 1945. január 11-ig 16 983 önkéntest válogattak ki: 12 902 főt frontlágerekből, 4081 főt a húsz hátországi táborból.[39] A toborzó-átszűrő tevékenységet a téli-tavaszi hónapokban is folytatták. Sz. Kruglov, az SZSZKSZ belügyminisztere 1946. augusztusában Molotovnak, az SZSZKSZ Minisztertanácsa elnökének megküldött szolgálati feljegyzéséből kiderül, hogy a 431 123 nyilvántartott magyar hadifogolyból 21 805 önkéntes került a Debrecenben formálódó 1. magyar gyaloghadosztályhoz.[40]

Ezeket a számokat olvasva fölmerül a kérdés: a „hadra kelt" Vörös Hadsereg parancsnoksága, az NKVD, NKGB, SZMERS szervezésében valójában hány ezer magyar hadifoglyot, etnikai tisztogatás folytán internált civilt, jóvátételi munkára kényszerített német nemzetiségű férfit és nőt vittek el a Szovjetunió GUPVI-lágereibe? Varga Éva, a kérdéskör egyik kiváló kutatója szerint a magyar–szovjet kapcsolatok kutatása terén is a *„legfájóbb problematika a hadifogolykérdés"*[41]. A magyar történészek általában 200-300

[37] Русский Государственный Военный Архив, РГВА. -Ф. 1п. Оп. 28а. -Д. 6. – Л. 230-232. In: *Венгерские военнопленные в СССР.* Документы 1941–1953. годов. Отв. ред.: Ева Мария Варга, В. Л. Воронцов. М., РОССПЭН, 2005, стр. 265-266.

[38] Uo., 268-270. old.

[39] In: *Венгерские военнопленные в СССР.* A Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnokság (UPVI/GUPVI) táblázatba rendezett igazolása, 271-272. old.

[40] Uo., 296. old.

[41] Varga Éva Mária: *Magyar hadifoglyok és internáltak a Szovjetunióban az oroszországi levéltári források tükrében (1941–1956).* Doktori disszertáció. Budapest, 2008, 5. old.

ezer főre becsülik a volt Szovjetunió területén fogságba esett magyar katonák és civilek számát. A hadifogoly-problematika neves kutatója, Stark Tamás a regisztrált fogolylétszám és a valóság közötti különbséget a következőképpen magyarázza: *„… a szovjet fogságba került magyar állampolgárok száma – a háború alatti terület vonatkozásában – 600 ezer és 700 ezer közé tehető. Meg kell azonban jegyezni, hogy a foglyoknak nem csekély része nem jutott el a kényszermunkatáborokba, mert a gyűjtőtáborokban és a kiszállítás közben életét vesztette. Mintegy 20 ezer foglyot Magyarországon átadtak az újjáalakuló honvédség számára"*. Tehát Stark véleménye szerint *„a 600-700 ezer fogolyból a civilként elhurcoltak száma az erdélyiek és a felvidékiek nélkül 150-200 ezerre tehető."*[42] Bognár Zalán történész legújabb kutatásai szerint *„… összesen minimum 330-340 ezer főre tehető a Magyarország trianoni határain belül lefolyt harcok során szovjet (bolgár, román) hadifogságba került magyar katonák száma."*[43] Bognár fölhívja a figyelmet arra is, hogy a katonafoglyokon kívül *„Magyarország trianoni területéről mintegy 150-170 ezer férfit vittek el civilként szovjet hadifogságba, akik között természetesen nem kevesen voltak azok, akik dezertáltak, és fegyvereiket eldobva, az azonnali főbelövést is vállalva szöktek haza, s otthon immár civilként hurcolták el őket."*[44] A harmadik hullámban, az 1944. december 22-én kiadott 0060. sz. hírhedt parancs értelmében a Kelet-Közép- és Délkelet-Európát érintő országokból, köztük a történelmi Magyarország területéről mozgósították a német származású munkaképes személyeket (férfiakat, nőket) és *„112 480 főt indítottak útnak a szovjetunióbeli internáló táborokba."* Ebből Zielbauer György kutatóval egybehangzóan Bognár is *„60-65 ezer körülire"* teszi az elhurcolt németek számát.[45] Ezek az adatok meggyőzően igazolják, hogy az akkori sztálini vezetés leplezett szándékkal külföldről kívánta beszerezni a hiányzó munkaerőt a szovjet népgazdaság talpra állítása érdekében, ezért alkalmazta a magyarokkal és a németekkel szemben, ideológiai alapon a kollektív bűnösség elvét (etnikai tisztogatás, magyar és német nemzetiségűek internálása stb.), ezért is került sor a tömeges elhurcolásokra, ugyanis katonaköteles korú (sok esetben 14-18 év közötti leventéket és 18-30 éves nőket vittek el) polgári személyekkel egészítették ki a számukra szükséges hadifoglyok létszámát.

Mindezekből adódóan a moszkvai ÁVB-vezetés a fentebb említett szovjet katona-politikai, ideológia és nemzetbiztonsági tényezőket, körülményeket figyelembe véve hozta meg a már említett döntést, miszerint engedélyezi nem nagy létszámú magyar honvédség felállítását, amelynek számát 20 ezer

[42] Stark Tamás: *Magyar foglyok a Szovjetunióban.* Lucidus Kiadó, Budapes, 2006, 110 old.

[43] Bognár Zalán: *Magyarok hadifogságban Magyarországon.* Hadifogoly-gyűjtőtáborok Magyarországon 1944–1945. Argumentum, Budapest, 2010, 30. old.

[44] U.o., 46 old.

[45] U.o., 56. old.

körüli főben jelölte meg (az 1947. február 10-én Párizsban aláírt békeszerződés után Magyarországnak jogában állt 70 ezer fős hadsereget szerveznie), és az újjászervezéshez ugyanennyi hadifoglyot volt hajlandó átadni a Magyarország Ideiglenes Nemzetgyűlése által 1944. december 21-én Debrecenben megválasztott Dálnoki Miklós Béla kormányfőnek, illetve az új hadvezetésnek. Ebben az időben a nép nyelvén „Dálnoki-hadseregbe" való toborzás egyik központi állomáshelye az Ungvár közeli Perecseny volt. A SZMERS- és NKVD-tisztek csakis politikai szempontok alapján végezték a válogatást a frontlágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor stb.). A toborzott katonák háború alatti magatartását igazoló és vizsgáló eljárás után a listára vett személyeket átirányították a perecsenyi táborba, ahol a jelölteket a szovjet kémelhárítók újra megszűrték, majd 1 000-2 000 főt is meghaladó menetoszlopokban szovjet kísérettel Debrecenbe hajtották. A kárpátaljai származású magyar hadifoglyok jelentkezését szigorúan elutasították, ennek ellenére néhányan – önmagukról hamis adatokat közölve – a szerveződő magyar hadsereg tagjai lettek.

D. M. Manuilszkij[46], a szovjet katonai központi adminisztráció egyik vezetője Kárpátalja bekebelezésében jelentős szerepet szánt a helyi származású személyekből toborzott, az NKVD által felügyelt, a Komintern által is támogatott partizánmozgalom ukrajnai törzse által kiképzett, majd a Kárpátokban bevetett egységeknek[47] is, amelyek a főhadiszállás megbízásából főleg hírszerzéssel, agitációs tevékenységgel foglalkoztak. Az ukrán történetírás „partizán-agitátoroknak"[48] is nevezi őket, akik többségét az 1939-től a magyar–szovjet határszakaszon beindult kárpátaljai határátlépők, majd határsértésért elítélt és a szovjet Gulágot is átélt, 1942. november 19-től amnesztiában részesült úgynevezett „vtikacsi" köréből, főleg a szibériai Buzuluk városban válogatták és képezték ki. További partizáncsoportok[49] toborzásával is megbízott

[46] D. M. Manuilszkij politikai tiszt és pártfunkcionárius a Vörös Hadsereg központi apparátusában az ellenség közt kifejtendő propagandamunkát irányította. 1944. április 4-én aláírt határozata 300 magyar, 300 román és 50 ruszin nemzetiségű volt hadifogoly antifasiszta képzésének megszervezéséről rendelkezett. 272. sz. ügyirat (TSU/457-459.), eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 4. -Оп. 2. -Д. 3. – Л. 34-35. Lásd még: Petrov vezérőrnagy 1944. április 4-én Berijának küldött jelentését, ugyancsak a magyar, román, ruszin antifasisztáknak partizánosztagokba történő besorolásával és kárpátaljai, romániai bevetésük engedélyeztetésével kapcsolatban. 224., 225. sz. ügyirat (TSU/401-402., 402-403.), eredeti forráshely: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 4. -Оп. 2. -Д. 3. – Л. 36-36.

[47] O. D. Dovhanics: *Harcba szálltak a népi bosszúállók*. In: *Ukrajna Emlékkönyve, Kárpátontúli terület 1*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997, 42. old.

[48] Lásd: Olekszij Korszun és Olekszandr Pagirja bevezető tanulmányát az alábbi dokumentumgyűjteményhez: *Закарпатські втікачі в СРСР: через табори ГУЛАГу і БУЗУЛУК до рідних Карпат. 1939–1949.* Архівні документи і матеріали. Ужгород, Всеукраїнське державне видавництво Карпати, 2011. стор. 42.

[49] И. М. Хранчак: *З історії партизанського руху на Закарпатти в 1943–1944 рр.* In: *Збірник науковий записки УЖДУ*, т. 36, стор. 130.

jelentősebb partizánegységek: Oleksza Borkanyuk ejtőernyős osztaga, Pataki Ferenc[50] hétfős felderítő csoportja, amelynek tagjai többségükben kárpátaljai születésűek voltak.[51] Uszta Gyula[52] és Ivan Priscsepa ejtőernyős csoportja 1944. augusztusában szállt le a magyarlakta Beregújfalu térségében, I. Kapitan és J. Vanyagin hírszerző csoportja Salánk, illetve a huszti járási Berezna közelében, V. Ruszin, V. Bujanov, V. Homenko osztaga pedig O. Tkanko nagybereznai körzetének bázisán. Ezek közül a legtöbb magyar a derceni Uszta Gyula vezette Rákóczi Ferenc osztagban volt, amely 1944. szeptember 6-án 94, október végén 250 főből állt.[53]

A legújabb kutatások szerint ezek a partizánosztagok harci cselekményekben nem, illetve nagyon ritkán vettek részt. Olekszij Korszun[54] történész szerint a partizánok igazi küldetésének feltárását, elemzését ma is elhallgatják, különösen azt, hogy valójában kiképzett NKVD-ügynökök voltak, akik beszivárogtak az akkori Magyarország területére, ahol információk gyűjtése, azok továbbítása, rémhírek terjesztése volt a feladatuk. Előkészítették Kárpátalja Vörös Hadsereg általi megszállását, a lakosság körében propagandamunkát fejtettek ki Kárpátalja Szovjetunióhoz történő csatolása érdekében. Mindazok, akik ezt a politikát felvállalták, felkerültek a káderjelöltek titkos névsorába. Ezen kívül szovjetellenesnek minősített közéleti célszemélyek százairól készítettek feketelistákat. A szovjet haderő bevonulása után az NKVD- és a SZMERS-különítmények a partizánok által összeállított név- és lakcímek alapján, az ő közreműködésükkel tartóztatták le a magyar társadalmi és egyházi vezetőket, a ruszin és magyar önkormányzati, parlamenti képviselőket, az ukrán nemzeti irányvonal képviselőit. Később ezek a partizánok a kárpátaljai vallásos embereket félelemben tartó szovjet milícia alapító tagjai lettek. Magyar és német túlélőktől tudjuk, hogy 1944. novemberében az egyesített partizánalakulat képviselői önbíráskodás folytán több településen magyar közhivatalnokokat gyilkoltak

[50] Pataki Ferenc magyar származású internacionalistaként az 1917-es szentpétervári bolsevik forradalom és az oroszországi polgárháború tevékeny résztvevője volt. A szovjet és az ukrán történetírás szovjet állampolgárként tartja nyilván.

[51] O. Dovhanics, Lusztig K., B. Szpivak: *Egy legenda nyomában*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1972, 57-59. old.

[52] Uszta Gyula (1914–1995). Erdész, katonatiszt, NKVD-ügynök. 3 napos korától Dercenben nevelkedett. Neve 1944-től vált ismertté Kárpátalján, mikor a Szovjetunió csapatainak támogatására partizáncsoportot szervezett, majd csatlakozott a Vörös Hadsereghez. 1944. novemberében „háromnapos munkára" buzdította a kárpátaljai, köztük a derceni magyarokat. Később a Magyar Népköztársaság hadseregének különböző beosztású katonatisztje, 1956. decembere és 1962 között a honvédelmi miniszter első helyettese, altábornagy stb. Saját életéről memoárt írt: *A jót akarni kell*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1989.

[53] Lásd: *Шляхом Жовтня,* стор. 379.

[54] Olekszij Korszun hadtörténész előadást tartott a 2011. november 18-án Beregszászban *Ez volt a végállomás* címmel rendezett konferencián.

meg[55], az NKVD és a SZMERS egységei oldalán részt vettek a falvakban és városokban végrehajtott tisztogatási akciókban, de volt köztük ítéletvégrehajtó is, aki Ungváron több elítéltet végzett ki hidegvérrel.[56] A partizánok hírszerzői múltját ma is mitikus homály burkolja, mert jelentéseiket a még élő közvetlen hozzátartozók kérésére a volt szovjet levéltárakban határozatlan időre titkosították.

A 4. Ukrán Front előrenyomulásához hozzájárult az 1. Csehszlovák Hadtest is, amelynek soraiban ezrével harcoltak azok a kárpátaljai fiatalok, akik 1938–1941 között a szovjet propaganda hatására átszöktek a Szovjetunióba, ahol az NKVD magyar és német kémeknek nyilvánította és büntető lágerekbe zárta őket. Közülük toboroztak csehszlovák katonákat. Hadtestük többek között a Duklai-hágó környéki hadműveletben vett részt, a harcba induló 17 000 főből 7200 fő kárpátaljai volt[57], közülük az 1944. szeptember 9-től október 28-ig tartó hegyvidéki hadműveletben 800 fő esett el. A Duklai-hágó elfoglalásáért folyó harcban történészek szerint még drágább árat fizettek, hiszen a kiképzetlen, hegyvidéki harcra alkalmatlan kárpátaljaiak ezrével estek el itt is. Nem harcászati-szakmai elvek, hanem hibás ideológiai-politikai megfontolások alapján áldoztak fel ágyútölteléknek sok száz embert. Az 1. Csehszlovák Hadtest harci útja Morvaföldön ért végett. A több mint 7 000 kárpátaljai katona abban a reményben kockáztatta életét a csehszlovák harctéren, hogy Kárpátalja a felszabadított Csehszlovákia kötelékében marad. Tévedtek.

Mint említettük, a Kárpátalja területére lépő 4. Ukrán Front parancsnoksága a harcoló egységek bevetésén kívül hatásos propaganda-eszközökhöz is folyamodott: röplapokkal, különböző felhívásokkal lepték el az ellenszegülő magyar és német katonai állásokat, a ruszin és magyar településeket. A haderő parancsnoksága már 1944. októberének első napjaiban felhívással fordult a helyi lakosokhoz, hogy rejtsék el, segítsék azokat a magyar katonákat, akik nem hajlandók a Vörös Hadsereg ellen harcolni.[58] 1944 kora őszén repülőgépekről – a bombázások után – röplapokat is leszórtak: *„Urak, papok szaladjatok, Ti, parasztok, maradjatok!”* Ezt az esetet 1988 őszén Nagy Jenő túlélőtől hallottam,

[55] *„Sötét napok jöttek…”* Koncepciós perek magyar elítéltjei, 1993, 114. old. Az itt közölt adatok szerint 1944. novemberében Sófalván (Danilove) a hetven éves id. Apáczky Károlyt, a Sándorfalvi Sóskút felügyelőjét, valamint fiait, ifj. Apáczky Károlyt (a falu jegyzőjét) és Apáczky Dezsőt helyben meggyilkolták.

[56] Lásd: Kuruc Mária, ismertebb nevén Maruszja, O. Tkanko alezredes partizán csapatának volt tagja, aki a leghírhedtebb ungvári ítéletvégrehajtó lett. Ő végezte ki többek között a halálra ítélt Bródy András magyar parlamenti képviselőt és társait. Az *Elrabolt éveim a Gulágon* című emlékirat szerzője, Mészáros Sándorné róla is közölt adatokat. Intermix Kiadó, 2000, 16-18. old.

[57] K. Sz. Moszkalenko: *A délnyugati irányban.* K., 1984, 456-457. old.

[58] Lásd: *Шляхом Жовтня,* стор. 4.

amikor megismerkedtem vele és őszintén beszámolt a kárpátaljai magyar férfiak 1944 őszén elrendelt deportálásáról.

A 4. Ukrán Front katonai adminisztrációja az elfoglalt városokban, nagyobb településeken (Kőrösmező, Rahó, Alsó-Verecke, Uzsok, Voloszjanka, Felső-Verecke, Volóc, Alsó-Sztudennye, Gyilova, Koszovszka Poljana, Nagybocskó) 1944. október 28-tól a katonai közigazgatás helyi megszilárdítása érdekében városparancsnokságokat állított fel. A kinevezett tiszteket Korzsenyevics altábornagy és törzsparancsnok írásos instrukcióval látta el arra vonatkozólag, hogyan szervezzék meg tevékenységüket és kapcsolatukat a lakossággal, az ellenséges elemek felkutatását, valamint együttműködésüket a csehszlovák katonai adminisztrációval.[59]

3. Rendelet a kollektív büntetés elvének alkalmazásáról

Az eddig felkutatott levéltári anyagok ismerete egyértelművé teszi, hogy a Vörös Hadsereg által elfoglalt Kárpátalja szovjetizálásának, a magyarok és németek elhurcolásának projektje moszkvai, Sztálin által jóváhagyott forgatókönyv szerint az NKVD főrendezésében és a 4. Ukrán Front cselekvő oltalma alatt valósult meg. Fény derült arra is, kinek milyen szereposztás jutott. A civil kulcsszereplők között találjuk a kárpátaljai illetőségű Ivan Turjanica[60] kommunista vezért, akinek azt a feladatot szánta Berija, hogy a Csehszlovákia részeként jegyzett Kárpátalja Szovjetunióhoz való csatolásának programját pártvonalon, bolsevik-statiszták bevonásával vezényelje le, abból kiindulva, hogy Beneš Kárpátalját Sztálinnak ígérte. A beneši ígéret realizálása érdekében egy sor politikai színjátékot kellett lebonyolítani: a kárpátaljai kommunista párt vezető szerepének megszilárdítását, a Kárpátalja elcsatolását elősegítő népbizottságok létrehozását, az etnikai tisztogatások elősegítését, a népbizottságok első kongresszusának megszervezését, Kárpátontúli Ukrajna kikiáltását, a Néptanács megválasztását, az Ukrajnával történő egyesülés hitelességét igazolni kívánó Manifesztum elfogadását, aláírási kampányok szervezését, a nép és a Szovjetunió

[59] 238. sz. ügyirat (TSU/421-422.), eredeti forráshelye: Центральный Архив Обороны Русской Федерации. ЦАМОРФ, Ф. 244. Оп. 2980. Д. 156. Л., стр. 207-208.

[60] Ivan Ivanovics Turjanica (1901–1955). A kárpátaljai kommunista mozgalom vezető személyisége. Magyar katonaként részt vett az első világháborúban. 1925-től a Csehszlovák Kommunista Párt tagja. 1930–1933 között a Harkovi Kommunista Újságírói Főiskola hallgatója, Kárpátaljára visszatérve bekapcsolódott a szakszervezeti mozgalomba, különböző tisztségeket lát el. 1939-ben a Szovjetunióba emigrált, ahol különböző beosztásokat kapott. Jelentkezett az I. Csehszlovák Hadtestbe, annak egyik kötelékében harcolt. Hazatérése után Karpatszka Ukrajina Kommunista Pártja Központi Bizottságának első titkára, majd a Népi Tanács elnöke (1944–1945) lett. Kárpátalja Szovjetunióhoz történő csatolása után a megyei pártbizottság és a megyei tanács vezetője, ezen kívül az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsának képviselője (1946), az USZSZK Legfelsőbb Tanácsának képviselője, elnökségének tagja (1947) volt.

„ellenségeivel" való leszámolást, a csehszlovák kormánymegbízotti hivatal kárpátaljai tevékenységének akadályozását, kiszorítását, a Kárpátalja sorsáról folyó szovjet–csehszlovák tárgyalások elősegítését, a szovjetizálás programjának megvalósítását stb. Az operatív tennivalók beindítása érdekében Ivan Turjanica, a Moszkvához hű kárpátaljai kommunisták vezére az I. Csehszlovák Hadtest politikai tisztjeként és a szovjet titkosszolgálat kiképzett ügynökeként 1944. október 28-án találkozott Petrov hadseregtábornokkal, a 4. Ukrán Front parancsnokával, Hruscsov[61] ukrajnai pártvezérrel, Mehlisz vezérezredessel, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának tagjával. Az utóbbi két kulcsszerepet játszó személy kíséretében még aznap Munkácsra érkezett, hogy Kárpátalja sorsáról döntsenek.[62] A pártaktíva itt lezajlott ülésén az elvárásoknak megfelelően különböző döntéseket hoztak, többek között a „hadtápterületnek számító Kárpátalja teljes megtisztítását" indítványozták. Ezt a dokumentumot, amelyben „a kárpátaljai nép bizalmát nem élvező személyek ideiglenes izolálásáról"[63] volt szó, Turjanica 1944. november 11-én írta alá. Az általa jegyzett rendelet javaslatai alapján Fagyejev[64] vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front hátországának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok parancsnoka és Levitin ezredes, a törzsparancsnok helyettese elkészítette a végrehajtás koncepcióját, majd katonai forgatókönyvét. A továbbiakban Berija és Sztálin tudtával kulcsszerepet játszottak a polgári lakosság internálásának előkészítésében és lebonyolításában. Fagyejev személyesen terjesztette a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa elé azt a felvetését[65], hogy a magyar- és németlakta települések férfilakosságát, mint az ellenség képviselőit, internálni kell, mert megakadályozhatják a szovjet rendszer bevezetését Kárpátalján. Fagyejev és Levitin elképzelése az volt, hogy 1944. november 14-től 17-ig végrehajtják a 15–50 év közötti magyar és német férfiak katonai regisztrációját. (Nem tévedés, kezdetben ugyanis az 1927–1929-es születésű, leventekorú fiatalokat is nyilvántartásba vették – D. Gy.) A második hivatalos regisztrációt 1944. november 18-ra tervezték, ekkor már a 18–50 év közötti volt magyar és német katonák, tisztek, közhivatalnokok, csendőrök,

[61] 413. sz. (TSU./ 695-698.) ügyirat, eredeti forráshelye: *Из мемуаров Никиты Сергеевича Хрущова*. In: *Вопросы истории.* Москва, 1991, № 7-8., стр. 75, 88-89.

[62] 364. sz. ügyirat (TSU/593. 599.) *Munkács népbizottsága elnökének beszámolója.* Eredeti forráshelye: Державний Архів Закарпатської Області, DAЗO, -Ф. Р. 14., Оп. 1. од. зб. 343. арк., стор. 29-37.

[63] Dupka György – Olekszij Korszun: *A „malenykij robot" dokumentumokban*, 11. old.

[64] Fagyejev Szergej Makszimovics (1905–?) vezérőrnagy, 1942. december 3-tól a Fekete-tengeri Hadseregcsoport, a Tengermelléki Hadsereg, majd a 4. Ukrán Front hátországának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok parancsnoka.

[65] *Карпатська Україна: Документи і матеріали,* том I. Упорядкування: О.Д. Довганич, О. М. Корсун. Ужгород, ВАТ, Видавництво Закарпаття, 2009, стор. 353-355.

rendőrök és katonaköteles korú férfiak letartóztatásával és katonai őrizet alatt a legközelebbi hadifogoly-gyűjtőhelyre kísérésével.

A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 1944. november 12-i ülésén operatív végrehajtásra jóváhagyták a 0036-os sz., szigorúan titkos rendeletet, amelynek aláírója Petrov hadseregtábornok volt, valamint a front katonai tanácsának tagjai: Mehlisz vezérezredes, Novikov vezérőrnagy és Kariofilli tüzérségi altábornagy. A kilenc pontból álló dokumentum a legfelső katonai hadvezetés által jóváhagyott „kollektív bűnösség és büntetés elvének" kárpátaljai alkalmazását írta elő: *„Számtalan településen katonaköteles magyar és német nemzetiségű személyek élnek, akiket csakúgy, mint az ellenség katonáit is, le kell tartóztatni és fogolytáborba küldeni!"*[66]

A rendelet pontosította a végrehajtás időpontjait és a behívandók korhatárát, felhívta a katonai akció vezetőinek figyelmét: 1944. november 14-től november 16-ig a városok és nagyobb települések katonai parancsnokai nemzetiségüktől függetlenül vegyék nyilvántartásba azokat a katonákat és tiszteket is, akik a német és a magyar hadseregben szolgáltak, és ami a legfontosabb, vegyék nyilvántartásba mindazon 18–50 év közötti német és magyar nemzetiségű hadköteles személyeket (azaz polgári személyeket, akik semmilyen hadseregben nem szolgáltak), akik a felszabadított Kárpát-Ukrajna területén élnek, továbbá a magyar rendőrség és csendőrség valamennyi tisztviselőjét és alkalmazottját. A katonai parancsnokoknak javasolták, hogy a nyilvántartásba vétel során mindenkit tájékoztassanak, november 18-án kötelesek másodszor is jelentkezni, hogy ezt követően az egész kontingenst, köztük a hadköteleseket menetoszlopokban a hadifoglyok számára létesített gyűjtőlágerekbe kísérjék.

A rendelet külön kitért a magyar csendőrség és rendőrség tisztviselőire és alkalmazottaira, akiket a nyilvántartásba vétel után november 18-19. között át kell adni a *„SZMERS egységeinek és a hadtápterületet fedező határőr alakulatok felderítő szerveinek."* Itt megjegyzendő: a túlélőktől tudjuk, a rögtönítélő hadbíróság valamennyiüket halálra ítélte és kivégeztette.

A rendelet 4. pontja előírta, hogy a letartóztatottak részére 1944. november 17-ig hadifogoly-átvevőhelyeket kell létrehozni Perecsenyben és Huszt környékén. Az 5. pont felszólította Fagyejev vezérőrnagyot, hogy az általa felügyelt NKVD-csapatok erőteljesebb munkát fejtsenek ki a fentebb felsorolt személyek felkutatása és letartóztatása céljából. A 6. pont felszólította

[66] A 0036. sz. rendelet egyik részlete először az *Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól* című kötetben jelent meg, 7. old. A rendelet 1-5. pontjának magyar fordítását lásd: *A „malenykij robot" dokumentumokban,* 72. old. Teljes szövegét lásd: *„Otthon a könny is édes",* 14-16. old. Továbbá lásd: 219. sz. (KU/353-355.) és a 245. sz. ügyiratot (TSU/427-429.), eredeti forráshely: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. –Л., стр. 35-37.

Kacnelszon vezérőrnagy hadtápfőnököt, hogy az akciót regionálisan irányító katonai kommandánsoknak engedélyezze a front toborzóhelyein parkoló Willis gépkocsik használatát. A 7. pont engedélyezte a települési kommandánsok helyőrségeinek felhasználását a letartóztatottak védőkíséretének megerősítésére. A 8. pont utasította a hadtápfőnököt, hogy 1944. november 18-tól szervezzen elegendő számú étkeztető-állomást az Ungvár–Szambor és Szolyva–Szambor menetvonalon. A 9. pont újra Fagyejev vezérőrnagyot szólította fel, hogy a rendelet végrehajtása céljából 1944. november 12-én 15. 00 órára hívja össze értekezletre a katonai kommandánsokat és helyetteseiket.

Ezen az értekezleten Fagyejev ismertette a katonai parancsnokokkal és helyetteseikkel a küszöbön álló akció lényegét és a katonai parancsnoknak a front katonai tanácsával egyeztetett parancsát, amit 1944. november 13-án kellett kihirdetni Kárpátalja valamennyi városában és községében. A kiadott 0036. sz. rendelethez mellékelték a „városparancsnokság 2. számú parancsát", szintén 1944. november 13-i keltezéssel.

Mint láthatjuk, az akciót gyorsan, körültekintően készítették elő. A parancsot magyar nyelvre is lefordították és az ungvári Miravcsik-féle nyomdában több száz példányban kinyomtatták. A magyar nyelvű plakát szövege így hangzott:

1. Folyó évi november 14-től három napon belül jelentkezni kötelesek a legközelebbi városparancsnokságon mindazok a katonák és tisztek, akik magyar és német hadsereg kötelékébe tartoztak és a felszabadított Kárpátalja területén maradtak.

Jelentkezni tartoznak a német és magyar nemzetiségű hadköteles[67] *egyének is 18 évtől 50 éves*[68] *korig.*

2. Ezen határidőn belül kötelesek ugyancsak jelentkezni mindazok, akik a magyar megszállás alatt Kárpátalján a rendőrség vagy csendőrség szolgálatában álltak.

3. Jelentkezni csak a városparancsnokságon lehet naponként reggel 9-től este 7-ig. A jelentkezés utolsó napja 1944. évi november hó 16-ika.

4. Mindazok, akik a jelentkezésnek nem tesznek eleget, le lesznek tartóztatva és a haditörvényszék elé kerülnek. Városparancsnok.[69]

1944. november 13-át követően a „városparancsnokság 2. számú parancsát" a magyar és németlakta településeken is kifüggesztették. A helyhatósági vezetők a városparancsnokokkal közreműködve agyalták ki a „háromnapos munkára", illetve hidak, utak javítására mozgósító mesét, amit kidoboltattak a kisbírókkal

[67] Civil személyek.

[68] Túlélők közlése szerint valójában 16– 60 éves civileket is elhurcoltak a szolyvai gyűjtőtáborba.

[69] A városparancsnokság 2. számú parancsát először 1989. november 18-i beregszászi emlékkonferencián ismertették a túlélők. Megjelent: *Egyetlen bűnük magyarságuk volt,* 8. old.

is, azzal a kiegészítéssel, hogy az érintettek „három napra elegendő élelmet vigyenek magukkal."

Ilyen rövid idő – gyakorlatilag egy nap – alatt nehéz volt mindezt megvalósítani. Az akció tervét valószínűleg már előre pontosan kidolgozták. Később kiderült, az akció szervezését kapkodás, túlméretezettség, csalások jellemezték, valamint a rossz élelmezés következményei, amelyek már az első napokban sok kárpátaljai számára végzetesnek bizonyultak. A „letartóztatandó" személyek túlnyomó többsége – akik már november 16-án benyújtották igazoló okmányaikat – november 18-án csak azért ment el ismét a jelentkezési helyre, hogy visszavegye azokat. Arra már nem volt lehetőségük, hogy hazamenjenek személyes holmijaikért, élelemért, s hogy elbúcsúzzanak hozzátartozóiktól. Miután ellenőrizték adataikat, már csak kísérettel vonulhattak ki az udvarra vagy az utcára – lényegében lágerviszonyokba csöppentek. A körülzárt udvaron és az utcán tovább folytatódott a begyűjtöttek megtévesztése, a katonai hatóságok emberei ugyanis azzal hitegették őket, hogy „ideiglenes, háromnapos munkáról" van szó, élelmezésüket útközben fogják megszervezni. Néhány tekintélyt élvező magyar agitátor, köztük Uszta Gyula partizánvezér és Illés Béla író biztatta az embereket. Egyes településeken ünnepélyes külsőségek között, dobszóval, papok és hatósági személyek áldásával búcsúztatták a „háromnapos munkára" indulókat. Valóban nehezen volt elképzelhető, hogy az egész csak káprázatos színjáték, amely a statiszták többsége számára a halálba vezető utat jelenti.

4. Az akcióban közreműködő egységek felkészítése

A magyarok és németek begyűjtésére vonatkozó részletes utasításoknak szintén a nyomára bukkantunk. Portnyagin őrnagy, a 4. Ukrán Fronthoz tartozó NKVD-csapatok egyik osztályának vezetője „szigorúan titkosított" parancsot[70] (0047. sz., 1944. XI. 15.) fogalmazott meg a 0036. sz. rendelet végrehajtását végző NKVD-alakulatoknak, amelyben megparancsolta:

1. Jermilov kapitánynak, a 2. sz. SZPV (szolyvai hadifogoly-gyűjtőtábor) vezetőjének, hogy 1944. november 17-i határidővel Huszton átvevőhelyet szervezzen.

Dohin elvtársnak, a 3. sz. SZPV (szinnai hadifogoly-gyűjtőtábor) vezetőjének, hogy a Sztavnétól 4 km-re lévő Zsornaván ugyanilyen határidővel átvevőhelyet szervezzen.

2. Jermilov kapitány és Dohin elvtárs a megnevezett átvevőhelyekre külön-külön 15 főből álló egységet jelöljön ki, köztük egy-egy parancsnokot, egészségügyi munkást, raktárost, kapuőrt.

[70] A Portnyagin őrnagy által jegyzett parancsot lásd: 250. sz. ügyirat (TSU/433-435.), eredeti forráshelye: Москва, Центральный Архив Коллекции Исторической Документов, ЦАКИД. -Ф. 425 п. -Оп. 1. -ед. хр. 3. –Л. 80.

Ezen kívül a 66. sz. PPV (hadifogoly-átvevőhely Csergov településen), a 3. sz. SZPV részére egy kapuőrt, egy egészségügyi munkást, a 97. sz. PPV (hadifogoly-átvevőhely Szlovákia egyik településén) és a 2. sz. SZPV részére egy kapuőrt és egy ügyeletes parancsnokot jelöljenek ki.

3. A 66. sz. PPV és a 97. sz. PPV parancsnokai biztosítsák az NKVD-egységek által begyűjtött hadifogoly-kontingensek átvételét, őrzését.

4. A 4. Ukrán Front hadtápterületét őrző NKVD-egységek biztosítsák a hadifogoly-kontingensek következő táborokba történő átirányítását:

– a zsornavai átvevőhelyről Turkára, a 3. sz. SZPV táborba;

– a huszti, a 97. sz., a 66. sz. átvevőhelyről Szolyvára, a 2. sz. SZPV táborba.

5. A szolyvai 2. sz. SZPV táborban, a 97. sz. és 66. sz. átvevőhelyeken lévő hadifoglyok további szakaszolt szállításának idejére fejenként számítva kétnapi élelmet kell biztosítani.

6. Jermilov kapitány, a 2. sz. SZPV tábor vezetője 1944. november 17-ig a huszti átvevőhelynek 15 000, Dohin elvtárs, a 3. sz. SZPV vezetője a zsornavai átvevőhelynek 10 000 napi élelmet irányítson át.

7. Az átvevő- és gyűjtőtáborokba irányított hadifoglyok fogadásával és továbbindításával kapcsolatos szervezőmunka megsegítésére a 2. sz. SZPV táborba Szavcsuk főhadnagyot, a 3. sz. SZPV táborba Amplejev őrnagyot küldik ki.

8. Amplejev őrnagy, Dohin kapitány, Szavcsuk főhadnagy és Jermilov kapitány 1944. november 17. 12. 00 óráig tegyen jelentést az elvégzett munkáról.

Találtunk a 0036. sz. rendelet alapján letartóztatott személyek őrző-védő, felderítő szolgálata megszervezésével kapcsolatos dokumentumot is. Ezt a parancsot (Szigorúan titkos, 0075. sz., 17. XI. 44., Működő Hadsereg) Avramcsuk alezredes, a 88. Kárpáti határőrezred parancsnoka és Hizsnyak kapitány, az ezredtörzs vezetője adta ki. Az utasítás preambuluma leszögezte: a magyar és német nemzetiségű egyéneket (civilbe átöltöyőtt tisztek, katonák, rendőrök, csendőrök, valamint katonakötelesek), azért kell letartóztatni, mert *„az ezred területén magyar, német bandita- és diverziós csoportok aktvizálódásának lehetőségével kell számolni”*. A parancs a következőket írta elő:

1. 1944. november 17. 20. 00. óra – november 20. között meg kell erősíteni a törzsparancsnokság, a szakszolgálatok, a hadianyag-raktárak, az üzemanyag- és élelmiszer-raktárak őrhelyeit.

2. A magyar és német nemzetiségű egyének az 1944. november 18-ra kitűzött határidőig a városparancsnokságokon második kötelező regisztrációra kell hogy jelentkezzenek, ezeket a személyeket Munkácsról, Bátyúból, Beregszászból, Nagyberegről, Tiszaújlakról hadifogolylágerekbe kell irányítani, először a sztrabicsói PPV táborba, a drahovai és a nagyszőlősi foglyokat a huszti PPV hadifogoly-átvevőhelyre, majd mindkét helységből a szolyvai 2. sz. SZPV táborba.

Azokat, akik nem jelentkeztek a második regisztrációra, 1944. november19-től fel kell kutatni, le kell tartóztatni és a legközelebbi városparancsnokságra, illetve hadifogoly-átvevőhelyre kísérni.

3. Az újlaki, beregi, nagyszőlősi, drahovai helyi parancsnokságokon letartóztatottakat Lebegyev őrnagy, az 1. sz. század parancsnoka fegyveres kísérettel a huszti hadifogoly-átvevőhelyre toloncolja és szervezze meg tábori őrzésüket, továbbá:

– a fentebb felsorolt településeken a felderítő-elfogó csoportokhoz tartozóan 10-15 főből álló konvojt jelöljön ki;

– 1944. november 17-ig Huszton, Nagyszőlősön és Újlakon teljes állományú helyőrséget állítson fel;

– Beregszász–Huszt és Huszt–Szolyva között biztosítsa a kommunikáció őrzését;

– helyezzen készenléti tartalékba egy helyőrséget.

4. Tyurjakov őrnagy, a 2. sz. század parancsnoka jelöljön ki 10-15 fős konvojt a Bátyú–Sztrabicsó útvonalra, november 17-vel bezárólag biztosítson helyőrséget a sztrabicsói 97. sz. PPV tábor részére, erősítse meg az Agovo (Tiszaágtelek), Kisdobrony és Nagydobrony térségében állomásozó három helyőrség háttérvédelmét.

5. Sackij őrnagy, a 3. sz. század parancsnoka megszervezi a munkácsi 97. sz. PPV tábor őrkíséretét, felelősséggel tartozik a városban kijelölt regisztrációs hely (Rákóczi-kastély) helyőrségének felállításáért. Ezen kívül a Munkács–Sztrabicsó útvonalon, Danykovci–Pupka Helmec térségében két 10-15 fős konvojt biztosít, megerősíti az ott állomásozó két helyőrség háttérvédelmét, Szolyva–Munkács és Munkács–Sztrabicsó között biztosítja a kommunikáció őrzését.

6. Konovalov őrnagy, a manőverező csoport parancsnoka megszervezi a Beregszászból Sztrabicsóra induló menet őrzését, ezen a vonalon három 10-15 fős konvojt állít fel, egy szakaszával rendfenntartást biztosít a beregszászi regisztrációs helyen.

7. November 17. 20. 00 órától november 18. 7. 00 óráig a polgári lakosság részére kijárási tilalmat vezet be, senki nem hagyhatja el a települést, lakhelyét.

8. A második regisztrációt végző helyi parancsnokságokon, illetve gyűjtőhelyeken, ahonnan gyalogmenetben hadifogolytáborokba indítják a szakaszokat, a hozzátartozók, nők és családtagok jelenléte tilos.

9. A magyarok, németek részére meghirdetett mobilizációra jelentkező, a német és magyar hadseregben szolgált ukrán (ruszin), orosz, cseh, szlovák nemzetiségű katonákat, katonaköteleseket nem kell lágerbe küldeni, a településeken és az úton nem kell őket letartóztatni.

10. A parancsba foglaltakat elsősorban a tiszti állomány, majd 1944. november 18-20. között a szakaszvezetők és katonák körében ismertessék.

11. Boldin kapitány, aki egyben a hadtápért felelős, minden századparancsnok rendelkezésére biztosítson egy ZISZ típusú, üzemanyaggal ellátott járművet, hogy a tartalékegységeket célba tudják jutatni.

12. A századparancsnokok a jelen parancs tartalmát ismertessék a saját területükön működő város- és helyi parancsnokság vezetőivel.

13. A jelen parancs kézhezvételének visszajelzése, jelentés annak végrehajtásáról naponta, esti 18 óráig kötelező.

Ezzel a paranccsal indult be az NKVD és a SZMERS gyilkos, népirtó gépezete: a lakosság megszűrését, izolálását, a begyűjtést, letartóztatást, internálást, elhurcolást szigorúan hajtották végre.

A 0036. sz. rendelet végrehajtói szigorú regisztrációra kényszerítettek minden olyan férfit, aki családi körében tartózkodott. A szovjet városparancsnokságokkal párhuzamosan működő, a látottakat értékelő 1. Csehszlovák Hadtest toborzó tisztjei nevében 1944. november 17-i keltezéssel Antonín Hasal-Nižborský brigádtábornok „tiltakozó levelet”[71] írt Mehlisz vezérezredesnek azzal kapcsolatban, hogy olyan szláv származásúakat is nyilvántartásba vesznek és elhurcolnak, akik magyar katonák voltak ugyan, de korábban a csehszlovák hadseregben is szolgáltak. Arra kérte Mehlisz vezérezredest, hogy ezeket a személyeket irányítsák át a csehszlovák hadseregbe, illetve bocsássák a cseh katonai sorozóbizottságok rendelkezésére.

Az otthonmaradottak körében magyar származású, a Szovjetunióban pártiskolát, hírszerzői tanfolyamot végzett komiszárok, kommunista agitátorok jelentek meg, akik a szovjet társadalmat ismertető propagandamunkát fejtettek ki. Ezt a propagandát egyébként a magyar származású Oldner Vladimír szovjet hírszerző tiszt, haditudósító, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsához tartozó magyar operatív csoport vezetőjének javaslatára végezték, aki Mehlisz vezérezredes számára részletesen elemezte a kárpátaljai magyarság politikai közérzetét. Egyik jelentésében[72] azt is javasolta, hogy a településeket meg kell tisztítani a szovjetellenes rémhíreket terjesztő fasiszta agitátoroktól, a bujkáló magyar fasisztáktól, s hogy célirányosabb felvilágosító munkát kell kifejteni az egyszerű magyar lakosok körében. Engedélyt kért Mehlisztől arra, hogy szabadon terjeszthessék a magyar nyelvű *Magyar Újság*ot[73], illetve a helyi

[71] 253. sz. ügyirat (TSU/433-438.) Lásd: *Карпатський Край,* Ужгород, 1992, №38., стор. 12.

[72] 220. sz. ügyirat (KU. I./355-357), eredeti forráshelye: Русский Государственный Социально-Политический Исторический Архив. РГСПИА, -Ф. 495. -Оп. 147. – Л. 1-7.

[73] A *Magyar Újság* 1944. szeptember 26-tól jelent meg a 4. Ukrán Front Politikai Osztályának kiadásában. Első számát még Lvovban (Lemberg) nyomták. Október 26-tól Munkácson szerkesztették. 1945. január 3-tól már Debrecenben adták ki. A lap főszerkesztője mindvégig Illés Béla író, a szovjet hadsereg őrnagya, szerkesztője Kassai Géza volt. A lapkészítésben részt vett Oldner Vladimir is, a fentebb említett jelentés szerzője. Bővebben lásd Bényei Miklós: *A felszabadult Debrecen sajtója (1944. október–1945. április), I. rész.* In: hbml.archivportal.hu/data/files/144701208.pdf.

magyar lakosság részére külön lenyomatokat készíttessen. Megjegyzendő: 1944. szeptember 5-én A. Scserbakov vezérezredes, a Vörös Hadsereg politikai ügyviteli főigazgatóságának parancsa alapján a 4. Ukrán Front politikai osztálya keretében két újság kiadását határozták el. Az egyik *Magyar Újság* címmel, havonta 13 alkalommal, 4 oldalon, 12 000 példányban jelent meg; az ugyancsak Kárpátontúli Ukrajna lakossága részére szánt, *Karpatszkij Visznik* ukrán nyelvű propaganda-lap volt, szintén havonta 13 alkalommal, 4 oldalon, 4 000 példányban jelent meg, kiadását Mehlisz vezérezredes ellenőrizte.[74]

Ezekben a napokban az Ungvári Városi Népbizottság rendeletben[75](1944. november 15.) tiltotta be a magyar „fasiszta" pártok, különböző civilszervezetek működését, sajtóorgánumaik kiadását, elkobozták nyomdáikat. A pártok, szervezetek vezetőinek három napon belül le kellett adniuk a városházán tagsági igazolványukat és egyéb dokumentumaikat. A rendelet megszegőinek kilátásba helyezték a Vörös Hadsereg hadbírósága általi felelősségre vonást. Ebben az időben Ungvár polgármestere a ruszofil Szova Péter volt.

5. NKVD-műveleti feladatok, jelentések az internálás végrehajtásáról

A moszkvai Orosz Állami Hadtörténeti Levéltárból nemrég több titkosított, a 0036. sz. rendelet végrehajtásával kapcsolatos NKVD-jelentés került elő. A műveleti feladatokat személyesen L. Mehlisz vezérezredes irányította, aki naprakész beszámoló jelentéseket kapott Fagyejev vezérőrnagytól, a végrehajtást koordináló, a hadtápterületeket fedező NKVD-csapatok parancsnokától.

Az első, birtokunkban lévő jelentést[76] (a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa által 1944. november 13-án elfogadott 0036. sz. rendelet végrehajtásáról) Fagyejev vezérőrnagy 1944. november 21-én készítette el Mehlisz vezérezredes részére négy gépelt oldalon, szigorúan titkos jelzéssel, egy példányban. (Iktatószáma: 10/00525, 21. 11. 44.) Az 1944. november 18-20. közötti időszak történéseiről és a kialakult helyzetről informálja felettesét. Részletezett számadatokkal igazolja a rendelet szerint beütemezett regisztrálás eredményét, a célszemélyek letartóztatását, katonai rang és nemzetiség szerinti csoportosítását. Ebben az akcióban 16 általa felügyelt városparancsnokság vett részt: Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagybereg, Huszt, Tiszaújlak, Nagyszőlős, Bátyú, Drahovo, Perecseny, Poroskovo, Poljana, Szolyva, Szerednye, Nagyberezna, Kisberezna. Kimutatást készített az elkülönített szlávokról (ukrán, ruszin, szlovák, cseh),

[74]232. sz. ügyirat (TSU/457-459.), eredeti forráshelye: Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации, ЦАМОРФ, Ф. 244. Оп. 2980. Д. 156. Л. 206.

[75]251. sz. ügyirat (TSU/435.)

[76]Az 1944. november 21-i keltezésű Fagyejev-jelentés eredeti forráshelye: Русский Государственный Архив Военной Истории, РГВАИ, Ф. 32885. -Оп. 1 -Д. 243. – Л. 35-37.

összesítő adatokat közölt a letartóztatottakról, akiket fegyveres kísérettel hadifogoly-átvevőhelyekre irányítottak. Ugyancsak kimutatást készített azokról a személyekről, akik a kitűzött időpontban (november 18-án) nem jelentek meg a második regisztráción. Végül beszámolt arról, hány bujkáló személyt sikerült elfogni és lágerbe kísérni. A jelentésben olvasható táblázatok számadatai megdöbbentő bizonyítékként igazolják, mennyire körültekintően szervezték meg az etnikai tisztogatást a magyar- és németlakta településeken. A további jelentések szintén az NKVD felgyorsuló gyilkos gépezetének a magyarokra és németekre/svábokra mért csapásait szemléltetik.

A jelentéshez fűzött megjegyzéseiben Fagyejev vezérőrnagy jelezte, hogy a magyar és német nemzetiségűek közül az első regisztráció után sokan nem jelentek meg a városparancsnokság által kijelölt toborzóhelyeken, így őket nem sikerült hadifogoly-átvevőhelyekre irányítani. Példaként Nagyszőlőst említette, ahol 1 239 főnek kellett volna megjelenni, de csupán 133 fő jelentkezett, akiket hadifogoly-átvevőhelyekre irányítottak. Nagyberegen a regisztrált 543 helyett 308, Munkácson 1 858 helyett 660 fő jelent meg.

1. sz. táblázat
Nemzetiség szerinti kimutatás az első regisztrálásról, 1944. november 14–16.

№	Nemzetiség	Tiszt	Katona	Katona-köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar	215	5 801	4 820	203	**11 039**
2.	Cseh	5	43	-	2	**50**
3.	Ruszin	9	1 692	-	60	**1 761**
4.	Orosz	55	1 397	-	1	**1 453**
5.	Szlovák	12	361	-	22	**395**
6.	Ukrán	8	413	-	13	**434**
7.	Román	4	4	-	-	**8**
8.	Német	-	50	63	2	**115**
9.	Zsidó	-	35	-	-	**35**
10.	Lengyel	-	2	-	-	**2**
11.	Olasz	-	1	-	-	**1**
12.	Cigány	-	21	-	-	**21**
13.	Ismeretlen nemzetiségű	-	-	10	-	**10**
Összesen:		**308**	**9 820**	**4 893**	**303**	**15 324**

2. sz. táblázat
Nemzetiség szerinti kimutatás a második regisztrálásról, 1944. november 18–21.

№	Nemzetiség	Tiszt	Katona	Katona-köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar	125	4 444	4 147	84	**8 800**
2.	Ruszin	9	-	-	1	**10**
3.	Szlovák	5	-	-	3	**8**
4.	Német	-	19	28	1	**48**
5.	Ukrán	-	-	-	6	**6**
6.	Román	-	-	-	1	**1**
7.	Ismeretlen nemzetiségű	-	418	-	31	**449**
Összesen:		**139**	**4 881**	**4 175**	**127**	**9 322**

A meg nem jelent célszemélyek letartóztatása érdekében Fagyejev vezérezredes parancsára átfésülték a családi házakat, a mezőket, völgyeket, erdőket, az elhagyott gazdasági épületeket és minden olyan helyet, ahol el tudtak rejtőzni a „bűnös egyének", akiknek egyetlen „bűnük" a származásuk volt. A november 18-i éjszakától kezdve 19-e hajnaláig tartó hajtóvadászatban közreműködött a 92. határőrezred és a 112-es különleges osztag. Ungváron például 177 főt tartóztattak le, közülük 44 németet, 43 magyart lágerbe irányítottak, 16 főt átadtak a SZMERS felderítő osztályának „átszűrésre", 84 főt (valószínűleg szláv nemzetiségűt) felmentettek.

Jelentését Fagyejev azzal zárta, hogy a második regisztrációra nem jelentkezett magyar és német nemzetiségű személyek felkutatása és letartóztatása folyamatban van.

A katonai levéltári anyagok között vannak olyan dokumentumok, amelyek igazolják, hogy az NKVD-különítmények az ungvári városi kórházat is átfésülték. Erről Mitrjukov kapitány és századparancsnok készített információt november 11-én. Titkosított hadijelentését[77] (1374. sz., 14. XI. 44.) Bljumin alezredesnek, a 92. Kárpáti határőrezred parancsnokának küldte el. Ebből többek között megtudhatjuk, hogy a bizonyos Varga főorvos által vezetett ungvári városi kórházban 79 sebesültet kezeltek, őket nyilvántartásba és őrizetbe vették, közöttük

[77]A Bljumin alezredesnek címzett Mitrjukov-jelentés. Lásd: 249. sz. ügyirat (TSU./ 432-433.), eredeti forráshelye: Русский Государственный Архив Военной Истории, РГВАИ, -Ф. 32883. -Оп. 1. -Д. 67. – Л. 1.

35 lábadozót. Bljumin alezredes november 15-én a jelentésre írt rezolúciójában kiadta a könyörtelen utasítást: valamennyi sebesültet hadifogoly-átvevőtáborba kell irányítani.[78] A Szolyváról a turkai (lembergi terület) gyűjtőlágerbe irányított menetoszlopokból többen megszöktek. Ezzel kapcsolatban ismertté vált az a jegyzőkönyv[79], amit Kulik hadnagy, a konvoj parancsnoka, Belickij alhadnagy, a konvoj parancsnokának helyettese, Bozin őrmester, Zub szakaszvezető, Pözsikov és Zsaludkov vöröskatona írt alá. Az aláírók jelezték feletteseiknek, a konvojokat biztosító 159. sz. zászlóalj parancsnokságának, hogy az éj leple alatt egyebek mellett a Poljana–Verecke útvonalon a 42 fegyveres őr által kísért 2 000 fős menetoszlopból 51 fő megszökött, többségükben zsidó nemzetiségűek. A lengyel–cseh határ térségében diszlokált határőrosztag parancsnokságának közreműködésével egy egység az eltűntek keresésére indult, november 22-én a környező erdőkben 65 olyan személyt kutattak fel, akik nem rendelkeztek semmilyen igazolvánnyal, valamennyiüket a szolyvai gyűjtőtáborba hurcolták.

A munkácsi és a környező településeken élő, a második regisztráció elől elrejtőzött magyar és német férfiak felkutatásába az NKVD-osztagok mellett a SZMERS alegységei is bekapcsolódtak. Erről Marszkij ezredes, a SZMERS kémelhárító-felderítő részlegének osztályvezetője Munkácsról írt jelentést[80] felettesének, Kovalcsuk altábornagynak, a SZMERS felderítő főosztálya parancsnokának (Szigorúan titkos, 23436. sz., 25. XI. 44., iktatószám: 006425., 27. XI. 44). A megtervezett, rajtaütésszerű razziában öt különböző szolgálathoz tartozó egység katonái vettek részt. A jelentés szerint 430 főt fogtak el, ebből 80 fő városi lakost, a többiek a környező falvak lakosai voltak, őket szintén a szolyvai lágerbe irányították. A jelentés kitért arra, hogy Lazarev alezredes, Munkács városparancsnoka felületesen és felkészületlenül viszonyult az akcióhoz. November 25-én Kovalcsuk altábornagy ezt a jelentést átküldte Fagyejev vezérőrnagynak, aki a következő rezolúcióval zárta le az ügyet: Marszkij ezredes *„nem ért hozzá, csak ír róla”*.

[78]A második világháború alatt Ungváron felállított 555. magyar katonai kórházban elhunyt sebesült katonákat 1944 október 26-ig a Bercsényi utcai Magyar Katonai Temetőben hantolták el. A kórház evakuálása után a súlyos sebesülteket az ungvári városi kórház vette át, ahol a szovjet haderő ungvári bevonulása után is kezelték őket. Az itt meghalt honvédekről nincs adat, holttestüket szintén a Bercsényi úti temetőben, jeltelen sírokban temették el. A Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadisírgondozó Irodája dr. Holló József vezérőrnagy főigazgató irányításával 117 nevesített katonának egységes fakeresztet állíttatott. A temető felavatására 2004. október 3-án került sor.

[79]262. sz. ügyirat (TSU./ 447-448.), eredeti forráshelye: Русский Государственный Архив Военной Истории, РГВАИ, .-Ф. 32201. -Оп. 1. ед. хран. 10. – Л. 133.

[80]266. sz. ügyirat (TSU./ 451-452.), eredeti forráshelye: Русский Государственный Архив Военной Истории, РГВАИ, -Ф. 32885. -Оп. 1. Д. 50. Л. 335.

A ruszin falvak átfésülése során talált magyar és német nemzetiségű személyeket szintén nyilvántartásba vették és a legközelebbi hadifogoly-átvevőtáborba irányították. Primcsenko kapitány, Poljana katonai parancsnoka Mehlisz vezérezredesnek november 30-án küldött jelentésében[81] (Titkos, 01764. sz., 30. XI. 1944.) tudatta, hogy Poljanán és a körzetében lévő falvakban (Szolocsin, Uklin, Olenyovo, Pavlovo, Diszkovica, Izvor, Izvor-Huta, Ploszkoje, Pavlovo) a kötelező regisztrációt a meghatározott időre befejezte; 2 400 főt vettek nyilvántartásba, akik közül egyes ukrán lakosok (Ivan Ivanovics Turjanica, Mihail Kunya) támogató közreműködésével kiszűrték és lágerbe küldték a magyar és német nemzetiségűeket, valamint azokat a ruszinokat, akik katonai rangot viseltek..

A következő dokumentum elemzése folytán az akció kiteljesedéséről kapunk képet. Tíz nappal az NKVD Fagyejev vezérőrnagy és Levitin ezredes által irányított bevetése után Mehlisz vezérezredes részére újabb összefoglaló jelentés[82] készült, ugyancsak négy gépelt oldalon, szigorúan titkos jelzéssel, két példányban; a dokumentum elküldésének dátuma: 1944. december 2. Aláírói: Fagyejev vezérőrnagy és Levitin ezredes. A dokumentumhoz kimutatástáblázatot csatoltak.

Ez a jelentés már az 1944. november 14-30. közötti időszakban végrehajtott hadműveletekről tájékoztat. Újra felsorolták benne az akcióban közreműködő, 16-ról 19-re kibővített városparancsnokságok székhelyeit: Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagybereg, Huszt, Tiszaújlak, Nagyszőlős, Bátyú, Kövesliget, Perecseny, Poroskovo, Poljana, Szolyva, Szerednye, Kisberezna, Nagyberezna, Ökörmező, Técső, Rahó. Az NKVD-osztagok mellett más operatív-katonai csoportok is (katonai őrző-védő szolgálatok, határőr-osztagok, SZMERS-egységek) részt vettek a tisztogatási hadműveletben, amelynek feladata a civil lakosság megszűrése, a férfiak névjegyzékének összeállítása, a kiértesítések ellenőrzése, a második regisztrációra jelentkezett férfiak vallási és nemzetiség szerinti szétválogatása, a letartóztatott csoportok hadifogoly-átvevőtáborokba történő küldésének fegyveres biztosítása, a második regisztrációra nem jelentkezett emberek felkutatása volt.

[81] 282. sz. ügyirat (TSU./ 474-476.), eredeti forráshelye: Русский Государственный Архив Военной Истории, РГВАИ, .-Ф. 32885. -Оп. 1. Д. 50. Л. 250-251.

[82] L. P. Mehlisz vezérezredesnek 1944. december 2-ai keltezésű Fagyejev-Levitin jelentés eredeti forráshelye: Русский Государственный Архив Военной Истории, РГВАИ, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. – Л.35-37.

3. táblázat
Második kimutatás az első regisztrálásról nemzetiség szerint, 1944. november 14–16.

№	Nemzetiség	Tiszt	Katona	Katona-köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar	237	8 244	6 974	210	**15 665**
2.	Cseh	4	162		7	**173**
3.	Ruszin	50	2 243	74	23	**2 390**
4.	Szlovák	18	362		8	**388**
5.	Ukrán	13	1 162	91	17	**1 283**
6.	Román	1			1	**2**
7.	Német		76	83	1	**160**
8.	Zsidó		82			**82**
9.	Szerb		94			**94**
10.	Egyéb		13			**13**
	Összesen:	**323**	**12 438**	**7 222**	**267**	**20 250**

4. táblázat
Kimutatás a második regisztrálásra jelentkezett személyek szerint, 1944. november 18.

Rang	Tiszt	Katona	Katona-köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
Fő	44	5 583	4 788	158	**10 573**

5. táblázat
Kimutatás a fogság alól felmentett személyekről, 1944. november 18.

№	Nemzetiség	Tiszt	Katona	Katona-köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Szlovák	-	362	-	-	**362**
2.	Ruszin	-	2 243	74	-	**2 317**
3.	Ukrán	-	1 201	88	-	**1 289**
4.	Zsidó	-	43	-	-	**43**

5.	Szerb	-	100	-	-	**100**
6.	Cseh	-	156	-	-	**156**
7.	Lengyel	-	3	-	-	**3**
8.	Román	-	4	-	-	**4**
9.	Olasz	-	1	3	-	**4**
10.	Cigány	-	2	-	-	**2**
	Összesen felmentve	-	4 115	165	-	**4 280**

6. táblázat
Kimutatás a második regisztrációra meg nem jelent személyekről, 1944. november 18.

Rang	Tiszt	Katona	Katona-köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
Fő	171	2 720	2 069	109	**5 069**

7. táblázat
Kimutatás az utólag felkutatott, elfogott, letartóztatott bujkálók számáról (Beregszász, Nagybereg, Huszt, Nagyszőlős, Bátyú, Munkács, Técső stb.) 1944. november 18. – december 1.

№	Nemzetiség	Tiszt	Katona	Katona-köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar	10	2 135	1 359	9	**3 513**
2.	Német	-	11	-	-	**11**
Összesen:		**10**	**2 146**	**1 359**	**9**	**3 524**

8. táblázat
Kimutatás a hadifogoly-átvevőtáborba került személyek számáról 1944. november 18-30. között

Rang	Tiszt	Katona	Katona-köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
Fő	154	7 729	6 147	167	**14 197**

A kimutatáshoz fűzött megjegyzés szerint 55 csendőr- és rendőr-alkalmazottat tartóztattak le.

A jelentés zárómondata hátborzongató: *„A magyar és német nemzetiségű személyek kivonásának, eltávolításának akciója folytatódik.”*

Levitin ezredes a jelentéshez külön kimutatás készített:

9. táblázat
Kimutatás a városparancsnokságokon letartóztatott személyek területi megoszlásáról 1944. november 18-30. között

Város-parancsnok-ságok	**Tisztek**	**Katonák**	**Rendőrök, csendőrök**	**Katonaköteles-ek összesen**	**Katona-köteles magyarok**	**Katonaköteles németek**	**Összesen**	**Felmen-tett ruszinok, ukránok, szlovákok**
Huszt	21	231	4	351	351	-	**607**	166
Nagybereg	1	120	4	184	184	-	**309**	18
Beregszász	76	2 774	50	2 210	2 210	-	**5 110**	120
Bátyú	3	1 685	23	1 182	1 182	-	**2 893**	123
Munkács	16	653	16	211	201	10	**896**	510
Nagyszőlős	1	292	33	145	144	1	**471**	934
Vilok	-	591	3	442	442	-	**1 036**	18
Perecseny	1	14	3	12	12	-	**30**	363
Poroskovo	-	13	-	1		1	**14**	64
Szolyva	-	4	-	32	28	4	**36**	284
Poljana	-	4	-	8	4	4	**12**	240
Ungvár	31	616	27	451	405	46	**1 125**	949
Szerednye	-	11	-	15	15	-	**26**	122
Kis- és Nagyberezna	1		-	2	2	-	**3**	91
Drahovo	-	50	2	78	78	-	**130**	279
Técső	-	42	-	65	65	-	**107**	-
Rahó	2	629	1	746	746	-	**1 378**	-
Ökörmező	1		1	12	11	1	**14**	-
Összesen:	**154**	**7 729**	**167**	**6 147**	**6 080**	**67**	**14 197**	**4 281**

December 6-án Petrov hadseregtábornok és Fagyejev vezérőrnagy rövidített változatban, kimutatás-táblázat nélkül hasonló tartalmú jelentést[83] küldött L. P. Berijának, amelyben kimondottan a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa által hozott és életbe léptetett 0036. sz. rendelet végrehajtásáról számoltak be Az összesítő hadijelentésben kihangsúlyozták, hogy a magyar és német katonaköteles férfiakra vonatkozó begyűjtési akció nem érintette a cseh és ruszin/ukrán nemzetiségűeket. Jelentették továbbá, hogy az NKVD-csapatok november 18-án kezdtek hozzá a hadtápterületet megtisztító akció végrehajtásához, amely folytatódik. Letartóztattak és lágerbe kísértek 7 729 katonát, 154 tisztet, 7 201 fő 18–50 év közötti katonakötelest, 176 csendőrt. A december 4-i állapot szerint összesen 15 260 embert tartottak fogva, közülük 137 német, a többi magyar nemzetiségű volt. Arra is kitértek, hogy a nyilvántartás idején elkülönítettek 362 szlovákot, 2 243 ruszint, 1 201 ukránt, 43 zsidót, 100 szerbet, 156 csehet és 10 más nemzetiségű katonát, összesen 4 280 főt, akiket kiszabadítottak a lágerekből és visszaküldtek a lakóhelyükre. A regisztráltak száma 20 240 fő volt, ebből letartóztattak és lágerbe zártak 16 260 főt, kiszabadítottak 4 280 szláv nemzetiségű főt. A 15 260 fő gyűjtőlágerekben volt elhelyezve, ahonnan hamarosan a hátországi lágerekbe irányították őket.

A 9. táblázatban és a Berijának 6 nappal később küldött jelentésben már egymástól eltérő adatok szerepelnek, hiszen időközben 1 063 fővel növekedett az internáltak és hadifoglyok száma.

A lágerekben december 4-i állapot szerint elkülönített 5 000 fő a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa engedélye értelmében a vasúti hálózat helyreállításán dolgozott. Az indoklás szerint a hadifoglyokat elegendő vasúti vagon hiányában nem szállították tovább. Petrov és Fagyejev jelentésének terjedelme másfél oldal, gépelt szöveg, szigorúan titkos jelzéssel. Iktatószáma: 1276., 6. 12. 44.

Az 1944. december 17-én kelt hadijelentés[84] szintén meglepően érdekes adatokat tartalmazott. Az eddig ismertetett dokumentumokhoz képest még teljesebb adatokat közölt a Kárpátalján garázdálkodó NKVD tisztogatási akciójáról. Ezt a jelentést Fagyejev vezérőrnagy és Boszij ezredes, törzsparancsnok küldte Petrov hadseregtábornoknak. A háromoldalas, gépelt dokumentum iktatószáma: 5032P.

[83] 228. sz. (KU./ 373-374.) és a 294. sz. (TSU./ 492-493.) ügyirat, eredeti forráshelye: Русский Государственный Архив Военной Истории, РГВАИ, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. – Л. 146-147.

[84] 311. sz. (TSU./ 520-521.) ügyirat, eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. – Л. 146-147. A jelentést magyar fordításban először közreadta: Dupka György – Olekszij Korszun: *A „malenykij robot" dokumentumokban.* Intermix Kiadó, 1997, 73-75. old. Teljesebb formában jelent meg: Bakura Sándor – Dupka György – Kovács Elemér – Kovács Erzsdébet – Molnár D. Erzsébet – Tóth Zsuzsanna: *„Otthon a könny is édes"*, 16-17. old.

Tudósításában Fagyejev vezérőrnagy többek közt ezt írta: *„A front katonai tanácsa 1944. november 13-i 0036. sz. határozatát végrehajtva, a hadtápterületet fedező NKVD-csapatok Kárpát-Ukrajna területén elkülönítették az ellenség ott megtelepedett tisztjeit és sorkatonáit, a német és magyar hadköteles személyeket, a magyar csendőrség csendőreit, a rendőrség tisztviselőit, és hadifogoly-gyűjtőhelyekre irányították őket.”*

10. táblázat
Kimutatás a hadifogoly-átvevőhelyekre irányítottakról nemzetiség szerint, 1944. november 18. – december 16.

№	Nemzetiség	Tiszt	Katona	Katona-köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar	132	7 669	7 025	164	**14 990**
2.	Cseh	3	-	-	-	**3**
3.	Ruszin	16	-	-	5	**21**
4.	Szlovák	3	-	-	1	**4**
5.	Német	-	60	68	1	**129**
6.	Ukrán	-	-	-	4	**4**
7.	Román	-	-	-	1	**1**
Összesen:		**154**	**7 729**	**7 093**	**176**	**15 152**

A táblázat jelzi, ezúttal a cseh, ruszin, szlovák, ukrán és román nemzetiségű tiszteket, rendőröket és csendőröket nem mentették fel; mint „bűnös elemeket”, őket is hadifogoly-gyűjtőhelyekre irányították a magyar és német nemzetiségűekkel együtt. A „belágerezéstől” csak a szláv nemzetiségű, illetve az ortodox és a görög katolikus vallású katonák, katonakötelesek mentesültek. Ők hazamehettek, vagy kérhették felvételüket a Vörös Hadseregbe; sokan ezt cselekedték.

11. táblázat
Kimutatás az arcvonal mögötti területen letartóztatottakról 1944. november 18. – december 16.

№	Nemzetiség	Tiszt és katona	Katona-köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar és német	6 319	1 179	9	**7 507**

Az adatokhoz fűzött megjegyzés szerint a letartóztatottaktól elkoboztak 5 géppuskát, 76 puskát, 5 pisztolyt, 2 távcsövet.

12. táblázat
Összesítő kimutatás a hadifogoly-átvevőhelyekre irányítottakról
1944. november 18. – december 16.

№	Nemzetiség	Tiszt és katona	Katona köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar és német	14 202	8 564	185	**22 951**

Ez a hadijelentés azzal zárult, hogy Kárpát-Ukrajna területén *„folyó év november 18-tól december 16-ig az NKVD-osztagok összesen 22 951 főt tartóztattak le és irányítottak hadifogoly-gyűjtőhelyekre”.* Jelezték azt is, hogy *„a hadtápterület megtisztítására indított akció folytatódik”.* Ez a perdöntő dokumentum rávilágít arra, hogy a jóhiszemű magyar és német/sváb férfilakosságot álnok módon kiagyalt, „háromnapos munkára” mozgósító mesével szakították el a családjuktól Az idézett NKVD-jelentések elhallgatják az útközben elhunytak számát, a túlélőktől azonban tudjuk, hogy a Szolyvára, Szamborba kísért menetoszlopokból végkimerüléstől lemaradt, ájultan összeesett foglyokat az őrkíséret helyben kivégezte. A létszámhiányt ruszin/ukrán és más nemzetiségűekkel pótolták az útba eső településeken. Gyakran a bámészkodókat rángatták be a sorokba. Ilyen kegyetlen eljárás következtében kerültek a transzportokba és gyűjtőtáborokba szlovákok, románok, lengyelek, ruszinok, ukránok, zsidók és más nemzetiségűek, valamint papok és kommunisták.[85] Az erőszakos elhurcolás, az embertelen bánásmód ezrek életét oltotta ki. Szintén a túlélők naplóiból, visszaemlékezéseiből, lejegyzett emlékfoszlányaiból tudjuk, hogy a deportálás, internálás szervezőinek és végrehajtóinak szadizmusa olykor a fasisztákén is túltett.[86]

A teljes jelentést elemezve szembetűnik, hogy a fogságba vetett rendőrök és csendőrök (akikről oly nyomatékosan szólt a határozat) száma mindössze 185 fő volt, lőfegyvert pedig kevesebb mint 100 darabot sikerült elkobozniuk.

[85] Юрій Дупко – Олексій Корсун. *Закапатський острів архіпелагу ГУЛАГ або молитва складена за дротом.* In: *Новини Закарпаття,* 3. серпня 1991.

[86] *A haláltáborból.* Badzey Pál szolyvai lágernaplója. Összeáll.: Badzey Imre. Intermix Kiadó, 1996. Lásd még Bagu Balázs: *Életutak.* Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival. Intermix Kiadó, 2004.; Nagy Jenő: *Megaláztatásban.* A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén. Intermix Kiadó, 1992.; *Élő történelem*. A sztálini haláltáborok túlélőinek vallomásai 1944–1957. Dupka György összeállításában. Intermix Kiadó, 1993.; Horváth László: *Élet a halál árnyékában* – Horváth Simon: *Sötét ég alatt*. Intermix Kiadó, 2004.; Nagy András: *„... Dobszóra elsöpört a fúvós zivatar” a sztálini munkatáborokba.* Emlékfoszlányok. KMMI-füzetek, Beregszász, 2010.; Kurmai Szilvia: *A „malenykij robot” a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében.* Mélyinterjúk id. Pocsai Vince és Nagy András túlélőkkel. KMMI-füzetek, Beregszász, 2010.

A katonák és tisztek nagy száma némi magyarázatot igényel. A levéltári okmányokból ugyanis kiderült, a letartóztatott személyeknél sok esetben azt az általuk megnevezett katonai rangot vették figyelembe, amit a csehszlovák hadseregben kaptak. Ezek a katonák és tisztek nem bujkáltak. Családtagjaik körében élve abban bíztak, hogy katonai szolgálatuknak egyszer s mindenkorra vége, ezért jelentkeztek önként.

A német és magyar nemzetiségű hadkötelesek mindegyike kimondottan civil volt, azaz semmi közük nem volt a hadsereghez, a rendőrséghez és a csendőrséghez. Levéltári dokumentumokból és az akkori események részvevőinek elbeszéléseiből tudható, hogy a későbbiek során rajtuk kívül olyan személyeket is lágerekbe küldtek, akiket sem a háborús időkben, sem a háborút követő időkben nem lehetett bűnvádilag felelősségre vonni, ám az állambiztonság őreinek mégis gyanúsak voltak. Az NKVD szervei gyakran még a lágerekben is szigorú megfigyelés alatt tartották őket.

Még inkább megdöbbentő, hogy a „háromnapos munka" hamis ürügyén mennyire magabiztosan és „nyíltan" bonyolították le az akciót. Abban az időben Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának vezetősége a vidék igen fontos politikai eseményére készült, és a kialakult helyzet nem volt közömbös Ivan Turjanica, a területi pártszervezet vezetője, a későbbiekben Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártja Központi Bizottságának titkára számára. 1944. november 19-én – az „izolálásra kijelölt tömeg" jelentős része letartóztatásának másnapján – nyílt meg Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártjának első konferenciája, amelyen a vidék pártszervezete tevékenységének távlati kérdéseit és Kárpátontúli Ukrajna Szovjet-Ukrajnával történő újraegyesülését vitatták meg. Egy héttel később, november 26-án pedig megtartották Kárpátontúli Ukrajna népbizottságainak első kongresszusát, amelynek el kellett fogadnia a Kárpátontúli Ukrajna Szovjet-Ukrajnával való újraegyesüléséről szóló kiáltványt. A letartóztatási akció valószínűleg az adott körülmények közt szükségesnek tartott, az állambiztonság szavatolását, a közrend fenntartását célzó intézkedési terv része volt. Ezzel kapcsolatban figyelmet érdemel a KGB megyei főosztálya egyik volt munkatársának bevallása, aki azt állította Olekszij Korszun ezredesnek, hogy annak idején lehetősége volt megismerkedni egy 1944. november 11-i, Ivan Turjanica által aláírt dokumentummal, amelyben *„a kárpátaljai nép bizalmát nem élvező személyek ideiglenes izolálásáról"* volt szó.

A magyar lakossághoz való hozzáállással kapcsolatban érdemes idézni a 4. Ukrán Front politikai csoportfőnöke, Pronyin altábornagy voltaképpen kényszerű beismerését: *„A politikai helyzet ebben az időben (a Kárpátalja Ukrajnával való újraegyesítéséről szóló kiáltvány aláírása után) jelentősen súlyosbodott. A kongresszusig még a magyarok is, ha nem is örömmel, de*

mindenesetre nem ellenségesen fogadták a Vörös Hadsereg Kárpát-Ukrajnába való bevonulását. Most pedig, miután az állambiztonsági szervek elkülönítettek közel 30 ezer magyar katonaköteles személyt, a magyar lakosság nagyobb része és a magyarbarát ukránok egy része is így vagy úgy elégedetlenségének adott hangot, és negatívan kezdett viszonyulni az oroszokhoz. Ez elsősorban a Kiáltvány elleni agitációban jutott kifejezésre."[87] Mint ismeretes, mindez jóval Kárpátalja szovjet területté válása előtt történt.

Sándor László *Három ország polgára voltam* című emlékiratának 87. oldalán így emlékszik – szemtanúként – ezekre a napokra: *„... kongresszus után a következő jelszó tűnt fel orosz és ukrán nyelven a napilapok oldalain és a különböző transzparenseken: Éljen Kárpát-Ukrajna újraegyesülése Szovjet-Ukrajnával! A helyi ruszin és magyar lakosság csodálkozva olvasta a jelszót, mert nem volt tudomása arról, hogy Kárpátalja valamikor Ukrajna része lett volna. Még a kiművelt fejű értelmiségiek sem tudtak róla, hogy ez a terület valamikor is Ukrajnához tartozott volna. Bizonyos szovjet történészek tollából azonban hanmarosan cikkek jelentek meg, amelyek kimutatták Kárpátalja egykori, Ukrajnához való tartozását, de ezek az újságcikkek sem tudták eloszlatni a helyi lakosság kételyeit."*

6. A munkácsi kongresszus árnyoldalai

A kommunista korszakban a munkácsi kongresszusról hivatalosan közreadott, diadalittas jelentésekben fontos tényeket hallgattak el, például azt, hogy a delegátusok legitim mandátuma körül sem volt minden rendben. Omeljan Dovhanics[88] történész a későbbiekben meghurcolt delegátusok után kutatva az alábbiakra következtetett:

– a delegátusok eredeti névsora a mai napig nem került elő;

– a Kárpátaljai Állami Megyei Levéltár csak azt a listát őrzi, amit utólag, sok évvel az esemény után Mihajlo Vasziljevics Trojan, az UÁE történész professzora állított össze, s ez is csak 1999-ben került nyilvánosságra[89];

– ebben a listában pontatlanságokat fedeztek fel, egyes delegátusok ugyanis mandátumot és vendég-meghívót kaptak, nagyon sokan csak vendég-meghívóval rendelkeztek, egy idő elteltével azonban a kongresszus delegátusának adták ki magukat;

– a napisajtóban és egyes könyvekben olyan „önjelölt" delegátusok neve is megjelent, akik a Trojan-féle listában nem szerepeltek. Az elsősorban perecsenyi, técsői járási illetőségű áldelegátusok neve az ellenőrzött ügyiratokban sem található.

[87] 390. sz. ügyirat (TSU./ 619-665.), eredeti forráshelye: Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации ЦАМОРФ, -Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 97. Л. 291-363.

[88] О. Д. Довганич: *У сутінках забуття.* Репресовані делегати першого зїзду народних комітетів Закарпатської України. Видавництво В. Падяка, Ужгород, 2000, стор. 3-34.

[89] *Возз'єднання.* Закарпаття, Ужгород, 1999. Lásd még: В. Пагіря: *Разом з Україною*, 1999.

Dovhanics derítette ki, hogy 11 munkácsi delegátus a sztálini megtorlás áldozata lett.[90] Ez a szám 2000-ben, az újabb kutatási anyagok alapján 25 főre nőtt. Ezeket az egykori delegátusokat az NKVD, a SZMERS nyomozati anyaga alapján szovjetellenesség, kolhozelleneség, kommunistaellenesség vádjával, koncepciós perek folytán kényszermunkára ítélték. A beregszászi járásban 8, a técsőiben 4, a perecsenyiben 3, az ungvári, huszti, munkácsi, rahói járásban 2-2, a nagyszőlősiben 1 fő részesült megtorlásban. A beregszászi járási delegátusok közül szovjetellenességért elítélt, csetfalvai Horváth Miklós (1904) 10, a szlovák származású, beregszászi Dénes János (1905) 6, a beregszászi Ivancso Anton jogász 3, az ugyancsak beregszászi Szitovszki Anton 5, a kovászói Turányi István és a sportberkekben is közismert Fedák László huszti delegátus, későbbi ungvári lakos 25-25 évet kapott.

Dömöcki András[91] szerint utólag az is kiderült, hogy sokan nem tudták, milyen gyűlésre hívják őket, s hogy megérkezésük után a mellékhelyiségbe sem engedték ki őket mindaddig, amíg meg nem szavazták Kárpátalja „újraegyesülését" a Szovjetunióval. Az erőszakos szavaztatás körülményeiről számos történet kering – ahogy ilyenkor lenni szokott –, olykor nagy eltérésekkel; abban azonban mind megegyezik, hogy NKVD-katonák felügyelete alatt kellett megszavazniuk a csatlakozást. Dömöcki felidéz egy történetet, amelynek forrása egy NKVD-katona visszaemlékezése, aki 1944. november 26-án ott volt a Peremoha moziban: *„Tele volt a mozi terme, elöl az asztalnál egy orosz tiszt elmondta a gyűlés célját: Kárpátalja hovatartozásáról kell dönteni. Kárpátalja Csehszlovákiához, a Szovjetunióhoz vagy Magyarországhoz tartozzon-e? A legtöbben Csehszlovákiát akarták, utána következett Magyarország, a legkevesebb híve a Szovjet-Ukrajnához való csatlakozásnak volt. A tiszt intett, géppisztolyos pufajkások állták el az ajtókat, és ekkor a tiszt újra feltette a kérdést: ki van amellett, hogy Kárpátalja Szovjet-Ukrajnához csatlakozzon? És kezdetét vette a választási procedúra."*[92]

7. A magyarság viszonya a munkácsi kiáltványhoz

A munkácsi kongresszuson elfogadott Manifesztumról magyarul először az ungvári *Munkás Újság* [93] 1945. május 27-i száma közölt bemutató elemzést

[90] *Новини Закарпаття,* 5. жовтня 1996. р.

[91] Dömöcki András (Zelei Miklós): *A novemberi manifesztum.* In: *Útközben.* Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1988, 164-165. old.

[92] Dömöcki András (Zelei Miklós): *A novemberi manifesztum,* 165. old.

[93] *Mit jelent Zakarpatszka Ukrajina egyesítése Szovjet-Ukrajnával az itteni és magyarországi magyaroknak? Munkás Újság,* 1945. május 27. Lásd még Botlik József – Dupka György: *Ez hát a hon…* Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991. Mandátum Kiadó, Budapest – Universum Kiadó, Szeged, 1991, 150-151. old.

Mit jelent Zakarpatszka Ukrajina egyesítése Szovjet-Ukrajnával az itteni és magyarországi magyaroknak? címmel. Az elemzésben többek közt az alábbiakat olvashatjuk: *„Zakarpatszka Ukrajina népe döntött. Azzal a hatalmas megmozdulásával, amellyel szabadon és önként kinyilvánította akaratát, hogy a testvér ukrán néppel egyesülve a szovjet népek nagy családjához kívánja hozzákötni sorsát, és ezt a nemzeti tanács kiáltványának aláírásával, a Manifesztummal kifejezésre juttatta, az egész világ tudomására hozta, hogy a nép és csakis a nép van hivatva arra, hogy hovatartozását, államformáját, valamint gazdasági és társadalmi berendezkedését megállapítsa. Nézzük már meg, mit jelent Zakarpatszka Ukrajna egyesítése Szovjet-Ukrajnával az itteni magyar ajkú dolgozóknak politikai, gazdasági és kulturális szempontból. Még frissen emlékezetünkben él a magyarok sorsa a régi rendszerben, amikor is a magyar nemzetiségű polgároknak el volt zárva az útjuk a hadseregnél, állami hivataloknál vagy magánvállalatoknál az érvényesülés előtt. (…) Gazdasági szempontból vizsgálva a helyzetet, tudjuk, hogy abban a hatalmas gazdasági előnyben, amelyet a szocialista gazdasági rendszer biztosít a kapitalista rendszerrel szemben, éppúgy része lesz a magyar, mint minden más nemzetiségű dolgozónak is. Az, hogy a munkás ma beleszól és irányítja a gyár vagy az üzem vezetését és a termelést a kommunista párton, a szakszervezeten és az üzemi bizottságokon keresztül, hogy a gyár nem árut, hanem használati cikket fog termelni, hogy a haszon nem a kizsákmányoló kapitalista, hanem a közösség érdekeit fogja szolgálni, megnyitja előttünk az utat egy nagy fejlődéshez, az életszínvonal magas arányú emeléséhez és a kultúrigények teljes kielégítéséhez. Az, hogy a paraszt ma a saját földjén vet-arat, és nehéz munkájának gyümölcsét egyedül élvezi, lehetővé teszi neki a kényelmesebb, gondtalanabb és szebb életet. Magyar ajkú dolgozóink kulturális fejlődését a sztálini alkotmány tizedik fejezetének 123. szakasza biztosítja (A Szovjetunió állampolgárainak egyenjogúságáról tekintet nélkül az ő nemzetiségi vagy faji hovatartozásukra…), a 121. szakasz, amely szerint 'a Szovjetunió állampolgárai részére biztosítva van az ingyenes művelődés joga a saját anyanyelvükön', a magyar ajkú dolgozóik kulturális fejlődését szavatolja."*

A *Munkás Újság* felteszi azt a kérdést is, hogy mit jelent az egyesítés Magyarország jövője szempontjából. Többek között ilyen válaszokat olvashatunk: *„Magyarország vesztes állam a vesztett háborúban és a magyar fasiszta kormány népellenes és rövidlátó politikájáért bűnhődni fog. A közös szovjet–magyar határ lehetővé teszi a már megindulóban lévő kapcsolatok kiszélesítését és kimélyítését, és ez által a magyar gazdasági élet helyreállítását. A közös szovjet–magyar határ eleve kiküszöböli minden reakciós kísérlet sikerét és biztosítja a nép szabad akaratát és szabad fejlődését. A közös szovjet–magyar*

határ és a baráti, szomszédi kapcsolat biztosíték arra nézve, hogy a magyar nép jóvá fogja tenni azt a bűnt, amelybe reakciós vezetői belevitték, és le fogja mosni azt a szennyet, amit a fasizmus rákent."

Ez után a beharangozás után a manifesztum magyar nyelven először a *Munkás Újság* 1945. június 3. vasárnapi számában, féléves késéssel jelent meg[94], és szemtanúk közlése szerint sokkolta a „kollektív bűnösséggel" megvádolt kárpátaljai magyarokat, akiknek a dokumentumban ilyen hamis, vádló kijelentésekkel kellett szembesülniük: *„... A diadalmas Vörös Hadsereg segítségével leráztuk a német–magyar fasiszták jármát. Ukrán földön*[95] *véget ért a több száz éves idegen elnyomás. (...) Zakarpatszka Ukrajina egész történelme mutatja, hogy népünk, ha megfosztják nemzeti önállóságától, ha évszázadokon át rabságban kell élni, elpusztul, idegen hódító állam keretén belül nem élhet. Szovjet-Ukrajinával való egyesülésünk a nemzeti újjászületést jelenti, az elnyomás, jogtalanság pedig Zakarpatszka Ukrajina népének pusztulását. (...) Zakarpatszka Ukrajina népe, miután a német–magyar fasizmus alól felszabadult, elhatározta, hogy egyszer és mindenkorra megvalósítja örök álmát, Szovjet-Ukrajnához való csatlakozását..."*

A lap szerkesztői az „újraegyesülés" szót következetesen „egyesülésre" fordítva tompították a manifesztum magyarellenességén. Később,, az 50-es évek második felétől a helyi sajtókiadványokban, többek között a *Kárpáti Igaz Szó*ban, a Kárpáti Kiadó gondozásában megjelenő 1959-es Naptárban, majd a *Kárpáti Kalendárium* egymást követő kiadványaiban már „újraegyesülés" , de a mai ukrán történetírásban is ez a megfogalmazás szerepel: *Kárpátalja évszámokban 1867–2010.* (Ukrán–magyar nyelvű kiadvány) Studia regionalistica. UNE Hoverla Kiadó, 2011, 119. old.; *Kárpátalja 1919–2009*. Történelem, politika, kultúra. 2010, 236-240. old.

---

[94] *Zakarpatszka Ukrajina népbizottságai első kongresszusának kiáltványa Zakarpatszka Ukrajina Szovjet-Ukrajnával való egyesítéséről. Munkás Újság,* 1945. június 3. Lásd még *Ez hát a hon...,* 151-152. old.

[95] Kobály József ukrán származású történész, a Kárpátaljai Honismereti Múzeum régészeti osztályának vezetője az utóbbi években intenzíven foglalkozik Kárpátalja történetének ukrán vonatkozásaival. Régészeti, nyelvi és történelmi forrásokra hivatkozva megállapította, hogy a mai Kárpátalja területén a VI–IX. században, tehát a magyarok megérkezése előtt szláv lakosság élt, de az ősszláv települések a vidék nyugati, alföldi részén összpontosultak, míg az ukrán falvak a hegyvidéki és az előhegyi részeken elterjedtek, azaz genetikusan nem kapcsolódnak egymáshoz. Szerinte a Kárpát-medence némely alföldi helyneve arra utal, hogy az itt élő ősszlávok valószínűleg a déli és a nyugati szlávokhoz tartoztak, miközben az ukránok keleti szlávok. Mindezek alapján arra a fontos következtetésre jut, miszerint „Kárpátalja ősi szlávjai és a mai ukránok között nincs közvetlen genetikai és földrajzi kapcsolat. Ez azt jelenti, hogy nem az emlékezet előtti idők óta élünk itt, és hogy őseink áttelepülőkként érkeztek ide a későbbi időkben, döntően a XIII–XVIII. század folyamán". (Forrás: http://kitekinto.hu/karpat-medence/2011/11/27/megsem_az_ukranok_az_slakosok_karpataljan/)

A manifesztum magyarellenes kitételei miatt először a Kovács Vilmos környezetéhez tartozó értelmiségiek, egyetemisták tiltakoztak 1971. októberében megfogalmazott beadványukban[96], amit az Ukrajnai KP Kárpátontúli Területi Bizottsága titkárához és más intézmények vezetőihez juttattak el. A beadvány aláírói (a Forrás Stúdió tagjai, Ungvár, 1971. szeptember-október) többek közt azt kérték, hogy a hatóságok semmisítsék meg az 1944. november 26-i manifesztum magyarellenes passzusait. Kérésüket megismételték az 1972 tavaszán az SZKP KB Politikai Bizottságához és az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa Elnökségéhez intézett második beadványukban[97] is, amit több százan írtak alá. Idézet a beadványból: *„Gondjaink és panaszaink gyökerei a múltba vezetnek. Nagy részük a Kárpátontúli Ukrajna Népbizottságai 1. kongresszusának 1944. november 26-án kelt, nyíltan magyarellenes határozatainak közvetlen következménye. Ezek a határozatok ugyanis kimondják, hogy mi, magyarok, a kárpátontúli ukrán nép örök ellenségei vagyunk. S még riasztóbb az a tény, hogy ezek a soviniszta hangvételű dokumentumok néhány évvel ezelőtt ismét napvilágot láttak területi párt- és tanácsi szerveink közvetlen gondozásában, mintegy azt dokumentálva, hogy egyes kerületi vezetőink magyarellenes felfogásában az elmúlt negyedszázad folyamán semmi sem változott („Sljahom Zsovtnya". VI. Uzshorod, 1965. Dokumenti NN. 51., 52., 53., sztr. 78., 81., 82.)*[98]*. A hírhedt határozat eredményeképpen következhetett be területünk magyar férfilakosságának (18-tól 50 évig) internálása (1944), tekintet nélkül az egyének pártállására és előző magatartására. (Még a régi kommunistákat, a Magyar Tanácsköztársaság harcosait, a fasizmussal szemben aktív vagy passzív ellenállást tanúsítókat sem kímélve.)"*

A kárpátaljai magyar polgárjogi aktivisták beadványai felbőszítették a moszkvai, a kijevi és az ungvári hatóságokat. Megfogalmazói és aláírói ellen keményen léptek fel: atrocitásoktól sem mentes rendőri zaklatással, egyetemi kizárásokkal, kényszerkatonasággal, állandósult titkosszolgálati megfigyeléssel, Magyarországra való áttelepülésre kényszerítő körülmények megteremtésével stb.

Ukrajna függetlenségének kikiáltása után a kárpátaljai mérvadó magyar szervezetek vezetői a manifesztummal kapcsolatban számos rezolúciót, képviselői beadványt fogadtak el a magyarság kollektív bűnösségének eltörléséről, ám kérésük süket fülekre talált. A KMKSZ választmányának 1996. november 10-i beregvári ülésén elfogadott határozatának egyik pontja követelte:

[96] Ez a beadvány először a *Nemzetőr* (München) 1983. szeptember 15. 3.,8.,1., 1983. december/1984. januári számában jelent meg. Lásd még Botlik József – Dupka György: *Ez hát a hon…*, 160-166. old.

[97] A második beadvány először az *Ez hát a hon…* című könyvben jelent meg, 167-175. old.

[98] A manifesztum ukrán nyelvű szövegét a Kárpáti Kiadó *Kárpáti kalendárium 1975* című évkönyve 2. oldalán újraközölte, magyar nyelvű szerkesztőbizottsági méltatás kíséretében.

„Ukrajna parlamentje semmisítse meg a Kárpátaljai Néptanács 1944-es határozatának azon részét, amelyben a magyar és német népet az ukránok örök ellenségeinek nyilvánították. (A KMKSZ) Úgy véli, hogy a második évezred küszöbén egyetlen népre sem süthető rá a kollektív bűnösség minden alapot nélkülöző bélyege, s megengedhetetlen, hogy Ukrajna magyar nemzetiségű állampolgárait méltóságukban sértő dokumentumok legyenek hatályban. Kövessék meg és rehabilitálják az 1944 őszén ártatlanul elhurcoltakat."[99] Erre a követelésre semmilyen válasz nem érkezett. Ezt a kérdést az ukrán–magyar kormányközi vegyes bizottsági üléseken sem sikerült jegyzőkönyvbe foglalni.

A Kárpátaljai Néptanács működésének idején több olyan dokumentum keletkezett, amelyekben a magyar- és németellenességet élesen kihangsúlyozták, például a Néptanács földdel kapcsolatos 1944. november 26-i dekrétumának első bekezdésében: *„Kárpátontúli Ukrajna népét évszázadokon keresztül elnyomták örök ellenségei, a magyarok és a németek. A földművesektől elvették az őseink vérével és verítékével sűrűn átitatott földeket."*[100]

Dömöcki András a novemberi manifesztum szövegét változtatások nélkül újrafordította és tanulmányához csatolt mellékletként ezzel a megjegyzéssel közölte: *„Nem ez és nem ilyen volt a kárpátaljai közhangulat: ez a szovjetizáló erőszak hangja és hangulata."*[101]

A sorsdöntőnek bizonyult manifesztum kritikájával az elmúlt 65 évben kevesen foglalkoztak. Az ukrán történészek közül elsőként az ungvári Roman Oficinszkij merte megfogalmazni elmarasztaló véleményét: *„Különösen súlyosan ítéli meg a csehszlovák és a magyar időszakot. A magyarokat és a németeket kollektív bűnösnek bélyegzi. A kiáltvány hangsúlyozza, hogy az újraegyesülés gondolata nem új keletű. Ilyen értelmű határozatot hozott az 1918. december 18-i máramarosszigeti és az 1919. január 21-i huszti népgyűlés is. Ugyanakkor az 1944-es kiáltvány elhallgatja, hogy a máramarosszigeti és a huszti határozatok elfogadói nem a bolsevik Szovjet-Ukrajnához, hanem a független Ukrán Népköztársaságoz akartak csatlakozni, mely államalakulatot a kommunisták később könyörtelenül felszámolták."*

Az ukrán politika, különösen kárpátaljai hangadói a manifesztumot legitimációs alapjai egyikének tekintik, annak évfordulóit a szovjet időkhöz hasonlóan megünneplik.

---

[99] *Kárpáti Igaz Szó,* 1996. november 14.

[100] *История городов и сел Украинской ССР. Закарпатская область.* Киев, Главная Редакция Украинской Советской Энциклопедии, 1982. , стр. 66.

[101] Dömöcki András (Zelei Miklós): *A novemberi manifesztum,* 166-168. old.

8. Önkéntesek toborzása a Vörös Hadseregbe

A ruszin/ukrán lakta településeken az önkéntesek toborzását ideológiai alapon, agitátorok bevetésével szervezték meg, akik a szovjet életmód, a Szovjetunióval való egyesülés stb. hirdetőiként léptek fel. A munkácsi járási Boboviscsén és a környékbeli településeken folyó toborzás problémáiról például Bondarenko őrnagy körzeti meghatalmazott november 4-én számolt be[102], aki a toborzási akció sikeres lebonyolítása érdekében a 4. Ukrán Front politikai osztályától pótlólagosan agitátor-tiszteket kért. Panov alezredes 1944. november 21-i jelentéséből megtudjuk, hogy a fronton bevetett önkéntesek körében azért nagy a veszteség és a sebesülés, mert hiányos a kiképzésük, nem rendelkeznek harci tapasztalattal.[103] Zozulja alezredes, Brunyevszkij őrnagy, Lopatin őrnagy, Jersov kapitány aláírásával a front politikai osztálya részére készült feljegyzés szerint az önkéntesek politikailag alulműveltek, fogalmuk sincs a Szovjetunióról, többen megszöktek az egységüktől. Ilyen eset történt 1944. november 23-án, amikor az 1. sz. zászlóaljból 11 imszticsei önkéntes dezertált; későbbi elfogásukkor nyíltan kijelentették, hogy ők nem önkéntesek, a szovjet katonák erőszakosan kényszerítették őket a Vörös Hadseregbe.[104] Sztavcsanszkij alezredes, a munkácsi körzet toborzó bizottságának megbízott parancsnoka 1944. december 13-i beszámolójában egyebek mellett megjegyezte, az önkéntesek döntő többsége nem ukrán, hanem ruszin vagy orosz nemzetiségűnek vallotta magát, továbbá a SZMERS-felderítőknek köszönhetően sok magyar nemzetiségű személyt sikerült leleplezni és kivonni a hadseregből. Megdicsérte Sorubalka őrnagy SZMERS-kémelhárítót, aki egymaga több mint ezer önkéntest ellenőrzött kihallgatáson, jelentős számú politikailag megbízhatatlan személyt (magyart) vont ki közülük.[105]

A magyar és német nemzetiségű katonaköteles férfiakat, a baloldali érzelműeket kezdettől fogva kiszűrték, lágerbe hurcolták. *„Zakarpatszka Ukrajina polgárai közül csak orosz, ukrán/ruszin nemzetiségűek léphetnek be a Vörös Hadsereg soraiba”* – olvasható a szovjet katonai parancsnokság 1944. november 4-én nyilvánosságra hozott rendeletében.[106] Az önkéntesek toborzását a 4. Ukrán Front Ungvárra érkezett vezérkari tisztjei irányították.

---

[102] 241. sz. ügyirat (TSU./ 424-425.), eredeti forráshelye: Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации, ЦАМОРФ, -Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 67. Л. 197-198.

[103] 263. sz. ügyirat (TSU./449.), eredeti forráshelye: Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации, ЦАМОРФ, -Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 67. Л. 152-260.

[104] 263. sz. ügyirat (TSU./ 449.), eredeti forráshelye: Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации ЦАМОРФ, -Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 67. Л. 304.

[105] 305. sz. ügyirat (TSU./ 507-512.), eredeti forráshelye: Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации ЦАМОРФ, -Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 67. Л. 313-319.

[106] Lásd*: Шляхом Жовтня,* стор. 4.

Először Ungváron ragasztották ki a város katonai parancsnokának közleményét, miszerint *„Kárpátontúli Ukrajna polgárai – ruszinok és ukránok – önkénteseként beléphetnek a Vörös Hadsereg soraiba és fegyverrel a kezükben felvehetik a harcot a német és magyar megszállókkal szemben."* A toborzás ügyében Zakarpatszka Ukrajina Néptanácsa is felhívással fordult a lakossághoz.[107] Rahótól Ungvárig 25 vándor sorozóbizottság működött 1945. márciusáig. A Vörös Hadseregbe többnyire 1920–1926-os születésű polgárokat soroztak be.

A magyarok november 13-18. közötti internálása előtt már sejteni lehetett, hogy valami készül ellenük, hiszen közülük többen jelentkeztek a toborzó irodákban, ahol csak azokat fogadták el, akik beszélték a ruszin nyelvet, görög katolikusok voltak, illetve valódi nemzetiségüket elhallgatva ruszinnak vagy ukránnak vallották magukat.

1944. októberében-decemberében és 1945. februárjában több mint 20 000 kárpátaljai fiatal lett a Vörös Hadsereg önkéntese.[108] Dokumentumok igazolják, hogy a magyar fiatalság bizonyos része szintén önkéntesnek jelentkezett. Ezek a fiatalok később elsőként tapasztalták meg az alaptalan bizalmatlanságot. Ha valamiképpen kijutottak a frontra, nyomban haza, illetve lágerbe küldték őket, amint nemzetiségi kilétük kiderült.

O. D. Dovhanics, V. M. Kerecsanyin történészek a különböző veszteséglistákat tanulmányozva nem hallgatják el azt a tényt sem, miszerint *„A legtöbben azok közül estek el, akiket a Vörös Hadseregbe soroltak be. Noha a háborúból akkor már csak fél év maradt hátra"*.[109] A 13. táblázatban is látható, a frontharcokban összesen 7 233 kárpátaljai vesztette életét, ebből 1 842 fő csehszlovák katona, 5 080 szovjet önkéntes, illetve „golyófogó" volt. Elemzéseikből kiderült, hogy a kárpátaljai önkéntesek a szovjet katonákhoz viszonyítva kiképzés nélkül kerültek bevetésre; a frontharcokban semmilyen tapasztalatuk nem volt, gyenge fizikumuk miatt az edzettségben és szakmai továbbképzésben alulmaradtak; a többségük fiatal volt, azelőtt nem szolgáltak a magyar hadseregben, fegyvert a kezükben nem tartottak. Közülük sokan a 4. Ukrán Front kisegítő hegyivadász alakulatához kerültek, pedig *„Hegyi viszonyok között vívandó harcra egyáltalán nem voltak kiképezve, s tapasztalatot sebtében, a csatatéren szereztek, amiért az életükkel fizettek."* A veszteséget növelte az a körülmény is, hogy valamennyien gyalogos hadosztályokban „a háború napszámosaiként" harcoltak. Gyakran

[107] 308. sz. ügyirat (TSU./ 515-516.), *Закарпатська правда,* No-21., 17. грудня 1944. р.

[108] O. D. Dovhanics – V. M. Kerecsanyin: *Kárpátaljaiak mint a Vörös Hadsereg önkéntesei.* In: *Ukrajna Emlékkönyve, Kárpátontúli terület 1.* , 80. old.

[109] *Ukrajna Emlékkönyve, Kárpátontúli terület 1.* , 85. old.

vezényelték őket rohamra, ahol közelharcot kellet vívni, aknamezőkön is áthajtották őket. Részt vettek a hágók, magaslatok frontális támadásában. *„Egy-egy ilyen ütközet után a harcmezőt tetemek borították. A háború kegyetlen gépezete így őrölte fel rövid idő alatt a kárpátaljai polgárok ezreit.”*[110] Ezek szerint a szovjet parancsnokok a ruszin/ukrán önkéntesek életét sem kímélték, őket is vágóhídra küldték. A 14. táblázatban nyomon követhető a kárpátaljai önkéntesek nemzetiségi összetétele; 7 233 elesett katonából közel százan magyarként, harcban estek el, tehát a szovjet felderítők mégsem tudták teljesen kiszűrni a lágerfogság elől harcoló csapatokba „befurakodó” kárpátaljai magyar fiatalokat.

9. „Csehtoborzás” az elhurcoltak körében

František Němec, a csehszlovák kormány megbízottja 1944. október 25-én érkezett Husztra és a polgári közigazgatás megszervezése mellett hozzálátott a csehszlovák katonai toborzó irodák felállításához is. A szovjet katonai közigazgatás Němecék számára csupán 5 járást jelölt ki: a nagyszőlősit, a husztit, a técsőit, a rahóit és a volócit. 1944. november 8-tól 1945. február 2-ig ezekből a járásokból 150 tisztet és 6 720 sorkatonát mozgósítottak a csehszlovák hadseregbe, akik közül (lásd a 13. sz. táblázatot) 1 842 fő elesett a harcokban. A toborzó cseh tiszteket beengedték a szolyvai, a turkai, a szambori gyűjtőlágerekbe is, ahol csakis a szláv (ruszin, ukrán, szlovák, cseh) és zsidó nemzetiségű jelentkezőket emelték ki a lágerből. A feketepataki Nagy Jenő visszaemlékezése szerint *„A szolyvai láger egyik részében szervezték a cseh önkénteseket… Én is jelentkeztem. De ez nem is volt olyan egyszerű. Egy cseh vagy szlovák hadnagy elé kellett menni… Az elkezdett csehül beszélni. Én nem értettem csak a vezényszavakat, meg azt, hogy mikor születtem, hol születtem, milyen nemzetiségű vagyok… A legnagyobb hiba az volt, hogy magyarnak vallottam magamat… Akkor azt mondta: – Szakra krucifiksz! Nincs rám szükség! Mehetek. Nem azért* jelentkeztünk, hogy a *harctérre vágytunk, hanem meg akartunk szökni, ki akartunk kerülni a drót közül.”* [111] Elmondta azt is, ha a korábban jelentkezett önkéntesekről kiderült magyar származásuk, vagy bárki feljelentette őket, a cseh hadtestből visszahozták őket a lágerbe. Ez történt Sz. J. tiszaújhelyi tanítóval, aki jól tudott csehül, hiszen 1938 előtt a cseh hadsereg alhadnagya volt, egyik falubelije, B. József pedig ugyanott hadapród őrmester. A szolyvai lágerből mindketten cseh katonajelöltként kerültek ki, de Homonnán újabb NKVD-ellenőrzésen mentek keresztül. Nagy Jenő szerint arról faggatták őket, hogy *„Nem csináltak-e valamit a kommunisták ellen… Ott, Homonnán az egyik zsidó ráismert: – Te vagy az Árpád*

[110] Uo., 86. old.

[111] Nagy Jenő: *Megaláztatásban* A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén. Magnófelvétel alapján lejegyezte Dupka György. Intermix Kiadó, 1992, 13. old.

ivadéka? Te nagymagyar? Valóban magyarok voltak, de nem nacionalisták. És ekkor B. Józsefet levetkőztették meztelenre. Láncokkal körülkötözték a felsőtestét… És akkor akácfabotokkal verték-ütötték azt a láncot. Úgyhogy az egész hátán, felsőtestén cafatokban forrott össze a hús. Ilyen állapotban lökték vissza a szolyvai lágerbe Homonnáról még jó néhány társát is.”[112]

A 14. sz. táblázatban láthatjuk, voltak kivételes esetek, amikor néhány, a ruszin, ukrán és cseh nyelvet ismerő magyar sikeresen átment a cseh és szovjet biztonsági szűrőn, így a cseh hadsereg katonája lehetett. Erről a királyházai illetőségű, szambori lágerben raboskodó Ozsváth Lajos túlélő is beszámolt: *„A kaszárnyaudvaron híre kelt annak, hogy két fiatal tiszt meg egy írnok toboroznak a csehszlovák hadseregbe. Én is jelentkeztem, de a nevem miatt – gondolom – nem vettek be. Józsi bátyám odavágódva a cseh tiszt elé, tiszta cseh nyelven, csehesen tisztelegve, mondja: 'Desatník Jozef Ozsváth se hlásí do sború' (Ozsváth József tizedes jelentkezik a csapatba). Felragyogott a cseh tiszt arca – gondolom, a tizedes szóra -, és azt mondta az írnoknak: 'Zapis ho!' (Írd be!), és a felvettek közzé állította. (...) Pár perc elteltével a bátyám ismét odaáll a tiszt elé és kéri: 'Zapiste i mého bratra.” (Írja be a testvéremet is). 'A kde je tvuj bratr?' (És hol a testvéred?) Én előreléptem ismét, megismert, de dühösen azt mondta az írnoknak: 'Ale, zapis ho.' (No, írd be.) Így lettem a csehszlovák hadsereg katonája, már nem lágerlakó.”*[113]

Az Ungvárról elhurcolt Baráth Mihálynak nem volt ilyen szerencséje. *„Turkán egy pár napig voltunk. Jött két cseh tiszt toborozni a cseh hadseregbe, egy hadnagy és egy főhadnagy. Jelentkeztek többen is, én is. Kérdezték, milyen alakulatnál voltam a cseh hadseregben, mikor megmondtam, hogy 'B' szolgálatos (fegyvernélküli), azt kérdezték, tudom-e a Miatyánkot elmondani csehül. Természetesen az volt a válaszom, hogy nem. Így maradtam a fogságban, az alkalmasak külön váltak tőlünk.”*[114]

A Kárpátalja Csehszlovákiából való kiválásáért folytatott, a 4. Ukrán Front politikai tisztjei által háttérből irányított kommunista propaganda egyre erősödött. *„Aki nincs velünk, az ellenünk”* elv alapján, moszkvai forgatókönyv szerint cselekedtek az NKVD és a SZMERS különítményei is, akik a különböző társadalmi rétegekből kiszűrték a csehbarát hangadókat, bebörtönözték a csehszlovák rend visszaállításában közreműködő pártok, civil szervezetek, a történelmi egyházak helyi vezetőit, az önkormányzati képviselőket. A magyar- és németlakta településeken

[112] *Megaláztatásban,* 14. old.

[113] Ozsváth Lajos: *Királyháza korok váltóin.* Emlékfoszlányok a legrégibb időktől 1945-ig. Intermix Kiadó, 1995, 69. old.

[114] *Id. Barát Mihály (Ungvár, 1990) visszaemlékezéséből.* In: *Élő történelem.* Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből 1944–1992. Dupka György közreadásában. Intermix Kiadó, 1993, 9. old.

támogatóan fogadták a csehszlovák közigazgatás visszaállítását. Levéltári adatok sora igazolja, hogy a kollektív bűnösséggel amúgy is megvádolt magyar és német közösségek a kibontakozó szovjet és cseh törekvések útjában voltak. Ezt az etnikai akadályt számolta fel Moszkva. 1944. november és december folyamán a népbizottságok helyi vezetői cseh-ellenes gyűléseket, tüntetéseket szerveztek, ahol az előre felkészített szónokok nemkívánatos személyekké nyilvánították Němecék kormánydelegációját, követelésükben Kárpátalja elhagyására kényszerítették őket. 60 nap alatt úgynevezett nyomásgyakorló, de spontánnak tűnő „népfrontot" állítottak fel Němecékkel szemben, akik az ellenük irányuló propaganda és a rájuk nehezedő politikai nyomás hatására feladták álláspontjukat. Ezzel kapcsolatban 1944. december 29-én F. Němec, a csehszlovák kormány megbízottja az alábbi táviratot küldte a Csehszlovák Köztársaság elnökének és kormányának: *„Podkarpatszka Ukrajnában a köztársaságból való kiválásért és a Szovjetunióhoz való csatlakozásért indított mozgalmat mai szakaszában népinek és spontánnak kell tekinteni… E helyzetet figyelembe véve javaslom a kormánynak, hogy haladéktalanul foglalkozzék Kárpát-Ukrajna problémájával. Kizárt dolog, hogy a csehszlovák közigazgatási szervek Kárpát-Ukrajnában a helyi lakosság akarata ellenére cselekedhetnének. Az adott helyzetben ez erőszakos uralkodást jelentene a nép felett és a szovjet katonai szervek szándékával szemben, amelyek teljes nyugalmat óhajtanak hadtápterületükön."*[115] A táviratra válaszul Němec utasítást kapott, miszerint ne ellenezze a kárpátaljai önkéntesek besorozását a Vörös Hadseregbe.

13. táblázat

A Vörös Hadsereg kötelékében harcoló szovjet önkéntesek, csehszlovák katonák és partizánok veszteségei a II. világháborúban

(Forrás: *Ukrajna Emlékkönyve, Kárpátontúli terület 1.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997, 85. old.)

№	Közigazgatási egység	Veszteség összesen	A cseh hadtest katonájaként	A Vörös Hadsereg önkénteseként	Partizánként	A keleti és a francia fronton	Nemzetközi brigádban (spanyolosok)	Illegalitásban
1.	Ungvár	63	13	38	-	2	1	2
2.	Munkács	140	24	103	-	5	-	1
3.	Beregszászi	100	19	71	1	3	-	1

[115] Lásd: *Советско-чехословацкие отношения во время Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг.* Документы и материалы. Москва, 1960. стр. 216-217. Lásd még: *Тернистий шлях до України.* Збірник архівних документів і матеріалів „Закарпаття в європейській політиці 1918–1919, 1938–1939, 1944–1946 рр. XX століття.". Упорядник: О. Д. Довганич. ВАТ, Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2007., стор. 533-535. (324. sz. ügyirat.)

4.	Nagybereznai	360	84	194	2	1	1	108
5.	Nagyszőlősi	460	76	340	24	3	3	7
6.	Volóci	150	80	53	7	1	-	2
7.	Ilosvai	570	109	442	6	2	-	4
8.	Ökörmezői	500	268	219	4	-	-	2
9.	Munkácsi	740	101	614	8	2	1	7
10.	Perecsenyi	270	68	187	3	3	-	2
11	Rahói	650	186	441	1	3	-	11
12	Szolyvai	370	90	269	1	3	-	-
13	Técsői	1 700	476	1 208	4	1	-	3
14	Ungvári	160	87	132	2	2	-	-
15	Huszti	1 000	161	769	42	7	-	12
Összesen:		**7 233**	**1 842**	**5 080**	**105**	**38**	**6**	**162**

14. táblázat
A Vörös Hadsereg kötelékében harcoló szovjet önkéntesek, csehszlovák katonák és partizánok veszteségei a II. világháborúban nemzetiség szerint
(Forrás: *Ukrajna Emlékkönyve. Kárpátontúli terület 1.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997, 85. old.)

№	Közigazgatási egység	Veszteség, összesen	Ruszin, ukrán	Magyar nevű ruszin, ukrán	Magyar	Magyar nevű, nemzetiség feltüntetése nélkül	Zsidó	Szlovák, cseh	Román, német	Cigány
1.	Ungvár	63	43	3	3	5	6	2, 1	-, -	-
2.	Munkács	140	100	16	2	9	12	-, 1	-, -	-
3.	Beregszászi	100	55	-	28	10	6	-, -	-, -	1
4.	Nagybereznai	360	320	27	-	3	6	4,-	-, -	-
5.	Nagyszőlősi	460	277	142	17	12	11	1,-	-, -	-
6.	Volóci	150	135	12	-	1	2	-,-	-, -	-
7.	Ilosvai	570	506	50	-	5	7	2,-	-, -	-
8.	Ökörmezői	500	466	25	-	1	6	1,-	-, 1	-
9.	Munkácsi	740	695	28	4	2	5	6,-	-, -	-

10.	Perecsenyi	270	219	43	-	5	2	-.1	-, -	-
11.	Rahói	650	598	38	6	1	4	2,1	-, -	-
12.	Szolyvai	370	294	58	-	2	6	4,-	6, -	-
13.	Técsői	1 700	1 568	110	5	3	14	, -	-, -	-
14.	Ungvári	160	92	58	6	-	3	1, -	-, -	-
15.	Huszti	1 000	902	70	3	5	20	-, -	-, -	-
Összesen:		**7 233**	**6 270**	**680**	**74**	**64**	**110**	**23, 4**	**6, 1**	**1**

10. HATÁRON ÁTNYÚLÓ ELHURCOLÁSOK, TERÜLETFOGLALÓ KATONAI AKCIÓK

10. 1. Kárpátaljáról szervezett magyarországi elhurcolások

A magyarországi Beregben történt elhurcolásokkal kapcsolatos probléma első kutatói: dr. Kun József, a hadtörténeti levéltár egykori vezetője és Filep János, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei pártarchívum egykori vezetője. (Mindketten lónyai illetőségűek, az elhurcolások túlélői, így személyes tapasztalataik vannak az itteni eseményekről.) Publikációikból tudjuk, hogy a 4. Ukrán Front által elrendelt tisztogatási akció Csonka-Beregben is nagyon gyorsan zajlott le. Itt 1944. november 20-án dobolták ki a kisbírók, hogy a katonaköteles férfiaknak háromnapos munkára kell jelentkezniük. Gyarmathy Zsigmond nyíregyházi levéltáros felmérése szerint a beregi községekből elhurcolt emberek száma megközelítőleg 1 200 főre tehető, *„néhány szatmári községből (Tiszabecs, Uszka, Liget, Kispalád, Botpalád stb.) 8–14 ember esett áldozatul ennek az eseménynek”*. Az elhurcolást kiterjesztették Nyíregyházára, sőt a Dunántúlra is. Dr. Fazekas Árpád könyvalakban [116] is megjelent felmérése szerint 1944. október 21. után Nyíregyházáról 2 ezernél több férfit, polgári személyt hurcoltak el a szovjet katonák jóvátételi munkára. Azóta a túlélők vallomásait sorra megjelentették, dokumentumfilmen is feldolgozták.[117]

Az internálásokat követően Csonka-Bereget is Kárpát-Ukrajnához akarták csatolni. 1945. augusztus 26-án az ukrán katonai egységek behatoltak Csonka-Bereg községeibe**.** Elfoglalták Vásárosnaményt, Tiszaszalkát, Lónyát és más településeket. A települések lakosainak jogait a „kifelé bárki, befelé senki” elv alapján korlátozták. Ennek az állapotnak kormányszintű intézkedések vetettek

[116] Dr. Fazekas Árpád: *Elhurcoltak. Nyíregyháza, 1944–1948.* Határ-szél Kft, Nyíregyháza, 1989. (A gyűjtemény anyagát a Határ-szél című lap először sorozatban közölte.)

[117] Sára Sándor: *Csonka-Bereg* (1988)

véget, amikor is érvénybe lépett a jaltai egyezményben megállapított 1937. decemberi határállapot.[118]

10. 2. Kárpátaljáról szervezett elhurcolások Kelet-Szlovákiában

A Kelet-Szlovákia térségében, különösen a Bodrogközben és az Ung-vidéken élő magyar lakosságot a csehszlovák hatóságok – mint „háborús bűnösöket" – szintén jogfosztással sújtották. A 4. Ukrán Front NKVD-osztagai itt is „háromnapos munkára" mozgósították a magyar és német nemzetiségű férfiakat. Géczi Lajos túlélő emlékiratában[119] többek közt azt olvashatjuk, hogy a három napból évek lettek, férfiak ezreit hurcolták el a Szovjetunióba; sokan örökre ott maradtak, idegen földben nyugszanak.

Az ungi deportáltak egyharmada már a gyűjtőlágerekben és a vasúti szállítás során elpusztult, de a donyecki bányák is bőven szedték áldozataikat. Géczi Lajos túlélte a megpróbáltatásokat, öt év múltán került haza.[120]

A „háromnapos munka" témakörét a kelet-szlovákiai Bodrogközben és Ung-vidéken Dobos Ferenc[121] dolgozta fel a Csehszlovákiai Magyar Kultúráért Alapítvány és a Szlovákiai Magyar Politikai Foglyok Szövetsége támogatásával. A terjedelmes elemzés összefoglalását *Magyarok a senkiföldjén. „Malenykij robot" a kelet-szlovákiai Bodrogközben és Ung-vidéken* című tanulmányban adta közre a Régió – Kisebbségi Szemle 1992. évi 4. száma. Az általa közölt adatok alapján állítottuk össze a 15. táblázatot, amely szemléletesen igazolja, hogy az itteni 51 magyarlakta településen is előre megtervezett politikai döntés eredményeként hajtották végre a kollektív megtorlást.

15. táblázat
A Bodrogközi és Ung-vidéki települések összesített adatai az 1944-es internálásról

№	Közigazgatási egység	Települések száma	18-60 éves korú férfiak az elhurcolás időpontjában	Az elhurcoltak száma	Az áldozatok száma	Hazatértek száma	Eltűntek száma
1.	Bodrogköz	36	8 815	1 790	685	1 092	13
2.	Ung-vidék	15	2 909	654	191	451	12
	Összesen	**51**	**11 724**	**2 494**	**876**	**1 593**	**25**

[118] Dr. Gyarmathy Zsigmond előadása. In*: Egyetlen bűnük magyarságuk volt…,* 211. old.
[119] Géczi Lajos: *Civilek hadifogságban.* Madách, Pozsony/Bratislava, 1992, 240 old.
[120] Herczegh Géza: *In memoriam Géczi Lajos. Magyar Szemle,* új folyam XX., 9-10. sz.
[121] Dobos Ferenc: *Magyarok a senkiföldjén.* „Malenykij robot" a kelet-szlovákiai Bodrogközben és Ung-vidéken*. Regio – Kisebbségi Szemle,* 1992, 3. évf. 4. sz., 110-130. old.

A Bodrogközben és az Ung-vidéken 1944. december 1-23. közt bonyolí-tották le a megtorló akciót. A bujkáló magyar férfiak utáni hajtóvadászat 1945. februárjáig folyt. A bodrogköziek erőltetett menetének útvonala: Ungvár–Perecseny–Szolyva– Verecke-szoros–Turka–Szambor.

Az Ung-vidéki férfiakat Nagykaposon, Királyhelmecen, Kisbárin, Deregnyőn, Vajányban és Pálócon gyűjtötték össze, ahonnan fegyveres kísérettel hajtották őket a garanyi- és szinnai gyűjtőtáborba, majd az Uzsoki-hágón át Turkára és Szamborba.

Abaúj, Torna, Borsod és Gömör megyékből az internáltakat Bartók Csaba[122] Gulág-kutató szerint a Kassa–Eperjes vonalon a Duklai-hágón át a lengyelországi Sanokban (Kárpátaljai vajdaság) és az ukrajnai Szamborban létesített elosztó táborokba kísérték. Ezekből az elosztótáborokból marhavagonokba zsúfolva tovább vitték őket a Donbász-medencébe, ahonnan a túlélők utolsó csoportjai 1948. december végén tértek haza. Bartók Csaba úgy véli, ez a korszak „rosszul van kutatva", továbbá *„Némely szlovák történész legfeljebb 6-7 ezer magyar és sváb elhurcolását ismeri el. Ebből 1 000 felett van a lágerben elhunytak száma. A felvidéki magyar helytörténészek 60-120 ezerre becsülik a Csehszlovákiából szovjet munkatáborokba került magyarok és németek számát."*

A szolyvai haláltáborhoz hasonlóan hírhedt milosovi táborba a nyugati fogságból hazatért leventéket zárták, és közülük csak azokat engedték szabadon, akikről a „megimádkoztatáson" kiderült, szlovákul és csehül is tudnak imádkozni. Az életben maradt, de halálra ítélt sepsi magyar leventéket egy sepsi származású amerikai tiszt szabadította ki. A deportálást koncepciós perek követték. A rögtönítélő hadbíróságok a szovjet törvény 58. sz. paragrafusa értelmében, többek közt „kútmérgezés, híd- és vasútrobbantás" vádjával 5-től 25 évig terjedő szabadságvesztésre ítélték a letartóztatott magyar és német férfiakat, akik közül sokat helyben kivégeztek, a többieket szintén a Szovjetunióba hurcolták.[123]

Említésre méltó az „Eperjesi Ukrajnával" kapcsolatos esemény. 1944 őszén az eperjesi oroszok/ruszinok és ukránok ideiglenes népbizottságot hoztak létre, és egyik ülésükön kinyilvánították Kelet-Szlovákiából való kiválásukat. November 29-én felhívást[124] intéztek Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsához, miszerint a Vörös Hadsereg által felszabadított „Eperjesi Ukrajnát" a galíciai lemkók lakta területtel együtt csatolják Kárpátontúli Ukrajnához. Kérésüket többek között azzal indokolták, hogy az 1918-ban ígért autonómiát a szlovákoktól nem kapták meg,

[122] Bartók Csaba előadása a 2010. november 18-i beregszászi emlékkonferencián. In: *Trianoni Szemle,* 3. évf., 2011. január-március, 33. old. Lásd még Dupka György: *Emlékezés a sztálinizmus áldozataira*.

[123] Bartók Csaba előadása…, 34. old.

[124] 279. sz. ügyirat (TSU./ 471-473), eredeti forráshelye: Державний Архів Закарпатської Области, ДАЗО, -Ф. 4. -Оп. 1. спр. 11. арк. 1-3.

azóta tervszerű elszlovákosítás folyik a ruszin falvakban is. A kárpátaljai ukrán kommunisták kezdetben támogatták az eperjesiek törekvését, a szovjet katonai adminisztráció azonban Moszkva utasítására ezt a kérdést töröltette a napirendről.

10. 3. Kárpátaljáról szervezett területfoglalások a romániai Máramarosban

A Romániához tartozó Máramarosszigeten és a térségéhez tartozó településeken a Felső-Tisza-vidéki ruszin/ukrán kommunisták szintén népbizottságokat hoztak létre azzal a céllal, hogy ezt a területet „Máramarosi Ukrajna" néven Kárpátontúli Ukrajnával, illetve Szovjet-Ukrajnával egyesítsék. A máramaroszigeti népgyűlés 1945. január 19-i keltezésű, Ivan Odovicsuk elnök által aláírt, Kárpátontúli Ukrajna Népbizottságához küldött jegyzőkönyvében[125] a máramarosszigeti körzet Kárpátaljához történő csatolását sürgették.

A katonaköteles magyar, német férfiakat és nőket ebből a térségből is a szolyvai gyűjtőtáborba hurcolták, összesen több mint 2 000 főt; akadtak köztük román nemzetiségűek is. A magyar hadifoglyok nagy részét a foksányi gyűjtő- és elosztó lágerbe vitték.

Az itteni településeken kommunisták kezdeményezésére létrehozott népbizottságok ukrán/ruszin vezetői 1945. január 28-ra népgyűlést hívtak össze.[126] A maramarosszigeti demokratikus népfront szervezésében lezajlott gyűlés mintegy 2 500 résztvevője magyar, ukrán és román nyelvű köszönőlevelet küldött Sztálinnak, miszerint ez a vidék az ő vezérletével szabadult fel. Ugyancsak három nyelven megfogalmazott beadvánnyal fordultak Hruscsovhoz, az USZSZK kormányának vezetőjéhez, amelyben kérték, hogy ezt a területet is csatolják a Szovjet-Ukrán földekhez. Az erről szóló jegyzőkönyvet szintén I. Odovicsuk[127], a gyűlés elnöke írta alá. Több mint 10 ukránok lakta községben jött létre népbizottság, amelyekből összesen 426 (339 ukrán, 47 magyar, 15 román, 25 egyéb nemzetiségű) küldött[128] érkezett a máramarosi körzet népbizottságainak első, február 4-én megtartott kongresszusára, amely ismételten szorgalmazta a máramarosi körzet „újraegyesítését". A Sztálinhoz

[125] 340. sz. ügyirat (TSU./ 553-554.), eredeti forráshelye: A Máramarosi Népbizottság jegyzőkönyve. Державний Архів Закарпатської Области, ДАЗО, -Ф. 4. -Оп. 1. спр. 112. арк. 1.

[126] 346. sz. ügyirat (TSU./ 559-560.), eredeti forráshelye: A Máramarosi Demokratikus Népfront jegyzőkönyve. Державний Архів Закарпатської Области, ДАЗО, -Ф. 4. -Оп. 1. спр. 112. арк. 2-3.

[127] 347. sz. ügyirat (TSU./ 560-563.), eredeti forráshelye: A Máramarosi Demokratikus Népfront gyűlésének 1945. január 28-i jegyzőkönyve. Державний Архів Закарпатської Области, ДАЗО, -Ф. 4. -Оп. 1. спр. 112. арк. 4-4 а, б, в, г.

[128] 350. sz. (TSU./ 570-571.) ügyirat, eredeti forráshelye: A máramarosi körzet népbizottságai kongresszusának 1945. február 4-i jegyzőkönyve. Державний Архів Закарпатської Области, ДАЗО, -Ф. 4. -Оп. 1. спр. 107. арк. 8.

intézett petíciót a népbizottságok képviselői az általuk képviselt falvak lakosainak nevében írták alá.[129]

Máramaros megye hovatartozásának mozgalmába bekapcsolódtak a román nacionalista-fasiszta körök tagjai is, akik a Vöröskereszt körzeti képviselete keretében a román nacionalista diktatúra visszaállításának céljával fegyveres akciót szerveztek a helyi (ukrán) néptanácsok ellen. A szovjet hírszerzők szerint a felkelésbe 15 ezer embert kívántak „békés tüntetés keretében" bevonni, amelyhez aztán csatlakoztak volna a felfegyverzett egységek. A terjedő álhírek hatására a helyi ukránok, magyarok, illetve a kommunisták és baloldali érzelműek között félelem uralkodott el. Ljubavin ezredes, a 27. sz. vasúti brigád (UVVR-14) parancsnoka a helyi népbizottságok közreműködésével március 5-7. között meghiúsította a román nacionalisták fegyveres felkelését. Vezetőit, 50 közvetlen hívét, 4 szabadságolt és dezertált román tisztet letartóztattak; köztük volt Berinde, a román egyház vikáriusa, Laslo Antonescu idejében kinevezett rendőrfőkapitány; Szanko jogász, a Vöröskereszt tagja, a Maniu-gárdisták elkötelezett híve; Migali, a körzet volt prefektusa; Epuri, a helyi román gimnázium tornatanára. Minderről, valamint a Petru Groza román kormánya ellen szervezett fegyveres felkelés elfojtásáról Fedorov ezredes, a vasúti hadsereg politikai osztályának megbízott vezetője 1945. április 10-én részletes hadijelentést[130] küldött a 2. sz. Ukrán Front parancsnokának.

A máramarosi körzet Zakarpatszka Ukrajnával és Szovjet-Ukrajnával történő újraegyesítése érdekében 4. Ukrán Front katonai adminisztrációja és Ivan Turjanica, a Néptanács elnöke támogatásával egyre erőteljesebb propaganda és szovjet ügynöki mozgalom bontakozott ki. A megyében és Máramarosszigeten kialakult, feszült politikai helyzetről 1945. április 16-án Bogdenko ellentengernagy és Dangulov politikai főtanácsadó nagy frekvenciájú kapcsolati vonalon telefontáviratban[131] (Titkos ügyirat, Uzsgorod–Moszkva) tájékoztatta a Kreml vezetőit. A távirat bizalmas információkat tartalmazott arról az ungvári találkozóról, amely Bogdenko ellentengernagy, bizonyos Vasili Luka, Tyulpanov ezredes, a 4. Ukrán Front képviselője, Goldberg, a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának Észak-Erdélyi meghatalmazottja, Sernicko, a Máramaros Megyei Kommunista Párt Központi Bizottságának titkára és Kita, a megye prefektusa részvételével zajlott le. A találkozón

[129] 349. sz. (TSU./ 565-570.) ügyirat, eredeti forráshelye: A máramarosi körzet népbizottságai kongresszusának 1945. február 4-i jegyzőkönyve. Державний Архів Закарпатської Области, ДАЗО, -Ф. 4. -Оп. 1. спр. 107. арк. 18.

[130] 365. sz. (TSU./ 599-605.) ügyirat, eredeti forráshelye: Архив Президента Русской Федерации, АПРФ, 0125. -Оп. 33. п. 129. д. 21. Л. 46-52.

[131] 366. sz. (TSU./ 605-607.) ügyirat, eredeti forráshelye: Архив Президента Русской Федерации, АПРФ, 0125. -Оп. 34. п. 131. д. 21. Л. 40-43.

elhangzott tényeket négy pontba tömörítették. Az elsőben rögzítették, hogy 1945. február elején Zakarapatszka Ukrajina Néptanácsának meghatalmazott küldötte a népbizottságok kongresszusának előkészítése céljával Máramarosszigetre érkezett; ez a kongresszus határozatban mondta ki Máramaros megye egyesítését Zakarpatszka Ukrajinával. Megállapították, hogy Zakarpatszka Ukrajina Néptanácsa meghatalmazott küldöttjének szigeti akciója a 4. Ukrán Front Politikai Főigazgatósága és Ukrajna Kommunista Pártjának Központi Bizottsága Ungváron tartózkodó képviselőinek jóváhagyásával történt. A Néptanács küldöttjén kívül a kongresszus munkájában, a kiáltvány szövegének megszerkesztésben Mehlisz utasításának megfelelően, a 4. Ukrán Front Politikai Főigazgatóságának képviseletében többek között részt vett Tyulpanov ezredes és Davidenko őrnagy. A továbbiakban Ungvár irányításával gyors ütemben megszervezték a helyhatósági szerveket, a helyi népbizottságokat és pártbizottságokat. A szovjetizálási folyamatról Mehlisz Moszkvát, Tyulpanov ezredes Kijevet is informálta, Hruscsov pedig áldását adta a kezdeményezésre.

A második pontban leszögezték, hogy 1945. április végén Észak-Erdélyben is kiépült a román közigazgatás hálózata. Ekkor érkezett Máramarosszigetre Goldberg, a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának észak-erdélyi meghatalmazottja, hogy itt is befejezze a román adminisztráció megszervezését, de a helyi ukránok Zakarpatszka Ukrajina Népbizottságának rendelkezése nélkül meggátolták feladatának teljesítésében. Ekkor felkereste Ivan Turjanicát, a népbizottság elnökét, aki kategorikusan elzárkózott a probléma megoldása elől. Goldberg a sikertelen ügyintézésről jelentést küldött felettesének, Vasili Lukának, a bukaresti pártvezér hasonló tárgyalásai azonban szintén eredménytelenül zárultak.

A harmadik pontban vázolt fejlemények közül kiemelték, hogy Vasili Luka Máramarosszigeten megszervezte a demokratikus népfrontot, amelyben 32 megyei szervezet képviselője jutott mandátumhoz. Mivel Zseleznyák, a megyei pártszervezet titkára Ungváron tartózkodott, az alkalmat kihasználva Vasili Luka a korábbi párttitkár szintén ukrán származású helyettesét, Csernyicskót jelöltette és választtatta meg a párt élére. Április 9-én a demokratikus népfront tanácsa a településeken helyhatósági szerveket hozott létre, ennek következtében helyreállították a román közigazgatást. A demokratikus népfront tanácsa a helyhatósági szervekbe mindenütt saját jelöltjeit delegálta, ezekről az intézkedésekről a helyi sajtó is hírt adott. A népbizottságok egykori ukrán tagjai megtagadták az együttműködést az újonnan felállított szervekkel, segítségért Ungvárra utaztak.

A negyedik pontban, a megyei és máramarosszigeti román helyhatósági szervek személyi összetételét értékelve arra a felismerésre jutottak, hogy a helyi

ukránok képviseletében mind a megyében, mind a városi vezetésben a helyettesi posztokra pótlólagosan ukrán nemzetiségűeket kell delegálni; ezzel kapcsolatban megegyezés született a demokratikus népfront tanácsával. Megemlítették a megye és a megyei központ nemzetiségi összetételét is, miszerint túlnyomó részben ukránok csak 10 községben élnek; megyei vonatkozásban a románok 74, az ukránok 18, a magyarok 7, a más nemzetiségűek részaránya 1 százalék; Máramarossziget lakosságának összetétele: román 55, magyar 32, ukrán 10, más nemzetiség 3 százalék.

A telefontávirat azzal zárult, hogy a jelentéstevők fentről várják a további utasításokat.

A Hruscsov-memoárban[132] részletes ismertetést olvashatunk arról a nemzetközivé dagadt konfliktusról, amit Ivan Turjanica területszerző politikája okozott. Hruscsov itt úgy jellemzi támogatottját, Turjanicát, mint aki az „Evés közben jön meg az étvágy" elv alapján, a Kreml vezetőinek tudta és beleegyezése nélkül foglalta el az általa szervezett népi milíciával, munkásőrökkel a Román Királyság egyes járásait, a Magyarországhoz tartozó Csonka-Bereget. Sztálin személyesen hívta fel telefonon Hruscsovot, és utasította: bírja rá Turjanicát, hogy katonáit rendelje vissza az 1938 előtti határvonal mögé. Ezt a kérést Turjanica csak nagy rábeszélés árán fogadta el. Hruscsov a csehszlovák–szovjet konfliktus elkerülése végett nem támogatta „Eperjesi Ukrajna" Kárpátaljához csatolását sem, amely mögött szintén Turjanica területbővítő ambíciói álltak.

A Csehszlovák Köztársaság kormánymegbízotti hivatalának tevékenysége Kárpátalján

1. Propagandaháború a cseh „reakciósok" és a „moszkoviták" között

Az 1938 előtti közigazgatási rend Kárpátalján történő visszaállítása és újjászervezése[133] érdekében a csehszlovák közigazgatás vezetője, František Němec [134] által tett erőfeszítésekről számos levéltári okmány tanúskodik, 1944. október 28. – december 29. között kifejtett tevékenysége azonban kudarcba fulladt. Kárpátaljáról való teljes kiszorításában – Sztálin parancsát teljesítve – aktívan közreműködött a 4. Ukrán Front vezérkara, az Ivan Turjanica

[132] 413. sz. (TSU./ 695-698.) ügyirat, eredeti forráshelye: *Из мемуаров Никиты Сергеевича Хрущова*. In: Вопросы истории, Москва, 1991, № 7-8., стр. 75, 88-89.

[133] 230. sz. (TSU./ 410-411.) ügyirat.

[134] František Němec (1889–1963) ismert szociáldemokrata politikus. 1944. október 28. – 1945. február 15. között a londoni csehszlovák emigráns kormány miniszteri rangú megbízottja, a Csehszlovák Köztársaság kormánymegbízotti hivatalának vezetője Kárpátalján. A csehszlovák kommunista hatalomátvétel után, 1948-ban Kanadába emigrált, Montreálban halt meg.

nevével fémjelzett kárpátaljai kommunista vezetők, az általuk létrehozott néptanács. Taktikájuk lényegét megvalósítva össznépi mozgalmat szerveztek a Csehszlovákiából való kiválásért, az Ukrajnával való „újraegyesülésért", illetve a Szovjetunióhoz való csatlakozásért.

Íme néhány sarkalatos példa. František Němec, az emigráns csehszlovák kormány minisztere és kárpátaljai megbízottja, valamint Antonín Hasal-Nižborský tábornok, a felszabadított térség katonai parancsnoka a korábban aláírt szovjet–csehszlovák egyezményekre hivatkozva – amelyek értelmében Kárpátalja csehszlovák területnek számított – ellenezte kárpátaljaiak toborzását a Vörös Hadseregbe. Kárpátalja hovatartozásának kérdésében azonban Sztálin döntése volt mérvadó, márpedig ő „kinézte magának Kárpátalját". Ennek ismeretében szemfényvesztésnek tartjuk az 1944. május 8-án Londonban keltezett szovjet–csehszlovák egyezményt[135], amelyben a szovjet hadsereg parancsnoksága többek között kötelezettséget vállalt arra, hogy az ellenségtől felszabadított kárpátaljai vidéken a hatalmat átadja a csehszlovák kormány londoni delegációjának.

A levéltári dokumentumokban nyomon követhető a Kárpátalja hovatartozásáért folyó katonapolitikai és diplomáciai küzdelem, többek között az úgynevezett cseh „reakciósok" és a „moszkoviták" között lefolyt propagandaháború, amelynek generálója szintén a 4. Ukrán Front parancsnoksága volt. A csehszlovák adminisztráció és a cseh katonai városparancsnokok, sorozóbizottságok kiszorítását csakis a kárpátaljai népet manipuláló kommunisták, a helyi népbizottságok háttértámogatásával tudták véghezvinni. Ez volt a szovjetizálás ötödik legfontosabb feladata.

2. A csehszlovák adminisztráció ügyiratai a szovjet katonai adminsztráció tevékenységéről

Az 1944. október 28-án Kárpátaljára érkezett František Němec kormánymegbízott által kiadott dokumentumokat az Orosz Föderáció Hadügyminisztériumának Központi Levéltára őrzi. A cseh delegáció vezetője Huszton nyitott irodát, nem titkolva jövetelének célját: propaganda-eszközökkel megakadályozni Podkarpatszka Rusz Szovjet-Ukrajnához történő csatolását. November 7-én instrukciókat tartalmazó körlevelet[136] intézett a körzeti és helyi népbizottságokhoz.

A nagyszőlősi körzet csehszlovák katonai kommandánsa 1944. november 14-én tájékoztató jelentést[137] küldött feljebbvalóinak az általa vezetett egység

[135] 228. sz. (TSU./ 497-409) ügyirat. 1944. május 9-én megjelent az *Izvesztyija* 109. sz. számában.

[136] 243. sz. ügyirat (TSU./ 426-427.), eredeti forráshelye: Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации, ЦАМОРФ, Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 67. Л.180.

[137] 247. sz. ügyirat (TSU./ 430.). Megjelent: *Карпатський край,* 1992, № 38. , стор. 12.

és a szovjet hadsereg közt kialakuló rossz viszonyról, amelyben többek közt megemlítette, hogy a Tiszaújlakon lefoglalt terményraktár és a fontosabb zsidó-ingatlanok őrzésére kijelölt katonáit a szovjet hadsereg parancsnoka az ő tudta nélkül lecserélte, a terményt és az ingatlanokon található értékeket hadi trófeaként elkobozta.[138] Ugyanez történt Fancsikán, ahol a szovjet hadsereg elbitorolta a rendelkezési jogot a zsidó Weiss E. vagyona (Fancsika külterületén volt a Weiss tanya) és terménye fölött. November 18-i jelentésében[139] már arról is tájékoztatott, hogy körzetében a lakosság egyre növekvő számban fejezi ki óhaját, miszerint Podkarpatszka Rusz maradjon Csehszlovákia kötelékében, ugyanakkor akadnak olyan csoportok, különösen a népbizottságok vezetői, tagjai és hozzátartozói, akik a Szovjetunióhoz való csatolás mellett agitálnak; a Vörös Hadseregbe közel 1 000 újoncot toboroztak, ezen kívül csaknem 10 000 férfit kényszermunkára hurcoltak. (Megjegyzendő: a cseh kommandatúra parancsnokai mindenütt figyelemmel kísérték a magyarok és németek elhurcolását, de nem avatkoztak be, holott a ruszinokhoz, ukránokhoz hasonlóan az elhurcoltak is egykori csehszlovák állapolgárok voltak).

A jelentéstevő kommandáns „csehbarát" nemzeti bizottságok megalakulását sürgette ezeken a településeken, amelyeknek közreműködésével az 1938 előtti közigazgatást kívánták visszaállítani. A cseh polgári államrend megszilárdítása érdekében kezdeményezte és támogatta a cseh agrárpárt, a szociáldemokrata párt, a cseh nemzeti szocialista párt, a kommunista párt helyi alapszervezeteinek megalakítását. A polgári demokrácia jegyében szervezett pártok több településen létre is jöttek, például Huszton és Nagyszőlősön, valamint Beregszászban, ahol megválasztották az említett pártok irányító testületeit, amelyek tagokat delegáltak a város vezetésébe, képviselőtestületébe.[140]

A kibontakozó politikai propaganda hatására a magyar- és németlakta településeken, a magyar és ruszin értelmiség egyes köreiben tudatosult a felismerés, miszerint Kárpátalján már nem lesz „magyar világ". Nagy részük csehbarát lett, inkább Prágában bíztak. A „moszkovita" kommunisták hatása alá került, baloldali érzelmű ruszin és ukrán értelmiségiek a szovjethatalom bevezetése mellett döntöttek. A falvak lakossága már a sokadik rendszerváltást élte meg, ezért közömbösen figyelte az eseményeket.

---

[138] 257. sz. ügyirat (TSU./ 442.), eredeti forráshelye: Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации, ЦАМОРФ, -Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Оп. 2996. Д. 5. Л. 300-301. (A munkácsi kongresszus összehívása előtt Petrov hadseregtábornok, Mehlisz vezérezredes és Novikov vezérőrnagy prancsára 4 000 tonna terményt és 39 tonna sót kiosztottak a városi és falusi népbizottságok részére.)

[139] 255. sz. ügyirat (TSU./ 440.). Megjelent: *Карпатський край,* 1992, №38., стор. 12.

[140] A beregszászi önkormányzat dokumentumai 1944. In: *Ez hát a hon…,* 141-147. old.

Kárpátalja őslakosainak mintegy fele (különösen a beregvidéki, ugocsai, máramarosi vidékhez tartozó településeken) a csehszlovák kormány 1944. október 26-án Huszton kiadott kiáltványa értelmében cselekedett. František Němec november 21-re Huszton népgyűlést készült összehívni azzal a céllal, hogya a fórum válassza meg Podkarpatszka Rusz irányító testületét és a települések elöljáróit feleskesse a csehszlovák törvényekre. František Němec tervét azonban keresztülhúzta Ivan Turjanica, Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártjának frissen megválasztott titkára. Aktivistái mögé felsorakoztak a szovjet terrorapparátus tisztjei, akiknek közreműködésével létrehozták a települési „népbizottságokat", és azokat megtisztították a csehbarát személyektől.

Ebben az időben a Vörös Hadsereg és a Csehszlovák Hadsereg párhuzamos, egymással rivalizáló sorozóbizottságokat állított fel a településeken. A kialakult káoszról Antonín Hasal-Nižborský cseh tábornok jelentést[141] küldött Heliodor Pika vezérőrnagynak, csehszlovák katonai attasénak, a Moszkvában működő Csehszlovák Katonai Misszió vezetőjének, amelyben kérte, hogy az 1944. május 8-án Londonban keltezett szovjet–csehszlovák egyezmény betartása érdekében tegye meg a szükséges intézkedéseket, a megoldatlan problémát vesse fel a szovjet hadsereg parancsnokságánál, mert ilyen körülmények között a csehszlovák hadsereg részére normális mobilizációt nem tud folytatni. (Heliodor Pikát 1949-ben koncepciós perben elítélték és kivégezték, 1968-ban rehabilitálták.) A Vörös Hadsereg által okozott mobilizációs zavarok tisztázása érdekében H. Pika november 18-án táviratban tájékoztatta[142] feletteseit, köztük J. Masaryk külügyminisztert és S. Ingra hadügyminisztert, amelyben közölte, a kérdés tisztázása ügyében levelet küldött az SZSZKSZ hadügyi népbiztosának és a legfelsőbb főparancsnoknak. A címzetteket arról is tájékoztatta, hogy az I. Csehszlovák Hadtest, amely folytatni akarja Csehszlovákia felszabadítását, a Duklai-hágón lezajlott harcokban súlyos embervesztéseget szenvedett; a haderő további feltöltése érdekében Podkarpatszka Rusz területén általános mobilizációt rendeltek el, elsősorban az egykori csehszlovák állampolgárok körében; a mobilizáció vontatottan halad, mert a kárpátaljai szovjet katonai adminisztráció a csehszlovák állampolgárságú ruszinokat és ukránokat a Vörös Hadseregbe verbuválja; amit le kell állítani, az eddig mozgósított újoncokat pedig az I. Csehszlovák Hadtestbe kell irányítani. Jelentése végén a csehszlovák misszió vezetője miheztartás végett a hadügyminisztertől és a külügyminisztertől konkrét javaslatokat, instrukciókat kért a felszabadított területen tartózkodó csehszlovák hadsereg képviselői és a csehszlovák adminisztráció részére.

[141] 244. sz. ügyirat (TSU./ 427.). *Карпатський край,* 1992, № 38., стор. 12.
[142] 256. sz. ügyirat (TSU./ 440-441.) *Карпатський край,* 1992, № 38., стор. 14.

A cseh katonai adminisztráció kiszorításáról tanúskodik egyik főtisztjük, Pernikarža alezredes segélykérő feljegyzése.[143] 1944. december 11-én a Csehszlovák Köztársaság hadügyminisztériumát már arról tájékoztatja, hogy a népbizottságok egyre erőteljesebb kommunista agitációt folytatnak az országrész lakossága körében, s egyre több a támogatóik száma. Az 1. Csehszlovák Hadtestbe történő mobilizáció meghiúsult, a Vörös Hadsereg tisztjei erőszakkal viszik el a csehszlovák sorozóbizottságok által listába vett fiatalokat, tisztjeiket mindenütt megfigyelés alatt tartják, illetve letartóztatják, az élelmiszerraktárakat elkobozták. A mindenütt uralkodó szovjet tisztekkel szemben erőtlenek, s ilyen körülmények közepette nem lehet dolgozni. Sürgős diplomáciai beavatkozást kért.

Antonín Hasal-Nižborský cseh tábornok[144] újabb tájékoztató jelentést küldött H. Pikának, a moszkvai Csehszlovák Katonai Misszió vezetőjének a Zakarpatszka Ukrajina területén tartózkodó csehszlovák hadsereg egységeinek feloszlatásáról. Erre vonatkozólag december 22-én Petrov hadseregtábornoktól ultimátumot kapott, amely december 25-én jár le, addig Homonnára kell átirányítani az egységeket és a hadi felszereléseket.

František Němec[145] 1944. december 29-én saját kormányának írt levelében összegezte a Molotovval lefolytatott tárgyalás lényegét, arra kérve a kormányt, hogy menjen elébe a Kárpátalján történteknek, fogadja el a lakosság döntését, miszerint a Szovjetunió kötelékében kíván élni.

3. Titkosított szovjet ügyiratok a csehszlovák adminisztráció tevékenységéről

A csehszlovák adminisztráció és katonai kommandatúra tagjairól, tevékenységükről a szovjet hírszerzők kezdettől fogva adatokat gyűjtöttek. Példaként említhetjük Fagyejev NKVD-vezérőrnagy elemző jelentését[146], amelyben tájékoztatta 4. Ukrán Front parancsnokságát: Szolyvára érkezett Němec nevű csehszlovák tiszt, aki felmutatta Kratofvil tábornok igazoló okmányát, amelynek alapján kinevezték városparancsnoknak, helyettese a kommunista Popovics tiszt lett. Az új városparancsnok kizáratta a kommunistákat a szolyvai népbizottságból, a közeli Lipócon elszállásolt cseh partizánalakulat parancsnoka, Vaszil Ruszin erélyes közbelépésének köszönhetően azonban a kizárt tagok visszakerültek a bizottságba. Ezzel egyidőben a cseh városparancsnok Beneš-párt megalakítását is kezdeményezte. A jelentésre Petrov és Mehlisz a következő

[143] *Карпатський край,* 1992, № 38., стор. 14., 303. sz. ügyirat (TSU./ 505.).

[144] U.o., 316. sz. ügyirat (TSU./ 527.)

[145] 324. sz. ügyirat (TSU./ 533-535.). Továbbá lásd: Советско–чехословацкие отношения во время Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг., стр. 215-217.

[146] 240. sz. ügyirat (TSU./ 423.), eredeti forráshelye: Русский Государственный Архив Военной Истории, РГВАИ, -Ф. 32885. -Оп. 1.-Д. 57. – Л. 150.

rezolúciót írta: *„Ezt a Němecet utasítsák ki Szolyváról”*. A következő, Mehlisz vezérezredesnek írt jelentés[147] (Szigorúan titkos ügyirat. №-10/00497.44. XI.5.), két szerzője, Boszij ezredes, az NKVD-osztagok parancsnokhelyettese és Levitin ezredes, törzsparancsnok az általuk Szolyván megejtett vizsgálati eredményről számolt be, amely szerint Němec városparancsnokot Ludvík Svoboda tábornok, az 1. Csehszlovák Hadsereg brigádparancsnoka küldte Szolyvára, hogy megszervezze a csehszlovák hadseregbe történő toborzást. A jelentéshez csatolt mellékletben (№-10/00497.44.XI.7.) arról informálták Mehliszt, hogy Němec városparancsnok november 6-án, 19. 00 órakor elhagyta a várost.

A Fagyejev vezérőrnagyhoz továbbított NKVD-jelentésben[148] (Titkosított ügyirat. №1/01888.1944. XI. 22.) Bljumin alezredes, az NKVD 92. sz. Kárpáti határőrezredének parancsnoka és Szmirnov őrnagy, törzsparacsnok a csehszlovák hadsereg törvénytelennek tekintett mobilizációja kapcsán a nagybereznai és az ungvári körzetben történtekről számolt be. Az 1944. november 6-án Svoboda tábornok által ide vezényelt Szvityelszki Ludvik stáb-kapitány sorozóbizottságok felállításán serénykedett. A nagybereznai sorozóbizottság élére Luka Ivanovics Dikij 1878-as születésű helyi lakost, a csehszlovák hadsereg egykori őrmesterét nevezte ki, aki 26 újoncot vett fel a listára. A toborzást sikerült megakadályozni, a dokumentumokat begyűjtötték, és figyelmeztették Dikij őrmestert: ha toborzó tevékenységét tovább folytatja, felelősségre vonják. A zászlóaljparancsnokhoz eljutott az a felhívás, miszerint a csehszlovák hadsereg mobilizációját mindenütt gátolják meg, a parancs megszegőit tartóztassák le, és erről értesítsék a törzsparancsnokságot.

Az NKVD-csapatok főparancsnoka hasonló tartalmú feljelentést[149] (Tikosított ügyirat. 1944. XI. 24.) kapott Labosev ezredestől, rahói városparancsnoktól, aki megtiltotta Bostrjaňin cseh kommandánsnak, hogy Rahón, Kőrösmezőn, Nagybocskón és Aknaszlatinán a csehszlovák hadseregbe kárpátaljaiakat toborozzon. Ezen kívül Seleverről, kosztyilivkai pravoszláv atyáról is tudósít, akit a rahói cseh kommandáns november 16-án azért tartóztatott le, mert a november 12-i huszti nagygszűlésen Zakarpatszka Ukrajina Szovjetunióhoz történő csatolásáról szónokolt. Kitudódott, hogy a kommandáns Němec kormánybiztos parancsát hajtotta végre, aki jelen volt a huszti rendezvényen. A városban tartózkodó Dajneki kapitány, a SZMERS helyi

[147] 242. sz. ügyirat (TSU./ 425-426.), eredeti forráshelye: Русский Государственный Архив Военной Истории, РГВАИ, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 57. – Л. 151-152.

[148] 265. sz. ügyirat (TSU./ 450-451.), eredeti forráshelye: Русский Государственный Архив Военной Истории, РГВАИ, -Ф. 32883. -Оп. 1. -Д. 67. – Л. 21.

[149] 271. sz. ügyirat (TSU./ 456-457.), eredeti forráshelye: Русский Государственный Архив Военной Истории, РГВАИ, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 50. – Л. 238.

megbízottja közbelépésének köszönhetően Selevert kiengedték a fogdából. A rahói népbizottság által november 19-én szervezett fórum a cseh kommandáns ügyében tiltakozó jegyzéket juttatott el František Němec kormánybiztosnak, ám Bostrjaňin kommandáns elmozdítása ügyében azóta nem történt intézkedés.

Krutszki gárdaőrnagy, Huszt városparancsnoka a Levitin ezredesnek, törzsparancsnoknak küldött jelentésében[150] élesen bírálta a csehszlovák katonai adminisztráció vezetőit és a város kommandánsát, mert apparátusukban a tiltás ellenére magyarokat alkalmaznak, magyar férfiakat soroznak be a csehszlovák hadseregbe. 1944. november 23-án például listára vettek bizonyos Lévai József magyar nemzetiségű jelentkezőt, akit 1944. november 27-én éjszaka Krutszki letartóztattatott, mert az 1944. november 18-i második regisztráción nem jelent meg. A cseh adminisztráció kihágásairól figyelmeztető feljegyzést küldött a cseh kommandánsnak. Ezen a jelentésen olvasható Levitin rezolúciója, miszerint az ügyiratot a csehek törvénysértő akcióit nyilvántartó aktához kell csatolni.

A Nagyszőlősön diszlokált, 600–800 fős tartalék csehszlovák ezreddel (parancsnoka Štrelka alezredes) kapcsolatban talált NKVD-feljelentés a szovjet hírszerző tiszt szemszögéből nézve, negatívan mutatja be az ott szolgáló katonák, tisztek tetteit, akik ellenségesen viszonyultak Zakarpatszka Ukrajina Szovjet-Ukrajnával történő „újraegyesítésének" híveihez. Kondratov őrnagy[151] (Titkos ügyirat, 44. 12. 8.), Nagyszőlős városparancsnoka tényeket is közölt: 1944. december 3-án a cseh kommandáns Fantics altisztnek engedélyt adott táncmulatság megrendezésére, ahol Fabij Josip cseh altiszt és katonái Kárpátalja hovatartozásának kérdése kapcsán éles vitába keveredtek, dulakodtak a helyi milicistákkal, népbizottsági tagokkal, az egyik rendőrt le is fegyverezték. A városparacsnokság őrjárata végett vetett a dulakodásnak, az éj folyamán azonban ismeretlen tettesek megsebesítették a Néptanács egyik milicista járőrét. Ivan Szakalos újságárustól a cseh katonák elkobozták és sárba taposták a *Zakarpatszka Pravdá*t, mondván, itt csehek a gazdák. December 4-én a csehszlovák tábori csendőrök letartóztatták és megkínozták a körzeti népbizottság 3 tagját, akiket a szovjet városparacsnokság szabadított ki. Kondratov jelezte, hogy minderről tájékoztatta Štrelka alezredest, de ezekben a kérdésekben javulást továbbra sem tapasztalt. A jelentésre december 17-21. között rávezetett rezolúciók tanúsítják, ezzel a kérdéskörrel Mehlisz vezérezredes, Boszij ezredes, Levitin ezredes is foglalkozott, akik többek között a csehbarát ruszin, ukrán nemzetiségű bizottsági tagok letartóztatására adtak utasításokat.

---

[150] 286. sz. ügyirat (TSU./ 480.), eredeti forráshelye: Русский Государственный Архив Военной Истории, РГВАИ, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 50. – Л. 247.

[151] 296. sz. ügyirat (TSU./ 494-496.), eredeti forráshelye: Русский Государственный Архив Военной Истории, РГВАИ, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 50. – Л. 264-266.

A csehszlovák katonai adminisztráció tisztjeinek a manifesztum-aláírási kampányhoz való hozzállásáról Tyulpan ezredes készített feljegyzést[152], amelyben a huszti, técsői, nagyszőlősi és a beregszászi körzetekben tapasztalt tényekről számolt be Pronyin altábornagynak, a 4. Ukrán Front Politikai Főosztálya parancsnokának. Megfigyelése szerint a csehszlovák tisztek és katonák egybehangolt politikai támadást intéztek a népbizottságok ellen azzal a céllal, hogy mindenütt meghiúsítsák a manifesztum aláírását. December 4-én az esti órákban Huszton a cseh tisztek gyülést szerveztek, és a megjelent nőket arra kérték, hogy ne írják alá a manifesztumot. Beregszászon és Nagyszőlősön a cseh ügynökök alírásokat gyűjtöttek annak érdekében, hogy Kárpátalja Csehszlovákia kötelékében maradjon; hangadójuk többek közt a nagyszőlősi doktor Bora volt. A cseh katonák erős nyomást gyakorolnak a népbizottságok tagjaira, fenyegetik őket, miszerint *„Várjatok, itt olyan Csehszlovákia lesz, hogy minden ukrán bárány szarvát letörjük."* Huszton és Técsőn, valamint Poljana, Gorecsevo, Berezovo és más településeken a manifesztum aláírása kudarcba fulladt. A már aláírt ívről sokan kihúzatták a nevüket. Mindez a csehek eredményes propaganda-munkájának tudható be, akik szovjetellenes és Vörös Hadsereg-ellenes agitációt is folytatnak az általuk megrémített lakosság körében. Azt hangoztatják, hogy ők jártak a Szovjetunióban, az ottani nép igen rossz körülmények között él és dolgozik, igen alacsony az életszínvonal. Tyulpan tényként említette, hogy a Vörös Hadsereg parancsnoksága által munkára irányított magyarokat a cseh hatóság képviselői védelmükbe veszik: több, korábban elrejtőzött „fasiszta beállítottságú" magyar, akik kibújtak a jóvátételi munka alól, most a cseheknél találtak és kaptak menedéket, besorozzák őket a csehszlovák hadseregbe. A csehek nagyobb fizetést ígérnek azoknak a hivatalnokoknak, akik átállnak hozzájuk. A huszti és a nagyszőlősi népbizottsághoz viszonyítva a beregszászi és a técsői népbizottságok nem eléggé erősek, mert soraikban többségben vannak a csehofil tendencia követői. A técsői népbizottság például küldöttséget menesztett Němec kormánybiztoshoz, hogy a területet csatolják Csehszlovákiához. Szitovszkij, a beregszászi városi népbizottság elnöke gyenge jellemű, nem akarja elrontani a csehekkel való kapcsolatot. A város helyhatósági irodái még mindig tele vannak magyar hivatalnokokkal, akik jó fizetést kapnak és nem csinálnak semmit, miközben a helyi ukránok és oroszok munkanélküliek. A gimnáziumban még nem vezették be az ukrán tanítási nyelvet. Az órák egy részét ukrán nyelven tartják meg, majd az egész tananyagot magyarra fordítják. A feltárt hiányosságok

[152] 300. sz. ügyirat (TSU./ 426-498-500.), eredeti forráshelye: Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации, ЦАМОРФ, -Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 67. Л.191.

kiküszöbölése folyamatban van, a feladatok végrehajtásába és ellenőrzésébe a néptanács partizánjai is bekapcsolódtak.

Az Orosz Föderáció Hadügyminisztériumának Központi Levéltára több olyan kézzel írt iratot őriz, amelyek a 4. Ukrán Front Politikai Főosztályának tisztjeitől származnak, azoktól, akik közvetlenül részt vettek a manifesztum-aláírási kampány szervezésében, ellenőrzésében és az ellenkampányt folytató csehszlovák tisztek megfigyelésében. Közülük Osztapenko[153] politikai tiszt és Botvinov főhadnagy a nagyszőlősi körzetért volt felelős. 1944. december 10-én kelt 4. sz. jelentésükben a 27 ugocsai település kapcsán részben lehangoló, részben biztató képet rajzoltak az alírások begyűjtéséről. A december 10-én megtartott nagyszőlősi kampánygyűlésen felszólalók közül kiemelték Valentin Gorzo pravoszláv papot, aki éles, megszégyenítő kritikával illette a gyűlésen megjelent cseh tiszteket, tistviselőket, továbbá pozítiv tényként említették az egyes felszólalók szájából elhangzott magyar- és csehellenes kiszólásokat. Botvinov főhadnagy és Kucser politikai tiszt december 12-én a nagybereznai körzet településein tapasztaltakról, a csehszlovák tisztek manifesztum-ellenes agitációs tevékenységéről és az átaluk elvégzett szervező munkáról készített helyzetjelentést. [154]

4. Szovjet–csehszlovák diplomáciai csörte Kárpátalja hovatartozásának ügyében

Kárpátalja hovatartozásának témaköréhez kapcsolódik a Gottwald-válaszlevél tervezete[155] (Moszkva, 1944. november 21.), amit J. Proházča stábkapitánynak, az I. Csehszlovák Hadtest politikai munkatársának készített. Ebben világosan kifejtette a Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottságának álláspontját a Zakarpatszka Ukrajina Szovjetunióhoz való csatolásával kapcsolatos követelésről. Pártja véleményét ismertetve Klement Gottwald[156] főtitkár kijentette, nem lépnek fel a kárpátaljai ukránok azon óhaja ellen, akik Zakarpatszka Ukrajinát az SZSZKSZ-hez akarják csatolni, ugyanakkor a Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottsága fontosnak tartja leszögezni, hogy az erről szóló népszavazás kérdését csakis a háború befejezése után lehet feltenni. Később kiderült, hogy a Gottwald-levél tervezet

[153] 302. sz. ügyirat (TSU./ 502-505.), eredeti forráshelye: Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации, ЦАМОРФ, -Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 67. Л.170-174.

[154] 304. sz. ügyirat (TSU./ 505-507.), eredeti forráshelye: Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации, ЦАМОРФ, -Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 67. Л.192-195.

[155] Центральный Архив Коллекции Исторической Документов, ЦАКИД, -Ф. 495 п. -Оп. 74. д. 566. – Л. 12. Megjelent: *Тернистий шлях до України,* стор. 450.

[156] Klement Gottwald (1896–1953) cseh kommunista politikus, sztálinista, 1935–1943 között a Kommunista Internacionálé (Komintern) végrehajtó bizottságának titkára, 1938–1945 között Moszkvában a CSKP KB külügyi osztályának vezetője, 1946–1953 között a Csehszlovák Kommunista Párt elnöke, majd 1946–1948 között miniszterelnök, 1948-tól Csehszlovákia államfője is volt.

szövegének tartalmát Georgi Dimitrov[157], a Kommunista Internacionálé vezetője is jóváhagyta és V. Molotovhoz, az SZSZKSZ külügyi népbiztosához továbbította. A Gottwald által ajánlott kárpátaljai népszavazásra azonban nem került sor, mert a Kreml vezetői – feltehetően a titkos szavazás végeredményétől tartva – az 1944. november 26-i manifesztum elfogadását és aláíratását tartották jónak

A csehszlovák polgári apparátus és katonai adminisztráció további tevékenységét teljesen megbénította Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának 1945. december 5-én, Munkácson közzétett dekrétuma.[158] Az Ivan Turjanica elnök által szignált dokumentum 3 pontban részletezve fogalmazta meg, hogy minden kapcsolatot megszakít František Němec csehszlovák kormánybiztossal. Erre kötelezte a községi, városi és körzeti népbizottságokat is, amelyek ezentúl a közigazgatási, katonai, illetve más kérdésekben kimondottan a néptanács rendeleteit kötelesek végrehajtani, belértve a kapcsolattartást is. Ugyanezen a napon levelet[159] küldött Edvard Benešnek, amelyben a munkácsi manifesztumra hivatkozva a csehszlovák miniszterelnök tudomására hozta, hogy Kárpátontúli Ukrajna kilép Csehszovákia kötelékéből és egyesül Szovjet-Ukrajnával, végül felszólította az elnököt és kormányát a csehszlovák meghatalmazottak visszahívására. A levelet szintén Ivan Turjanica elnök és a Néptanács tagjai írták alá. Petrov hadseregtábornok ugyancsak a néptanács tagjainak aláírásával köszönőlevelet kapott, amely nyílt levélként megjelent a *Zakarpatszaka Pravdá*ban is.[160]

Ezen kívül a néptanács rendeletet hozott a Csehszlovák Köztársaság és a Magyar Királyság állami vagyonának elkobzásáról[161], 1944. december 9-i rendeletében[162] pedig megtiltotta a csehszlovák mobilizációt Kárpátalja területén, ugyanakkor támogatta önkéntesek verbuválását a Vörös Hadseregbe.

A kommunisták által gerjesztett csehszlovákellenes hangulat Técsőn is tetőzött, ahol a népi milícia körzeti parancsnoksága[163] a cseh kommandatúra végleges távozását követelte. December 10-én a szovjet hatóságok Huszton tömegtüntetést szerveztek a csehszlovák közigazgatás ellen.

---

[157] Georgi Dimitrov (1882–1949) bolgár kommunista politikus, sztálinista, 1946-tól három éven át Bulgária miniszterelnöke volt.

[158] *Вісник НРЗУ (Народної Ради Закарпатської України)*, № 2., 15. грудня. 1944. p. Lásd még: *Тернистий шлях до України,* стор. 481.

[159] Державний Архів Закарпатської Области, ДАЗО, Ф.-4. Оп. 1. спр. 4. арк. 11. Lásd még: *Тернистий шлях до України,* стор. 482.

[160] *Закарпатська правда,* №17., 7. грудня 1944. p.

[161] 297. sz. ügyirat (TSU./ 496-497.). Megjelent: *Вісник НРЗУ (Народної Ради Закарпатської України),* № 2., 15. грудня 1944. p.

[162] 288. sz. ügyirat (TSU./ 481.). Megjelent: *Вісник НРЗУ (Народної Ради Закарпатської України),* № 2., 15. грудня 1944. p.

[163] 328. sz. ügyirat (TSU./ 540.), eredeti forráshelye: Державний Архів Закарпатської Области, ДАЗО, Ф. -4. Оп. 1. спр. 4. арк. 45.

Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa lépései miatt a londoni csehszlovák kormány a szovjet kormányhoz fordult, amelyre válaszul Valerij Zorin szovjet külügyminiszter-helyettes közölte Zdeněk Fierlingerrel, a londoni csehszlovák kormány moszkvai követével, hogy Kárpátalja kérdése csehszlovák belügy, amelybe a szovjet szervek nem akarnak beleavatkozni, mivel be kívánják tartani a csehszlovák kormánnyal 1944. május 8-án kötött megállapodást.[164]

1945. január elején František Němec tisztviselői karával együtt elhagyta Husztot és Kassára költözött.

Sztálin 1945. január 23-án Edvard Benešnek küldött levelében[165] kijelentette: a szovjet kormány nem tilthatja meg Zakarpatszka Ukrajina népességének, hogy nemzeti akaratát kifejezze. Emlékeztette Benešt arra is, hogy egy korábbi moszkvai találkozón felajánlotta Zakarpatszka Ukrajina átadását a Szovjetuniónak. (A Csehszlovákia 1938–1939 közötti felosztása[166], majd a maradék ország németek általi elfoglalása és a csehszlovák kormány Londonba történő emigrálása után beállt kilátástalan helyzetben Beneš az ország felszabadítása, visszaszerzése érdekében a szovjetekhez fordult, diplomáciai vonalon ekkor ajánlotta fel először Kárpátalját a Szovjetuniónak. Erről 1939. szeptemberében először I. I. Majszkij londoni szovjet nagykövettel tárgyalt, és a tárgyalásról később Sztálint is tájékoztatta. Az ajánlatát Beneš 1941–1942 között is fenntartotta. 1941 októberében A. E. Bogomolov szovjet nagykövetnek kijelentette: „Zakarpatszka Ruszt sem a lengyeleknek, sem a magyaroknak nem adom át, de önöknek felkínálom, átadom."[167] 1942. júniusában a Molotovval

[164] 229. sz. ügyirat (TSU./ 407-409.). In: *Izvesztyija,* №109., 1944. május 9.

[165] 344. sz. ügyirat (TSU./ 556-558.), eredeti forráshelye: Архив Президента Русской Федерации, АПРФ, -Ф. 06. -Оп. 7. П. 51. Д. 820. Л. 1.

[166] A Németország, Olaszország, Anglia és Franciaország olasz közvetítéssel (Csehszlovákia nélkül) hozott 1938. szept. 29-i müncheni döntés a német félnek ítélte oda a Szudétavidéket. Csehország 1939. márciusi elfoglalásával Németország megszegte a müncheni szerződést, ezért 1942. augusztus 5-én Anglia, szeptember 29-én pedig a de Gaulle vezette francia emigráns kormány semmisnek nyilvánította azt.

[167] 359. sz. ügyirat (TSU./ 581.), eredeti forráshelye: Архив Президента Русской Федерации, АПРФ, -Ф. 07. -Оп. 5. П. 50. Д. 198. Л. 1-3. Megjegyzendő: Kárpátalja megszerzésére vonatkozóan figyelenre méltó irodalom keletkezett a cári Oroszországban, illetve a Szovjetunióban a bolsevista kísérletekről. Például már Ilja Ehrenburg (1891–1967) orosz író, Sztálin hírhedté vált propaganda-minisztere az 1920-as években ellátogatott Kárpátaljára is. 1927-ben megjelent egyik könyvében beszámolt a vidéken szerzett benyomásairól. Írásának különös érdekességet ad az a jóslata, miszerint ez a földrész és népe „20-30 év múlva" hozzá fog csatlakozni a nagy Szovjetunióhoz. Beszámolójában érzékelteti azt is, hogy I. Pál cártól kezdve Oroszország mindenkori vezetői figyelemmel kísérték az itteni „orosz törzs életét", a terület egyesítése ugyan meghiúsult az első világháborúban és majd azt követően, hogy a Vörös Hadsereg „leverte" Lengyelországot, azonban előbb-utóbb a Szovjetunió része lesz. (Lásd: *Ilja Ehrenburg Jóslata Kárpát-Ukrajnáról.* – In: *Munkás Újság,* 1945. november 27.

történő találkozón ezt megerősítette, Molotov pedig biztosította Benešt, hogy a Szovjetunió a müncheni döntés előtti Csehszlovákia határait ismeri el. Kárpátalja hovatartozának kérdését ideiglenesen levették a napirendről. 1944. júliusában Beneš ismét találkozott a szovjet diplomácia londoni képviselőjével, és a vele folytatott tárgyaláson napirendre tűzte a Kárpátalja-kérdést. Bejelentette, Kárpátontúli Ukrajnának az SZSZKSZ-hez történő csatolását nem fogja megakadályozni. Javasolta, hogy Csehszlovákia egész területének felszabadítása és a kormány visszaköltözése után zárják le a kérdést.[168] A szlovákiai magyar történetírás[169] úgy tudja, Beneš 1943-ban egyezett meg Sztálinnal Kárpátalja sorsáról. Kárpátaljáért cserébe Sztálin közölte Benešsel: ha a háború után Csehszlovákia magyar és német lakosait kitelepítik, azt a szovjetek nem fogják ellenezni.[170])

Beneš 1945. január 29-én Sztálinnak[171] írt válaszlevelében megerősítette, hogy a felszabadított Kárpátontúli Ukrajna kérdése cseh körökben valóban nyugtalanságot keltett, amit azonban a helyiek aktív tevékenysége idézett elő. Reményét fejezte ki, hogy a szovjet kormány csakis a csehszlovák kormánnyal, hivatalos keretek közt megegyezve oldja meg az országrész hovatartozásának kérdését. Javasolta, hogy a szerződés megkötésére a háború befejeztével kerüljön sor. Ennek feltétele a müncheni döntés előtti határok viszaállítása Csehszlovákia és Németország, valamint Lengyelország között. E gondolat jegyében győzte meg Prága mérvadó köreit. A leírtakhoz fűzött két megjegyzésben jelezte: az 1939. szeptemberében Kárpátalja kérdésében Majszkij nagykövetnek kifejtett véleményét fenntartja, Prágában is ezt a véleményt fogja képviselni. Másik megjegyzésében arról írt, hogy ezt a kérdést Csehszlovákia részéről a kölcsönös barátság jegyében, békés eszközökkel kívánja lezárni, és kormánya nevében megköszöni Sztálinnak azt a testvéri segítséget, amit az általa vezetett hősi Vörös Hadsereg nyújtott Csehszlovákia felszabadításában, s hogy közreműködött az országa és Magyarország között lezajlott kibékülési megbeszélésen.

1945. március 21-24. között Beneš és Molotov kétszer tárgyalt a magyar és német lakosság kitelepítésének ügyéről, az országrész átadása utáni Csehszlovákia és Szovjetunió közötti határ kijelöléséről, a szlovák területen élő

[168] 344. sz. ügyirat (TSU./ 557.), eredeti forráshelye: Архив Президента Русской Федерации, АПРФ, -Ф. 07. -Оп. 5. П. 70. Д. 198. Л. 2-3.

[169] *Élet a második világháború után Nagykaposon és környékén.(*http:// kelecseny.mindenkilapja.hu)

[170] Az 1945. április 5-én Kassán kihirdetett kormányprogram értelmében Csehszlovákia a jövőben nemzetállammá válik, mégpedig a cseh és szlovák nemzet államává. Mivel Beneš ezt törvényes keretek közt szerette volna elérni, a kormányprogram deklarálta az itt élő magyar és német lakosság kollektív bűnösségét.

[171] 348. sz. ügyirat (TSU./ 563-565.)

ukránok/ruszinok és a kárpátaljai szlovákok lakosságcseréjéről.[172] A František Němec delegációja és a 4. Ukrán Front katonai adminisztrációja közt kialakult konfliktusokat tisztázták és lezárták. Az első tárgyaláson Beneš őszintén beismerte, hogy az amerikai javaslatra országához került Karpatszka Ukrajina hovatartozásának kérdését az elmúlt 20 év alatt sem tudta véglegesen lezárni. 1918-ban a Népszövetség döntését azért fogadta el, hogy ez az országrész ne Magyarországhoz, inkább Csehszlovákiához kerüljön, s hogy jószomszédsági kapcsolatot alakítson ki Romániával, különösen a Szovjetunióval. Mindezt a perspektív közeledés szándékával tette. Csehszlovákia abból indult ki, hogy a Népszövetség megbízottjaként vette át az országrész irányítását, ellnőrzését, ahol jelentős befektetéseket eszközöltek, de azokból keveset profitáltak. Az országrész Vörös Hadsereg általi felszabadításával elérkezettnek látta az időt a vidék sorsának kölcsönös megállapodás keretében történő végleges elrendezésére.

Három hónapig tartó egyeztető tárgyalások után, június 28-án sor került a két ország közötti egyezmény tervezetének moszkvai megbeszélésére[173], amelyen szovjet részről Sztálin, Molotov és Zorin nagykövet, csehszlovák részről Z. Fierlinger miniszterelnök és V. Klementis külügyminiszter-helyettes vett részt. Az itt elhangzott észrevételek pontosítása után másnap, június 29-én a Szovjetunió és a Csehszlovák Köztársaság aláírta az egyezményt Kárpátontúli Ukrajna Szovjet-Ukrajnához való csatolásáról. Az orosz, ukrán és szlovák nyelven egyaránt érvényes dolumentumhoz térképet és Zakarpatszka Ukrajináról szóló külön jegyzőkönyvet mellékeltek. A két dokumentumot, valamint Molotov és Fierlinger beszédének szövegét a *Ragyanszka Ukrajina* című kiadvány 1945. június 30-i száma a TASZSZ hírügynökség közleménye kíséretében hivatalosan is publikálta.[174] A szovjet és ukrán propaganda-gépezet jelentős diplomáciai győzelemként könyvelte el az egyezmény létrejöttét, amelynek aláírása után Zakarpatszka Ukrajina Néptanácsa rendkívüli ülésének résztvevői kommunista pátosszal méltatták a történelmi eseményt, ebből az alkalomból köszöntő táviratot küldtek Moszkvába. Köszöntő cikkek, levelek

[172] 358. sz. (TSU./ 580-581.), 359. sz. (TSU./581-584.) ügyiratokat, eredeti forráshely: Архив Президента Русской Федерации, АПРФ, -Ф. 06. -Оп. 7. П. 51. Д. 833. Л. 1-9.,10-14. (A tárgyaláson részt vett V. Zorin csehszlovákiai szovjet nagykövet, T. Masaryk csehszlovák külügyminiszter és Z. Fierlinger szovjetunóbeli csehszlovák nagykövet is.)

[173] V. Zorin feljegyzése a tárgyalásról. 380. sz. (TSU./ 622-623.) ügyirat, eredeti forráshelye: Архив Президента Русской Федерации, АПРФ, -Ф. 45. -Оп. 1. Д. 393. Л. 65-69.

[174] *A Szovjetunió és a Csehszlovák Köztársaság által Moszkvában aláírt Egyezmény és kapcsolt dokumentumai.* 381. sz. (TSU./ 623-624.), 382. sz. (TSU./ 624-625.), 383. sz. (TSU./ 626-627.), 384. sz. (TSU./ 627-628.), 385. sz. (TSU./ 628-629.) ügyiratok.

tucatjai jelentek meg a kárpátaljai sajtóban is.[175] Kijevi sajtókiadványok, köztük a *Ragyanszka Ukrajina* 1945. június 30-i száma „történelmi igazságként" méltatta az egyezményt.[176] Magyarország reagálásáról Puskin budapesti szovjet nagykövet tájékoztatójából[177] (Titkosított ügyirat. Budapest, 1945. július 2–3.) értesülhetünk. Puskin július 2-án találkozott Gyöngyösi külügyminiszterrel, aki az egyezmény aláírását pozitívan értékelte. A nagykövet hangot adott elégedetlenségének, miszerint a magyar sajtó a történtekről rövid közleményt adott ki, pedig az egyezmény aláírása következtében az SZSZKSZ és Magyarország között mintegy 100 kilométer hosszúságú határvonal keletkezett, s ez Magyarország számára komoly jelentőséggel bírhat. A külügyminiszter július 3-án összehívta a sajtó képviselőit, és az újságíróknak Puskin szerint „jó" interjút adott.

1945. szeptember 30-án Csehszlovákia irányába lezárták a határt. Az egyezményt csehszlovák részről november 22-én, szovjet részről november 27-én ratifikálták, amiről a helyi sajtó szintén hírt adott.[178] A *Munkás Újság* 1945. november 27-i korabeli tudósítása szerint szombaton Munkácson a városi mozgószínházban, vasárnap pedig Ungváron a városi színházban ünnepi gyűlésen méltatták „A népbizottságok első kongresszusának évfordulóján és a ratifikálás napján" a történelminek tartott eseményt. Mindkét helyszínen az ünnepi előadás első szónoka Ivan Turjanica elnök volt. Mint a lap írja: *„Majd Weisz elvtárs* (a Néptanács tagja – D. Gy.) *magyar nyelvű előadásában hívta fel a dolgozókat a további munkára a nagy szocialista haza felépítésére. (...) Az elnöki emelvényen ott voltak a Néptanács összes tagjai, valamint a párt és a városi szervezetek vezetői. (.).. A népgyűlés táviratot küldött Sztálin és Hruscsov elvtársaknak az évforduló és a ratifikálás alkalmából."* A Zakarpatszka Ukrajinai Néptanács elnöke, helyettesei és tagjai aláírásával „Sztálin generaliszimussznak" és „Hruscsov elvtársnak" címzett terjedelmes és hangzatos köszöntésekkel telített táviratok szövegét a *Munkás Újság* 1945. december 4-i száma magyar fordításban is közölte.

[175] 386. sz. és 387. sz. (TSU./ 629-630.) ügyiratok. Megjelentek: *Закарпатська Правда.* 30. червня – 4. липня 1945. р.

[176] 388. sz. (TSU./ 630-632.) ügyirat.

[177] 389. sz. (TSU./ 632-633.) ügyirat, eredei forráshelye: Архив Президента Русской Федерации, АПРФ, -Ф. 012. -Оп. 6. П. 77. Д. 60. Л. 21.

[178] 401. és 402. sz. (TSU./ 678.) ügyiratok. Megjelentek: *Закарпатська Правда,* 25-28. листопада 1945. р.

A német férfiak és nők mozgósítása kényszermunkára

1. Az NKVD első és második tisztogatási akciója

1941-ben 13 244 kárpátaljai lakos vallotta magát németnek, 1946-ban ez a szám 2 398 főre apadt. A statisztikai adatok szerint a második világháború után 10 846 német lakos tűnt el. Egy részük (1 920 fő) feltehetően már 1944 őszén elköltözött, illetve a német családok jelentős része szlovák, ukrán vagy ruszin nemzetiségűnek vallotta magát, hogy így kerülje el a sztálini megtorlásokat. Az elhurcoltak közül sokan már az út során meghaltak, sokan pedig a lágerekben pusztultak el.

A 0036. sz. rendelet végrehajtásának menetéről szóló, Berijának küldött jelentés szerint 1944. november 18. – december 4. között a 15 260 letartóztatott közül 137 fő német volt.

Az 1944. december 17-i, Petrov hadseregtábornak küldött Fagyejev-jelentésben külön kitértek arra, hogy *„december 13-án és 14-én az NKVD-osztagok Szolyva, Munkács, Ilosva, Nagyszőlős, Huszt és Rahó körzetében akciót hajtottak végre a 18 és 50 év közötti németek (férfiak) elkülönítésére. Az akció eredményeként 292 főt különítettek el és irányítottak hadifogoly-gyűjtőhelyekre."* A letartóztatott és lágerbe irányított 22 951 főből tehát igazoltan 429 német, a többi magyar nemzetiségű volt. A kárpátaljai német/svábok népirtása azonban ezzel nem fejeződött be. A hátra maradt német férfiakat 17-től 45 éves korig, a nőket 16-tól 30 éves korig mozgósították.

2. A harmadik tisztogatási akció központi elrendelése

Az SZSZKSZ Belügyi Népbizottsági Tanácsa kezdeményezte a szovjet csapatok által megszállt európai országok német nemzetiségű polgárainak nyilvántartásba vételét. Szándékukban állt, hogy az SZSZKSZ hátországi régióiban végzendő kényszermunkára kényszerítsék a német nemzetiségű munkaképes lakosságot. A front haditanácsa 1944. november 24-i ülésén Sztálin elnökletével megtárgyalta és elfogadta *„a 16 és 50 év közötti életkorú német nemzetiségű személyek speciális táborokba való kitelepítésének tervezetét"*. Az internálás indokai között szerepelt többek között az a vád, hogy a németek *„ellenségesen viszonyulnak a Vörös Hadsereghez és ellene kém-felderítő munkát folytatnak"*. Az operativitás példájaként említhető, hogy a front haditanácsának rendeletét végrehajtva, Berija még aznap jelentést[179] (№ 1262/b) küldött Sztálinnak arról, hogy a 2., 3. és 4. Ukrán Front által felszabadított országokban (Csehszlovákia, Magyarország, Románia, Bulgária, Jugoszlávia) az NKVD központi parancsnoksága által kijelölt, műveleti tisztekből álló 3 csoport miként

[179] 269. sz. (TSU./ 454-455.) ügyirat, eredeti forráshelye: Государственный Архив Русской Федерации, ГАРФ, -Ф. 9401.-Оп. 2. Д. 67. Л. 386.

szervezi meg 10 napon belül a németek nyilvántartásba vételét. Megjelölte a műveleti feladatok koordinátorait is Apollonov, a belügyi népbiztos helyettese és Gorbatyuk, az NKVD-csapatok központi főigazgatóságának parancsnoka személyében, akik a közreműködő három front katonai tanácsát is felkeresik, és az elvégzett munkáról folyamatosan jelentést küldenek.

December 16-án Berija benyújtotta Sztálinnak a Románia, Bulgária, Jugoszlávia, Csehszlovákia, Magyarország felszabadított területére beütemezett, a munkaképes német férfiak (17–45 év közöttiek) és nők (18–30 év közöttiek) internálását szabályozó rendelet[180] tervezetét, amelynek végleges jóváhagyása megtörtént. Sztálin ezen a napon aláírta az SZSZKSZ Állami Védelmi Bizottsága 7161. számú, 1944. december 16-án kelt, 5 pontból álló rendeletét, amelynek Csehszlovákiára vonatkozó parancs-kivonatát[181] (№ 1630., № 23791., № 23792.) december 17-én azonnali végrehajtásra megkapta a 4. Ukrán Front parancsnoka, Petrov hadseregtábornok is. Idézet a kivonatból: *„Mozgósítani és szovjetunióbeli munkára kell irányítani (internálni) az összes 17 és 45 év közötti munkaképes német férfit, a 18 és 30 év közötti munkaképes német nőket, akik a Vörös Hadsereg által felszabadított Románia, Jugoszlávia, Magyarország, Bulgária, Csehszlovákia területén tartózkodnak. (...) A mozgósítás irányításával az NKVD-t, ezen belül Berija elvtársat kell megbízni. Az NKVD-re kell bízni a gyűjtőtáborok megszervezését, a mozgósítottak befogadását, a menetoszlopok kialakítását, útnak indítását és azok útközbeni őrzésének biztosítását. Kötelezni kell Malinovszkij és Vinogradov (Romániában), Tolbuhin és Birjuzov (Bulgáriában és Jugoszláviában) elvtársakat, hogy: a.) az adott országok kormányzati szervein keresztül biztosítsák a határozat első pontjában említett németek mozgósítását és internálását; b.) az NKVD képviselőivel, Antonovval és Gorbatyukkal együtt az illetékes katonai és polgári hatósági szervek közreműködésével tegyenek intézkedéseket a mozgósított németek gyűjtőhelyeken való megjelenésének garantálására.*

Magyarországon kötelezni kell Malinovszkij és Tolbuhin elvtársakat, Csehszlovákiában pedig Petrov elvtársat, hogy a jelen határozat első pontja értelmében a katonai parancsnokokon keresztül a front parancsnoka nevében rendelkezzenek a németek mozgósításáról

A mozgósított németeknek engedélyezni kell, hogy meleg ruhaneműt, egy váltás fehérneműt, ágyneműt, edényt és élelmet vihessenek magukkal, személyenként összesen 200 kilogrammot.

[180] 307. sz. (TSU./ 515.) ügyirat, eredeti forráshelye: Государственный Архив Русской Федерации, ГАРФ, -Ф. 9401. -Оп. 2. Д. 68. Л. 385.

[181] 309. sz. (TSU./ 517-518.) ügyirat, eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 32885. -Оп.1.-Д. 243. – Л. 1.

Meg kell bízni Hruljovot, a Vörös Hadsereg hátországparancsnokát, hogy biztosítson vasúti szerelvényeket és járműveket a mozgósított németek és internáltak elszállításához."

A romániai, bulgáriai, jugoszláviai, magyarországi, csehszlovákiai németek mozgósításának és internálásának menetéről, Szovjetunióba történő szállításáról az NKVD magas rangú vezetői – Appolonov, Gorbatyuk és Szladkevics tábornok – kétnaponta jelentést küldtek Berijának. Az ellenőrzést nem bízták rá sem a frontparancsnokra, sem a front katonai tanácsára, ők hárman a helyszíneken igen alaposan ellenőrizték az akció menetét.

Malinovszkij marsall, a 2. Ukrán Front csapatparancsnoka az állambiztonsági bizottság már említett 1944. december 16-i 7161. sz. határozata alapján rendeletet adott ki, amelyben többek közt ez áll: *„…1944. december 25-től 1945. január 10-ig szovjetunióbeli munkára mozgósítsák és internálják a Magyarország és Erdély területén élő 17–45 év közötti munkaképes német férfiakat és a 18–30 év közötti munkaképes német nőket."*

Az állambiztonsági bizottság határozatának teljesítése eredményeként az 1. Ukrán Front hadműveleti területéről 1945. március 20-ig körülbelül 40 000 németet hurcoltak el a Szovjetunióba.

Az 1. Belorusz Front katonai tanácsát szintén ehhez hasonló feladatok foglalkoztatták: *„A terrorakciók elhárítása céljából az állambiztonsági bizottság 7467 számú, 1945. február 3-i határozata arra kötelezte Zsukov marsallt, hogy Szerovval, az NKVD megbízottjával tegyen határozott intézkedéseket. Kíméletlenül bánjanak el azokkal a személyekkel, akiket terrorakciók elkövetésekor kapnak rajta. Mozgósítani kell a fizikai munkára alkalmas 17–50 év közötti németeket, 750-1 200 fős osztagokban munkára kell küldeni őket a Szovjetunióba."*

3. A német nemzetiségű polgárok mozgósításának főpróbája Kárpátalján

Az idézett dokumentumok alátámasztják, hogy a 16–50 év körüli németek kitelepítését Kárpátalján is központi katonai döntések alapján megszervezték meg. A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa a kapott határozatokat a helyi viszonyokra alkalmazva adott ki hadiparancsokat; sőt, moszkvai feletteseit megelőzve rendelet-tervezetben[182] (Szigorúan titkos, № 2., 1944. november 24.) is utasította a hozzá tartozó központi egységeket. Kacnelszon vezérezredest és Fagyejev vezérezredest például arra, hogy Rahó, Huszt, Beregszász, Munkács, Ungvár városokban gyűjtőhelyeket szervezzenek, valamint 40 szállító járművet és üzemanyagot biztosítsanak. Központi gyűjtőtáborként a szolyvai 2. sz. SZPP lágert jelölték ki. A rendelethez fűzött megjegyzésben kihangsúlyozták, hogy az akciót minden településen egy időben kell lebonyolítani, a mobilizáltak

[182] 270. sz. (TSU./ 455-456.) ügyirat.

vihetik magukkal a gyermekeiket is, vagy helyezzék el legközelebbi hozzátartozóiknál. Az 50 éven felülieket otthonukban kell hagyni. A rendeletet Petrov hadseregtábornok, Mehlisz vezérezredes és Korzsenyevics altábornagy, törzsparancsnok írta alá.

A magyarok és németek mozgósításának, lágerekbe irányításának főpróbáját Kárpátalján – mint az előbbiekben említettük – már korábban megtartották. A 0036. sz. rendelet végrehajtásának tapasztalataiból levonták a tanulságot, miszerint a hadigépezet felkészületlensége és emberi mulasztások miatt például a szolyvai gyűjtőtáborban éh- és fagyhalál, illetve járványos betegségek következtében ezrek haltak meg. Az újabb, csakis a németekre vonatkozó akcióval kapcsolatban a levéltárak vaskos kötetre való iratokat tárolnak, amelyekből kiderül, hogy a kényszermunkára hurcolt németek számára már humánusabb körülményeket biztosítottak.

A kárpátaljai németek internálásának elősegítésében leginkább Ivan Turjanica jeleskedett. A Zakarpatszka Ukrajina Néptanácsának elnökeként szignált köriratban[183] (1944. december 22.) a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának rendelkezésére hivatkozva felszólította a körzeti és helyi népbizottságok vezetőit, hogy aktívan vegyenek részt a német lakosság részleges mozgósításának megszervezésében. Az internálás ezúttal a 17–45 évkorú férfiakra és a 18–30 év körüli nőkre vonatkozott. 1944. december 22-25. között kellett megjelenniük a körzeti és helyhatósági népbizottságokon, ahol sor került regisztrációjukra. A mozgósított személyek 15 napra elegendő élelemmel, 200 kg-os csomaggal (meleg ruházat, fehérnemű, ágynemű, edény, stb.) voltak kötelesek jelentkezi a kijelölt gyűjtőhelyeken. (Megjegyzendő: a 0036 sz. rendelet alapján internált magyaroknak és németeknek ezt a gesztust nem tették lehetővé.) A jelentkezési kötelezettség elmulasztóit életvesztő büntetéssel fenyegették meg. A könyörtelen mobilizációt az NKVD frontcsapatai, ezen belül a 88. és a 92. határőr ezredek bonyolították le. A hozzátartozó nélkül maradt internáltak vagyonát elkobozták és a rászorulóknak adták. A túlélők visszaemlékezése szerint a kárpátaljai német/svábokat a nova horlivkai (Donbász) szénkombinátba vitték rabszolgamunkára.

Az NKVD szigorú ellenőrzése alatt Kárpátalja közel 70 településén összesen 2 375 német lakost vettek nyilvántartásba (sokan más nemzetiségűnek – ruszinnak, szlováknak – íratták be magukat vagy más faluban élő ismerősöknél rejtőztek el). A mozgósított német családokról szóló kimutatást[184] Levitin ezredes, a 4. Ukrán Front hadtápterületét fedező NKVD-csapatok törzsparancsnokának helyettese állította össze.

[183] 267. sz. (TSU./ 452-453.) ügyirat, eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1.- Д. 243. Л.19.

[184] 284. sz. (TSU./ 477-478.) ügyirat.

16. táblázat
Kimutatás Kárpátalja német lakosságának összetételéről

№	Közigazgatási egység (járás)	Települések száma	Német nemzetiségű lakosok	Férfiak: 16–30 év közöttiek	Férfiak: 30–40 év közöttiek	Férfiak: 40–50 év közöttiek	Nők: 16–30 év közöttiek	Nők: 30–40 év köziek	Nők: 40–50 év közöttiek	Gyerekek	Öregek
1.	Nagybereznai	2	25	-	-	-	4	2	1	17	1
2.	Perecsenyi	5	105	8	9	4	14	9	6	46	10
3.	Munkácsi	11	916	49	19	28	124	82	65	329	220
4.	Ungvári	2	9	-	1	-	1	2	-	4	1
5.	Beregszászi	4	12	1	1	-	5	1	1	3	7
6.	Szolyvai	16	403	35	24	25	56	29	24	146	64
7.	Ilosvai	10	264	34	16	19	24	17	23	99	32
8.	Nagyszőlősi	1	10	-	-	-	2	3	3	-	2
9.	Ökörmezői	1	9	2	-	-	2	-	-	4	1
10.	Huszti	6	335	45	22	17	64	32	18	115	22
11.	Técsői	6	119	5	7	9	8	12	11	41	26
12.	Rahói	5	161	17	17	13	13	19	14	39	29
	Összesen:	**[1]70**	**[2]2 375**	**196**	**116**	**115**	**317**	**208**	**166**	**[3]842**	**415**

Megjegyzések a táblázathoz. Levitin NKVD-ezredes, az eredeti kimutatás összeállítója három oszlop adatait hibásan adta össze: 69 helyett [1]70, 2 376 helyett [2]2 375, 843 helyett [3]842 a helyes adat.

Fagyejev december 5-i, Apollonov vezérezredesnek küldött jelentésében[185] (Szigorúan bizalmas, № 10/00514.) már 4 305 főben jelölte meg a 93 kárpátaljai településen élő német lakosság számát; ebből 1 876 fő volt 16–50 év közötti. A jelentéshez fűzött megjegyzés szerint Kelet-Szlovákia felszabadított falvaiban nem találtak németeket, a 4. Ukrán Front által elfoglalt Magyarország településein azért késlekedik a németek számbavétele, mert ebben a térségben még harcok folynak.

[185] 287. sz. (TSU./ 480-481.) ügyirat, eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 50. Л. 263.

Kárpátalján nagy erőkkel folytatták a németek felkutatását. Erről a hajtóvadászatról Avramcsuk alezredes, a 88. Kárpáti határőrezred és Hizsnyak kapitány, az ezred törzsparancsnoka készített beszámoló jelentést[186] (Szigorúan titkos, № 00894., 1944. december 10.) és kimutatást.[187]

17. táblázat
NKVD-kimutatás a jóvátételi munka alól elrejtőzött németekről

№	Közigazgatási egység, járás	Előzetesen regisztrált	Internáltak száma 1945. december 13-14. közt	A 2. sz. parancs alapján internáltak száma	A helyi szervek által letartóztatva dec. 10-12 közt	Bevonult cseh önkénteseként	16–17 év közöttiek nyilvántartása	Öregség, betegség miatt kiszabadítva	Elrejtőzött az internálás elől	A magyar és német egységekkel eltávozottak száma	Pótlólagosan internált magyarok
1.	Szolyvai	75	32	4	6	-	8	7	2	16	36
2.	Munkácsi	320	226	11	32	2	19	21	1	8	17
3.	Ilosvai	49	26	-	13	4	3	3	-	-	3
4.	Nagyszőlősi	10	1	-	-	6	2	-	-	1	6
5.	Huszti	76	3	17	-	13	23	11	3	6	19
6.	Rahói	47	4	10	13	-	11	4	4	1	100
Összesen:		**577**	**292**	**42**	**64**	**25**	**66**	**46**	**10**	**32**	**181**

A №10/00545. rendelet végrehajtásával kapcsolatban Fagyejev vezérőrnagyot arról tájékoztatták, hogy december első hetében 750 németet fogtak el, köztük 60 tisztet, 90 szakaszvezetőt, 600 katonát. Ezen kívül Szolyva, Munkács, Ilosva, Nagyszőlős, Huszt és Rahó településeken 226 fő 18–50 év közötti civil németet tartóztattak le. A tervezett 577 főből 285 főt azért nem tudtak összegyűjteni, mivel azokat már november 18-20. közt a szolyvai lágerbe vitték. A tájékoztató szerint 10 személy Máramarosszigeten rejtőzött el, felkutatásuk folyamatban van. A kémelhárítók körözőlistájára felkerültek közül 30 főt letartóztattak és átadtak a felderítőknek. A szolyvai körzetben a 2. számú, a munkácsiban a 3. sz., a huszti, nagyszőlősi és ilosvai körzetben az 1. sz. zászlóalj vett részt a települések átfésülésében.

[186] 301. sz. (TSU./ 500-502.) ügyirat.
[187] 306. sz. (TSU./ 513-514.) ügyirat, eredeti forráshelye: Русский Государственный Архив Военный Истории, РГАВИ, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. Л. 115.

A 4. Ukrán Front katonai tanácsának túlbuzgóságára vall, hogy az SZSZKSZ Állami Védelmi Bizottsága 1944. december 16-án kelt, 7161. sz. rendeletének végrehajtásával kapcsolatban december 21-én hasonló tartalmú köriratot[188] (№ 00520.) adott ki egységeinek, akik az NKVD vezérletével már november második felétől a munkaképes németek internálásának megszervezésével, begyűjtésükkel, továbbszállításukkal foglalkoztak. A kárpátaljai pótlólagos mobilizáció végrehajtásával ezúttal is Fagyejev vezérőrnagyot, az NKVD-csapatok parancsnokát bízták meg. Ez a rendelet új elemeket is tartalmazott, melyek szerint mentesültek az internálás alól:

– azok a nők, akiknek a gyerekeik nem töltötték be a 7 évet és nincs kire hagyni őket;

– akik bizonyítottan hadi-, illetve munkarokkantak, súlyos betegek.

A helyi népbizottságok felelősséget viseltek a listára vett személyek száz százalékos megjelenéséért, akiket a téli körülményekhez igazodva 5 nap alatt kellett felkészíteni az indulásra.

Azokat, akik nem jelentek meg a gyűjtőhelyeken, 24 órán belül haditörvényszék elé állították, a rájuk kiszabott súlyos büntetésről tájékoztatták az adott település lakosságát is. A rendeletet Petrov hadseregtábornok, Korovnyakov tábornok és Mehlisz vezérezredes írta alá, Usztyinov gárdaőrnagy pedig a front katonai tanácsának körpecsétjével és szintén aláírásával hitelesítette.

Fagyejev vezérőrnagy naponta tájékoztatta feljebbvalóit[189] a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa által hozott №00216. rendelet végrehajtásáról. A sokszorosított és szigorúan titkosított, №00520 rendeletet a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsával szorosan együttműködő Zakarpatszka Ukrajina Népi Tanácsa, a körzeti népbizottságok címére a 88., a 92. határőr ezredek parancsnokainak bevonásával NKVD-gyorsfutárok vitték ki, a kísérőlevelet (№10/0574., 1944. 12. 22.) Levitin ezredes írta alá.[190] A körzeti népbizottságok saját hatáskörükben eljárva, a korábban ismertetett tartalommal öt napon belül parancsot adtak ki a települések vezetőinek a német lakosság részleges mobilizációjáról, regisztrálásáról. A levéltárból előkerültek a munkácsi járási és a nagyszőlősi népbizottság köriratai a népbizottságok túlbuzgó vezetőinek aláírásával.[191]

Az NKVD műveleti tisztjei a német anyákra vonatkozóan feljegyzéseket is készítettek[192]. Néhány név a mobilizáltak listájáról:

[188] 314. sz. (TSU./ 524-526.) ügyirat, eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. Л.1-5.

[189] 320. sz. (TSU./ 530-531.) ügyirat, eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1.-Д. 243. Л.146.

[190] 315. sz. (TSU./ 526-527.) ügyirat, eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 50. Л. 321.

[191] 318., 319. sz. (TSU./528-530.) ügyiratok.

[192] 320. sz. (TSU./ 530-531.) ügyirat, eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. Л.146.

Lieb Gertrud, szül. 1918, Pavsino 72., gyermekét apjára hagyta;
Fogel Varvara, sz. 1919, Pavsino 78., gyermekét anyjára hagyta;
Kajnc Margarita, sz. 1921, Palánka 76., gyermekét apjánál hagyta;
Nuszer Júlia, sz. 1922, Palánka 109., gyermekét anyjánál hagyta;
Gerber Mária, sz. 1916, Palánka 180, gyermekét anyjánál hagyta.

A lap alján olvasható egyik feljegyzés szerint 1945. január 7-én Volócról kifutott az első, mobilizált német nőket szállító szerelvény. Egy másik ügyirat arról tanúskodik, hogy 1945. január 2-3. között az NKVD műveleti tisztjeinek szervezésében Munkácsról Volóc vasútállomására 185 fős „speckontingenst" irányítottak[193], és a volóci vasútállomáson 1945. január 3-án megkezdték a német internáltak csoportjainak bevagonírozását.[194]

Az NKVD műveleti tisztjei információt gyűjtöttek azokról a német fiatalokról is, akik a mobilizáció alól kibújva önkéntesként az 1. Csehszlovák Hadtestbe jelentkeztek. Ezzel kapcsolatban feljelentéssel fordultak a 4. Ukrán Front katonai főügyészéhez, amelyben kérelmezték, hogy az általuk listára vett német nemzetiségűeket toloncolják vissza a csehszlovák hadseregből, részesüljenek szigorú büntetésben és küldjék őket a Szovjetunóba jóvátételi munkára. Néhány név a listáról: Garbasz Anna Andrejevna, Garbasz Marija Andrejevna, Svircli Alica Ferencovna. Valamennyien bustyaháziak, akiket a huszti csehszlovák sorozóbizottság vett nyilvántartásba. Munkácson Spengal Teréz Ivanovna és Nuszer Mária Ivanovna a helyi városi vezető közreműködésével lépett be a hadseregbe.[195]

A 4. Ukrán Front NKVD-osztagaihoz tartozó 88. Kárpáti határőrezred három zászlóaljt jelölt ki az internálás elől megszökött nők és férfiak felkutatására. Hizsnyak kapitány, az ezred törzsparancsnoka 1945. január 6-én aláírt intézkedési tervében[196] rámutatott, hogy sokan elhagyták szülőfalujukat, más településeken ismerőseiknél húzták meg magukat, illetve ismeretlen helyeken bujkálnak, sokan a csehszlovák hadsereg önkéntesei lettek. 1945. január 7-15. között a técsői, huszti, nagyszőlősi, beregszászi, munkácsi és szolyvai körzetben razziákat tartottak, átfésülték a településeket.

A katonai tanács №00520. rendeletének végrehajtásával kapcsolatban 1945. január 9-én Fagyejev vezérőrnagy és Boszij ezredes, törzsparancsnok

[193] Kuzmincsov gárdaezredes és Baldaszarov ezredes tájékoztatója. 322. sz. (TSU./ 532.) ügyirat, eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 50. Л. 350.

[194] Szmirnov őrnagy és Kuzmenko kapitány tájékoztatója. 330. sz. (TSU./ 541-542.) ügyirat, eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243.

[195] Boszij ezredes és Levitin ezredes tájékoztatója. 327. sz. (TSU./ 530-540.) ügyirat, eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 50. Л. 349.

[196] 331. sz. (TSU./ 542-543.) ügyirat.

összefoglaló jelentést[197] küldött Petrov hadseregtábornoknak és Mehlisz vezérezredesnek a németek internálásáról, amelyben jelezték, hogy a megjelölt gyűjtőhelyeken 215 fő, 49 férfi és 166 nő jelent meg, akiket január 7-én a volóci vasútállomásra irányítottak. Ezen kívül 36 fő (10 férfi, 26 nő) nem jelent meg, felkutatásuk folyamatban van. Megkeresésükre a csehszlovák hadsereg ezredese, Grabovszkij átadott az NKVD-nek 4 főt. A volóci állomásról az SZSZKSZ keleti régióiba166 nőt vasúton küldtek el.

4. Határozat a német és magyar családok kitelepítéséről

Ivan Turjanica, Kárpát-Ukrajna Néptanácsának elnöke aktívan közreműködött a Szovjetunió Belügyminisztériuma 1946. január 15-én kiadott №1034. rendeletének végrehajtásában is, amely a kárpátaljai német nemzetiségű lakosok tömeges kitelepítését irányozta elő. A rendelet többek között azokra terjedt ki, akik *„a német–magyar megszállás idején leginkább kompromittálták magukat, többek között: a német nacionalista szervezet, a Volksbund tagjai és támogatói, az SS-tagok családtagjai, akik a visszavonuló német csapatokkal együtt Németországba menekültek, majd visszatértek otthonukba.”* Hasonló határozatokat adott ki a Turjanica vezette néptanács is. Ezek közül a №3233. és a №3234. 1945. augusztus 4-i keltezésű. Az előbbi megállapítja: *„…el kell végezni a német és azon személyek kitelepítését, akik a német–magyar haderővel menekültek el, majd pedig visszatértek Kárpát-Ukrajna területére”*. A másik a magyarokra vonatkozik: *„Ami Kárpát-Ukrajna területének a magyar megszállóktól való megtisztítását illeti, figyelembe véve a nép érdekeit és akaratát, elrendeli azon magyarok kitelepítését, akik Kárpát-Ukrajna ellenség általi megszállásakor érkeztek a területre.”*

Mindkét rendeletet a helyi belügyi főosztálynak és a körzeti népbizottságoknak NKVD-irányítással kellett végrehajtaniuk 1945. augusztusa folyamán. A német családok válogatott kitelepítése csupán fél év múlva, 1946 márciusában történt meg. Az SZSZKSZ Belügyminisztériumának 1946. január 15-i, №1034., illetve 1946. február 24-én kelt №1-2749. belső rendelete alapján Kárpátaljáról az első, 1 969 fős csoportot Tyumeny megyébe deportálták. 1949-ben pótlólagosan 701 németet ugyancsak Tyumeny megyébe deportáltak, ahol erdőkitermelésre fogták őket.

Berija belügyi népbiztos „Különleges dossziéjának” tartalma, amelyben kiemelt iratként kezelte *A németeknek és más szovjetellenes elemeknek Kárpátalja területéről a Tyumenyi területre való áttelepítése célszerűségéről* címmel 1946. március 30-án Sztálinnak küldött jelentést, arról tanúskodik,

[197] 332. sz. (TSU./ 543-545.) ügyirat, eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив, РГВА,.-Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. Л. 205-207.

hogy a kárpátaljai németek részleges deportálását állami szintű feladatként kezelték. Kárpát-Ukrajna Néptanácsának hathatós támogatásával az NKVD 2 670 kárpátaljai németet családostul, erőszakkal telepített át a szibériai Tyumenyi területre. A Volksbund aktív vezetőit és támogatóit, valamint az SS-tagokat a SZMERS kémelhárítói kivégeztették.

A Kárpátaljai Német Szövetség elnöke, Kizman Zoltán közlése szerint[198] összesen több mint 3 000 németet deportáltak Szibériába és Kazahsztánba. Például Szinyákról 181, Schönbornból 133, Alsógrabovnicából 128, Dubiból 109, Dracsinóból 86, Németkucsováról 78 főt hurcoltak el. Őket a tyumenyi területi Dubrovka, Poljanova, Lorba, Uszty-Irtis, Berjozova, Lugova, Szamarova és más falvakba telepítették, ahol embertelen körülmények közepette dolgoztak és közülük sokan elpusztultak.

A Szovjetunió Legfelső Tanácsa 1949. november 28-i határozatának értelmében *„a német, kalmük, ingus, csecsen, finn, litván és más nemzetiségűek örökös száműzetésben kell, hogy részesüljenek, lakhelyüket nem hagyhatják el, a törvényszegőket 20 évi kényszermunkára ítélik”.*

Ezt a határozatot 1955. december 13-án visszavonták, a németek hazatérését azonban nem engedélyezték. Egyre többen engedély nélkül indultak haza, Kárpátaljára. A szerencsésen hazaérkezőket folyton zaklatta a szovjet rendőrség: különböző bírságokat szabtak ki rájuk, kényszeríteni akarták őket arra, hogy térjenek vissza száműzetési helyükre. Lakhatási jogaikat követelve ellenszegültek a hatósági intézkedéseknek, panaszos leveleket írtak nemzetközi fórumok vezetőnek, a német nagykövetségnek. 1974-ben végül megadták nekik a visszatérési és letelepedési hivatalos engedélyt, létszámuk ekkorra 4 230 főre fogyatkozott. A továbbiakban is társadalmi bizalmatlanság övezte őket. Mivel a náci bűnök miatt a magyarokhoz hasonlóan őket is kollektív bűnösnek nyilvánították, a németellenes gyűlöletkeltést a kommunista sajtókiadványok is gerjesztették. A németlakta településeken felszámolták az anyanyelvi oktatást; a kötelező idegen nyelvű tanprogramban számukra olasz, francia és angol nyelvű oktatás szerepelt, míg az ukránok és oroszok körében engedélyezték a német idegen nyelvként való oktatását. A németek csak szűk családi körben beszélhettek anyanyelvükön.

Az erősödő németellenes propaganda hatására egyre többen választották az emigrációt. Az 1970–1990 közötti években több száz kárpátaljai német települt át Ausztriába és Kelet-Németországba.

[198] Відділ у справах національностей Закарпатської ОДА, Центр Культур Національних Меншин. Інформаційний бюлетень № 4., Ужгород, 2003, стор. 18.

5. A közép-európai országok német lakosságának etnikai alapú represszió

A munkaképes németek internálása Kárpátaljáról és a Kárpát-medencei országokból párhuzamosan, hasonló módszerekkel folyt. A több országra kiterjedő begyűjtési akció első szakaszáról Berija belügyi népbiztos jelentést[199] (Szigorúan titkos, 1945. I. 20.) küldött Sztálinnak és Molotovnak, amelyeknek adatai a 18. táblázatban láthatók. A Berija-jelentés az 1945. január 19-i állapotot tükrözik, ezek szerint a „balkáni országokból" 67 930 internált németet indítottak el a Szovjetunióba, ebből 35 350 férfi, 32 580 nő. A kijelölt helyre már megérkezett 7 193 fő, ebből 7 193 főt a szénbányászatban, 1 000 főt a kohászatban fogtak munkára. A továbbiakban a németek számbavétele, munkatáborokba való szállítása, elhelyezése folyamatos volt.

Matkovits Kretz Eleonóra Gulág-kutató (Pécs) és dr. Bognár Zalán történész (Budapest) szerint a Vörös Hadsereg által elfoglalt területeken megközelítőleg 551 049 főt vettek nyilvántartásba, köztük 240 036 férfit és 310 613 nőt. A hiányos statisztikák szerint végül 112 480 németet indítottak útnak. Ennek az adatnak a hitelessége már csak azért is megkérdőjelezhető, mert ha a szállításra használt 5 677 vagonból 309 az őrségé (és a felszerelésé, élelmiszeré) volt, akkor egy-egy vagonra alig több mint 20 fő jutott volna, holott a túlélők szerint valójában 35-45 fő „utazott" minden vagonban.[200]

18. táblázat
NKVD-kimutatás a német férfiak és nők internálásáról a Szovjetunióba az 1945. január 19-i állapot szerint

Ország	Internált összesen	Férfiak	Nők
Jugoszlávia	10 935	3 692	7 243
Magyarország	23 707	15 098	8 609
Csehország	215	49	166
Románia	33 073	16 515	16 558
Összesen:	**67 930**	**35 354**	**32 576**

[199] 342. sz. (TSU./ 555.) ügyirat, eredeti forráshelye: Государственный Архив Русской Федерации, ГАРФ, -Ф. 9401. -Оп. 2. Д. 92. Л. 152.

[200] Dupka György: *Emlékezés a sztálinizmus áldozataira.* – In: *Trianoni Szemle*, Budapest, 2011. III. évf. 1. sz., 30-32. old.

19. táblázat
Kimutatás a jóvátételi munkára mobilizált német férfiakról és nőkről
(NKVD-jelentések alapján)

Ország	**Internált összesen**
Jugoszlávia	73 572
Magyarország	50 292
Csehszlovákia	4 250
Románia	421 844
Bulgária	1 089
Összesen:	**551 047**

(Ebből 240 036 fő férfi, 310 613 nő)

A „hadifogolylétszám-kiegészítés" kapcsán Dr. Bognár Zalán 230-250 ezer főre becsüli a Magyarország területéről Szovjetunióba internált civilek számát. A túlélők több szakaszban, hosszas diplomáciai tárgyalások, egyeztetések eredményeként térhettek haza. 1947-ben 100 000, 1948-ban 85 000, 1949-ben 5 055, 1950–53 között 25 000 főt bocsátottak szabadon.

A szakirodalom legutóbbi kutatási eredményei szerint a 15 milliós Magyarország területéről kb. 300 000 (a Kárpótlási Hivatal adatai alapján 500 000) főt internáltak, közülük mintegy 130 000 főt – nagyjából fele-fele arányban – német vagy magyar származása miatt. A szövetséges hatalmak szemet hunytak a szovjet rendszer által végrehajtott, a kollektív büntetés elvén alapuló népirtás felett.[201] Az elhurcolás közben és a lágerekben elhunytakról máig nem készült megbízható veszteséglista. A túlélők szerint minden harmadik-negyedik internált egy embertelen korszak embertelen eszméinek áldozata lett. A magyarországi, erdélyi, felvidéki és délvidéki mártírok tiszteletére a Szolyvai Emlékpark siratófalán külön-külön emléktáblát állítottak.[202]

[201] Bognár Zalán: *Malenykij robot, avagy a polgári lakosság tömeges elhurcolása Magyarországról szovjetunióbeli kényszermunkára 1944/45-ben, különös tekintettel a németként deportáltakra.* Lásd még: *Malenykij robot. „Egyetlen bűnünk a származásunk volt…"* Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenykij robotra" a sztálini lágerekbe 1944/45–1955. Szerk. Dr. Bognár Zalán, felelős kiadó Matkovits Kretz Eleonóra. Pécs, 2009, 13-72. old.

[202] Az emléktáblák leleplezésére 2011. november 19-én került sor.

Szovjetellenes elemek felkutatása, letartóztatása

1. NKVD-hajsza a magyar „kémek, terrorista csoportok" ellen

A kárpátaljai lakosság közérzetéről, helyzetéről, politikai nézeteiről, a Vörös Hadsereg itteni tevékenységével kapcsolatos véleményekről stb. az NKVD ügynökei folyamatosan tájékoztatták a 4. Ukrán Front parancsnokságát.[203]

A szovjet hírszerzők az illegalitásba vonult magyar titkosszolgálat Kárpátalján maradt csoportjait is igyekeztek felgöngyölíteni. Egyik legnagyobb ungvári fogásukról, az Ungvárt Kecskeméttel összekötő „Kamalgaritó osztály" fedőnevű kémelhárításról Berija, az SZSZKSZ belügyi népbiztosa személyesen készített rendkívüli jelentést[204] (Szigorúan titkos, №4., 1944. december 1.) Sztálinnak, Molotovnak és Malenkovnak A magyar hadsereg vezérkarához tartozó „K" csoport a 8. sz. katonai körzetben működött, Kassáról irányította az ungvári csoport tagjainak felderítő tevékenységét, ügynököket képzett ki és beépítette őket a szovjet hatalmi és katonai szervekbe. A „K" csoport ungvári osztályát először Osvát ezredes, majd Szilvási ezredes irányította. 1944. november 3-án NKVD-egységek letartóztatták az osztály három ügynökét, akik a magyar hadsereg tisztjei voltak. A foglyokat a SZMERS 18. hadseregéhez tartozó kémelhárítási osztály vette át. Az itt felderített szálak Kecskemétre vezettek, ahol november 13-án az NKVD rohamosztaga felszámolta a magyar felderítés kémelhárítási rezidentúráját. Bende nevű vezetőjét, (1881-ben született, magyar, 1926-ban elvégezte a rendőri iskolát), összesen 9 főt őrizetbe vett, akik valamennyien kecskeméti magyarok voltak. A kihallgatáson Bende bevallotta, hogy ez év októberében Orbauszo kapitány, a kecskeméti rendőrkapitányság vezetőjének helyettese szervezte be. Azért maradt Kecskeméten, hogy adatokat gyűjtsön azokról a személyekről, akik a Vörös Hadseregnek és a szovjet felderítőknek segítséget nyújtanak, velük együttműködnek. Az adatokat Orbauszo kapitányhoz kellett volna továbbítania, ha a magyar hadsereggel visszatérne Kecskemétre. Bende az általa kiépített ügynökhálózat részére 8 kecskeméti lakost szervezett be. Bendét és 8 ügynöktársát átadták a SZMRS 27. hadserege kémelhárítási csoportjának.

A Berija által irányított szovjet karhatalmi erők Kárpátalján is hajszát indítottak az illegalitásba vonult helyi magyar fasiszta párt, a „nyilaskeresztesek"[205]

---

[203] 246. sz. (TSU./ 429-430.) ügyirat, eredeti forráshelye: Русский Государственный Архив Военный Истории, РГАВИ, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 68. Л. 232.

[204] 285. sz. (TSU./ 479-480.) ügyirat, eredeti forráshelye: Государственный Архив Русской Федерации, ГАРФ, -Ф. 9401. -Оп. 2. Д. 68. Л. 57-58.

[205] Teljes neve: Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom. Elnevezése a magyar szélsőjobb berkein belül használt *nyilaskereszt*ből eredt. 1944. október 15-én, Horthy Miklós kormányzó lemondatása után Szálasi Ferenc vezetésével ez a párt magához ragadta a hatalmat. A 176 napig uralkodó nyilas kormány alapvető stratégiája a szovjet csapatokkal szembeni feltétlen ellenállás volt, aminek következményeként az ország egész területe hadszíntérré vált. A nyilasuralom kárpátaljai struktúrájának kiépítését az előrenyomuló Vörös Hadsereg akadályozta meg.

és vezetőik ellen. Az NKVD-felderítők, hírszerzők akciójáról Berija szintén részletesen beszámolt Sztálinnak, Molotovnak és Malenkovnak küldött hadijelentésében[206] (Szigorúan titkos, 1945. január 20.) A jelentés első részében a nyilas párt múltját, politikai céljait ismertette. Kitért arra, hogy a Kárpátalján kiépített nyilas szervezetek aktív tagjainak, vezetőinek megsemmisítése szovjet állami érdek. Ebből kiindulva 3 diverziós „nyilaskeresztes" terrorista csoport 52 tagját likvidálták. Ezen kívül leleplezték és őrizetbe vették a párt 3 hírszerző ügynökét, akik bevallották, hogy a német haderő feladatait teljesítve fejtettek ki terrorista-diverziós tevékenységet a Vörös Hadsereg hátországában. Teljes fegyvertárral (robbanóanyag, lőfegyverek stb.) rendelkeztek. Berija jelentette továbbá, hogy november 15-én Bótrágy községben Sin nevezetű helyi nyilaskeresztes pártaktivista megölte Szafonovot, a Vörös Hadsereg szakaszvezetőjét. Sin a kihallgatáson elmondta, a gyilkosságot a nyilaskeresztes párt helyi vezetőjének utasítására hajtotta végre, aki 7 fős terrorista csoportot irányított. Az elfogott terroristákat likvidálták.

A feljelentések folytán köztiszteletben álló szakembereket is letartóztattak és lágerbe hurcoltak, többek közt Jan Vajan ruszin származású főállatorvost, az ungvári vágóhíd igazgatóját azért vitték el, mert korábban a magyar hadseregben szolgált.[207]

2. Magyar, német, ruszin és ukrán vezető értelmiségiek likvidálása

Az SZSZKSZ NKVD №0016., 1945. január 11-én kelt rendeletének értelmében 1945. januárja-februárja során Kárpátalján, a vele határos szlovákiai, magyarországi és lengyelországi területeken elkezdődött a következő hadművelet, amelynek során tömegesen tartóztatták le a területi és kerületi vezető struktúrák egykori munkatársait, akik a csehszlovák, a „volosini" és a magyar rendszer idején tevékenykedtek, az iparvállalatok, kiadók és bankok igazgatóit, az újságok szerkesztőit, a közjegyzőségek és bíróságok munkatársait, párt- és társadalmi szervezetek egyes vezetőit, illetve aktivistáit, a nacionalista és szovjetellenes tevékenységgel gyanúsított személyeket és más „szovjetellenes elemeket", akiknek többsége magyar és német volt. A letartóztatottak közt egyre több kárpátaljai ukrán volt, őket a táborokban elkülönítették.

Kivonat a hadművelettel kapcsolatos első jelentésből: *„1945. január 19-22. között 91 fő letartóztatott érkezett. Közülük 44 magyar, 16 ukrán. (...) 1945.*

[206] 341. sz. (TSU./ 554-555.) ügyirat, eredeti forráshelye: Государственный Архив Русской Федерации, ГАРФ, -Ф. 9401. -Оп. 2. Д. 92. Л. 148-151.

[207] Rudusin alezredes, a 4. Ukrán Front állatorvosi részlege helyettes parancsnokának feljelentése. 323. sz. (TSU./ 532-533.) ügyirat, eredeti forráshelye: Русский Государственный Архив Военный Истории, РГАВИ, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 50. Л. 345.

január 22-25. között 116 fő érkezett. Közülük 5 német, 35 magyar, 43 ukrán." 1945. január 19. és február 17. között 2 352 személy szerepelt a letartóztatottak listáján. Közülük 412 fő a SZMERS katonai elhárítás osztályára „távozott", 13 főt kórházban kezeltek, 8 kiszabadult, 1 meghalt, a többieket az NKVD speciális hátországi táboraiba irányították. Az NKVD hadifoglyokkal és internáltakkal foglalkozó osztályvezetője szerint 1945. február 17-én a Lviv megyei Szambor állomásról elindult a 47429. számú szerelvény, amely 2 159 letartóztatottat szállított a Donyeck megyei Mandrikino állomásra. A SZMERS katonai elhárítás osztályára „távozó" 412 letartóztatottak jelentős részét feltehetően kivégezték, illetve hosszú időtartamú szabadságvesztésre ítélték.

1945. április 18-án Berija a №0016. rendelet végrehajtásával kapcsolatban kiegészítő parancsot[208] (Szigorúan titkos, №00315.) írt alá. A két említett rendelet értelmében a fronton működő CSK szerveknek küldött ajánlás szerint „a felszabadított területek végleges megtisztítása érdekében" mielőbb be kellett fejezni a „szovjetellenesek" kézrekerítése érdekében indított nyomozati eljárási ügyeket, és megállapítani a büntetőjogi felelősségre vonás mértékét: golyó általi halál vagy különleges táborokban való elzárás formájában. A kiegészítő parancs elrendelte valamennyi olyan német személy letartóztatását, akik a fasiszta katonai adminisztráció törvényhozásában, a törvények végrehajtásában, német civilszervezetekben, pártokban stb. szerepet vállaltak, és a letartóztatott személyek részére külön „filtrációs" internáló tábort kell kialakítani.

Ebben az időszakban vádolták meg szovjetellenes tevékenységgel és ítélték golyó általi halálra Fegyir Revait, az Ukrán Nemzeti Szövetség (UNO) vezetőjét, Kárpát-Ukrajna Szojmjának követét, Ivan Cmurt, az ukrán nacionalisták perecsenyi szervezetének aktivistáját, Ludvik Bencset, az egyik huszti kereskedelmi iparvállalat munkatársát, a helyi nyilas pártszervezet vezetőjét és a vidék más lakosait.

3. A szovjet igazságszolgáltatás törvénytelen alkalmazása, megtorló intézmények leszámolása a nép „ellenségeivel"

A hágai egyezmény[209] értelmében a megszálló hatalmak által elfoglalt területen semmiképpen sem lehet letartóztatni, deportálni/internálni a fegyvertelen és védtelen civileket. A megszálló hatalom katonai adminisztrációja kizárólag katonai célú közmunkát (hidak, utak, vasutak stb. helyreállítása) végeztethet velük, de őket a lakhelyüktől hosszabb időre elszállítani, embertelen

[208] 367. sz. (TSU./ 607-609.) ügyirat, eredeti forráshelye: Государственный Архив Русской Федерации, ГАРФ, -Ф. 9401. -Оп. 2. Д. 95. Л. 256-259.

[209] A háborúra vonakozó szokásjog írásba foglalt szabályozása. A hágai egyezményt 1807-ben többek között aláírta az Osztrák–Magyar Monarchia, a cári Oroszország. Oroszország esetében a Szovjetunió létrejötte után a hágai egyezmény előírásai ugyanúgy vonatkoztak rá.

körülmények közepette fogva tartani nem szabad. Dr. Varga Lajos szerint ebben a tekintetben a sztálini szovjet hatalom 1944 őszén a szövetséges hatalmak tudtával „hadi bűncselekményt[210] követett el. Idézet tőle: *„A lakosság egy részének elhurcolása teljes mértékben kimerítette a nemzetközi jog megsértésének fogalmát. Ilyen szempontból egyértelműen Sztálinra terelődik a felelősség. (...) Miért nem vonták felelősségre Sztálint és környezetét? A válasz kézenfekvő: a németek elvesztették, a szovjetek megnyerték a háborút, azaz Sztálin a háború után erőpozícióban volt. Magyarország viszonylatában pedig ez úgy jelentkezett, hogy az Ideiglenes Kormány 1944. decemberében deklarálta: a magyar közigazgatásnak vissza kell vonulni a trianoni határok mögé, (...) nem kívánt a trianoni határon túli magyarsággal, illetve területekkel foglalkozni."* Ebből következik, hogy a kiszolgáltatott Magyarország Ideiglenes Kormánya a jogfolytonosság érvényesítése érdekében nem volt hajlandó szót emelni Kárpátalja erőszakos elszakítása, bekebelezése, az itteni állampolgárait sújtó megtorlás ellen. (Hasonló volt a későbbi kormányok hozzáállása is!) Ugyancsak a győztes szovjet hatalom erőpozíciója előtt „tört meg" a csehszlovák kormány diplomáciai erőfeszítése Kárpátalja visszaszerzésére. Kárpátalja hovatartozásának ügyébe a szövetséges hatalmakat, a „trianoni határok szülőatyáit" sem vonták be. A lakosság megkérdezése, a titkos népszavazás kikerülése nélkül, kizárólag a bosszúálló kárpátaljai nacionalista-kommunista vezérek bevonásával, az „ősi ukrán földek újraegyesítésének" politikai színjátékát előadva „önálló államterületet" kreáltak a négy csonka megyéből, hogy a Munkácson elfogadtatott manifesztummal a világ szeme előtt is megtörténjen a legitim csatlakozás. Nem Kárpátalja népe, hanem az erőpozícióba került Sztálin alakította a kárpátaljai eseményeket; a kollektív bűnösség elvének könyörtelen alkalmazása az „aki engem megbántott, annak nincs kegyelem" sztálini primitív logika egyik kiteljesedése volt. Ebben *„Sztálin semmiben sem különbözött Hitlertől, Sztálint mégsem büntette meg senki."*

A szovjet törvények és igazságszolgáltatás (jurisdictio) idegen területen (Kárpátalja, Magyarország, Csehszlovákia), idegen állampolgárokkal szemben történő életbe léptetésével a 4. Ukrán Front SZMERS- és NKVD-főcsoportfőnöksége az alapvető emberi jogok sárbatiprását követte el. Nemzetközi jogértelmezés szerint is elítélendő népirtást hajtott végre, amikor letartóztatta, saját törvényei szerint elítélte, kivégezte, internálta a magyar, német, ruszin, ukrán, zsidó, szlovák, cseh, román értelmiségieket, akik 1938–1944 között saját országuk állampolgáraként közfeladatokat láttak el, akik jegyzők, települési bírók, hivatalnokok, tisztviselők, rendőrök, szervezetek,

[210] Dr. Varga Lajos a sztálini szovjet hatalom jogalkamazásáról előadást tartott az 1989-es beregszászi emlékkonferencián. In: *Egyetlen bűnük magyarságuk volt,* 214-217. old.

intézmények vezetői, parlamenti, önkormányzati képviselők, pártpolitikusok, újságírók, gazdasági vezetők stb. voltak. Nem volt joga ítélkezni azok fölött sem, akik a Szovjetunióhoz nem tartozó területen szovjetellenes propagandát és kellőképpen nem bizonyított harcot folytattak az SZSZKSZ ellen.

A szovjet modell alapján megtorló intézmények, szervezetek jöttek létre a polgári társadalom vezető rétegének lefejezése érdekében. A szovjet szakértők útmutatásai szerint a Néptanács december 18-án létrehozta az „irreguláris fegyveres erőknek" számító népi milíciát (rendőrséget) és a népi druzsinákat[211], amelyeknek feladata a közrend fenntartása, a Néptanács külső és belső ellenségeinek felszámolása volt. A „Turjanica-hadsereg" törzskarát Olekszandr Tkanko, a Szovjetunió hőse címmel kitüntetett szovjet tiszt, egykori partizán parancsnok irányította. A népi milícia és a népi druzsinák 1945 decemberétől Pjotr Szoprunenko[212] vezérőrnagy főparancsnoksága alatt Kárpátontúli Ukrajna belügyi igazgatóságához tartoztak. 1945. március 26-án a belügyi főosztály milícia parancsnoka Olekszandr Tkanko, politikai helyettese Mihajlo Mackanyuk lett.[213]

Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának 1944. december 18-án kelt dekrétuma alapján létrejött a „nép ellenségeivel leszámoló" Rendkívüli Bíróság kollégiuma.[214] A 22. számú dekrétum magyar fordítását először az 1993. évi dokumentum-gyűjteményünkben adtuk közre.[215] A dekrétum hatodik pontja így hangzik:

„A Rendkívüli Bíróság hatáskörébe a következő ügyek tartoznak:

a) a megszálló hatóságok vezető szerveiről;

b) a magyar rendőrség és csendőrség tagjairól;

c) a Kárpátontúli Ukrajna polgárai közül kikerült árulókról és segítőtársaikról, akik saját népük kárára szilárdították a megszálló rendszert;

d) a magyar és német szervek titkos ügynökeiről;

e) olyan személyekről, akik a megszállás idején kegyetlenül és erőszakosan léptek fel a néppel szemben;

[211] 312. sz. (TSU./522.) ügyirat, eredeti forráshelye: *Вісник Народної Ради Закарпатської України,* 30. грудня 1944. р.

[212] Pjotr Szoprunenko vezérőrnagy 1939–1943 közt a Szovjetunió Belügyi Népbiztossága alá rendelt Hadifogoly- és Internált Táborok Igazgatóságának vezetője volt. Ő dolgozta ki, illetve felügyelte annak a műveletnek a végrehajtását, melynek során 1940-ben közel 22 000 lengyel hadifoglyot gyilkoltak le, többek között a katyni erdőben (Szmolenszk megye, Oroszország).

[213] 362. sz. (TSU./ 591-592.) ügyirat, eredeti forráshelye: *Вісник НРЗУ (Народної Ради Закарпатської України),* 31. березня 1945. р.

[214] 313. sz. (TSU./ 522-524) ügyirat, u.o., 30. грудня 1944. р.

[215] In: *„Sötét napok jöttek…"*, 121-123. old. A közlöny ukrán eredetijének másolata u.o., 144-145. old.

f) olyan személyekről, akik szabotálják a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa által végzett tevékenységet, és akik felszabadítónk, a Vörös Hadsereg ellen irányuló propagandát folytatnak;

g) olyan személyekről, akik a hatóságok képviselőivel és közéleti személyekkel szemben lépnek fel;

h) olyan személyekről, akiknek tevékenysége a nemzeti vagy vallási ellenségeskedés szítására irányul;

i) a fasiszta pártok tényezőiről;

j) más olyan bűntényekről, melyek megtárgyalását a különleges bíróság által szükségesnek ítélték meg."

A Rendkívüli Bíróság elnöki tisztét Vaszil Ruszin[216], a 26 éves volt partizán, NKVD-ügynök töltötte be, aki nem rendelkezett semmiféle jogi végzettséggel. Az alelnök Mihajlo Kalinov, titkár Mihajlo Kampov volt. A bábállam legfőbb ügyészévé a ruszofil Ivan Andraskót[217], helyettesévé Vaszil Mitrjukot nevezték ki. A testület tagja lett még dr. Reizman László, Gennagyij Dobrjukov, Mihajlo Popovics, Viktor Bunyin (igazságügyi referensek), továbbá Oleksza Logojda, Ivan Lednej, Jevgen Zsupan és Jurij Tokar. Ivan Turjanica 1945. január 17-én írta alá a kinevezéseket. A Néptanács arról is rendelkezett, hogy Kárpátalja valamennyi börtönét és fogdáját 1945. január 22-én „hivatalosan" átadja az NKVD-nek A Közlönyből arról is értesülünk, hogy 1945. január 24-től kik voltak a politikai bírósági perek „forgatókönyveinek" szerzői: dr. Mihajlo Varga, dr. Mihajlo Brascsajko, Vaszil Mitrjuk, dr. Avgusztin Hegedűs, dr. Vaszil Petricskó, dr. Vaszil Nemescsuk, dr. Anton Bora, Jevgenyij Bohut. A bírósági forgatókönyvek az NKVD és a SZMERS nyomozó tisztjei által készített, a letartóztatott személyektől kicsikart vallomásokat tartalmazó jegyzőkönyvekre épültek. A koncepciós perek lebonyolítására 1945. áprilisától az NKVD által kijelölt, nem kárpátaljai származású igazságügyi szakértőket neveztek ki. Az államvédelmisek képviseletében Ivan Andrasko főügyész helyettese lett Jurij Golubovszkij és Petro Ribacsenko, az NKVD jelöltjei közül a belügyi főosztályra került Petro Cupricsenko és Oleksza Cserednyicsenko. 1944–1945-ben védelem nélkül hoztak önkényes ítéleteket, büntetésként joguk volt 10 évig terjedő fegyházat vagy vagyonelkobzással járó

[216] Vaszil Pavlovics Ruszint (Lecovica, 1918) 1940-ben az NKVD 5 évre ítélte mint szovjet határsértőt. 1944. szeptemberében ugyancsak az NKVD partizán parancsnokként vetette be Kárpátaljára. A Rendkívüli Bíróság elnöke, a megyei bíróság elnöke, a megyei végrehajtó bizottság elnöke volt.

[217] Ivan Vasziljevics Andrasko (1919–1984) a háború előtt a prágai Károly Egyetemen szerzett jogi diplomát. 1944-től 1946-ig Zakarpatszka Ukrajina, 1946-tól 1952-ig Kárpátalja megye főügyésze. 1952-ben kizárták a pártból, mivel a csehek alatt egy polgári lap munkatársa volt. Ezt követően haláláig különböző bírósági, ügyvédi feladatokat látott el.

főbelövést kiszabni. A kollégium igazságügyi tevékenysége, bírósági ítélkezése a civilizált társadalom joggyakorlata legelemibb követelményének sem felelt meg. A cél az volt, hogy megtizedeljék Kárpátalja magyar, ruszin és más nemzetiségű értelmiségét.

Az első perek tárgyalását már 1945 telén beütemezték, aztán megszülettek az ítéletek.

A megelőző rendszerrel való „kollaborálás és szovjetellenesség" vádjával az országgyűlési képviselők, felsőházi tagok közül Bródy Andráson kívül elítélték és kivégezték dr. Fenczik István[218], Demkó Mihály[219] és Kricsfalussy-Hrabár Endre[220] képviselőt, Demjanovics Péter Pál[221] és Benda Kálmán[222] felsőházi tagot. Ilniczky Sándor[223] felsőházi tag, Riskó Béla[224], Bencze György[225], Ortutay Jenő[226], Földesi Gyula[227], Ivan Spák[228], Zsegora Ödön[229] parlamenti képviselő sorsa máig ismeretlen, nyilván a GULÁG lágereiben pusztultak el.

Nem kímélték a nyugdíjas állami tisztviselőket sem. Fekésházy Zoltánt[230], a volt Bereg és Ugocsa vármegye alispánját 64 éves korában, 1945 tavaszán

[218] Dr. Fenczik István (1892–1945) görög katolikus teológiai tanár, autonómista politikus, kárpátorosz miniszter, képviselő, az igazságügyi bizottság tagja volt.

[219] Demkó Mihály (1894–1946) tanító, író, autonómista politikus, pénzügyminisztériumi miniszteri tanácsos, Kárpátalja kormányzói biztosának gazdasági tanácsadója, képviselő, a gazdasági, pénzügyi, véderő, földművelésügyi bizottság tagja volt.

[220] Kricsfalussy-Hrabár Endre (?–1946) nyugalmazott csendőr ezredes, majdankai lakos 1943-ban költözött Ungvárra.

[221] Demjanovich Péter Pál, egyes forrásokban ruszinosan Demjánovics Péter (1869–1945) rahói lakos, tb. kanonok, görög katolikus esperes, a magyar parlament örökös felsőházi tagja volt.

[222] Marczinfalvi Benda Kálmán beregszászi lakos, a Bereg Vármegyei Vízszabályozó és Ármentesítő Társulat igazgató főmérnöke volt.

[223] Ilniczky Sándor (1889–1947) görög katolikus kanonokot, székeskáptalani nagyprépostot 1939 végén főtanácsadónak nevezték ki Kárpátalja kormányzói biztosa mellé.

[224] Riskó Béla kövesligeti ügyvéd, autonómista politikus, 1923-ban Kurtyák Ivánnal az AFSZ párt egyik alapítója volt. Az 1924. március 16-án megtartott első csehszlovák parlamenti választásokon szenátori mandátumhoz jutott. 1939. július 7-én Perényi Zsigmond kárpátaljai kormányzói biztos felterjesztésére a belügyminiszter kinevezte a máramarosi közigazgatási kirendeltség vezetőjévé.

[225] Bencze György (1885–?) gazdálkodó, tímármester, tartományi képviselő, az ungvári hitelszövetkezet központi igazgatóságának tagja, az AFSZ vezető autonómista politikusa volt, országgyűlési képviselővé történt meghívásáig ilosvai járási miniszteri biztosként dolgozott.

[226] Ortutay Jenő (1889–?) görög katolikus főesperes, szentszéki tanácsos, Beregszász város főbírója, polgármestere, magyar pártpolitikus volt.

[227] Földesi Gyula (1875–?) ungvári nyomdász, könyvkiadó, autonómista politikus, képviselő, a gazdasági, zárszámadást vizsgáló bizottság tagja volt.

[228] Iván Spák (1900-?) újságíró, autonómista politikus, 1933-tól az AFSZ *Ruszkije Visztyi* című lapjának felelős szerkesztője, képviselő, jegyző, naplóbíráló, a közigazgatási bizottság tagja volt.

[229] Zsegora Ödön (1895–?) vasutas, autonómista politikus, képviselő, a közgazdasági és közlekedési bizottság tagja volt.

[230] Fekésházy Zoltán (1881–1946) jogász, 1938–1942 közt Bereg és Ugocsa vármegye alispánja. Lásd: *Magyar politikai és közigazgatási compass (1919–1939)*. Szerk. Madarász Elemér, Budapest, 413. old.

letartóztatták, koholt vádak alapján hadbíróság elé állították és 10 évi kényszermunkára ítélték. Egyik beregszászi rabtársa szerint valahol Lemberg közelében az elítélteket szállító vonaton halt meg, sírhelye máig ismeretlen.[231]

Mészáros Sándorné[232] ungvári tanítónőt és családját rettenetesen meghurcolták. Erdész férjét 1945-ben hamis vádak alapján letartóztatták, elítélték, egy donyecki bányában halt meg. A szovjet terror áldozata lett fivére, Murányi Miklós, Romzsa Tódor görög katolikus püspök irodaigazgatója is; 64 éves apját, Murányi Iván görög katolikus lelkészt szintén a vérengző rezsim vitte sírba: amikor megtudta, hogy közeli jó barátját, dr. Ivan Harajdát, a *Literaturna Negyilja* című folyóirat főszerkesztőjét letartóztatása után egy éjszakai kihallgatás alkalmával agyonverték – infarktust kapott.

1945–1946 között kevés híján száz magyar, ruszin/ukrán, lengyel, német közéleti személyiséget ítéltek el, végeztek ki hamis vádak alapján. Ungvár: Bruhovs Bonyiszlava Zaharivna (Lengyelország, Vihoda, 1908), Csolnoki Georgij/György Ivanovics (1916, esztergomi lakos), Alekszandr Vasziljevics Fucsko (Ungvár, 1916), Ivan Ivanovics Tarsovszkij (Ungvár, 1897), Tomcsanyi Béla, apja Eduárd (Ungvár, 1888), Eperjesi József, apja István (Ungvár, 1882), Mihail Martinovics Harsanyi (Ungvár, 1889), Joszip/József Vasziljevics Karapa (Ungvár, 1884), Mihajlo Mihajlovics Kucsmas (Ungvár, 1910), Andrij Andrijovics Krivus (Ungvár-Radvánc, 1897), Petro Vasziljevics Melnik (Lembergi terület, Szidorovka, 1924), Olekszandr Kirilovics Meszáros (Csehszlovákia, Zavidka, 1909), Pekárovics István, apja István (Csehszlovákia, Zejtel, 1889), Stajner Ferenc, apja Gáspár (Ungvár, 1912). Őket feltehetően az ungvári, Kapos utcai temetőkert végén lévő jeltelen sírba temették

Ungvári járás: Pavlo Andrijevics Ignoj (Jarok, 1894), Faludi László, apja Ferenc (Csehszlovákia, Szobránc, 1904) csapi lakos, Fodor Ferenc, apja Sándor (Csap, 1907) csapi lakos, Ónody-Lakatos József (Csap, 1891), Szentimrei Sándor, apja Gyula, (Baranya, 1909), Pék Béla, apja János (Antalóc, 1911), Petro Ivanovics Lekki (Csehszlovákia, Zemplén, 1904), Balla Géza, apja Bálint (Korláthelmec, 1919), Sztefan Fjodorovics Lőrincz (Őrdarma,1899).

Beregszász, beregszászi járás: Dénes Ivan/János, apja János (Beregszász, 1905), Gáspár Gergely, apja István, (Románia, 1911). Besennyei Sándor Georgijevics (Beregdéda, 1887), Lőrincz Albert, apja András (Csetfalva, 1905), Füzesi Károly, apja István (Nagybereg, 1895).

Munkács:: Suba Gyula Pavlovics (Kriva, 1900).

További körzetek, települések: Engel Károly (Sztrabicsó, 1891), Fógel József, apja János (Pósaháza, 1889), Liliom Sándor, apja Tamás (Kerecsend,

[231] Lásd Csanádi György: *Régi beregszásziak.* Beregszász, 2001, 15. old.

[232] Mészáros Sándorné: Elrabolt éveim a GULAGON. Emlékirat. 2000, 98. old.

1886), Csáki Lajos, apja Lajos (Szentes, 1912) dolhai lakos, Csepriga (Cseprega) Albert, apja Sándor (Nagyszőlős, 1897), József Mihajlovics Peresi (Huszt, 1897), Mihail Jakubovics Orosz (Huszt, 1900) Mészáros Kálmán, apja Kálmán (Kisújszállás, 1902) ilosvai lakos, Georgij Georgijevics Grubij (Szolyva, 1899), Ványi Lajos, apja Zsigmond (Kisar, 1904).

1989–1990 között mindannyukat rehabilitálták.[233]

1945 januárjában meghozta az első halálos ítéleteket a helyi szovjet haderő katonai bírósága is. A magyar és német értelmiséghez tartozó áldozatokat Ungváron, a KGB pincéjében és Perecseny határában végezték ki.

Hadifogolytáborok létrehozása

1. Katonai kommandatúrák

A 4. Ukrán Front katonai tanácsának 0036. sz. határozata többek között elrendelte, hogy 1944. november 17-ig Szolyván, Perecsenyben és Huszton egy-egy hadifogoly-átvevőhely *(oroszul: Сборный Пункт Военнопленнных – СПВ)* létesüljön.

Ezt megelőzően 19 kommandatúrát állítottak fel az alábbi településeken: Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagybereg, Huszt, Tiszaújlak, Nagyszőlős, Bátyú, Kövesliget, Perecseny, Poroskovo, Poljana, Szolyva, Szerednye, Kisberezna, Nagyberezna, Ökörmező, Técső, Rahó. Az itt létrehozott kommandatúrák a szovjet katonai közigazgatás elvét alkalmazva szigorú ellenőrzés alatt tartották a körzetükhöz besorolt falvakat. 1944. november 13-án parancsnokaik orosz, ukrán és magyar nyelvű plakátokon kihirdették a városparancsnokságok 2. sz. parancsát, amely a 0036. sz. határozaton alapult. 1944. november 14-16. között ezekben a központokban fogadták az első nyilvántartásba vételre jelentkező magyar és német nemzetiségű férfiakat. Ugyanazon év november 18-án a második regisztrációra jelentkező személyeket fegyveres kísérettel már tovább vitték a regionális gyűjtőhelyekre.

2. Regionális átmeneti hadifogoly-átvevő helyek

1944. november 17-i határidővel ideiglenes PPV hadifogoly-átvevő helyeket szerveztek, ahol a foglyok befogadása november 18-án kezdődött és november 20-án fejeződött be. Ezek közül a jelentősebbek:

– Sztrabicsói PPV. A Munkácsról, Bátyúból, Beregszászból, Beregről, Tiszaújlakról érkező hadifoglyokat először ide irányították, majd a Sztrabicsó–Bátyú–Munkács–Szolyva útvonalon a №2. SZPV táborba kísérték őket.

[233] A rehabilitáltak névsorát magyar nyelven is közreadtuk, lásd: *„Sötét napok jöttek…”,* 125-130. old.

– Zsornavai PPV. Az ide érkező foglyokat Turkára, a №3. SZPV táborba kísérték. (Megjegyzés: a novoszelicai №2. SZPV, a szinnai №3. SZPV, a homonnai №90. PPV és a csergovi №66. PPV táborokból Szolyván keresztül Szamborba vitték a foglyokat.)

– Huszti PPV. Ide a kövesligeti és a nagyszőlősi (Felső-Tisza-vidéki) foglyokat irányították, majd a Huszt–Nagyszőlős–Tiszaújlak–Beregszász–Munkács–Szolyva útvonalon a szolyvai №2. SZPV gyűjtőtáborba kísérték. A térség legjelentősebb hadifogoly-átvevőhelye volt, amit a Felső-Tisza-vidék kapujában, Huszt város környékén lévő magyar katonai kaszárnyában alakítottak ki. „SZPV Huszt" néven is emlegetik, amely kb. 2 000 fő elhelyezését tette lehetővé. Funkciója abban állt, hogy az egykori máramarosi megye településeiről begyűjtsék a hadifoglyokat, civil férfiakat, később a német származású férfiakat és nőket, akiknek nagy többségét szintén a szolyvai gyűjtőlágerbe kísérték.[234]

Az NKVD-parancsnokság felügyelete alá tartozó kárpátaljai, kelet-szlovákiai és lemberg megyei hadifogoly-táborok listáját a 20. táblázat szemlélteti. Az egyik Mocsalov-jegyzékből megtudjuk (amelyet Krivenkónak, az SZKSZ NKVD HIÜFF főnökének írt), 1944. szeptemberében az 1. Ukrán Fronttól átvették a szambori №22. FHFT, valamint a novoszelicai №1. és a szinnai №3. (HGH) lágereket. A 68. sz. HFG felszámolása után, helyette megalakították a 2. sz. szolyvai (HGH) és átszervezték a 22. sz. FHFT szambori lágert.

20. táblázat
Kimutatás a 0036. sz. rendelet végrehajtása során létrehozott hadifogoly-átvevőhelyekről (az 1945. január 20-i állapot szerint)

№	A lágerek megnevezése	Elhelyezése	Befogadó-képessége	A foglyok száma 1945. I. 20-ig
1.	№22. FPPL/ФППЛ	Szambor**	4 000	5 200
2.	№1. SZPV/СПВ	Novoszelica*	1 500	432
3.	№2. SZPV/СПВ	Szolyva	8 000	8 946
4.	№3. SZPV/СПВ	Szinna*	2 000	587
5.	PPV/ППВ (státuszon kívüli, ideiglenes)	Perecseny	4 000	1 533

[234] *A „malenykij robot" dokumentumokban,* 73. old.

6.	№48. PPV/ППВ (átköltözés alatt)	–	–	–
7.	№90. PPV/ППВ	Homonna*	600	11
8.	№66. PPV/ППВ	Csergov*	700	292
		Összesen:	**20 800**	**17 001**

**Kelet-Szlovákia területén lévő települések; ** Lemberg megyében lévő település. (Sztarij Szambor, Novij Szambor.)*

A hadifoglyok, internáltak sokaságából kivonták és elkülönítve őrizték a „szovjetellenes elemeket" akik közül később sokakat likvidáltak. Ezekben a táborokban folyt a toborzás a csehszlovák és a Vörös Hadseregbe, valamint az új magyar hadseregbe. Ivan Turjanica folyamodványa alapján több száz „tévesen" letartóztatott foglyot hazaengedtek. Ugyanakkor Mocsalov őrnagy 1945. február 2-án utasította a novoszelicai №1., a szinnai №3. és a №22. szambori lágerek parancsnokait, miszerint a továbbiakban *„az internáltak szabadlábra helyezésekor semmiféle igazolás nem állítható ki"* (№0392). Vélhetően azért tette, hogy ezeknek a lágereknek ne maradjon írásbeli nyoma.

A szambori elosztó lágerben őrzött foglyokat Ukrajna, Oroszország és más köztársaságok munkatáboraiba szállították. Mocsalov Allahverdijev állambiztonsági őrnagy, a lágerek úgynevezett „hadifogoly-diszpécsere" Jersov gárdaezredesnek, a SZSZKSZ NKVD HIÜFF 4-es ügyosztálya vezetőjének küldött jelentéséből (№0256., 45. 01. 29.) megtudhatjuk, hogy végelgyengülésben szenvedő betegeket is továbbküldtek. Ebben a jelentésben Mocsalov arra kérte felettesét, hogy a Vörös Hadsereg hadtápfőparancsnokához nyújtson be igényt *„egy egészségügyi szerelvény kiutalására ez év februárja első felében 1 (egy) ezer beteg hátországba való szállítására."*

3. A perecsenyi PPV hadifogoly-átvevő hely

Az Ung völgyében elterülő Perecsenyt 1944. október 27-én foglalta el a 24. lövészhadosztály F. A. Prohorov vezérőrnagy irányításával. A bekerített magyar utóvéd csapatrészeket a helyi lakosok közreműködésével fegyverezték le. A hadifoglyok gyűjtőhelyét az egykori magyar kaszárnyában alakították ki, ahol a magyar katonai közigazgatás 1942-ben börtönt létesített az ukrán baloldaliak és elfogott szovjet partizánok őrzésére.[235] Az itt létrehozott hadifogoly-gyűjtőhely 1 500-2 500 fő elhelyezését tette lehetővé. Perecsenyt valószínűleg földrajzi fekvésének köszönhetően választották, mert az Ungvár–

[235] *История городов и сел Украинской ССР. Закарпатская область*, стр. 360.

Perecseny–Poljana útvonalon, a hegyek között a foglyokat el tudták juttatni a szolyvai gyűjtőlágerbe, a nagyobb kontingenseket pedig az Uzsoki-hágón át gyalogmenetben, katonai kísérettel a szambori elosztó táborba. A szambori és a szolyvai táborokhoz kapcsolódó gyűjtőhely „SZPV Perecseny" néven szerepel.[236] 1944. november 18. – 1945. május 30. között ide szállították az Ung-vidéken, Kelet-Szlovákiában és Észak-Magyarország térségében letartóztatott magyar, német civileket és hadifoglyokat. A szűrőállomás fölött a SZMERS gyakorolt felügyeletet. Itt tartották a vezető beosztású katonatisztek, rendőrtisztek és közigazgatási tisztségviselők, pártvezetők előzetes meghallgatását. A vallatás közben elhunytakat és a hadbíróság döntése alapján kivégzetteket az éj leple alatt a kaszárnya udvarán és a perecsenyi Hurka-hegyen[237] lévő temetőben, jeltelen sírokban hantolták el. Az ellenőrzött fogolycsoportok nagy részét az Uzsoki-hágón át gyalogmenetben Szamborba irányították, ahol újabb szűrésen estek át, végül marhavagonokban munkatáborokba szállították őket.

A perecsenyi tábor neve többször előfordul moszkvai levéltárak NKVD-ügyirataiban. Az 1945. január 3-i állapot szerint például a hadifoglyok és internáltak 296 főre csökkentett létszámából 134 magyar, 3 német, 90 csehszlovák, 63 ruszin és ukrán, valamint 6 más nemzetiségű tartózkodott ezen a gyűjtőhelyen.[238] Az 1944. január 7-i állapot szerint ugyanitt már 1 601 fő volt a hadifoglyok száma.[239] A 4. Ukrán Front hadtápparancsnoka mellé kirendelt, a hadifoglyok ügyeivel foglalkozó NKVD-osztály egyik főnöke, Mocsalov őrnagy több utasításában szintén szerepel a perecsenyi láger. Feljebbvalóinak küldött hadijelentéseiből derült ki, hogy Perecsenyben magyar katonákat toboroztak a Dálnoki-féle hadseregbe, és a besorozottakat 1945. február 24-én elküldték a Debrecenben formálódó 1. magyar gyaloghadosztályba.[240] Vannak dokumentumok a magyar hadifoglyok Perecsenybe történő összevonásáról is. 1945. január 2-án Mocsalov őrnagy utasította (№0014.) a szinnai №3. gyűjtőtábor parancsnokát, Dohin századost: *„Utasítást adtam arra, hogy ön küldje Perecsenybe az összes magyar hadifoglyot és internált személyt. Ez azt jelenti, hogy külön utasításig egy magyart sem küldhetnek lágerbe. Ön ugyanakkor azt jelenti, hogy 1944. december 31-én 1 200 főt küldött lágerbe és 626 ember tartózkodik a gyűjtőtáborban, hogy aztán lágerbe küldje őket. Honnan van Önnek ilyen kontingense? Tudomásom van róla, hogy a 2 600*

[236] *A „malenykij robot" dokumentumokban,* 73. old.

[237] A szlovákiai Stefan Valyo nagyvállalkozó kezdeményezésére 2007-ben a perecsenyi Hurka-hegyen 15 kápolnát és Keresztutat építettek, a hegy tetején 9,5 m magas tölgyfakeresztet állítottak a kommunizmus áldozatainak tiszteletére.

[238] *A „malenykij robot" dokumentumokban,* 76. old.

[239] U.o., 81.old.

[240] U.o., 84. old.

hadifogoly közül mintegy 2 000 fő magyar, és valamennyiüket Perecsenybe kell küldeni." Egy másik, a perecsenyi hadifogoly-átvevőhely parancsnokának kiadott utasításában megparancsolja, hogy a magyar katona-jelölteket *„irányítsák gyalogszerrel Debrecenbe a Magyar Önkéntes Hadosztályba való besorolás végett (a hadifogoly-átvevőhelyen szervezett csoportot) a következő útirány szerint: Perecseny, Ungvár, Csap, Kisvárda, Nyíregyháza, Debrecen. Élelmiszeradag – 7 napra, naponta – 30 km. Megérkezés 1945. február 24. Pihenő minden 10 km után, éjszakázás meleg helyiségben."*

A letartóztatott német nőket és férfiakat itt gyűjtötték össze, majd vasúti szerelvénnyel a Szovjetunió belső területeire szállították őket.

4. A szolyvai №2. SZPV hadifogoly-gyűjtőtábor

A 4. Ukrán Front második legnagyobb tábora, postacíme: D-23614[241]. Kedvező földrajzi fekvéséből kiindulva a katonai adminisztráció itt hozta létre Kárpátalja legnagyobb gyűjtőtáborát. Az NKVD 1944. évi titkos és szigorúan titkos iratainak iktatókönyvében olvasható az SZSZKSZ NKVD HIÜFH parancsnok-helyettesének küldött jelentés is (№0857., 1944. 11. 15.), miszerint 1944. október 15-én a Kárpátalját elfoglaló 4. Ukrán Front hadtápterületének ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok a 68. sz. HFH bázisán megkezdték a szolyvai tábor tervezését, miközben Szolyvát csak 1944. október 24-én foglalták el a Ruszin partizán és NKVD-ügynök által vezetett csapatok.

A város határában lévő egykori magyar kaszárnyát minősítették központi hadifogoly-átvevőhelynek, és az NKVD lágerépítési terve alapján 8–10 ezer fő befogadására alkalmas tábort alakítottak ki, amely a katonai levéltári dokumentumokban „SZPV-2" fedőnéven szerepel.[242] A magyarság köznyelvében „szolyvai láger", illetve „szolyvai tábor" néven vált ismertté. 1944. novemberében Jermilov kapitány volt a parancsnoka, 1945. februárjától pedig a tábor felszámolásáig Pankin alhadnagy.

Jermilov parancsnok aláírásával több életmentő igazolást őriztek meg azok a túlélők, akik súlyos betegségük okán hazatérhettek. Ilyen igazolást kapott az ungvári Jancsik Jenő (1918), Hricko Lajos (1904) is. Utóbbi okmányán a következő adatok olvashatók: *„Hadifogoly gyűjtőhely, D-23614 Tábori posta. 1945. január 26. 26/145/29. IGAZOLÁS. Kiállítva Hricko Lajos István polgár részére, született 1904, lakhelye Ungvár, annak igazolására, hogy nevezett*

[241] *Emlékkönyv…,* 125. old.
[242] *A „malenykij robot" dokumentumokban,* 16. old.

lágerből szabadult és lakhelyére utazik. A D-23614 T/P sz. katonai alakulat parancsnoka. Aláírás. Körpecsét. Jermilov kapitány."

A szolyvai lágerparacsnokság korrupt vezetőiről, tisztjeiről is vannak feljegyzések. Például Szalov főhadnagy ügyeletes tiszt (ő kísérte a szolyvai foglyokat a szambori lágerbe) a foglyoknak járó élelmiszert szeszes italra cserélte, ezért elbocsátották az NKVD szerveitől. Fomenko hadbiztossági főhadnagy, a szolyvai gyűjtőtábor nyilvántartási felügyelője meglopta a foglyokat, ezért 10 napi fogságot kapott.

A szolyvai láger akkor vált emberi tragédiák központjává, amikor flekktífusz miatt 1944. december 12. – 1945. január 1. között hivatalosan is egészségügyi zárlatot rendeltek el. A 4. Ukrán Front katonai közegészségügyi főosztályának rendelkezése értelmében a 4292. sz. kórházat Munkácsról Szolyvára helyezték át, de a járványos betegség tovább szedte áldozatait. A 2149-es szambori rabkórház, akárcsak a könnyű sérülteket ápoló kórház, hihetetlenül túlzsúfolt volt. Mindez a gyűjtő- és elosztóállomások vezetősége körében komoly aggodalmat váltott ki. A megromlott közegészségügyi-járványügyi helyzet, az elhalálozások számának növekedése és a megtett szervezési intézkedések kapcsán 1944. december 20-tól 30-ig Mocsalov őrnagy több mint 20 jelentést küldött az NKVD felső szerveihez, ettől azonban a szolyvai táborba zsúfolt hadifoglyok és internáltak helyzete alig javult.

Mocsalov 1945. januárjában betegszállító szerelvények kiutalását és a betegek élelmiszer-fejadagjának növelését kérte, ám minden maradt a régiben, a gyűjtőtáborban uralkodó helyzet javítása érdekében nem történtek intézkedések.

A túlélők ezrek haláláról számoltak be. Vajdaffi G. Z.[243] ungvári túlélő így emlékszik: *„A szolyvai lágerben borzalmas volt a helyzet. (…) Majd tífuszjárvány tört ki. Sokan megbetegedtek és elpusztultak. Különösen azok, akik le voltak gyengülve és más szervi betegségük is volt. A csupasz földön aludtunk. Felébredtünk, hát látjuk, hogy halott fekszik mellettünk. De ezeket a halottakat nem adták ki a hozzátartozójuknak. Itt, a lágerben temettük el őket. Hosszú ideig tartott a vesztegzár. Az emberek tömegesen pusztultak. Főleg a flekk- és a hastífusztól. A fertőtlenített tűvel mellbe és hátba adott védőoltások keveseken segítettek. Viszont sok esetben okoztak gennyes gyulladásokat, daganatokat, ami szintén halálos kimenetelű volt."*

Nagy Jenő a szolyvai láger „dögésze" hasonlóképpen emlékezett a tömeges elhalálozásokra: *„Itt, Szolyván már a harmadik napon beosztottak a*

[243] *A „malenykij robot" dokumentumokban,* 46. old.

szanitécekhez. Egyik napon a holttesteket pakoltuk a szekérre, a másik napon ástuk a gödröket, hantoltunk.

Két lovas fogat hordta szünet nélkül a halottakat a láger melletti, parknyi nagyságú temetőhelyre. Egy gödörbe húsznál több holtat is beletuszkoltak.(...) Volt olyan, aki még akkor is nyöszörgött, meg is mozdult, amikor hánytuk befelé a földet. Mi mondtuk is az őröknek, hogy húzzuk ki a gödörből. De a katonák erről hallani sem akartak. A levegőbe eresztettek egy-egy figyelmeztető sorozatot. (...) Ebbe a mindennapi látványba az ember úgy belefásult, hogy már semmi sem számított. Nem is volt ereje sajnálkozni, könnyezni. Gépiesen cselekedtünk. Mindenki éhezett. Nem tudtunk normálisan gondolkodni. (...) Aki meghalt, azt csak leírták. (...) Az otthon maradottakhoz ekkor már eljutott a hír, hogy milyen embertelen körülmények közé kerültünk, mert az ételhordó asszonyok hazahordták a szomorú híreket. (...) De ugyan kihez is fordultak volna segítségért?"[244]

Az 1922-es születésű B. V. Krehnyak[245] szolyvai lakos, a magyar hadsereg egykori tisztje, aki hadifogolyként került a szolyvai gyűjtőtáborba, elmondta: a foglyok halálát különböző fertőző betegségek okozták, illetve a hiányos táplálkozás. Maga a láger a mai Beljajev utcai katonai alakulat állomáshelyén volt. Az ellenségnek számító hadifoglyok holttestét a Verhovina utcai temetőben hantolták el, ahol most benzintöltő állomás van.

P. I. Ruszin szolyvai lakos, a szolyvai láger egykori őre szintén tanúsítja, hogy a lágerben tartózkodó hadifoglyok és internáltak tömeges elhalálozását fertőző betegségek okozták. Állítása szerint a lágerben mintegy 2 000 ember pusztult el. Holttestüket a mai Verhovina utcai benzintöltő állomás területén levő temetőben közös sírba temették. A temető egy részét 1952-ben, az utca rendezése során felszámolták, 1962-ben pedig, a benzinkút építésekor az egész temetőt. A földmunkák során előkerült maradványok jelentéktelen részét újratemették a Verhovina utcai sírba; oda, ahol az első világháborúban elesettek emlékobeliszkje áll.[246]

A szolyvai lágerben 1944. december 14-től 1945. január 1-ig érvényes vesztegzár alatt kialakult helyzetről Mocsalov állambiztonsági őrnagy készített hivatalos igazoló-jelentést (Szigorúan titkos, №001242., 25. 12. 1944.) feletteseinek és az NKVD-csapatok törzsparancsnoksága részére. A tovább terjedő ragályos betegségek megakadályozása érdekében január 1-től meghosszabbította a vesztegzárat, ezért a 0036. sz. rendelet alapján letartóztatott magyar és német nemzetiségű férfiak hátországba történő evakuálását a karantén

[244] Nagy Jenő: *Megaláztatásban.* 17–18. old.
[245] *A „malenykij robot" dokumentumokban,* 66. old.
[246] *A „malenykij robot" dokumentumokban,* 66. old.

felfüggesztéséig leállította. A betegségben elhunytak számát nem említette. Kimutatása szerint ebben az időben a szolyvai lágerben *„20 000 hadifogoly zsúfolódott össze, akiknek a többsége fertőzött volt, előfordultak tömeges bélhurut és flekktífuszos megbetegedések."* Itt említette meg, hogy kérésére a szolyvai lágerhez csatolták a 4292. sz. kórházat, amelynek közreműködésével „sikerült feloldani a vesztegzárat." Megjegyezte, hogy a szolyvai táborból „megszökött 101 ember."

Mint az ismertetett okmányokból és a túlélők visszaemlékezéseiből kiderül, a szolyvai gyűjtőtáborban bekövetkezett tragédiákat főleg a járvány, a rendezetlen lágerélet, az elégtelen táplálkozás, az orvos- és gyógyszerhiány, a kimerítő munka okozta.

Ilyen körülmények közt a hadifoglyok és internáltak ténylegesen pusztulásra voltak ítélve. A 4. Ukrán Front parancsnoksága, amelynek csapatai ebben az időben nem folytattak aktív harci cselekményeket, nagyobb figyelmet fordíthatott volna a szolyvai gyűjtőtáborban kialakult helyzetre, sokkal több törvénytelenül letartóztatott civil személyt, illetve hadifoglyot menthetett volna meg. A levéltári dokumentumokból kiderül, más frontok parancsnokai ezeket a kérdéseket a frontviszonyok körülményei közepette önállóan oldották meg: sok foglyot szabadon bocsátottak anélkül, hogy előzőleg a hátországban lévő lágerekbe küldték volna őket. Az általuk szabadon bocsátottak száma több mint 200 ezerre tehető.

1945. január 21-én Mocsalov őrnagy a szolyvai járvány visszaszorításával kapcsolatban arról tájékoztatta Mehlisz vezérezredest, hogy az egészségügyi intézkedések következtében 8 korpuszban megszüntették a karantént, ennek köszönhetően 3 443 főt sikerült tovább küldeni a lágerből. Emellett eltörpül a front parancsnokságának és katonai tanácsának több mint 3 ezer kárpátaljai szabadon bocsátását célzó humánus akciója.

A szolyvai lágert 1945 tavaszán számolták fel. Ezt megelőzően Mocsalov 1945. március 23-i №0572. parancsa alapján operatív csoportot küldtek a csehországi, az osztrák határhoz közeli „Jevisovicébe, 30 kilométerre Videovicétől"; ezek szerint a hírhedt szolyvai haláltábort ide helyezték át. Mocsalov felterjesztésére Petrov hadseregtábornok a 42. sz. láger parancsnokává Jermilov kapitányt, a volt szolyvai lágerparancsnokot nevezte ki. „Berlin bevételének tiszteletére", eddigi szolgálatáért Mocsalov őrnagy „köszönetét fejezte ki" Jermilovnak, akinek sok ezer ártatlan kárpátaljai lakos pusztulásához volt köze.

5. A szambori átvevő-továbbküldő hadifogoly-láger

Az NKVD Hadifoglyok és Internáltak Ügyviteli Főosztályához tartozott, parancsnoka Mkervalidze őrnagy volt. Ebben az elosztó lágerben szervezték a hadifoglyok és internáltak marhavagonokban történő továbbszállítását az ország belső munkatáboraiba. A foglyok nagy része kimerülten, betegen érkezett ide. Az ungvári Juhász Sz. M. így emlékszik: *„Engem Sztarij Szamborban abba a lágerbe irányítottak, ahol civileket és hadifoglyokat tartottak. Velük együtt dolgoztam a vasútvonal helyreállításán. Egy bizonyos idő elteltével bennünket, foglyokat, bevagoníroztak, és négy napig utaztunk valamerre. Nem adtak sem inni, sem enni. A csodával határos módon érkeztünk meg a kijelölt helyre. Itt is a vasútvonal helyreállításában vettünk részt. Az éhezéstől és a hidegtől valamennyien felpuffadtunk. Sokan munka közben fagytak meg. És a helyszínen betemették őket hóval. S ezzel vége is volt a temetésnek. A munkára vezényelt 500 ember közül csak 350 tért vissza a lágerbe. A többiek ott pusztultak. Azt a helyet, ahol dolgoztunk, a 'halál völgyének' neveztük. Csak nem tudom, hol dolgoztunk. A közelben nem voltak falvak, körös-körül erdő. Én magam kórházba kerültem, a lábam erősen megfagyott. Máig sem érzem a lábujjaimat. A lágerben és a lágerkórházban kétszintes priccseken aludtunk. A deszkák között 10 cm-es rés volt. Csak egy lepedő volt a priccseken, és egy takaró ötünkre. Szorosan egymáshoz bújtunk. Ha az egyik megfordult, mindegyikünk követte. Ezektől a deszkáktól olyan felfekvéseket kaptunk, hogy a nyomai még most is láthatók. A kórteremben a kétszintes priccsek a falak mentén helyezkedtek el, ide 14 embert zsúfoltak be. Az én alsó soromban, ahol 35-en voltunk, egyedül én maradtam életben, a többiek meghaltak. Hasmenés, vérhas, kimerültség volt a haláluk oka."*

A szambori lágerre vonatkozó levéltári anyagok igazolják, hogy Mkervalidze őrnagy, a tábor parancsnoka több utasítást kapott feljebbvalóitól. Ezek közül említésre méltó Mocsalov őrnagy kiértesítője[247] (Szigorúan titkos, №00174.) arról, hogy az 1944. január 20. után Szamborba érkezett új kontingenseket ne internáltaknak minősítsék, hanem letartóztatottaknak, és ezekről a személyekről külön kimutatást kell készíteni. A begyűjtött két kontingens csoportjai közül

[247] 343. sz. (TSU./556.) ügyirat, eredeti forráshelye: Центральный Архив Коллекции Исторической Документов, ЦАКИД, -Ф. 425. -Оп. 1. -Д. 11. – Л. 59. Megjegyzendő: Mikola Mikolajevics Szelivanovszkij (1901–1997) altábornagy 1945. január-április között, mint az SZSZKSZ NKVD megbízottja volt a 4. ukrán front katonai vezetésében. Nevéhez fűződik közel 3 000 Karpatszka Ukrajinai polgár, köztük magyar, ruszin vezető értelmiségiek, vállalatvezetők, pártvezérek, önkormányzati képviselők letartóztatása az SZSZKSZ NKVD 1945. január 11-én hozott №0016 sz. határozata alapján, akiket az NKVD különleges táboraiban őríztek, közülük sokat ki is végeztek. 1951–1953 között letartóztatták és fogva tartották, megfosztották katonai rangjától is.

a 0036. sz. rendelet alapján begyűjtötteket internáltaknak nevezték el, míg az SZSZKSZ NKVD №0016. (1945. január 11.) számú parancsa alapján begyűjtötteket letartóztatottaknak tekintették. Az internáltakat elkülönített zónában helyezzék el őket, tilos volt bárkivel is érintkezniük, minden személyhez fogoly-kísérő űrlap tartozott, ezek alapján kontrollálták a foglyok mozgását egyik lágerből a másikba. A letartóztatottakat Szelivanovszkij altábornagy, az SZSZKSZ NKVD megbízottjának rendelkezése szerint Mosztiszke városba irányították.

Mint már említettük, a Szamborban fogva tartottakat szakaszonként, marhavagonba préselve a Szovjetunió hátországában kijelölt munkatáborokba továbbították. A foglyok mozgásáról többek között Mocsalov őrnagy küldött tájékoztató beszámolókat Mehlisz vezérezredesnek. A birtokunkban lévő ügyirat[248] szerint 1945. január 18-án a szambori vasútállomásról a Dél-Donyecki útvonalon a №47571. szerelvénnyel 2 000 hadifoglyot küldtek Sztalino városba. A következő szerelvényt azokkal a foglyokkal töltötték fel, akiket a kárpátaljai hadifogoly-gyűjtőhelyekről szállítottak Szamborba.

A szambori lágerben is összeírták a front katonai tanácsa által felmentett foglyok névsorát. 1945. január 6-20. között 2 536 internáltat engedtek haza, ebből 674 szláv nemzetiségű, 13 zsidó, 1 378 fő 45 éven felüli magyar, 425 rokkant magyar, 3 kommunista, 39 sóbányai szakember, 3 fő pedig a nagybocskói vegyikombinát szakembere volt.

Az NKVD №0016. parancsának megfelelően letartóztatott egyének fogadására mind a szolyvai, mind a szambori lágerben felkészültek. Az 1945. február 15-én keltezett egyik ügyirat szerint megérkezett a letartóztatottak első menete. Erről átadási jegyzőkönyv[249] is tanúskodik, amelyben Deribasz, a №22. FPPL tábor 2. ügyosztályának vezetője elismeri, hogy a 4. Ukrán Front NKVD Főosztálya képviselőjétől, Szkobljakov őrnagytól 2 183 fős kontingenst vett át, minden letartóztatott kísérő űrlappal rendelkezett. A jegyzőkönyv aláírásait körpecséttel hitelesítették, amelyen a következő felirat olvasható: *„NKVD Hadifoglyok és Internáltak Ügyviteli Főosztálya, a Front №22. átvevő-továbbküldő hadifogoly lágere”.*

Mocsalov állambiztonsági őrnagy február 28-án utasította[250] (Titkosított ügyirat, №0906.) a szambori tábor műveleti csoportjának parancsnokát a

[248] 345. sz. (TSU./ 558-559.) ügyirat, eredeti forráshelye: Центральный Архив Коллекции Исторической Документов, ЦАКИД, -Ф. 425. -Оп. 1. -Д. 10. – Л. 69.

[249] 352. sz. (TSU./ 572.) ügyirat, eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 247. – Л. 20.

[250] 353. sz. (TSU./ 572-573.) ügyirat, eredeti forráshelye: Центральный Архив Коллекции Исторической Документов, ЦАКИД, -Ф. 425. -Оп. 1. -Д. 11. – Л. 121.

letartóztatottak elhelyezésére és ellátására vonatkozóan, továbbá jelezte, hogy 3-5 nap múlva Szamborba érkezik a Szelivanovszkij altábornagy műveleti csoportjai által begyűjtött 1 000 letartóztatott, akiknek az étkeztetéséhez norma szerint szükséges élelem beszerzését a Szelivanovszkij altábornagy által biztosított teherautók igénybevételével valósítsák meg. A letartóztatottak elszállítása után fennmaradt élelmet a hadifoglyok fenntartására kell fordítani. Az érkező letartóztatottak nyilvántartatásba vételéről, számáról jelentést kért.

A kimutatást készítő Mocsalov őrnagy a megnevezett lágerek túlzsúfoltságának elkerülése érdekében arra hívta fel Kovalcsuk altábornagy, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály vezetőjének figyelmét, hogy az űrlappal rendelkező letartóztatott személyekből összeállított kontingenseket ne a felsorolt lágerekben helyezzék el, hanem egyenesen Szamborba kísérjék őket, ahonnan vagonok és kísérő őrcsoportok igénybevételével juttathatók el a hátországban kijelölt munkatáborokba.

Az 1945. április 22-i állapot szerint a szambori és a szolyvai láger ellátottsága mélypontra zuhant: a foglyok elszállításához nem volt elegendő vasúti szerelvény, étkeztetési és a járványos betegségek leküzdéséhez szükséges egészségügyi ellátásban gondok merültek fel, szembetűnő volt a teljes lerongyolódás. Ezekre a problémákra Mocsalov őrnagy több jelentésben rávilágított, amelyeket feletteseihez, mások mellett Krivenkóhoz, az SZSZKSZ NKVD HIÜFF főnökéhez továbbított. Például: a két tábor *„nem volt ellátva ruházati és lábbeli-készlettel a hadifoglyok számára”*, továbbá *„egyáltalán nem rendelkeznek a ruházat javításához szükséges anyaggal és felszereléssel.”*

Mocsalov feljegyzése szerint 1945. február 20-22. közt megkezdődnek a szambori láger áthelyezésével kapcsolatos előkészületek, melynek során a №22. FHG-tábort *„Olhovci községbe, 2 km-re Szankitól”* költöztetik.

6. A gyűjtőlágerek foglyainak nemzetiségi összetétele, elszállításuk megszervezése

Az 1945. január 3-i állapot szerint a 22. sz. frontmelléki hadifogolytáborban (FPPL) és a 4. Ukrán Front más gyűjtőhelyein tartott hadifoglyok és internáltak nemzetiségi összetételéről az alábbi táblázat tanúskodik.

21/A. táblázat
Bővített, összesítő NKVD-kimutatás
a 0036. sz. rendelet végrehajtása során létrehozott hadifogoly-átvevőhelyekre internáltak nemzetiségi összetételéről az 1945. január 3-i állapot szerint[251]

Lágerek	**Internált összesen**	**Németek**	**Magyarok**	**Csehszlovákok**	**Románok**	**Zsidók**	**Ruszinok**	**Zakarpatszkaja Ukrajinaiak**	**Más nemzetiségűek**
№22. FPPL/ ФППЛ Szambor	3 518	-	3 021	471	-	12	14	-	-
№2. SZPV/ СПВ Szolyva	4 969	3	4 042	206	284	130	293	-	11
№3. SZPV/ СПВ Szinna	314	-	16	282	-	-	16	-	-
PPV/ППВ Perecseny	199	-	55	86	-	4	-	54	-
PPV/ППВ Csergov	60	-	6	41	-	-	-	13	-
Vasúti helyre-állításon dolgozók	2 011	-	1 932	15	50	14	-	-	-
Összesen:	**11 071**	**3**	**9 072**	**1 101**	**334**	**160**	**323**	**67**	**11**

[251] 337. sz. (TSU./ 549-550.) ügyirat, eredeti forráshelye: Центральный Архив Коллекции Исторической Документов, ЦАКИД, -Ф. 425. -Оп.1. -Д. 11. – Л. 6.

21/B. táblázat
Bővített, összesítő NKVD-kimutatás a hadifogoly-átvevőhelyekre internáltak nemzetiségi összetételéről az 1945. január 3-i állapot szerint[252]

Lágerek	Összesen	Németek	Magyarok	Osztrák, francia	Lengyel	Román	Csehszlovák	Ukrán/ruszin	Más nemzetiségek
FPPL/ФППЛ №22 Szambor	6 571	266	5 603	23/10	-	112	418	85	54
№1. SZPV/СПВ Novoszelica	427	9	17	- / 4	5	10	319	22	41
№2 SZPV/СПВ Szolyva	8 998	58	7 714	- / -	7	310	357	403	149
№3. SZPV/СПВ Szinna	1 470	8	901	1 / 7	12	71	349	32	89
№48. SZPV/СПВ Kroszno város	48	-	6	- / -	1	1	39	-	1
№90. SZPV/СПВ Homonna	51	13	1	1 / 1	2	15	4	8	6
№66. SZPV/СПВ	130	1	44	- / -	-	11	43	21	10
PPV/ППВ Perecseny	290	3	134	- / -	-	-	90	63	-
Összesen:	**17 985**	**358**	**1 4420**	**25/22**	**27**	**530**	**1 619**	**634**	**350**

21/C. táblázat
Kimutatás a vasúti helyreállításon dolgozó hadifoglyok és internáltak nemzetiségi összetételéről[253]

Összesen	Magyar	Román	Cseh-szlovák	Más nemzetiségű
2741	2 520	180	31	10

[252] *A „malenykij robot" dokumentumokban*, 76. old.
[253] *A „malenykij robot" dokumentumokban,* 77. old.

Mocsalov őrnagy a kimutatásokat (Szigorúan titkos, №00146.,1945. I. 16.) a 4. Ukrán Front hadtápterületét fedező NKVD-csapatok parancsnoka, Fagyejev vezérőrnagy részére készítette. Kiegészítésként közölte, hogy az 1945. január 3-i állapot szerint a 4. Ukrán Front más gyűjtőhelyein tartott 18 002 hadifogolyból és internáltból 8 455 internáltat tartanak fogva. Jelentésében az adatok tovább bontásával találkozunk. Például: a szolyvai lágerben nyilvántartott 8 958 fő közül 4 029 hadifogoly, 4 929 internált; a szambori lágerben 6 576 főből 3 058 hadifogoly, 3 518 internált; a novoszelicai láger nyilvántartásában 427 hadifogoly szerepelt. 1945. január 15-én bezárólag pótlólag még 358 internáltat fogadtak.

Az 1945 január 7-i Mocsalov-feljegyzés szerint már 20 512 hadifoglyot őriztek, köztük Horany községben (№66. HFN) 198, Homonna községben (№66. HFN) 51, Perecsenyben (számozás nélküli HFN) 1 601, Szolyván (№2. HGH) 10 674, Szinna községben (№3. HGH) 1 826, Szambor városban (№22. FHFT) 6 162 főt.

A Kárpátokban vasúti helyreállításon dolgozókat is beszámítva megállapítható, hogy 1945. január 3-15. között a térség gyűjtőtáboraiban több mint 23 000 foglyot tartottak. A magyarokon (16 940 fő) és németeken (358) kívül szembeötlően nagy létszámmal voltak jelen csehszlovákok (1 649 fő), románok (710), ukrán/ruszinok (641). A foglyok mintegy fele a szovjetek ellen Kárpátalja, Máramarossziget, Kelet-Szlovákia területén folyó harcokban fogságba esett katona volt. Ettől pontosabb kimutatást az internáltakról nem lehet összeállítani, mivel a hadifoglyok és internáltak nemzetiség szerinti szétválasztása együtt történik. A 21. táblázatban feltüntetett 160 zsidót a náci haláltáborokból való hazatérés után a magyarokkal együtt internálták a szolyvai táborba; Mehlisz parancsára később szabadon engedték őket, mint „tévesen" letartóztatottakat. A közel 700 ukrán/ruszin egy részét „létszámkiegészítésként" kényszerítették a Szolyvára, Szamborba tartó menetoszlopokba.

1945. február 9-i jelentésében[254] (№0327.) Mocsalov őrnagy részletesen, dátumokhoz kötve tájékoztatta Voronovot, az NKVD Hadifoglyok és Internáltak Ügyeivel Foglalkozó Főparancsnokság (HIÜFF) helyettes vezetőjét a fogva tartottakról. Ezek szerint 1945. január elsejére a fentebb említett lágerekben 20 663 fő került őrizetbe. Január közepén ehhez a számhoz hozzáadott 6 366 főt, akiket ebben az időszakban gyűjtöttek be, így az összlétszám 27 029 fő volt. Ebből „távozott" (értsd: meghalt) 11 938 fő, a hátországba 7 045 főt szállítottak. A csehszlovák hadtestnek 183, a Vörös Hadseregnek 177, a felderítő és kémelhárító szerveknek 53 főt adtak át. A vasútjavítási munkálatokhoz beosztott

[254] *A „malenykij robot" dokumentumokban,* 78-79. old.

internáltak csoportjából 241 embert szabadlábra helyeztek, 855 főt kórházba utaltak.

1945. február 1-én 14 091 hadifoglyot tartottak számon.

Egy hónap alatt, 1945. január 8-ig a 48083. sz. szerelvénnyel 2 000 főt elszállítottak a 281. sz. lágerbe Volkoviszk állomásig.

1945. január 18-ig a 45571. sz. szerelvénnyel szintén 2 000 főt szállítottak el a 280. sz. lágerbe Sztalino állomásig.

1945. január 26-án a 47573. sz. szerelvénnyel 2 500 főt szállítottak el a 242. sz. lágerbe Gorlovka állomásig.

545 beteg hadifoglyot különvonattal Penza állomására szállítottak el.

A hadifogoly-szállítások lelassulását Mocsalov a szolyvai lágerben tomboló ragályos betegséggel magyarázta. Ebben a karantén alá vetett lágerben 1945. január 1-ig 11 163 embert tartottak fogva. A tífuszos megbetegedések a szambori lágerben is elterjedtek.

1945. január 6-tól 31-ig szabadlábra helyeztek 3 382 főt, ebből szláv nemzetiségű 907 fő, zsidó 21, 45 évnél idősebb magyar 1 795 fő, rokkant magyar 609, kommunista 6, ipari szakember 44 fő volt.

Mocsalov őrnagy azzal zárta jelentését, hogy a járvány miatt elrendelt vesztegzár továbbra is tart. Januárban a szolyvai lágerben őrzött hadifoglyok közül több mint 280 fő betegedett meg sárgaságban. Ezek létszáma 1945. február 1-én 155 fő volt. A járványos betegségben elhunytak számát a jelentésben elhallgatta.

Fölöttébb érdekes a Mocsalov őrnagy által megfogalmazott eljárási instrukció[255] (Szigorúan titkos, №00153., 45. 01. 17.), amit a №22. FPPL/ФППЛ, a №1., №2., №3. sz. SZPV/СПВ, a №48., №66., №90., valamint a perecsenyi PPV/ППВ tábor vezetőjének küldött. Ebben arra hivatkozik, hogy az NKVD műveleti egységei Zakarpatszka Ukrajina internált lakosait a megnevezett lágerekbe és átvevőhelyekre szállítják, ezért javasolja, hogy ezeket a személyeket a hadifoglyoktól elkülönítve vegyék át és külön nyilvántartást vezessenek róluk. E célból külön regisztrációs naplót szükségeltetik bevezetni. Minden egyes átvett internáltról a megadott formanyomtatvány szerint kitöltött űrlapot követeljenek a műveleti csoport parancsnokának aláírásával. A SZMERS és az NKVD lágerekbe irányított műveleti tisztjei részt vesznek az internáltak kontingenseinek átszűrésében, akik a kihallgatott személyek sorsáról, tovább szállításukról is döntenek. A kitöltött űrlappal érkezett internáltakat a láger elkülönített részében kell fogva tartani, nem érintkezhetnek a hadifoglyokkal, sem a korábbi internáltakkal. Az űrlap adatai: 1. Keresztnév. 2.

[255] 338. sz. (TSU./ 550-551.) ügyirat, eredeti forráshelye: Центральный Архив Коллекции Исторической Документов, ЦАКИД, -Ф. 425. -Оп. 1.-Д. 11. – Л. 57. Lásd: Тернистий шлях до України, стор. 550, док. № 338.

Családnév. 3. Születési év. 4. Lakcím. 5. Nemzetiség. 6. Letartóztatás oka (csendőr, bíró, nagyvállalati igazgató, szovjetellenes tevékenység, kémgyanús stb.).

7. NKVD- ellenőrzések a hadifogoly-gyűjtőtáborokban

A foglyokkal szembeni bánásmód súlyos fogyatékosságának számított, ha a napi három helyett csak kétszer kaptak meleg ételt, és a táplálék egyoldalú volt. A foksányi (Románia) láger vezetősége egy alkalommal olyannyira hanyag magatartást tanúsított, hogy arra még a szovjet kormány tagjai is felfigyeltek. Itt az élelem elosztását jól szervezték meg, zsírt és cukrot azonban a hadifoglyok nem kaptak, ezért a magyar foglyok kollektív levelet írtak Rákosi Mátyásnak, a Magyar Kommunista Párt Központi Bizottsága titkárának. A szambori, szolyvai és más gyűjtőtáborok foglyai nem fordultak ilyen panaszokkal a központi bizottság titkárához, de nem is volt rá lehetőségük

Mocsalov őrnagy, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó osztály vezetője viszont több jelentésben is tájékoztatta feletteseit a hadifoglyok és internáltak embertelen helyzetéről, amit a fertőző betegségek terjedése és az úgynevezett „helyreállítási munkálatoknál" foglalkoztatott foglyok kegyetlen kizsákmányolása tovább rontott. 1945. január 4-én Mocsalov jelentette Voronov ezredesnek, az NKVD mellett működő, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztály helyettes vezetőjének, hogy a Volóc–Munkács közötti vasútvonal helyreállításán dolgozó 45. és 46. sz. vasúti brigádoknak a 2. sz. szolyvai gyűjtőtáborból 1944. november 19-én 5 430 hadifoglyot és internáltat adtak át. Hat hét alatt mintegy 3 ezer ember dőlt ki, közülük sokat rendkívül kimerült állapotban, szakadozott, viselésre alkalmatlan lábbeliben irányítottak vissza a táborba. A munkálatokra kivezényelt hadifoglyok körében igen magas a halandóság. Tények:

„1. 1944. december 4. A 46-os számú vasúti brigádtól visszaküldtek 594 főt, akik közül 373 fő beteg, 209 rendkívül legyengült, 5 lázas beteg, 25 bélhurutos, 32 rühös, 102 ember lábát feltörte a lábbeli. 150 fő mezítláb érkezett meg.

2. 1944. december 19. Borovszkij százados, a 45. sz. vasúti építőbrigád konvoj-parancsnoka kísérte a vonatot a szambori állomásra, hogy több mint 600 embert adjon át a 22. sz. szambori lágerbe. Útközben hatan meghaltak, holttestüket kidobták a sínekre. A lágerbe hozott 610 fő közül 15 fő a kapu előtt lelte halálát, 9 ember pedig azon a napon, amikor átadták őket gyógykezelésre a rabkórházba. 180 ember azonnal kórházi ápolásra szorult. A többiek mind legyengült és kimerült állapotban voltak és legalább két hónapra van szükségük ahhoz, hogy magukhoz jöjjenek.

3. 1944. december 27. A vasúti építőzászlóalj egy szakaszt szállított, amelyből 13 fő meghalt, 89 embert különféle betegségekkel a 2149-es számú

rabkórházba szállítottak, és csak 96 rendkívül legyengült embert vett át a láger. A két szakaszban 43 ember megfagyott."

Mocsalov rámutatott, ezek a tények azt bizonyítják, hogy a katonai helyreállítási munkálatok főosztályának vezetői durván megsértik a foglyokkal való bánásmód szabályait.

„Az alultápláltság, a fertőtlenítési intézkedések, és a munkára fogott 2 500 fő orvosi ellátásának hiánya ahhoz vezethet – folytatta Mocsalov –, hogy a jövőben őket sem lehet majd munkaerőként alkalmazni. A munkából betegen és kimerülten visszatért hadifoglyok révén a láger rabkórháza és a front egészségügyi főosztálya által kijelölt kórházak megteltek. Összesen mintegy 3 ezer embert gyógykezelnek.

Kérem Önt: 1. Vesse fel a Vörös Hadsereg hadbiztosi főosztálya előtt, hogy januárra és februárra a keretet egészítse ki 3 ezer élelmiszer-csomaggal, amire a 4. Ukrán Front hálózatához tartozó rendkívül legyengült és kimerült személyek fizikai felépülése érdekében van szükség.

2. Hogy tehermentesítsük a front kórházait, kérem, vesse fel a Vörös Hadsereg hátországi törzskara előtt, 1945. januárjának második felében küldjenek két, egyenként 800-900 személyes betegszállító szerelvényt."

Jezsov egészségügyi gárdaezredesnek, az NKVD 4. osztálya parancsnokának 1945. január 14-én küldött 0127 sz. jelentésében. Mocsalov ennél is részletesebben írja le az 1944. december 27-i helyzetet:

„1944. december 27. 1 000 hadifogoly közül 200 főt visszaküldtek a lágerbe, mivel fizikai munkára alkalmatlanok. Ezek közül 96 személyt befogadtak a lágerbe, többek között 11 disztrófiás beteget, 43 főt megfagyott testrészekkel, 5 embert gyomor- és bélpanaszokkal, 38 főt egyéb panaszokkal. 89 ember kórházi ápolásra szorul, 15 útközben meghalt. Ez alatt az idő alatt munkavégzés közben 22 ember halt meg.

1945. január 1. A 45-ös számú vasúti brigádtól érkezett egy hadifoglyokból álló 127 fős szakasz. Útközben 12 ember meghalt, 79 főt kórházban ápolnak, 35 főt lágerben helyeztek el.

1945. január 4. A 45-ös számú vasúti brigádtól 704 fős szakasz érkezett. Köztük 350 ember különböző mértékű fagyási sérülésekkel, 63 bélhurutos, 36 egyéb betegségben szenvedő, 71 disztrófiás. Ezen belül 34 fő agonizál, akik közül 12 a vagonokból történt kiszállást követően meghalt, 13 fő pedig az első napokban, még mielőtt a láger átvette volna őket.

A 46-os számú és a 14-es számú vasúti brigádoktól 1944. november 29-től december 22-ig 1 330 fő érkezett a 2. sz. szolyvai gyűjtőtáborba. Köztük 585 disztrófiás beteg, 48 legyengült személy, 82 bélhurutos, 12 lázas beteg, egy tetves.

Okok: A parancsnokoknak a foglyokkal szembeni felelőtlen magatartása, nem gondoskodtak a megfelelő körülményekről, (a szabad ég alatt tartották őket, rendszerint ott helyezték el őket vagy fűtetlen helyiségben); nem nyújtottak orvosi segítséget, jóllehet a katonai alakulatok számára ezekre a célokra kiutaltak gyógyszereket; a hadifoglyokat nehéz munkára használták; az egyes számú norma szerint kaptak ellátást."

Nem nehéz elképzelni az internáltak és betegek tényleges helyzetét, ha azt maga Mocsalov őrnagy ennyire kritikusan értékelte a központnak küldött jelentéseiben.

Megdöbbentő adatokat olvashatunk Mocsalov őrnagy 1944. december 27-i 0434. sz. jelentésében, amelyet, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztály vezetőségének továbbított. Ebben többek között megnevezi a hadifoglyokat és internáltakat szállító, az ország belsejébe irányított szerelvények számát, és közli, hogy mit viseltek a hadifoglyok és internáltak. Erre nyilván azért tér ki, mert tisztában volt a végeredménnyel: *„48054. sz. szerelvény – 1 001 fő, 81 fő fedetlen fővel, 9 katonaköpeny nélkül, 176 lábbeli nélkül; 48050 sz. szerelvény – 1 440 fő. Lábbelivel 25 százalékukat (azaz mindössze 380 embert), katonaköpennyel 45 százalékukat (azaz 648 embert), alsó fehérneművel 20 százalékukat (azaz 288 embert) látták el; 48051. sz. szerelvény – 1 500 fő. 30 százalékuk alsó fehérnemű nélkül van, csak 40 százalékukat látták el katonaköpennyel."*

Felmerül a gyanú, hogy indulás előtt a foglyokról levétették a lábbelit és a ruházatot. Valójában nem ez történt. 1945. március 23-i 0576. sz. jelentésében Mocsalov azt a közegészségügyi-járványügyi helyzetet jellemzi, amely a kárpátaljai magyarok és németek letartóztatását követő első napokban alakult ki a hadifoglyok átvételére szolgáló frontintézmények hálózatában. Jelentésében a következőket írja Petrov altábornagynak, az NKVD mellett működő, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztály helyettes főnökének: *„A 2. sz. szolyvai gyűjtőtáborban 1944. december 10-én mintegy 6 ezer internált személyt tartottak fogva lábbeli és téli ruházat nélkül. A gyűjtőtábor kórházaiban mintegy 700 beteget kezeltek. (...) Az átvétellel kapcsolatos munka hátrányos közegészségügyi-járványügyi körülmények közepette zajlott. Az internáltak hiányos öltözettel, kimerülten és betegen érkeztek a gyűjtőtáborba. Méghozzá gyakran érkeztek olyanok, akik flekk- vagy hastífuszban szenvedtek. Az internáltak között sok volt a tüdő-, vese- és szívbeteg. A helyzetet az is súlyosbította, hogy több mint 6 ezer hadifoglyot és internáltat nehéz munkára vezényeltek, a frontszakasz vasútvonalának helyreállítására, ahonnan vagy kimerülten, vagy lázasan tértek vissza a gyűjtőtáborokba, lágerekbe és a kórházakba…"*

1945 áprilisában Krivenkónak, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztály főnökének küldött jelentésben Mocsalov többek között kitér arra, hogy miért nem volt lábbelijük és ruházatuk az internáltaknak és a hadifoglyoknak: *„a/ A foglyok számára a 22. sz. szambori gyűjtőtábor és a hadifoglyok gyűjtőtábora nem rendelkezett tartalék-ruházattal és lábbelivel; b/ A front mentén elhelyezkedő gyűjtő- és elosztó lágerek, valamint a hadifoglyok gyűjtőtáborai nem rendelkeztek a ruházat és a lábbeli javításához szükséges anyaggal és felszereléssel."*

A kárpátaljai hadkötelesek és hadifoglyok jelentős részét Szolyváról és Szamborból a Minszk megyei Novij Boriszovban felállított 183. sz., úgynevezett Zöld Lágerbe vitték. Parancsnoka, Noszov állambiztonsági őrnagy az itteni körülményekről többek között így ír 1945. április 21-i 1/1037. sz. jelentésében: *„A láger két részből áll, amely 11 000 ember befogadására alkalmas. A láger egyes számú részlegének vízellátása úgy történik, hogy a hadifoglyok a Berezina folyóból hordókban hordják a vizet. (...) A láger az első negyedév folyamán nem kapott burgonyát, sem zöldségfélét. Még nagyobb fennakadások vannak a betegek hússal, cukorral és tejtermékekkel való ellátásában. (...) Január folyamán 2 434 ember érkezett. A létszám 413 fővel csökkent, 405 fő meghalt. A negyedév alatt összesen 3 547 fő érkezett, 169 fő távozott, 2 262 ember meghalt. A negyedév folyamán érkezett kontingensek teljesen eltetvesedtek. Januártól kezdve a zöldségfélét darafélék helyettesítik. Mivel nincs búzaliszt, a disztrófiás betegeknek csak márciustól kezdve adnak fehér kenyeret. (...) Mivel az érkező kontingensek nagyon legyengültek, a foglyokon nem látszik meg a táplálkozás. Valamennyi betegnek van matraca és párnája, a súlyos betegek számára takarón és lepedőn kívül más kellékeket is biztosítottak, amivel a betegek valamennyire meg vannak elégedve. A beérkező kontingensek túlnyomó többsége a súlyos hasmenések miatt legyengült stb. A lágernek nincs megfelelő egészségügyi személyzete és a meglévők többsége is képzetlen. (...) A flekktífusz behurcolása miatt a lágert folyamatosan fertőtleníteni kell. (...) Mivel a láger nem tartozik speciális katonai kórházhoz és nincs rá lehetőség, hogy a betegeket kórházba küldjük, a lágernek nem áll módjában hatékony orvosi ellátásban részesíteni minden súlyos beteget. A negyedév folyamán három szökés történt, négy magyar nemzetiségű hadifogoly részvételével. Minden szökés az erdőben, fakitermelésnél fordult elő. A szökött foglyokat mind elfogták, egyikük az üldözés során életét vesztette. A negyedév folyamán a terv szerinti 52 500 normanap helyett 36 864-et teljesítettek. Noha a ledolgozott napok számát tekintve nem teljesítették a tervet, az összkitermelés mégis megközelíti a tervezettet…"*

8. A gyűjtő- és elosztó táborokban feltárt hiányosságok

Az NKVD-tisztek időnként ellenőrizték az internáltak és hadifoglyok helyzetét. Az idevonatkozó jelentésekben bíráló feljegyzéseket találtunk a lágeradminisztráció tisztségviselő személyeiről, a kiszolgáló személyzet felelőtlen magatartásáról, a foglyokkal szembeni, sokszor elítélendő magatartásukról, a részükről elkövetett lopásokról, zsarolásokról. Az NKVD szervei részéről végzett ellenőrzés például felfigyelt arra, hogy a szolyvai és szambori gyűjtőtáborokban a megbetegedés miatt 1944. decemberének végétől vesztegzár alatt tartott internáltak és hadifoglyok élelmiszer-fejadagját nem hogy növelték volna, hanem csökkentették. A szolyvai gyűjtőtábor vezetősége, mindenekelőtt parancsnoka, Jermilov százados nem törődött a figyelmeztetésekkel, a kenyér- és más élelmiszer-fejadagok még tovább csökkentek.

Az ellenőrzést végző Mocsalov őrnagy álláspontja kirajzolódik saját leveléből (OL 18. sz.), amit 1945. január 13-án Jermilov századosnak, a szolyvai gyűjtőtábor parancsnokának írt:

„Személyesen Ön és az Önnek alárendelt állomány igen kevés gondot fordít a hadifoglyok élelmezésének megszervezésére. A pékségek kapacitását nem használják ki teljes mértékben. Napi 5 tonna kenyér helyett gyakran még 3 tonnát sem sütnek. Január 9-én a hadifoglyoknak nem osztottak kenyeret, helyette ellátmányként lisztet kaptak. A hiányos ellátást Ön továbbra is azzal magyarázza, hogy a hadifoglyok sok csomagot kapnak.

Csak rövidlátó ember figyelmét terelhetik el a csomagok, hiszen azok nem érkeznek rendszeresen, csak időközönként és csak kiegészítik bizonyos mértékben az egyes internáltak élelmezését.

Meg kell értenie, hogy a gyűjtőtáborban mintegy 5 ezer hadifogoly van, akik nem kapnak csomagot, hogy nem mindegyik internált kap csomagot. (…)

Vegye komolyan az NKVD ellátmányozási felügyelősége képviselőinek észrevételeit. Tapintatból azok eleinte lehetnek észrevételek, tanácsok, később azonban megvizsgálják, miképp reagálnak észrevételeikre és felvethetik azon személyek felelősségre vonásának kérdését, akik hanyagságukkal meghiúsítják a hadifoglyok normális ellátását.”

Mint láthatjuk, Mocsalovot elsősorban a tapintatosság aggasztotta, nem a foglyok tömeges pusztulása.

Nem csak Jermilov százados reagált így az NKVD felügyelőségének észrevételeire. A Mocsalov 1945. május 31-i 081 sz. parancsában olvasható megjegyzések tanúsítják, hogy a szambori 22. sz. lágerben – amelyhez a 2. sz. szolyvai gyűjtőtábor tartozott –, a hadifoglyok és internáltak élelmezésében többször fordultak elő kifogásolható esetek:

„Amikor 1945. márciusában az NKVD ellátmányozási felügyelősége a 22. sz. sztarij szambori láger élelmiszerellátását ellenőrizte, Grobovoj őrnagy, a láger parancsnoka és Judajev őrnagy, a parancsnok ellátmányozási helyettese figyelmét felhívták arra, hogy a lágerben az előírtnál kevesebb élelmiszert osztanak ki."

1945. április 27-én a 4. Ukrán Front katonai ügyésze úgyszintén felhívta a 22. sz. láger parancsnokának figyelmét arra, hogy indokolatlanul kevesebb élelmet kapnak a foglyok.

Az NKVD ellátmányozási felügyelősége 1945. május 27-én tartott újabb ellenőrzése megállapította, hogy 1945. május 13-25. között a hadifoglyok 9 936 kg hússal, 2 077 kg zsírral, 346 kg kolbásszal, 249 kg cukorral, 33 638 kg burgonyával kaptak kevesebbet a normánál, azaz 70 százalékkal kevesebb húst és zsírt, 8 százalékkal kevesebb cukrot, 21 százalékkal kevesebb burgonyát és zöldségfélét.

Bár Grobovoj és Judajev felelőtlen magatartása miatt sok hadifogoly betegedett meg és pusztult el, Mocsalov parancsára összes bűnükért csupán tíznapi letartóztatásban részesültek, havi illetményük felének megvonásával.

Mocsalov parancsai a hadifoglyokkal és internáltakkal szembeni kegyetlen bánásmódban vétkesek felelősségre vonásával kapcsolatban szemléltetően bizonyítják, hogy a foglyok élete lyukas garast sem ért.

Február 26-án 0018. számmal Mocsalov a következő tartalmú parancsot adta ki:

„A 2. sz. szolyvai gyűjtőtábor parancsnoka, Pankin alhadnagy (Jermilov századost jó oldaláról való bemutatkozásáért a 4. Ukrán Front hátországa parancsnokának parancsára a lengyelországi Jawieszowicze-i hasonló jellegű gyűjtőtábor parancsnokává nevezték ki) 700 hadifoglyot küldött a 22. sz. lágerbe, Olhovciba és a 200 km-es útra 8 napi élelem helyett csak 4 napra elegendőt utalt ki.

Az élelem nélkül maradt hadifoglyok megbetegedtek és legyengültek.

A hadifoglyok 1. sz. gyűjtőtáborának parancsnoka, Fomin százados időnként eltulajdonítja a hadifoglyoknak járó élelmet. Ennek következtében február 13-23. közt 13 fő halt meg.

Mindkettőjüket tíz napra le kell tartóztatni, és le kell vonni alapbérük felét."

A két parancsnok büntetése is feltételes volt.

Mocsalov 1945. április 10-én kelt, 047. sz. parancsa:

„Szalov főhadnagy ügyeletes tisztként visszaélt szolgálati helyzetével. 1944. decemberében a hadifoglyok Minszk megyei Boriszovba szállításakor mint kísérő a foglyoknak járó élelmet szeszes italra cserélte. Nem törődött a hadifoglyok élelmezésével. A vagonokat nem fűtötték.

Ennek következtében útközben 430 hadifogoly megbetegedett, 70 pedig meghalt.

A 3. sz. gyűjtőtáborba történt áthelyezése után is zsarolta a hadifoglyokat, elszedte holmijaikat és értékeiket, a személyi állománnyal együtt tovább iszákoskodott.

Szalov büntetése: húsznapi házi őrizet, letartóztatásának idejére napidíja felének (azaz nem is havi illetményének) levonása. Az NKVD szerveiből el kell bocsátani."

A szolyvai gyűjtőtáborból és a 22. sz. lágerből 1944. decemberében Novij Boriszovba, az ún. Zöld Lágerbe szállított foglyok közül senki sem maradt életben, csak néhány, rövid gyógykezelés után életét vesztett internált kórlapja maradt meg.

Más, hasonló példák, szintén Mocsalov parancsai közül:

„Fomenko hadbiztossági főhadnagyot, aki a 2. sz. szolyvai gyűjtőtábor nyilvántartási felügyelője volt, Husztra küldték az ideiglenes élelmező állomás főnökéhez, ahol az oda toloncolt internáltak megmotozása során elvette tőlük valutájukat, értékeiket (órákat, gyűrűket). Erről idejében nem készített átvételi jegyzőkönyvet, a mulasztása lopásokhoz, az értékek kicseréléséhez vezetett."

Fomenko büntetése: tíznapi fogság, havi alapbére felének levonása.

„A 22. sz. láger egészségügyi részlegének katonai orvossegédje, laboráns visszaélve szolgálati helyzetével, zsarolta a foglyokat."

Büntetése: 15 napi fogság, havi bére felének levonása.

Két esetben komolyabb volt a büntetés. Andrej Konsztantyinovics Volovenkót, a 22. sz. láger ügyeletes tisztjét hétévi szabadságvesztésre ítélték, mivel rendszeresen elkobozta a hadifoglyok személyes tárgyait és értékeit. Grigorij Nyikolajevics Szpiridonovot, a 22. sz. láger 3. sz. gyűjtőtáborának őrét két hónapra büntetőszázadba küldték, mert rendszeresen eltulajdonította a hadifoglyok használati tárgyait: ellopott két órát, két takarót, 3 méter kockás szövetet, egy paplanhuzatot, 3 párnahuzatot, két pár női harisnyát, egy női ruhát, egy nyaksálat, egy db női trikónadrágot, egy gyermekinget, 44 gombolyag fonalat, 13 méter szalagot, 16 aranytárgyat, külföldi valutát.

9. A „tévesen" letartóztatottak felmentése

Vannak dokumentumok arra vonatkozóan, hogy a szolyvai, a szambori és más gyűjtőtáborokban a 0036. sz. rendelet alapján elhurcolt magyarokat és németeket az adminisztrációs ügyiratokban már nem „letartóztatottként" vagy „hadifogolyként", hanem „internáltként" definiálták. Ezt erősíti meg Mocsalov állambiztonsági őrnagy 1945. január 20-án kelt 00175. számú, szigorúan titkos utasítása a front lágerrendszerében működő valamennyi gyűjtőtábor

parancsnokának, amely a vizsgált téma szempontjából igen figyelemre méltó. Ebben az utasításban többek között a következőket írja:

„Az 1945. január 17-i №00163. sz. utasításomat kiegészítem azzal a megjegyzéssel, hogy az újonnan érkező internáltakat nem a 4. Ukrán Front 0036. sz. rendelete értelmében, hanem az NKVD 1945. január 11-i 0016. sz. parancsa értelmében kell kezelni.

Mindazokat, akik az NKVD parancsára érkeztek, nem internáltaknak, hanem letartóztatottaknak kell tekinteni és a hadifoglyoktól elkülönítve kell nyilvántartani.

A hadifoglyokról szóló általános adatokba ne iktassák be a letartóztatottak adatait, hanem kezeljék azokat külön.

Abban az esetben, ha a letartóztatottak kérdőívek nélkül érkeznek, törzslapjukat az átvételi anyagok alapján töltsék ki.

Az Önökhöz eljuttatott letartóztatottakhoz konvojkíséretet biztosítunk; megengedem, hogy ezek megérkezéséig a letartóztatott személyeket külön menetoszlopokba felsorakoztatva küldjék a közös szakaszokba és különítsék el őket az éjszakai pihenéskor.

A szakaszok úgy álljanak össze, hogy elöl haladjon a hadifoglyok menetoszlopa, mögöttük pedig a letartóztatottak menetoszlopa.

Ha megbetegednek, a letartóztatottakat a hadifoglyok számára megállapított rendben utalják kórházba.”

A polgári személyek lágerbeli státusa tehát nem a hadseregben viselt rangjuktól függött, hanem a Moszkvában, illetve a frontokon kiadott parancsoktól és határozatoktól. Az NKVD parancsa, amelyre Mocsalov állambiztonsági őrnagy hivatkozott, csakúgy, mint az ő parancsa, alkalmat adott arra, hogy a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 1944. november 18-i határozata alapján letartóztatottakat összevegyítsék a később letartóztatottakkal, és ily módon leplezzék a törvénytelenséget, amit a front katonai parancsnoksága követett el a kárpátaljai magyarok letartóztatásakor.

Feletteseinek tett jelentéseiben Mocsalov őrnagy következetesen „letartóztatottaknak” vagy „hadifoglyoknak” és „internáltaknak” nevezte a hadifoglyok gyűjtőtáboraiban tartott kárpátaljai polgári személyeket, „*akiket a front katonai tanácsának parancsára tartóztattak le*”. Ezzel önkéntelenül rámutatott az akció valódi kezdeményezőire.

Az 1944. november 18-i akció teljesebb megértése céljából fontos szólni a Mehlisz kezdeményezésére elterjesztett „tévesen” letartóztatott meghatározásról. (Ezt megelőzően az NKVD 1945. január 11-i 0016. sz. parancsa értelmében az internáltakat kötelező volt letartóztatottaknak nevezni.) A megkésett beismerésnek sajnos semmi jelentősége nem volt azok számára,

akiket a beláthatatlan GULÁG lágereibe vezényeltek, s akik odavesztek; ahogy rokonaik és hozzátartozóik számára sem. A 4. Ukrán Front lágereiben, különösen a szolyvai gyűjtőtáborban sínylődők számára azonban Mehlisz beismerése egyet jelentett az élettel. Mi több, Mehlisz, aki a magyar és német férfiak 1944. novemberi letartóztatásának egyik kezdeményezője és gyakorlatilag a 0036. sz. rendelet társszerzője volt, utasítást adott *„a 4. Ukrán Frontnak a hátország védelmével megbízott csapatai által tévesen letartóztatottak”* szabadon bocsátására.

Mocsalov őrnagy Petrov altábornagynak küldött jelentése eléggé átfogó képet nyújt arról, kiket és hány főt engedtek szabadon a „tévesen” letartóztatottak közül:

„Mehlisz vezérezredesnek, a front katonai tanácsa tagjának utasítása értelmében szabadon bocsátják a frontokon működő átvevő- és elosztólágerekből és gyűjtőtáborokból azokat a kárpát-ukrajnai állampolgárokat, akiket a 4. Ukrán Front hátországvédelmi csapatai tévesen tartóztattak le és küldtek lágerbe.”

Mehlisz utasítására a szláv nemzetiségű személyeket, a zsidókat, a 45 éven felüli magyarokat, a kommunistákat és Kárpátontúli Ukrajna egyes iparvállalatainak szakembereit kellett szabadon bocsátani.

Mocsalov jelentése szerint a felső katonai vezetés először ismerte el, hogy a túlbuzgó NKVD-osztagok szláv nemzetiségűeket is lágerbe kényszerítettek. A *„tévesen elfogott és internált kárpátaljai csoportok kiszabadítása”* ügyében jegyzéket (1945. I. 1.) írt Jermilov kapitánynak, a szolyvai láger parancsnokának, amelyben utasította, hogy szervezze meg a ruszin, ukrán, cseh, szlovák, zsidó nemzetiségű személyek hazatérését; hangsúlyozta, hogy a lágerből csak azok szabadulhatnak, akik nem voltak csendőrök vagy rendőrök, nem szolgáltak más büntető szerveknél sem, a magyar hadsereg katonájaként nem viseltek tiszti rangot. Nemzetiségi hovatartozástól függetlenül felmentést kapnak a 45 év feletti és az orvosilag igazoltan rokkanttá vált internáltak. Az internált magyar kommunistákat is hazaengedik, ha Zakarpatszka Ukrajina Kommunista Pártja Központi Bizottsága részükre pártigazoló tanúsítványt ad ki. Szabadságlevelet kap a Goloduhin kapitány által kiválasztott 43 szlatinai magyar nemzetiségű sóbányász is. A felsorolt kategóriákba tartozó személyekről 1944. január 4-ig bezárólag listát kell készíteni, addig is hermetikusan elkülönített, fertőtlenített lágerrészben kell őket elhelyezni, ahová betegek, lázas személyek belépése tilos. Kiszabadításuk csak szigorúan ellenőrzött listák alapján engedélyezhető, beleértve azokat a foglyokat is, akik nem gyanúsíthatók szovjetellenes tevékenységgel.

A „tévesen” letartóztatott szláv nemzetiségű foglyokról Mocsalov őrnagy külön feljegyzést küldött Mehlisz vezérezredesnek: *„Az 1945. január 5-i*

állapot szerint a 2. sz. HGH (szolyvai) lágerben fogva tartott szláv nemzetiségű személyek létszáma: ruszin – 412, szlovák – 336, zsidó – 140 fő".

A bizottság Mocsalov őrnagy és Mehlisz vezérezredes körültekintő ellenőrzése alatt folytatta a „tévesen" letartóztatottak felkutatásával kapcsolatos munkát. Ebben a vonatkozásban figyelemre méltó Mocsalov 1945. január 2-i utasítása (0014.) Jermilov századosnak, a szolyvai gyűjtőtábor parancsnokának:

„Mehlisz vezérezredes, a front katonai tanácsának utasítása értelmében az internáltak csoportjai (jogtalanul letartóztatottak): a 45 évnél idősebb bármilyen nemzetiségűek, akik képesek a hátországba menetelni, nem viseltek tiszti rangot, nem szolgáltak a csendőrség, illetve a rendőrség kötelékében és más büntető szerveknél. Javaslom, hogy ezeket a személyeket haladéktalanul különítsék el a többi hadifogolytól. Ha van rá lehetőség, áthelyezésük napjától kezdve külön zónát és karantént kell részükre létesíteni."

Ugyanazon a napon utasítást (0013.) küldött a szambori láger parancsnokának, M. K. Mkervalidze őrnagynak is:

„A hazautazás jogával haladéktalanul engedjék szabadon a következő internált személyeket: Szabó Béla, Berkaz Péter, Berkaz Sajtur (Nyilván *Artúr* – D. Gy.), *Kilzaj János, Rejvaz* (*Révész* – D. Gy.) *Bertalan, Román Gyula, Kovács Gyula, Pedruk András. Az említett személyek valamennyien Perecsenyből, az utolsó szakasszal érkeztek Önhöz."*

Egyes szabadon bocsátottak neve torzított formában szerepel, de nem ez a lényeg, hanem az, hogy visszanyerték a szabadságukat, és hozzátartozóik körében érhette őket a halál – hiszen valamennyien legyengültek, súlyos betegek voltak.

Mocsalov őrnagy 1945. január 31-én kelt 0269. sz. jelentésében tájékoztatta Petrov altábornagyot, hogy *„A 4. Ukrán Front hadtápterülete ellenőrzésének megbízott osztagai által jogtalanul letartóztatott és rendszerünkben fogva tartott kárpátontúli ukrajnai polgárok a FFPL és más gyűjtőhelyekről"* való szabadlábra helyezését Mehlisz vezérezredes rendelte el, s az ő utasítása értelmében hajtotta végre az általa vezetett alosztály. Felsorolta, hogy milyen kategóriájú, nemzetiségű internáltak szabadultak: 1945. január 6-tól január 30-ig az első csoportban 3 382 fő, ebből 907 szláv, 21 zsidó, 1 795 fő 45 évesnél idősebb magyar, 609 rokkant magyar, 6 kommunista, 41 sóbányász-szakember, 3 szakember a nagybocskói vegyigyárból.

Mocsalov hasonló adatokat tartalmazó jelentést (0327., 1945. 02. 09.) küldött Voronovnak, az SZSZKSZ NKVD Hadifoglyok és Internáltak Ügyeivel Foglalkozó főosztály helyettes vezetőjének is. Más okmányt, amely ezektől eltérő adatokat tartalmazott volna, nem találtunk, így feltételezhető, hogy a 3 382 fős adat a szabadon bocsátott „tévesen" letartóztatottak összlétszámát jelenti. 8 500 internáltból hatósági engedéllyel ennyien kerültek haza.

Érdekes, hogy 140 zsidóból csak 21 fő szabadult, 119 fő további sorsa ismeretlen. A túlélőktől tudjuk, hogy a náci haláltáborokból hazakerült magyar zsidókat és a magyar munkaszolgálatosokat is nagyfokú bizalmatlanság övezte, közülük sokan az internáltak listájára kerültek. A szovjet kémelhárítók beszűkült logikája szerint a haláltáborokat csak azok élhették túl, akik nácik szolgálatában ügynökök, besugók voltak. Olekszij Korszun kutató szerint az NKVD, a SZMERS-átszűrések, bizottsági meghallgatások után részben a kommunista, vagy falusi, szegény zsidókat engedték haza, a városiakat, akik vagyonosak voltak, visszatartották. Huber Bélától, a kárpátaljai magyar zsidók egyik ismert vezetőjétől tudjuk, hogy az NKVD által kiszemelt egyes zsidó-házakból a haláltáborból hazatért tulajdonosokat a lágerbe hurcolták. Főleg Ungváron, Munkácson, Beregszászban, Nagszőlősön, Huszton és más településeken az üresen álló és az erőszakosan felszabadított zsidó lakásokba, kertes házakba vezető beosztású szovjet tiszteket, pártfunkcionáriusokat, tisztviselőket és családjukat költöztették be, illetve azokban különböző ügyviteli irodákat nyitottak.Kultikus épületeiket, ingó ás ingatlan vagyonukat államosították. A zsidókkal szembeni bizalmatlanságról beszámol Sándor László *Három ország polgára voltam* c. visszaemlékezésében, ahol a 106 oldalon nyíltan leírja, hogy 1947-ben Ungváron miként „idézte be" őt Szotnyikov százados, a Belügyi Népbizottság főmunkatársa, aki arra akarta rávenni, hogy nyújtson segítséget a Szovjetunió kárpátaljai ellenségeinek a leleplezésében, a környezetében lévő személyek, köztük Rotman Miklós, Olekszandr Ginyevszkij újságírók és mások megfigyelésében. Mint írja: *„Meg voltam döbbenve. Csupa olyan emberekről volt szó, akiknek megbízhatóságához nem fért kétség. Egyébként az általa felsorolt személyek kivétel nélkül zsidók voltak… Ezt nem vállaltam."*

Így ért véget a 4. Ukrán Front hadtápterületén rekedt ellenséges katonák és tisztek, illetve a 18–50 év közötti hadköteles személyek „letartóztatása". Mások számára, akiket ezt megelőzően tovább vittek a 4. Ukrán Front lágereiből, a „letartóztatás" kitolódott egészen 1948-ig.

10. Jelentősebb munkatáborok, ahol 1944–1948. között kárpátaljaiak raboskodtak.

1945-ben Foksány a szovjet Vörös Hadsereg által Magyarországról elhurcolt hadifoglyok elosztásának fontos logisztikai központja volt. A magyar hadifoglyokat itt nézték át és válogatták szét a szerint, melyik munkatáborba továbbították őket a Szovjetunió területén.

Levéltári dokumentumok és visszaemlékezések szerint a Kárpátalján begyűjtött hadifoglyokat, katonaköteles civileket többféle és különböző típusú

tábor-rendszerbe hurcolták. Először a frontokon működő gyűjtőállomásokra, gyűjtő-továbbító táborokba irányították őket. Kárpátalján és Kelet-Szlovákiában a 4. Ukrán Front NKVD-osztagai ilyen táborokat állítottak fel Szolyván, Sztarij Szamborban, Novij Szamborban, Sjankiban, Szkotarszkán, Turkán stb. Az elhurcoltak döntő többsége az NKVD Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnoksága alá tartozó lágerekbe került.[256]

Az NKVD Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnokságának felügyelete alá tartozó több mint 500 lágerközpont (ezeknek további számozott lágerrészlegük volt) közt mintegy 180 olyan volt, ahol magyar hadifoglyokat és internáltakat tartottak fogva. A munkatáborok a Szovjetunió tagköztársaságaiban és Oroszország területén működtek, többségük a kietlen szibériai síkságokon és a Szovjetunió távol-keleti térségében.[257] Ezekben a lágerekben magyarországi, az 1938 után hozzácsatolt erdélyi, felvidéki, délvidéki, kárpátaljai magyar hadifoglyokat, továbbá az internált magyar és német nemzetiségű civileket, nőket tartották fogva. Az utóbbiak mint „mozgósított" (mobilizovannij), „letartóztatott" (aresztovannij), illetve az adott település lakossága közül „kivont" (izvlecsennij) személyek voltak, akikkel a szovjet népgazdaság talpra állítása érdekében helyreállítási, termelési és más munkálatokat végeztettek, melyek során egyúttal politikai, ideológiai, szovjetizálási átnevelésben is részesültek.

Lágerek Ukrajnában:

Megye	**A láger helye és száma:**
Csernyigovi	Csernyigov (177)[258]
Dnyepropetrovszkiji	Dnyepropetrovszk (315)
Drohobicsi	Sztrij (232)
Harkovi	Harkov (149), Artyemovszk (415)
Herszoni	b/n (418)
Hmelnyickiji	b/n (110)
Izmailszki	Renyinszk 38
Kamenyec-Podolszkiji	Sepetovszk (306)

[256] Hivatalos NKVD láger-lista, ahol magyarok is raboskodtak, eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 1. –п. 1. In: *Венгреские военнопленные в СССР: Документы 1941–1953 годов.* Составители: Д.И. Борисов, *Е. М. Варга, В. Л. Воронцов, В. И. Коротаев, Л. А. Пылова, Н. С. Тархова*. Москва, РОССПЭН, 2005, стр. 411-416.

[257] *Венгреские военнопленные в СССР,* стр. 411-416.

[258] A tagköztársaságok, autonóm köztársaságok, megyei központok és más városok mellett zárójelben jelezzük a központi láger hivatalos számát, amelyhez további láger-részlegek, altáborok, munkazászlóaljak tartoztak.

Kijevi	b/n (414)
Krimi	Juzsnij (417), Szevasztopol (241)
Lvovi	Lvov (275)
Nyikolajevi	Nyikolajev (126)
Odesszai	Odessza (159),
Poltavai	Poltava (136), b/n (413)
Sztalinói (ma: Donyeck)	Kramatorszk (217), Gorlovka (242) Donbász (280), Makejevka (471)
Szumi	Szumi (134)
Vinnyicai	Vinnyica (253)
Vorosilovgrádi (ma: Luganszk)	Liszicsanszk (125), Kagyijevka (144), Krasznij Lucs (256)
Zaporozsjei	Zaporozsje (100)
Zsitomiri	Korosztenszk (110)

Lager-részlegek:

Ország	**Város**
Ukrajna	Almaznoje, Berdicsev, Irmino, Izvorino, Jenakijevo, Kegicsovka, Kirovográd, Krasznodon, Melitopol, Szlavjanszk, Volosilovgrád,
Oroszország	Kolima, Krasznokamszk, Nevjanszk, Szaratov, Szocsi, Vlagyimir
Belorusszia	Orsa

Lágerek Oroszországban:

Autonóm SZSZK:	**A láger helye és száma:**
Baskir	Asinszk (130), Csernyikov (319)
Dagesztan	Dagesztan (379)
Észak-Oszét	Dzaudzsikauz (228), b/n (424)
Karél-finn	Petrozavodszk (120), Pitkarjanszk (166), Szegezsszk (212), Pudozsszk (447)
Mari	Szuszlongerszk (171)

Mordvai	Temnyikovszk (58)
Udmurt	Rjabovszk (75), Uvinszk (155), Izsevszk (371)
Tatár	Elabuzsszk (97), Zelenadolszk (119)
Országrész	
Krasznodari	Krasznodarszk 148
Sztavropoli	Pjatyigorszk 424

Megye	**A láger helye és száma:**
Moszkvai	Krasznogorszk 27, Uvarovszk 59, Sztupinszk 156
	Sztalinogorszk 388, Hovrinszk 435, Moszkva 453
	Mozsajszk 465, Ljublinszk 467
	Moszkvai megyei UPVI UMVD láger-részlegek: № 9., 11., 13., 15., 16., 18., 19., 23., 24., 29., 34., 40., 57., 59., 61., 62, 64., 65.
Asztrahanyi	Asztrahany 204
Arhangelszki	Szolombalyszk 211
Brjanszki	Bezsick 252, Brjanszk 326
Cseljabinszki	Potanyinszk 68, Cseljabinszk 102, Kistimszk 180, Magnyitogorszk 257, Cseljabinszk megyei UPVI UMVD láger-részlegek: № 6., 13., 17., 21., 23-25., 27-30., 33.
Cskalovszki	Novotroick 235, Orszk 260
Gorkovszki	Oranszk 74, Gorkovszk 117, Igumnov 469
Groznyenszki	Groznyenszk 237
Ivanovszki	Lezsnyevszk 48, Juzs 165, Jurjevec 185, Ivanovszk 324
Jaroszlavi	Jaroszlav 276
Kalinyini	Vinyevolock 216, Kalinyin 384, Verhnyevolzsszk 395
Kaluzsi	Kaluzs 107
Kemerovszki	Kemerov 503, Prokopjevszk 525
Kirovi	Vjatszk 101, Kirov 307
Kujbisevi	Kujbisev 234
Kurszki	Kurszk 145

Leningrádi	Bokszitogorszk 157, Szjaszk 213, Antropsinszk 219, Szesztroreck 254, Leningrád 339, Nyevszkij 393
Molotovszki	Szolikamszk 207, Bereznyikovszk 366
Novgorodi	Borovics 270
Novoszibirszki	Novoszibirszk 199
Orlovi	Orlov 263, 406
Penzai	Penza 399
Rjazanyi	Lebegyanszk 35, Szemcsino 128, Konyiscsev 454
Rosztovi	Rosztov 251, Taganrog 356, Novosahtyinszk 430, b/n 475, Sahtyinszk 182
Szaratovi	Volyszk 137, Szaratov 238, Rtisevszk 338, Kombajnovszk 368, b/n 370
Szmolenszki	Szmolenszk 218, b/n 401
Sztálingrádi	Frolovszk 50, Beketovszk 108, Traktor 163, Urjupinszk 123, Privolzsszk 361, Krasznaoktyabrszk 362
Szverdlovszki	Aszbesztov 84, Tagil 153, Alapajevszk 200, Krasznouralszk 245, Degtyarszk 313, Rezsszk 314, Novoljalinszk 318, Krasznouralszk 376, Kirovográd 377, Karpinszk 504, Artyemovszk 523, Kamenszk 531
Tambovi	Morsanszk 64, b/n 188
Tulai	Alekszinszk 53, Tula 323
Tyumenyi	Tyumeny 93
Uljanovszki	Uljanovszk 215
Vityebszki	b/n 401
Vlagyimirszki	Szuzdal 160, Vlagyimirszk 190
Vologodszki	Grjazovec 150, Cserepovec 158, Szokolszk 193, Bogorodszk 437
Voronyezsi	Hrenovszk 81, Voronyezs 82, Uszmanszk 95, Nyekrilovszk 169

Lágerek az SZSZKSZ tagköztársaságaiban:

Ország	**A láger helye és száma:**
Azerbajdzsán	Baku (442). Daskeszanszk (429), Hanlarszk (223) Kirovobadszk (223), Szumgaitszk (328)

Belorusszia	Bobrujszk (56), Boriszov (183), Breszt (284), Gomelszk (189), Minszk (168), Mogilevszk (311), Orsa (401), Vityebszk, (271)
Észtország	Ahtmenszk (135), Tallin (286)
Grúzia	Navtlugszk (236), Szuhumi (146), Tkibulszk (518). Zakavkazkij (181) *Láger-részleg:* Ocsamcsiri, Tibiliszi stb.
Kazahsztán	Akmalinszk (330), Alma-Ata (40), Dzsezkazganszk (39), Pahta-Aralszk (29), Szpaszo-Zavodszk (99)
Lettország	Pribaltijszk (350)
Litvánia	b/n (184), Kaunasz (296), Litovszk (390)
Moldávia	Belcevszk (103), Benderszk (104), Kisinyov (198).
Örményország	Armijanszk (115)
Üzbegisztán	Andizsanszk (26), Ferganszk (387)

22. táblázat
Kimutatás a Magyar hadifoglyok és internáltak a Szovjetunióban 1941–1953 között a dokumentumok tükrében című könyvben szereplő adatok alapján

№	**Megnevezés**	**Külföldi hadifoglyok, internáltak**	**Magyar hadifoglyok és civil internáltak**	**Katonaként fogságba esettek**	**Civil internáltak**	**Német nemzetiségűként deportáltak**
1.	1941–1945	4 370 000	550 000	450 000	100 000	33 000

2.	Gyűjtőállomásokról a SZU-ba szállítottak	3 777 000	-	-	-	-
3.	A GUPVI összesítő nyilvántartásában	3 486 000	-	-	-	-
4.	A SZU-ba elhurcoltak tény-leges száma 1941–1945.	-	385 000-386 000	-	-	-
5.	Fogságban elhunytak száma	-	65 000	-	-	-

A Szovjetunióba átszökött fiatalok[259], a szovjetizálás idején letartóztatott civilek és koncepciós perekben formálisan elítéltek nagy részét a GULAG felügyelete alá tartozó büntetőtáborokban, kényszermunkatáborokban tartották fogva[260]. Főleg belső-oroszországi, szibériai javító-munkatáborban raboskodtak kárpátaljaiak:

– Nyizsnegorodszkij megye, Szuhobezvodna, Uzsenszkij tábor;
– Szverdlovszki megye, Ivdely város, Ivdelyszkij tábor;
– Arhangelszki megye, Jercovo, Kargopolszkij tábor;
– Komi Autonóm SZSZK, Knyazs Pogoszt, Észak-Vasúti tábor;
– Komi Autonóm SZSZK, Uhta város, Uhta-Izsemszki tábor;
– Komi Autonóm SZSZK, Usztvim, Usztvimi tábor;
– Komi Autonóm SZSZK, Abez, Pecsorszki tábor;
– Nyenyec Autonóm Körzet, Vorkuta város, Vorkutai tábor;
– Arhangelszk, Kolojszkij tábor;
– Norilszk, Norilszki tábor;
– Habarovszk-vidék, Magadan, Északkeleti tábor;
– Bilomorszk, Szorokszki tábor;
– Kandalaksa, Kandalaksi tábor;
– Perm, Molotov, Molotovi tábor;
– Ribinszk, Volyszki tábor;
– Kanszki megye, Krasznojarszki tábor;
– Karaganda, Karagandai tábor;
– Szoszva, Észak-Uráli tábor;
– Arhangelszki megye, Velszk, Észak-Dvinszki tábor;
– Kirovszki megye, Vjatszki tábor;
– Csitai megye, Bajkalo-Amurszk, Bam-tábor.

[259] O. Dovhanics: *Akik átszöktek a Szovjetunióba. Sorsuk további alakulása.* In: *Ukrajna emlékkönyve, Kárpátontúli terület.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997, 38-39. old.
[260] Lásd: *„Sötét napok jöttek...”* Intermix Kiadó, 1993.

A legismertebb GULAG-hálózat az 1931–1953 között működtetett, Franciaországnál hatszor nagyobb területen 100 tábort magába foglaló kolimai volt. Itt hárommillió ártatlan ember, köztük sok magyar vesztette életét.

Voltak fegyveres őrizet nélküli munkatáborok is, amelyekbe az ország pártvezetői szintén olcsó munkaerőt mozgósítottak, például Kárpátaljáról „a kollektív büntetés elve" alapján vagyonuktól megfosztott, kitelepített, deportált családokat (főleg német, valamint magyar kulákcsaládokat); a „nemkívánatos" személyeket állandó NKVD-megfigyelés alatt a szibériai Tyumenyben fakitermelésen, illetve Kazahsztánban, az OSZSZK központi és távol-keleti részein különböző munkaterületeken dolgoztatták. A katonaköteles magyar, német, ruszin, román és más nemzetiségű fiatalok ezreit a Donyec-medencei bányászatban, kohászatban foglalkoztatták.

A lágerek életkörülményei korántsem voltak azonosak: a haláltáboroktól a munkatáborokon keresztül az „antifasiszta átnevelő", illetve az ún. „potyomkin-kirakat" táborokig mindenféle volt köztük. A kárpátaljai túlélők szerint az ő lágereikben az életkörülmények tulajdonképpen a túléléshez is kevésnek bizonyultak. Ez többek közt a fehéroroszországi boriszovi, orsai, továbbá a donbászi, az Ural-vidéki, valamint a szibériai munkatáborokra vonatkozik, ahol minden harmadik internált éh- és fagyhalál, járványos betegségek áldozata lett. Az egykori kárpátaljai hadifoglyok között nem találtam olyan személyt, aki a kirakat-táborok vendégszeretetét élvezte volna. A Nemzetközi Vöröskereszt munkatársai bejáratosak voltak ezekbe a táborokba, amelyekben „egyfajta lágerkultúra virágzott". Antifasisztákat képező átnevelő táborok voltak ezek, ahol a hadifoglyok a nemzetközi jog mércéje szerint éltek: 8 órát dolgoztak, az ellátás normán felüli volt. Itt nem halt meg senki végelgyengülésben, éh- és fagyhalálban, az egészségügyi ellátás biztosítva volt. Több száz túlélőnk visszaemlékezései között egy sem akadt, amely igazolta volna a *Magyar hadifoglyok és internáltak a Szovjetunióban 1941–1953 között a dokumentumok tükrében* című könyv tényanyagát. A Tambov megyei Morsinszk 64. sz. láger, a Zaporozsje megyei 414. sz. MVD-lágerhez tartozó 1. sz lágerrészleg, a Moszkva megyei Hovrino város 435. sz. MVD-főlágeréhez tartozó 15 sz. lágerrészleg, a Lublino város 467. sz. főlágeréhez tartozó 8 sz. lágerrészleg, a Kijev város 62. sz MVD-főlágeréhez tartozó 18. sz. lágerrészleg, a Kirovobadi 223. sz. MVD-főlágerhez tartozó 5. sz. lágerrészleg, az MVD 287. sz. főlágeréhez tartozó 5. sz. lágerrészleg, az MVD 315. sz. főlágeréhez tartozó 8. sz. lágerrészleg életéről 1947-ben készített képanyag afféle „hadifogoly-turizmus" képzetét gerjeszti. A felvételeken ugyanis békés építőmunka mozzanatait látjuk: mindenütt szocialista munkaverseny folyik, a dicsérőtáblán győztes brigádok vannak feltüntetve. A foglyok lágeralbumokat készítenek, verset írnak, rajzolnak,

festenek, zenélnek, színjátszó körök, zenekarok működnek, a lágeregységek csapatai között futball- és egyéb sport-bajnokságok zajlanak. A foglyoknak könyvtárral ellátott pihenőszobájuk van, öltözékük tiszta, az arcuk borotvált, egészségtől kicsattanó. A hálótermük rendezett, jól felszerelt kórteremmel rendelkeznek. Munka után rendszeres antifasiszta iskola működik, ahol kommunista előadók lekcióit hallgatják meg. A lágerkonyhán fehérköpenyes szakácsok tüsténkednek, az étkezdékben ideális rend uralkodik. A láger területe transzparensekkel feldíszített üdülőtelephez hasonlít, gondozott zöldségeskertje és gyümölcsöse van, a foglyok Moszkvába kirándulnak... Ezek az NKVD-megrendelésre készített reklámfelvételek az Orosz Állami Katonai Levéltár birtokában vannak. A gyűjteményben nem találunk olyan fényképeket, amelyek a valóságos hadifogolytáborokat mutatnák be – azok létezését eltitkolták a világ közvéleménye előtt.

A foglyok szovjetunióbeli lágeréletének gazdag irodalma van. Ezek közül leginkább figyelemre méltóak Stark Tamás, Bognár Zalán, Varga Éva Mária és más kutatók legutóbbi publikációi. Az ő munkáik szerepelnek az általam felhasznált irodalom jegyzékében is. Varga Éva Mária alapos feltáró munkát végzett a „hadifogoly-problematika" feltárása terén. Ő mutatta ki, hogy a magyar szakirodalom által használt, civilekre vonatkoztatott „malenykij robot" terminológia az ukrán és orosz nyelvű szakirodalomban ismeretlen. A „háromnapos munkára" hurcolt kárpátaljai magyarok döntő többsége is hadifogoly-munkaerőt alkalmazó GUPVI-táborokban végzett rabszolgamunkát az NKVD irányítása és ellenőrzése alatt. Más részük, az értelmiség koncepciós perekben elítélt képviselői ugyancsak az NKVD által felügyelt GULAG büntető-, javító-, és kényszermunkatáboraiban sínylődött. Az ukrán és orosz levéltárak általunk feldolgozott anyagaiban az „internált" (інтернований / интернировнный) terminológia dominál, „mozgósított", „letartóztatott" és „kivont" jelzővel. A kárpátaljai köznyelvben a „háromnapos munka" kifejezés honosodott meg, míg a németeket/svábokat „kényszermunkára mobilizálták." Ugyanakkor nem tudok egyetérteni Varga Éva Mária kijelentésével, miszerint *„A szovjet hadifogolytáboroknak a nácik által működtetett táborokkal való azonosítása-rokonítása semmilyen szempontból nem állja meg a helyét."* Nem lehet egytérteni ama kijelentésével sem, amely szerint *„A náci Németország és szövetségesei sokkal kegyetlenebb módszereket alkalmaztak a Szovjetunió területén."* Ezzel szemben példaként hozható fel a lengyel tisztek szovjetek általi legyilkolása Katyn város környékén, a galíciai lengyelek, ukránok tömeges kivégzése és más megtorlások a szovjet nép vélt ellenségeivel szemben a második világháború alatt és utána. Az általunk megvizsgált korabeli dokumentumok, visszaemlékezések egyértelműen igazolják, a két rezsim haláltáborai közé

egyenlőségi jelet lehet és kell tenni. Hitler korának legmodernebb eszközeivel (gázkamra, krematórium, vegyi fegyver stb.) gyilkolt meg több millió embert, Sztálin a természet „fegyvereinek" (éh- és fagyhalál, végelgyengüléshez vezető rabszolgamunka, fertőző betegségek stb.) bevetésével pusztított el szintén milliókat. 129 magyarlakta település jelen könyvben is közreadott veszteséglistája hitelt érdemlően tanúsítja, hogy a sztálini lágerekben (Szolyva, Szambor, Foksány, Boriszov, Nevjanszk) sokkal többen haltak meg, mint akik magyar katonaként frontharcokban estek el.

Hazavárás, hazatérés

1. Kérvények, beadványok, levelek az elhurcoltak hazatérése ügyében

Az 1989. november 18-án Beregszászban megrendezett emlékkonferencián Csatáry György[261] és Baráth József[262] beregszászi levéltárosok előadásában elhangzott, hogy 1945 folyamán hatósági kimutatások készültek a falvak férfilakosságának hollétéről. Ezen kívül a lakosság különböző beadványokkal ostromolta a járási/körzeti hatóságok illetékeseit az emberek szabadulása érdekében, mert a falvaknak, közösségeknek, családoknak égetően szükségük van a férfiak munkaerejére. Dr. Gyarmathy Zsigmond[263] nyíregyházi levéltáros előadásában a csonka-beregi, majd a nyíregyházai és a dunántúli térségből elhurcolt magyar állampolgárokkal kapcsolatos iratokat elemzett, amelyek a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei levéltárból kerültek elő, és azokat közreadta a *Szabolcs-Szatmári Szemle* folyóiratban. Többek között elemezte a debreceni ideiglenes ellenőrző bizottság vezetőjének válaszlevelét. Puskin rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter közölte, hogy a Szovjetunió kormányának nincs szándékában visszatartani az elszállított embereket, idővel mindenki hazatér hozzátartozóihoz. Dr. Gyarmathy olyan asszonyokról is szólt, akik férjeik hazatérése érdekében leveleket írtak a Kárpátaljai Néptanácsnak; a közvetítő szerepet játszó kárpátaljai kommunisták azzal zsarolták őket, hogy közbenjárnak az elhurcoltak hazatérése ügyében, *„…ha a beregszászi kommunista párt tagjai lesznek. A hozzátartozók próbáltak ebben az ügyben valamit intézni, s írtak Ungvárra Kárpát-Ukrajna Néptanácsának."* Dr. Fazekas Árpád[264] ugyancsak nyíregyházai levéltáros felidézte Tompa Endre alispán 1945. június 23-án kelt levelét, amit a népjóléti miniszterhez írt: *„Múlt év november havának elején az átvonuló vörös hadseregbeli alakulatok ismeretlen okból és céllal számos*

[261] Csatáry György előadása. In: *Egyetlen bűnük magyarságuk volt,* 203-206. old.
[262] Baráth József előadása. U.o.,207-209. old.
[263] Dr. Gyarmathy Zsigmond előadása. In: *Egyetlen bűnük magyarságuk volt,* 210-211. old.
[264] Dr. Fazekas Árpád előadása, u.o., 225. old.

magyar állampolgárt vittek el törvényhatóságunk területéről is. Nyíregyháza városában 2 ezer egynéhány ember jutott erre a sorsra. Meg kívánom állapítani, hogy az említett okból elvittek között semmiféle politikai vagy egyéb disztinkció nem történt. Sőt, számos kipróbált politikai baloldali meggyőződésű férfiút is elveszítettünk, éppen a nemzeti újjáépítés idején."

2. Hatósági beadványok az elhurcoltak hazatérésének ügyében

1944. decembere – 1945. decembere között születtek meg az első olyan, a járási/körzeti népbizottságoknak címzett hatósági beadványok, amelyek a Szolyvára hurcolt magyar baloldali érzelműek, a kommunisták hazatérését sürgették.[265] Említésre méltó a Nagyberegi Községi Népbizottság kérvénye, amely tartalmazta a településről elhurcolt baloldaliak névsorát, egyúttal a szolyvai és a sztarij szambori lágerekben raboskodó kommunisták hazatérését kérelmezte, 6 pontban sorolva az indoklást:

„1. A katonai alakulatoknak szükségük van emberekre a falunk közelében lévő hidak építéséhez.

2. Az ő erejük hiányzik a fasiszták által lerombolt épületek helyreállításához.

3. Emberekre van szükség az erdőkitermeléshez a falunk közelében elterülő erdőkből.

4. Nem tudjuk nélkülük ellátni katonai munkakötelezettségünket, nincs, aki alkatrészeket gyártson a szekerekbe.

5. Falunk területén van egy malom, amely öt községnek őröl. Jelenleg nincs jó malmosunk.

6. Eljön az ideje, és nem lesz kinek a földet megművelni, ősszel nem vetettünk és most sem tudunk. Ez nagy kárára lesz az államnak is.

Ha orvosolnák kérésünket, mi magunk is el tudnánk végezni minden felsorolt munkát. Kérésünk teljesítése érdekében még hangsúlyozzuk, hogy nagyon sok embert elvittek, figyelmen kívül hagyva, hogy ki is volt, ezek az emberek egyszerű mezőgazdasági és erdőmunkások voltak.

A mi falunkban, (Nagy)Beregen már régóta sok kommunista van, akiket szintén visszakérvényezünk. Ők a fasiszta rendszer idején is becsületes és lelkiismeretes polgárai voltak a falunak. Semmiben nem támogatták az ellenséget, és csak véletlenül kerültek lágerekbe…" [266]

[265] A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár 19. sz. iratgyűjteményében megtalálhatók az elhurcoltak hazatérését kérelmező dokumentumok és a munkatáborba került civilek névsorai.

[266] Csatáry György. *Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében*. In: *Évgyűrűk '90*. Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1991. 80. old.

A kétségbeesett feleségek, anyák, rokonok nevében a beregszászi népbizottságnak hasonló tartalmú levelet fogalmazott meg a Bátyúi Népbizottság jegyzője is:

„Kijelentem, hogy a bátyúi járási bizottsághoz tartozó lakosság folytonosan zaklat azzal, hogy írjak kérvényeket azokért az emberekért, akiket 1944. novemberében munkatáborokba vittek. Én érdeklődtem a város parancsnokánál, aki őket behívta. Azt mondták, hogy semmiféle kérvényt nem szabad írni, mert azokat az embereket csak a háború végén engedik haza. Tekintettel erre, nem mertem írni semmilyen kérvényt a munkatáborok parancsnokainak.

Szomorú tény, hogy a népbizottságban tartózkodó nőkkel nem lehet beszélni. Ők azt mondják, hogy a járás összes jegyzői írtak már az övéhez hasonló kérvényt, s ennek eredményeként több embert hazaengedtek. Engem vádolnak, hogy én nem sajnálom az embereket, és nem akarom, hogy visszajöjjenek, és hogy hazajövetelük csak tőlem függ.

A járási bizottság mindennap a várakozó nők százaival van tele. Ezek az elhurcoltak hozzátartozói, akik látva azt, hogy én nem akarok kérvényt írni, kiabálnak és sírnak. Kérem ezt az ügyet mihamarabb tisztázni és erről engem tájékoztatni. Állandó jelenlétük miatt nem tudunk nyugodtan dolgozni, mert még el sem akarják hagyni a hivatalt, hiába magyarázom, hogy nem tehetek eleget kérésüknek. 1945. február, Bátyú”.[267]

Hasonló tartalmú levelek tucatjait tudnánk még idézni, amelyekre a járási vezetéstől és a katonai parancsnokságtól megnyugtató helyett kitérő válaszokat kaptak: *„Kárpát-Ukrajna Néptanácsa megvizsgálja és továbbítja a kérelmet”*. Vagy: *„A belágerezett polgári személyek már nem tartoznak a néptanács hatáskörébe”* stb.

1945. május 9-én nyilvánosságra hozták Sztálin parancsát a Vörös Hadsereg haderőinek és a hadiflottának, amelyben bejelentette: *„1945. május 8-án Berlinben a német főparancsnokság képviselői aláírták a német fegyveres erők feltétel nélküli megadásáról szóló okmányt.”* Ebből az alkalomból megparancsolta, hogy május 9-én, *„a Győzelem Napján 22 órakor Hazánk fővárosa, Moszkva, a Haza nevében 1000 ágyú 30 sortüzével köszöntse a Vörös Hadsereg hős haderőit és a hadiflotta hős hajóit és alakulatait, amelyek ezt a fényes győzelmet kivívták.”* Az ünnepélyes alkalmat megragadva, és tudva, hogy az újjáépítéshez munkaerőre van szükség, Zakarpatszka Ukrajina Néptanácsának elnöke, Zakarpatszka Ukrajina Kommunista Pártja Központi Bizottságának titkára, Ivan Turjanica levelet[268] írt Hruscsovnak, amelyben a raboskodó *„kárpátaljai polgárok kiszabadítása”* ügyében kérte közbenjárását.

[267] *Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében.*

[268] Державний Архів Закарпатської Области, ДАЗО, -Ф. 4. -Оп. 1. спр. 82. арк. 4. Lásd még 376. sz. dokumentumként az alábbi kiadványban: Тернистий шлях до України, стор. 618-619.

A Néptanács számítása szerint 60 ezer kárpátaljai férfi lakos került különböző okok miatt hadifogolytáborokba. Turjanica utalt arra, hogy ezeket a fizikailag erős férfiakat korábban a magyar hatóság erőszakkal besorozta a magyar hadseregbe, munkaszolgálatra vitte őket, a politikailag megbízhatatlanokat koncentrációs táborokba hurcolta. A háborús évek alatt és végén valamennyien szovjet hadifogságba estek, az itthon maradottak közül is sokat táborokba vittek. Kiszabadításukat azzal is indokolta, hogy *„Kárpátalja örökre egyesült Szovjet-Ukrajnával, s ezzel a nagy Szovjetunió kötelékébe került”*. A szovjet hatalom megszilárdítása érdekében, az érintett családtagok, a hozzátartozók nevében ismételten kérte „*Mikita Szergijovicsot, hogy az SZSZKSZ Vörös Hadsereg főparancsnoksága előtt ezt a kérdést vesse fel, hogy Karpatszka Ukrajina minden munkáspolgárát szabadítsák ki és irányítsák őket szülőföldjükre*”.

Turjanica utasítására a járási/körzeti bizottságok körlevelet adtak ki a közigazgatásukhoz tartozó települések néptanácsi elnökeinek és jegyzőinek, amelyben kimutatást követeltek a falu férfilakosságának hollétéről.[269] A beregszászi járási/körzeti hatóság képviselője az alábbi tartalmú körlevelet küldte a zápszonyi, csonkapapi, haranglábi stb. helyhatóságnak:

„Tárgy: A hadifogolytáborban tartózkodók névsora. Utasítom, hogy a hadifogolytáborban tartózkodók névsora, akik kárpát-ukrajnai illetőségűek, 2 nap alatt és 2 példányban futárokkal beküldessék a Beregszászi Járási Népbizottsághoz. A névsorokhoz kapcsolják a következő adatokat: születési hely és dátum, az illetőség és a láger helye, amelyben tartózkodik. Beregszász, 1945. július 2.”

A levéltárban szinte minden település esetében megtalálható a falvak férfilakosságának hollétéről készített kimutatás, amelyek alapján csaknem teljes pontossággal megállapítható az 1944. július 2-10. között hiányzó katonaköteles férfiak száma. Sajnos, a táborhelyek nevét nem mindig pontosan tüntették fel, illetve több települési listáról hiányzik a lágerek neve. Az utóbbiakkal kapcsolatban elfogadható magyarázatnak tűnik, hogy a családtagok még ekkor sem tudták, hová hurcolták el hozzátartozóikat. A falvak többségében az illetékes hatóság képviselői 1. sz. és 2. sz. listát állítottak össze. Az 1. sz. listán azok szerepelnek, akik a magyar hadsereg kötelékében vonultak harctéri szolgálatra, és melyik településről, katonai táborhelyről kapták a legutóbbi értesülést a magyar honvédekről. A 2. sz. listára azok kerültek, akiket a szolyvai és szambori gyűjtőlágerekbe vittek. Mindkét lista a hozzátartozók hallomásból szerzett információin alapult, ezért a listán szereplő nevekhez kapcsolt lágerek pontos helyszíne több esetben nehezen vagy egyáltalán nem azonosítható.

[269] Csatáry György: *Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében*. In: *Évgyűrűk '90*, 79-81. old.

Mindettől függetlenül Turjanicáék ezekkel a listákkal, a benne szereplő adatokkal mint hiteles bizonyítékokkal a központi szovjet hatóság képviselőit kívánták meggyőzni arról, hogy a 18–50 év közötti férfiak nem tartózkodnak a településeken, bizonyíthatóan hadifogolytáborokban őrzik őket.

Hruscsovnak köszönhetően Ivan Turjanica kérvényével már július 2-7. között a legmagasabb hatósági szinten, a Szövetségi Ellenőrző Bizottságban foglalkoztak. Ennek nyomát megtaláltuk Berija egyik úgynevezett „Szpecértesítésében”[270] (Szigorúan titkos, №830/b., 45. július 12.), amit az SZSZKSZ külügyi népbiztosának, Molotovnak küldött annak kapcsán, hogy Ivan Turjanica, Zakarpatszka Ukrajina elnöke beadványban kérte a kárpátaljai ukránok, ruszinok kiszabadítását a 2. és 3. Ukrán Front hadifogolytáboraiból. Az SZSZKSZ NKVD nevében tájékoztatta Molotovot arról, hogy az 1945. július 10-i állapot szerint az NKVD frontlágereiben és a hátországi táborokban 3 787 ruszint tartanak fogva, ebből 1 831 frontlágerben, 1 875 hátországi lágerben, 81 rabkórházban van; továbbá 2 793 kárpátaljai ukránt, ebből 1 564 frontlágerben, 669 hátországi lágerben, 560 rabkórházban van.

A kárpátaljai magyarok németek sorsáról nem közöltek adatokat, pedig Turjanica Kárpátalja „minden munkáspolgárának a kiszabadítását” kérte.

A szabaduló foglyok közül itthon sokan belehaltak a lágerekben szerzett betegségekbe.

A kárpátaljai katonakorú magyar férfiak 1944-es tragédiájáról először hivatalosan Sándor László számolt be 1946-ban a moszkvai magyar követségen, tudtuk meg emlékiratából, aki ebben az időben Magyarországra történő áttelepülése ügyében kereste fel Szekfű Gyula nagykövetet, de mivel a magyar diplomácia vezetője ekkor Budapesten tartózkodott, így helyettese, Horváth Imre követtanácsos fogadta, akinek egyebek mellett elmondta, hogy *„milyen sokkoló hatással volt a kárpátaljai lakosságra a hadköteles magyar férfiak elhurcolása az ország belsejébe. Nyíltan kijelentettem, hogy nagy csalódást okozott számunkra, hogy háborús bűnösöknek nyilvánítottak bennünket, amikor a legkevésbé sem tehetünk róla, hogy Magyarország hadbalépett a Szovjetunió ellen.”* (Sándor László: *Három ország polgára voltam.* 100. oldal). Valószínű, hogy a Sándor Lászlóval készített követségi feljegyzés eljutott Budapestre is.

3. Hazatérés a lágerekből

Rákosi Mátyás 1945. december 29-én keltezett táviratában felhívta a szovjet kormány figyelmét arra, hogy a Szovjetunióból Magyarországra megérkezett hadifoglyok *„le vannak gyengülve, 20–25 százalékuk meghal a kórházakban és a foglyokat átvevő lágerekben.”*

[270] 391. sz. (TSU./ 666.) ügyirat, eredeti forráshelye: Государственный Архив Русской Федерации, ГАРФ, -Ф. 9401. -Оп. 2. Д. 103. Л. 259.

A Kruglov vezérezredes által Molotov belügyi népbiztos számára megírt válasz, amit Rákosi levelére kellett elküldeni, cinikusan tapintatlan, viszont rendkívül őszinte volt, és egyértelművé tette, hogy a szovjet vezetők Jermilovtól kezdve Molotovig ingyen munkaerőnek tekintették a hadifoglyokat, akiket a nemzetközi normák és háborús szokások ellenére kíméletlenül ki lehetett zsákmányolni. *„…174 900 magyar hadifoglyot indítottak haza”* – válaszolta Molotov 1946. január 3-án. Ezek között közvetlenül a rabkórházakból bocsátották szabadon a betegeket és a sebesülteket, mintegy 5 ezer embert. Ezen kívül betegeket, sebesülteket, legyengült rokkantakat és más munkaképtelen embereket az NKVD frontvonalban és hátországban levő lágereiből, összesen 47 965 embert.

1945. szeptemberében az internáltak, hadifoglyok első csoportja hazatéréséről a helyi magyar nyelvű sajtókiadványok közül először a *Munkás Újság* közölte olvasóival a „legörvendetesebb hírt”, amely a helyi magyarságon kívül érzékenyen érintette a ruszin és német/sváb lakosságot is: *„Zalarpatszka Ukrajina Néptanácsa (…) közbenjárásának köszönhető, hogy az összes hadifoglyot, akik a magyar hadsereg kötelékébe tartoztak és Zakarpatszka Ukrajinából származnak, a fogolytáborból hazaengedik.*”[271] A foglyok hazatérése folyamatos volt, de erről a *Munkás Újság* már nem tudósíthatott, mivel 37. és egyben utolsó száma 1945. december 4-én jelent meg. Az ungvári pártideológusok a vidék magyarságát egy olyan magyar baloldali laptól, „magyarbarát szerkesztőségtől” fosztották meg, amely a helyi anyanyelvű kultúra további kibontakozásának fóruma, elősegítője és terjesztője kívánt lenni.[272] Helyébe az akkor ukránból fordított *Kárpáti Igaz Szó* című napilap lépett; a kárpátaljai kommunista párt szócsöve ezt az intézkedést azzal motiválta, hogy *„a magyar nyelvű lakosság közelebbről megismerhesse a szocialista társadalom felépítésének problémáit, és így aktívabban részt vehessen országunk újjáépítésében”*.[273]

A kommunista diktatúra idején sem szűntek meg a letartóztatások, megfigyelések. Az 1944. december 18-án kiadott dekrétum és Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála közötti időszakban Kárpátalján bűnösnek számított mindenki, aki a Cseh Köztársaság és Kárpát-Ukrajna alatt, különösen a Magyar Királyság és Szálasi-rezsim idején bármilyen hivatalt, állami, egyházi tisztséget stb. töltött be, illetve vállalt. Lágerekbe hurcolták a hitükhöz hű római, illetve görög katolikus, református papokat, országgyűlési képviselőket,

[271] *Ungvárra megérkezett a hadifoglyok első csoportja.* In: *Munkás Újság,* 1945. szeptember 6.

[272] Dupka György: *Az első „megnyugtató” dokumentum a helyi magyarság életében.* (Az ungvári *Munkás Újság*: 1945) In: *Évgyűrűk '88*, 85-90. old.

[273] *Munkás Újság,* 1945. december 4.

a magyarbarát ruszin intelligencia vezéreit stb. A több hullámban történő tisztogatás a kollektivizálás idején sem csitult el, emberek százait forgatták ki javaiból, sokakat száműztek Szibériába is. Amíg a lágerekben ezerszámra pusztultak a nép „ellenségei", közöttük a kárpátaljai magyarok is, addig idehaza diadalmenetben épült a „sztálini szocializmus", „hurrá-legények" harsogtak taktusra tirádákat, egymást túllicitálva égig magasztalták, istenítették a nagy Sztálint, a XX. század legkegyetlenebb népirtóját. Köztük volt Bakó (Balla) László is, akinek *Zengj hangosabban!* (1951) című vereseskötetében ilyen sorokat is olvashatunk: *„Zengjünk hálát lelkes dalokkal / a nagy Sztálinnak / és a pártnak. / Egész boldogságunk ott csengjen a dalban, / Zengj hangosabban!"* Az *Istenhez fohászkodva…* (1992) című, 1944–1955 között keletkezett verses leveleket, imákat tartalmazó kötet ismert és névtelen szerzői ezzel szemben a szájhagyomány útján terjedő *Lágerballadá*ban zengedelem hellyet átkot szórtak a nagy vezér fejére: *„Sztálin Jóska, te vad hóhér, / megfordulhatsz sírodban , / átok veri porcikádat, / nem pihenhetsz nyugodtan. // Álnok szavad, hazug szavad, / de sok népet ámított, / megszenvedték hatalmadat / az ártatlan magyarok."*

Az internáltak, deportáltak és koncepciós perben elítélt politikai foglyok utolsó csoportjai Sztálin halálát követően, az 1955-ben kiadott amnesztiarendelet értelmében térhettek haza. Az érintett túlélőket megfélemlítették, mélyen hallgatniuk kellett arról, ami velük történt. Akiket a lágerélet megedzett, évekig nem mertek beszélni lágerélményeikről. A rímfaragók is fejben őrizték azokat a strófákat, melyeket a lágerekben formáltak verssé. A mezővári Berta Károly *1944 november havában* címmel 534 soros verses naplót írt, *„… hogy majd fiaik, lányaik, az unokák is megismerkedjenek a sok gyászos lágertörténettel, okulásként terjesszék azt firól fira…"*

A magyar hadifoglyokról, a civil internáltakról, különösen a „malenykij robotra" elhurcoltak sorsáról, hazatérésükről a továbbiakban – felső pártutasításra – a *Kárpáti Igaz Szó* nem tudósíthatott. Csupán egy évtized múltán – Sztálin halála, többek között a helyi magyarság ellen is retorziókat elkövető sztálinizmus bukása, a személyi kultuszt felszámoló XX. kongresszus után – kezdett megváltozni a helyzet.

4. Veszteséglisták és egyéb adatok a lágerekbe hurcolt kárpátaljaiakról

A 4. Ukrán Front 0036. sz., 1944. november 13-án kelt rendeletét az NKVD-osztagok maradéktalanul végrehajtották, sőt túlteljesítették. A jelentésükben megadott 22 951 főnél jóval több magyar és német nemzetiségű személyt tartóztattak le és internáltak. Ezt megerősíti a Vörös Hadsereg Központi Politikai Főosztálya parancsnokának címzett hadijelentésében (1945. július 10.) Pronyin altábornagy, a 4. Ukrán Front Politikai Főosztályának parancsnoka, aki

Kárpátalja szovjetizálásának különböző politikai aspektusáról számolt be, többek között arról, hogy – saját becslése szerint – a szovjet hadsereg biztonsági szervei *„mintegy 30 ezer hadköteles magyart vontak ki és különítettek el”* az NKVD hadifogolytáboraiba. Véleménye szerint az akció után a helyi magyarság jelentős része negatívan viszonyult az oroszokhoz, hangot adtak elégedetlenségüknek is. Később a manifesztum-ellenes agitáció megnyilvánulásában is tapasztalta ezt. Ivan Turjanica, miután Hruscsov közbenjárását kérte a hadifogolytáborokba hurcolt 60 000 kárpátaljai polgár szabadon bocsátása ügyében, 1945. júliusában elrendelte a településeken nem tartózkodó hadifoglyok és internáltak összeírását. A népbizottságok helyi vezetői a magyarlakta településeken 30 194 nevet írtak össze, akik részben ismert, részben ismeretlen lágerekbe kerültek.

A fentebb említett adaton kívül 1944–1946 között számításaink szerint 40 318 fő került fogolytáborba, ebből kárpátaljai illetőségű 27 079 fő, közte 3 100 sváb/német férfi és nő; a lágerekből kb. 20 ezren hazatértek, több mint 7 ezren a lágerek névtelen sírjaiban nyugszanak. (Csak emlékeztetőül: a szovjetek ellen vívott frontharcokban elesett honvédek száma igazoltan 137 településen 1 281 fő (Kárpátalja valamennyi településén 3104 fő). Ezenkívül több ezren nyomtalanul eltűntek.

A szovjetek oldalán vívott harcokban elesett kárpátaljai önkéntesek (ukrán/ruszin, magyar, szlovák stb.) száma 7 233 fő.

További adatok hiányában ettől teljesebb képet nem kaphatunk a veszteségekről, ám ha összevetjük az 1941. és 1946. évi népszámlálások adatait, akkor a magyarok és a németek vesztesége nagyobb. 1941-ben például 245 286, 1946-ban 134 558 a kárpátaljai magyarok száma, vagyis a csökkenés 110 728 fő, ami 45% jelent. A németek száma 1941-ben 13 244, 1946-ban 2 398 fő volt, a csökkenés 10 846 fő, vagyis 81%. Ettől nagyobb csökkenés a nácik által elhurcolt zsidók esetében mutatható ki: 1941-ben 78 272, 1946-ban 6 998 fő volt a számuk. Csökkenés: 71 274 fő, tehát 91%. Az *Ukrajna halottainak emlékkönyve* című kötet Kárpátaljára vonatkozó részében a magyarokon és németeken kívül összesen 93 091 fő zsidó, ukrán, ruszin, magyar, szlovák neve szerepel, akik közül náci táborokban 87 305, a magyar hadsereg kötelékében 3 104, a szovjet lágerekben 2 069, hadműveletekben 386, egyéb esetek következtében 227 fő halt meg. Mindent egybevetve, az eddig ismert források, kimutatások szerint a nácizmusnak és a sztálinizmusnak együttvéve mintegy 106 ezer kárpátaljai áldozata volt. Kárpátalja összlakossága 1941-ben 868 394, 1946-ban 710 696 fő. Az 5 év alatti csökkenés 157 698 fő, vagyis 18,2%. Ha ebből kivonjuk a 106 121 fős második világháborús áldozatot, a maradék 51 577 fő. Feltehetően ennyien menekültek el más országokba, repatriáltak, illetve nyomtalanul eltűntek.

S. Benedek András[274] túlzónak tartja a magyar lakosság 1941-ben kimutatott 245 000 fős számát, mivel szerinte magyarul jól tudó németek, zsidók és más nemzetiségűek is voltak közöttük. Számításai szerint az 1940-es évek elején (a később idecsapott 12 ungi községet is ideértve) mindössze 126 000 magyar nemzetiségű és magyar anyanyelvű lakos élt Kárpátalján. A ténylegesen katonáskodó népesség (itt és a továbbiakban csak a magyar lakosságra vetítve) nem volt több 7 000 főnél, a leventéket is beleértve. Az elhurcoltak közül 5 000 fő nem tért vissza (Megjegyzés: itt az 1993-as felmérésünk publikált számaira utalt[275] – D. Gy.) A Kárpátaljáról elmenekültek (állami vállalatvezetők, tisztviselők, vasutasok, tanárok, az úri középosztály tagjai stb.) számát 5 000 főre becsülte. A háromnapos munkában érintett korosztályok lélekszáma – az előbb említett kétszer 5 ezres veszteséget már leszámítva, 52–48 százalékos arányt feltételezve – 28-30 000 fő. Szerinte minimálisan 25 000 lágerbe hurcolt kárpátaljai magyarról és németről beszélhetünk. Megjegyezte, hogy az akkori felmérés *„… csak a kompakt magyar lakosságú településeknél nyújtott biztos adatokat, a városok és különösen a szórványok adatai felderítetlenek. (…) A közvetlenül elhurcoltak száma a köztudatban élő 40 000-nél ugyan kevesebb (…), annál szörnyűbb volt azonban mindennek a lélektani hatása. (…) Még egy adat a magyar lakosságra vonatkoztatva. Az 1959-es első szovjet népszámlálás szerint a magyar anyanyelvű lakosságon belül 9 000 fővel kevesebb volt a férfi, mint a nő. Ez az átlagosnak több mint kétszerese. A korfa férfi oldalán tehát vizuálisan is érzékelhető a kárpátaljai magyarság vesztesége.”*

1941-ben a mi számításaink szerint sem 245 286, hanem kb. 193 000, 1946-ban pedig 134 558 fő volt a magyarok száma Kárpátalján. A két adat között 52 286 fő a különbözet, beszámítva a magyarul tudó zsidókat, németeket, ruszinokat és cigányokat is. Az öt év alatti csökkenés (193 000 mínusz 134 558) 58 442 fő, ebből 7 000 fő a sztálinizmus magyar áldozata. A maradék 51 142 főből becslésünk szerint 25 568 fő elmenekült a front elől, egy részük nyomtalanul eltűnt. 1944–1946-ban a nemzetiséget cserélő magyarok közül 12 000 fő ruszinnak, 6 000 fő szlováknak, 4 000 fő cigánynak, 1 000 fő zsidónak vallotta magát.

[274] S. Benedek András: *Az elhurcolás kihatása a kárpátaljai magyarság demográfiai helyzetére.* Előadás az 1994. november 26-án Beregszászban megrendezett II. Emlékkonferencián. Megjelent: *Kárpátaljai Szemle,* 1995. 1-2. szám, 22-23.old.

[275] *Emlékkönyv…*, 172-176. old.

5. Kárpátalja emberi veszteségei a II. világháború, ezen belül a náci megszállás (1939–1945) idején, valamint a Szovjetunió hadifogolytáboraiban

23. táblázat

№	Közigazgatási egység	Veszteség összesen	Náci táborok-ban, gettókban	A magyar hadserege-ben	Szovjet hadifo-golytábo-rokban	Had-műve-letek közben	Egyéb
1	Beregszász	4 892	4 733	121	17	5	16
2	Beregszászi j.	3 437	2 074	333	1013	8	9
3	Csap	373	280	3	2	88	-
4	Huszt	4 477	4 411	45	4	8	9
5	Huszti járás	5 626	5 335	239	31	21	-
6	Ilosvai járás	4 527	4 279	213	19	11	5
7	Munkács	11 064	10 884	119	7	27	27
8	Munkácsi járás	4 035	3 722	261	20	21	11
9	Nagybereznai járás	2 603	2 459	124	4	3	13
10	Nagyszőlősi járás	3 051	2 193	546	283	17	12
11	Ökörmezői járás	5 969	5 817	132	4	2	14
12	Perecsenyi járás	1 940	1 783	138	3	15	1
13	Rahói járás	6 195	6 109	38	1	35	12
14	Szolyvai járás	5 198	4 922	212	6	18	40
15	Técsői járás	12 985	12 521	228	198	21	17
16	Ungvári járás	6 354	5 655	203	453	31	12
17	Ungvár	8 417	8 264	82	-	50	21
18	Volóci járás	1 948	1 864	67	4	5	8
Összesen:		**93 091**	**87 305**	**3 104**	**2 069**	**386**	**227**

Forrás: *Ukrajna halottainak emlékkönyve,* 9., kiegészítő kötet, 532. old. (Lásd: Книга скорботи України. Закарпатська область. Том IX (додатковий). Іршавський район, Міжгірський район, Мукачівський район, Перечинський район, Рахівський район, Свалявський район, Тячівський

район, Ужгородський район, Хустський район. Голова редколегії І. О. Герасимов. Ужгород, 2011. 532.old.)

Megjegyzések a 23. táblázathoz:

1. A **Veszteség összesen** oszlopban feltüntetett 93 091 áldozat között nem szerepelnek a háromnapos munkára elhurcolt magyar és német mártírok, sem a sztálini koncepciós perek, sem a Vörös Hadsereg és a csehszlovák hadsereg kárpátaljai illetőségű halottjai.

2. A **Náci táborokban, gettókban** oszlopban a nácik által elpusztított zsidók **(87 305)** adatai szerepelnek, de vannak köztük odahalt ukrán/ruszin kommunista ügynökök, partizánok is. Szakértők szerint ez sem teljes, de úttörő munkának számit az ukrán helytörténészek által összeállított 9 kötetes munka, amely adatolva, településenkénti lebontásban közli a zsidók névsorát.

3. **A magyar hadseregben** oszlopban elsősorban a magyar hadsereg kötelékében fronton elhunyt zsidó munkaszolgálatosok, kárpátaljai magyar, ruszin nemzetiségű honvédek **(3 104)** adatai szerepelnek, akiknek életét a Vörös Hadsereg katonái hadművelet közben oltották ki.

4. A **Szovjet hadifogolytáborokban** oszlopban főleg az 1939–1941. között a szovjet-magyar határszakaszon „átsuhanók" adatai szerepelnek **(2 069)**, akiket a szovjet határőrök elfogtak, az NKVD javaslatára illegális határátlépőknek, sőt magyar és német ügynököknek tekintettek, és 3-tól 5 évig terjedő szabadságvesztésre ítéltek, büntetésüket a szibériai Gulag táboraiban, embertelen körülmények közepette kellett letölteniük, sokan elpusztultak éh- és fagyhalál, különböző betegségek következtében. Az áldozatok többsége ruszin/ukrán, zsidó és magyar nemzetiségű, akik a szovjet propaganda hatására a jobb élet reményében lépték át a határt, a zsidó fiatalok pedig a nácik üldözése miatt kértek oltalmat, szabadság helyett szovjet haláltábor lett végső otthonuk.

5. A **Hadműveletek közben** oszlopban azoknak a kárpátaljai békés polgároknak **(386)** az adatai vannak feltüntetve, akik a második világháború alatt különböző hadműveletek (Például sokan Csap ostrománál) következtében, bombázás, ágyúlövedék- és aknaszilánk stb. okozta sebekbe haltak bele.

6. Az **Egyéb** kategóriába azokat az áldozatokat **(227)** sorolták, akik az illegalitásban tevékenykedtek, és akiket leleplezésük után kivégeztek, a másik csoportba azok a békés polgárok kerültek, akiket otthonukban, a település közelében bosszúból öltek meg.

24/A. táblázat

№	Az adatok forráshelyei	Magyar, német
1.	NKVD-jelentés (1944. december 17.)	22 951
2.	Turjanica-jelentés (1945. május 9.)	60 000
3.	Pronyin-jelentés (1945. július 10.)	30 000
4.	Néptanácsi körlevél alapján portabejárással összeírt, lakhelyükön nem tartózkodó katonaköteles férfiak (1945. július 1–7. között)	30 194
5.	S. Benedek András számításai szerint	25 000-28 00-30 000, ebből odahalt 8-9 000
6.	Kárpátaljai GULAG- kutatók szerint	40 ezernél kevesebb
7.	Malec nemzetiség kutató szerint (2004)	70 000 magyar került hadifogságba, ebből 25 000 az internált magyar, 10 000 koncepciós perben elítélt
8.	Roman Oficinszkij ukrán történész szerint	25 000
9.	Stark Tamás történész számításai szerint	30 000-50 000, ebből az áldozatok száma 10 000-16 000
10.	Saját számításaink szerint	25-29 000, ebből 8-9000 az áldozatok száma

6. Összesített adatok az 1944–1946 között internált, letartóztatott, hadifogságba hurcolt, elítélt és kivégzett személyekről

a/ A magyarok és németek tömeges elhurcolásának főbb okai:

– a magyarokkal, németekkel szemben alkalmazott diszkriminációs politika: a kárpátaljai magyarság mind a szovjet, mind a cseh területszerző törekvések útjában volt;

– a kényszermunkások iránti általános igény;

– a magyar etnikum gyengítése, megfélemlítése, ukránok és ruszinok betelepítése;

– etnikai tisztogatás, a terület magyar jellegének megváltoztatására irányuló ukrán törekvés;

– a „bűnös nemzet” tagjaira alkalmazott kollektív büntetés elve;

– önkéntesek jelentkezése a helyreállítási munkálatokra;

– szovjetellenes, kémgyanús, fegyvert rejtegető terroristának, fasiszta személynek tekintett emberek feljelentése;

a/ Kit mentettek fel az elhurcolás alól:

– aki önszántából más (szláv) nemzetiségűnek vallotta magát;

– aki pravoszlávnak vagy görög katolikusnak vallotta magát.

– akik a szolyvai gyűjtőtáborban és a szambori elosztótáborban minimális cseh vagy szlovák nyelvismeret birtokában beléptek a csehszlovák légióba;

– akik görög katolikus magyarként, minimális szláv nyelvismeret birtokában önkénteseként beléptek a Vörös Hadseregbe.

– akik igazoltan baloldali érzelműek, kommunisták voltak, illetve beléptek a helyi pártszervezetbe.

24/B. táblázat

№	Az adatok forráshelyei	Magyar, német
1.	NKVD-jelentés (1944. december 17.)	22 951
2.	Turjanica jelentés (1945. május 9.)	60 000
3.	Pronyin-jelentés (1945. július 10.)	30 000
4.	Néptanácsi körlevél alapján portabejárással összeírt, lakhelyükön nem tartózkodó katonaköteles férfiak (1945. július 1–7. között)	25 000-30 000
5.	A kárpátaljai GULAG- kutatók szerint	30-40 ezren felül
6.	Malec nemzetiség kutató szerint (2004)	70 000 magyart hurcoltak el, ebből 25 000 kárpátaljai, 10 000 koncepciós perben elítélt
7.	Roman Oficinszkij ukrán történész szerint	25 000
8.	Stark Tamás történész szerint	30 000-50 000

Stark Tamás megállapítása: *„A táborvilágban elhunytak számáról pontos adat nem áll rendelkezésre. A mintegy hatszázezer, Magyarország háború alatti területéről származó fogoly egyharmada nem tért vissza szülőföldjére. Ha ugyanilyen arányú a Kárpátaljáról elhurcoltak vesztesége, akkor a szovjet lágerekben tíz-tizenhatezer kárpátaljai magyar veszett oda.”* [276]

[276] Stark Tamás: *„Budapest felé fordultak védelemért…”* In: *Kárpátalja 1919–2009.* Történelem, politika, kultúra. Főszerkesztő: Fedinec Csilla, Mikola Vehes. Argumentum MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 2010, 251. old.

II.
A KÁRPÁTALJAI MAGYARSÁG ÉS MÁS NEMZETISÉGEK VESZTESÉGLISTÁJA TELEPÜLÉSI EMLÉKMŰVEKEN ÉS A SZOLYVAI SIRATÓFALON

25. táblázat

№	Közigazgatási egység	Internált civilek 1944. XI. 18. –1945. XII.	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilek (SZEpB/ LIMES)	Harcban elesett honvédek	A szovjetek oldalán elesett önkéntesek	Veszteség összesen
1.	Beregszászi (41 település)	4 810 Németekkel: 4 819 (2 férfi, 7 nő)	2 880	1 956/ 1 366	514	100	2 570
2.	Ilosvai (9/44 település)	133 német (69 férfi, 64 nő)	-	-	25	570	595
3.	Munkácsi (9/66 ruszin település)	1 636 Németekkel: 2 003 (96 férfi, 271 nő)	1 075	563/454	148	880	1 591
4.	Nagyszőlősi (28/35 település)	1 609 Németekkel: 1 617 (8 nő)	1 045	564/574	207	460	1 231
5.	Nagybereznai(1/28 település)	7 német nő	-	-	2	360	362
6.	Perecsenyi (3/21 település)	50 német (21 férfi, 29 nő)	-	-	15	270	285
7.	Ungvári (31/38 település)	1 912 Németekkel: 1 916 (1 férfi, 3 nő)	1 156	775/ 739	228	223	1 226
8.	Técsői (4/41 település)	912 Németekkel: 964 (21 férfi, 31 nő)	641	271/268	34	1 700	2 005

9.	Huszti (3/31 település)	373 Németekkel: 571 (84 férfi, 114 nő)	244	129	57	1 000	1 186
10.	Szolyvai (1/24 település)	51 Németekkel: 244 (84 férfi, 109 nő)	28	23	8	370	401
11.	Rahói (6/21 település)	308 Németekkel: 401 (47 férfi, 46 nő)	181	134/131	43	650	827
12.	Ökörmezői (1/30 település)	4 német (2 férfi, 2 nő)	-	-	-	500	500
13.	Volóci (21 település)	-	-	-	-	150	150
Összesen: (137/441 település)		**11 611** Németekkel: **12 729** (**427** férfi, **691** nő)	**7 250**	**4 415/ 3 684**	**1 281** (Kárpátalja valamennyi településén 3104)	**7 233**	**12 929** (14752)

Megjegyzések a 25. táblázathoz:

1. A **közigazgatási egységeknél** két számsor van. Az egyik számsor 127 magyarlakta települést jelez, ahol az adatgyűjtés folyt. A másik 13 járás 441 ukrán/ruszin lakta településére utal, amelyeket 1944–1945. között az NKVD-egységek úgyszólván átfésültek, elsősorban katonaköteles magyarok és németek után kutatva; akiket megtaláltak, a szolyvai lágerbe hurcolták.

2. Az **Internált civilek 1944. XI. 18. –1945. XII.** oszlopban a 4. Ukrán Front 0036. parancsa értelmében internált magyar és német férfiak eddig feldolgozott adatait (11 611) tüntettük fel. Zárójelben jeleztük az NKVD-jelentések alapján regisztrált és jóvátételi munkára vitt németeket (1 118), köztük a férfiak (427) és a nők (691) számát is.

3. **A Hazatértek** oszlopban azoknak a túlélőknek (7 250) az adatai szerepelnek, akik bizonyítottan a lágerekből tértek haza. Többségük személyesen, az elhunytak esetében a legközelebbi hozzátartozók magyarországi kárpótlásban is részesültek.

4. A **Lágerekben meghalt civilek (SZEpB/LIMES)** oszlopban a különböző lágerekben elhunyt mártírok (4 415) számát tüntettük fel, akik neve felkerült az 1989–2000 közt állított települési emlékjelekre és a Szolyvai Emlékpark siratófalára. Ugyanitt jeleztük a II. Rákóczi Ferenc Főiskola LIMES-kutató műhelye által készített veszteséglista adatait (3 584).

5. A **Harcban elesett honvédek** oszlopban a hősi halált halt magyar honvédek korántsem teljes, eddig 137 településen felgyűjtött, ellenőrzött adatai

szerepelnek (1 281). A harcban elesett honvédek (munkaszolgálatosok) névsorát szintén felvésettük a Szolyvai Emlékpark siratófalán 2004-ben elhelyezett márványlapokra. Megjegyzendő: Kárpátalja valamennyi településén 3104 magyar honvéd halt hősi halált.

6. **A szovjetek oldalán elesett önkéntesek** oszlopban mindazon kárpátaljai polgárok (7 233) számát közöljük, akik önkéntesként a Vörös Hadsereg kötelékében és az I. Csehszlovák Hadtest katonájaként a német és a magyar hadsereg ellen vívott fegyveres harcban, partizánakcióban estek el, illetve akiket kommunista, antifasiszta ügynökként, partizán-agitátorként folytatott terrorista tevékenységért bírósági ítélet alapján kivégeztek. Az áldozatok közül 1 842 fő a csehszlovák hadtest katonájaként, 5080 fő szovjet önkéntesként, 105 fő partizánakciókban, 38 fő a keleti és a francia fronton, 6 fő a spanyol fronton, 162 fő illegalitásban vesztette életét.

7. A **veszteség összesen** oszlopban az elhurcolt áldozatok, elesett honvédek, a szovjet hadseregben és a cseh légióban elesett önkéntesek járási lebontásban és Kárpátalja egészében összesített (12 929) adatai szerepelnek. (Zárójelben: a vidék valamennyi településén elesett magyar honvédek számával együttesen: 14 752.)

Az oszlopokban feltüntetett számadatok közötti eltérések azzal magyarázhatóak, hogy az adatközlők, túlélők és a levéltári anyagok adatai nem fedik egymást, a mártírok nagy többségének már nincs hozzátartozója, illetve sokan eredeti lakhelyükről máshová költöztek. Ettől függetlenül minden tekintetben hitelességre törekedtünk, az évekig tartó adatgyűjtő munkában több mint százan vettek részt, akiknek hálával tartozik az utókor, hiszen valamennyien hozzájárultak történelmünk eme fehér foltjának tisztázásához.

BEREGSZÁSZI JÁRÁS

(41 település)

Az 1938-as magyar statisztika szerint a járás 55 ezer lakosa közül 51 ezer magyar nemzetiségű volt. A 4. Ukrán Front csapatai 1944. október 24-28. között foglalták el a járás területét. Beregszász október 26-án került szovjet kézre. Sz. I. Prunica ukrán történész szerint *„A lakosság rokonszenvvel fogadta a felszabadítókat, habár nemsokára számos katonaköteles férfinak meg kellett járnia Sztálin és Berija koncentrációs, illetve munkatáborait. Közülük sokan haza sem tértek”.*[277] Prunica elismeri azt is, hogy *„a magyar nemzetiségűekkel szembeni általános és alaptalan bizalmatlanság visszás körülményeket okozott.”* Az elhurcolás előtt, az

[277] SZ. I. Prunica: *Berehovói járás.* In*: Ukrajna emlékkönyve,* 116-117. old.

internálás után és a gyűjtőtáborban sok magyar fiatal jelentkezett önkéntesnek. a Vörös Hadseregbe és az 1. Csehszlovák Hadtestbe. Egy részüket azonban nemsokára menesztették a hadseregből, és a legjobb esetben munkatáborba irányították; csak azok maradhattak a harcoló egységeknél, akik szlováknak, csehnek, ukránnak, ruszinnak, zsidónak, cigánynak, illetve pravoszláv és görög katolikus hitűnek vagy kommunistának vallották magukat. Több száz magyar és vegyes házasságból származó elszánt fiatal változtatta meg a nemzetiségét és vallását: Bakosból 62, Újfaluból 5, Jánosiból 11, Benéből 13, Beregszászból közel 100 fő vonult be, továbbá 10 főnél kevesebb badalói, bátyúi, bótrágyi, nagyberegi, alsóremetei, gáti, gecsei, haranglábi, kovászói, mezőkaszonyi, kisbégányi. macsolai, muzsalyi, alsóremetei, oroszi, csomai lakos, akik közül a harcokban elesett 101 fő, ebből 29 volt magyar nemzetiségű.

A beregszászi járási elhurcoltakkal kapcsolatban egymásnak ellentmondó adatokat találhatunk a levéltári és más dokumentumokban. Az NKVD 1944. november 18-án lezárt listája még nem került elő. A Beregvidék településeire vonatkozó katonai jelentések adatai hiányosak, de a Kárpátaljai Megyei Állami Levéltárban megvan és tanulmányozható a hadifogolytáborokban tartózkodók névsora, amit Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa utasítására, a Beregszászi Járási Népbizottság közreműködésével állítottak össze a beregvidéki falvak vezetői. A 41 település összesített listáján 13 605 férfi (1896–1926 közötti születésűek) neve szerepel.[278] Hozzátartozóik tudomása szerint egy részük a frontra, fogságba, illetve 1944 őszén a szolyvai lágerbe került.

A veszteséglisták alapján a beregvidéki falvak esetében is értelmetlen népirtást állapíthatunk meg, hiszen a lágerekben sokkal többen pusztultak el, mint katonaként a frontokon. Az adatgyűjtők és a túlélők egyetértésével az áldozatokat csoportosítottuk. Minden egyes településnek a tárgyalt korszakra vonatkozó vázlatos bemutatása után a mártírok[279] és az elesett honvédek[280] névsora következik Mivel a túlélők nem mindenütt tudták az áldozatokat felelősségteljesen szétválogatni, egyes települések esetében mindkét kategória áldozatai ugyanabban a névsorban szerepelnek. Az itt közölt veszteséglisták nyitottak, a hozzátartozók hiánypótlását továbbra is fogadjuk. Néhány település

[278] *Beregszászi körzet, 1944. november 18. – 1945. november 23.* Державний Архів Закарпатської Області, ДАЗО (KTÁL, 19. sz. iratgyűjtemény, 248 old.)

[279] A „Mártírok" és az „Elesett honvédek" címszó alatt közölt nevek 2004-ben felkerültek a Szolyvai Emlékpark siratófalára. A mártírok névsora megjelent Dupka György *„Keressétek fel a sírom…"* című emlékkönyvében is. *A települések vonatkozásában a továbbiak során eltekintünk a forrásokra való hivatkozástól.*

[280] A kárpátaljai illetőségű elesett honvédek nevének többsége ábécé.rendben megtalálható az alábbi kiadványban is: *Béke poraikra… Névlista. (Elesett, meghalt katonák és munkaszolgálatosok).* Dokumentum-emlékkönyv a II. világháborúban a keleti hadműveletek során elesett magyar katonákról és munkaszolgálatosokról. Szerk.: Bús János. Varietas 93 Kft., Budapest, 1999, 343-778. old.

veszteséglistájában csillaggal jelöltük az utólagos módosításokat. Az újabb áldozatok nevét a Szolyvai Emlékpark siratófalára is felvésetjük.

26. táblázat

№	Település	1945. júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civilek 1944. XI. 18. –1944. XII.	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilek (SZEpB/ LIMES)	Harcban elesett honvédek	A szovjetek oldalán elesett önkéntesek	Veszteség
1.	Asztély	106	93	49	44/42	?	-	44
2.	Badaló	268	143	56	87/88	16	1	104
3.	Balazsér	88	88	65	23	-	-	23
4.	Bátyú	192	140	102	38	18 (4)[281]	3	59
5.	Bene	139	119	87	32/31	22	4	58
6.	Beregardó	126	70	54	16/14	10	-	26
7.	Beregdéda	159	74	48	26/43	19	-	45
8.	Beregsom	115	81	57	24	21	-	45
9.	Beregszász	1547	1020	702	339/343	87	26	452
10.	Beregújfalu	222	138	93	45	18	-	63
11.	Bótrágy	215	156	76	80/76	-	1	81
12.	Csetfalva	91	58	23	35/40	12	.	47
13.	Csonkapapi	191	125	74	51	21	-	72
14.	Gát	260	157	106	51/73	22	3	76
15.	Gut	142	87	30	57	8	-	65
16.	Halábor	116	116	75	41/42	-	-	41
17.	Harangláb / Kis-/	62	32	23	9	-	1	10
18.	Hetyen	118	72	27	45	6	-	51
19.	Kígyós	116	76	48	28	13	-	41
20.	Kisbégány	128	97	61	36/35	10	-	46

[281] Munkaszolgálatosként halt meg.

21.	Macsola	110	71	27	44/43	11	8	63
22.	Makkosjánosi	125	97	74	23/22	-	9	32
23.	Mezőgecse	95	68	39	29	5	1	35
24.	Mezőhomok	47	26	8	18	7	-	25
25.	Mezőkaszony	368	201	131	70	18	2	90
26.	Nagy- és Kisbakos	170	43	31	12/11	5	9	26
27.	Nagybakta	?	?	?	5	?	?	5
28.	Nagybúcsú	154	119	58	61/58	11	-	72
29.	Nagybereg	326	210	179	31/56	26	3	60
30.	Nagybégány	219	125	70	55	20	-	75
31.	Nagyborzsova	175	133	50	83/62	6	-	89
32.	Nagymuzsaly	289	215	84	131	20	7	158
33.	Mezővári	437	340	166	174/167	34	-	208
34.	Rafajnaújfalu	93	45	34	11	7	-	18
35.	Sárosoroszi	124	84	43	41/63	21	1	63
36.	Tiszacsoma	110	53	12	41/46	5	4	50
37.	Újbátyú	18	18	8	10/11	2	-	12
38.	Zápszony	53	20	10	10	13	-	23
39.	Alsóremete	45	-	-	-	-	2	2
40.	Felsőremete	35	-	-	-	-	6	6
41.	Kovászó	65	-	-	-	-	9	9
Összesen:		**7 459**	**4 810**	**2 880**	**1 956/ 1366**	**514**	**100**	**2570**
Németek a járás 4 településén			9 (2 férfi 7 nő)					

Asztély

1944-ben a település lakossága 573 fő volt. A szovjetek általi elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 3-án kiadott egységes helyhatósági lista[282] (Beregszászi körzet, Asztélyi Községi Népbizottság[283]) alapján 106 katonaköteles férfi tartózkodott hadifogságban. Az 1989–2011 közt

[282] Державний Архів Закарпатської Області, ДАЗО (KTÁL, 19. sz. iratgyűjtemény.)

[283] 1946. március 9-től a Kárpátaljai megyei végrehajtó bizottság határozata értelmében népbizottságok helyett a községi (nagyközségi, városi) tanácsok megnevezést vezették be.

elvégzett elemzések és közölt adatok[284] szerint közülük 36 fő (1899–1925) bevonult katonának, 23 harcban esett el a II. világháborúban, 13 hadifogságba került (Románia: Arad, Temesvár, Csehszlovákia: Kassa, Magyarország: Nagykanizsa, Rákospalota, Nagyatád, Pécs, Vác, Jutapuszta, Baja, Ercsi, Szolnok, Celldömölk stb.). A szolyvai gyűjtőtáborba 93 férfit (1896–1926) hurcoltak el, a legidősebbek: Ködöböc Bertalan (1896), Bakó Sándor (1896), Fazekas Gyula (1897), Csok József (1897); a legfiatalabbak: Pál Zoltán (1926), Gábor Gusztáv (1926). A szovjet munkatáborok túlélőinek száma 49 fő, 44 (LIMES: 42) fő nem tért haza. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 44 fő. Az adatgyűjtésben közreműködő Olasz Miklós[285] 1989–1993-ban portabejárással végzett felméréseket (SZEpB,[286] NKTTRJVFM,[287] Emlékkönyv–1993[288] részére), összeállította a falu mártírjai (36), az elesett honvédek (7) és a túlélők (25) névsorát. Kezdeményezésére 1991. október 27-én kopjafát és síremléket állítottak a községi temetőben.

Mártírok, elesett honvédek: Badak Bálint (1900), Bakó Sándor (1896), Csok Benjamin (1914), Csok Elek (1914), id. Csok József (1897), Derczeni Béla (1912), Dragamér Sándor (1915), Fazekas Gyula (1897), Fazekas István (1913), *Fekete János (1907)[289], File Bertalan (1906), File István (1925), Gábor Géza (1924), Gábor Gusztáv (1926), Grácsin István (1912), *K. Pál József, Kiss Géza (1906), Kiss Károly (1925), Kovács Lajos (1909), Ködöböcz Bertalan (1896), Lakatos Ferenc (1908), Lakatos Kálmán (1912), N. Simon Béla (1909), N. Simon Bertalan (1912), N. Simon József (1915), N. Simon Sándor (1907), Orosz József (1922), Orosz Sándor (1913), P. Daróczi Béla (1920), P. Daróczi István (1923), Pál Ferenc (1925), Pál Gyula (1908), Pál Zoltán (1926), Pénzes Károly (1909), Simon Gyula (1910), Somi Dezső (1912), Somi János (1912), Somi József (1918), Somi Miklós (1926), Sütő József (1896), Vass Imre (1921), Verbiás Béla (1907), Verbiás Pál (1911).

Badaló

Lakossága 1944-ben 1 248 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 3-án kiadott helyhatósági (Badalói Községi Népbizottság)

[284] Itt és a továbbiakban az *Egyetlen bűnük magyarságuk volt* és *„Keressétek fel a sírom…”* című emlékkönyvekben közölt adatokra utalunk.

[285] SZEpB-archívum, Olasz Miklós adatközlő levele, 1991. október 17.

[286] SZEpB: Szolyvai EmlékparkBizottság.

[287] NKTTRJVFM: Népképviselők Kárpátaljai Területi Tanácsának a Rehabilitáltak Jogai Visszaállításával Foglalkozó Munkabizottság (1990–1994).

[288] *Egyetlen bűnük magyarságuk volt.* Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944–1946). Intermix Kiadó, 1993.

[289] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem sorolták az elhurcolt asztélyi áldozatok közé: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#asztely

lista alapján 268 (1896–1926 közötti születésű) katonaköteles férfi tartózkodott lágerfogságban. A listán 51, feltételezhetően zsidó nemzetiségű fogoly neve is szerepel, akik német katonai lágerbe kerültek. A szovjet lágerfogságba került 217 fő közül 74 fő katonaként vonult be, közülük 16 elesett a háborúban. A szolyvai gyűjtőtáborba 143 főt (1896–1926) hurcoltak el, közülük 56 hazatért, 87 (LIMES: 88) fő meghalt a szolyvai, szambori, zömében a belorussziai boriszovi Zöld Lágerben és más táborokban. Olekszij Korszun kutató a moszkvai levéltári aktákban megtalálta a badalói foglyok anyagát, akik Boriszovban raboskodtak; akik ott haltak meg és azonosításuk megtörtént, azokat felvették a mártírok névsorába. Közülük többen szerencsésen hazakerültek. Korszun ezredes az 1990. augusztus 11-i badalói rehabilitációs esten felsorolta az aktákban szereplő neveket, az alább közreadott foglyok nevét a túlélők nem tudták azonosítani: Badi Péter Péter (1911–1949. 02. 08.) internált, Papp Vilmos Vilmos (1922–1948. 11. 29) őrvezető, Nemes Lajos István (1908–1949. 03. 03.) őrmester, Dankó Ferenc György (1911–1949. 06. 28.) internált, Jeszinszki Joszif Joszif (1915–1947. 02. 23.) internált, Raso Lajos (1926–1947. 05. 13.) internált, Petro Lajos József (1925–1947. 06. 24.) internált, Bojnor Jozef Jozef (1922–1947. 06. 04.) katona, Ferenc József János (1923–1947. 06. 09) katona, Bulat István József (1907–1947. 06. 09.) közlegény, Kerek Sándor Sándor (1923–1947. 08. 05.) katona, Gerhart Ferenc István (1899–1947. 08. 10) katona, Kovács István István (1922–1947. 09. 12.) katona, Szolaj Sándor Sándor (1921–1947. 10. 13.) katona, Erli Zejze Jakab (1925–1947. 12. 02.) internált, Sipos János Sándor (1908–1948. 03. 31.) őrvezető, Nagy Pál Pál (1913–1948. 04. 07.) katona.

Fény derült az 1916-os születésű Kiss Ferenc Mihály sorsára is, aki 1946. november 19-én halt meg, sírhelye ismeretlen. Korszun ezredes közlése szerint akárcsak Szolyván, Boriszovban sem maradtak fenn a lágertemetők. A KGB boriszovi városi osztálya vezetőjének 1990. évi tájékoztatója szerint a láger egykori temetőinek helyét beépítették, és a tetemek újratemetéséről nem maradtak fenn adatok. Nemrég sikerült kideríteni, hogy azt a két temetőt, ahová az 1673. számú rabkórházban elhunytakat temették, már 1953-ban megsemmisítették. Az egyik területét barbár módon: átadták a boriszovi katonai helyőrség számára lőtérnek. A BSZSZK Belügyminisztériuma és a Minszk Megyei Belügyi Főosztály munkatársai által 1953. január 2-án felvett jegyzőkönyv rámutatott: a temetőt teljesen lerombolták, a föld színével tették egyenlővé. Ha helyre is állítanák, a lőgyakorlatok során minden óvintézkedés ellenére elpusztulna.

A Beregszászon élő Szabó Károly 1992-ben címünkre eljuttatott levelében közölte, hogy badalói születésű édesapját, Szabó Dezsőt (1911. 11. 03.) 1944. november 18-án vitték el otthonából, ismeretlen táborban halálra éheztették.

A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 104 fő. 1944. novemberétől néhányan a Vörös Hadsereg önkéntese lettek, közülük Bacsi Albert (1918)[290] lengyelországi harcban, 1945. március 6-án elesett. Az adatgyűjtésben közreműködött Kocsis Katalin[291], aki 1989–1993-ban portabejárással végzett felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállította a falu mártírjai (85) és az elesett honvédek (12) névsorát. Kezdeményezésére a falu mártírjainak emlékére kopjafát állítottak a temetőben. 1992-ben a település központjában emlékművet avattak.

Mártírok: Bak András (1923), Bak István (1887), Bíró Albert (1915), Bíró Béla (1898), Bíró Béla (1902), Bíró Béni (1906), Bíró Bertalan (1910), Bíró Bertalan (1897), Bíró Dezső (1909), Bíró Elek (1908), Bíró Elek (1917), Bíró Gusztáv (1903), Bíró Gyula (1910), Bíró Imre (1925), Bíró Kálmán (1925), Bíró László (1901), Bíró Márton (1904), Bíró Miklós (1901), Bíró Pál (1907), Debreceni Elemér, Debreceni Pál, Esze Elek (1898), Esze Elek (1924), Esze Károly (1913), Hajdu Ferenc (1903) Hajdu István (1909), Illés Béla (1906), Jakab Gyula (1900), Kállai Dezső (1901), Kállai József (1896), Kálló István (1901), Kázmér Béla (1926), Kovács Béla (1904), Kovács Dezső (1905), Kovács Gáspár (1911), Kovács Gusztáv (1901), Kovács Gusztáv (1911), Kovács József (1911), Kovács Károly (1906), Kovács Lajos (1905), Lőrincz András (1924), Nagy Béla (1915), Nagy Elek (1929), Nagy Elek (1902), Nagy Ferenc (1909), Nagy Gábor (1900), Nagy József (1921), Nagy Pál (1903), Paládi Gyula (1907), Paládi Péter (1899), Pálfi Móric (1904), Pápai Balázs (1910), Pápai Balázs (1911), Péter Albert (1926), Péter Béni (1924), Péter Gusztáv (1898), Péter Gyula (1903), Péter Gyula (1919), Péter Imre (1901), Polner Gusztáv (1901), Polner Károly (1898), Sárközi Béla (1911), Sárközi Gáspár (1913), Sárközi Lajos (1908), Somók Ignác (1901), Szabó Dezső (1911), Szabó Elek (1914), Szabó Károly (1902), Szabó Zoltán (1911), Szalai Dezső (1906), Szalai Károly (1912), Székely Gyula (1902), Székely Károly (1911), Szilágyi Elek (1910), Szoboszlai Ernő (1913), Tóth István (1904), Váradi János (1904), Veres Albert (1911), Veres Béla (1907), Veres Béni (1905), Veres Dezső (1899), Veres Imre (1887), Veres Imre (1912), Veres Károly (1925), Veres Lajos (1913), Virág József (1914), Virág Károly (1903), **Csóbi Bertalan.[292]

Elesett honvédek: Barát Imre (1921), Barát Károly (1919), Bodnár Béla (1912), Hajdu Béla (1921), Hajdu Pál (1918), Hajdu Pál I. (1920), Jakab Károly (1920), Kemédi Sándor (1922), Kopács Károly (1920), Pap József (1912), Péter

[290] *Ukrajna Emklékkönyve,* 119. old.

[291] SZEpB-archívum, Kocsis Katalin adatközlő levele, 1990. november.

[292] A **-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel a badalói áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#badalo

Ignác (1919), Sárközi Elek (1918), Szabó Béni (1911), Szalai Károly (1912), Szécsi Dezső (1914), Tóth Károly (1909).

Balazsér[293]

Lakossága 1944-ben 785 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. augusztus 3-án kelt 1. sz. és 2. sz. helyhatósági (Balazséri Községi Népbizottság) lista alapján, amit Ivan Medvigy, a helyi népbizottság elnöke állított össze, 88 katonaköteles férfi tartózkodott hadifogolylágerben. A 1. sz. lista szerint a szolyvai gyűjtőtáborba 42 férfit (1896–1926) hurcoltak el. A 2. sz. listán 46 (1904–1923) nevet soroltak fel, *„akik 1944-ben a magyar hadseregbe vonultak be."*

A túlélők és adatgyűjtők felmérése szerint 65 fő hazatért a lágerekből, 23 áldozat neve ismert (a civil mártírok és elesett honvédek közös névsorba kerültek). A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 23 fő. Izsák Béla[294] édesapja, Izsák András (1906) mártír adatait küldte el címünkre. Felkért adatközlők: Balogh István[295] és Hapák János. 1989–1993-ban porta-bejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a falu mártírjai (23) és a még élők (9) a névsorát. Kezdeményezésükre a helyi lakosság 1991. augusztus 10-én a két falu között közös emlékművet állított a balazséri és jánosi áldozatok tiszteletére, amelynek avatásán jelen volt Jeszenszky Géza, a Magyar Köztársaság külügyminisztere is.

Mártírok, elesett honvédek: Bihari Gábor (1922), id. Bihari József (1903), ifj. Bihari József (1926), Bihari Károly (1916), Daróci Bálint (1900), Daróci Bertalan (1896), Haránt Károly (1904), Iván Bertalan (1906), Iván Gábor (1908), Iván József (1924), Iván Sándor (1926), Izsák András (1906), Izsák Béla (1912), Katona János (1907), Sirokai Imre (1912), Sirokai Károly (1916), Szabó Gábor (1904), Szabó Gusztáv (1904), Tóth Ferenc (1923), Varga Ferenc (1901), Varga István (1908), Varga József (1904), Varga Sámuel (1900).

Bátyú

Lakossága 1944-ben 1 898 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 6-án összeállított (Bátyúi Községi Népbizottság) egységes lista alapján 192 *„Zakarpatszka Ukrajinai polgár tartózkodott hadifogolytáborban."* A névsorban megjelölt 116 elhurcolt férfi (1896–1926) a szambori lágerben volt. A magyar hadseregbe bevonult 76 férfi neve mellett megjelölték azokat az

[293] 1967-ben Makkosjánosihoz csatolták.
[294] SZEpB-archívum, Izsák Béla adatközlő levele, 1991. április 4.
[295] U.o., Balogh István adatközlő levele, 1991. január 20.

országokat (Magyarország, Románia, Oroszország), ahol hadifogságba kerültek Az NKVD-parancsnokság Bátyú, Bótrágy, Beregsom, Harangláb, Hetyen, Lónya, Szernye, Barkaszó, Eszeny, Szalóka falvak katonaköteles férfilakossága részére a bátyúi Lónyai-kastélyt jelölte ki központi gyűjtőhellyé. November 18-án innen kísérték fegyveres őrök a menetoszlopokat Sztrabicsón és Munkácson keresztül a szolyvai lágerbe. Bagu Balázs helytörténész a fentebb említett, 192 nevet tartalmazó listát is figyelembe véve 221 fő adatait dolgozta fel. Szerinte ebből 140 katonaköteles férfit (köztük 5 kommunistát) 1944. november 18-án irányítottak Szolyvára és Szamborba, onnan pedig az ukrajnai, belorussziai, grúziai és oroszországi munkatáborokba. A szambori elosztó táborból a bátyúiakat 3 csoportban, három irányba, *„százasával tehervagonokba zsúfolva Orsába vitték, a második csoport 21 napig nyomorgott, míg megérkezett Nevjanszkba, a harmadik csoport december16-án érkezett meg Boriszovba."* Köztük volt Nyeste Ferenc, akinek visszaemlékezése szerint *„Az 5 500 számkivetettből (ennyien érkeztek meg a lágerbe) tavaszra 1 700-an maradtunk. Bátyúiak 37-en voltunk, 14-en soha nem tértek haza."* Sütő Béla túlélő szerint a gyötrelmek annyira megváltoztatták őket, hogy *„a falubeliek nem ismertek egymásra."* Az utolsó csoportot 1944. december 3-én fogdosták össze és vitték Szolyvára. Ez a csoport már nem jutott tovább Szolyvánál. Az emberek rájöttek, hogy választani kell a halál vagy a menekülés közt: bujkáltak, megszöktek. 1944. decemberében megjöttek az első gyászhírek. A feleségek, édesanyák gyalog indultak megkeresni az elhurcoltakat, élelmet vittek. Csalódottan tértek haza. A falu megsiratta halottait. A bátyúiak 60 százaléka Boriszov (37), Orsa (31), Nevjanszk (16) munkatáboraiba került, a többiek Sztalino, Krasznolucs, Denyepropetrovszk, Rosztov, Irkutszk, Nyizsnyij Tagil, Tbiliszi városok lágereiben dolgoztak. 140 civilből 102 fő hazatért, 38 áldozat névtelen sírokban nyugszik: Boriszovban 15, Nevjanszkban 7, Orsában 5, Szolyván 5, Szamborban (beleszámítva egy onnan hazakerült, itthon meghalt beteget is) 5, ismeretlen helyen 1 fő.

A 81 bevonult honvéd közül 18 hősi halált halt, 4 fő munkaszolgálatosként esett el. A 18 honvéd közül 4 fő a Don-kanyarban, 2 Feodoszijában, 1 Szaratovban, 9 Magyarország területén, 2 a keleti fronton, ismeretlen helyen esett el. A felmérés szerint hadifogságba került 65 fő a következő lágerekben raboskodott: Arhangelszk, Odessza, Rosztov, Feodoszija, Sztalino, Orsa, Kijev, Tula, Jalta, Dnyepropetrovszk, Szevasztopol, Boriszov, Szambor, Krematorszk, Jerevan.

A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 63 fő. A második regisztráción magukat ruszin/ukrán vagy szlovák nemzetiségűnek valló internáltak közül többen a Vörös Hadsereg és az I. Csehszlovák Hadtest önkéntesei lettek. 1945-ben életét vesztette Baksa Miklós (1920) magyar, a Vörös Hadsereg katonája; Weis Mikulas (1925) zsidó, az 1. Csehszlovák Hadtest katonája; Meskun

Volodimir (1899) ukrán, a csehszlovák alakulat katonája.[296] Felkért adatközlők: Bagu Balázs[297] és Béres Klára. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a falu mártírjainak és túlélőinek névsorát. Az 1990. június 18-i adatok szerint 32 túlélő volt a településen. Kezdeményezésükre 1989. novemberében kopjafát állítottak a temetőben, 1992-ben pedig emlékművet avattak a református templom kertjében. Több túlélő és hozzátartozó visszaemlékezése jelent meg különböző gyűjteményes kiadványokban. Bagu Balázs interjúsorozatot készített a túlélőkkel, az áldozatok özvegyeivel és a szemtanúkkal, amely kötetben is megjelent.[298]

Az elemzett adatokból és visszaemlékezésekből kiderült, 1944. november 16-án a fiatalok önként jelentkeztek, hogy segítsenek újjáépíteni a romba döntött országot. Az áldozatok közül 18 fő nőtlen, 7 fő húsz éven aluli, 21 nős volt. A családosok 49 árvát hagytak maguk után. A szolyvai lágerben egymás után pusztult el apa és fia, illetve édestestvérek. A hozzátartozók három haldoklót hazahoztak Szolyváról, őket a helyi köztemetőben temették el. A szintén elhurcolt 5 kommunista hiába mutatta fel párttagsági könyvét, az NKVD nekik sem kegyelmezett. Részlet Tuba Endre visszaemlékezéséből: „*1945. január 15-én megadtuk magunkat az oroszoknak, ők pedig belágereztek bennünket. (...) Mi, többiek, 1945. május 15-én megérkeztünk Luganszkba, Ukrajna egyik legnagyobb iparvárosába. A láger, ahová betereltek bennünket, a mozdonygyár mellett volt. Földbunkerben laktunk, amit úgy készítettek, hogy buldózerrel széttúrták a földet, a gödörbe oszlopokat állítottak, oldalról és felülről bedeszkázták, végül visszatúrták a földet. Jobb volt, mint a barakk, nem fáztunk benne. Megtudtuk, a gyárban előttünk háromezer német fogoly dolgozott, de odaérkezésünkkor már csak néhányan lézengtek közülük – a többi elpusztult. (...) A körülbelül 300 főnyi magyar foglyot szintén a gyárba osztották be. Gőzgépeket, dieselmozdonyokat, teherkocsikat gyártottunk. A magyarok közül csak egy fogoly halt meg ott, az is baleset volt. (...) A miénk hadifogolytábor volt, a koszt ennek megfelelően tűrhető, meg lehetett enni. (...) 1946-ban, január közepén a kárpátaljai illetőségű foglyokat magához hívatta egy nyomozótiszt. Felvette az adatainkat. (...) Tízen lehettünk Kárpátaljáról. (...) A kikérdezés után a tiszt megígérte, hamarosan hazamegyünk. Igazat mondott, már január 26-án felültünk a személyvonatra. Egy tiszt elkísért egészen Ungvárig…*”[299] Bagu Géza (1989) túlélő elmondása szerint

[296] *Ukrajna Emlékkönyve,* 120. old.

[297] SZEpB-archívum, Bagu Balázs és Béres Klára adatközlő levelei, 1990. június 15–16, 18., 28., 1991. április 5., 2004. november.

[298] Bagu Balázs: *Életutak.* Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2004.

[299] U.o., 42-46. old.

Sztarij Szamborból kegyetlen viszonyok között Voronyezsbe kerültek. Útjuk 21 napig tartott, majd 1945. január 7-én Nevjanszkba vitték őket. Kegyetlen hidegben dolgoztatták őket. Sokan meghaltak. Mint írja: *„1945. augusztusában elindították az első csoportot vonaton (úgynevezett OKAS), amelyben csak hárman jöttünk hazafelé: Demjén Vilmos, Sütő Miklós és jómagam."*

Mártírok: Baksa József (1895), Baksa László (1926), Baraté Albert (1924), Baraté Béla (1911), Baraté Béla (1915), Berber Antal (1916), Dankó János (1926), Demjén Endre (1908), Demjén Ernő (1904), Demjén Ferenc (1906), Demjén Gábor (1909), Demjén János (1901), Demjén József (1908), Demjén József (1912), Drohobeczky Kornél (1896), Dudás János (1926), Halász Menyhért (1906), Kovács Károly, Kosztyu József (1924), Kelemen Pál (1926), Márkus Béla (1919), Márkus József (1925), Nagy Ferenc (1918), Nyeste Gábor (1909), Nyeste Géza (1905), Nyeste Ignác (1901), Nyeste Sándor (1900), Oláh János (1922), Orbán András (1920), Orbán Gábor (1924), Sebestyén István (1907), Sütő András (1904), Sütő Ferenc (1914), Szabó András (1924), Tóth István (1910), Tóth József (1910), Tóth Miklós (1907), Tóth Vilmos (1924).

Elesett honvédek: Baksa Károly (1919), Bihari Endre (1912), Borcsik Ferenc (1904), Dankó Gyula (1923), Demjén Péter (1920), Jenei Gyula (1922), Kosztyu Ferenc (1912), Lackó József (1920), Márkus Bertalan (1910), Nyeste Ernő (1913), Révész János (1910), Sütő Béla (1918), Szuhánek István (1910), Szufilkánics András (1920), Szűcs Tibor (1912), Tóth Géza (1907), Tóth Miklós (1921), Tuba Menyhért (1902).

Munkaszolgálatosok: Falkowits Simon (1906), Moskovits Herman, Schwartz Adolf (1908), Wieneser Móricz (1912).

Bene

Lakossága 1944-ben 1 024 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 3-án összeállított helyhatósági (Benei Községi Népbizottság) egységes lista alapján a községből 139 férfi tartózkodott fogolylágerben. 80 név (1896–1926) mellett lágerhelyként Szolyvát tüntették fel, 59 katona neve mellett pedig csak ennyit: „hadifogolyláger"; további 4 névnél „debreceni hadifogolyláger" szerepel.. Horváth László[300] túlélő és helytörténész adatai szerint 1944. november 18-án a leszerelt katonákkal együtt 2 fővel többet, 141 főt hurcoltak el a szolyvai gyűjtőtáborba. A lágerekből (Szambor, Sanok, Boriszov, Sztalino, Krasznolucs, Ocsemcsiri, Tbiliszi, Jerevan, Ilistni, Ural, Molotov, Petrozavodszk, Murmanszk) 87 fő hazatért, 32 (LIMES: 31) civil áldozat neve ismert. Az elesett honvédek száma 22**.** A település második világháborús, eddig

[300] Horváth László: *Élet a halál árnyékában* és Horváth Simon: *Sötét ég alatt.* Intermix Kiadó, 2004., 148 old.

ismert vesztesége 58 fő. Benében is akadtak olyan internáltak, akik a második regisztráción ruszin/ukrán vagy szlovák nemzetiségűnek írták be magukat; közülük 13 fő a Vörös Hadsereg önkéntese lett. A szovjet hadsereg kötelékében harcolók közül 1945-ben életét vesztette (Lengyelországban) Balogh Imre (1909) magyar, Katona György (1914) magyar, Kenéz Pál (1899) magyar és Marinics Ljudvig (1916) ukrán, valamennyien a Vörös Hadsereg önkéntesei voltak.[301]

Felkért adatközlők: Horváth László és Horváth Lajos. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a falu mártírjainak és túlélőinek névsorát. Az 1991. január 23-i állapot szerint 31 túlélőt (1904–1926) tartottak nyilván.[302] Kezdeményezésükre 1989. november 1-én kopjafát állítottak a temetőben, az ezredforduló után pedig emlékművet avattak a templom kertjében.

A faluban álló másik emlékművel kapcsolatban Sivadó János[303] tornyospálcai görög katolikus lelkész 1991. február 26-án címünkre eljuttatott leveléből tudtuk meg, hogy dr. Ortutay Elemér görög katolikus teológiai tanár ugyanazon év február elején Benében tartózkodott, akinek egy 60 év körüli benei férfi (Holozsi Károly) elmondta, évek óta őriz egy könyvecskét, amit egy volt lelkiatya, Galambos József adott át neki azzal a kéréssel, hogy juttassa el azt a benei híd helyreállításán dolgozó, illetve egy itteni uradalmi istállóban tartott 75 magyar és 2 német hadifogoly hozzátartozóinak. A könyvecske a Homok–Szürte– Gálocs–Csap–Sátoraljaújhely–Bajánháza–Nagykapos–Bodrog vonalon 1944. november 20. – december 2. között szovjet fogságba esett hadifoglyok adatait tartalmazta. Az akkor 9 éves Holozsi Károly az őrök pálinkával való megvesztegetése árán hordta ki a noteszlapokra írt adatokat. A tornyospálcai lelkész közölte azt is, hogy ezeket a hadifoglyokat 1945. februárjában Huszt irányába, ismeretlen helyre vitték. 1944. szilveszteri éjszakáján közülük hárman szökni próbáltak, de elfogták őket, és *„az orosz őrök vasvillával halálra szurkálták”* mindhármójukat; a helybeliek a közeli zsidó temetőben hantolták el őket. Holozsi, a 9 éves benei gyerek *„lopott szenteltvízzel szentelte meg a három hősi halott sírhantját”*. Később, felnőtt férfiként *„összegyűjtött 5-6 000 rubelt, hogy emlékművet állítson ezeknek a hadifoglyoknak. (...) Ortutay atyát kérte meg, hogy a könyvecskét juttassa el Magyarországra, és ezek az adatok hírközlés útján is jussanak el a hozzátartozókhoz.”* A brutálisan megölt 3 magyarországi

[301] *Ukrajna Emlékkönyve,* 120. old.

[302] SZEpB-archívum: Horváth László és Horváth Lajos levele a benei mártírok és túlélők névsorával, 1991. január 23. A névsort Fehér József benei polgármester hitelesítette.

[303] SZEpB-archívum, Sivadó János levele, 1991. február 26. A levél melléklete 75 hadifogoly adatait tartalmazza: név, születési hely és idő, lakhely, fogságba esés helye és időpontja, hozzátartozók.

hadifogoly, Gösi György (Mérges, 1917), Lipicki Pál (Nagybánhegyes, 1918), Kövesi János (Füzesgyarmat, 1914) tiszteletére síremléket emeltek.

Mártírok: Balogh István (1922), Balogh Sándor (1901), Benke Bálint (1922), Elek András (1927), Fekete Sándor (1925), Gazda Lajos (1899), Harapka Béla (1923), Harapka János (1925), Hegyi Béla (1926), Holozsnyai József (1912), Holozsnyai Károly (1923), Horváth Béla (1912),) id. Orémusz László (1896), ifj. Orémusz László (1921), Juhász János (1906), Katkó Miklós (1905), Kocsis István (1923), Kovács Béla (1924), Kovács Ferenc (1925), Kovács István (1926), Nyíri Miklós (1920), Olcsvári Imre (1905), Orémusz Béla (1924), Orémusz István (1900), Pók Miklós (1925), Pércsi István (1926), Polyák János (1905), Putnoki József (1922), Sándor István (1924), *Székely Sándor (1910)[304], Veres István (1925), **Sándor Bertalan.[305]

***Elesett honvédek**:* Balogh Endre (1924), Balogh Imre (1909), Ferku László (1922), Gál István (1926), Göde János (1922), Gösi György (1917), Fehér György (1919), Harangozó István (1918), Horváth Zsigmond (1916), Katona György (1915), Kenéz Pál, Kosztyu József (1916), Kövesi János (1914), Marinka Lajos (1921), Pók Sándor (1914), Sándor Károly (1918), Sipicki Pál (1918), Somi Péter (1909), Szikora Sándor (1902), Vass Károly (1919), Verebik László (1912), Vince István (1916).

Beregardó[306]

Lakossága 1944-ben 1 203 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 4-én Katona István népbizottsági elnök és Miklósi titkár által összeállított egységes helyhatósági (Beregardói Községi Népbizottság) lista alapján 126 férfi tartózkodott hadifogságban és munkalágerben. 70 internált (1900–1926) neve mellett táborhelyként „Szolyva, munkalager" szerepel, 56 katona (1899–1923) neve mellett különböző hadifogolylager, néhány esetben a magyar hadsereg különböző egysége (pl. 1., 21., 23., 24. határvadász, illetve hegyivadász egység stb.), 9 főnél pedig Munkácsot jelölték meg. Débely Fegyir (1911) neve később került a listára. 1944. november 18-án 70 katonaköteles férfit hurcoltak el a szolyvai gyűjtőtáborba. A lágerekből 54 fő hazatért, 16 (LIMES: 14) civil áldozat neve vált ismertté. A magyar hadseregbe bevonult 56 bakából 10 fő hősi halált halt. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 26 fő. Szavkó Terézia kiegészítő adatokat küldött 78 éves édesapjáról, Gerics Jánosról, aki hat gyermeket nevelt fel; 1944 novemberében

[304] A *-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók nem vették fel a benei áldozatok névsorába

[305] A **-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel a benei áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#bene

[306] Beregszászvégardóként is jegyezték, 1958-ban Beregszászhoz csatolták.

Szolyváról a donbászi Makijevkára vitték, 18 hónapig szénbányában dolgozott, rokkantan tért haza.[307]

Az adatközlésben közreműködő Szabó Magda az általunk rendelkezésére bocsátott 1945. július 4-i helyhatósági lista alapján 1989–1993-ban portabejárással végzett felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállította a falu mártírjainak (15), az elesett (10), hazatért (29) honvédek és a túlélők (41) névsorát. Az 1991. június 14-i állapot szerint 18 túlélőt (1905–1925) és 7 volt hadifogoly katonát (1903–1923) tartottak nyilván. A lágerből hazatértek közül 5 fő áttelepült Magyarországra, más településre költözött. A hozzátartozókkal már nem rendelkező, feltehetően ruszin telepeseket, idénymunkásokat nem tudták pontosan azonosítani: Repkin Iván (1906), Débely Fegyir (1911), Dobos József (1915), Babják Alekszander (1900).[308] tiszteletére Szabó Magda kezdeményezésével a település lakossága 1991. szeptember 1-én emlékművet állított a temetőben.

Mártírok: Babják Sándor (1922), Bakos Gábor (1924), Baksa Gyula (1901), Baksa Elek (1925), Boldizsár Sándor (1924), *Demeter János (1911)[309], Galajda Pál (1904), Huszár András (1908), Jakab János (1920), Kacsanovszky István (1925), Kosán János (1900), Máté Ferenc (1917), Szircsák Ferenc (1910), *Szircsák Pál (1925), Szokolóczky Bertalan (1912), Tóth András (1901).

Elesett honvédek: Bakos Imre (1920), Bakos Miklós (1912), Beka Gyula (1919), Csapó Sándor (1917), Illyés Ernő (1913), Kovács Imre (1919), Kosán Sándor (1912), Molnár Bertalan (1916), Orosz János (1907), Szabó János (1921).

Beregdéda (Homok)

Lakossága 1944-ben 1 100 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 4-én összeállított két helyhatósági (Dédai Községi Népbizottság) lista alapján 159 férfi tartózkodott lágerben. Az 1. sz. lista 88 lágerbe került lakos (1900–1926) nevét tartalmazza, a 2. sz. szerint 71 katonaként bevonult férfi (1905–1923) hadifogságban tartózkodott. 1944. november 18-án 74 katonaköteles férfit hurcoltak el a szolyvai gyűjtőtáborba. 48 civil hazatért a lágerekből, 26 (LIMES: 43[310]) civil áldozat neve ismert. A magyar hadseregbe bevonult 71 fő közül 19 hősi halált halt. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 45 fő. Az adatgyűjtésben közreműködő

[307] SZEpB-archívum, Szavkó Terézia adatközlő levele, 1991.február 20.

[308] U.o., Szabó Magda adatközlő levele, 1991.június 14.

[309] A *-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók nem vették fel a beregardói áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#beregardo

[310] A LIMES-kutatók a beregdédai és a mezőhomoki áldozatok névsorát összevonták, Pál Béla nevét kihagyták:: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#beregdeda

Halavács József 1989–1993 között portabejárással végzett felmérést (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállította a falu mártírjainak (40) és túlélőinek névsorát. Kezdeményezésével a beregdédai és a mezőhomoki áldozatok emlékére 1989. november 26-án kopjafát állítottak a temetőben, 1991. november 21-én pedig emlékművet avattak a faluban. Kopjafa-avató beszédében Halavács József felidézte az egyik, gyermekeit rajongásig szerető édesapa esetét, aki a lágerben haldokolva sógorára bízta gyermekei felnevelését. A rokonszerető sógor szerencsésen hazatért, és mindenkor, minden körülmények között eleget tett ennek a kérésnek. Sok özvegy édesanya így is csak kínkeservesen tudta felnevelni gyermekeit, de a rájuk nehezedő terhek alatt sok édesanya is meghalt.[311]

Mártírok: Baraté József (1901), Baráth Károly (1924), Bessenyei Imre (1924), Bessenyei Sándor (1887), Drohobeczky Kornél (1896), Fekete István (1926), Gazdag András (1913), Gazdag István (1921), Gazdag József (1903), Gazdag Sándor (1905), Gerzsenyi István (1925), Homoki Albert (1883), Illés Bertalan (1904), Izsák János (1925), Jászik Bertalan (1918), Jászik Ferenc (1917), Jászik Miklós (1901), Jóni József (1905), Kemény Béla (1910), Kiss Albert (1906), Miskolczy Béla (1903), Pallagi János (1926), Pásztor György (1904), Perpék Lajos (1900), Plevinszky Lajos (1923), Sinszky Lajos (1926).

Elesett honvédek: Baki János (1911), Balogh Bertalan (1913), Balogh Kálmán (1920), Baraté Kálmán (1918), Gazdag Károly (1908), Gerics Bertalan (1916), Halavács Imre (1920), Híres Károly (1921), Horváth Lajos (1910), Jászik Ambrus (1908), Kocsis János (1908), Kosztyó István (1919), Kozák Sándor (1908), Nagy Sándor (1910), Perpék Albert (1923), Simon Imre (1912), Szász István (1903), Szegedy Lajos (1913), Szolnoky Gyula (1900).

Beregsom

Lakossága 1944-ben 1 191 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 6-án összeállított két különálló helyhatósági (Somi Községi Népbizottság) lista összesen 115 lakos nevét tartalmazza. Az 1. sz. lista szerint 66 férfi (1996–1926) kényszermunka-lágerben tartózkodott, a 2. sz. listán 49 katonaként bevonult, fogságba esett személy (1901–1923) nevét olvashatjuk, akik hadifogolylágerben tartózkodtak. 1944. november 18-án 66 katonaköteles férfi a kijelölt körzeti toborzó helyen, a bátyúi Lónyai-kastélyban jelentkezett, ahonnan a Bátyú–Munkács vasútvonal mentén, Sztrabicsó, Munkács és Beregszentmiklós érintésével a szolyvai, majd szambori gyűjtőtáborba vitték őket. Az elhurcolt 81 főből 57 hazatért, 24 meghalt. A magyar hadseregbe

[311] SZEpB-archívum, Halavács József kopjafa-avató beszéde és Déda község általa összeállított névjegyzéke az 1944–1945. között munkatáborokban meghalt helybeli lakosokról, 1989. november 26.

bevonult 34 honvéd közül 21 hősi halált halt. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 45 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Sütő Kálmán[312] és Ködöböcz Lilla. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a háromnapos munkára elhurcoltak (81), a falu mártírjainak (24) és túlélőinek (57), az elesett honvédek (19) névsorát. 1989-ben 5 túlélőt tartottak nyilván. A későbbiekben két kommunista is koncepciós per áldozta lett: Nagy Lajost és Barkaszi Bálintot 5 évre ítélték, Szibériába hurcolták. Barkaszinak, a községi tanács elnökének az volt a vétke, hogy 1946-ban 2 mázsa búzát nem szolgáltatott be a járásnak, ezért a járási párttitkár eljárást indított ellene, kirúgták a pártból. Nagy Lajos nagycsaládos ruszin lakost a szovjet rendszer ellenségének nyilvánították, mert korábban telket kapott a magyar hatóságtól. Mindketten odahaltak. Az adatközlők kezdeményezésére a község lakossága 1991. november 2-án a templom kertjében emlékművet állított az áldozatok tiszteletére, közvetlenül az első világháború hősi halottainak emlékoszlopa mellett. Sütő Kálmán (1910–1997) parasztköltő, a falu egykori krónikása szerint *„Az emberek összeszedése éjjel történt, házról-házra járva a katonák által, a falu kommunistáit is elvitték…”*[313] Sütő Kálmán 1990. szeptember 6-án írt *Rendezetlen monológ önmagamhoz*[314] című költeményében is felidézte a történteket: *„Emlékeim szívbemarkolón / kísértenek s jönnek… csak jönnek…/ Ám zsongását durván tépte szét / felüvöltő fegyverek zaja. / S felmarja még ma is a szívem / a hős halott – a lágerek jaja.”* A szintén somi Kecskés Béla (1941–1997) költő *Kísértő múlt*[315] című versében állított emléket a haza nem tért férfiaknak: „*Fekete vérrel írt a tollam, / a sok elhurcolt férfi hol van? / Özvegyek könnye hull a hóra, / várva rejtelmes virradóra. / Fiúra, férjre némán várnak, / szemükben örök tűz a bánat.”* Pallagi László helytörténész tanár *A „malenykij robot” beregsomi áldozatai* címmel, a túlélők és a hozzátartozók levelei, kérdőíves közlései alapján készített felmérést.[316]

Mártírok: Baksa Endre (1909), Baksa Béla (1904), Balogh Gyula (1907), Barkaszi Gyula (1899), Barta Balázs (1912), Barta Béla (1910), Barta János (1907), Deme Bertalan (1910), Deme Béla (1907), Deme Kálmán (1906), Fejes Gábor (1900), Kelemen Bertalan (1900), Kelemen Ferenc (1904), Kelemen

[312] SZEpB-archívum, Sütő Kálmán adatközlő levele, 1989. 10. 11., Ködöböcz Lilla közlése az elhurcolt mártírok, a túlélők, az elesett honvédek és koncepciós perek áldozatainak számáról, 1990. november.

[313] U.o., Sütő Kálmán levele.

[314] Sütő Kálmán: *Holdarcba nézve.* Galéria Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992, 123. old.

[315] Kecskés Béla: *Pattog a rozsda.* Régi és új versek. Galéria Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992. 78. old.

[316] Pallagi László: *A „malenykij robot” beregsomi áldozatai.* Kézirat.

Zoltán (1925), Kódus Béni (1907), Ködöböcz Árpád (1924), Ködöböcz László (1910), Ködöböcz Pál, Ködöböcz Sándor (1896), Nagy Pál (1926), Nagy Árpád (1918), Szabó Simon Béla, Tóth Ferenc (1899), Tuba Ferenc (1903).

Elesett honvédek: Baksa Endre, Baksa Ferenc, Baksa Lajos, Balogh Ferenc, Barkaszi Bálint, Barkaszi Lajos, Barta Bálint, Barta Ernő, Biri Péter, Demjén Gyula, Demjén Lajos, Gerzsenyi Ferenc (1920), Hajdu Géza, Kelemen Sándor, Kondor János, Kódus Balázs, Nagy Lajos, Papp Sándor, Simon József, Tégh Mihály, Tuba Béni.

Beregszász

Lakossága 1944-ben 19 373 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 3-án összeállított egységes helyhatósági (Beregszászi Városi Népbizottság, szociális osztály, a lista aláírója: J. A. Gergely, a szociális osztály referense) lista 1 547 hadifogoly nevét tartalmazza. A háromnapos munkára beidézett 1 020 civil (1868–1926) neve mellett többnyire a szolyvai, szambori, novij szambori, perecsenyi, valamint szanoki gyűjtőlágert tüntették fel. Legidősebbek: a 76 éves Tóth Ernő (1868), a 64 éves Balla Sándor (1880), az 56 éves Tóth József (1888), az 50 éves Smocer János (1894); a legfiatalabbak: a 18 éves Tóth Gábor, Révész József, Packan Teodor, Holozsi József, Takács Gyula, Csurki János, Pandi István, Huszti Sándor, Szilágyi József, Lakatos Rudolf, Irov Sándor, Cseg Lajos, Pincés József, Long József, Long Tefan – nagy részükkel az éhség, járványos betegség és a fagyhalál végzett.

527 (1900–1926) honvéd közül 87 fő harcban esett el, 440 fő romániai és magyarországi hadifogolytáborokban tartózkodott. Az 1944. november 18-án elhurcolt 1 020 katonaköteles civil közül 702 fő hazatért, 339 (LIMES: 343**)** civil áldozat neve vált ismertté. Ezen kívül a szovjet láger helyett a frontharcot vállaló 26 önkéntes halt meg. Velük együtt a város második világháborús, eddig ismert vesztesége 452 fő.

Az 1944. november 18-i regisztráció alatt magukat ruszinnak/ukránnak, szlováknak, zsidónak valló férfiakat Beregszászból sem hurcolták el. Közülük több száz fiatal a Vörös Hadsereg önkéntese és a I. Csehszlovák Hadtest katonája lett. Az NKVD ügynökei és a SZMERS felderítői a valójában magyar nemzetiségű önkéntesek nagy részét később „kiszűrték" a hadseregből és munkatáborokba irányították őket. Különböző hadseregek (Vörös Hadsereg, csehszlovák hadtest, egyéb) kötelékében 26 fő vesztette életét: Részegi Tibor (1913), Eisenberg Sámuel (1906), Herskovics Salamon (1917), Kahán Gyula (1910), Petro Broda (1907), Mihajlo Hava (1919), Fegyir Kundrik (1917), Petro Nagy (1903) a csehszlovák alakulat katonájaként; (Bihar László (1923), Hangos János (1922), György László (1924), Krucsinec Albert (1925), Nagy Mihály

(1925), Oláh Zoltán (1927), Pap Ferenc 1926, Szőke János (1902), Pavlo Balog (1914), Joszip Hriha (1926), Hrihorij Karmacsij (1923), Ivan Karmacsij (1925), Ivan Marton (1919), Vaszil Popovics (1919) a Vörös Hadsereg önkénteseként harcban esett el; Loc Ferenc (1897), Szepes Sándor (1911) és Sziszák Sándor a spanyol fronton harcoló nemzetközi brigád tagjaként esett el. Csehy Endrét, az illegalitás magyar tagját halálra kínozták egy német koncentrációs táborban.[317]

Az adatgyűjtésben közreműködött Csok Sándor, Huszti Sándor és Kerényi Gyula. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a város mártírjainak és túlélőinek névsorát. Kezdeményezésükre 1990. novemberében az áldozatok tiszteletére emlékművet állítottak a római katolikus temetőben, Horváth Anna képzőművész *Gyászoló anya* című kompozíciója alapján. Később monumentális, lélekharanggal is ellátott emlékművet állítottak, Veres Péter képzőművész tervei alapján.

A beregszászi mártírok hosszú névsorában Almássy Géza neve az elsők közt van. Feleségéhez, Almássy Gézáné Varga Juliannához írt levelei, gyermekei visszaemlékezései lehetővé teszik, hogy felidézzük szenvedéseit. Ezek a megrázó tartalmú levelek Csanádi György közreadásában jelentek meg.[318] Almássy Gézát és a sógorát, Varga Bélát a malomból vitték el. Sok száz beregszászival együtt Szolyvára kerültek November 26-án innen írta első levelét: *„Drága Júliám! Hála istennek a bajokat leszámítva egészségileg jól vagyok, csak az élelmezés nagyon gyenge. Kétszer kapunk egy nap enni, de amióta itt vagyunk, minden nap paszulyleves volt. (...) Eddig még nem dolgoztunk semmit, egy hegyi laktanyában egy istállóban vagyok sokadmagammal. (...) Küldj egy kis sót és kenyeret, tűt, cérnát, lábost, kanalat, dohányt, egy pár méter vastag spárgát, ha van rá pénzed, végy egy kis szalonnát, jó lenne sütni, fél kiló elég. A csomagot a Széchenyi utcába vidd Krajnik Sándorékhoz a 8. szám alá, onnan elhozzák. Bani Pali is itt van. Szólj be hozzájuk, a Széchenyi út 67. szám alatt laknak. A gyerekekkel együtt sokszor csókollak, Géza."* Összesen kilenc levelet írt a szolyvai haláltáborból. Kétségek gyötörték a jövőt illetően, de néha egy kis remény is feltűnt soraiban. 1944. november 30-án többek közt ezt írta: *„Úgy halljuk itt, hogy sorozni fognak bennünket a cseh hadsereg részére, még ez volna a jobbik eset."* Bízott abban, hogy egyszer csak hazakerül szeretteihez, hitt abban, hogy a „felvidékieket" hazaengedik. Ma már tudjuk, ilyesmi eszük ágában sem volt az akkori hatóságoknak. Almássy nem kérte, hogy áldott állapotban levő felesége keresse fel, hiszen féltette őt. A felesége ennek ellenére felkereste, fával megrakott vagon tetején utazva, csonttá fagyva érkezett meg

[317] *Ukrajna Emlékkönyve,* 118-119. old.

[318] Csanádi György: *Régi beregszásziak.* BeregInfó hetilap kiadása,. Beregszász, 2001, 55-61. old.

Szolyvára, hogy a drótkerítésen keresztül néhány szót válthasson férjével, és átadja neki az ennivalót. December 4-én erről a következőket írta: „*Nagyon jó minden, amit küldtél és éppen jókor jött, mert öt napja nem kaptunk egy falat kenyeret sem. A felét a holminak átadtam Bélának, ő is megörült neki. Csak Téged sajnállak, hogy ezt a hosszú utat megtetted és fáj, hogy még meg sem csókolhattuk egymást, és nem beszélhettük ki magunkat, pedig nagyon sok kérdezni valóm lett volna, hogy mi van otthon, és hogy mint vagytok. (...) Küldj egy hosszú levelet, bár úgy kell eldugni, hogy ne találják meg, mert minden csomagot átmotoznak és a levelet meg az italfélét kiveszik. (...) Nekem elég, ha küldesz egy kis kenyeret, ha van még, egy kis marmeládét is, egy kis krumplit, jó lesz sütni... Mi van azokkal, akik ruszinnak vagy csehnek vallották magukat? Nem kellett ezt igazolni?(...) Sajnálom szegény Gabimat, hogy oroszul kell tanulnia, hogy megy neki, gondolom, nehezen.”* Valóban, akik akkor Beregszászban ruszinnak vagy csehnek, szlováknak vallották magukat, származásukat nem kellett bizonyítani. Nagyon kevesen éltek ezzel a lehetőséggel. Az emberek többsége nem volt hajlandó megtagadni magyarságát. Almássy december 11-én jelezte először, hogy beteg, hasmenése van, mivel a táborban a Latorca vizét használják ivóvízként. 600 fogoly van egy istállóban, még szalmát sem adtak alájuk. *„Még most sem tudjuk, hogy mi lesz velünk, azt mondják, hogy rövidesen hazamegyünk, de hogy mikor, azt csak a jó Isten tudja. Lassan tönkre megyünk mindnyájan a gyenge élelmezés és a rossz fekvőhely miatt. De bízom a jó Istenben, hogy hazasegít egyszer hozzátok, és akkor minden jó lesz.”* December 27-én kelt levelében leírta, hogyan töltötték a karácsonyt, s hogy a tábort tífuszjárvány miatt 1945. január 5-ig vesztegzár alá helyezték: *„Sajnos, nagyon szomorú volt a karácsonyunk... Szentestén énekeltünk és imádkoztunk sokat, és hazagondoltunk mindnyájan szeretteinkre. (...) Itt most az a hír járja, hogy alakult egy vörös magyar kormány és az fog felettünk intézkedni rövidesen, úgy halljuk, sorozni fognak 45 évig, és aki beválik, az katona lesz a vörös magyar hadseregben, még ez is jobb volna, mint itt, ahol most vagyunk...”* Következő levelében az élelmezés további rosszabbodására panaszkodott: a tábor foglyai már egy hete nem kaptak cukrot, így kávét, teát sem tudtak inni. Utolsó leveleit 1945. január 19-én és 20-án írta, azokban kérte, hogy több csomagot ne küldjenek neki, mert elviszik őket Szolyváról: *„Azt hallottuk, hogy négyszázanként leszünk elosztva üzemekbe bent az ország területén, hogy hol, azt csak akkor fogjuk megtudni, ha megérkeztünk rendeltetési helyünkre. Voltam én is felülvizsgálaton, de az orvos kidobott, mert nem vagyok olyan egészen, mint egy csontváz.”* Ez volt Almássy Géza utolsó levele. Később hazajutott sorstársaitól a felesége megtudta, Szolyváról gyalog hajtották őket Novij Szamborba, egy nagy gyűjtő- és elosztó táborba. Almássy Gézáné az unokatestvérétől, Lőrincz Bertalantól

tudta meg, hogy férje Novij Szamborban halt meg. Mielőtt közös sírba temették, az orosz katonák lehúzták róla bőrkabátját, amelynek belső zsebéből sikerült megmenteni felesége és gyermekei fényképét, valamint néhány levelét. Almássy Géza 1945-ben bekövetkezett tragikus halálát 1991-ben hozzánk eljuttatott levelében Bátyúban élő lánya, Tuba Magdolna[319] is megerősítette. Édesanyja, özv. Almássy Gézáné (Varga Julianna) 83 éves volt akkor, és abban a házban lakott (Beregszász, Pilóta utca 35.), ahonnan édesapját elhurcolták. Később, a már 86 éves Almássy Gézánéval Bagu Balázs mélyinterjút készített, amelyben az özvegy felelevenítette férje elhurcolásának történetét, halálát, és közreadta férje leveleit is.[320]

Malachova Váradi Eszter[321] közölte, hogy apja, *„Váradi Barnabás, aki 1900-ban született, kántor volt a beregszászi református templomban, ahonnan 1944. novemberében vitték el. Apám mások révén értesítette anyámat letartóztatásáról, és kérte, jöjjön el hozzá, hogy átadhassa neki a lakáskulcsot. Anyámmal együtt mentünk ahhoz az épülethez, ahol apámat tartották fogva. Őt azonban nem engedték ki, csak az ablakon adhatta ki a kulcsot anyámnak. Azt mondta, ne izguljunk, csak három napra viszik el. Többé nem láttuk. A Minszk megyei Boriszovban halt meg hastífuszban. Kiment az illemhelyre, összeesett és meghalt. A szemtanúk legalábbis így mesélték el a halálát. Nagyapánkat, az 1881-es születésű Balla Sándort is elhurcolták. Három ízben vitték el. A nagymamámnál egy KGB-s lakott, akit megkért, álljon ki nagyapám mellett, hiszen lágerbe nem visznek 50 évesnél idősebb férfiakat. De nem segített. Azt mondta, hogy a nagyapám magyar… Este vitték el. Gyalog ment, de nem jutott el Szolyváig, útközben meghalt. Azt sem tudjuk, hol van a sírja. (…) Nem tudjuk, mi lett a sorsa nagybátyámnak, anyám testvérének, az 1913-as születésű Balla Istvánnak. Valahol a lágerben esett el. (…) Heten maradtunk: anyám, a nagymamám és mi öten, gyerekek. Igaz, az idősebbik bátyám, György 13 éves volt. Valamennyien őt tartottuk a családban a legidősebbnek. Szót fogadtunk neki. Korán kezdett el dolgozni.”*

Számos túlélő, hozzátartozó jelentette meg emlékeit, köztük Újvári József lánya[322], Kerényi Gyula[323], Vadnay András[324]. Csaknem száz olyan levél érkezett a címünkre, amelyben a túlélők, az elhunytak hozzátartozói kiegészítő adatokkal segítették feltáró munkánkat. A beregszászi Borbély A. F[325] írta: *„Nagybátyám,*

[319] SZEpB-archívum, Tuba Magdolna asatközlő levele, 1991. február 15.
[320] *Életutak.* 64-77. old.
[321] SZEpB-archívum, Malachova Váradi Eszter adatközlő levele, 1991. április 5.
[322] U.o., 55. old.
[323] U.o., 62. old.
[324] U.o., 63. old.
[325] U.o., Borbély A. F. adatközlő levele, 1991, április 5.

az 1907-es születésű Gál Ferenc a lágerből visszatértek elbeszélései szerint Szolyván halt meg." Szabó Károly[326] édesapjáról, Szabó Dezsőről (1911) küldött újabb adatokat, aki a lengyelországi Lupkova községben, menet közben vesztette életét, ezt két badalói tanú is igazolta, akik mellette voltak: Kovács János (1911) és Nagy Béla. Himisinec E.[327] édesapja, Mándi János (1910), nagybátyja, Mándi József (1908) és keresztapja, Borcsik Lajos (1890) elhurcolásával kapcsolatos emlékeit osztotta meg velünk; mindhárman a boriszovi Zöld Lágerben voltak, túlélték, rokkantan tértek haza. Fábián István nagyapját, *„Fábián Istvánt (1912) 1944. november 18-án hurcolták el, megjárta Szolyva, Turka poklait, hogy mentse életét, belépett a cseh légióba, ahová toboroztak az utóbbi lágerben. Sikerült hazajönnie 1945 szeptemberében betegen. Ezen a napon volt elhurcolva nagybátyám is, Fábián Balázs (1906), ő is megjárta Szolyvát, Turkát, a Kujbisevi Szamarai tábort, 1947. májusában szabadult. A mai napig él."*[328] Orosz Etelka szintén közölte, hogy férjét, Orosz Sándort (1899) Beregszászból az *„első transzporttal elhurcolták 3 napos munkára, Szolyván voltak, majd utoljára Szamborban látták. Ott halt meg sokakkal. Tömegsírba temették."*[329] Gazdag Györgyné[330] édesapját, Író Józsefet (1924) szintén családja köréből ragadták el, volt Szolyván, látta a sok szörnyűséget Szamborban, innen 1946 őszén engedték haza. Vele volt 17 évet alig betöltött öccse, Író Sándor (1926), és ott volt apósa, Gazdag Dezső (1906) is, akit Dédából vittek el és Zaporozsjéből szabadult; mindhárman túlélték a „háromnapos munkát", közülük apósa még él. Huszti Sándor[331] nyugdíjas tanító, a „háromnapos munka" volt internáltja arra kérte bizottságunkat, hogy lágertársai nevét is vegyük fel adatbázisunkba hiszen ők is „kegyetlenül megszenvedtek magyarságukért": Henkel József (1902), Morvai Béla (1897), Komonyi András ((35 éves, 5 gyereket hagyott hátra), Takács Gyula (1926), Kelemen László (1921) kőművesek, Kovács Pál (1925) és Mándi Sándor (1925) érettségizett gimnazisták, Gaál Béla, Hunyadi István, Nagy László (1926) 8-os gimnazisták, Pápai Géza (1910), Pápai János (1907), Papp Ferenc (1898), Kovács Kálmán (1915) banktisztviselő, Kovács Kálmán (1898) fogtechnikus, Tóth József (1906), Nagy Károly (1909), Nyíri András(1925), Turi Ferenc (1910), Mihovics Miklós (1927), Cseh Sándor (1898), Kaupman Béla, Lukács Béla (1920), Billa Endre (1920), Dani István (1912), Alekszi György (1918), Iski Sándor (1909), Lénert Pál (1915), Palóczi Bálint (1914), Finta Ferenc (1912), Nagy Miklós (1919, Demeter János (1910),

[326] SZEpB-archívum, Szabó Károly adatközlő levele, 1991. július 8.
[327] U.o., Himisinec E. adatközlő levele, 1991. február 9.
[328] U.o., Fábián István adatközlő levele, 1991. március 2.
[329] U.o., Orosz Etelka adatközlő levele, 1991. április 11.
[330] U.o., Gazdag Györgyné adatközlő levele, 1991. április 3.
[331] U.o., Huszti Sándor adatközlő levele, 1990. október 1.

Hubert Károly (1917), Timkó János (1915). A Nyíregyházára áttelepült Bagi Ferenc megerősítette, hogy édesapját, Bagi Bélát (1903) Beregszászból vitték el a szolyvai fogolytáborba, a továbbiakban nyoma veszett.[332] Györffy Attila[333] közlése szerint édesapja, Györffy Gyula (1909) a magyar hadsereg tartalékos orvos-hadnagyaként a keleti fronton összesen 11 havi és 26 napi harctéri szolgálatot teljesített. 1944. július 23-án áthelyezték a munkácsi katonai kórházba, az oroszok elől családjával Beregszászba menekült. 1944. november 18-án hurcolták el a beregszásziakkal együtt Szolyvára, ahol nyoma veszett.

Terjedelmes levelet kaptunk a 68 éves Csík Sándor[334] „lágerviselt embertől" is, aki jó fizikai állóképességének köszönhetően kibírta a „háromnapi munkát". Közlés szerint a vakmerők sikeresen megszöktek a beregszásziak menetoszlopából. Szemtanúja volt egy tragikus esetnek, amikor egy férfi vizet akart elfogadni a menetet kísérő asszonyoktól, ám a fegyveres kísérők egyike ezt megtiltotta; emiatt perlekedett a katonával, s ezért életével fizetett: három katona a guti erdőbe kísérte, és ott helyben kivégezték. Ugyanilyen eset történt Turka mellett, ahol egy Görcsi nevű, szökésben levő foglyot utolértek és lelőtték. A boriszovi Zöld Lágerből két magyarországi cigány próbált hazaszökni, a nyomukba eredt katonák azonban elfogták és szitává lőtték őket, holttestüket intő példaként a láger bejáratánál helyezték el. A katonák durvaságát sokan megszenvedték, puskatussal vertek meg bárkit, aki nem a kedvükre cselekedett. Ritkította soraikat a vérhas, a tífusz, poloska és tetű is. Hogy megszabaduljanak a szenvedéstől, sokan önkezűleg vetettek véget életüknek.

Huszti Sándor továbbította címünkre Deák György[335] gimnáziumi tanár búcsúleveleit, amelyeket *„édes, édes szomorú asszonyának*" írt 1945. február 17-én a boriszovi Zöld Lágerben. Tífuszban halt meg, „emlékgondolatait" volt tanítványa, Nagy Sándor hozta haza, aki később Németországban telepedett le.

Mártírok: Alekszik György (1918), Almássy László (1910), Almássy Albert (1905), Almássy Béla (1910), Almássy Géza (1907), Angalét Ferenc (1920), Angalét József, (1924), Angalét Lajos, (1915), Bagi Béla (1903), Bak András (1905), Bak Bertalan (1922), Bak Bertalan (1926), Bak György (1924), Bak István (1914), Bak Lajos (1907), Bak Mihály (1898), Bakó András (1899), Bakó András (1908), Bakó Bertalan (1912), Bakó Gyula (1913), Bakó József (1900), Bakó József (1925), Baksa Béla (1922), Baksa István Lőrinc (1907), Balázs Bertalan (1911), Balázs László (1919), Balla László (1912), Balla Sándor (1881),

[332] SZEpB-archívum, Márk Attila adatközlő levele, Nyíregyháza, 2010. március 2.
[333] U.o., Györffy Attila adatközlése, 2006. december 9.
[334] U.o., Csok Sándor adatközlő levele, 1991. augusztus 5.
[335] U.o., Huszti Sándor adatközlő levele (csatolva Deák György levelei), 1999. január 12.

Balogh Kálmán (1926), Balogh Lajos (1898), Barta Gábor, Belián Béla (1908), Belián Ferenc (1910), Benda Kálmán (1883), Benkő Árpád (1911), Billa Endre (1920), Birgány László (1926), Bíró Lajos (1913), Butyok Péter (1908), *Baha Sándor (1880)[336], *Birta Sándor, Cselle István (1910), Cselle András (1925), Csernáthy Bertalan (1908), Csobolya József (1924), Csikor István (1924), Csada Ferenc (1924), Csada Károly (1919), Csernáki Lajos (1905), Cseh József (1910), Cseh Ferenc (1912), Dani István (1902), Dani István (1912), Darcsi József (1920), Darcsi Béla (1924), Debreceni András (1898), Debreceni Sámuel (1897), Debreceni András (1908), Deák György (1907), Deák György (1921), Demeter János (1910), Derecskei Sándor (1925), Demjén József (1897), Dékány József (1903), Dékány Ferenc (1911), Dékány István (1910), Dékány Sándor (1909), Doma Gusztáv, Dohos Ferenc (1900), Dóka Endre (1924), Doktor Zoltán (1922), *Doma Gyula (1922), *Enyedi József (1923), Enyedi Sándor (1919), Füle Béla (1904), Furman Bertalan (1896), Furman György, (1898), Ferenci József (1926), Finta Ferenc (1904), Fazekas István (1923), Gácsi József (1925), Gál Géza (1897), Gaál-Dóka Béla (1925), Garanyi Géza (1914), Gadnay László (1909), Gedő István (1907), Gera Ferenc (1885), dr. Gulácsy László (1898), Grica János (1904), György Károly (1921), Gyurkovics Mihály (1895), dr. Gecse István (1900), *Háda Ferenc (1923), *Hada József (1905), Haupman Béla, Imre Bálint (1905), Imre Gábor (1915), Imre József (1904), Imre József (1920), Imre Sándor (1917), Imre György (1922), Iski Endre (1909), Iski Sándor (1910), Iski Sándor (1906), Iski András (1904), Ignáczi László (1906), Izsák István (1897), Jászai Gábor (1899), Jerema József (1904), Joó Szabolcs (1916), Jónás József (1900), Jónás Lajos, Jenei Sándor (1922), Jenei Zsigmond (1924), Jenei László (1925), Juhász Zoltán, Kakas Sándor (1905), Kamenecki József (1898), Kántor Károly (1905), Kardos Andor (1906), Kardos Gáspár (1906), Kardos Zsigmond (1904), Kaszonyi Zsigmond (1904), Kaszonyi István (1925), Kasztner Gusztáv (1907), Keisz Kázmér (1924), Keisz Tibor (1925), Kelemen Károly (1923), Kelemen László (1926), Kertész Béla (1910), Kishegyi Elemér (1914), Kishegyi Elemér (1900), Kiss János (1906), Kiss József (1910), Kiss József (1921), Kiss Sándor (1910), Kiss Kálmán (1921), Kosztel József (1910), Kocsis József (1905), Kolozsi János (1921), Komári Ferenc (1918), Komonyi András (1913), Kondi Aladár (1919), Koperdák Gyula (1902), Kovács Gusztáv (1912), Kovács István (1916), Kovács József (1926), Kovács József-Kálmán (1916), Kovács Kálmán (1915), Kovács Kálmán (1905), Kovács Kálmán (1901), Kovács Károly (1926), Kovács Mihály (1903), Kovács Mihály (1903), Kovács Miklós (1897), Kovács Pál (1926), Ködöböc Bertalan (1896), Ködöböc József (1896), Körényi Pál (1899), Kőszeghy Pál

[336] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel a beregszászi áldozatok névsorába:

(1901), Kozel István (1921), Krajnik Ernő (1925), Krémer Pál (1913), Kristóf György (1910), Kromák Ferenc (1901), *Kromák Ferenc (1900), Kupin Károly (1898), Kari Béla (1909), Kutassy Pál (1899), Kovács József (1912), Ladányi Sándor (1920), Lakatos Endre (1912), Lakatos Pál (1925), Lakatos Sándor (1919), Lang György (1915), Lang István, Lefler Boldizsár (1909), Lénert Pál (1915), Lőrincz Bálint, (1900), Lőrincz Béla (1911), Lőrincz Bertalan (1907), Lőrincz Ferenc (1920), Lőrincz Imre (1906), Lőrincz István (1910), Lőrincz János (1908), Lőrincz József (1924), Lőrincz József (1907), Lőrincz Pál (1910), Lőrincz Sándor (1913), Lukács András (1896), Lukács Béla (1919), Lukács Lajos (1905), Lukács Sándor (1924), Lukovics János (1904), Lusánszki Ferenc (1913), Makkai Ferenc (1914), Mándi Gyula (1894), Mándi Sándor (1925), Markó Lajos (1924), Marosi Miklós, Márton András (1900), Márton Béla (1925), Matyola József (1914), Mihók Pál (1925), Mihovics Miklós (1925), Mitre György, Molnár Bertalan (1925), Molnár István (1898), Molnár Sándor (1900), Morvai Béla (1897), Nagy István (1925), Nagy József (1900), Nagy Károly (1898), Nagy Károly (1909), Nagy Lajos (1905), Nagy László (1926), Nagy Miklós (1911), Nagy Pál Mihály (1914), Nagy Sándor (1924), Német József (1907), Nyíri András (1925), Nyíri István (1925), Orbán István (1926), Orosz Ferenc (1898), Orosz Sándor (1899), Orgován András (1896), Orosz Pál, Pallagi János (1925), Pálóczy János (1905), Pálóczy Bálint (1912), Pancsira József (1900), Papp Ferenc (1898), Pápai Géza (1909), Pápai János (1907), Papp István (1910), Pásztor Béla (1880), Pender Ferenc, Pender György (1903), Perpék János (1913), Péntek Béla (1900), Pércsi Sándor (1905), Petrovics János (1908), Pette Lajos (1920), Plesa Pál (1905), Pobránszki Sándor (1926), Polincsik János (1926), Rácz István (1920), Rácz József (1929), Rajó András (1926), Regös István (1904), Rejplik Bertalan (1924), Rejplik Béla (1926), Rejplik János (1899), Rontó Lajos (1925), Rózsa Kálmán (1910), Rózsa Pál (1925), Sarkadi György (1923), Sárközi József, Sárközi Sándor (1911), Simon István (1896), Sepely Bertalan (1900), Schmotczer János (1894), Schmotczer Gábor (1904), Szabó Dezső (1911), Szabó Endre (1908), Szabó Endre (1912), Szabó Géza (1925), Szabó István (1907), Szabó János (1908), Szabó József (1908), Szabó Pál (1910), Szabó Tivadar Zoltán (1911), Szakolczay Gusztáv (1900), Szarka Ferenc (1908), Székely András (1906), Székely Sándor (1896), Szemák István (1899), Szemák József (1921), Szendrei József (1900), Szeszák László (1925), Szilágyi Pál (1903), Szimkánics Iván (1930), Szőnyegy Sándor (1903), Sztipszky Miklós (1927), Szurnyák Lajos (1921), Szurnyák Sándor (1904), Szűcs Imre (1904), Szűcs János (1897), Szűcs József (1908), Takács Gusztáv (1901), Takács Gyula, Tatár Zsigmond (1901), Tavaszi Ferenc (1924), Tellinger János (1918), Temető Antal (1895), Temető István (1913), Timkó

János (1915), Titka János (1910), Tohol Lajos (1907), Tóth József (1907), Tóth Pál (1909), Tóth Péter (1901), Tóth Sándor (1925), Turi Ferenc (1911), Turóczy Tibor (1925), dr. Thuri Gyula, Uzdi József (1910), Újváry József (1904), Újvári József (1907), Vadnay Andor (1896), Várady Pál (1909), Várady Barnabás (1900), Varga Ferenc (1906), Varga Géza (1906), Varga György (1901), Varga Lőrinc (1908), Vass Mózes, Varsányi István (1911), Zsurki Bertalan (1904), **Bimba Miklós[337], Csatári Dániel, Cseh Ferenc, Cseh Sándor, Hablák Sándor, Hanga András, Hegedüs István, Henkel József, Hiszovics József, Hlász Béla, Holozs Gábor, Horodzi József, Hubert Károly, Kaszonyi István, Kertész Béla, Kodó Ferenc, Kodó József, Kovács Lajos.,**+Balla István, **+Györffy Gyula (1909).

Elesett honvédek: Almási József (1908), ***Almási László (1910)[338], Angalét Ferenc (1920), Árvai József (1920), ***Baksa Lőrinc István, Balinca György (1910), ***Balogh Győző (1896), ***Balogh Kálmán (1902), Barta Sándor (1908), Bartha-Barna György (1914), Birta Sándor, Boleca József (1915), Boros Ernő (1921), Csonka János (1914), Dékány Sándor (1916), Dudás Lajos (1910), ***Fekete Ferenc (1901), Fekete Sándor (1912), Friedmann Hermann (1916), Friedmann Salamon (1912), Gácsi Ferenc (1914), Galajda Pál (1913), Géca Sándor (1900), Geletei József (1910), Gléger István (1922), Gönci János (1909), Grünfeld Miklós (1906), Holovácsko Lajos (1921), Holovácsko Miklós (1907), Horváth András (1919), ***Huszti János (1925), Ilosvai Imre (1921), Izsák István (1897), Kelemen Kálmán (1899), Kenderesi Gyula (1915), Kiss György (1911), Klein Izidor (1907), Koczián-Kalotay Gyula (1918), Kosztyu György (1920), Kovács István János (1903), Kovács István (1914), Krémer Pál (1913), Lakatos Sándor (1916), Langfeld József (1911), Lebovits Lajos (1902), ***Lengyel Béla (1912), Lengyel Pál (1904), Lengyel Péter (1921), Lőrincz Pál (1921), Lukács János (1919), Lukács Sándor (1910), Magyar János (1917), Mándi Endre (1923), Mátyola József (1914), Mazor József (1906), ***Mező Bertalan (1924), Molnár József (1914), ***Mucsi László (1907), Nagy Albert (1919), Nagy Károly (1913), Nevmann Ignác (1912), ***Német József (1907), Orbán István (1924), Orosz Károly (1919), Pásztor János (1917), Pender József (1904), Plántás György (1913), Rapos Mihály (1913), Riskó Béla (1922), ***Rontó Sándor (1910), Rosenberg Jakab (1903), Rosner Lajos (1911), Róth Móric (1914), Sarkadi György (1921), Sarkadi György (1923), ***Sebestyén Bálint (1925), Swatz Miklós (1915), ***Szabó Ambrus (1911), Szabó István

[337] A **-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel a beregszászi áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#beregszasz

[338] A ***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették a civil áldozatok névsorába.

(1920), Szabó József (1923), Szántó Jenő (1907), Tóth György (1909), Tóth Kálmán (1919), ***Veress József (1904), Vitányi Attila Csaba, vitéz (1918), Volko Sándor (1921), Weisz József (1913).

Beregújfalu

Lakossága 1944-ben 1 755 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 4-én összeállított egységes helyhatósági (Beregújfalui Községi Népbizottság) lista alapján 222 férfi volt „belágerezve". 1944. november 19-én, a második regisztráció után 138 férfit (1885–1927) hurcoltak el Szolyvára. Közülük 93 hazatért, 45 fő meghalt a munkatáborokban. Az internáltak közül 19 fő húsz éven aluli, ketten (Máté Gedeon és Heé Lajos) 17 évesek voltak. A magyar hadseregben harcoló 84 katonából 18 hősi halált halt, 66 romániai, magyarországi és szovjetunióbeli hadifogolytáborokban tartózkodott. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 63 fő. A második regisztráció során magukat ruszinnak, ukránnak, szlováknak vagy zsidónak valló férfiakat nem vitték el. Közülük 5 fiatal a Vörös Hadsereg önkéntese lett. Áldozatokról nincs adat. Az adatgyűjtésben közreműködött Heé Béla, Tihor Béla és Tompa Tibor. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a falu mártírjainak (45) és túlélőinek névsorát. Az akcióban a községi tanács vezetői is részt vettek, hitelesítették az elkészített névsorokat.[339] Kezdeményezésükre a település lakossága 1991. december 8-án a templomkertben emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Ács Árpád (1914), Ács Bálint (1923), Ács Béla (1906), Ács Béla (1915), Ács Béla (1923), Ács Mihály (1909), Csete Balázs (1923), Danó Bálint (1923), Darcsi Géza (1923), Heé Gyula (1907), Heé Imre (1916), Heé István (1922), Heé Sámuel (1919), Heé Sándor (1911), Iván János (1902), Kovács Mihály (1907), Marinka Endre, Máté Bálint (1911), Máté Bálint (1925), Máté Béla (1923), Máté Ferenc (1905), Máté László (1914), Máté Tibor (1913), Molnár Árpád (1921), Molnár Béla (1915), Molnár Elek (1909), Molnár Endre (1898), Molnár Ferenc (1921), Molnár Ferenc (1900), Molnár Gábor, Molnár Gyula (1907), Molnár János (1910), Molnár Pál (1906), Molnár Péter (1907), Molnár Sámuel (1899), Molnár Sándor (1904), Molnár Sándor (1922), Orbán Gyula (1919), Orosz Bertalan (1901), Orosz Géza (1925), Orosz Sándor (1917), Pál József (1902), Pápai Géza (1897), Puskás Pál (1919), Puskás Tibor (1925), Szőke László (1915), Tihor Bence (1923), Tihor Elemér (1921), Tihor Gábor (1895), Tihor Géza (1922), Tihor Géza (1922), Tihor Gyula (1919), Tihor

[339] SZEpB-archívum, Molnár Bertalan, a Kárpátaljai megyei végrehajtó bizottság elnökhelyettese, a rehabilitációs bizottság elnöke részére, 1989. 12. 08.

Károly (1897), Tihor Pál, Tihor Sándor (1923), Tóth Árpád (1895), Tóth Balázs (1902), Tóth Béla, Tóth István, Tóth Endre (1910), Tóth Ferenc (1920), Tóth Gusztáv (1908), Vass József (1914).

Bótrágy

Lakossága 1944-ben 1 421 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 6-án összeállított helyhatósági (Bótrágyi Községi Népbizottság) listák alapján 215 férfi „tartózkodott hadifogságban." Az 1. sz. lista „láger" rovatában a nevek mellett nem szokványos bejegyzések olvashatók: Zakarpatszka Ukrajina 156 polgárát (1896–1926) *„1944-ben az oroszok fogolyként elvitték munkára"; „szovjet munkatáborba"; „szovjet fogoly"*. A 2. sz. lista 59 szovjet hadifogságba esett katona (1903–1923) nevét tartalmazza, akik a romániai Temesvárra és Brassóba, a magyarországi Budapestre, Ceglédre, Székesfehérvárra, Kiskunfélegyházára, Sopronba, Szegedre, illetve a Szovjetunióban ismeretlen helyre kerültek. Az 1944. november 18-án Szolyvára és Szamborba hurcolt 156 férfi közül 76 hazatért, 80 (LIMES: 76) fő egy része harcban esett el, másik része lágerben halt meg (a honvédek és a civilek egy listára kerültek). A település második világháborús, eddig ismert vesztesége: 81 fő. A második regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak, szlováknak vagy zsidónak valló férfiakat nem vitték el. Közülük néhány fiatal a Vörös Hadsereg önkéntese lett, köztük Dolinka Dezső (1925), aki harcban sett el.[340] Az adatgyűjtésben közreműködött Bíró László, Izsák Balázs, Molnár Balázs, Bagu Gyula és Hajdú Ferenc, a községi tanács elnöke[341]. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993. részére), összeállították a falu elhurcoltjainak (153), mártírjainak (78) és túlélőinek, ezen belül az akkor még élők (21) névsorát. Kezdeményezésükre a település lakossága 1990. november 1-én a temetőben emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Albók Gábor (1918), Angalért István (1899), Béres Menyhért (1899), Béres József (1902), Bagu Bertalan (1925), Bagu Imre (1910), Bagu Ferenc (1895), Bagu Ignác (1907), Bagu Ferenc (1910), Bajusz Áron (1899), Bajusz Balázs (1910), Bajusz József (1905), Bajusz András (1924), Bajusz Dániel (1906), Baranyi József (1902), Balog Béla (1899), Balog Béla (1924), Bagics János (1909), Bíró András (1902), Bíró János (1908), Deák Ferenc (1908), Dóka András (1903), Dóka József (1902), Ember István (1914), Ember József

[340] *Ukrajna Emklékkönyve,* 120. old.

[341] SZEpB-archívuma, a Bótrágyi Községi Tanács Végrehajtó Bizottsága mellett alakult bizottság ukrán nyelvű adatközlő levele, 1990. 07. 20.)A bizottság tagjai: F. E. Hajdú, a községi tanács elnöke, A. A. Izsák, J. J. Bagu, B. B. Molnár nyugdíjas, A. Sz. Biró, a kolhoz brigádvezetője.

(1912), Estók Sándor (1903), Fülöp Gyula (1899), Gál Béni (1895), Gál János (1918), Gál József (1912), Gerő Dezső (1903), Gerő Péter (1912), Hajdú Károly (1909), Izsák Bálint (1902), Izsák Dezső (1900), ifj. Izsák Dezső (1925), Izsák Ernő (1924), Izsák Ferenc (1907), Izsák Gyula (1903), Izsák János (1901), Káté Ignác (1910), Kiss Béni (1910), Ködöböc Pál (1921), Magyar Balázs (1900), Marton Dezső (1908), Marton Gyula (1916), Molnár András (1898), Molnár Balázs (1900), Molnár Bálint (1901), Molnár Bertalan (1912), Molnár Ferenc (1902), *Molnár Dezső (1910)[342], Molnár Kálmán (1895), Molnár Kálmán (1902), Molnár Miklós (1898), Molnár Pál (1911), Orbán András (1908), Orbán János (1903), Orbán Sándor (1910), Pap János (1922), Pécsi Dezső (1905), Pécsi Ferenc (1909), Péter István (1914), Péter Dezső (1903), Ráti Dezső (1911), Révész Balázs (1906), ifj. Simon Gyula Gy. (1921), Simon Gyula S. (1899), Szakács Bálint (1905), Szikora András (1902), Tar József (1925), *Tari György (1910), Tót Béla (1922), Tót Ferenc (1925), Tót János (1895), Tót János K. (1906), Tót József (1895), *Varga János (1905), *Varró István (1896), *Vojtku Dezső (1915).

Bulcsu[343]

Lakossága 1944-ben 964 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 2-án összeállított helyhatósági (Bulcsui Községi Népbizottság) lista alapján 154 férfi (1885–1927) tartózkodott hadifogságban. Az 1944. november 18-án Szolyvára és Sanokra elhurcolt 119 férfi közül 58 hazatért, 61 (LIMES: 58) fő meghalt a lágerekben. 35 katona közül 11 elesett, 24 szovjet fogságba került és a romániai Máramarossziget, Nagyenyed, Temesvár, a magyarországi Baja, Székesfehérvár, Cegléd, Nagykanizsa hadifogolytáboraiban tartózkodott. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 72 fő. A bulcsui születésű Kishegyi Gáspárt (1911) november 19-én a Kraszno-Lucsban lévő bányászlágerbe hurcolták, szénbányában dolgoztatták, 1946. február 14-én szabadult, rokkantan tért haza.[344] Az adatgyűjtésben közreműködött: Fülöp Anna, Fülöp Gyula, Mándi János, Pércsi Albert, Krajnik Jolán és id. Prófusz József. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elhurcoltak (73), a falu mártírjainak (59) és túlélőinek névsorát.[345] Kezdeményezésükre a település lakossága 1991. november 1-én a faluközpontban emlékművet

[342] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel a bótrágyi áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#botragy

[343] 1957-ben Beregszászhoz csatolták.

[344] SZEpB-archívum, Kishegyi Gáspár adatközlő levele. Beregszász, 1991. április 4.

[345] U.o., a bulcsui adatgyűjtők levele, 1990. november.

állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére. A Bulcsui 3. sz. Középiskola pedagógusai (Prófusz József, Krajnik Irén, Kovács Erika) a szükséges pénz egy részét úgy teremtették elő, hogy sajátosan összeállított, belépődíjas emlékműsorral járták be diákjaikkal együtt a környező falvakat. Nagy András (1925) túlélő visszaemlékezése két kiadványban is megjelent.[346]

Mártírok: Balázs Bertalan (1911), Balla József (1895), Birta Ferenc (1906), Bodnár Béla (1914), Bodnár János (1899), *Bodnár József (1907)[347], Bodnár Mihály (1905), Csecsur János, Csernáti Pál, Csernáti Lajos, Kassai József (1904), id. Kalló Bertalan (1904), ifj. Kalló Bertalan (1925), Kalló József, Kálmán Lajos (1910), Káposzta Péter (1900), Kiss Béla, Kiss Lajos, *Klima Béla (1926), Klima Ferenc (1926), Klima Imre (1925), Kocka Barnabás (1925), Komári Ferenc (1908), *Komári Károly, Kota Gábor (1906), Krajnik Ambrus (1925), Krajnik Bertalan (1907), Krajnik János (1906), Krajnik József (1918), Krajnik Miklós (1913), Krajnik Péter (1910), Lukovics Bertalan (1905), Lukovics József (1903), Májercsik Elek (1919), Mindák Ferenc (1901), ifj. Mindák Ferenc (1911), Mindák György (1901), Nagy Béla (1913), Nagy Béla (1923), Nagy Endre, Nagy István (1924), Nagy József (1925), Nagy Sándor (1916), Németh Béla (1925), Németh Béla, Német Kálmán (1905), Németh Lajos, Németh Sándor, ifj. Pálóczi József (1919), Pásztor István (1924), Pércsi Bertalan (1905), Rózsa Bertalan (1901), Rózsa Ferenc (1925), Sárközi Lajos (1913), Siti Sándor (1913), Sira Mihály, Slyahta József (1895), Szabó János (1913), Szabó László (1904), Szabó Sándor (1908), Szlepák József (1895), **Bence Sándor. (új név)

Elesett honvédek: Galajda Pál, Iván Endre, Krajnik Imre Lajos (1913), Krajnik Ágoston (1914), Mórik Gyula, Nagy Elemér, Pásztor János, Pálóczi Sándor, Pércsi Ferenc, Somi Bertalan, Somi József.

Csetfalva

Lakossága 1944-ben 549 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. Az 1945. július 3-án összeállított egységes helyhatósági (Csetfalvai Községi Népbizottság) lista alapján 91 férfi (1899–1926) tartózkodott hadifogságban. (A listában 70. szám alatt feltüntetett Lőrincz Albert (1905) neve át volt húzva – D. Gy.) 33 katona (1902–1923) közül 12 fő elesett, 21 fő ismeretlen helyen szovjet fogságba került. Az 1944. november 18-án Szolyvára hurcolt 58 férfi

[346] Nagy András: *„Dobszóra elsöpört a fúvós zivatar" a sztálini munkatáborokba.* Emlékfoszlányok. Szerk.: Zubánics László. KMMI–füzetek IX.,, 2010.; Kurmai–Ráti Szilvia: *A „malenykij robot" a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében*. Mélyinterjúk id. Pocsai Vince és Nagy András túlélőkkel. Szerk.: Zubánics László. KMMI–füzetek XIV., 2011.

[347] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel a bulcsui áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#bucsu

közül 23 hazatért, 35 (LIMES: 40) fő meghalt a lágerekben. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 47 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Bíró Mária[348], Czap József és Nagy György. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a falu mártírjainak (38) és túlélőinek névsorát. Kezdeményezésükre a település lakossága 1989. november 26-án közadakozásból a temetőben sírkövet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai emlékére.

Mártírok: Balog András, Balog Gábor (1912), Balog István (1918), Balog Rezső (1921), Blanár Ferenc (1921), Dicső Albert (1903), Erdélyi Dezső (1912), Gergely András (1900), Gergely István (1905), Hájjas Ferenc, Horváth András (1905), Horváth Gusztáv (1907), Lakatos Lajos (1907), László József (1903), Magos János (1920), Miklósi András (1899), Molnár Sándor (1903), Nagy Béla (1903), Nagy László (1907), Noskó Mihály (1909), Ombódi Béla (1904), Papp András (1921), id. Papp Dezső (1899), Papp Gyula, Papp József, Papp Alajos (1906), Papp Sándor, Sipos József, Sütő József (1899), Szabó Kálmán (1905), Szeles Béla (1916), Szeles Sándor (1910), Tar Endre (1908), Torzsás Gábor (1900), Tóth Béla (1924), Tóth Ferenc (1907), **Lóvin Béla.[349]

Elesett honvédek: Balog József (1915), ***Blanár András (1915)[350], Blanár Béla (1923), Blanár Sándor (1917), Dicső Gábor (1911), Kardos Dezső (1919), Lőrincz Béla (1912), ***Mester Sándor (1909), Papp András, Papp József, Szakál Fülöp (1921), ***Szeles András (1914).

Csonkapapi

Lakossága 1944-ben 1 178 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 2-án összeállított egységes helyhatósági (Papi Községi Népbizottság) lista alapján 191 férfi tartózkodott hadifogságban. 71 katona (1902–1923) közül 21 fő elesett, 50 fő ismeretlen helyen szovjet fogságba került. Az 1944. november 18-án Szolyvára hurcolt 125 férfi (1890–1926) közül 74 fő hazatért, 51 fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor, Boriszov, Gorlovka, Kraszno Ural, Orel, Nyizsnij Tagil). Legidősebb a listán Bíró Pál (1890), Baksa Pál (1900), valamint Vasas Mihály (1900). Vasas Mihály és Vasas János (1926) személyében apa és fia itt is együtt került a menetoszlopba A település eddig ismert másdik világháborús vesztesége 72 fő. Az adatgyűjtésben Nagy Zoltán Mihály[351] KMKSZ-alapszervezeti elnök irányításával közreműködtek

348/ SZEpB-archívum, Bíró Mária adatközlő levele, 1991. január 30.

349 A **-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag felvették fel a csetfalvai áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#csetfalva

350 A ***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették a civil áldozatok névsorába.

351 SZEpB-archívuma, Nagy Zoltán Mihály adatközlő levele, 1990. január 10.

az alapszervezet e feladattal megbízott tagjai, valamint a túlélők. 1989–1990-ben portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elhurcoltak (120), a mártírok (46) és a túlélők (74) névsorát. A KMKSZ-alapszervezet kezdeményezésére és szervezésében a település lakossága 1991. november 17-én a református templom kertjében közadakozásból emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Nagy Zoltán Mihály több szépirodalmi alkotásban is megörökítette az elhurcoltak sorsát. A magyarság 1944-ben bekövetkezett tragédiáját először *A sátán fattya* című regényében dolgozta fel[352], később *1944* címmel megrázóan hiteles elbeszélő költeményt írt[353].

Mártírok: Bacsó József (1897), Bakó Károly (1907), Baksa Béla (1919), Baksa Lajos (1904), Baksa Pál (1926), Barát András (1901), Berényi István (1924), Buda Gábor (1909), Buda Gyula (1903), Buda Kálmán (1907), Buda Lajos (1914), Buda Péter (1897), Buda Sámuel (1910), Dobos Károly (1902), Dóka József (1925), Fejes Pál (1901), Galgóczi István (1904), Halász Dezső (1902), Halász Géza (1906), Jakab József (1922), Kerekes Ernő (1907), Kiss Lajos (1908), Kiss Tamás (1910), Ködöböcz Imre (1909), Ködöböcz József (1910), Nemes István (1904), Nemes Pál (1901), Papp József (1907), Simon Gyula (1926), Sütő Ignác (1907), Sütő István (1923), Szabó Ferenc (1902), Szatmári Dániel (1900), Szatmári József (1905), Szatmári Kálmán (1924), Szatmári Sándor (1909), Szécsi Béla (1903), Tóth Benjamin (1925), Tóth Gábor (1912), Turóczy Béla (1908), Turóczy Lajos (1926), Vasas János (1926),Vasas Mihály (1900), Veres Gábor (1900), Veres Gábor (1912), Veres Imre (1913), Veres Kálmán (1924), Veres Lajos (1916), Veres Sándor (1902), Veres Sándor (1908), Veres Sándor (1926).

Elesett honvédek: Bakó Sándor (1909), Baksa Sándor (1905), Berec Menyhért (1916), Buda Ferenc (1921), Buda Gábor (1907), Danku Mihály (1915), Gerő Imre (1907), Halász Benjamin (1910), Halász Lajos (1922), Ködöböcz Gyula (1910), Ködöböcz Sándor (1919), Pereszta Mihály (1919), Sebestyén Gyula (1919), Sidó Sándor (1906), Simon Károly (1900), Szarka Béla (1922), Szatmári Gyula (1918), Tóth József (1900), Veres Bertalan (1919), Veres Dániel (1920), Veres József (1909).

[352] Nagy Zoltán Mihály: *A sátán fattya.* Hatodik Síp Könyvek. Új Mandátum Kiadó, Budapest–Ungvár, 1991. Második kiadás: Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2000.

[353] Nagy Zoltán Mihály: *1944.* Elbeszélő költemény. Együtt 2007/3 melléklete. Második kiadás: Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége, Ungvár, 2007.

Gát

Lakossága 1944-ben 2 240 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. Az 1945. július 4-én összeállított egységes helyhatósági (Gáti Községi Népbizottság, elnök Jurko Kancsij) lista alapján 260 helyi lakos tartózkodott hadifogságban. A magyar hadseregben harcoló 103 honvéd (1901–1923) közül 22 fő elesett, 81 fő a romániai Foksány, a magyarországi Debrecen, Jászberény, Székesfehérvár, Kecskemét, Szombathely, Sopron, Komárom, Salgótarján, Budapest szovjet hadifogolytáboraiba került. Az 1944. november 18-án Szolyvára hurcolt 157 férfi (1895–1926) közül 106 fő hazatért, 51 (LIMES: 73) fő meghalt a szolyvai és szambori lágerben. Ezt a tragikus eseményt a falu szülötte, Kovács Vilmos író, költő regényben[354] örökítette meg; a szerző édesapját is elvitték, pedig kommunista volt. A gáti elhurcoltakkal és Kovács Vilmosal két könyvében is foglalkozott Botlik József történész.[355] A magukat ruszinnak/ukránnak, szlováknak, zsidónak valló férfiakat nem vitték el. Közülük néhány fiatal a Vörös Hadsereg és az I. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Hajnali János (1926) a Vörös Hadsereg önkénteseként, Ickovics Tibor (1913) és Lengyel Mihajlo a csehszlovák hadtest katonájaként harcban esett el.[356] A település eddig ismert második világháborús vesztesége 76 fő. Heé Béla[357] túlélőtől tudjuk, hogy a gáti férfiakat Beregszászon, Szolyván keresztül Turkára, Szamborba vitték, ahol 120 férfit szorítottak be egy marhavagonba, összesen 720 főt; mire megérkeztek, 90 fő maradt életben.Az egyik szibériai munkatáborba kerültek, ahol akkor 12 000 embert vontak össze. A gyilkos szibériai tél után 1 500 fő maradt életben. Heé Béla számadataihoz aligha férhet kétség, hiszen a lágerben a temetkezési brigádban dolgozott, feladatuk a halottak elhantolása volt. 1947-ben, 40 kilós testsúllyal szabadult. Az adatgyűjtésben közreműködött Kacsó Zoltán, Kovács Emil, valamint Lőrincz Béla[358], a községi tanács elnöke. 1989–1993-ban portabejárással felméréseket végeztek (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a falu mártírjainak és túlélőinek névsorát. Kezdeményezésükre közadakozásból 1989. november 26-án a temetőben kopjafát, 1990. november 23-án emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Bak Bertalan (1896), Bak Béla B. (1900), Bak Béla (1903), Bak Béni (1917), Bak Endre (1923), Bak Gedeon (1925), Bakos András (1908),

[354] Kovács Vilmos: *Holnap is élünk.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1965

[355] Botlik József. *Gát.* Száz magyar falu könyvesháza Kht., Budapest, 2001; *A hűség csapdájában.* Kovács Vilmos költő, író (1927–1977) emlékének. Pályakép és korrajz. Intermix Kiadó, 2003.

[356] *Ukrajna Emlékkönyve,* 121. old.

[357] SZEpB-archívum, Heé Béla adatközlő levele, Gát, 1991. február 5.

[358] U.o., Lőrincz Béla adatközlő levele, 1990. május 5.

Bakos Béla (1914), Bíró Géza (1909), Bíró Kálmán (1907), Botos Lajos (1908), Csontos József (1905), Heé Áron (1902), Heé Elek (1903), Heé Gyula (1901), Heé Ignác (1908), Heé Sándor (1912), Járó Sándor (1901), Kacsó Bertalan (1903), Kacsó Béni (1897), Kacsó Dániel (1903), Kacsó Endre (1925), Kacsó Ignác (1898), Kacsó Pál (1909), Kacsó Viktor (1909), Király András (1907), Király Ernő (1912), Király Endre (1925), Király Ignác (1908), Király János (1915), Király Sándor (1898), Lőrinc Bertalan (1906), Lőrinc Bertalan (1926), Lőrinc Lajos (1921), Lőrinc Pál (1909), Márton Béla (1912), Menyhért Bertalan (1915), Molnár Ignác (1915), Molnár Sándor (1896), Mónus János (1906), Orosz Ferenc (1896), Orosz Ferenc (1908), Stencinger József (1903), Szabó Antal (1912), Szabó Sándor (1910), Torma Dániel (1913), Turi Gyula (1903), Turi Menyhért, Turi Sándor, Verbiás Lajos (1914), Vég Károly (1913), **Járó Márton[359].

Elesett honvédek: ***Bahus Mihály (1920)[360], ***Bak Áron, ***Bak Kálmán, ***Bak Marci, ***Bak Márton (1917), Bak Márton (1920), ***Csizmár József, ***Farkas Mihály, *** Heé Vince, ***Kacsó Kálmán, *** Kacsó Miklós, ***Király Béla, ***Király Gyula, ***Király József, ***Kopasz Bertalan (1918), ***Kopasz Gyula (1914), ***Kopasz Ignác, ***Lőrinc Károly, ***Lőrinc Mihály, ***Menyhért Gyula, ***Molnár Gyula, ***Pallagi Géza.

Gut[361]

Nagygut és Kisgut lakossága 1944-ben 1 039 fő volt. Elfoglalásuk időpontja: 1944. október 27. Az 1945. július 4-én összeállított két különálló helyhatósági (Nagyguti Községi Népbizottság, Kisguti Községi Népbizottság, elnök Bak József) lista összesen 142 polgár nevét tartalmazza, *„akik Karpatszka Ukrajina állampolgárságával rendelkeznek, hadifogságban tartózkodnak.”* A listán olvasható bejegyzés szerint az embereket 1944. november 23-án vitték Szolyvára. 55 katona (1901–1923) közül 8 fő elesett, 47 fő ismeretlen helyen szovjet fogságba került. 87 katonaköteles férfi (1895–1926) közül 30 fő hazatért, 57 (LIMES: 55) fő meghalt a szolyvai és szambori lágerben Erre a tragédiára a falu szülötte, Zubánics László történész is kitér helytörténeti munkájában.[362] A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 65 fő. Sok család több tagját is elvesztette: Barkaszi Károly és Verbiás János családjának férfitagjai mind odahaltak. A túlélők szerint csak azért nem vittek

[359] A **-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag felvették fel a gáti áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#gat

[360] A ***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az eElesett honvédek névsorából áttették a áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#gat

[361] A mai Gut község 1947-ben Nagygut és Kisgut községek egyesülésével jött létre.

[362] Zubánics László. *Guti körkép*. Intermix Kiadó, 2000.

el több férfit a faluból, mert azokban a napokban a közeli erdőben bujkáltak. Pocsai Vince (1920) túlélővel 2011. október 24-én Beregardóban mélyinterjú készült.[363] Az adatgyűjtésben közreműködött Pocsai Vince, Pocsai Sámuel, Tóth Lajos és Sin József. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok (56), a túlélők (85) és az elesett honvédek (8) névsorát.[364] Kezdeményezésükre a település lakossága emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Bahus Ferenc (1897), Balogh Gyula (1911), Balogh József (1924), Balogh Lajos, Barkaszi Béla (1912), H.Barkaszi Bertalan, Barkaszi Gyula (1910), Barkaszi József (1926), Barkaszi Károly (1898), Bence Bertalan (1924), Bence József (1910), Bihari Lajos (1922), Bodok Gyula (1924), Bodok József (1916), Botos Imre (1904), Bodok István (1900), Dankó Gyula (1916), Darcsi András (1919), Darcsi Gyula (1901), Darcsi Lajos (1901), Deák Lajos (1900), Demjén József (1905), Dóka András (1896), Dóka Bertalan (1919), Dóka István, Dóka József (1911), Sz. Dóka József, Dóka Károly (1913), Dóka Tamás, Dóka Zsigmond (1924), Főző András (1915), Főző Gyula (1924), Nagy Ferenc (1909), Nagy Gyula (1910), Nagy József (1908), Peres Bertalan (1905), Peres Gyula (1905), Pocsai Gyula (1908), Pocsai József (1903), Pocsai Lajos J. (1924), Pocsai Lajos P. (1925), Pocsai Vince (1915), Puskás Ferenc (1897), Simon Béla (1925), Szalontai Gyula (1910), Szalontai József, Szolnoki János (1922), Sz. Tóth József (1910), Tóth József J. (1925), *Tóth Kálmán (1897)[365], Tóth Kálmán Gy., Tóth Kálmán J. (1911), Verbiás Béla (1922), *Verbiás Gyula (1923), Verbiás Lajos (1914), Verbiás Károly (1924), Veres Gyula.

Elesett honvédek: Balogh János (1915), Balogh Ferenc, P. Barkaszi József, Barkaszi Endre, Beregszászi Zsigmond, Bodok Zoltán, Botos József, Papp Károly.

Halábor

Lakossága 1944-ben 645 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. Az 1945. július 3-án összeállított egységes helyhatósági (Halábori Községi Népbizottság) lista alapján 116 polgár „tartózkodott hadifogságban." 32 katona (1901–1923) ismeretlen helyen szovjet fogságba került, a fronton elesettek számáról nincs adat. 116 férfit (1895–1926) hurcoltak el Szolyvára.

[363] Kurmai-Ráti Szilvia: *A „malenynkij robot" a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében,* 6-51 old.

[364] SZEpB-archívum, Sín József adatközlő levele, 1990. novembere.

[365] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel a guti áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#gut . Megjegyzés a kövér betükkel jelölt nevekről: a halábori emlékművön feltüntetett mártírok névsorába felvették a náci koncentrációs táborban elpusztult zsidó férfiakat, nőket is.

A lágerfogságból (katonák, civilek vegyesen) 75 fő hazatért, 41 (LIMES: 42) fő meghalt a szolyvai és szambori lágerben. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 41 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Tar Géza.[366] 1989–1993-ban portabejárással végzett felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállította a mártírok (33) és a túlélők (79), ezen belül az akkor még élők (28) névsorát. Kezdeményezésére a település lakossága 1989. december 24-én a temetőben kopjafát állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai emlékére.

Mártírok: Bakó Zsigmond (1925), Balog Alajos (1924), Balog Endre (1919), Balog János (1905), Balog József (1908), Balog Sándor (1896), Belánszki Gusztáv (1922), Bimbi József (1906), Bimbi Áron (1903), Bimbi Helén, Bimbi József, Bimbi Piroska, Bimbi Sándor (1934), Bimbi Valér, Cserepes Károly (1912), File Sándor (1910), Gajdos Sándor (1918), Gergely Sándor (1910), Jakab Elemér (1918), Kádár Dezső (1925), Kis András (1905), Kocsis Alajos (1910), Kocsis Elek (1907), Kocsis László (1926), Kocsis Zsigmond (1904), Komáromi Elek (1920), Komáromi Alajos (1905), Kovács Sándor (1910), Lengyel Géza (1910), Nyíri János (1925), Orbán Balázs (1924), Strom Zsigmond (1912), Szabó Endre (1904), ifj. Szabó Endre (1926), Szatmári Kálmán (1921), Tar András (1900), Tar Géza (1920), Tar István (1924), Tar Miklós Kálmán (1923), Tóth Kálmán (1895), Tóth Péter (1918). **Balog Ferenc.[367]

Megjegyzés: a halábori emlékművön feltüntetett mártírok névsorába felvették a náci koncentrációs táborban elpusztult zsidó férfiakat és nőket is (lásd a kiemelt neveket).

Harangláb

Jelenleg Bótrágy társközsége. Lakossága 1944-ben kb. 493 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. Az 1945. július 2-án összeállított helyhatósági (Haranglábi Községi Népbizottság) lista alapján 62 férfi tartózkodott kényszermunkalágerben. 30 frontra került honvéd sorsa eddig ismeretlen. A szolyvai lágerbe 32 katonaköteles férfit (1899–1926) hurcoltak el, közülük 23 fő hazatért, 9 fő meghalt a szolyvai és szambori lágerben. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 10 fő. Az 1944. november 18-i második regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak, szlováknak vagy zsidónak valló férfiakat nem vitték el. Közülük néhány fiatal a Vörös Hadsereg önkéntese lett, például Biri Ferenc (1926), aki harcban esett el.[368] Az

[366] SZEpB-archívum, Tar Géza adatközlő levele, 1991. február 12.

[367] A **-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel a halábori áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#halabor

[368] *Ukrajna Emklékkönyve,* 121. old.

adatgyűjtésben közreműködött Hajdú Ferenc. 1989–1993-ban portabejárással végzett felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállította a mártírok és a túlélők névsorát. Kezdeményezésére a település lakossága emlékjelet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Baranyi Bertalan, Baranyi Kálmán, Baranyi Kálmán, Baranyi Mihály, Gerő Géza, Gerzsenyi Bertalan, Hajdu Ferenc, Markó Lajos, Pető Sándor.

Hetyen

Jelenleg Csonkapapi társközsége. Lakossága 1944-ben 785 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. Az 1945. július 2-án összeállított egységes helyhatósági (Hetyeni Községi Népbizottság) lista alapján 118 férfi tartózkodott hadifogságban. 46 frontra került honvéd közül 6 fő elesett, 40 fő szovjet hadifogságba került. 72 katonaköteles férfit (1896–1926) hurcoltak el Szolyvára és Szamborba, közülük 27 hazatért, 45 fő meghalt a szolyvai és szambori lágerben. A lista egyik bejegyzése szerint Kucsinka Gyulát (1902) és Ferenczi Gábort (1912) a szolyvai lágerből Munkácsra vitték A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 51 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Sütő Sándor, Tóth Éva, valamint a túlélők egy csoportja: Baksa István, Kőszegi István, Joó Ferenc, Szarka József, Kun János, Szarka Géza, Berecz István. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elhurcoltak (127), a mártírok (50) és a túlélők névsorát, amit Száraz Endre, a Papi Községi Tanács Végrehajtó Bizottságának elnöke hitelesített.[369] Kezdeményezésükre a település lakossága 1992. szeptemberében köztéri emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Antal József (1922), Balogh András, Barta András (1917), Benkő Menyhért (1908), Benkő János (1908), Benkő Elemér (1908), Benkő Lajos (1926), Berecz Béla (1925), Berecz Pál (1922), Borsodi Zoltán (1922), Cellár István (1911), Cselle Benjamin (1920), Cselle Béla (1925), Ferenczi Károly (1900), Fodor János (1904), Fodor József, Gerzsenyi István (1925), Gerzsenyi József (1901), Henter József (1900), Horváth József (1900), Joó Béla (1924), Komjáthy József, Kondor József (1926), Kondor Sándor (1924), Kovács András (1905), Ködöböcz Lajos (1908), Molnár Lajos (1905), Rácz Gábor (1919), Sebestyén István (1926), Sebestyén József (1923), Sütő Béla (1902), Sütő Endre (1900), Sütő Lajos (1924), Sütő Zoltán (1914), Szikora Béla (1922), Tóth Bálint (1901), Tóth Béla (1894), Tóth Endre (1923), Tóth Géza Gy. (1925),

[369] SZEpB-archívum, Sütő Sándor és Tóth Éva adatközlő listája, 1991. február 12.

Tóth Géza M. (1910), Tóth István (1904), Tóth József (1902), Tóth József, Tóth Kálmán (1925), Tóth Menyhért (1908), Tóth Pál (1899).

Elesett honvédek: Barta Pál (1919), Kovács Balázs (1914), Komjáthyi László (1919), Sebestyén Sándor (1916), Szarka Béla (1922), Tóth Béla (1913).

Kígyós

Lakossága 1944-ben 668 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 4-én összeállított két helyhatósági (Kígyósi Községi Népbizottság) lista alapján összesen 116 férfi tartózkodott hadifogságban, illetve munkatáborban, köztük 40 katona. 13 fő a harctéren esett el, 26 fő szovjet fogságba került és a romániai Nagyvárad, Máramarossziget, a magyarország Budapest, Szombathely, Kalocsa, Celldömölk, Debrecen stb. hadifogolytáboraiban tartózkodtak. A Szolyvára hurcolt 76 férfi (1895–1926) közül 48 hazatért, 28 fő meghalt a szolyvai és szambori lágerben. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 41 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Kovács Miklós. 1989–1993-ban portabejárással végzett felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállította a mártírok (28), a túlélők és az elesett honvédek (13) névsorát.[370] Kezdeményezésére a település lakossága 1990. novemberében a temetőben emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Bacskai István (1921), Bakos Imre (1907), Bakos József (1919), Bakos Sándor (1912), Bakó András (1914), Bíró József (1904), Csok Ernő (1924), Derceni István (1900), File Lajos (1924), Fring Béla (1926), Grácsin Ferenc (1922), Hézser József (1921), Illyés András (1926), Kocsis Balázs (1919), Kocsis Károly (1926), Makács József (1895), Mester Károly (1904), Mester Károly (1909), Molnár Béla (1905), Toldi Gyula (1907), Tompa Béla (1910), Tompa József (1905), Tóth András (1899), ifj. Tóth András (1925), Tóth István (1905), Tóth Sándor (1910), Vass Sándor (1906), Végh Sándor (1926).

Elesett honvédek: Almási Béla (1912), Bába József (1913), Cseh János (1920), Cseh Sándor (1922), Csok Bertalan (1902), Nagy Bertalan (1919), Sass József (1913), Sass Károly (1904), Szentpéteri József (1910), Tar Béla (1911), Toldi Zoltán (1927), Urbán András (1922), Vasas Sándor (1905).

Kisbégány

Lakossága 1944-ben 1 000 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 4-én összeállított két helyhatósági (Kisbégányi

[370] SZEpB-archívum, Kovács Miklós adatközlő levele, 1991. február 12

Községi Népbizottság) lista alapján 128 *„Zakarpatszka Ukrajinai polgár tartózkodott lágerben."* Az 1. sz. lista 78 Szamborba hurcolt férfi (1899–1926), a 2. sz. lista 50 katona (1900–1924) nevét tartalmazza. A katonák közül 10 fő harctéren esett el, 40 fő ismeretlen helyen szovjet fogságba került. A túlélők felmérése szerint 97 katonaköteles férfit hurcoltak Sztarij Szamborba, közülük 61 hazatért, 36 (LIMES: 35) fő különböző lágerekben halt meg. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 41 fő. Komári András[371] 1944. november 17-én jelentkezett Beregszászban, a mostani 4. sz. Kossuth Lajos Középiskola épületében. A második regisztráció után kutyás őrök kísérték át a posta melletti adóhivatal épületébe (ma: ukrán iskola). Másnap reggel ötös sorokban indították el őket Munkács felé. A katonák elzavarták az ivóvizet, élelmiszert kínáló asszonyokat. Kétnapi gyaloglás után érkeztek meg Szolyvára. Gyengén kosztolták őket, életben maradásukat nagyban elősegítette, hogy az otthon maradt asszonyok szekérrel hoztak nekik élelmiszer-csomagokat. Mint írja: *„Sokan elkapták a hastífuszt. Tömegével hullottak el az ártatlan emberek. Voltak olyanok, akik még éltek, és rájuk húzták a fagyos földet. Sokszor felkiáltottunk: Istenem, kinek vétettünk mi, 18 éves fiatalemberek. (...) Nagyon sok ember szökésében segített Nagy Szilárd macsolai lakos, az akkori lágerparancsnok ügyintézője. Ő már nincs az élők sorában. (...) 1945. január 8-án kísértek bennünket Szamborba… Turkán három bajtársunk megszökött és a katonák megfogták, úgy összeverték őket, hogy nem bírtak menni, véresen tették fel őket a szekérre, és úgy hozták el őket Sztarij Szamborba. Nemcsak Szolyván, hanem itt is sok ártatlan ember van elhantolva. Két hét múlva bevagoníroztak minket, 80-an voltunk egy marhavagonban. Majd megérkeztünk Makejevkába, már egy kicsit könnyebb volt az életünk. (...) 1945. novemberében érkeztem haza. (...) A rokonságból magam kerültem haza. Sokan jeltelen sírokban vannak eltemetve…"* Az adatgyűjtésben közreműködött Komári Árpád. 1989–1993-ban portabejárással végzett felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállította a mártírok (34) és túlélők névsorát.[372] Kezdeményezésére a település lakossága 1990. november 21-én a temetőben emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Barkaszi Ferenc (1909), Bocskai István (1915), Cseh József (1926), Domokos Vince (1917), Fekete Sándor (1906), Gazdag Béla (1926), Gazdag Gyula (1906), Gazdag Imre (1910), Horváth István (1918), Király István (1926), Komári Béla (1905), Komári Gábor (1910), Komári Gyula (1925), Komári István (1922), Kozár Béni (1914), Kulya Bertalan (1921), Kukri

[371] SZEpB-archívum, Komári András adatközlő levele, 1991. július 17.
[372] U.o., Komári Árpád adatközlő levele. 1991. február 12.

Gábor (1907), Mészár Lajos (1914), *Mihályi Menyhért (1913)[373], Nagy József (1921), Nánási Béla (1907), Nánási Kálmán (1907), Orosz Endre (1913), Orosz Gábor (1924), Orosz Imre (1909), Orosz István (1920), Orosz Vince (1902), Rácz Gábor (1925), Sütő Endre (1907), Sütő Gyula (1910), Sütő István (1913), Turóci Béni (1910), Turóci Sándor (1925), Varga Ferenc (1906), Varga Imre (1913), Zsoldos Imre (1904).

Elesett honvédek: Juszku Ferenc (1920), Kovács Bálint (1923), Kovács Gyula (1910), Nagy István (1902), Orosz Béla (1919), Tóth József (1914), Turóci Gábor (1919), Turóci József (1912), Turóci Miklós (1904), Turóci Sándor (1910).

Macsola

Lakossága 1944-ben 734 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 3-án összeállított egységes helyhatósági (Macsolai Községi Népbizottság, elnök Csernatonyi, titkára Gorgyaj) lista alapján 110 férfi tartózkodott hadifogságban, közte 71 elhurcolt civil (1894–1926), 39 (1900–1924) katona. A katonák közül 11 fő harctéren esett el, 28 fő ismeretlen helyen szovjet fogságba került. 71 Szolyvára hurcolt katonaköteles férfi közül 27 hazatért, 44 (LIMES: 43) fő meghalt a szolyvai és szambori lágerben.. Az 1944. november 18-i második regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak, szlováknak vagy zsidónak valló férfiakat nem vitték el. Közülük néhány fiatal a Vörös Hadsereg és a csehszlovák hadtest önkéntese lett. Ivan Szeljancsin (1917) és Matvij Szeljancsin (1919) az 1. Csehszlovák Hadtest, Ivan Desko, Mihajlo Gorgyaj, Ivan Matej, Ivan Penzenstadler, Katerina Fedur (1919), Mihajlo Jurik (1925) a Vörös Hadsereg önkénteseként harcban esett el.[374] A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 63 fő Az adatgyűjtésben közreműködött Jacura László[375] és Nagy Sándor túlélő. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elhurcoltak (111), a mártírok (51), az elesett honvédek (9) és a túlélők (38), ezen belül az akkor még élők (20) névsorát.[376] Kezdeményezésükre a település lakossága emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Beca Sándor (1898), Bruszki István (1895), Bruszki Sándor (1897), Bundovics Gusztáv (1905), Cselle Albert (1898), Cseke Sándor (1898),

[373] A *gal jelölt nevet a LIMES-kutatók nem vették fel a kisbégányi áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#kisbegany

[374] *Ukrajna Emklékkönyve*, 123-124. old.

[375] SZEpB-archívum, Jacura László adatközlő levele, közleményei, 1991. augusztus 11.

[376] U.o., Jacura László adatközlő levele, 1991. január 25.

Fekete Bertalan (1900), Györkös Pál (1903), Hézser Sándor (1922), Homoki Pál (1925), Homoki Pál (1898), Homoki Sámuel (1899), Homoki Sándor (1912), Horváth Elemér (1917), *Horváth József (1905)[377], Horváth Miklós (1901), Késmárki Ede (1903), Kovács Árpád (1913), Kósa Ferenc (1924), Kőszeghy Pál (1901), Lukács István (1909), Mandzák Lajos (1909), Masika Mihály (1898), Medve Béla (1924), Miskolczi Béla (1900), id. Nagy András (1897), Nagy Bertalan (1925), Nagy Gáspár (1905), Nagy Miklós (1901), Papp István (1926), Pallagi Mihály (1925), Rácz Gyula (1898), Rákosi Márton (1901), Somogyi Elemér (1899), Sőtér János (1905), *Strom István (1923), Szabó Bertalan (1925), Szentléleki József (1924), Székely Elek (1901), Tellinger János (1904), Tellinger Menyhért (1899), Trion István, Veres Endre (1925), Végső István (1923), **Horvát Miklós[378].

Elesett honvédek: Bodnár Dezső, Bruszki János (1919), Bruszki Zoltán (1905), Csernátoni Béla (1922), Faggyas József (1913), Fejbába Sándor (1917), Lukács Pál (1913), Nagy Pál (1920), Praczu Lajos (1913), Somogyi Elemér 1921, Végh Mihály (1918).

Makkosjánosi

Lakossága 1944-ben 1 219 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 4-én összeállított két helyhatósági (Jánosi Községi Népbizottság, összeállítója Popovics Pál elnök és Grabcsahova titkár) lista alapján 125 polgár tartózkodott hadifogságban. Az 1. sz. lista 56 elhurcolt férfi (1894–1926) nevét tartalmazza. Túlnyomó többségüket Szolyvára, 2 főt Ungvárra hurcoltak el: P. Marosi Jánost (1899) és Tóth Miklóst (1906). A 2. sz. listán 69 katona (1905–1923) neve szerepel, akik ismeretlen helyen szovjet hadifogságba estek. A túlélők felmérése szerint 97 katonaköteles férfit vittek Szolyvára, közülük 74 hazatért, 23 (LIMES: 22) fő különböző lágerekben (Szolyva, Szambor) halt meg. Az 1944. november 18-i második regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak, szlováknak vagy zsidónak valló férfiakat nem vitték el. Közülük 11 fiatal a Vörös Hadsereg és a csehszlovák hadtest önkéntese lett. Jurij Bobuszkij (1914), Győri Péter (1897), Jurij Lakatos (1912), Ivan Csóka (1913) az 1. Csehszlovák Hadtest, Dzurovcsik András (1925), Dzurovcsik Sándor (1926), Leves Mihály (1925), Popovics Bertalan (1924) és Lukács Sándor (1927) a Vörös Hadsereg önkénteseként harcban esett el. 28 polgár sorsa máig ismeretlen. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 32 fő (a civileket és katonákat egy listára vették). A szovjet

[377] A *-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók nem vették fel a macsolai áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#macsola

[378] A **-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel a macsolai áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#macsola

harcosoknak emlékművet állítottak.[379] Az adatgyűjtésben közreműködött Balogh István, Gerzsenyi Tibor, Hapák János és Debrenyi János. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok (21) és a még élő elhurcoltak (6) névsorát.[380] Kezdeményezésükre a település lakossága 1991. augusztus 10-én Makkosjánosi és társközsége, Balazsér között emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére. Az avatáson jelen volt Jeszenszky Géza, a Magyar Köztársaság külügyminisztere.

Mártírok: Balazsi Bertalan (1902), Balazsi Ferenc, Balazsi Pál (1896), Balogh János (1920), Balogh Sándor, Bekfi Albert, Bekfi Imre (1907), Billa Endre (1924), Billa Gyula (1924), Csonka Gyula, Darcsi Imre (1898), Faggyas István (1903), Halavács Miklós (1907), Hapák Bertalan (1898), *Kornicki Ferenc (1920)[381], Kozma Mihály (1907), Lengyel Dezső (1925), Popovics Ferenc, Popovics Ignác (1907), Szabó Andor (1922), Szalontai Gyula (1906), Tompa József (1898), Tóth Mihály (1902).

Mezőgecse

Lakossága 1944-ben 538 fő volt Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 4-én összeállított egységes helyhatósági (Gecsei Községi Népbizottság, összeállítója Varga Károly elnök és a népbizottság titkára, neve olvashatatlan) lista alapján 95 polgár tartózkodott hadifogolylágerben. A névsor 68 „munkatáborba" hurcolt és 27 katona nevét tartalmazza. A katonák közül 5 fő elesett a háborúban, 22 fő hadifogságba került. A Szolyvára hurcolt katonaköteles férfiak közül 39 hazatért, 29 fő meghalt a szolyvai és szambori lágerben. Fejes Béla (1927) a Vörös Hadsereg önkéntese lett, 1945-ben elesett.[382] A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 35 fő. Felkért adatközlő: Jakab Béla. 1989–1993-ban portabejárással végzett felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállította a mártírok és a túlélők névsorát.[383] Kezdeményezésére a település lakossága 1990. október 21-én emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Badak Dániel (1896), Benkő Ignác (1902), Berki Károly (1892), Bodnár András (1908), Cibla Bertalan, id. Cibla István (1898), ifj. Cibla József

[379] *Ukrajna Emklékkönyve,* 122. old.

[380] SZEpB-archívum, Balogh István, Gerzsenyi Tibor és Debrenyi János adatközlő levele, 1991. január 20.

[381] A *-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók nem vették fel a makkosjánosi áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#janosi

[382] *Ukrajna Emklékkönyve.,* 121. old..

[383] SZEpB-archívum, Jakab Béla adatközlő levele, 1991.március 17.

(1913), Cibla József (1924), Fodor Gedeon (1925), Fodor János (1911), Fodor János (1913), Giligor József (1925), Horváth József (1902), Jancsi István (1896), Jancsi József (1897), Király Adalbert (1908), Kósa István (1925), Kovács Lajos (1909), id. Lőrinc István (1901), ifj. Lőrinc István (1925), Nagy Gábor (1899), Rajó Miklós (1911), Rákosi József (1910), Rojnoha József (1909), Sárencki István (1910), Sipos János (1911), Varga Bálint (1915), Varga Bertalan (1903), Varga József (1906).

Elesett honvédek: Mester István (1920), Illés István (1911), Rajnoha Sándor (1919), Szilágyi József (1914), ifj. Varga Pál (1916).

Mezőhomok[384]

Lakossága 1944-ben 329 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 3-án összeállított két helyhatósági (Homoki Községi Népbizottság, összeállítója Molnár Mihály elnök és Lónyai Ilona titkár, aki egyben a nagybégányi körjegyzőségen dolgozott) lista alapján 47 férfi tartózkodott ismeretlen lágerekben. Az 1. sz. listán 21 katona (1903–1923), a 2. sz. listán 26 elhurcolt férfi (1896–1925) neve szerepel, mint *„Zakarpatszka Ukrajina polgárai”*; 2 fő, Orosz Valentin (Barabás, 1903) és Pallagi András (Gelénes, 1923) magyarországi illetőségű volt. A katonák közül 7 fő harctéren esett el, 14 fő ismeretlen helyen szovjet fogságba került. A munkatáborba hurcolt katonaköteles férfiak közül 8 hazatért, 18 fő különböző lágerekben (Szolyva, Szambor) halt meg. Ifj. Zán János közlése (1992) szerint apja, Id. Zán János (1899) a falu bírójaként együtt menetelt falubelijeivel Szolyvára, mintegy garanciaként arra, hogy három nap múlva visszajönnek. Hasonló önfeláldozást tanúsított Baraté József, Beregdéda község bírója, mindketten odahaltak. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 25 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Halavács József. 1989–1993-ban portabejárással végzett felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállította a mártírok és a túlélők névsorát.[385] Kezdeményezésére a település lakossága 1989. november 26-án Mezőhomok és Beregdéda közös temetőjében kopjafát, majd emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Csok Pál (1903), Dancs József (1902), Egressy Béla (1906), Háda Ferenc (1924), Kosztyó Andor (1904), Kuszka Ernő (1923), Mandzák Miklós (1905), Molnár Endre (1905), Molnár Géza (1900), *Pál Béla (1921)[386],

[384] 1967-ben Dédához csatolták.

[385] SZEpB-archívum, Halavács József adatközlő levele, 1991. június 2.

[386] A *-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók nem vették fel a beregdédai (mezőhomoki) elhurcoltak listájára.

Pracu Bertalan (1911), Ruszinka Béla (1924), Ruszinka Miklós (1926), Temető Ambrus (1905), Tóth Andor (1924), Tóth István (1910), Vascsák József (1926), Zán János (1900).

***Elesett honvédek**:* Egressy Aladár (1914), Egressy István (1908), Egressy Sándor (1921), Lengyel János (1905), Molnár Tamás (1922), Petrás Ambrus (1917), Pracu Lajos (1913).

Mezőkaszony

Lakossága 1944-ben 2 658 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 2-án összeállított egységes helyhatósági (Kaszonyi Községi Népbizottság) lista alapján 368 férfi (1896–1925) tartózkodott hadifogolylágerben. 167 katonát (1903–1923) a hozzátartozók értesülése szerint a romániai Foksányban, Máramarosszigeten, Temesváron, továbbá a magyarországi Cegléden, Dunaföldváron, Székesfehérváron, Budapesten, Zalaegerszegen, Mosómagyaróváron, Debrecenben, Sopronban stb. tartottak fogva az oroszok. 201 elhurcolt civil a bejegyzések szerint Sanokra és Szamborba került. Az összeállítók külön kiemelték 12 fő nevét, akiket az NKVD Munkácsra hurcolt „különleges átszűrésre". Közülük Tóth József (1893), Tar Árpád (1898), Badalovics Ferenc (1926) és Darcsi János (1925) mártírhalált halt. A katonák közül 18 fő harctéren esett el, 149 fő ismeretlen helyen szovjet fogságba került. A katonaköteles férfiakat Szolyvára hurcolták, közülük 131 hazatért, 70 fő különböző lágerekben (Szolyva, Szambor) halt meg. Az itteni születésű Baráth József, a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár munkatársa a 19. sz. iratgyűjteményben találta meg a mezőkaszonyi listát, és elemezte annak adatait. Más adatokat is figyelembe véve megállapította: *„Az elhurcoltak hozzátartozói igyekeztek közbenjárni a deportáltak kiszabadulása és hazatérése érdekében, ami nem egyszer, sőt majdnem mindig kudarcba fulladt a ránk ültetett idegen hatalmi struktúra érdektelensége és kegyetlensége miatt."* [387] Az 1944. november 18-i második regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak, szlováknak vagy zsidónak valló férfiakat nem vitték el. Közülük néhány fiatal a Vörös Hadsereg önkéntese lett, közülük 2 fő: Mihajlo Babinec (1911) és Ruszin Mihály (1914) a Vörös Hadsereg önkénteseként harcban esett el.[388] A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 90 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Horváth Gyula, Hegedűs Zsigmond és Petneházy István. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok és a túlélők névsorát. 1989-

[387] SZEpB-archívum, részlet az 1989. november 18-i beregszászi emlékkonferencián elhangzott előadásból. Lásd még: *Emlékkönyv…,* 207-209. old.

[388] *Ukrajna Emklékkönyve,* 123. old.

ben az adatközlők feljegyezték, hogy a munkatáborból súlyos betegen hazatérő Nagy Miklós (1897), Nagy József, Hegedűs Mihály I., Szilágyi Árpád (1917) néhány nap múlva elhunyt.[389] Az 1990. májusi felmérés szerint a szerencsésen hazatérők közül 36 fő volt életben. Az adatgyűjtők kezdeményezésére a település lakossága 1991. november 24-én köztéri emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Agárdi József (1897), Auksz György (1898), Badalovics Ferenc (1926), Balla Bálint (1907), Balog Sámuel (1890), id. Barát István (1895), Barát István (1926), Barát János (1897), Bojtos József (1901), Csengeri József (1909), Csete Ferenc (1907), Dancs József (1925), Darcsi János (1925), Gajdos János (1910), Gazdag Bertalan (1896), Gál Sándor (1900), Hegedűs Miklós (1913), Kati János (1900), Kató János (1909), Kiss István (1904), Kiss Károly (1912), Kiss Miklós (1901), Kiss Pál (1905), Kiss Tamás (1919), Kota János (1925), Kovács Ferenc (1926), Kovács István (1906), Kóródi János (1899), Kóródi László (1924), Krajnik József (1904), Lakatos Kálmán (1921), László György (1895), László Pál (1925), Lénárt Endre (1926), Martin Mihály (1905), Méhész József (1901), Méhész Péter (1908), Mészár Bertalan (1924), Molnár János (1924), Nagy Dénes (1925), Nagy Pál (1896), Orosz István (1900), Repcsák József, Parócai Sándor (1919), Ricsei Lajos (1902), Rózsa István (1917), Sebestyén Sándor (1909), Simon Rózsa Lajos (1894), Sipos Kálmán (1898), Sütő János (1922), Sverha József (1904), Szaniszló Ferenc (1911), Szilágyi Bálint, Szilágyi Imre (1911), Szűcs András (1925), Tar Árpád (1898), Tar János (1897), Tóth Ernő (1923), Tóth József (1893), Udvarhelyi Pál (1926), Urbán János (1899), Váradi József (1896), Váradi Károly (1912), Váradi Pál (1909), Varga Gyula (1907), Varga József (1911), Varga László (1903), Varjú Sándor (1906), Zele Endre (1924), Zsell Sándor (1926).

Elesett honvédek: Auksz György, Beregi József, Bimba Lajos, Bojtos István, Csatáry Csatár (Levente), Erdős Béla, Hegedűs Béla, Kulcsár Jenő, László Károly, Nagy István Nagy Miklós, Rehovics Pál, Ricsei László, Ricsei Pál, Sverha Béla, Szalma Ferenc, Tóth Ferenc, Turóci Károly.

Mezővári

Lakossága 1944-ben 2 893 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 4-én összeállított két különálló helyhatósági (Vári Községi Népbizottság) lista alapján összesen 437 férfi tartózkodott hadifogságban. Az 1. sz. lista szerint 135 *„Zakarpatszka Ukrajinai polgár még hadifogolylágerben van."* A 2. sz. lista szerint 302 civil (1895–1927) tartózkodott lágerben, *„akiket*

[389] SZEpB-archívum, Petneházy István adatközlő levele, 1990. március 27.; Horváth Gyula és Hegedűs Zsigmond adatközlő levele, 1990. május.

1944. november 18-án munkára behívtak." Az adategyeztetések alapján 134 (97) katona közül 34 fő elesett a fronton, 100 (63) fő ismeretlen helyen szovjet hadifogolytáborba került. A túlélők felmérése szerint 340 katonaköteles férfit vittek el Szolyvára, közülük 166 hazatért, 174 (LIMES: 167) fő különböző lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor, Novij Szambor) halt meg. A felszabadítókat váró helyi magyar kommunistákat is elvitték, pártkönyvüket Szolyván megsemmisítették. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Közülük többen a Vörös Hadsereg önkéntese lettek. A halottakról nincs adat, azonban a községben emlékművet emeltek a szovjet harcosoknak. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 208 fő. Belánszky Dezső (1923) túlélő feljegyzést készített a mezőváriak *„orosz lágerbeli viszontagságai"*-ról[390]: *„1944. november 18-án kiadták a parancsot, hogy minden magyar ajkú férfi 18-tól 50 évesig jelentkezzen Beregszászba, ahonnan már visszatérés nem volt."* Beregszászból Munkácson keresztül Szolyvára kísérték őket, ahol már *„13 ezer ember gyűlt össze és onnan minden másnap indították útnak gyalog a foglyokat."* Belánszky Dezső eddig még katonai szolgálatot nem teljesített, *„de ott az már nem számított, hogy katona-fogoly-e vagy 3 napi munkára elhurcolt civil. Szolyváról 45-től 50 évesig egy hónap múlva hazaengedték, és azokat, akik már végkép legyengültek, s nem bírták volna ki a további viszontagságot."* 1945. február 12-én 750 főből álló menetoszlop tagjaként, 12 napi gyaloglás után Sanokba érkeztek, ott raboskodtak hetekig, majd március 18-án bevagonírozták őket. 90 embert zsúfoltak össze egy marhavagonban, 8 nap múlva a vorosilovgrádi területi Karakas város lágerébe érkeztek, ahol egy szétrombolt bányatelepen dolgoztak. „*Ottan voltak: francia, német, lengyel, olasz, román, cseh, szlovák és magyar hadifoglyok. (...), itten még váriak voltunk vagy 15-en, de szétszórtak bennünket, októberre már 7-en voltunk (Beljanszky Dezső, Beljanszky Gusztáv, Jakab Endre, Jakab Sándor, Kovács Gusztáv, Loncsák Béla, Erdei Gyula. (...) A druzskovkai lágerből egy vasgyárba jártam dolgozni, többek között egy nagy kovácsműhelybe. (...) 1946. júniusában a kramatovszki 2-es lágerbe kerültem, német és magyar hadifoglyok közé. Majd a szlavjanszki lágerbe vittek, ahol magyar és japán hadifoglyok voltak. (...) 1947. június 20-án visszavittek minket Kramatovszkba, hogy onnan engednek haza. (...) A végleges hazatérésre szeptember 28-án került sor. Bátyámmal ketten érkeztünk meg Váriba*."

Az adatgyűjtésben közreműködött: Vári Fábián László[391], Szarka Károly és Nagy László. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket

[390] SZEpB-archívum, Beljanszky Dezső adatközlő feljegyzése, 1990. augusztus 30.

[391] Vári Fábián László egyes verseiben szintén megidézi hozzátartozói elvesztését, a korszak tragédiáját: *Korahalott nagybátyámért* (Kivont kardok között, Budapest, 1992, 15. old.); *Változatok a halotti beszédre* (Jég és korbács, Bp., 2010. 75. old.)

(SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok (169) és a túlélők névsorát.[392] Kezdeményezésükre és a település lakossága összefogásának köszönhetően 1989. novemberében a temetőben kopjafát, 1992. március 15-én pedig a falu központjában emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Albók Sándor (1908), *Bajnok András (1913)[393], *Bajnok János (1906), Bajnok József (1913), Barta Dezső (1924), Barta Gábor (1909), Barta Gusztáv (1911), Barta Gyula (1922), Barta István (1902), Barta István (1926), Barta János (1903), Barta Ödön (1907), Barta Sándor (1908), Bán Sándor (1926), Benécs Gusztáv (1901), Beregszászi Lajos (1917), Beregszászi Sándor (1918), Berki Dezső (1912), Bíró Dezső (1905), Bíró Károly (1923), Borbás Árpád (1926), Borbély János (1907), Borbély Sándor (1905), Bródi András (1904), Debreceni Balázs (1898), Debreceni Gusztáv (1907), Debreceni József (1916), Debreceni Lajos (1908), Domokos Károly (1907), Domokos Sándor (1912), Erdei Bertalan (1919), Erdei Elek (1910), Farkas András (1900), Farkas Károly (1922), Feke József (1908), File János (1899), File Károly (1915), Fülöp Gusztáv (1912), Fülöp József (1917), Gál Ferenc (1913), Gál János (1906), Gál Sámuel (1900), Gál Sándor (1906), Gáncsos Tamás (1912), Hajla István (1924), Halász Pál (1916), Hankovszki Lajos (1900), Jakab Béla (1926), Jakab István (1914), Jakab Kálmán (1898), Jánosi György (1914), Józan Boldizsár (1905), Józan Gusztáv (1905), Józan István (1910), Károlyi Pál (1916), Kenyeres András (1910), Kenyeres János (1899), Kenyeres József (1908), Kerekes Dezső (1906), Kis József (1901), Kis Károly (1926), Kondor Antal (1905), Kontra István (1913), Kondor József (1925), Kondor Pál (1910), Kovács Dezső (1905), Kovács Endre (1913), Kovács Gábor (1895), Kovács Gábor (1925), Kovács Zsigmond (1923), Kósa Bertalan (1919), Kósa Ferenc (1920), Kósa Lajos (1924), Kövér Gyula (1924), Lackó János (1906), Lackó Sándor (1903), Lakatos Károly (1909), Lengyel András (1908), Lengyel Bertalan (1905), Lengyel Gábor (1907), Lengyel József (1908), Lengyel Lőrinc (1902), Lengyel Sándor (1906), Loncsák Dániel (1925), Loncsák Lajos (1925), Makkai Kálmán (1916), Makkai Lajos (1906), Makkai Sándor (1922), *Marton Boldizsár (1900), Mátyus Dezső (1906), Mester Lajos (1913), Miklósi Gyula (1923), Molnár István (1902), Molnár István (1920), Molnár József (1914), Molnár Lajos (1919), Molnár Sándor (1898), Molnár Sándor (1910), Mónus Lajos (1925), Móré Ferenc (1909), Nagy Béla (1923), Nagy Lajos (1907), Nagy

[392] SZEpB-archívum, Szarka Károly, Nagy László és Vári Fábián László adatközlő levele, 1989. november.

[393] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel a mezővári elhurcoltak listájára: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#mezovari

Sándor (1907), Nánási Gábor (1903), Nyilas Lajos (1906), Nyíri József (1904), Oláh Lajos (1903), Ombódi Sándor (1922), Orosz Sándor (1924), Paládi József (1906), Papp József (1921), Pál János (1903), Pál Sándor (1912), Petrovics János (1905), Polyák Bertalan (1898), Polyák György (1908), Pólyik Ferenc (1903), Pólyik József (1912), Pólyik Károly (1917), *Pólyik Lajos (1920), Rácin András (1925), Reskó István (1924), Revicki Dezső (1893), Revicki Dezső (1926), Répási Gábor (1900), Répási Sándor (1926), Sarkadi Károly (1907), Seffer József (1913), Somogyi János (1895), Szabó Albert (1926), *Szabó Endre (1924), Szabó Gusztáv (1899), *Szabó Gyula (1922), *Szabó Kálmán (1894), Szarka András (1902), Szarka András (1903), Szarka András (1923), Szarka Dezső (1916), Szarka Elemér (1916), Szarka Elemér (1917), Szarka Gábor (1910), Szarka Gusztáv (1926), Szarka Károly (1905), Szarka Lajos (1908), *Szarka Sándor (1903), Szarka Tamás (1916), Szarka Zsigmond (1912), Szász Gábor (1919), Szeles Sándor (1914), Szilágyi József (1910), Szilágyi József (1924), Szücs János (1926), Tariska Béla (1898), Torzsás András (1926), Torzsás Endre (1908), Torzsás Gábor (1898), Torzsás János (1915), Tóth Károly (1898), Tóth Sándor (1912), Török Zsigmond (1906), Varga Béla (1922), Varga István (1908), *Varga István (1919), Varga Lajos (1923), Varga Lajos (1924), Varga Sándor (1913), Váradi Gyula (1905), Váradi József (1925), Vári Lajos (1926), Vass Áron (1909), Vass Ferenc (1912), Veres Sándor (1912), Vince Antal (1904), Vince Sándor (1906).

Elesett honvédek: Balog István (1919), Balog Gusztáv (1920), Berki Gyula (1920), Berecki István (1906), Beregszászi Zsigmond (1922), Belánszki Lajos (1920), Benécs Bertalan (1916), Bíró Ferenc (1913), Bodnár András (1914), Bodnár Károly (1917), Erdei Béla (1920), File Sándor (1905), Gáncsos János (1922), Győri János (1917), Hamzsa Sándor (1922), Halász József (1919), Kádas András (1898), Kenyeres István (1921), M. Kovács Ferenc (1921), Kovács András (1913), Kövér Sándor (1919), Lengyel Béla (1910), Lengyel Ödön (1919), Lengyel Gusztáv (1910), Majoros Dezső (1917), Majoros István (1919), Makkai Kálmán (1916), Makkai Sándor (1922), Mátyus András (1908), Papp Lajos (1913), Pincés György (1917), Szarka Gusztáv (1913), Torzsás András (1907), Tóth Károly (1922).

Nagybakta

Magyar–orosz–ukrán/ruszin mesterséges település, a két világháború között tanya-birtok volt. A faluvá fejlődött településen olyan polgárok is letelepedtek, akiknek hozzátartozói a háromnapos munkára való behívás után a sztálini terror áldozatai lettek. 1944. november 18-án innen hurcolták Szolyvára, majd Szamborba a szolyvai járási Polenán született Juhász Istvánt (1926), aki 1946

márciusában hazatért: *„1944. november 18-ának előestéjén a beregszászi járás falvaiban (akkor Nagybaktán éltem) kihirdették, hogy a 18–50 éves férfiaknak Beregszászban kell gyülekezniük háromnapi közmunkára. Élelmet, fehérneműt vittünk magunkkal. Később pontosan ennek köszönhetően menekültünk meg. Vagyis annak, hogy az első időkben töltöttem be a 18. életévem, apám a 46-ikat taposta. Mindannyiunkat egy iskolában gyűjtöttek össze. Amikor megkérdezték az emberektől, ruszin-e vagy magyar, apám ruszinnak vallotta magát és elengedték. Én még fiatal voltam, és a velem folytatott beszélgetés során célzásokat tettek rá, én is tegyem azt, amit az apám. Akkor hazaengednek. Nekem azonban kellemetlen volt a társaimmal szemben, nem akartam itt hagyni őket, és magyarnak vallottam magam. Gyakorlatilag önként egyeztem bele a 'háromnapi' munkába, amely másfél évi kényszermunka lett számomra…"*[394]

A település 1944-től a rendszerváltásig Mezőgecséhez tartozott, később önállósult.

Mártírok: **ifj. Paulik Sándor[395], **Nagy Béla, **Orosz Gyula, **Sárga István, **Tóth Géza.

Nagybereg

Lakossága 1944-ben 2 504 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 4-én összeállított két különálló helyhatósági (Nagyberegi Községi Népbizottság) lista[396] (aláírás: SZ. N. K. titkár, elnök) alapján 326 *„beregi polgár tartózkodott hadifogolylágerben."* Az 1. sz. listán feltüntetett 116 katona (1900–1924) a hozzátartozók közlése szerint a romániai Aradon és Foksányban, a magyarországi Székesfehérváron, Nagykanizsán, Nyíregyházán, Budapesten, Zalaegerszegen, Kaposváron, Kőszegen, Baján, valamint Técsőn, Munkácson, Nagybereznán került hadifogságba. A 2. sz. listán szereplő 210 elhurcolt civil (1894–1927) a bejegyzések szerint a szolyvai, a szambori és sanoki lágerben tartózkodott. Az elhurcoltak közül 8 fő az NKVD munkácsi átszűrő táborába került: Ádám László (1904), Ádám Andor (1925), a 17 éves Rác Aladár (1927), Márki Béla (1913), Fábián Elemér (1926), Marucsan Sándor (1906), Marucsán Béla (1909) és Kovács Tihamér (1921). A katonák közül 26 fő harctéren esett el, 90 fő szovjet hadifogolytáborba került. A katonaköteles férfiakat 1944. november 19-én Szolyvára hurcolták, közülük 179 hazatért, 31 (LIMES: 56) fő különböző lágerekben (Szolyva, Munkács, Szambor, Sanok) halt meg. Az eredeti nemzetiségüket megtagadó férfiakat itt sem vitték el. Közülük többen a Vörös Hadsereg és az I. Csehszlovák Hadtest önkéntes

[394] SZEpB-archívum, Juhász István adatközlő levele, Ungvár, 1991. április 2.

[395] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók felvették nagybaktai elhurcoltak listájára: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#nagybakta

[396] KTÁL, 19. sz. iratgyűjtemény.

katonája lettek, a szovjet önkéntesek közül 1945-ben 3 fő életét vesztette: Kósa Vince (1923), Ivan Szidor (1924) és Popovics Alfréd (1918).[397] A település eddig ismert második világháborús vesztesége: 60 fő. Kun Balázs[398] elhurcolt rokonairól küldött kiegészítő adatokat. Édesapja, id. Kun Balázs (1913) Szolyváról a vorosilovgrádi munkatáborba került, meggyötörten tért haza. Családjában 5 testvér vonult be a magyar hadseregbe, egyikük harcban esett el, a többiek épségben hazakerültek. Elhurcolt nagybátyja, Kun Béla Gáboré (1920) nyomtalanul eltűnt. Másik nagybátyja, Kun Albert Gáboré (1917) Szolyváról szintén Vorosilovgrádba került, majd hazajött, azóta elhunyt.

Az adatgyűjtésben közreműködött: Baran Zoltán és Kovács István, valamint a túlélők egy csoportja. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elhurcoltak (221), a mártírok (33) és a túlélők névsorát.[399] Kezdeményezésükre a település lakossága 1989. novemberében emlékművet állított a temetőben a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Az itt született Füzesi Magda költő *Évforduló*[400] (1990) című versében a túlélők nevében fogalmazza meg az igazságot, miszerint a múltat nem lehet elfelejteni, a bűnöket nem lehet megbocsátani: „*A túlélőkön szégyenbélyeg: / kimondatlan átok, / meggyónatlan gyűlölet, / kiokádatlan méreg.*”

Mártírok: Baus Gyula (1922), Bálint Sándor (1926), Bíró Gusztáv (1902), Bodnár Géza (1911), Derceni Károly (1901), Farkas Gusztáv (1906), Füzesi Géza (1912), Homoki Zsigmond (1895), Horváth Géza (1906), Iván Ferenc (1902), Juhai András (1897), Kaszonyi Bálint (1901), Kaszonyi Endre (1924), Káli Endre (1913), Kelemen Balázs (1903), Kelemen Zoltán (1926), Kopor Bálint (1909), Kopor István (1914), Kopor János (1902), Kovács Balázs (1903), Kovács Bertalan (1906), Kovács Gusztáv (1924), Kovács Tamás (1907), Kurmai Bálint (1926), Lakatos Balázs (1925), Mester József (1906), Nyilas Elemér (1921), Orbán János (1910), Sipos Elemér (1926), Somi Balázs (1903), Szarka József (1904), Tóth József (1913).

Elesett honvédek: ***Bodnár József (1912)[401], ***Daróci Sándor (1915), ***Derceni Béla (1912), ***Farkas Bertalan (1912), ***Füzesi Bertalan (1912), ***Füzesi Elemér (1919), ***Füzesi Gyula (1918), ***Füzesi István

[397] *Ukrajna Emlékkönyve,* 120. old.

[398] SZEpB-archívum, Kun Balázs adatközlő levele, 1991. április 2.

[399] U.o., Baran Zoltán és Kovács István adatközlő levele.1990. június 15.

[400] Füzesi Magda: *Táj gesztenyékkel.* Versek. Hatodik Síp – Mandátum, Budapest–Beregszász, 1998, 19-20. old.

[401] A ***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették a nagyberegi áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#nagybereg

(1915), ***Géczi Béla (1921), ***Géczi Sándor (1921), ***Giligor Balázs (1912), ***Horváth József (1916), Horváth Géza (1907), ***Jani Pál (1918), ***Juhai Béla (1921), ***Kocsi Tihamér (1913), ***Kovács Gyula (1920), ***Kun Béla (1920), ***Lakatos Bálint (1919), Lakatos Balázs, ***Lakatos Sándor (1905), ***Mester Lajos (1921), ***Nagy Gyula (1913), ***Nyilas Béla (1922), ***Papp Elemér (1924), ***Smer József (1904).

Nagybégány

Lakossága 1944-ben 1 434 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 6-án összeállított két különálló helyhatósági (Nagybégányi Községi Népbizottság, elnök Mező Miklós, titkár Laki Sarolta) lista alapján *„219 polgár tartózkodott hadifogságban."* Az 1. sz. lista 94 katona (1901–1923) nevét tartalmazza, akik a hozzátartozók közlése szerint ismeretlen helyen kerültek hadifogságba. A 2. sz. listán 125 elhurcolt civil (1897–1927) neve szerepel, a bejegyzés szerint mindegyikük tartózkodási helye *„Szolyva, 1944. XI. 18."* Közöttük a legfiatalabbak: a 15 éves Orosz Béla (1929. VI. 14.) és a 17 éves Mezei Bertalan (1927. XI. 24.); a legidősebbek: Turóczy Bertalan (1896), Lázár József (1897), Orosz Béla (1898), Lázár Mihály (1898). Lázár Mihály kivételével mind odahaltak. Az adategyeztetések alapján 94 katona közül 20 fő harctéren esett el, 74 fő ismeretlen helyen szovjet hadifogolytáborba került. A túlélők szerint 125 katonaköteles férfit hurcoltak el, közülük 70 hazatért, 55 fő különböző lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor és Novij Szambor) halt meg. 10 főt koncepciós perbe fogtak. A regisztráció során eredeti nemzetiségüket megtagadó férfiakat nem vitték el. A Vörös Hadseregbe önkénteseként jelentkezők további sorsáról nincs adat. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 75 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött: Hankáné Homoki Edit[402] és a túlélők egy csoportja. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv-1993 részére), összeállították a mártírok és a túlélők névsorát. Kezdeményezésükre a település lakosságának agilis tagjai 1989. október 31-én a temetőben kopjafát, 1990-ben, a falu központjában emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Andrási István (1904), Bence István (1897), Bezzeg Imre (1921), Bezzeg János (1900), Bezzeg János (1925), Bezzeg József (1926), Bíró Sándor (1905), Bonyár Dezső (1911), Borsos József (1904), Botos Albert (1900), Fekete Lajos (1909), Fekete Miklós (1926), Gajdos Endre (1924), Gajdos Gyula (1907), N. Gajdos István (1923), P. Gajdos István (1924), F. Gajdos János (1903), N. Gajdos János (1918), Á. Gajdos József (1926), P. Gajdos Sándor (1903), Kocsis Imre (1907), Kocsis István (1900), Kopasz Lajos (1920), Kopasz Bertalan

[402] SZEpB-archívum, Hankáné Homoki Edit adatközlő levele, 1989. október 31.

(1925), Karakab József (1924), Karakab Sándor (1925), Kovács Ferenc (1900), Köblös Károly (1902), Lázár József (1897), Lázár Sándor (1919), G. Mezei Bertalan (1927), G. Mezei Sándor (1901), Mindák József (1919), Orosz Bertalan (1924), Pécsi Lajos (1900), Rácz Bertalan, Remecki András (1901), Sas Ferenc (1924), Síró Bertalan (1912), Sütő József (1911), Szabó Aladár (1917), Szabó Gerics Béla (1925), Szabó Miklós (1924), Szolnoki Zoltán (1910), Szurnyák Lajos (1921), Szurnyák Sándor (1902), Tompa Sámuel (1906), Tompa Tamás (1904), Tóth Bertalan (1905), Tóth János (1901), H. Tóth József (1926), Zs. Tóth József (1912), Turóczy Bertalan (1896), Turóczy Tibor (1925), Varga Bertalan (1897).

Elesett hovédek: Borbély János (1914), Butyok János (1916), Fekete Bertalan (1913), Fekete Imre (1909), Gajdos Benjamin (1908), P. Gajdos József (1910), Gerics József (1908), Herengu Ferenc (1911), Herengu József (1908), Hurnyi Lajos (1923), Kozma Károly (1918), Méhes János (1909), Olcsvári János (1921), Orosz József (1912), Papp Vince (1920), Pécsi Miklós (1904), Punyku István (1897), Rácz Lajos (1912), Tompa Sándor (1921), Varga Bertalan (1921).

Nagy- és Kisbakos (Szvoboda)

Lakossága 1944-ben 868 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 6-án összeállított egységes helyhatósági (Bakosi Községi Népbizottság) lista alapján 170 polgár tartózkodott hadifogolytáborban. A névsorban feltüntetett 70 katona (1903–1923) a hozzátartozók értesülése szerint Romániában, Magyarországon és Németországban „orosz fogságba" került. 100 elhurcolt civil (1895–1926) a bejegyzések szerint Szamborba került. A katonák közül 5 fő harctéren esett el, 65 fő szovjet fogságba került. A túlélők szerint 43 katonaköteles férfit hurcoltak munkatáborba, közülük 31 hazatért, 12 (LIMES: 11) fő különböző lágerekben halt meg: Orsa (10), Szambor (1) és Kraszno-Lucs (1). 1946–1947. között az orsai lágerből 12, a szambori és kraszno-lucsi lágerből 2 fő tért haza. Cséka Béla (1912) túlélő 1954-ig raboskodott a porkomeni lágerben. A magukat ruszin/ukrán vagy szlovák nemzetiségűnek valló férfiak közül 62 fő a Vörös Hadsereg önkéntese lett, közülük harcban esett el Kun Árpád (1922), Nagy János (1923), Andrij Horvát (1904), Szerafim Bedzir (1923), Ivan Dzsanda (1913), Sztefan Dorockij (1923), Ivan Mihalycsics (1926), Vaszil Prisztaja (1916) és Tyihon Prisztaja (1922). A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 26 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Bagu Balázs és id. Szathmáry István.[403] 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok

[403] SZEpB-archívum, Bagu Balázs és id. Szathmáry István adatközlő levelei, 1990. június 12., 13., 15.

(11), az elesett honvédek (5) és a túlélők (32) névsorát. Kezdeményezésükre a település lakossága 1991. november 24-én köztéri emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Bara András (1898), id. Kovács Imre (1899), ifj. Kovács Imre (1926), Kovács József (1898), Kovács Károly (1898), *Lázár Mihály (1903)[404], Misák Ferenc (1901), Petró András (1908), Revák István (1924), Soós Gábor (1895), Tokár József, Tóth Lajos (1910).

Elesett honvédek: Bara Ferenc (1922), Bercik János (1921), Kun Béla (1921), Sándor János (1922), Szincsák János (1921).

Nagyborzsova

Lakossága 1944-ben 1 058 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 3-án összeállított egységes helyhatósági (Borzsovai Községi Népbizottság) lista alapján *„175 polgár tartózkodott hadifogolylágerekben."* A névsor elején a Szolyvára hurcolt civilek (1895–1926) neve szerepel, 145 fő. Utána 30 (42) katona (1905–1923) következik, akik ismeretlen lágerben tartózkodtak. A felmérések szerint a katonák közül 6 fő harctéren esett el, 24 (36) fő ismeretlen helyen szovjet hadifogolytáborba került. A túlélők szerint 1944. november 19-én 133 katonaköteles férfit vittek el szekérrel. Először Beregszászban (Bocskai utcai iskola) őrizték, majd tovább vitték őket Szolyvára. Közülük 50 fő hazatért, 83 (LIMES: 62) fő különböző lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor és Novij Szambor) halt meg. A 19 éves, nagybeteg Huszti Jánost hazaengedték a szolyvai lágerből, de útban hazafelé meghalt. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 89 fő. Borbély Sándor adatokat közölt Gál Ferencről (1907), aki a túlélők szerint Szolyván halt meg.[405]Az adatgyűjtésben közreműködött: Búzási István, Darcsi Sándor és Homoki Zoltán.[406] 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elhurcoltak (133), a mártírok (78), az elesett honvédek (6), a katonai szolgálatot teljesítők (82) és a túlélők (52) névsorát. Kezdeményezésükre, a település lakossága összefogásának köszönhetően 1989. december 3-án a temetőben kopjafát, 1990-ben köztéri emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére. Az 1991. március 1-i felmérés szerint az elhurcoltak közül 20 fő még élt.

Mártírok: Álló Ferenc (1902), Balog János (1906), Bányi Bertalan (1895), Benkő Árpád (1900), Benkő Bertalan (1914), Benkő Béla (1925), Benkő Béla

[404] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak listájára: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#nagyeskisbakos

[405] SZEpB-archívum, Borbély Sándor adatközlő levele, 1991. február 3.

[406] U.o., Homoki Zoltán és Darcsi Sándor adatközlő levele, 1989. november 24.

I. (1906), Benkő Elemér (1906), Benkő Gyula (1916), Benkő János (1896), Benkő László (1913), Bikfalvi József (1925), Butka Béla (1924), *Cselle Béla (1912)[407], *Cselle István (1909), *Cselle Pál (1924), *Cséke Lajos (1902), Darcsi Zoltán (1924), Egri Lajos (1912), Ember Lajos (1913), Farkas Lajos (1898), Forgács Sándor (1920), Fornosi Endre (1904), Fuscsics József (1925), Gaál Ferenc (1907), Gaál Gyula (1897), id. Gondi Károly (1893), ifj. Gondi Károly (1920), Hegyi Miklós (1899), *Holozsi Sándor (1919), Homoki János (1909), Homoki Sándor (1904), Horváth Antal (1915), Horváth Gábor (1896), *Huszti János (1925), Jakab Antal (1921), Kaluja Bertalan (1908), Kaluja Gyula (1912), Kaluja János (1895), Kaluja Károly (1914), Kálmán Béla (1926), Kelnik Béla F. (1923), Kelnik Béla K. (1926), Kende Gáspár (1900), Kende Zsigmond (1915), Kerekes Elek (1910), Kertai Pál (1906), *Lipcsei János (1919), Lovasi Béla (1913), Lőrinc Károly (1911), Lukács Miklós (1904), Lupcsó Endre (1912), Makkai Gusztáv (1905), Mándi Bertalan (1922), Mándi Pál (1903), Mándi Zoltán (1896), Melika János (1903), Molnár Sándor (1907), Nagy Elek (1904), Nagy Endre (1905), Nagy Ferenc (1902), *Nagy József (1904), Nagy Sándor (1909), Orosz István (1896), Osztermuth Ede (1926), Papp József (1926), Páva Jenő (1925), Pörge Imre (1910), Puskás Ferenc (1921), Puskás Lajos (1925), *Sipos Endre (1905), *Simon József (1906), *Sipos István (1910), *Siti Mihály (1904), *Sütő Kálmán (1896), *Székely Kálmán (1915), *Sztrain Ferenc (1925), *Tari Bálint (1900), *Tari Endre (1903), *Tompa József (1901), *Tóth Károly (1904), *Tóth Lajos (1898), *Zéman Ede (1898).

Elesett honvédek: Baka Béla (1913), Hegedüs Sándor (1908), Kálmán Ferenc (1919), Lupcsó Gyula (1913), Molnár Lajos (1909), Szabó András (1919).

Nagymuzsaly

Lakossága 1944-ben 2 215 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 4-én összeállított egységes helyhatósági (Muzsalyi Községi Népbizottság) lista alapján *„289 polgár tartózkodott hadifogságban."* A listán feltüntetett 74 katona (1900–1924) közül a hozzátartozók közlése szerint egyesek a romániai Foksány, a többiek a magyarországi Cegléd, Makó, Budapest, Sárospatak, Szentes, Esztergom, Barabás, Székesfehérvár, Kiskunfélegyháza, Miskolc, Tapolca, Szombathely, Zalaegerszeg településen került hadifogságba. 215 civilt (1890–1926) a bejegyzések szerint Szolyvára és Szamborba hurcoltak el. A legidősebbek: Kusztai Ferenc (1890), Pál Sándor (1895), Dabóczy Dániel (1895); a legfiatalabbak: Petróci Imre (1926), Markó

[407] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak listájára: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#borzsova

István (1926), Branilla István (1926). Az adategyeztetés alapján a katonák közül 20 fő elesett a fronton, 54 fő hadifogságba került. A túlélők felmérése szerint is 215 főben meghatározott katonaköteles férfit Szolyvára, onnan más munkatáborokba hurcolták, közülük 84 hazatért, 131 (LIMES: 129) fő Szolyván, Sztarij Szamborban, Novij Szamborban és a belorussziai Boriszovban halt meg. Estók István helyi református lelkész kutatása szerint az 1947-ben letartóztatott Narancsik Imre[408] (Csallóközaranyos, 1904 – Irkutszk, 1947), a község neves református lelkésze, helytörténész, lapszerkesztő, teológiai tanár is koncepciós per áldozata lett. Családját kiűzték a parókiából, ahová bizonyos Popov nevű határőr-alezredest költöztettek be. Az eredeti nemzetiségüket megtagadó férfiakat nem vitték el. A Vörös Hadseregbe jelentkező önkéntesek közül harcban esett el Olinec Péter (1925), Szikora Sándor (1913), Ficaj Miklós (1921), Mihajlo Berezsnik (1919) és Ivan Plesa (1921). Az 1. Csehszlovák Hadtest katonájaként harcban esett el a zsidó származású Sámuel József (1919) és Steinberger Herman (1923).[409] A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 158 fő. Nagy János muzsalyi lakost 1944. decemberében irányították hadifogolytáborba, ahonnan 1946. februárjában szabadult, később rehabilitálásért folyamodott az illetékes hatóságokhoz.[410] Felkért adatközlő Verebes Erika[411] és a túlélők egy csoportja. 1989–1993.-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993. részére), összeállították a mártírok (128) és a túlélők (92), valamint az adatgyűjtés idején még élő elhurcoltak (34) névsorát. Kezdeményezésükre a település lakossága 1989. novemberében a temetőben kopjafát, a falu központjában emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Almási Gusztáv (1920), Almási Károly (1903), Almási Pál (1925), Bobik László (1916), Bakó Elek (1911), dr. Bereczky Gusztáv (1921), Bereczky György (1903), Beregszászi Gusztáv (1911), Beregszászi István (1910), Beregszászi Lajos (1905), Beregszászi Miklós (1895), Beregszászi Pál (1914), Birta Gábor (1908), Bodnár Sándor (1900), Bonyár Dezső (1910), Csipő András (1910), Csipő Ferenc (1919), Dobóci Dániel (1895), Dancs Ferenc (1909), Debreceni Balázs(1907), Debreceni István (1907), Delegán György (1907), Dóka Endre (1908), Ekk István (1915), Fiser Ferenc (1905), id. Fiser Géza (1895), ifj. Fiser Géza (1928), Fring Pál (1903), Gönci István (1903), Grica Sándor (1915), Homoki Sándor (1925), id. Horváth Pál (1898),

[408] A mártír lelkészről Muzsalyban református könyvtárat neveztek el, nevét Beregszászban és Szolyván felvésték a mártírok emléktáblájára.

[409] *Ukrajna Emlékkönyve,* 124. old.

[410] SZEpB-archívum, Nagy János kérvénye. Muzsaly, 1990. december 15.

[411] U.o., Verebes Erika adatközlő levele, 1989. november 28. A mártírok ukrán nyelvű névsorát Kovács P., a Muzsalyi Községi Tanács elnöke aláírásával hitelesítette.

ifj. Horváth Pál (1925), Hunyadi István (1924), Hurcik József (1911), Iváncsik Sándor (1907), Juhász István (1925), Kenéz Ferenc (1903), Keresztesi–Gazda Béla (1924), Kertész Sándor (1900), Kis György (1904), Kis István (1925), Kis Pál (1901), Kis Sándor (1909), Kis Sándor (1925), Kocsis Bálint (1904), Kocsis Pál (1904), Kocsis Sándor (1908), Kovács Bertalan (1911), Kovács Imre (1899), Kovács István (1909), Kovács Lajos (1911), Kovács Sándor (1924), Kövér Ferenc (1923), Kövér János (1925), Kremer Gusztáv (1910), Kun Ferenc (1906), Lengyel András (1913), Lizák István (1924), Lőrincz Sándor (1914), Lőrincz Tamás (1900), ifj. Lőrincz Tamás (1926), Marinka István(1911), Markó József (1918), Matyola József (1914), Máté András (1900), Máté Endre (1894), Máté János (1900), Máté Sándor(1902), Máté Sándor (1903), Miklósi Béla (1925), Mikó Gusztáv (1915), Moldován György (1911), Mohacsek István (1903), Nagy Endre (1900), Nagy János András (1901), Nagy Ferenc (1904), Nagy Imre (1905), Nagy István (1905), Nagy János (1896), Nagy József (1900), Nagy Sándor (1902), Naroncsik Imre (1907), Olcsvári János (1904), Orgován Mózes (1904), Papp Pál (1911), Pataki Gusztáv (1902), Pataki Károly (1926), Pataki Sándor (1906), Pál Sándor (1895), Pálfi József (1925), Pető János (1903), Pető Lajos (1908), Pető Mihály (1912), Popovics János (1895), Pók István (1920), Pók Miklós (1925), Pusztai Béla (1918), Pusztai Ferenc (1890), Réti János (1906), Ruscsák János (1897), Ruscsák Mihály (1925), Salánki János (1895), id. Seres Antal (1899), ifj. Seres Antal (1926), Simon Dezső (1925), Szabó Mihály (1900), Szatmári Pál (1922), Sztreha Gyula (1925), Sztreha János (1902), Tarpai János (1900), Tarpai Mihály (1914), Tóth Balázs (1903), Tóth Elemér (1924), Tóth Lajos (1907), Tóth Lajos (1926), Tóth Menyhért (1900), Tóth Móricz (1926), Tóth Sándor (1900), Tóth Zoltán (1925), Tüzes Balázs (1926), Tüzes Béla (1925), Tüzes János (1909), Tüzes József (1915), Tüzes Sándor (1903), Varga Boldizsár (1895), Varga Lajos (1911), Varjú Sándor (1902), Váci Lajos (1910), Veréb Lajos (1910).

Elesett honvédek: Almási Pál (1921), Aszicsák Pál (1920), Bodnár István (1921), Gerics András (1910), Kaluja Károly (1916), Kremer Menyhért (1921), Kenéz József (1922), Májercsik Béla (1922), Májercsik Elek (1919), Mándi József (1912), Mészáros István (1919), Nagy András (1921), Puskás Pál (1919), Szabó Péter (1923). Szegedi István (1910), Szilágyi Jenő (1920), Tüzes Mihály (1913), Tóth Pál (1906), Varga János (1920), Vass János (1920).

Rafajnaújfalu

Lakossága 1944-ben 814 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 5-én összeállított két különálló helyhatósági (Rafajnaújfalui Községi Népbizottság) lista alapján összesen 93 férfi tartózkodott hadifog-

ságban. Az 1. sz. lista szerint 48 *„Zakarpatszka Ukrajinai polgár* (1900–1923) *még hadifogságban, ismeretlen helyen van."* A 2. sz. lista szerint *„Rafajlovó község 45 (1896–1926) földművese koncentrációs lágerben, illetve táborban ismeretlen helyen tartózkodik."* A legidősebbek: Lénárt István (1896) és Novák János (1899); a legfiatalabbak: Demeter Androsin-Andor (1926) és Molnár József (1926). Az adategyeztetések alapján a katonák közül 7 fő harctéren esett el, 41 fő ismeretlen helyen szovjet hadifogolytáborba került. A katonaköteles férfiakat november 18-án Szolyvára hurcolták, közülük 34 hazatért, 11 fő különböző lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor, Novij Szambor, Orsa, Mogiljov, Vityebszk, Boriszov) halt meg. Részlet Demeter Ferenc visszaemlékezéséből: *„ A 3 napos munkára egyszerre vittek el bennünket, előbb Orsára, onnét Vityebszkbe, majd 1946 nyarán Mogiljovba kerültem. 1946. október 5-én jöttem haza, sok társam ott maradt örökre, aki még élt, tovább dolgoztatták. Az én tudomásom szerint innét 24-et Orsára, 16 személyt pedig Boriszovba vittek, a lágerben 10-en haltak meg, még egy páran élünk, de most is érezzük a láger nyomát."*[412] Az eredeti nemzetiségüket megtagadó férfiakat nem vitték el. Bihari Tivadar a háromnapos munkára hurcoltak nevében kárpótlást követelt.[413] Néhányan a Vörös Hadsereg önkéntesei lettek, velük kapcsolatban áldozatokról nincs adat. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 18 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Demeter Ferenc és Fejes Sándor. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok és a túlélők névsorát. Az 1990. január 8-i adatok szerint az egykori elhurcoltak közül 10 fő még életben volt. Az adatgyűjtők kezdeményezésére, a település lakossága összefogásának köszönhetően 1991. szeptemberében a református templom kertjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Antal Gyula (1908), Antal Sándor (1915), Antal Zsigmond (1925), Barta Dániel (1908), Barta Vince (1914), Bimba Béla (1914), KM. Hegedűs Lajos (1900), A. Hegedűs Zsigmond (1925), Hete Lajos (1924), Molnár Géza (1915), Ványi Gyula (1926).

Elesett honvédek: Antal Áron (1916), Bahus Dezső (1913), I. Demeter Károly (1919), M. Demeter Károly (1916), P. Hegedűs Áron (1910), Lénárt Ferenc (1914), Vass József (1914).

Sárosoroszi

Lakossága 1944-ben 798 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 3-án összeállított egységes helyhatósági (Oroszi Községi

[412] SZEpB-archívum, Demeter Ferenc adatközlő levele, 1992. október 2.
[413] U.o., Bihari Tivadar adatközlő levele, 1991. július 30.

Népbizottság, elnök Brekóczky Károly, a titkár neve olvashatatlan) lista alapján 124 férfi volt távol a lakhelyétől, köztük 48 katona (1900–1925) és 76 elhurcolt civil (1895–1926). Az adategyeztetések alapján a katonák közül 21 fő harctéren esett el, 27 (19) fő ismeretlen helyen szovjet hadifogolytáborba került. A katonaköteles férfiakat november 18-án Szolyvára hurcolták, közülük 35 hazatért, 41 fő különböző lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor, Novij Szambor, Orsa, Mogiljov, Vityebszk, Boriszov) halt meg. A túlélők felmérése szerint 84 katonaköteles férfit hurcoltak el háromnapos munkára. Számításuk szerint 43 hazatért, 41 (LIMES: 63) fő meghalt a lágerekben. Az eredeti nemzetiségüket megtagadó férfiakat nem vitték el. Néhányan a Vörös Hadsereg önkéntesei lettek, közülük Ivan Kosuba (1898) nyomtalanul eltűnt. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 63 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Sebi András[414] és a túlélők egy csoportja. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok és a túlélők névsorát. Kezdeményezésükre a település lakosságának képviselői 1989. november 18-án a temetőben kopjafát, 1990. július 26-án a római katolikus templom kertjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Barkaszi Bertalan, Bundovics Imre (1905), Fehér József (1909), Gáti Lajos (1907), Gyurkó Balázs, Gyurkó József, Gyurkó Sándor (1924), Héder Antal (1903), Héder Béla (1910), Héder Mihály (1918), Héder Pál (1902), Jankócki János (1911), Juhász Ferenc, Koncz András (1900), Lőrincz Bertalan (1912), Lőrincz Károly (1907), Mihók István (1917), Mihók József (1910), Orosz András (1908), Pataki József (1899), Pisták Mihály (1905), Pisták Péter (1895), Pógyor Andor (1923), Pógyor István (1925), Pógyor József (1895), Pógyor Károly (1898), Salánki János (1898), Sebi István (1898), Sebi Károly (1901), Szabó Károly (1902), Székely Zsigmond (1901), Szircsák József (1901), Szircsák Károly, Szólics Károly (1924), Szólics Sándor, Tóth István (1911), Tóth János, Tóth Miklós (1919), Trill Imre, Varju István (1905), Vilicsku István (1913), **Bábel Béla[415].

Elesett honvédek: ***Barkaszi István (1914)[416], ***Bábel Imre (1896), ***Bábel Károly, ***Bábel Sándor (1920), ***Brekóczki József (1905), ***Bundovics András (1907), ***Bundovics Béla (1913), ***Csurman János (1904), ***Doma Zsigmond (1908), ***Doma József (1922), ***Drótár József (1923), ***Filep Péter (1911), ***Filep Sándor, ***Gál András (1925), ***Gál

[414] SZEpB-archívum, Sebi András adatközlő levele, 1990. július 26.

[415] A**-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel a sárosoroszi áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#sarosoroszi

[416] A ***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették a sárosoroszi áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#sarosoroszi

Ferenc, ***Genczu János, ***Hagymás József (1908), *** Hagymás Károly (1922), ***Héder Sándor (1912), ***Pógyor Lajos (1915), ***Sima József (1909).

Tiszacsoma

Lakossága 1944-ben 718 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 4-én összeállított egységes helyhatósági (Csomai Községi Népbizottság, elnök Popovics Károly, titkár Beca I.) lista alapján 110 *„Zakarpatszka Ukrajinai polgár még hadifogságban van."* Közülük 53 (1896–1926) „munkatáborban", 53 fő (1898–1926) „hadifogolylágerben", egy zsidó család tagjai bizonyíthatóan „német lágerben": Berger Mózes (1861), Berger Mózesné (1866), Berger Ernő (1931), Berger Simon (1903). Felmérésünk szerint 106 katonaköteles férfi közül 53 fő katona volt, köztük a legidősebb Tóth Lajos (1898). 5 fő elesett a fronton, 48 fő hadifogságba került. A munkatáborba hurcolt 53 férfi között a legidősebb Kosztyu Péter (1896), Papp Péter (1897), Nagy Károly (1897), Jakab István (1898), Tóth Lajos (1898), Kosztyu János (1899), a legfiatalabb: Ábrány Béla (1926), Pősze Zoltán (1925), Nagy Károly (1924) volt. Hazatért 12 fő, a lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor, Novij Szambor) meghalt 41 (LIMES: 46) fő. Az eredeti nemzetiségüket megtagadó férfiakat nem vitték el. A Vörös Hadseregbe és az I. Csehszlovák Hadtestbe jelentkezett önkéntesek közül 4 fő harcban esett el: Mihajlo Kikina (1926), Vaszil Popovics (1916), Papp József (1898), illetve Adalbert Babinec (1925).[417] A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 50 fő. A adatgyűjtésben közreműködött Pősze Attila[418] és a túlélők egy csoportja. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok (40) és a túlélők (74) névsorát. Kezdeményezésükre a település lakosságának önzetlen képviselői 1990. július 15-én a temetőben kopjafát emeltek (Ruszin Ferenc és Bakancsos László kivitelezésében) a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Ábrány István (1915), Ábrány Sándor (1913), Babinec Béla (1925), Babinec Mihály (1911), Bakancsos Elek (1903), Bányász József (1908), Beca András (1906), Csuha Dezső (1905), Dobronyi Bálint (1904), Fekete Miklós (1901), Fekete Miklós (1914), Jakab Albert (1924), Jakab Elek (1905), Jakab István (1898), Jakab Mihály (1923), Kosztyu János (1907), Kosztyu János (1921), Kosztyu József (1901), Kosztyu Mihály (1905), Kosztyu Péter (1896), Kovács Miklós (1914), Molnár Endre (1913), Nagy Károly (1897), Nagy Károly (1913), Nagy Károly (1924), Pallagi András (1922), Pallagi Sándor

[417] *Ukrajna Emlékkönyve,* 125. old.
[418] SZEpB-archívum, Pősze Attila adatközlő levele. 1991. február 8.

(1925), Papp Imre (1923), Papp Péter (1897), Pál József (1924), Popovics József (1921), Pősze Péter (1910), Ráti Gyula (1906), Ruszin Bálint (1902), Szérceg Elek (1911), Szuhán József (1905), Tóth István (1902), Tóth József (1901), Tóth Lajos (1896), Varjú Bertalan (1910), Virosztek József (1923).

Elesett honvédek: ***Jakab Béla (1924)[419], ***Gerics Miklós (1921), ***Papp György (1901), ***Papp József (1912), ***Popovics László (1916).

Újbátyú

Nagybakoshoz tartozik. Lakossága 1944-ben 450 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Bagu Balázs és a túlélők közös felmérése szerint 18 katonaköteles lakost november 18-án Szolyvára hurcoltak, ebből 8 fő hazatért az orsai és a boriszovi lágerből: Baksa Mihály (1908), Dicsi János (1920), Horváth Ferenc (1922), Rácz István (1886), Révész Mihály (1907), Szabó János (1910), Tóth András (1897) és Tuba János (1904). 10 (LIMES: 11) fő meghalt különböző lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor, Novij Szambor, Orsa, Boriszov). A II. világháború frontjain elesett 2 fő (Lip, Románia). A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 12 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Bagu Balázs[420] és id. Ember Balázs. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok és a túlélők névsorát.

Mártírok: Bakó Mihály (1906), Baraté András (1897), Baraté János András, Barkaszi Sándor (1896), Horváth Ferenc (1922), Pál Ferenc (1901), id. Simon János (1898), ifj. Simon József (1925), Tamási Ferenc (1904), Tóth János (1905), **Lázár Mihály[421].

Elesett honvédek: Borcsik Ferenc (1904), Ember Péter (1917).

Zápszony

Lakossága 1944-ben 1 020 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. A járási népbizottság körlevelét megelőzve, a Zápszonyi Községi Népbizottság már 1945. március 2-án összeállította az egységes helyhatósági listát, amelynek alapján 53 *„személy hadifogolylágerben tartózkodott.”* A túlélőkkel együtt feldolgozott névsorban 33 katona (1904–1923) és 20 elhurcolt katonaköteles férfi neve szerepel. A katonák közül 13 fő elesett a háborúban, 20 fő hadifogságba került. A katonaköteles civileket (1898–1923) az 1944. november 18-i második regisztrálás után Szolyvára hurcolták, közülük 10 fő hazatért, 10 fő meghalt különböző

[419] A ***gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették a tiszacsomai áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#tiszacsoma

[420] SZEpB-archívum, Bagu Balázs adatközlő levelei, 1990. június 18., szeptember 1.

[421] A **-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel az újbátyúi áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_bereg.html#ujbatyu

lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor, Novij Szambor). A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 23 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött id. Tóth Mihály és Brenzovics László.[422] 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok és a túlélők, valamint az akkor még élő egykori elhurcoltak névsorát. Kezdeményezésükre, a település lakossága összefogásának köszönhetően 1991. augusztusában, a falu központjában emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Buda János (1906), Csernáti Pál (1907), Gerics József (1926), Szabó Gábor (1917), Szabó Imre (1924), Szabó Sándor (1907), Tóth András (1926), Tóth Sándor (1924), Turóczi István (1923), Varga Sándor (1924).

Elesett honvédek: Balla Dániel (1916), Buda Gyula (1921), Buda Sándor (1918), Fekete Károly (1914), Gazdag Ferenc (1919), Szabó János (1919), Szatmári Béla (1919), Szatmári Mihály (1911), Turóczi Benjamin (1916), Turóczi Béla (1911), Turóczi Ferenc (1907), Turóczi József (1920), Turóczi Sándor (1916).

ILOSVAI JÁRÁS

(5 település)

27. táblázat

№	Közigazgatási egység	1945. júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civil, 1944. XI. 18. – 1944. XII.	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilek (SZEpB/ LIMES)	Harcban elesett honvédek	A szovjetek oldalán harcban elesett önkéntesek	Veszteség összesen
1.	Bilke	-	-	-	-	10	26	36

[422] SZEpB-archívum, id. Tóth Mihály és Brenzovics László adatközlő levele, 1990. május 26. A falu mártírjainak ukrán nyelvű névsorát (10 fő) Tóth L. B., a Zápszonyi Községi Tanács elnöke 1990. február 3-án bélyegzővel hitelesítette.

2.	Boród	-	-	-	-	3	17	20
3.	Dolha	-	-	-	-	4	33	37
4.	Ilonca	-	-	-	-	7	36	43
5.	Ilosva	-	-	-	-	1	16	17
Egyéb településeken		-	-	-	-	-	442	442
Összesen a járás 44 településén		**-**	**133**	**-**	**-**	**25**	**570**	**595**
Ebből németek a járás 10 településén			**133** (69 férfi, 64 nő)					

Bilke

A több mint 6 000 lakosú településen szórványban élnek magyarok. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. A szovjet városparancsnokság 2. számú parancsára 1944. november 14-18. között lezajlott regisztrációk során a katonaköteles férfiak ruszinnak/ukránnak és szlováknak vallották magukat. A fiatalok közül 64 fő a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Közülük harcban elesett 26 fő, ebből egy csehszlovák katona volt. Egy zsidó (Strugovics Sámuel, 1912) kivételével valamennyien ukránok/ruszinok voltak.[423] Szovjetellenesség vádjával az NKVD itt is letartóztatta az 1938–1944 közötti magyar közigazgatás tisztségviselőit, akiket koncepciós perben ítéltek el. Bencze György (1885) magyar parlamenti képviselőt, gazdálkodót, az AFSZ vezető autonómista politikusát, akit a hitélet terén kifejtett buzgalmáért a pápa Szent Gergely-renddel tüntetett ki, a Bródy-perben 10 évi kényszermunkára ítélték, Szibéria egyik lágerében halt meg. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 10 fő elesett a fronton.

Elesett honvédek: Bereznai László (1921), Cibelenykó Mihály (1917), Deskó János (1911), Kebeles László (1921), Levdár Péter (1904), Mihalega György (1912), Popgyoknik József (1909), Papp Károly (1915), Szimkánics Sándor (1913), Váradi László (1918).

Koncepciós per áldozata: Bencze György (1885).

Boród

Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Egy-két magyar család lakott itt. A szovjet városparancsnokság 2. számú parancsára 1944. november 14-18.

[423] *Ukrajna Emlékkönyve,* 211-213. old.

között lezajlott regisztrációk során a katonaköteles férfiak ruszinnak/ukránnak és szlováknak vallották magukat. A fiatalok közül többen a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntesei lettek. Közülük harcban elesett 17 fő, ebből 2 fő csehszlovák katona volt.[424] A magyar hadseregben harcoló katonák közül 3 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 20 fő.

Elesett honvédek: Bobinecz György (1920), Bródi Mihály (1922), Kosztyamnecz János (1915).

Dolha

Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Itt szórványban élnek magyarok. A szovjet városparancsnokság 2. számú parancsára 1944. november 14-18. között lezajlott regisztrációk során a katonaköteles férfiak ruszinnak /ukránnak és szlováknak vallották magukat. A fiatalok közül 36 fő a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Közülük 12 fő tért haza. Harcban elesett 33 fő, közülük 8 fő csehszlovák katona, egyikük szlovák nemzetiségű volt.[425] A magyar hadseregben harcoló katonák közül 4 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 37 fő.

Elesett honvédek: Bobinecz György (1915), Hofinecz János (1921), Kertész László (1919), Sztaroszta László (1921).

Ilonca

Az 5 607 fős településen élő magyarok száma közel 200 fő. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. A szovjet városparancsnokság 2. számú parancsára 1944. november 14-18. között lezajlott regisztrációk során a katonaköteles férfiak ruszinnak/ukránnak és szlováknak vallották magukat. A fiatalok közül 82 fő a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Harcban elesett 36 fő, közülük 4 fő a csehszlovák hadtest katonájaként. A ruszin/ukrán nevek között magyar családnevek is vannak: Kapitány, Lengyel, Pálos stb.[426] A magyar hadseregben harcoló katonák közül 7 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert magyar vesztesége 43 fő.

Elesett honvédek: Bandurovics Mihály (1918), Bulátka László (1922), Csopa György (1902), Halinec Ferenc (1920), Kobászka Demeter (1911), Lyasko Elek (1911), Tamás Simon (1916).

Ilosva

Lakossága 1944-ben 5 000 fő, ebből közel 300 magyar volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. A szovjet városparancsnokság 2. számú parancsára

[424] *Ukrajna Emlékkönyve*, 214-215. old.
[425] U.o., 221-223. old.
[426] U.o., 127-229. old.

1944. november 14-18. között lezajlott regisztrációk során a katonaköteles férfiak ruszinnak/ukránnak és szlováknak vallották magukat. Sokan önkéntesnek jelentkeztek a Vörös Hadseregbe és az 1. Csehszlovák Hadtestbe. Közülük harcban elesett 16 fő, ukrán/ruszin lakos, ebből 3 fő a csehszlovák hadtest katonájaként; egyikük Magyarország belső területére ledobott ejtőernyős felderítő volt.[427] A magyar hadseregben harcoló katonák közül 1 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 17 fő.

Elesett honvéd: Matisinec László.

MUNKÁCSI JÁRÁS

(9 település)

28. táblázat

№	Közigazgatási egység	1945. júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civil, 1944. XI. 18. – 1944. XII.	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilek (SZEpB/ LIMES)	Harcban elesett honvédek	A szovj. old. elesett	Veszteség összesen
1.	Barkaszó	106	106	26	80	-		80
2.	Beregrákos	173	173	109	64/ 87	27	38	129
3.	Csongor	300	300	199	101/102	22		123
4.	Dercen	402	402	330	72	26		98
5.	Fornos	42	42	22	20/17	15		35
6.	Ignéc					2	38	40
7.	Izsnyéte	172	159	119	40/51	13	6	59
8.	Munkács	772	251	101	152/149	29	140	321
9.	Szernye	266	203	169	34/48	14	2	50
Egyéb települések			-				656	656
Összesen a járás 66 településén		**2 233**	**1 636** Németekkel: **2 003** (96 férfi, 271 nő)	**1 075**	**563/ 454**	**148**	**880**	**1 591**

[427] U.o., 210-211. old.

A táblázat szerint a járás 11 településéről 367 németet, 96 férfit és 271 nőt internáltak; a Kárpátaljai Újjászületés Német Szövetség adatközlői szerint viszont 2 000 férfit és 250 nőt vittek el jóvátételi munkára.

Barkaszó

Lakossága 1944-ben 1 680 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint 106 katonaköteles férfit az 1944. november 13. – november 18. közötti regisztrálás után, november 18-án Szolyvára hurcoltak, közülük 26 fő hazatért, 80 fő meghalt különböző lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor, Novij Szambor). A lista tartalmazza a II. világháborúban elesettek katonák nevét is. 3 lakost koncepciós perbe fogtak, közülük 1 főt halálra ítéltek és kivégeztek. A magukat szláv nemzetiségűnek valló férfiakat nem vitték el. Gedeonné Balogh Piroska[428] és testvére, Vargáné Balogh Erzsébet megerősítette, hogy édesapjuk, Balogh Ferenc (1898) a szolyvai lágerben halt meg, és édesanyjukkal, Baloghné Hadar Ilonával (1902) férjének halálhíre végzett; öt gyermeket hagytak árván. A település eddig ismert második világháborús vesztesége 81 fő. Az adatközlésben közreműködött Sütő Antal, Majoros Béla, Fakász Valéria és Szilágyi Sándor.[429] 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok (72) és a túlélők névsorát. Kezdeményezésükre a település lakossága 1989-ben, a helyi temetőben kopjafát, 1990. november 2-án a falu központjában emlékművet és emléktáblát állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Baksa Miklós, Balogh Béla, Balogh Ferenc (1898), Balogh Károly, Bálint János, Berecki András, Bihari József, Boros Bálint, Csalló Lajos, Csoma Mihály, Egri Kálmán, Galambosi Béla, Galambosi János, Görei Ferenc, Görei Ignác, Görei Pál, György Miklós, György Pál, György Tibor, Hadar Gyula, Hadar Lajos, Hadar Zsigmond, Halász Béla, Halász Ferenc, Halász János, Halász Sándor, Horváth András, Horváth János, id. Horváth Károly M, ifj. Horváth Károly, Horváth Lajos, Horváth László, Kálmán Géza, Nánási András, Komonyi Miklós, Koleszár Gyula, Kovács Béla, Ködöböc Ferenc, Kuni Gyula, Lázár Mihály, Máté László, Menyhért Béla, Mezei Imre, Némethy János, Orosz Mihály (1912), Pallagi Ferenc, Pallagi János, Pallagi Mihály, Pólé Mihály, Rapka József, Sütő András, Sütő Bertalan, Sütő Béla, Sütő József, Sütő Menyhért, Sütő Menyhért, Sütő Sándor, Sütő Zsigmond, Szalontai Béla, Szalontai Elemér, Szalontai Ferenc, Szalontai József, Szalontai Lajos B., Szalontai Mihály, Szanyi Ferenc, Szanyi József, Szanyi Mihály, Szegedi Lajos,

[428] SZEpB-archívum, Gedeonné Balogh Piroska adatközlő levele, 2004. augusztus 10.
[429] U.o., Sütő Antal adatközlő levelei, 1990. február.

Szolnoki László, Tóth István (1913), Tóth Pál, Újvári János, Varga Béla, Varga László, Vántus Bálint, Vántus György, Vántus Gyula, Vántus Gyula, Vántus Pál, Vántus László.

Beregrákos

Lakossága 1944-ben 3 578 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. A túlélőkkel végzett felmérés szerint 173 katonaköteles férfit 1944. november 18-án Szolyvára hurcoltak, közülük 109 fő hazatért, 64 (LIMES: 87) fő meghalt Szolyván, Sztarij Szamborban és Novij Szamborban. Ha Kajdanót is ide számítjuk, az internáltak száma meghaladja a 200 főt. A háború frontjain 27 fő esett el. Tar Margit[430] közlése szerint Tar B. Györgyöt (1898), aki az első világháborúban a magyar hadsereg katonájaként mint főtüzér szerelt le, 1938. november 17-én az ukrán nacionalisták elhurcolták és 1939-ben brutálisan kivégezték – egyetlen „bűne" magyarsága volt. Pálicska Ernő[431] megerősítette, hogy édesapja, Pálicska Mihály (1900) 1942-től a magyar hadsereg katonájaként a keleti fronton harcolt mint huszár, részt vett a Don-kanyari hadműveletben. 1944 őszén megbetegedett, hazajött a frontról. Ugyanazon év november 18-án a sztálinisták a beregrákosi magyar férfiakkal együtt „malenykij robotra" hurcolták, a szolyvai lágerbe került. Ezt két falubelije is igazolta: Doktor Mihály és Mészár Mihály. Baráth József levéltáros az 1989-es beregszászi emlékkonferencián bemutatta Vass Dezsőné beregrákosi lakos 1945. augusztus 7-i keltezésű kérelmét, amit a helyi népbizottság, valamint a KNT jóváhagyásával 3447-1945. szám alatt továbbítottak a sztarij szambori lágerparancsnokhoz. A kérelemben Vassné a következőket írta: *„1944 novemberében a faluban dobpergéssel hirdették ki, hogy minden munkaképes férfi háromnapos munkára hivatik be, amire a férjem egyből jelentkezett és azóta odavan. Ezért kérem, hogy engedjék szabadon a családapát, mivel itthon nagy nélkülözések között élünk, én magamban nem bírom eltartani a családot, nagyon hiányzik a családapa*."[432] Az elhurcolt férfiak névsorában két Vass Dezső szerepel. Egyikük, Vass Dezső Mátyás hazajött, a másik, Vass Dezső János meghalt a lágerben. 3 főt koncepciós perbe fogtak. Az 1944. november 14-18. között lezajlott regisztrációk során a katonaköteles férfiak közül sokan ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat. A fiatalok közül többen a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntesei lettek. 38 fő harcban esett el, ezen belül 9 fő a I. Csehszlovák Hadtest katonájaként; köztük két magyar: Galamb László (1912) és Tóth Imre (1925). A ruszin/ukrán nevek között magyar családnevek is vannak: Doktor, Lengyel,

[430] SZEpB-archívum, Tar Margit adatközlő levele, 2006. december 8.
[431] U.o., Pálicska Ernő adatközlő levele, 2006. december 8.
[432] *Emlékkönyv…,* 207-208. old.

Orosz, Tóth, Fedeles stb.[433] A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 129 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Tóth Margit[434], Molnár Vince és Szarka János. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok (71) és a túlélők (102) névsorát. Kezdeményezésükre a település lakossága 1991. december 6-án a református templom kertjében emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére. A településen található a Beregrákoson 1944. október 26-án elesett magyar katonák sírhelye[435], amelyben 4 honvéd nyugszik: Bársony Ernő tizedes (1914), Németh Károly tizedes (1921), Lakatos István honvéd (1913) és Őri István honvéd (?).

Mártírok: Balla Béla (1926), Bara Károly (1903), Bara G. Sándor (1902), Bolyog K. András (1908), Bolyog János (1912), Bolyog Mihály (1905), Bolyog Péter (1910), Bolyog P. Sándor (1898), Darcsi Béni (1911), Doktor Béla (1900), Doktor A. Mihály (1905), Doktor Gergely (1907), Doktor P. Sándor (1904), Doktor Mihály (1905), Gőczi Jenő (1925), Gőczi Kálmán (1902), Gőczi Lajos (1912), id. Gőczi Mátyás (1896), ifj. Gőczi Mátyás (1918), Gőczi Mihály (1902), Gőci M. Mihály (1917), Gőczi B. Sándor (1900), Gölnici Sándor (1903), Járó Sándor (1915), Kálmán Endre (1908), Kántor Imre (1920), Kopasz Sándor (1916), Kozma Sámuel (1910), Mészár G. Béla (1912), Mészár D. György (1906), Mészár D. István (1924), Mészár B. Márton (1900), Misák Sándor (1908), Molnár Gy. György (1902), Molnár S. Imre (1905), Molnár G. János (1908), Molnár Gy. János (1910), Molnár Gy. József (1917), Molnár B. Károly (1924), Molnár G. Sándor (1904), Pallagi M. János (1909), Tar Bálint (1919), Tar M. János (1912), Tar Gy. Károly (1910), Tar B. Mihály (1899), Tar B. Sándor (1907), Tar M. Sándor (1915), Tóth M. András (1915), Tóth Z. András (1905), Tóth J. Bálint (1908), Tóth J. Mátyás (1893), Tóth J. Mihály (1900), Tóth J. Sándor (1914), Tóth M. Sándor (1905), Vass Gy. András (1909), Vass Bálint (1912), Vass Ernő (1921), Vass B. János (1902), Vass D. János (1900), Vass Gy. Sándor (1911), Vass Gy. Sándor, Vass Gy. Mátyás (1924), **+Tar B. György (1898), **+ Pálicska Mihály (1900).

***Elesett honvédek**:* ***Bolyog P. Károly (1921)[436], ***Bolyog P. Mihály (1880), ***Bolyog P. Mihály (1916), Borók József (1910), ***Csizmadia András (1914), ***Doktor József (1914), ***Gluhánics Stefán (1908), Gőczi

[433] *Ukrajna Emlékkönyve,* 131-334. old.

[434] SZEpB-archívum, Tóth Margit adatközlő levele, 1990. február.

[435] U.o., Babucs Zoltán hadtörténész-múzeológus, a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézete és Múzeuma tudományos munkatársának adatközlő levele, dr. Bíró Andor hadisírgondozó irodavezető-helyettes kísérőlevele (Nyt. Sz..: 9/91), Budapest, 2004. szeptember 3. A kutatásokat a HM HIM munkatársai végezték.

[436] A ***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették a beregrákosi áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_munk.html#beregrakos

Andor (1906), ***Gőczi József (1906), ***Gőczi Mátyás (1922), ***Gőczi Sándor (1914), *** Gavril Harnódi (1911), ***Kopasz Károly (1920), ***Kopasz Péter (1917), ***Kozma Sámuel (1910), ***Kovács Iván (1913), ***Mészár Sámuel (1909), ***Mészár Sándor (1917), ***Molnár G. Béla (1914), ***Molnár István (1918), ***Molnár Mihály (1910), ***Petro Ignatolja (1908),***Vass Károly (1922), ***Vass Gy. János (1922), ***Vass Géza (1908), ***Vaszil Kocibán (1918), ***Vaszil Kohutics (1922),

Csongor

Lakossága 1944-ben 1 906 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. A túlélőkkel végzett felmérések szerint 1944. november 18-án 300 katonaköteles férfit Szolyvára hurcoltak, közülük 199 hazatért, 101 (LIMES: 102) fő meghalt különböző lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor és Novij Szambor). A 60 éves férfiakat is elhurcolták. A háborúban 22 fő esett el, 3 lakost koncepciós perbe fogtak A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 123 fő. Adatközlők: Nagy Sándor[437], Torma Erika, Tamási Erika és Hadar Győző. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították a mártírok (99) névsorát. Kezdeményezésükre a település lakossága 1990-ben a református templom kertjében emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Baksa Bertalan, Baksa Ferenc, Baksa József, Baksa Kálmán, Baksa Lajos, Baksa Mátyás, Baksa Péter, Baksa Tamás, Baumann János, Baumann János, Bálint János, Bíró Balázs, Bíró Bertalan, Bíró Béla, Bíró Endre, Bíró Miklós, Bodnár János, Csákány Béla, Csákány Dezső, Csákány Géza, Csákány Kálmán, Csákány Károly, Csákány Mihály, Csóka Ernő, Csóka Gyula, Danó Mátyás, Fejes Ferenc, Földi Endre, György Endre, György Ferenc, György József, Hadar András, Hadar Bálint V., Hadar Bálint A., *Hadar Bálint B.[438], Hadar Béla I., Hadar Béla P., Hadar Béla S., Hadar Géza, Hadar Gyula, Hadar István, Hadar Mihály, Hadar Sándor, Hadar Vince, Hadar Zoltán, Hadar Zsigmond, Holovej István, Kelemen Balázs, Kelemen Pál, Kelemen Sándor, Király Márton, Kopasz Kálmán, Kopasz Károly, Kovács Béla, Kovács Ferenc, Kovács Gyula, Kovács Imre, Marton Bálint, Marton Gyula, Marton István, Marton Károly, Marton Tamás, Misák Bálint, Misák Béla, Misák Dezső, Misák Ferenc, Misák Gyula F., Misák István, Misák Károly, Molnár Miklós, Nagy András, Nagy János, Papp Mihály, Orosz Sándor, *Sass Béla, *Sass Imre, *Sass

[437] SZEpB-archívum, Nagy Sándor adatközlő levele, 1990. február.

[438/] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel a csongori áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_munk.html#csongor

József, Sándor Balázs, Sándor Béla, Sándor Ferenc F. (1903), *Sándor Ferenc F. (1912), Sándor Ferenc J., Sándor Ferenc M., Sándor Géza, Sándor Lajos, Sándor Mátyás, Sándor Mihály, Sándor Tamás, Sándor Zsigmond (1921), Sidó József, Simon Endre, Szkiba Péter, Tamási András, Tamási Bálint, Tamási Béla, Tamási Ferenc F., Tamási Ferenc J., *Tamási Ferenc J., Tamási Kálmán, Tamási Sámuel, Tamási Sándor, Tamási Zsigmond, Tóth Béla, **Sass Béla[439], Sass Imre, Sass József.

***Elesett honvédek*:** Baksa Béla, Baksa Géza, Baksa Zsigmond, Bátyi Lajos, Bíró Bálint, Fejes István, Földi Bálint, Hadar Bálint, Hadar Béla, Hadar Ferenc, Hadar Lajos, Hadar Mátyás, Kelemen Zsigmond, Kovács Imre, Marci Lajos, ***Misák Péter[440], Sass Árpád, Sándor Miklós, Szkiba Gyula, ***Tamási Ferenc, Tamási Gyula, Tamási József.

Dercen

Lakossága 1944-ben 2 017 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. A túlélők közreműködésével végzett felmérés szerint az 1944. november 13–18. közötti regisztrálás után, november 18-án 402 katonaköteles férfit (1878–1926) Szolyvára hurcoltak, közülük 330 hazatért, 72 fő meghalt különböző lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor és Novij Szambor). Fodor Ferenc adatközlőtől tudjuk, hogy Uszta Gyula helyi illetőségű partizánvezér 1944. novemberében fehér lovon jelent meg a faluban és *„…dörgedelmes beszédet mondott. Beszélt a várva várt felszabadulásról, az elkövetkező új életről. (…) Beszédét ő is azzal az azóta ismert általános hazugsággal fejezte be, hogy háromnapi munkával községünk lakosai is járuljanak hozzá a fasiszta fenevad által lerombolt országunk fölépítéséhez. Lehet, hogy nem tudta akkor még, hogy hazudik faluja népének. A többit már mindenki tudja.”*[441] Fodor Ferenc 51 éves apját és két bátyját (23 és 16 éves) internálták. Az elhurcoltak többsége 18–55 év közötti volt. A legidősebbek odahaltak: Dóka József (1878), (Szabó Antal (1890), Puskás Péter (1890) és Orosz József (1892). A magukat ruszinnak/ukránnak és szlováknak valló férfiakat nem vitték el. 19 lakost politikai fogolyként tartóztattak le és vittek el, köztük Lukács Esztert, egy 50 éves anyát, valamint 6 tizenhat éves fiút, akiket szovjetellenességgel vádoltak meg; bírósági ítélet nélkül hurcolták őket munkatáborba. A fasiszták áldozata lett Máté Imre (1877) és Szabó András (1886). A háború frontjain 26 fő

[439] A **-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók pótlólag vették fel a csongori áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_munk.html#csongor

[440] A ***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették a csongori áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_munk.html#csongor

[441] SZEpB-archívum, Fodor Ferenc adatközlő levele, 1989. november 18.

(1900–1924) esett el. A település eddig ismert második világháborús vesztesége 98 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Fodor Ferenc[442], Bakos Lajos, Szabó Márton, Horváth Ida és Fodor István. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az internáltak (359), az elesett honvédek (23) és a mártírok (72) közös névsorát. Az 1991-es adatok szerint az egykori internáltak közül 72 fő még élt. Az adatgyűjtők kezdeményezésére a település lakossága 1989. november 26-án a falusi temetőben kopjafát, 1991. május 12-én a református templom kertjében emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére. 2009–2010-ben a magyar kormány támogatásával, a helyi polgármesteri hivatal és a Kárpátaljai Magyar Szervezetek Fóruma (elnök: Kincs Gábor) szervezésében a derceni dombon létrehozták a II. világháború emlékhelyét, 25 méter magas keresztet állítottak fel, kialakították a megbékélés emlékparkját és közös temetőjét, ahová az ukrán és a magyar honvédelmi minisztérium közreműködésével áttemetik a különböző nemzetiségű katonák földi maradványait

Mártírok: Bakos Bertalan (1911), Bakos Béla (1926), Bakos Géza (1905), Bakos Géza (1926), Bakos Ignác (1900), Bakos Mátyás (1916), Balla Antal (1913), Balla József (1914), Balla Pál (1903), Bíró Albert (1920), Bíró Árpád (1900), Bíró Lajos (1900), Bíró Lajos (1912), Bíró Péter (1908), Bíró Sándor (1907), Bíró Sándor (1922), Bíró Sándor (1925), Dávid Imre (1900), Dóka József (1878), Dóka József (1904), Fodor András (1903), Fodor András (1923), Fodor József (1921), Fodor Sándor (1922), Fodor Tamás (1922), Fodor Tamás (1929), Gorondi Béla (1900), Gorondi Béni (1911), Gorondi Zsigmond (1914), Heé Ferenc (1909), Heé Sándor (1892), Horváth Antal (1909), Horváth Elemér (1906), Iván András (1902), Iván József (1924), Kopasz Bálint (1909), Kopasz János (1900), Kopasz János (1921), Kopasz Pál (1910), Király József (1913), Lőrinc Antal (1906), Lőrinc Sándor (1900), Lőrinc Tamás (1910), Máté András (1893), Máté Antal (1926), Máté Sámuel (1929), Máté Tamás (1900), Nagy Béla (1923), Orosz András (1907), Orosz Dániel (1914), Orosz Ernő (1905), Orosz János (1929), Orosz József (1892), Orosz József (1903), Orosz József (1909), Orosz Sándor (1896), Orosz Tamás (1910), Orosz Vince (1926), Patai Lajos (1903), Patai Sándor (1909), Pelsőci Imre (1922), Pelsőci Zsigmond (1924), Puskás Pál (1902), Puskás Péter (1890), Szabó András (1924), Szabó Antal (1890), Szabó Béla (1905), Szabó József (1915), Szabó József (1907), Szabó József (1907), Szabó Károly (1905), Szabó Sándor (1908).

***Elesett honvédek*:** Bakos Albert (1915), Bakos Imre (1920), Bakos Károly (1911), Bakos Lajos (1921), Balázs Károly (1921), Balázs Péter (1912), Barta

[442] SZEpB-archívum, Fodor Ferenc adatközlő levele, 1990. január 30.

Ferenc (1915), Bíró Péter (1898), Darcsi András (1922), Fodor Aladár (1919), Fodor Zsigmond (1921), Gorondi Bálint (1923), Gorondi Béla (1910), Heé József (1910), Iván Lajos (1911), Kopasz Géza (1920), Kopasz Imre (1916), Kopasz Lajos (1918), Lukács Lajos (1914), Maronics János (1915), Márcé Tamás (1907), Máté Balázs (1919), Máté Imre (1877), Pelsőci Károly (1916), Solymosi Sándor (1912), Szabó András (1886).

Fornos

Lakossága 1944-ben 989 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. A túlélők bevonásával készült felmérés szerint 1944. november 18-án 42 katonaköteles férfit Szolyvára hurcoltak, közülük 22 fő hazatért, 20 (LIMES: 17) fő meghalt különböző lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor és Novij Szambor). A háború frontjain 15 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 35 fő. Az 1989–1993 közötti adatgyűjtésben közreműködött Fodor Ferenc. 1989-ben, a falusi temetőben emlékkövet, 1991-ben emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: *K. Barta András (1911)[443], *Bányai Dezső (1926), Bekfű Béla (1926), Bodnár József (1903), *Bodnár Sándor (1916), *Darcsi Béni (1905), *A. Darcsi András (1921), Cs. Darcsi Antal (1906), Cs. Darcsi József (1923), *G. Darcsi András (1913), G. Darcsi Béla (1909), K. Darcsi Pál (1925), *L. Darcsi Gyula (1909), *M. Darcsi József (1915), M. Darcsi Sándor (1900), N. Darcsi Béni (1900), B. Darcsi Sándor (1925), P. Darcsi Sándor (1912), P. Darcsi Tamás (1909), *Sz. Darcsi József (1913), *V. Darcsi Gyula (1911), V. Darcsi Tamás (1913), *Ferenc József (1921), *Kukri Béla (1910), Kukri Vince (1905), *Gy. Kukri József (1915), Gy. Kukri János (1915), K. Kukri András (1906), *K. Kukri József (1917), *G. Nagy Ignác (1906), Nagy Ignác (1914), *Orosz József (1915), *Pupás Béni (1910), *Puskás András (1917), Simon Mihály (1913).

Ignéc

Itt néhány vegyes házasságú magyar élt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1944. november 14-18. között lezajlott regisztrációk során a katonaköteles férfiak ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat. A fiatalok közül sokan a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntesei lettek. Közülük harcban elesett 38 fő, ebből 1 fő magyar: Korlát Béla (1921); 1 fő a csehszlovák hadtest katonája volt. A ruszin/ukrán nevek között magyar családnevek is vannak: Varga, Király, Orosz, Kurta, Antal, Antolik stb.).[444] A település második világháborús, eddig ismert magyar vesztesége: 40 fő.

[443] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel a fornosi áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_munk.html#fornos

Elesett honvédek: Antolik György (1911) és Gocza János (1920).

Izsnyéte

Lakossága 1944-ben 1 804 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 6-án összeállított egységes helyhatósági (Izsnyétei Községi Népbizottság) lista alapján összesen 172 polgár tartózkodott távol lakhelyétől. Közülük 96 fő (1900–1926) Romániában (Temesvár, Nagyvárad), Magyarországon (Székesfehérvár, Budapest, Vác, Jászberény, Nagykanizsa, Szeged, Debrecen, Eger, Sopron, Salgótarján, Pécs), Szlovákiában (Kassa) hadifogságba, illetve „*ismeretlen helyen*" szovjet katonai táborba került. 1944. november 18-án 159 katonaköteles férfi közül 76 főt a szolyvai lágerbe hurcoltak. A legidősebbek: Bence Sándor (1895), Bence András (1896) és Pallagi József (1896); a legfiatalabb: Pallagi Dezső (1927); 3 fő alig töltötte be a 18. életévét. A hadifogságból és kényszermunkatáborokból 119 fő hazatért. Az elhurcoltak közül 40 (LIMES: 51) fő meghalt Szolyván, Sztarij Szamborban és Novij Szamborban. A háború frontjain 13 fő esett el. A katonaköteles férfiak közül sokan ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat. Több fiatal a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Harcban elesett 6 fő. A ruszin/ukrán nevek között magyar családnevek is vannak: Spenik, Pongó, Leskó, Kozár stb.).[445] A település eddig ismert második világháborús vesztesége 59 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött: Mészár Irén[446], Derkács László, Gáti Ilona. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az internáltak, az elesett honvédek (11) és a mártírok (40) közös névsorát. Az 1991-es adatok szerint az egykori internáltak közül 12 fő még élt. Kezdeményezésükre a település lakossága 1991-ben a református templom kertjében emlékművet állított a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Bahus János (1914), Bahus József (1896), Bahus József (1903), Bahus József (1908), Bahus Kálmán (1911), Balog Dániel, Balog Sándor (1904), Bekfi István (1895), Bence Dezső (1926), Bence Géza (1923), Bence János (1900), Bence József (1915), Bence Mihály (1901), Bence Sándor (1895), Bojog Sándor (1910), Csákány Sándor (1910), Deák Géza (1924), Dóka Imre (1902), Gőci Géza (1925), Hidi Kálmán (1914), Jaró Albert (1907), Lőrinc Ferenc (1924), Molnár Gábor (1897), Orosz Béla (1914), Orosz Ferenc (1900), Orosz János (1901), Orosz József (1907), Orosz József (1927), Orosz Mihály (1919), Orosz Mihály (1902), Orosz Sándor (1903), Pallagi Dezső (1924),

[444] *Ukrajna Emlékkönyve,* 307-309. old.
[445] U.o., 203. old.
[446] SZEpB-archívum, Mészár Irén adatközlő levele, 1991. január 30.

Pallagi Ferenc (1918), Pallagi Imre (1907), Pallagi József (1908), Pallagi Sándor (1902), Sidó János (1924), Tóth Géza (1923), Tóth Gyula (1910), Vank József (1907).

Elesett honvédek: ***Bahus Dezső (1921)[447], ***Bahus József (1916), ***Deák Kálmán (1916), Fodor János (1919), ***Géci Ferenc (1917), ***Kopasz Endre (1917), Kosztos Gyula (1922), ***Orosz Albert (1920), ***Orosz Dezső (1920), ***Orosz József (1913), ***Orosz Kálmán (1920), ***Orosz Kálmán, ***Pallagi József (1922).

Munkács

Lakossága 1944-ben 31 602 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 6-án összeállított egységes helyhatósági (Munkácsi Városi Népbizottság) lista alapján összesen 772 munkácsi polgár volt hadifogságban. Az 1944. november 14-18. között lezajlott második regisztráció során a katonaköteles férfiak közül sokan ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat. Több fiatal a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Harcban elesett összesen 140 fő, köztük 12 zsidó és 3 magyar: Jakubovics Zoltán (1915), Tóth Dezső (1926) és Virilics Ernő (1895) partizán-hírszerző. A listában nemzetiségük feltüntetése nélkül szereplők közt – vezetéknévükből ítélve – magyarok és svábok/németek is vannak: Wolf Károly (1925), Joszip Holmic (1918), Holpert Tibor (1927), Dóri István (1902), Dóri József (1926), Dóri József M. (1926), Eckman János (1924), Kudlacs Tamás (1921), Monda Sándor (1915), Tóth Ferenc (1823), Cipf Tibor (1923), Strauss Valentin (1922). A ruszin/ukrán önkéntesek névsorában szintén sok a magyar vagy sváb/német családnév: Ádám, Huzsvai, Kampó, Kék, Kerekes, Kizman, Lengyel, Magyar, Muzsák, Muszka, Péter, Pap, Popovics, Szajler, Szirmai, Szücs, Cipf stb.[448]

A túlélők eddig 251 polgári személyt tudtak név szerint azonosítani. Őket 1944. november 18-án gyűjtöttek össze a Rákóczi-kastélyban. Szemtanúk elmondása szerint a magyarokat és a németeket elkülönítették a ruszinok/ukránok, szlovákok, zsidók, cigányok és más nemzetiségűek csoportjától. A magyarokat és a németeket azonnal tovább vitték Szolyvára és Boriszovba, végül Szibériába kerülve osztoztak a hadifoglyok és az úgynevezett. háborús bűnösök sorsában. 1945–1947-ben 101 fő hazatért, 152 (LIMES: 149) fő meghalt különböző lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor, Novij Szambor, Gorlovka). Az NKVD több hullámban végzett „lakosság-szűrési akciót." Összességében a Munkács-környéki Pósaházáról, Palánkáról, Váraljáról, Nagyrétről 2 000

[447] A ***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették az izsnyétei áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_munk.html#izsnyete

[448] *Ukrajna Emlékkönyve,* 103-111. old.

német és magyar civilt internáltak. A 18 és 30 év közötti német nőket is érintő második begyűjtési hullám és jegyzőségi regisztráció 1944. december 25-27. között zajlott le. Felmentésben csak az 1 éven aluli gyermeket nevelő nők részesültek. A német nőknek három csoportba sorolva már december 29-én, útra készen kellett jelentkezniük a Rákóczi kastélyban, a régi tanítóképzőben és a Kóner-kastélyban. 1945. január 1-én reggel a vasútállomásra terelték őket. A munkácsiakon kívül 40-50 fő pósaházi, palánkai és nagyréti lakos is volt köztük. Gulácsi Géza az 1989. november 18-i beregszászi emlékkonferencián megrendítő esetként említette, hogy *„a városban megalakult polgárőrség két tagja saját feleségét és testvéreiket volt kénytelen bekísérni a gyűjtőbe. A nőket Volócra szállították. Itt volt kárpátaljai gyűjtőtábor a nők számára.”*[449] Nyitott vagonokban 200-250 főt szállítottak Volócra, majd egyhetes gyötrelmes várakozás után tovább vitték őket Sztrij–Lemberg–Dnyepropetrovszk–Sztalino irányába. Január végén érkeztek meg Gorlovkára, a végállomásra. Embertelen körülmények közepette barakkokban szállásolták el őket. Télen, 30-40 fokos hidegben havat lapátoltak a koksz- és vegyigyár területén, romeltakarítást végeztek a külszíni bányában, majd kolhozban is dolgoztak. Éheztek, sokat betegeskedtek. A túlélők elmondása szerint Munkácsról 5 fő meghalt (Lásd a kiemeléseket a mártírok névsorában), 40 fő hazatért: Cipf Vera, Eckmanné Kaincz Julianna, Eckschmidtné Kitraiber Anna, Fógelné Zautner Erzsébet, Geczkóné Kaincz Borbála, Gerberné Strausz Mária, Gerberné Frausz Anna, Gazsóné Jankó Elza, Hessenbergné Lieb Rozália, Henelné Várpalánkai Anna, Ilnickiné Péter Mária, Kaincz Jozefina, Kainczné Péter Margaretta, Kainczné Kaincz Gizella, Kizmanné Lautner Mária, Kizmanné Kaincz Mária, Kizman Júlia, Kizman Margit, Lakeszné Laugbauer Erzsébet, Laugbauerné Cipf Mária, Lukácsné Wisinger Mária, Lautnerné Strausz Borbála, Nuszerné Kaincz Júlia, Pallainé Wolf Gizella, Pfefaufné Fógel Anna, Pokareczkyné Kaincz Erzsébet, Pokareczkyné Wisinger Erzsébet, Pokareczkyné Lautner Anna, Sándorné Wisinger Mária, Szabó Elza, Szendéné Kizman Etel, Vorgovits Aranka, Zsigáné Fén Aliz, Wisinger Borbála. Az első csoportot két év, az utolsó csoportot 5 esztendő múltán engedték haza. 1946. márciusában, a harmadik hullámban Munkácsról is teljes német családokat telepítettek át a Tyumenyi területre. Évekig a Volga-menti németekkel együtt tartották itt őket. A több hullámban deportáltak veszteséglistája mindmáig ismeretlen. Nem teljes adat a háborúban elesett honvédek száma sem (29). A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 321 fő.

[449] Gulácsi Géza előadása. In: *Emlékkönyv…,* 239-241. old.

Az internáltak további sorsával kapcsolatban felhívásunkra adatközlő levelek sokasága érkezett. Bartos József[450] édesapja öccséről, Bartos Tiborról (1921) közölt adatokat, akit alig egyhónapos fiatal házasként hurcoltak el Szolyvára, onnan Szamborba menet *„a Kárpátokban megbetegedett, nem bírta a menetelést és ott helyben kivégezték."* Ezt a hírt egy munkácsi túlélőtől tudták meg. Bartos azt is leírta, hogy kisiparos apját kulákká nyilvánították, vagyonát elkobozták, a családot utcára tették, a családfő idegrendszere az állandó zaklatásról tönkrement, 47 éves korában meghalt. Paulina András[451] Kapornay József munkácsi tűzoltóparancsnok sorsáról számolt be, akit az NKVD koholt vádak alapján letartóztatott, Ungváron halálra ítélték, egyes tanúk elmondása szerint a Perecseny-környéki erdőben megásatták vele a saját sírját, és kivégezték. Szovjetellenesség vádjával az édesapját is elhurcolta az NKVD. Egy évig kínozták és vallatták: pisztolyaggyal kiverték alsó és felső fogprotézisét. Végül kikényszerített jegyzőkönyvi aláírás után, döntő bizonyítékok hiányában hazaengedték. Fogsága alatt idegsorvadást szenvedett, szabadulása után hosszú éveken át nyomta az ágyat. Egerszegi Sándorné[452] az édesapja sorsáról tájékoztatott, akit 1944. november első hetében „háromnapos munkára" vittek: *„Sírva szaladtam utána.(...) Engem a milicisták megvertek és visszazavartak."* Apját szibériai ólombányába vitték, a kimerítő munkától *„egyszer eszméletét vesztette – mindkét lába térd felett lefagyott, és a hullaházba került. Két hétig volt ott, már el akarták hantolni, de szerencsére észrevették, hogy él, és így kórházba került. 1947-ben jött haza nagybetegen..."* Szitai Emma a következőket írta: *„... Férjemet, Szitai Gyulát Munkácsról vitték el háromnapos munkára Szolyvára. 1946. tavaszán betegen tért haza Makejevkából. Egész teste fel volt fúvódva. Egy egész éven át nyomta az ágyat."*[453]

Törvényellenes vagyonelkobzásokkal kapcsolatban kaptunk adatközlő levelet Alekszej Logojda jogásztól. Mint írja, a munkácsi Pákh-fivéreknek saját házuk volt, mielőtt 1944 őszén elhurcolták volna őket. Mire 1947-ben – a sztálini lágerek poklát túlélve – hazatértek, az otthonukba befészkelte magát az NKVD, és nem lehetett kitenni onnan, mivel a szóban forgó ház nacionalizált tulajdonként a városi tanács birtokába került, visszakövetelésére a régi tulajdonosoknak nem volt joguk.

Az adatgyűjtésben közreműködött Gajdos Györgyné, Oláh György, Neubauer Ferenc[454], Krón Pál és Popovics Béla. 1989–1993-ban végeztek

[450] Bartos József adatközlő levele, 1990. január 12. In: *Élő történelem*, 1993, 45. old.

[451] Paulina András adatközlő levele az 1944 őszén munkatáborokba hurcoltak sorsának kivizsgálására alakult munkacsoport tagjai részére, Kijev, 1989. október 27. In: *Élő történelem,* 44-45. old.

[452] Egerszegi Sándorné adatközlő levele. In: *Élő történelem,* 45-46. old.

[453] SZEpB-archívum, Szitai Emma adatközlő levele, 1991. április 30. Lásd még: Dupka György – Olekszij Korszun: *A „malenykij robot" dokumentumokban,* 48. old.

[454] SZEpB-archívum, Gajdos Györgyné és Neubauer Ferenc adatközlő levele, 1991. január 30.

felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az internáltak, az elesett honvédek és a mártírok (124), a hazatért férfiak (82) és nők (38) névsorát. Az 1991-es adatok szerint az egykori internáltak közül 12 férfi és 25 nő még élt. 1991. november 17-én a Rákóczi-kastély előtti téren felavatták Matl Péter szobrát, amely nőalakot ábrázol törött szárnyú turullal. A kastélyt övező falon emléktáblákat helyeztek el a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak névsorával.

Mártírok: Ádám Dezső, Ádám Géza, Balogh László, Balogh Sándor, Bartos Tibor, Bazár György, Barzsó János, Bencze Oszkár, Bernát Dezső, Bertók János, Bihari Károly, *Bodoki,* Bodonyi Antal, Borbély István, Cipf Antal, Cipf János I., Cipf János II., Cipf József, Cipf Károly, Cipf Mihály, Cipf Rudolf, Csányi Béla, Darcsi Sándor, Daróczy József, Demkó Mihály, Demlich Ferenc, Demlich Miklós, Derkács Zoltán, Dorkota Péter Pál, Duliskovics Viktor, Erdélyi Károly, Erdélyi Miklós, Erdős Sándor, Fekete Sándor, Fekete Zoltán, Ferenczy János, Fodor Tamás, Fógel János, Fógel József, Frink István, Furik Ferenc, Fülöp Ferenc, Garcsár Sándor, Gerei Béla, Gerzsenyi Béla, Glán Ferenc, Glán György I, Glán György II, Glán József, Glász Ferenc, Glász György, Glász József, Goncsár Sándor, György Ferenc, Halász János, Harsányi Gyula, Hausler György, Henzel József, **Henzel Magdolna,** Kaliska Gyula, Kanizsai Ferenc, Kanizsai József, Kapornai József, Kazinczi János, Kájnc György, Kepler Antal, Kéker Antal, Király József, Kiss Gyula, Kiss Imre, Kizman Ferenc, Kizman György, Kizman Lénárd, Kizman Mihály, Klub Jenő, Kosztyu János, Kovássy Elemér, Kráner Ferenc, **Kráner Hermina,** Kráner János, **Kráner Johanna, Kráner Jolán,** Kráner József, **Kráner Katalin,** Kuhl József, Kükemezei István, Labáth Kálmán, Langbauer Béla, Lehotay Albert Zoltán, Lehotay János József, Lehotay József, ifj. Lehotay József, Lib György, Lib János I., Lib János II., Limbach Vilmos, Lokker Zoltán, Major Ferenc, Mózer, Nagy Ignác, Nemes Béla, Nigli Viktor, Orosz Olivér, *Palatin,* Panigai Ernő, dr. Papp Gyula, Pataky József, Pataky Zoltán, Percy András, Pénzelig György, Péter Lénárd, Pfeifer József, Piller József, Pribék Ferenc, Pribék Mihály, Róbel Károly, Sárkány Zoltán, Seffer János, Sehin Gyula, Sőtér József, Stefanszki Sándor, *Strammel,* Strausz János, Strausz Mihály, Strausz Gregor, Szabó János, Szabó Miklós, Szabó Zoltán, Szatmári Ede, Szatmáry Eduárd (1926), Szegedi József, Szepesváry Béla, Szopó András, Takács Géza, Tamásy Kálmán, Tájpsz János, Tárczy András, Tárczy Károly dr., Tellinger János, Thegze Miklós, Tivadar István, Tóth László, Török Tibor, Veréb János, Wizinger Ernő, Wizinger József, Wizinger Mihály, *Zatlukár Ernő[455], Zatlukár András, Zirnzák Ervin, **Demlich Mihály[456], Kut Dezső.

[455] A *-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók nem vették fel a munkácsi áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_munk.html#munkacs

[456] A **-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel a munkácsi áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_munk.html#munkacs

A névsorban az adatgyűjtők a hozzátartozók nélküli 3 mártírnak csak a vezetéknevére emlékeztek (kiemelés dőlt betűkkel).

Elesett honvédek: Balog Elek (1914), Bárány Mihály (1910), Borcsi László (1907), Csajkó István (1917), Dankulinec László (1920), Erdélyi Miklós (1920), Herceg József (1919), Holik Béla (1921), Holtzer László (1920), Horki Béla (1920), Hudák Béla (1913), Jasovics Ignác (1918), Kapitány János (1910), Kardos Kornél, Kondracsin Béla (1909), Lucsán Illés (1902), Magyar Imre (1913), Marinecz János (1921), Mitrovics János (1909), Malyovanek György (1913), Muszka József (1922), Nitch József (1909), Papp Tibor, Rozman Vilmos (1922), Selmeczy Lajos (1909), Strausz János (1922), Valik János (1909), Winer Mihály (1914), Sáfáry László (1910).

Szernye

Lakossága 1944-ben 1 494 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. júniusi állapot szerint 266 férfi nem tartózkodott a településen. A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint 203 katonaköteles férfit (1896–1926) 1944. november 18-án Szolyvára hurcoltak. A legidősebbek negyvenkilenc évesek voltak: Kiss Gyula, Nagy János, Barta András (1895). A legfiatalabbak: Barta Elemér és Szabó Dániel (1927); valamint az 1926-os születésű Barkaszi Béla, Simon Zoltán, Orbán Ernő és Simon Ernő. Az internáltak közül 169 fő hazatért: Orsáról 124, Szolyváról 21, Donbászról 8, Boriszovból 7, egyéb lágerekből 9 fő. Az éhség, a fagyhalál, a járványos betegségek következtében 35 (LIMES: 48) fő meghalt különböző lágerekben: Szolyván 2, Donbászon 2, Boriszovban 12, Orsán 19 fő. A háborúban 14 fő esett el. 1944. novemberében a frontról hazatérő 49 honvédet (1905–1924) hadifogolynak nyilvánították és lágerekbe zárták (Sztanyiszlav, Drohobics, Kijev, Dnyepropetrovszk, Moszkva, Karsznojarszk, Krím-Feodoszija stb.). A fiatalok közül néhányan a Vörös Hadsereg önkéntesei lettek, közülük 1 fő harcban esett el: Dolinka Dezső (1925). A település eddig ismert második világháborús vesztesége 50 fő. Szabó Béláné Tar Ilona[457] visszaemlékezése szerint édesapját, Tar Tamás (1910) vasúti pályamestert 32 éves korában vitték el háromnapos munkára, édesanyja 22 éves volt. Mint írja: *„Alig éltek együtt és már elrabolták apámat. Az édesbátyja is a lágerben halt meg. Egy pár év múlva, a kolhozosítás után nagyapámat kuláknak bélyegezték. Hogy el ne vigyék őt is, szegény anyám a csoportvezetői tisztséget*

[457] Szabó Béláné Tar Ilona adatközlő levele. In: *Élő történelem,* 49-50. old.

[458] U.o., Horkay Zoltán, Nagy Balázs, Barta Zoltán és Kiss Mária adatközlő levele, 1991. január

is elvállalta, mert már csak az az egy férfi volt a családban." Felkért adatközlők: Horkay Zoltán[458], Nagy Balázs, Barta Zoltán és Kiss Mária. 1989–1993-ban végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére). Összeállították az első világháborúban (27), a második világháborúban elesett honvédek(13), a hadifogságba kerültek (50), az internáltak (169), és a mártírok (34) névsorát. Kezdeményezésükre a település lakossága 1990-ben a református templom mellett emlékművet emelt a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére. Felújították az első világháborús emlékművet is, és az iskolakertben emlékművet állítottak az egykori Szernyei Gyöngykaláris vezetőjének, a több mint 10 évig szibériai lágerekben raboskodó Balogh Sándor kántortanítónak.

Mártírok: Baksa Gyula, Barkaszi Károly, Barta József, Bimba Géza, Fejes Sándor, Hódi József, Kiss Béla, Kiss Dániel, Kiss Péter, Kovács Kálmán, Kozma Zsigmond, Nagy János, K. Orbán Ferenc, Orbán Kálmán, Orbán Vince, Orbán Zsigmond, Őrő Gyula, Simon Balázs, Simon Kálmán, Simon Sámuel, Sütő József, Szabó Gábor, Szabó Sándor, Szopó Zsigmond, Tamási András, Tamási Kálmán, K. Tar Béla, N. Tar Béla, Tar Géza, Tar Tamás, Tar Vince, Tóth Balázs, K. Tóth János, Tóth Kálmán, **Molnár József[459].

Elesett honvédek: ***Barta Géza[460], ***Bimba Ferenc, ***Bimba Imre, ***Bimba Zsigmond, ***Hadar Balázs, ***Kajla János (1814), ***Keresztyén Balázs, ***Király János,
***Simon Dezső, ***Simon Zsigmond, Szabó Péter (1907), ***Tar Bálint, ***Tar Ernő, ***Tar Ignác.

[459] A **gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel a szernyei áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_munk.html#szernye

[460] A ***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették a szernyei áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_munk.html#szernye

NAGYSZŐLŐSI JÁRÁS
(28 település)

29. táblázat

№	Közigazgatási egység	1945. júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civil 1944. XI. 18. – 1944. XII	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilek (SzEpB/ LIMES)	Harcban elesett honvédek	A szovjetek oldalán harcban elesett önkéntesek	Veszteség összesen
1.	Akli (Öregakli), Újakli	38	27	8	19	9	-	28
2.	Aklihegy	38	33	15	18	5	-	23
3.	Batár	42	3	-	3	7	-	10
4.	Csepe	-	1	-	1	11	16	28
5.	Fancsika	81	51	34	17/19	-	9	26
6.	Feketeardó	139	54	30	24/33	9	12	45
7.	Feketepatak	104	94	72	22/30	8	-	30
8.	Fertősalmás	125	90	79	11	11	1	23
9.	Forgolány	59	59	36	23	-	-	23
10.	Gödényháza	30	30	15	15	9	-	24
11.	Karácsfalva	1	1	-	1	-	8	9
12.	Királyháza	309	77	42	35	4	9	48
13.	Mátyfalva	30	?	?	?	4	5	9
14.	Nagypalád	222	112	61	51	19	-	70
15.	Nagyszőlős	446	111	75	36/35	13	73	122
16.	Nevetlenfalu	80	51	36	15	11	-	26
17.	Salánk	301	105	45	60/59	3	4	67
18.	Szőlősgyula	155	102	68	34/35	10	1	45
19.	Tekeháza	65	62	43	19	3	19	41

20.	Tiszabökény	106	55	42	13	8	7	28
21.	Farkasfalva	51	38	27	11/10	2	-	13
22.	Tiszakeresztúr	92	56	42	14	13	-	27
23.	Tiszapéterfalva	110	63	41	22	12	3	37
24.	Tiszasásvár	?	?	?	?	3	17	20
25.	Tiszaújhely	63	66	54	12/10	-	5	17
26.	Tiszaújlak	228	147	118	29/25	30	10	69
27.	Tivadarfalva	78	52	36	16/17	3	-	19
28.	Verbőc	233	69	26	43/41	-	4	47
Egyéb települések		-	-	-	-	-	257	257
A járás 35 településén összesen:		**3 226**	**1 609**	**1 045**	**564/ 574**	**207**	**460**	**1 231**
Ebből német nemzetiségű a járás 1 településén			Néme-tekkel:1617 (8 németnő)					

Akli

Nevetlenfalu társközsége. Lakossága 1944-ben 823 fő volt. Elfoglalásának időpontja: október 24. Az 1945. júniusi állapot szerint 38 férfi nem tartózkodott a településen. A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint az 1944. november 13-18. közötti regisztrálás után, november 18-án 27 katonaköteles férfit (1896–1926) internáltak Tiszaújlakra, majd Szolyvára. Közülük 8 fő hazatért, 19 fő meghalt különböző lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor és Novij Szambor). A háború frontjain 9 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 28 fő. A közeli Újakli településen 1944. novemberében a regisztráció alatt magukat ruszinnak/ukránnak és szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Néhány fiatal a Vörös Hadsereg önkéntese lett, közülük Pavlo Habovcsik (1923) harcban esett el. Az adatgyűjtésben közreműködött Nagy László[461] és a túlélők közül Bocskor László, Domokos András, Bocskor Pál. 1989–1993-ban végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére). Kezdeményezésükre 1990. november 11-én a református templom kertjében emlékművet emeltek a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. Az 1992. februári állapot szerint az egykori internáltak közül még 4 fő élt.

Mártírok: Bocskor Antal (1921), Bocskor Pál (1902), Domokos Aladár (1909), Domokos Elemér (1905), Domokos Gyula (1902), Domokos Károly (1906), Farkas Zsigmond (1925), Fodor János (1904), Nagy István (1898),

[461] SZEpB-archívum, Nagy László adatközlő levele, 1992. február 30. A megtorlás áldozatául esett aklihegyi polgárok listáját Kovács, a községi tanács elnöke aláírásával hitelesítette.

Oroszi György (1900), Oroszi István (1907), Oroszi Kálmán (1902), Póti János (1921), Salamon András (1904), Szerecsen Pál (1902), Tóth Gábor (1904), Tóth Károly (1902), Tóth Pál (1918), Varga György (1898).

Elesett honvédek: Bocskor András (1921), Bocskor Károly (1911), Bocskor Ferenc (1922), Botos István (1902), Cserkun Ferenc (1906), Nagy Zsigmond (1915), Oláh János (1913), Sebestyén Sándor (1910), Vasas Mihály (1921).

Aklihegy

Nevetlenfalu társközsége. Lakossága 1944-ben 819 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. Az 1945. júniusi állapot szerint 38 férfi nem tartózkodott a településen. A túlélők felmérése szerint az 1944. november 13–18. közötti regisztrálás után 33 katonaköteles férfit (1894–1924) Szolyvára hurcoltak, közülük 15 fő hazatért, 18 fő meghalt Szolyván, Sztarij Szamborban és Novij Szamborban. Bűcs Istvánt az internálás során az NKVD katonái agyonlőtték. A háború harcterein 5 fő esett el. 1945-ben Kékes Jánost koncepciós perben kényszermunkára ítélték. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 23 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Fóri Éva[462] és Pénzes János túlélő. 1989–1993-ban végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elesett honvédek (5), az internáltak (33), a mártírok (17), az itthon meghaltak (12) névsorát. Kezdeményezésükre 1989 őszén kopjafát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. Az 1992. februári állapot szerint az egykori internáltak közül 5 fő még élt: Szántó Pál, Pénzes János, Pirók Sándor, Csorba János és Bodor Sándor.

Mártírok: Ármás Lajos (1902), Balázs György (1906), Bűcs István (1906), Fancsiki Ferenc (1924), Ferenci József (1905), Fülep Gyula (1924), Kapa Mihály (1906), Kovács Lajos (1910), Kovács Mihály (1905), Kóré György (1924), Kóré Gyula (1909), Kóré János (1924), Molnár István (1924), Németh Ferenc (1909), Pál Ferenc (1924), Pénzes Gyula (1913), Pénzes László (1922), Simon Pál (1894).

Elesett honvédek: Bázin János, Kékes József, Kovács Miklós, Vászka Aladár, Udud Mihály.

Batár

Nevetlenfalu társközsége. Lakossága 1944-ben 733 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 25. Az 1945. július 1-én összeállított egységes helyhatósági (Batári Községi Népbizottság) lista alapján összesen 42 batári férfit vittek lágerbe, illetve soroztak be a magyar hadseregbe. A lista szerint

[462] SZEpB-archívum, Fóri Éva adatközlő levele, 1992. február 30.

3 fő (1896–1926) a szolyvai lágerbe került. Mindhárman a sztálini terror áldozatai lettek, amit megerősített Barna Gyula, az egyik, és Kónya István, a másik áldozat fia, valamint Szilágyi Ilona, az egyik áldozat felesége. A magyar hadseregben harcoló 39 katona (1904–1923) közül 7 fő elesett a fronton, 32 fő megjárta a hadifogoly- és kényszermunka-táborokat, de hazatért. Koncepciós perben elítéltek 3 főt, köztük 1949-ben az aposztázia visszautasítása miatt Legeza József görög katolikus parochust 25 év munkatáborra. 1954-ben szabadult. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 10 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött: Dánics Éva és Kubinyi Béla[463] túlélő. Kezdeményezésükre 1990. novemberében a helyi temetőben kopjafát emeltek a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Barna Antal (1909), Kónya István (1908), Szilágyi Ferenc (1903).

Elesett honvédek: Bródi Ferenc (1922), Csapóci József (1921), Dánics György (1921), Dánics Pál (1922), Kárpács András (1913), Nagy Ernő (1922), Szocska László (1920).

Csepe

Társközségei: a ruszinok/ukránok lakta Csomafalva és Tiszahetény. Lakossága 1944-ben 1 270 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 25. Az 1944. november 14-18. között lezajlott regisztrációk során a katonaköteles férfiak közül sokan ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat. Több fiatal a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett, közülük harcban elesett 16 ukrán/ruszin önkéntes. Két magyar, Kiss Sándor (1920) és Kis Elek (1896) (utóbbi részt vett az illegalitásban is) a csehszlovák hadtestben szolgált. A ruszin/ukrán nevek között magyar családnevek is vannak: Vékony, Geletei, Pap, Filep, Farkas, Seres, Lumper, Miklósi stb.[464] Az adatgyűjtésben közreműködött Filep Endre, aki szerint az 1944. november 13-18. közötti regisztrálás után 1 katonaköteles férfit Szolyvára hurcoltak, a gyűjtőlágerben halt meg. A háború frontjain 11 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 28 fő.

Mártír: Csiszár Lajos.

***Elesett honvédek*:** Dankai György, Geletey István, Kiss Sándor, Trombola Elek, Trombola Mihály, Tóth Mihály, Szerbák Jenő, Szerbák László, Szerbák Mihály, Szücs György, Szücs Mihály.

[463] SZEpB-archívum, Kubinyi Béla adatközlő levele, 1992. február 30.
[464] *Ukrajna Emlékkönyve,* 184-186. old.

Fancsika

Társközségei: a ruszinok/ukránok lakta Csonkás és Tiszasásvár. Lakossága 1944-ben 1 325 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 1-én összeállított egységes helyhatósági (Fancsikai Községi Népbizottság) lista alapján összesen 81 (1904–1923) férfi hiányzott a településről, közülük 51 hadköteles férfi a szolyvai lágerbe került, 34 fő hazatért, 17 (LIMES: 19) fő (utólagosan kiegészített, pontosított adatok[465] – D. Gy.) a kényszermunkatábor áldozata lett. A fronton harcoló 30 honvéd sorsáról nincsenek adatok. Az 1944. novemberi elhurcolás idején több fiatal a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett, harcban elesett 9 fő, köztük egy magyar, Lencsur János (1924). A ruszin/ukrán nevek között további magyar családnevek is vannak: Tóth, Kutnik, Sáfi stb.[466] 3 fő a csehszlovák hadtestben szolgált. Karpinecz János fancsikai görög katolikus parochust 1949-ben koncepciós perben 25 évre ítélték, 1956-ban tért haza a karagandai lágerből. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 26 fő. Az adatgyűjtésben 1989–1993 közt közreműködött Kristóf Katalin és Sztaroszta Mihály.

Mártírok: Bodnár György (1907), *Bodnár Ferenc (1918)[467], Bonh Ferenc, Döbrei József (1903), *Dudás János (1926), *Dudás József (1924), Egri Sándor (1919), Gönci Gyula (1901), Hadady Sándor (1906), *Horváth Lajos (1922), Kutlán András (1907), Parászka Lajos (1888), Rőti József (1907), Sitka József (1909), Svarc János (1920), Veszprémi Károly (1918), **Csengeri Béla[468], **Gajdos János, **Gajdos József,**Kácsur János, **Romzsa István.

Feketeardó

Társközsége: a ruszinok/ukránok lakta Hömlőc és Szőlősgyula. Lakossága 1944-ben 2 346 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. Az 1945. július 1-én összeállított egységes helyhatósági (Feketeardói Községi Népbizottság, elnök G. Lovga) lista alapján összesen 139 férfi (1895–1926) nem tartózkodott a lakhelyén. 54 hadköteles férfit Szolyvára hurcoltak, 85 név mellett különböző bejegyzések vannak: magyar katona (56), orosz önkéntes, egyéb láger, Foksány, Temesvár stb. Az 1989–1993 közötti felmérés idején a

[465] 2004-ben a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola LIMES Társadalomkutató Intézete Dr. Soós Kálmán történész, rektor kezdeményezésére nagyszabású kutatást indított el, melynek során megtörtént a túlélők és az elhunytak hozzátartozóinak kérdőíves vizsgálata, és létrejött egy részletes adatbázis: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#fancsika

[466] *Ukrajna Emlékkönyve,* 184-186. old.

[467] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcolt áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#fancsika

[468] A **-gal megjelölt neveket a LIMES-kutatók pótlólagosan vették fel a lágeres áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#fancsika

túlélők megerősítették, hogy az 1944. november 18-i második regisztráláskor az NKVD-tisztek kizárólag 54 római katolikus és református vallású magyart vettek fel a listára. Ezt követően fegyveres partizánok kísérték őket Tiszaújlakra, onnan pedig NKVD-konvoj hajtotta őket Beregszászon keresztül a szolyvai gyűjtőlágerbe és más munkatáborokba. Az internáltak közül 30 fő hazatért, 24 (LIMES: 33) fő meghalt a munkatáborokban. Részlet K. L. túlélő visszaemlékezéséből: *„Sejteni lehetett 1944 őszén, hogy valami készülődik a magyarok ellen. Munkácson szélsőséges indulatú nagygyűlést tartottak, hogy ott mit határoztak ellenünk, mit nem, azt nem lehet tudni, azt kérték-e, hogy telepítsék ki innen a magyarokat, vagy mást, de ezután rendszeresen kiabálták az utcán a suhancok: 'Magyarok, vissza Ázsiába!'. A szovjet hatóságnak azonban más gondja is volt akkor, semmint a helyi ellentétekkel foglalkozni. Viszont azt mondták: 'Vigyétek el a magyarokat munkára!' Kidobolták, hogy 20 éves kortól, egyes helyeken 18 éves kortól 50 éves korig mindenki jelentkezzen háromnapi eleséggel munkára. Mindenki becsülettel jelentkezett. (...) Háromnapi munkával még az is készségesen akart szolgálni, akit előbb, kilenc gyermekre való tekintettel vagy másért, fölmentettek a katonai szolgálat alól. Nekem a szőlősi vármegyeházán kellett jelentkeznem. Ott a bíró felolvasta a névsort, senki sem hiányzott. Szőlősről csak a magyarokat vitték el. (...) Kezdetben nem katonák, hanem az úgynevezett nemzetőrség (a népi milícia partizán tagjai) – civilek – kísértek bennünket. Gyalog mentünk. Első nap Tiszaújlakig. Majd Tiszaújlakról Beregszászig. Ott vett át bennünket a szovjet hadsereg. Innen Munkácsra hajtottak minket, Munkácsról meg Szolyvára. Szolyván bevittek bennünket a hadifogolytáborba. Megfürdettek, és a barakkok padlásaira parancsoltak. November végén indultunk, december elején érkeztünk Szolyvára, a hidegtől, a gyaloglástól igen sokan legyengültek közöttünk. A fürdő után a dermesztő padláson rengetegen megbetegedtek. Két-három nap múlva azokat, akik talpon tudtak maradni, ezres csoportokba osztották és elindították Felsőverecke felé. (...) Novij Szamborban bevagoníroztak bennünket. Utazásunk alatt a halottakat nem volt hová tenni. (...) Ott hagyták közöttünk. 21 napi utazás után megérkeztünk. (...) Bennünket, az első brigádot elvittek akkor tömegsírt ásni. Nem volt könnyű munka ez a fagyott talajban, az érces Ural északi részén. Tüzet rakattak velünk, a tűzben vasrudakat izzítottak, azokkal lyukat fúrattak a fagyos talajba. A lyukakba robbanószert tettek, és úgy robbantották ki a földet. De így sem volt elég a nagy sír a sok halottnak. Éjszaka teherautóra rakatták a halottakat, de előzőleg parancsba adták, hogy csákánnyal csapjuk le a halottaknak a haláltusában görcsbemerevedett, kiálló tagjait, hogy több férhessen belőlük a tömegsírba. Ötvenen maradtunk. Dolgozni már mi sem nagyon bírtunk. Vécét, konyhát, fürdőt csináltattak velünk. Elbontatták a láger*

kerítését, hogy hozzákeríthessünk még három barakkot a szomszédból a mi lágerünkhöz. Megdöbbenve láttuk, hogy a hozzánk került barakkokban román asszonyok, lányok voltak. (…) Amikor vége lett a háborúnak, útnak indítottak minket Szeged felé. Onnan Máramarosszigetre érkeztünk, majd Királyházára. Végre haza, Feketeardóba. A sok ezerből harminc-egynéhányan érkeztünk meg azok közül, akik útnak indultunk. Azért a nyolc hónapért soha nem kértem jóvátételt. Nem is kérhettem. 1946-ban, 1947-ben már kuláklistán szerepeltem. Pár év múlva pedig, noha mindenemet, amim volt, beadtam a közösbe, még egy kecském sem maradt, kuláklágerbe vittek. Sztálin halála után szabadultam csak ki onnét…"[469]

Az elhurcolások idején több feketeardói ukrán/ruszin fiatal a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Harcban elesett 12 fő, köztük 9 ukrán/ruszin önkéntes. 2 fő a csehszlovák hadtestben szolgált, közülük Svéd Herman (1904) szintén elesett. Weiss Sámuelt (1896) és Irha Vaszilt (1902) a Pataki Ferenc partizánosztag tagjaként 1944. június 17-én Feketeardóban agyonlőtték. A ruszin/ukrán áldozatok neve között magyar családnevek is vannak: Kegyes, Kis, Posták, Csuka, Jackánics stb.[470] Egy lakos koncepciós per áldozata lett. Minya János feketeardói parochust háromszor tartóztatták le és ítélték el. Hányattatásai után 1955 végén került haza. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 9 fő esett el. Varga Jánost (1940) szovjetellenes röpiratok, falragaszok írása, terjesztése miatt 1957. június 24-én letartóztatták és 5 évre ítélték. Mordvin földön raboskodott, 1959. május 22-én amnesztiával szabadult, 1991-ben rehabilitálták, 1956-os emlékéremmel tüntették ki.[471] Nagy Zsanett[472] levélben jelentkezett, megerősítette, hogy ükapja, Paládi Mihály (1919) honvéd elesett a második világháborúban. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 45 fő. Az 1989–1993 közötti adatgyűjtésben közreműködött Rezes Géza[473] és Varga János. 1990. november 11-én a helyi temetőben kopjafát emeltek a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Balogh István (1896), Garanyi Pál, Hánka Dezső (1905), Ilyás Endre (1908), Kondor Ferenc (1926), id. Paládi Dániel (1897), ifj. Paládi Dániel (1926), Paládi György (1909), Paládi István, Paládi Lajos (1906), *Paládi Ödön (1903)[474], Paládi Pál (1904), Paládi Zsigmond (1895), Peleskei Géza (1905), Petrus Márton, Riskó Lajos (1912), Riskó Menyhért (1901), Seres György

[469] SZEpB-archívum, K. L. túlélő levele, 1992. február 30.
[470] *Ukrajna Emlékkönyve,* 187. old.
[471] Dupka György. *56 és Kárpátalja*, 22-24. old.
[472] SZEpB-archívum, Nagy Zsanett levele, Bicske, 2008. július 14.
[473] SZEpB-archívum, Rezes Géza adatközlő levele, 1992. február 30.
[474] A *- gal jelölt nevet a LIMES-kutatók nem vették fel a mártírok névsorába.

(1905), Seres Lukács (1901), Seres Sándor, Szabó Áron (1895), Tóth Károly, Tóth Lukács (1904), Tóth Sándor (1901).

Elesett honvédek: Hevesi István, Jánvári Lajos, Kondor Béla, Paládi Endre, Paládi Dezső, Paládi Sándor, Paládi Mihály (1919), Paládi Jenő, ***Paládi János[475], ***Paládi Gábor, ***Riskó Endre, Vas András (1919), ***Vas János, ***Talabér Pál, Zöldi Sándor, ***Szűcs János, ***Szűcs György, ***Vas Endre.

Feketepatak

Társközsége: Verbőc. Lakossága 1944-ben 688 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. Az 1945. július 1-én összeállított egységes helyhatósági (Feketepataki Községi Népbizottság) lista alapján összesen 104 (1895–1926) férfi hiányzott a településről. A túlélők felmérése szerint az 1944. november 13-18. közötti regisztrálás után 94 római katolikus és református vallású magyart Szolyvára, Sztarij Szamborba, a grúziai Ocsemcsiribe, majd más munkatáborokba hurcoltak. 72 fő hazatért, 22 (LIMES: 30) fő meghalt a lágerekben. A ***-gal jelölt elesett honvédek átminősítésének magyarázata: őket a frontról való hazatérésük után, civilként vitték el otthonukból, és munkatáborokban haltak meg. Nagy Jenő (1926–2004) feketepataki, Ungvárra elszármazott túlélő naplót írt az átélt eseményekről: *„Csak a nemzetisége volt a bűne ahhoz, hogy elhurcolják az otthonából.”* További megrázó részletek:

„...Itt, Szolyván már a harmadik napon beosztottak a szanitécekhez. Egyik napon a holttesteket pakoltuk a szekérre, a másik napon ástuk a gödröket, hantoltunk.

Két lovas fogat hordta szünet nélkül a halottakat a lager melletti, parknyi nagyságú temetőhelyre. Egy gödörbe húsznál több holtat is beletuszkoltak. (...) Volt olyan, aki még akkor is nyöszörgött, meg is mozdult, amikor hánytuk befelé a földet. Mi mondtuk is az őröknek, hogy húzzuk ki a gödörből. De a katonák erről hallani sem akartak. A levegőbe eresztettek egy-egy figyelmeztető sorozatot. (...) Ebbe a mindennapi látványba az ember úgy belefásult, hogy már semmi sem számított. Nem is volt ereje sajnálkozni, könnyezni. Gépiesen cselekedtünk. Mindenki éhezett. Nem tudtunk normálisan gondolkodni. (...) Aki meghalt, azt csak leírták. (...) Az otthon maradottakhoz ekkor már eljutott a hír, hogy milyen embertelen körülmények közé kerültünk, mert az ételhordó asszonyok hazahordták a szomorú híreket. (...)

De ugyan kihez is fordultak volna segítségért?...”[476]

2 férfi sorsa ismeretlen. A település második világháborús, eddig ismert

[475] A***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették a mártírok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#feketeardo

[476] Nagy Jenő. *Megaláztatásban,* 17-18. old.

vesztesége 30 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Nagy Jenő[477], Fóris Anna és Bocskai István. 1989. novemberében a helyi református templom külső falán emléktáblát helyeztek el a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Balogh Sándor (1904), Beregi Jenő (1919), Beregi József (1903), Dapsy Aladár (1917), Derceni Endre (1919), Fazekas András (1906), Fazekas András (1909), Fazekas Béla (1903), Fazekas György (1924), Homoki Lajos (1904), Jana Elemér (1926), Jana Frigyes (1926), Kádár Áron (1914), Kádár Sándor (1936), Kelemen György (1909), Orbán Lajos (1903), Paládi Elemér (1926), Szabó Béla (1926), Tihor Elemér (1906), Tihor Endre (1912), Tihor Gábor (1916), Tihor Tivadar (1914).

Elesett, meghalt honvédek: ***Boda András (1920)[478], ***Derceni Géza (1920), ***Fazekas Árpád (1914), ***Homoki Kálmán (1920), ***Jana István (1922), ***Paládi Jenő (1917), ***Salamon Ignác (1901), ***Vass Tibor (1921).

Fertősalmás

Társközsége: Nagypalád. Lakossága 1944-ben 799 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 25. Az 1945. július 1-én összeállított egységes helyhatósági lista (Fertősalmási Községi Népbizottság, elnök Somogyi) alapján összesen 125 férfi (1895–1926) tartózkodott lakhelyén kívül, ismeretlen helyen. A névsor szerint 63 fő bevonult a magyar hadseregbe, 62 civilt (1896–1925) pedig internáltak. A túlélők felmérése szerint 90 polgárt az 1944. november 13-18. közötti regisztrálás után Szolyvára hurcoltak, közülük 79 fő hazatért, 11 fő meghalt a lágerekben. A háború frontjain szintén 11 fő esett el. Andrij Pop (1917) egy csehszlovák alakulat katonájaként nyomtalanul eltűnt.[479] Botos Endréné Tegze Magdolna[480] édesapjáról közölt adatokat: Tegze Gábor (1918) a magyar hadsereg katonájaként a keleti fronton harcolt, Kolomija alatt esett fogságba, fogoly-száma P: 218 volt. Az izjumi lágerben éh- és fagyhalál áldozata lett. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 23 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Bíró Irma.[481] 1989–1993-ban végzett felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére),

[477] SZEpB-archívum, Nagy Jenő adatközlései, visszaemlékezések, lágerlevelek, lágerversek, az elhurcoltak névsora, 1989–2000.

[478] A ***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették a mártírok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#feketepatak

[479] *Ukrajna Emlékkönyve,* 171. old.

[480] SZEpB-archívum, Botos Endréné Tegze Magdolna adatközlő levele, Fertősalmás, 2006. december 8.

[481] U.o., Bíró Irma adatközlő levele, 1991. március 3. Az áldozatok névsorát Csele M. G., a községi tanács titkára hitelesítette.

összeállította az elesett honvédek (11), a lágert megjárt hadifoglyok (28), az internáltak (68), a mártírok (11) és az egykori internáltak közül még élők (29) névsorát. Kezdeményezésére 1989. november 18-án a helyi temetőben kopjafát, 1990. október 14-én a református templom kertjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. (Itt található az első világháború 24 hősének emlékoszlopa is.)

Mártírok: Balogh Pál (1910), Cellár Gábor (1905), Kengyel László (1907), Lehán László (1911), Lőrincz József (1908), Lőrincz Károly (1907), Mészáros László (1897), Mondics Endre (1906), Szabó Gábor (1906), Szabó György (1910), Taracközi Gerzson (1906).

Elesett honvédek: Bíró András (1919), Bíró Károly (1919), Gereben Endre (1912), Kövér Sándor (1917), Lőrincz Gyula (1917), Nagy Gergely (1914), Szabó Gáspár (1921), Tar Imre (1923), Tegze Gábor (1918), Zelikovics Géza (1903), Zelikovics János (1911).

Forgolány

Társközsége: Tiszapéterfalva. Lakossága 1944-ben 738 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 25. Az eddigi felmérések szerint 59 férfit (1902–1926) Szolyvára hurcoltak, közülük 36 fő hazatért, 23 fő meghalt Szolyván és Szamborban. A legfiatalabbak: Szabó Andor (1926), Szabó Gáspár (1925). A legidősebbek: Vass Géza (1902) és Komáromi Sándor (1902). A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A hadifoglyok sorsa ismeretlen. Három lakost koncepciós perbe fogtak, közülük Asszonyi István református lelkészt 1949-ben 25 évre ítélték. A lágerből hazajött, Észtországban halt meg. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 23 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Vass Mária[482] és Fóris István túlélő. 1989–1993-ban végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az internáltak (57), a mártírok (22), az internáltak közül még élők (13) névsorát. 2007 őszén a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége és a Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület szervezésében a református és a görög katolikus templom közötti területen emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Balla Károly (1911), Balla Sándor (1921), Balogh Endre (1924), Balogh Károly (1922), Biky Endre (1926), Biky Menyhért (1922), Biky Sándor (1914), Bocskor Lajos (1920), Fóris József (1904), Kincses János (1906), Kocsis Bálint (1908), Komáromi Sándor (1902), Kondor József (1914), Nagy Albert (1905), Orosz Endre (1906), *Páva István (1921)[483], Szabó Andor (1926), Szabó

[482] SZEpB-archívum, Vass Mária adatközlő levele, 1990.március 10.

[483] A *-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók nem vették fel a mártírok névsorába.

Árpád (1921), Szabó Gábor (1912), Szabó Gáspár (1925), Tusa Lajos (1923), Varga József (1907), Vass Géza (1902). **Szabó Imre[484], **Szabó József.

Gödényháza

Társközsége: Tekeháza. Lakossága 1944-ben 992 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 25. A túlélők felmérése szerint 30 férfit (1893–1923) Szolyvára és más munkatáborokba hurcoltak. A legidősebb Tóth Lajos (1893), a legfiatalabb Lukej Mihály (1923) volt. 1946-ban 15 fő hazatért, 15 fő meghalt a lágerekben. A regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A háború harcterein 9 fő esett el. Két lakost koncepciós perbe fogtak. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 24 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Dupka József[485], akire az egyik túlélő rábízta lágerbeli evőkanalát. 1989–1993-ban végzett felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállította az elesett honvédek (9), internáltak (30), a mártírok (15), az egykori internáltak közül 1992. január 22-én még élők (6) névsorát. Közlése szerint 1946-ban a hazatért túlélők és a halottaikat sirató asszonyok a templom falán az első világháború hőseinek emlékjele mellé hasonló emléktáblát helyeztek el, amit a túlbuzgó janicsár-kommunisták eltávolíttattak. 1989. november 26-án a helyi temetőben emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Bökényi Ferenc (1903), Bökényi József (1905), Deák Dániel (1922), Gacs Bálint (1911), Gérus Bálint (1907), Kolozsvári Sándor (1906), Kovács Géza (1896), Kósa Lajos (1907), Nagy Béla (1905), Radvánszki Árpád (1907), Radvánszki Lajos (1889), Sóvári János (1922), Sóvári Lajos (1897), Tóth Lajos (1893), Valicskó Mihály (1902).

Elesett honvédek: Biniczky István, Fánta István, Dimiczki István (1902), Gacs Antal, Griga Mihály, Homoki Ferenc, Homoki Géza, Huszár Ferenc (1922), Lukej Sándor.

Karácsfalva

Társközsége: Tiszakeresztúr. Lakossága 1944-ben 482 fő volt, 90-95 %-ban görög katolikus vallású. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. A magyarok közül 1 református vallású férfit Szolyvára hurcoltak, aki nem tért haza a gyűjtőlágerből. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Több ukrán/ruszin fiatal a Vörös Hadsereg önkéntese

[484] A **-gal jelzett neveket a LIMES-kutatók pótlólag vették fel a mártírok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#forgolany

[485] SZEpB-archívum, Dupka József adatközlő levele, 1990. január 4.

lett. A harcban elesett 8 fő között két ukrán/ruszin (Anton Horongyij, 1925), Karlo Simon, 1925), két magyar (Nagy György, 1912 és Pák Zoltán, 1924), valamint egy nemzetiség nélküli (Sztefan Rusztas, 1906) önkéntes volt.[486] A magyar hadsereg katonájaként elesettek számáról nincs értékelhető adat. Sok személyt eltűntnek nyilvánítottak. Két helyi lakost koncepciós perbe fogtak. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 9 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött: Tóth János, akinek édesapja nem tért haza.

Mártír: Tóth Károly (1924).

Királyháza

Közel 90 %-ban ruszinok/ukránok lakják. Lakossága 1944-ben 5 191 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. Az 1945. július 3-án összeállított egységes helyhatósági (Királyházai Községi Népbizottság, titkár Hododi) lista alapján az összesen 309 távollevő polgár (1895–1926) közül 179 fő ismeretlen lágerben, 130 fő hadifogságban tartózkodott (Aknaszlatinai hadifogolykórház, Foksány, Temesvár, Nagyenyed, Sanok, Szeged, Budapest, Székesfehérvár, Sopron, Szombathely, Cegléd stb.) Felméréseink szerint az 1944. november 13-18. közötti regisztrálás után 77 római katolikus és református vallású magyart Szolyvára és más munkatáborokba hurcoltak. 1946–1947-ben közülük 42 fő hazatért, 35 fő meghalt a lágerekben. A regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Sok ukrán/ruszin fiatal a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Harcban elesett 9 fő, ebből 4 ukrán/ruszin és egy 16 éves magyar (Sárkány József, 1928). Hárman csehszlovák katonák voltak. Egy fő (Ivan Balázs, 1922) a Pataki Ferenc partizánosztag felderítőjeként halt meg. A ruszin/ukrán áldozatok névsorában magyar családnevek is vannak: Botos, Váradi, Kristó, Tarnai stb.)[487] A magyar hadseregben harcoló katonák közül 4 fő elesett, a többiek sorsa ismeretlen. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 48 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött ifj. Munkácsi Károly, Dornbach Katalin[488] és Tegze Elemér. 1989–1993-ban végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elesett honvédek (4), a túlélők (42), a mártírok (33), az egykori internáltak közül 1991. augusztus 6-án még élők (13) és a még élő özvegyek (15) névsorát. 1989. november 18-án a helyi temetőben kopjafát, 1990. október 28-án a római katolikus temetőben emléktáblát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. Tegze Elemér túlélő

[486] *Ukrajna Emlékkönyve,* 172. old.

[487] *Ukrajna Emlékkönyve,* 172-173. old.

[488] SZEpB-archívum, Dornbach Katalin és ifj. Munkácsi Károly adatközlő levelei, 1990. december 7., 1991. augusztus 6.

emlékezetből mondta el azt a lágerimát, amit 1944. karácsonyán rabtársaival együtt fogalmazott meg a szolyvai lágerben. Az imának legalább tíz változata ismert a magyarlakta településeken. Kezdő sorai: *„Valahol messze, valahol távol, / Kis város végén van egy fogolytábor, / Sok embert hoztak mindenfelől oda, / Sokunknak szomorú lett most az otthona…”*[489]

Mártírok: Balassa László (1924), Balog György (1913), Báski András, Bekecs János (1920), Bogjas Géza (1917), Csalóközy László, Csépes János, Gáspárovics József (1916), Gerhardt János (1901), Gerhardt Sándor (1921), Gróf Gyula (1920), Gróf Károly (1915), Gróf Lajos, *Györffy Lajos (1922)[490], Kocsis Gyula (1905), Kocsis Miklós, Lengyel Géza (1900), Lengyel János, *Lécs János (1914), Lézu István (1902), Madai Sándor (1916), Mészáros András (1895), Mészáros Sándor (1898), Molnár Sándor (1901), Nagy Károly (1917), d. Nagy Lajos (1900), ifj. Nagy Lajos (1925), Stefanovics János (1900), Szankovszky Antal (1904), Szemere Zoltán (1912), Szirku János, Takács János I. (1911), Takács János II. (1913), Takács László (1900), Váradi János, Váradi László (1908), Vékony József (1910).

Elesett honvédek: Andrinyák Mihály (1916), Balázs Pál (1913), Kopin Mihály (1916), Koszinec Ferenc (1907).

Mátyfalva

Lakossága 1944-ben 945 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. Az 1945. július 2-án összeállított egységes helyhatósági (Mátyfalvai Községi Népbizottság) lista alapján összesen 30 polgár (1896–1926) tartózkodott a lakhelyén kívül. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Az 1944. novemberi elhurcolás idején sok ukrán/ruszin fiatal a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Közülük harcban elesett 5 fő, köztük két magyar: Bíró Béla (1926) és Molnár János (1920). Két ukrán/ruszin a csehszlovák hadtestben szolgált. A ruszin/ukrán áldozatok névsorában magyar családnevek is vannak: Riskó, Tóth, Simon).[491] Internált magyar áldozatok nincsenek. A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 4 fő esett el. Itt is volt áldozata a sztálini koncepciós pereknek. Özv. Aranyos Andrásné címünkre küldött leveléből tudjuk, hogy férjét, Aranyos Andrást (1898) kuláknak minősítették, vagyonától megfosztották, majd: *„valamiféle ítélet alapján elvitték 1949. május 6-án Donbászra, táborból járt a munkára, majd 1951 májusában érkezett haza leromlott állapotban, és 3 hónap elteltével*

[489] *Istenhez fohászkodva…,* 14-15. old. Szerzője feltehetőleg a benei Holozsi Károly nyolcadikos, beregszászi gimnazista, aki meghalt a lágerben.

[490] A *-gal jelölt két névvel kapcsolatban aggályok merültek fel, nem sorolhatók a mártírok közé: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#kiralyhaza

[491] *Ukrajna Emlékkönyve,* 174. old.

meghalt. A földjeinket elvették és Tiszaújlakon a fafeldolgozó gyárban kaptam munkát. (...) Családunk nem volt és így én nyugdíjazásom után hazamentem testvéreimhez Visk községbe…"[492] A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 4 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött: Szeghljánik Péter, Aranyos László és Magyar János.

Elesett honvédek: Aranyos Ferenc (1914), Aranyos János (1922), Aranyos József (1922), Tóth Sándor (1905).

Nagypalád

Társközsége: Fertősalmás. Lakossága 1944-ben 1 744 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 25. Az 1945. július 1-én összeállított egységes helyhatósági (Nagypaládi Községi Népbizottság, elnök Nagy Lajos) lista alapján összesen 222 polgár (1896–1926) tartózkodott ismeretlen lágerekben. A lista szerint 107 fő bevonult a magyar hadseregbe, 115 katonaköteles férfit (1895–1926) civilként internáltak, hatósági közlés szerint közülük 86 fő a sztarij szambori elosztó lágerbe került. A túlélők felmérése szerint az 1944. november 13-18. közötti regisztráción 112 fő jelent meg. A magyarként bejegyzett férfiakat Szolyvára és más táborokba hurcolták. 1946–1947-ben 61 fő hazatért, 51 fő meghalt a lágerekben. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 19 fő elesett. Zsurki József református lelkészt 1950-ben 25 évre ítélték, 1956-ban tért haza a lágerből. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 70 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Juhász Béla[493] és a túlélők egy csoportja: Sebestyén József, Barát Endre, Kálmán László, Oroszi Sándor. 1989–1993-ban végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elesett honvédek (19), a mártírok (51) és a túlélők (61) névsorát. Kezdeményezésükre 1989. november 18-án a helyi temetőben kopjafát, 1989. október 27-én a főút menti temetőben emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. (Ez volt az első emlékjel Kárpátalján, a járási hatalmi szervek vezetői akadályozták a megemlékezést.)

Mártírok: Bagó Ferenc (1899), Bagó István (1911), Bagó Károly (1916), Bagó Sándor (1906), Balogh Endre (1903), Barát Sándor (1900), Barta Sándor (1914), Bihari Kálmán (1913), Bornemissza Endre (1910), Csele István (1909), Csele József (1911), Csele Sándor (1909), Dani János (1904), Dani Sándor (1920), Deák István (1911), Gál Lajos (1898), Hadady József (1906), Hadady Sándor (1908), Ignácz János (1897), Illyés Bálint (1898), Illés Elek (1914), Illés Gusztáv (1900), Illés József (1908), Illés László (1901), Istvánfi Márton (1908), Kálmán Endre (1897), Kálmán József (1898), Kincses Lajos (1909), Kovács

[492] SZEpB-archívum, özv. Aranyos Andrásné adatközlő levele, Visk, 1991. február 20.
[493] SZEpB-archívum, Juhász Béla adatközlő levele, 1990. február 20.

József (1911), László Elek (1919), László Endre (1905), László Lajos (1910), Marozsi Endre (1911), Marozsi József (1909), Mándi Elek (1918), Mándi József (1906), Mándi Lajos (1913), Micó József (1908), Nagy Bálint (1900), Nagy Ferenc (1906), Nagy József (1908), Nagy Sándor (1903), Oroszi Endre (1903), Oroszi István (1897), Oroszi István (1905), Oroszi Pál (1903), Oroszi Sándor (1910), Sarkadi József (1904), Varga Zsigmond (1910), Váradi József (1908), Virág Endre (1904).

Elesett honvédek: Bocskor István (1903), Bagó József (1908), Bornemissza Endre (1916), Bányai Sándor (1921), Csele József (1911), Baranyi Sándor (1896), Gál Ferenc (1920), Illés Elemér (1917), Juhász István (1920), Kulcsár József (1917), Mándi István (1913), Mándi József (1915), Nagy Sándor (1907), Oroszi Jenő (1906), Oroszi István (1923), Rác József (1914), Sábi László (1905), Számel István (1917), Turzai József (1911).

Nagyszőlős

Lakossága 1944-ben 13 331 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. Az 1945. július 1-én összeállított két különálló helyhatósági (Nagyszőlősi Városi Népbizottság) lista alapján összesen 446 (1887–1927) polgár tartózkodott *„hadifogolyként a Szovjetunió területén”*. 108 név mellett Szolyva, Szambor, Perecseny lágereit tüntették fel. 338 fő esetében különböző hadifogolylágereket neveztek meg: a romániai Foksány (176 fő), Máramarossziget, Temesvár, Nagyvárad, Nagyenyed, a szlovákiai Kassa, Homonna, a csehországi Prága, a lengyelországi Sanok és a magyarországi Szeged, Budapest, Székesfehérvár, Sopron, Szombathely, Cegléd, Kiskunfélegyháza, Makó, Debrecen stb. A legidősebbek: Szaniszló István (1887), Mádi Ferenc (1888), Engi Lajos (1890), Csík Pál (1892). A legfiatalabb: Gyöngyösi Viktor (1927). Alig 18 évesen vitték Szolyvára Turanszki Lászlót, Balog Zoltánt, Mezei Józsefet, Docsinec Ferencet (1926), Szamborba Bánik Róbertet, Saloha Sándort (1926). A hadifoglyok névsorában feltüntették Irina Bizinger 17 éves nőt is, aki csepei születésű volt, de a nagyszőlősi lakosok nyilvántartásában szerepelt; ő Golovejen raboskodott. Az 1944. novemberi elhurcolások idején sok nagyszőlősi ukrán/ruszin fiatal a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Közülük harcban elesett 73 fő. 14 fő a csehszlovák hadtestben szolgált, köztük Mihajlo Eizebert (1924) szlovák, Grinberger Miklós (1920) és Lebovics Sámuel (1918) zsidó nemzetiségű, valamint az ismeretlen nemzetiségű Sztefan Sztanyiszlav (1924). A fronton elesett ruszin/ukrán önkéntesek névsorában magyar, német családnevek is vannak: Ajzer, Ács, Borsos, Bocskor, Dankó, Dudás,, Zöldi, Iszák, Kerekes, Lődár, Lengyel, Pap, Popovics, Román, Rostás, Szőlősi, Tóth,

Takács, Cip, Csépes, Sarkadi, Stéfán stb.[494] Lebovics Jenő (1891), Leisman Jenő M. (1881), Farkas Mór (?), Farkas Szerén (1886), Schwarz Mór (1890) magyar zsidót és Olena Handera (1905) ukrán/ruszint, a Pataki Ferenc partizánosztag felderítőit bírósági ítélet alapján 1944. június 17-én Nagyszőlősön agyonlőtték. Ebből a csoportból az ukrán/ruszin Vaszil Hicsko és Jurij Klincsak partizán-felderítőt német koncentrációs táborban halálra kínozták. Felméréseink szerint az 1944. november 13-18. közötti regisztrálás után csaknem 111 római katolikus és református vallású magyart tartottak fogva az egykori vármegyeházán. Innen másnap Tiszaújlak, Beregszász, Munkács érintésével Szolyvára, Szamborba, Perecsenybe, majd más munkatáborokba vitték őket. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. 1946–1947-ben az internáltak közül 75 fő hazatért, 36 (LIMES: 35) meghalt a lágerekben. 36-ként Badzey Pál festőművészt soroljuk a nagyszőlősi áldozatok közé, aki 1899. november 2-án Máramarosszigeten született, de az elhurcolások idején felesége nagyszőlősi rokonainál tartózkodott. *„1944 őszén Máramarosszigetről Nagyszőlősre megy, családjával menekülve a háború és a kommunizmus borzalmai elől. Itt éltek felesége szülei, dr. Mán Aurél és neje, báró Perényi Mán Mária. November 2-án ünnepli 45. születésnapját, negyedikén születik kisebbik fia, Antal Imre Tamás, és 18-án kezdődik élete utolsó tragikus szakasza, amikor délelőtt 9 órakor 'önként' jelentkezik (a szovjet katonai parancsnokság kategorikus felhívására) az úgynevezett 'malenykij robotra'. Az ezután történteket vázlatosan írja le jegyzeteiben. Amitől félt, bekövetkezett. Mikor Szolyváról tovább vitték Novij Szamborba, érezte, hogy életben maradásra kevés a reménye. Mielőtt Novij Szamborba vitték volna, jegyzeteit, zsebóráját, imakönyvét és aranygyűrűjét Stark Nándor nagybocskói tisztviselő bajtársára bízta, akitől a szovjet ‚felszabadító' katonák elvették az aranygyűrűt, a zsebórát, az imakönyvet, de csodálatos módon meghagyták a jegyzeteket. Testileg és szellemileg legyengülten, Novij Szamborba érve tüdő- vagy mellhártya-gyulladásban, 1945. tavaszán meghalt. Holttestét közös gödörbe dobták ismeretlen helyen"* – írja fia, Badzey Imre.[495] Badzey Pálnét szüleivel együtt mint nemesi családot az 1940-es évek végén kitelepítették Nagyszőlősről, végül visszakerültek Máramaroszigetre. Badzey Imre édesapja, dr. Badzey Pál szolyvai jegyzeteit (1944. XI. 18.–1945. I. 19.) 1994-ben személyesen hozta el nekünk, amit meg is jelentettünk. Az eddig feltárt adatok szerint a magyar hadseregben harcoló katonák közül 13 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 122 fő. A koncepciós perbe fogott sok magyar közül

494/487 *Ukrajna Emlékkönyve,* 160-164. old.

495/ 488 *A haláltáborból.* Badzey Pál szolyvai lágernaplója. Összeállította: Badzey Imre. Intermix Kiadó, Budapest–Ungvár, é. n., 1994, 6. old.

Bártfay Kálmán (1886) római katolikus főesperest szovjetellenes tevékenység vádjával öt évre ítélték, 1956-ban rokkantan tért haza. Horkay Barna református lelkészt 1947-ben 10 évre ítélték, Sztálin halála után tért haza és áttelepült Magyarországra. Simsa Andor görög katolikus kórházi lelkészt az aposztázia elutasítása miatt 25 évre ítélték, meghalt a javaszi kényszermunkatáborban. Az adatgyűjtésben (1989–1993) közreműködött Milován Jolán[496] és Keresztyén Balázs. Kezdeményezésükre 1989. november 24-én a városi temetőben kopjafát állítottak. A gyászszertartáson jelen volt Für Lajos történész, Magyarország akkori honvédelmi minisztere. Később a megyeházán (ma: Perényi Középiskola) emléktáblát helyeztek el a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. *„A nagyszőlősiek közül sokan a szovjet csapatok bevonulása után részt vettek a lerombolt Tisza-híd helyreállításában. Már több napot ledolgoztak itt, amikor november derekán jött a háromnapos munkáról szóló parancs. Az embereket a vármegyeházán gyűjtötték össze, s innen indították gyalog, százas csoportokban Tiszaújlakra. Nagyszőlősre rendelték be a környező falvak népét is. Nagyszőlősön fegyveres civilek jártak házról házra, s úgy értesítették az embereket, hogy háromnapi élelemmel együtt azonnal meg kell jelenniük a megyeházán. Ott őrök vigyázták a termet, s el nem hagyhatták az emberek addig, míg valamelyik csoporttal útnak nem indították őket. Újlakon sokaktól már elszedték értékesebb holmijaikat, s úgy indították őket gyalog Szolyvára. Majd onnan az ország különböző fogolytáboraiba szállították őket, ahol együtt voltak a magyar, román, szerb és német hadifoglyokkal…”*[497] A nagyszőlősi Petrus M. E.[498] a következőket írta: *„Apámat, Petrus Endrét 1944. novemberében vitték el háromnapos munkára, és súlyos betegen. 1945. januárjában engedték haza. De öt nap múlva meghalt.”* Hasonló családi tragédiáról számolt be a nagyszőlősi Kovács A.: *„Nagybátyám, az 1906-os születésű Kovács István a lágerből nem tért többé haza. A másik nagybátyám, az 1912-es születésű Kovács Lajos Szamborból 1946-ban jött haza betegen, néhány év múlva meghalt. 1944 őszén vitték el őket Szolyvára.”*[499]

Mártírok: Ámort József (1925), Ámort Zoltán (1926), *dr. Badzey Pál[500], (1899), Bakk Endre (1917), Balogh Zoltán (1926), Bekecs Pál (1895), Berki Gusztáv (1910), Csorba György (1906), Dankó György (1908), Engi Lajos

[496] SZEpB-archívum, Milován Jolán adatközlő levele, 1991. szeptember 14.

[497] Részlet Keresztyén Balázs 1989. november 18-án elhangzott beszédéből. *Emlékkönyv…* 235-237. old.

[498] SZEpB-archívum, Petrus E. M. adatközlő levele, 1991. április 5.

[499] U.o., Kovács A. adatközlő levele, 1991. április 5.

[500] Dr. Badzey Pál nevét törölték a „malenykij robot” nagyszőlősi áldozatainak névsorából: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#nagyszolos

(1890), Gajdos Pál (1901), Heé Mihály (1903), Horok József (1910), Iván József (1903), Kenéz Pál (1926), Kerekes Ferenc (1911), Komáromi István (1924), Kovács Béla (1906), Kovács Imre, Kovács István (1906), Kovács József (1909), Kovács Pál (1908), Kovács Sándor (1896), Kónya István (1925), Kulcsár István (1898), Mádi Ferenc (1888), Mádi István (1912), Mádi János (1904), Mádi Zsigmond (1925), Mezei Zoltán (1926), Nagy János (1924), Nyíri Endre (1925), Szaniszló Károly (1921), Takó János (1909), Vince Endre (1915), **Alekszij Mihály[501].

Elesett honvédek: Borsó András (1909), Csorba János (1913), Eitler Ferenc (1901), Eperjesi Antal (1915), Kaszó István (1916), Kerekes István (1922), Kocsondy Zoltán (1922), Koczán János (1922), Könyű György (1916), Lugos György (1916), Mecséri B. Gábor (1913), Pálos Géza (1903), Reizner Márton (1915).

Nevetlenfalu

Társközségei: Akli, Aklihegy, Újakli, Batár. Lakossága 1944-ben 728 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 25. Az 1945. július 1-én összeállított egységes helyhatósági (Nevetlenfalui Községi Népbizottság, aláírások: Selesztai György, Szirmai Bertalan, Suba Pál) lista alapján 80 polgár (1895–1926) ismeretlen lágerekben tartózkodott. A lista szerint 31 fő bevonult a magyar hadseregbe, 51 katonaköteles férfit civilként internáltak A túlélők felmérése szerint 1946–1947 között 36 fő tért haza a munkatáborokból, 15 fő meghalt különböző lágerekben: Szolyva, Szambor, Tuvan, Krasznauralszk. A lágerélet kapcsán Szabó Ferenc és Béres Ferenc írásos beszámolójából idézünk: *„1944. novemberében itt is kidobolták a nagyszőlősi járási parancsnok, Moszkopf parancsát. Aki magyar nemzetiségűnek vallotta magát, meg kellett jelennie a nagyszőlősi vármegyeházán. Itt ismét megkérdezték, ki a magyar, ki a ruszin. A ruszinoknak egy kis igazoló cédulát adtak, aztán hazaengedték őket. A többit, a magyarokat bezárták egy terembe. Másnap ismét felszólítottak minket, hogy a görög katolikusok álljanak jobbra, a római katolikusok és a reformátusok balra. Sokan nem is tudták, hová lenne jobb állni, a sorok keveredtek. A katonai parancsnok megkérdezte a jelenlévő községi vezetőket: Selesztai Györgyöt, Szirmai Bertalant és Suba Pált, vállalnak-e felelősséget az itt lévő emberekért. Ezek közül egy sem vállalt. November 23-án Nagyszőlősről gyalog indultunk fegyveres kísérettel. Újlakról egy éjjeli pihenés után Beregszászba, majd Szolyvára kísértek. (...) Aztán gyalog jutottunk el Novij Szamborig. Itt aztán marhavagonokba raktak minket és 1945. január 8-án megérkeztünk Tuvanba. Ebben a lágerben 2 hónap alatt 180 halott volt. Ezeket*

[501] A **-gal jelzett nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel a mártírok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#nagyszolos

közös sírba temették…"[502] A két túlélőt 1947. augusztus 18-án engedték haza. A három napból majdnem 3 év lett. Sántha Menyhért túlélő 1945. szeptemberében szabadult Krasznouralszkból: *„Minden állomáson özönlött a nép kérdezősködni, hiszen mi voltunk az első hírhozók, addig nem tudtak rólunk, hol vagyunk, élünk-e. Így érkeztem haza Nevetlenfaluba, mint hírhozó az elhurcoltakról, igaz, soknak fájdalmat okoztam, de az igazat meg kellett mondanom."*[503] A háború frontjain 11 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 26 fő. Temfli István római katolikus plébánost koncepciós perben elítélték, Sztálin halála után térhetett haza. Illés Józsefet 1956-ban szovjetellenes röpiratok, falragaszok írása, terjesztése miatt hat évre ítélték. Együtt raboskodott a feketeardói Varga Jánossal Mordvinföldön, 1959-ben szabadult. A helyi iskola tanáraként halt meg, az iskola falán ma márványtábla őrzi emlékét. Az adatgyűjtésben közreműködött Kaliska Jenő[504], Illés József, Szabó Ferenc, Béres Ferenc és Sántha Menyhért. 1989–1993-ban végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elesett honvédek (11), a túlélők (36), a mártírok (14) és az 1990. február 16-i adatok szerint még élő egykori internáltak (15) névsorát. Kezdeményezésükre 1989. novemberében a római és a református templom kertjében emlékjelet, 1992. augusztusában pedig a település központjában emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Ablonci Bálint (1921), Budaházi Elek (1911), Erdélyi József (1922), Fancsiki Elek (1906), *Kaliska Gyula (1898)[505], Kádár Jenő (1916), Kosztya Endre (1914), Kovács Jenő (1925), Máté József (1910), Nagy István (1922), Szabó József (1910), Szilágyi László (1921), Török János (1908), Vajda József (1912), Váradi Zsigmond (1912), Zekulics Lajos (1908).

Elesett honvédek: Revicki János (1913), Ancsiki Sándor (1903), Nagy Zsigmond (1914), Nagy Zoltán (1920), Kovács Jenő (1925), Kovács Gusztáv (1920), Májer Béla (1920), Kvák Pál (1919), Sima Miklós (1910), Sz. Szabó József (1912), Szalontai József (1920).

---

[502] Szabó Ferenc és Béres Ferenc visszaemlékezése. In: *Élő történelem,* 69-71. old.

[503] U.o., Sántha Menyhért visszaemlékezése, 69. old.

[504] SZEpB-archívum, Kaliska József és Illés József adatközlő levele, 1990. február 26.; nyilatkozat a nevetlenfalui áldozatok rehabilitálása tárgyában, 1989. november 11.

[505] A *-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók nem vették fel a nevetleni mártírok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek _nagysz.html#nevetlenfalu. Kaliska Jenő adatgyűjtőnk 1990. február 16-án kelt levelében, megjegyzést fűzött a mártírok általuk összeállított listájához: az 1/14 szám alatt említett Kaliska Gyula (1893) néptanítót Munkácsról hurcolták el, mint ottani lakost, ezért a helybeliek személyesen nem ismerhették, pedig nevetlenfalui születésű volt. Az NKVD kivégeztette, neve szerepel a munkácsi mártírok névsorában: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_munk.html

Salánk

Lakossága 1944-ben 2 773 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 25. Az 1945. július1-én, 2-án és 3-án összeállított 3 különálló helyhatósági (Salánki Községi Népbizottság) lista alapján összesen 301 polgár (1896–1926) tartózkodott ismeretlen lágerekben. 126 fő bevonult a magyar hadseregbe, 175 katonaköteles férfit (1896–1926) civilként internáltak. A regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Néhány ukrán/ruszin fiatal a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett, közülük harcban elesett 4 fő: 1 szovjet és 3 csehszlovák önkéntes. Az elesett ruszin/ukrán önkéntesek névsorában magyar családnevek is vannak: Lucák, Lucanics, Szimku.[506] A túlélők felmérése szerint az 1944. november 13-18. közötti regisztrálás után 105 római katolikus és református vallású magyart hurcoltak el Szolyvára. 1945–1947-ben 45 fő hazatért, 60 (LIMES: 59) fő meghalt a lágerekben, közülük sokan a szolyvai és szambori lágerben. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 3 fő esett el. Lőke Anna[507] felkereste a Volóc környékére hurcolt fiútestvéreit, és az ottani tragikus eseményekről hírt adott hozzánk eljuttatott levelében: *„…és ismét közhírré tétetetik. Minden katonaköteles férfi jelenjen meg 3 napi munkára 18 és 50 év között. Fele arányban üres a templomunk, mikor felhangzik a prédikátor ajkán az ige: Jeremiás siralmai. Öltözzetek azért gyászba, sírjatok és jajgassatok, mert az Úr haragjának tüze nem távozott el rólunk. Kórusban zokogunk. Mert bizony már három hét is eltelt és semmi hír az apákról, testvérről, kedvesről. Megjött a levél, amit már annyira vártunk. Egy ruszin ember hozta, Hukliván, a volóci járásban dolgoznak. Ruha kell, lábbeli és főleg élelem. Nagy hátizsákokkal felpakolózva szállunk a vonatra, mert Munkácsig már van személyszállítás…”* Útban Volóc felé, a sínek mentén *„temetetlen holttestek alsóruhában...”* Megérkeztek Huklivkára, ott hídépítő tarpaiak állták útjukat, ők is kenyeret kértek, *„szemükben félelem és kétségbeesés.”* Ugyanezt a félelmet és kétségbeesést látták a hidak helyreállításán dolgozó, leromlott állapotban talált két testvér szemében is. A körülményekről, a teljesen lerongyolódott, halálosan kimerült, rabszolgamód dolgoztatott emberek helyzetéről Lőke Anna torokszorító pillanatokat rögzített. Miután átadták a magukkal hozott csomagokat és Volóc–Szolyva irányában visszatértek, soha többé nem látták viszont hozzátartozóikat: valahol a volóci hegyoldalban, a vasút mentén ásott jeltelen sírokban nyugszanak A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 67 fő. Ádám Andrást kulákként vitték el, ő is életét vesztette. Matécsa György görög katolikus parochust 1949-ben 25 évre ítélték, 1956-ban rokkantan

[506] *Ukrajna Emlékkönyve,* 160-164. old.

[507] SZEpB-archívum, Lőke Anna adatközlő levele, 1990. január 16.

tért haza az ábeszi lágerből. Az adatgyűjtésben közreműködött Barta József, Homoki Árpád[508] és Gecse Elemér. 1989–1993-ban végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elesett honvédek (3), a túlélők (31), a mártírok (59) és az 1989. november 26-án még élő egykori internáltak (15) névsorát. Kezdeményezésükre 1989. november 26-án a falu főterén emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Ádám András (1905), Balla Béla (1925), Bálint András, Bálint Géza (1898), Bányai Ferenc (1901), Danka János (1903), Delényi Endre (1903), Dencs József (1897), Dunics Mihály (1898), Fanta Gyula (1906), Fábián Andor (1923), Gecse András (1912), Gecse Béla (1910), Gecse Frigyes (1926), Gomba György (1904), Hleba Endre (1907), Hleba Ferenc, Homoki József (1907), Hudán Endre (1906), Imre Béla (1904), Iszák Endre (1924), Kanik Béla, Karamán János, Kenéz Jenő (1913), Kenéz Mihály (1924), Kész Béla (1924), Kész Ferenc (1899), Kis András (1904), *Kis Béla (1919)[509], Kis Ferenc (1902), Kis Gusztáv, Kucsinka János (1913), Kun András (1903), Kun Sándor (1904), László Géza G. (1925), László Géza F, (1902), László Elemér (1923), László Tihamér (1917), Makó Pál (1923), Mán József, Máté Béla (1908), Molnár László (1909), Morvai Béla (1920), Nyíri Mihály (1900), Pataki Ferenc (1910), Pilip János (1908), Popovics János (1910), Sárga Béla (1910), Sárga Zoltán (1916), Sipos Géza (1907), Sipos Sándor (1901), Szabó Bertalan (1897), Szidor Béla (1902), Szimku Ferenc (1898), Taracközi Gábor (1904), Tóth Elek, Zán Béla (1902), Zán József (1923), Zsoldos Elemér (1922), Zsoldos Frigyes (1924).

Elesett honvédek: Kiss Elek (1913), Lamoga Albert (1920), Nádasdi Kálmán (1908).

Szőlősgyula

Lakossága 1944-ben 1 123 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 25. Az 1945. július 2-án összeállított helyhatósági (Szőlősgyulai Községi Népbizottság, elnök Mihail Kacsur) alapján 155 polgár (1896–1926) tartózkodott ismeretlen lágerekben. 53 fő bevonult a magyar hadseregbe, 102 katonaköteles férfit civilként internáltak. A túlélők felmérése szerint 1945–1947-ben 68 fő tért haza a munkatáborokból, 34 (LIMES: 35) fő meghalt a szolyvai, szambori és más lágerekben. Orosz István családjából az apát és 4 fiát (Károly, Gusztáv, József, Imre) is elvitték, az apa és két fia odahalt. Akadt olyan is, akit betegen hurcoltak el. Szabó Árpád hazatérése után egyetlen napig élt. Az internáltak közül utolsóként Sebestyén

[508] SZEpB-archívum, Homoki Árpád adatközlő levele, 1989. november 26.

[509] A *-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók nem vették fel a salánki mártírok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#salank

Sándor tért haza 1949. május 23-án. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 10 fő esett el. Barta Mihályt szovjet partizánként végezték ki Huszton. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 45 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Sápi Ferenc[510], Sápi Tibor, Nagy Ferenc, Oroszi Gusztáv, Oláh Pál, Domokos András, Sebestyén Sándor és Simon István. 1989–1993-ban végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elesett honvédek (10), a hazatért internáltak (69) és a mártírok (34) névsorát. Kezdeményezésükre1989. novemberében a helyi temetőben kopjafát, 1990-ben emléktáblát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Antal István (1925), Bocskor Bálint (1905), Csetneki Ferenc (1921), Domokos Sándor (1899), Elek János (1913), Garanyi Pál (1923), Gecse Bertalan (1906), Hevesi István (1890), Jakab József (1899), Kiss András (1910), Kozma Károly (1906), Molnár Miklós (1925), Nagy Béla (1908), Nagy József (1902), Nagy Sándor (1899), Oláh István (1902), Oroszi Béla (1906), Oroszi Sándor (1911), Oroszi Zsigmond (1912), Paládi Károly (1902), Paládi Miklós (1907), Paládi Sándor (1906), Polgár József (1904), Polgár Károly (1899), Rezes Géza (1900), Sápi István (1899), Sápi József (1901), Sebestyén Pál (1920), Szabó Bálint (1900), Szabó Károly (1900), Váradi József (1900), Váradi Károly (1898), Vince Lajos (1900), Zsendely József (1890).

Elesett honvédek: Bakó Jenő (1920), **Csetneki Pál (1919)[511], Csetneki Géza (1922), Engi József (1922), Nagy János (1909), Paládi Dezső (1916), Paládi Béla (1908), Sápi Lajos (1917), Szabó János (1909), Szabó Ferenc (1916).

Tekeháza

Társközsége: Gödényháza. Lakossága 1944-ben 1 269 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 25. Az 1944. novemberi elhurcolások idején több tekeházi ukrán/ruszin fiatal a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Harcban elesett 19 fő, köztük 1 csehszlovák önkéntes. Weis Mendelt (1896), Mihajlo Panykót (1912), Anton, Paraszkát (1907), Jurij Újfalusit (1900) és Julij Újfalusit (1923), Pataki Ferenc partizánosztagának felderítőit bírósági ítélet alapján 1944. június 17-én Nagyszőlősön.agyonlőtték, a csoportjukhoz tartozó Vaszil Barast, Ivan Huszárt, Mihajlo Dubrovkát (1908), Sztepan Dudást (1925), Ivan Prebust (1909), Jurij Szicset (1894) német koncentrációs táborban halálra kínozták. Az elesett ruszin/ukrán önkéntesek névsorában magyar családnevek is vannak: Kökörcsény, Ferenci, Jakab stb.).[512] A magyar közösségben végzett

[510] SZEpB-archívum, Sápi Ferenc adatközlő levele, 1990. november.

[511/] A ***-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették a mártírok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#gyula

[512] *Ukrajna Emlékkönyve,* 179-181.p.

felmérés szerint az 1944. november 13–18. közötti regisztrálás után a katonaköteles férfiak közül 62 római katolikus és református vallású magyart Szolyvára hurcoltak. 1945–1949 között 43 fő hazatért a munkatáborokból, 19 fő meghalt a szolyvai, szambori és más lágerekben. Az 1992. január 19-i állapot szerint az egykori internáltak közül 7 fő még élt. A regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 3 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 41 fő. Keresztyén Balázs helytörténésztől kaptuk meg Turda Mihály tekeházi lakos levelének másolatát, amit családjához írt a belorussziai, Minszk környéki lágerből. Szöveghűen idézünk belőle: *„... igen kevesen maratunk magyarok vagy százhúsz a falubeliekből csak Belényi ment el ótón vitték őket... megint azt hirelik hogy a magyarok mind elmegyünk innen egyik aszt mongya kolhozba másik aszt mongya Minszkbe de nem tudja senki bisztosan majd meglátjuk hova vet a sors bennünket de azért csak írjatok ha el is találunk menni talán utánunk küldik... Kedves családom magatokra nagyon vigyázzatok..., van sok biztató énekünk amit magamban el énekelek így táplálom hitemet el csüggedésembe napról napra mindig várom mit hoz a holnap...”* [513] A vezető magyar értelmiségiek ellen koncepciós pert indítottak. Zimány József[514] református lelkészt 1947-ben 10 évre ítélték. A lágerből hazajött, Magyarországon telepedett le. Az adatgyűjtésben közreműködött Gérus Gábor[515]. Kezdeményezésére 1989. november 26-án a helyi református temetőben emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Ájb Lajos (1912), Balogh Bálint (1904), Balogh József (1907), Gérus Árpád (1900), Gérus János (1894), Gérus Lajos (1904), Jakab János (1925), Jakab József (1902), Kócsi Benedek (1911), Kócsi Béla (1907), Kócsi Elek (1926), Kócsi János (1909), Kócsi Sándor (1924), Miklósi Pál (1906), Oláh Béla (1902), Oláh Dániel (1902), Oláh János (1925), Sápi Jenő (1926), Turda Sándor (1901).

Elesett honvédek: Bozsik Ferenc (1917), Jakab Béla (1921), Oláh Elek (1913).

[513] SZEpB-archívuma, Turda Mihály tekeházi lakos levele családjához a belorussziai, Minszk környéki lágerből, 1946. augusztus 25. In: *Istenhez fohászkodva...,* 23-25. old.

[514] Hargita Árpád: *Tűzoszlopoddal jéghegyek között.* Zimányi József életútja. Fundamentum Alapítvány, 1995.

[515] SZEpB-archívum, Gérus Gábor adatközlő levele, 1992. január 19. A névsor ukrán nyelvű változatát a tekeházi tanács elnöke hitelesítette.

Tiszabökény

Lakossága 1944-ben 1 166 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 1-én összeállított helyhatósági (Tiszabökényi Községi Népbizottság, elnök Szabó István, titkárhelyettes Virág József) lista alapján 106 polgár (1896–1926) tartózkodott ismeretlen lágerekben. 51 fő bevonult a magyar hadseregbe, 55 katonaköteles férfit civilként internáltak. A lágerbe indított csoport kiválogatásában közreműködött bizonyos Dávid nevű komisszár, Szverenyák Péter és Bodó Ferenc. Az elhurcoltak közül 8 fő alig töltötte be a 18. életévét: Kövesdi András, Görbe György, Kormos Vilmos, Virág István, Lázár István, Dankovics Béla, Vincze András és Nagy Antal. A szolyvai menetből jó néhányan megszöktek, közülük később Tóth Józsefet, Vámosi Jenőt, Kiss Józsefet és Ják Miklóst elfogták, visszavitték Szolyvára; egy másik szökevényt, Fülöp Györgyöt apja szénapadlásán lőtték agyon az NKVD tisztjei. A túlélők felmérése szerint 55 római katolikus és református vallású magyart 1944. november 19-én Szolyvára (D-23614 sz. kódolt tábor) hurcoltak el. 1945–1949-ben 42 fő hazatért, 13 fő meghalt a szolyvai, szambori és más lágerekben. Az 1944. novemberi elhurcolás idején 26 tiszabökényi, farkasfalvai, péterfalvai és forgolányi fiatal ukránnak/ruszinnak vallotta magát, önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe és az 1. Csehszlovák Hadtestbe. Közülük 6 tiszabökényi és 1 farkasfalvai fiatal harcban esett el Lengyelország területén: Borsos Sándor (1907), Hudácsik András (1905), Kovály László (1911), Huszti János (1895), ifj. Huszti János (1925), Szabó Mihály (1926) valamint Posták György (1909). Az utóbbi 1945 januárjában a szolyvai lágerből jelentkezett önkéntesnek a Vörös Hadseregbe.[516] A magyar hadseregben harcoló katonák közül 8 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 28 fő. A vezető értelmiségieket koncepciós pere fogták. Kökörcsényi Pál (1907) görög katolikus parochust 1949-ben 25 évre ítélték. Ekibásztusban, Csurbaj-Nurán és Omszkban raboskodott. 1956-ban tért haza, 1974. április 2-án halt meg Tiszabökényben. A görög katolikus templom falán emléktáblát állítottak tiszteletére. Az adatgyűjtésben közreműködött Papp Andrásné Toldi Katalin[517], id. Dupka György, Dupka Mihály és id. Páva István. 1996-ban a falu központjában közös emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború tiszabökényi és farkasfalvai áldozatai tiszteletére. A Hadady Csaba építészmérnök által tervezett emlékmű elkészítésének teljes költségét ifj. Dupka György vállalta magára. A földterületet a községi tanács (polgármester: Homoki Erzsébet) biztosította.

Mártírok: Árgyilán György (1911), Balogh András (1924), Berezovszky János (1915), Borsos József (1910), Cigus János (1912), Dudics István (1905),

516/ *Ukrajna Emlékkönyve,* 164. old.

517 SZEpB-archívum, Papp Andrásné Toldi Katalin adatközlő levele, 1992. január 20.

Illés Miklós (1907), Illés Zsigmond (1915), Mándi István (1910), Sárga Zsigmond (1916), Szabó József (1910), Váradi Mihály (1906), Virág István (1926).

Elesett honvédek: Berezovszky Miklós (1913), Bocskor Dezső (1909), Borsos János (1911), Dupka András (1921), Erdélyi József (1902), Huta László (1919), Petruska László (1910), Ilosvai János (1919).

Tiszafarkasfalva[518]

Lakossága 1944-ben 452 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 1-én összeállított helyhatósági (Farkasfalvai Községi Népbizottság, elnök Ivan Ivanovics Derkacs) lista alapján 51 polgár (1896–1926) tartózkodott lágerekben. 13 fő bevonult a magyar hadseregbe, 38 katonaköteles férfit (1907–1923) civilként internáltak Szolyvára. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el, közülük Sáfi György (1922) és Posták György (1909) önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe; az utóbbi harcban esett el.[519] A Szolyvára hurcoltak közül 27 fő hazatért, 11 (LIMES: 10) fő meghalt különböző lágerekben. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 2 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 13 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Papp Andrásné Toldi Katalin, id. Dupka György, Dupka Mihály és id. Páva István. 1996-ban Tiszabökény központjában emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború farkasfalvai és tiszabökényi áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Dankovics András, Dankovics József (1903), Danku Elek, Danku Elek (1928), *Deszkovics András (1921)[520], Fülöp János (1911), Gajdos Sándor (1907), Kotobé András (1922), Kovács Béla (1911), Molnár Pál (1907), Papp Elek (1917), **+Dóka Sándor (1922).[521]

Elesett honvédek: Csoma Antal (1922), Csoma Kálmán (1926).

Tiszakeresztúr

Társközsége: Karácsfalva és Puskino. Lakossága 1944-ben 565 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 1-én összeállított két helyhatósági (Tiszakeresztúri Községi Népbizottság) lista alapján összesen 92 helyi lakos tartózkodott ismeretlen lágerekben. Az egyik lista szerint 36 fő (1902–1923) bevonult a magyar hadseregbe, a másik lista szerint 56

[518] 1967. április 15-tén egyesítették Tiszabökénnyel.

[519] *Ukrajna Emlékkönyve,* 164. old.

[520] A *-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók nem vették fel a farkasfalvi mártírok névsorába, mert a péterfalvai áldozatok névsorában szerepel. http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#farkasfalva, http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#peterfalva

[521] SZEpB-archívum, Kurmai Szilvia adatközlő levele, 2012. február 16.

katonaköteles férfit (1901–1926) civilként internáltak Szolyvára Az 1944. novemberi elhurcolások idején 2 keresztúri és 41 puskinói, karácsfalvi ukrán/ruszin fiatal a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. A három faluból 14 önkéntes harcban esett el: Mihajlo Matijcsin (1923) és Ludvik Morinko (1917) szovjet, Pavlo Kardos (1926), Ivan Pavljuk (1912) és Andrij Cap (1918) csehszlovák önkéntesként.[522] Az 1989–1993-ban végzett első felmérés szerint 1944 novemberében 56 civil került a szolyvai lágerbe, közülük 1945–1949-ben 42 fő hazatért, 14 fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor stb.) A magyar hadseregben harcoló katonák közül 13 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 27 fő. Két főt koncepciós perben kényszermunkára ítéltek, köztük Csok József református lelkészt 25 évre. Az adatgyűjtésben közreműködött: Gerendely Béla[523], aki összeállította a hazatért internáltak (44), a mártírok (12), az elesett honvédek (13) előzetes névsorát; a mártírok névsorába végül is 14 név került be. Kezdeményezésére 1989. novemberében a helyi temetőben sírkövet, majd a református templom kertjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. Ifj. Gerendely Béla[524] a faluközösség által megélt tragikus korszakról tanulmányt írt, amelyben – különböző adatok részletes elemzése után – megállapította: *„Az 1944-es szovjet rendszerváltást jelentő változások maradandóan befolyásolták Tiszakeresztúr, a településen élő magyar nemzetiségű lakosság életét több évtizeden át. A malenykij robot a szovjet rendszer kiépítését jelentő intézkedések szerves része volt, melynek célja a bűnös nemzetnek nyilvánított, fasisztának minősített kárpátaljai magyarság meggyengítése, beolvasztása volt. A rendszer hatékonyan működött, a hatalom elérte a célját, ugyanis a Szovjetunióban nem sikerült semmi sem olyan hatékonynak és tartósnak, mint az emberek megfélemlítése. Munkám során azt a következtetést sikerült levonnom, hogy 16 évvel a rendszerváltás után is az emberek egy részében még mindig ott van a félelemérzet, nem merik őszintén elmondani azt, amire gondolnak”.*

Mártírok: Balogh Gábor (1921), Bihari Péter, Dobsa Sándor (1914), Forgács Albert (1921), Horváth István (1910), Kállay Lajos (1924), Kupor Dezső (1913), Kupor Pál (1926), Papp Gyula, Papp István, Pógyor István, Pődör Antal (1924), Sarkadi Károly (1909), Szabó Sándor (1907).

Elesett honvédek: Balogh Boldizsár, Balogh István, Balogh József, Dobsa Ferenc, Fábián Antal, Fábián József, Károlyi József, Kupor Sándor, Kardos Ferenc, Máté Miklós, Pógyor András, Póli Sándor, Szabó Gáspár.

---

[522] *Ukrajna Emlékkönyve,* 177. old.

[523] SZEpB-archívum, Gerendely Béla adatközlő levele, 1992. január 20.

[524] Ifj. Gerendely Béla: *Az 1944-es „malenykij robot” áldozatai Tiszakeresztúrban.* http://kmf.uz.ua/mr/5_gerendely.html

Tiszapéterfalva

Lakossága 1944-ben 765 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 1-én összeállított helyhatósági (Péterfalvai Községi Népbizottság, elnök Márton József, titkár Virág J.) lista alapján összesen 110 helyi lakos tartózkodott lágerekben. 47 fő (1901–1923) bevonult a magyar hadseregbe, 63 katonaköteles férfit (1897–1926) civilként internáltak Szolyvára. A regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. 26 péterfalvai, tiszabökényi, farkasfalvai és forgolányi fiatal ukránként/ruszinként a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Közülük 3 péterfalvai esett el a harcokban: Mihajlo Dovhij (1920), Pál Lajos (1923) és Andrij Hudácsik (1908).[525] Az 1989–1993-ban végzett első felmérés szerint a Szolyvára hurcoltak közül 1945–1949-ben 41 fő hazatért, 22 fő meghalt a szolyvai, szambori, lembergi és más lágerekben. Az elhurcoltak között feltűnően sok az alig 18 éves ifjú: Szabó Sándor, Lator István, Simon György, Tomori István, Pál János, Gajdos László, Gajdos János, Szombati Kálmán, Forgó József. Ary József túlélőtől idézzük a következő sorokat: *„Mint valami vadállatokat, úgy kísértek végig. Mindenütt puskatussal, szuronnyal körülvéve. Az irány Beregszász, Szolyva volt, meg sem melegedtünk ott, az első halottunk egy 17 éves diák volt. Akkor utána mindennap újabb és újabb betegek lettek, köztük Kovács Béla, Sípos János, akik már soha sem álltak talpra (...) A tetű sebesre ette a bőrünket (...) Szkotarszkojéban hidat építettünk (...) Tovább vittek minket, útközben vesztettem el édes bátyámat (...) Mindezek után Lembergben kötöttünk ki, ott viszont egy zsidó kapitány oszlásnak indult halat adott nekünk. Miután felülvizsgálták, azonnal leváltották, többé nem is láttuk. Aztán már normálisnak mondható körülmények között éltünk a lágerben…”*[526] A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 12 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 37 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Ary Károly, Ary József, Csoma Zsigmond, Nagy Gyula és Jenci József – ők 4-5 esztendőt töltöttek lágerekben –, valamint Virág László. Kezdeményezésükre 1990. július 8-án a település központjában közös emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború péterfalvai és tivadari áldozatainak tiszteletére. A monumentális, árkádos emlékoszlop kivitelezését annak tervezője, Hadady Csaba építészmérnök irányította. Az emlékoszlopon elhelyezték a zsidó holocaust áldozatainak névsorát is.

Mártírok: Ary Bálint (1909), Bodó Lajos (1920), Bodó Menyhért (1923), Bocskay László (1926), Borbély József (1908), Deszkovics András (1921), Elek András (1926), Erdei Péter (1902), Gönczi Dániel (1908), Homoki Gábor (1925), Homoki József (1900), Kiss József (1905), Kovács Béla (1910), Kutlán

[525] *Ukrajna Emlékkönyve,* 177. old.
[526] Ary József visszaemlékezése. In: *Élő történelem,* 66-67. old.

András (1907), Lator Endre (1906), Lator Károly (1899), Megyeri György (1926), Siklóci Gyula (1916), Sipos János (1912), Szombati Kálmán (1926), Tomori István (1926), Varga Mihály (1914).

Elesett honvédek: Bányai Sándor (1910), Fekete Sándor (1908), Homoki Antal (1908), Homoki Béla (1917), Horvát György (1919), Illés Endre (1918), Kovács Pál (1917), Kosán László (1912), Mándi Gábor (1913), Szombati Károly (1907), Tomori András (1917), Török Béla (1919).

Tiszasásvár

Társközsége: Fancsika. Lakossága 1944-ben közel 500 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. 1944. novemberében a regisztráció során az itteni katonaköteles férfiak ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat, ezért nem vitték el őket, de szovjet önkénteseket toboroztak közülük. Összesen 50 ukrán/ruszin fiatal lett a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese. 17 tiszasásvári önkéntes harcban esett el. Az áldozatok között 6 csehszlovák katona, egy partizán-hírszerző volt. A frontharcokban elesett ruszin/ukrán önkéntesek névsorában feltűnően sok a magyar családnév: Váradi, Gábor, Gergely, Darázs, Zsovcsák, Lőrinc, Orosz stb.[527] A magyar hadseregban harcoló katonák közül 3 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 20 fő. Az adatközlésben közreműködött Zsidik Béla.

Elesett honvédek: Csengeri Béla (1923), Kacsur János (1890), Romzsa István (1908).

Tiszaújhely

Lakossága 1944-ben 1 048 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. Az 1945. július 1-én összeállított helyhatósági (Tiszaújhelyi Községi Népbizottság) alapján 63 helyi lakos tartózkodott lágerekben. 16 fő bevonult a magyar hadseregbe, 42 katonaköteles férfit (1895–1926) civilként Szolyvára internáltak A regisztráció során magukat ukránnak /ruszinnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. 17 fiatal a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. A harcokban 5 fő elesett, köztük Lézu József Ábrahám (1909) a csehszlovák hadtest katonájaként. Az önkéntesek névsorában sok a magyar családnév: Huszár, Kurica, Tóth, Salánki stb.[528] A túlélők felmérése szerint 66 magyart hurcoltak Szolyvára, akik közül 1945–1949-ben 54 fő hazatért a munkatáborokból, 12 (LIMES: 10) fő meghalt a szolyvai, szambori, lembergi és más lágerekben. Az elesett honvédekről nincs adat. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 17 fő. Harajda Dezső görög katolikus

[527] *Ukrajna Emlékkönyve,* 179-181. old.
[528] U.o., 174. old.

parochust az aposztázia elutasítása miatt 1950-ben 25 évre ítélték, 1956-ban tért haza. Az adatgyűjtésben közreműködött Győri Miklós és Máriánné Boldog Edit.[529] 1989. november 26-án a templom kertjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére. 1991. áprilisában az egykori internáltak közül 26 fő még élt.

Mártírok: Bihari Sándor (1913), Boldog János, Boldog Sándor (1925), *Egri Sándor[530], Jóvcsák János (1895), Liszák János (1924), Rózsa Gábor (1911), Sima Mihály, Szenek Miklós, *Szidor Sándor (1923), Szilágyi Ferenc, Szpodnyi Bertalan.

Tiszaújlak

Lakossága 1944-ben 3 429 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 25. Ebben az időszakban Tiszaújlak mint nagyközség 13 község körzeti központja volt. A helyi népbizottság nevében a listát annak elnöke és titkár állította össze. A névsor 228 helyi lakos nevét tartalmazza, akik ismeretlen lágerekben tartózkodtak. 102 fő a magyar hadseregbe vonult be, 126 katonaköteles férfit (1889–1926). civilként Szolyvára, Sanokra és Szamborba internáltak. (Az NKVD 1944. novemberében előgyűjtőhelyet alakított ki a tiszaújlaki iskolában, amely valaha sóhivatal volt. Itt éjszakáztatták a 13 ugocsai és a Tisza-Túr vidék magyar falvaiból elhurcolt férfiakat – D. Gy.) Akik ukránnak/ruszinnak vagy szlováknak vallották magukat, nem vitték el, de önkénteseket toboroztak közülük a szovjet hadseregbe. Magyarságát elhallgató több fiatal lett a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese, közülük harcban elesett 10 fő: 4 fő szovjet, 3 fő csehszlovák önkénteseként, 3 fő a nemzetközi brigád tagjaként.. Köztük magyarként Svéd József (1916) csehszlovák katona volt. A áldozatok névsorában sok magyar és zsidó családnév van: Kapitán, Kotró, Salamon, Ceglédi, illetve Köztenbaum Sámuel, Reisman Lajos, Salamon Jakab, Schwarz József.[531] Az 1989–1993 közötti előzetes felmérés szerint 147 magyart hurcoltak Szolyvára, akik közül 1945–1949-ben 118 fő hazatért a munkatáborokból, 29 (LIMES: 25) fő meghalt a szolyvai, szambori, lembergi és más lágerekben. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 30 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 69 fő. 1944 után a helyi túlbuzgó sztálinisták lebontották a falu határában álló, a Rákóczi-vezette szabadságharchoz kötődő turulmadaras emlékművet, és lerombolták az 1933. tavaszi árvíz áldozatainak emlékére emelt Szent János kápolnát. A turulmadaras emlékoszlopot 1945. októberében a volt

[529] SZEpB-archívum, Győri Miklós és Máriánné Boldog Edit adatközlő levele, 1991. április.

[530] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel a tiszaújhelyi mártírok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#tiszaujhely

[531] *Ukrajna Emklékkönyve,* 169-170. old.

cipőgyár előtti téren eltemetett szovjet katonák sírhantján helyezték el. Ebben az időben ítélték halálra Fábián Bélát, aki a 30-as években a Rákóczi-ünnepségek fő szervezője volt. Csík József református lelkészt az 1960-as években ítélték el, mert titokban konfirmált. Szolyvára hurcolták Árvay Dezső római katolikus plébánost is, 1956-ban tért vissza Tiszaújlakra. Az adatgyűjtésben közreműködött Fábián Balázs[532], aki összegyűjtötte az elhurcoltak (148), a mártírok (23) és a még élő (17) egykori internáltak névsorát. Kezdeményezésére 1989. november 16-án a temetőben emléktáblát, majd a falu központjában emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére. Az újlaki elhurcolással kapcsolatban Brenner Tibor többek közt a következőket írja hozzánk küldött levelében: *„Azokhoz a magyar nemzetiségű emberekhez tartozom, akiket 1944. november 23-án elvittek édesapámmal együtt 3 napi munkára. (...) Az első nap az éjszakát a munkácsi iskolában töltöttük, másnap elhajtottak Szolyvára. Édesapámat korára (1897-ben született) és betegségére való tekintettel 1945. márciusában hazaengedték. Engem februárban, a legnagyobb télben Szolyváról Sztarij Szamborba hajtottak gyalog. Onnan néhány hét múlva bevagoníroztak marhavagonokba és elszállítottak Sztalinóba (Donyec). Ott Makejevkán, Gorlovkán voltam lágerben, ahol alumínium edényeket, ekevasat gyártottunk. A lágerben románok voltak a parancsnokaink. Egyszer, amikor nem bírtam felkelni a priccsről, egy román őrmester úgy összerugdosott, hogy kórházba kerültem, a jobb lábam megfeketedett, le akarták vágni. Engem mindenki diáknak hívott, mert tudták, hogy a gimnáziumból hurcoltak el, ártatlanul. Végül egy német orvos mentett meg, én meg tudtam magamat értetni vele, mert a gimnáziumban a német, latin és olasz nyelvet tanultuk. Neki azt mondtam, hogy ha a lábamat levágják, kiugrom az emeletről (ott feküdtem). 1946. november végén jöttem haza. A mi csoportunkat Tiszaújlakra Illés Zoltán hozta haza.”*[533]

Mártírok: Bene József (1908), Bihari Péter, Biky Sándor, Bosnyák Sándor (1911), Bunna József, Csuha Árpád (1916), *Fábián Béla[534], *Fábián Elemér, Hentes Bálint, Kapitány József (1908), *Karmacsi József, Karmacsi Károly, Kósa Károly, Kulcsár András (1906), Lizák György (1906), Márkus Ferenc, Molnár István (1897), Orlóczki Lajos (1900), Palotás János (1923), Pekli József, *Pődör Antal (1926), Rozmán Dániel, Sütő András (1926), Szilágyi Sándor, ifj. Szilágyi Sándor, *Tóth Jenő, Tóth Sándor, Víg József (1906), Zelik Gyula (1902).

[532] SZEpB-archívum, Fábián Balázs adatközlő levele, 1991. január 11.

[533] SZEpB-archívum, Brenner Tibor adatközlő levele, Ungvár, 1991. január 27. Lásd még: *Élő történelem,* 22. old.

[534] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel a tiszaújlaki mártírok névsorába, mert koncepciós perek áldozatai: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#tiszaujlak

Elesett honvédek: Ackermann Adolf, **Balla Zsigmond[535], Balogh József, Drabant Gyula (1909), Fábián Arnold, Fábián Elek, Fábián Sándor, Farkas Mihály, Jócsák László, Kiss János, Mahara László, Major Ferenc, Markó Gyula. Ifj. Matola János, Matola János (1920), Milován Jenő, Móricz András, Orlóczki József, Oroszi Gábor, Paládi Lajos, Panyuscsik János, Pógyor Balázs, Szabó Mihály, Szilágyi Jenő, Szilágyi József, Takács János, Török Béla (1919), Uglai István, Vékony Sándor, Vincze Sándor.

Tivadarfalva[536]

Lakossága 1944-ben 555 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 1-én összeállított helyhatósági (Tivadarfalvai Községi Népbizottság) lista alapján összesen 78 helyi lakos tartózkodott lágerekben. 25 fő bevonult a magyar hadseregbe, 52 katonaköteles férfit (1896–1926). civilként Szolyvára internáltak A lakhelyükön kívül tartózkodó polgárokról részletes magyar nyelvű adatlapok készültek a helyi népbizottság körpecsétjével hitelesítve. Egy példa: *„Név: Sárközi Viktor. Született: 1920. IX. 18. Fedorovo, Ugocsa megye. Lakik: Fedorovo. Anyja neve: Biky Malvin. Foglalkozása: Földműves. Civil fogoly: Szolyva, Sanok, Szambor."* A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Az elhurcoltak közül 1945–1949-ben 36 fő hazatért a munkatáborokból, 16 (LIMES: 17[537]) fő meghalt a szolyvai, szambori, lembergi és más lágerekben. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 3 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 19 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött ifj. Várady Gyula és Hadady Csaba. Az áldozatok nevét külön márványtáblára vésték, amit 1990. július 8-án a Péterfalva központjában állított emlékművön helyeztek el.

Mártírok: Anickó István (1900), Balogh Ferenc (1925), Biky Károly (1917), Fehér Gyula (1902), Fóri Gábor (1924), Gajdos Sándor (1904), Mészáros András (1904), Nagy József (1905), Sárközy Endre (1903), Sárközy István (1918), Sárközy Mihály (1925), Sárközy Miklós (1924), Tóth Jenő (1924), Varga Árpád (1913), Varga Károly (1924), Várady Gyula (1905).

Elesett honvédek: Ungi Zsigmond (1915), Mészáros Ferenc (1900), Iványi János (1920).

---

[535] A **-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették a mártírok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#tiszaujlak

[536] 1967. április 15-én egyesítették Tiszapéterfalvával.

[537] Hudácsek Andrást a LIMES-kutatók tévesen sorolták a tivadarfalvai mártírok névsorába (http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#tivadarfalva), mert bizonyíthatóan a Vörös Hadsereg önkénteseként halt meg. Lásd: *Ukrajna Emlékkönyve,* 178. old.

Verbőc

Társközsége: Feketepatak Lakossága 1944-ben 1 168 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 1-én összeállított helyhatósági (Verbőci Községi Népbizottság) lista alapján 128 helyi lakos tartózkodott lágerekben. 59 fő bevonult a magyar hadseregbe, 69 katonaköteles férfit (1895–1926). civilként Szolyvára internáltak A magukat ukránnak/ruszinnak valló férfiakat nem vitték el, közülük önkénteseket toboroztak a szovjet hadseregbe. 4 önkéntes harcban esett el: Vaszil Hnatkovics (1926), Kovács Adalbert (1927), Joszip Lender (1928), Vaszil Petenko (1919).[538] Az elhurcoltak közül 26 fő hazatért a munkatáborokból, 43 (LIMES: 41) fő meghalt a szolyvai, szambori, lembergi és más lágerekben. Az elesett honvédekről nincsenek külön adatok. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 47 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Csató Anna[539] és Nagy Jenő. 1989. novemberében a református templom kertjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Balogh Antal (1925), Balogh Endre (1924), Balogh Ferenc (1901), Balogh Gábor (1910), Balogh Zsigmond (1924), Bányai Ferenc (1919), id. Bányai Gyula (1901), ifj. Bányai Gyula (1926), Bodor Endre (1925), Borsos Zsigmond (1902), Dicső Béla (1896), Enyedy Alajos (1902), Fábián Endre (1910), Gál Gyula (1903), Gál Lajos (1902), Gönczy Elek (1895), Gönczy Endre (1905), Gönczy István (1903), Horváth Elek (1905), Horváth Gyula (1908), Jánki Zsigmond (1906), Kádár Bálint (1896), Kádár István (1912), Komáromy Lajos (1903), Komáromy Alajos (1919), *Komáromy Béla (1920)[540], Komáromy Elemér (1924), Komáromy István (1913), Komáromy Károly (1906), Komáromy Zsigmond (1901), Konc Elek (1906), Kovács Endre (1924), Kozák Endre (1913), Nyéki József (1908), Orosz Bálint (1926), Papp Sándor (1903), Papp Zsigmond (1918), Sipos Béla (1926), Sipos Sándor (1898), Spir György (1909), *Stul Álmos (1922), Szennyes György (1898), Tihor József (1895).

[538] *Ukrajna Emlékkönyve,* 169. old.

[539] SZEpB-archívum, Csató Anna adatközlő levele, 1989. november 26.

[540] A *-gal jelölt két nevet a LIMES-kutatók nem vették fel a verbőci mártírok névsorába, mert honvédként haltak meg: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_nagysz.html#verboc

NAGYBEREZNAI JÁRÁS
(1 település)

30. táblázat

№	Közigazgatási egység	1945. júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civil 1944. XI. 18. – 1944. XII.	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilek (SZEpB/ LIMES)	Elesett honvédek	A szovjetek oldalán harcban elesett önkéntesek	Veszteség összesen
1.	Nagyberezna	-	-	-	-	2	20	22
Egyéb települések		-	-	-	-	-	340	340
Összesen a járás 28 településén:		-		-	-	**2**	**360**	**362**
Németek a járás 2 településén			**7** német nő					

Nagyberezna

Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Egy-két magyar, illetve vegyes nemzetiségű család lakott itt. A katonaköteles férfiak ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat. A fiatalok közül 17 fő a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Harcban elesett 9 ukrán/ruszin lakos, ebből 7 fő csehszlovák katona volt. 11 partizánt és kommunista ügynököt felakasztottak, agyonlőttek, halálra kínoztak. Az áldozatok között zsidók is vannak: Háberman Sámuel (1899), Eszner Márkos (1910), Moskovics Móric (1910), Schönberger Dávid, Jakubovics Herman-Henrich.[541] A magyar hadseregbe bevonult férfiak közül 2 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 2 fő.

Elesett honvédek: Apijári József (1907) és Kochtics László (1918).

[541] *Ukrajna Emlékkönyve,* 132-133. old.

PERECSENYI JÁRÁS
(3 település)

31. táblázat

№	Közigaz-gatási egység	1945. júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civil 1944. XI. 18.– 1944. XII.	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilek (SZEpB/ LIMES)	Elesett honvédek	A szovjetek oldalán elesett önkéntesek	Veszteség összesen
1.	Perecseny	-	-	-	-	5	39	44
2.	Turjabisztra	-	-	-	-	3	21	24
3.	Turjaremete	-	-	-	-	7	20	27
Egyéb települések							190	190
Összesen a járás 21 településén		**-**	**-**	**-**	**-**	**15**	**270**	**285**
Ebből németek a járás 5 településeén			50 (21 férfi, 29 nő)					

Perecseny

Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. A településen elenyésző a magyarság száma. A katonaköteles férfiak itt is ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat. A fiatalok közül 199 fő lett a Vörös Hadsereg és az 1. Csehszlovák Hadtest önkéntese. Harcban elesett 39 fő, ebből 7 fő csehszlovák katona volt. A névsorban két nemzetiség nélküli áldozat van: Cenkner József (1926) és Cenkner Rudolf (1928). Magyar és német családnevek is vannak a névsorban: Babics, Boros, Vatta, Haza, Ködöböc, Maskarinec, Román, Cmur, Csurej, Snicer.[542] A magyar hadseregbe bevonult férfiak közül 5 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 5 fő.

[542] *Ukrajna Emlékkönyve,* 350-352. old.

Elesett honvédek: Borisz Mihály (1919), Holovej Mihály (1913), Ihnáth András dr., Lericzki András (1909), Melynyik János (1911).

Turjabisztra

Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. Itt egy-két magyar, illetve vegyes nemzetiségű család lakott, amelyek férfitagjai a regisztráció idején ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat. A fiatalok közül 44 fő a Vörös Hadsereg önkéntese, 15 fő az 1. Csehszlovák Hadtest katonája lett. Harcban elesett 21 fő, közülük 6 fő a csehszlovák hadtest katonájaként.[543]A magyar hadseregbe bevonult férfiak közül 3 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 3 fő.

Elesett honvédek: Boksán László (1920), Csura György (1913), Dancsa Mihály (1920).

Turjaremete

Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. Itt is csak egy-két magyar, illetve vegyes nemzetiségű család lakott, amelyek férfitagjai a regisztráció idején ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat. A fiatalok közül 42 fő a Vörös Hadsereg önkéntese, 6 fő az 1. Csehszlovák Hadtest katonája lett. Harcban elesett 15 fő, közülük 5 fő a csehszlovák hadtest katonájaként.[544] A magyar hadseregbe bevonult férfiak közül 7 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 7 fő.

Elesett honvédek: Bunyák Károly (1921), György Lajos (1909), Herczeg Zoltán (1921), Maricsák György (1913), Meskó András (1918), Meskó László (1908), Zurics János (1904).

[543] *Ukrajna Emlékkönyve,* 363-365. old.
[544] U.o., 363-365. old.

UNGVÁRI JÁRÁS
(31 település)

32. táblázat

№	Közigazgatási egység	1945. júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civilt 1944. XI. 18. –1944. XII.	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilek (SZEpB/LIMES)	Elesett honvédek	A szovjetek oldalán elesett önkéntesek	Veszteség összesen
1.	Bátfa	-	-	-	-	-	-	-
2.	Botfalva	28	10	7	3	17	-	20
3.	Csap	92	73	36	37/35	5	1	43
4.	Császlóc	36	27	14	13	5	1	19
6.	Eszeny	321	312	214	98/96	10	2	110
7.	Ketergény	20	1	?	1	7	-	8
8.	Gálocs	?	?	?	?	10	-	10
9.	Homok/ Kincseshomok	33	9	1	8	-	2	10
10.	Kisdobrony	52	154	85	69/50	-	-	69
11.	Kisgejőc	82	29	14	21	23	-	44
12.	Kisszelmenc	15	15	5	10	3	-	13
13.	Koncháza	40	36	25	11	-	1	12
14.	Helmec/ Korláthelmec	61	24	6	18/15	12	-	30
15.	Minaj	31	29	17	12	-	-	12
16.	Nagydobrony	397	397	251	147/145	-	2	149
17.	Nagygejőc	103	79	61	18/14	24	1	43
18.	Őrdarma	43	43	42	1	-	1	2
19.	Palágykomoróc	39	39	17	22/21	9	-	31
20.	Palló	42	35	19	16	2	-	18

21.	Rát (Kis,-Nagy-)	40	14	3	11	3	-	14
22.	Sislóc	21	3	2	1	3	-	4
23.	Szalóka	146	108	44	64	11	1	76
24.	Szerednye	88	?	?	?	5	12	17
25.	Szürte	93	25	14	11/27	17	-	28
26.	Téglás/ Kistéglás	50	50	45	5	6	-	11
27.	Tiszaágtelek	117	88	49	39/38	-	-	39
28.	Tiszaásvány	94	52	21	31	9	-	40
29.	Salamon/ Tiszasalamon	78	40	21	23/22	13	-	36
30.	Tarnóc/ Ungtarnóc	48	-	-	1	4	9	14
31.	Ungvár	1 266	220	143	8 4/69	30	63	177
Egyéb települések		-	-	-	-	-	127	127
Összesen a járás 38 településén		**3 476**	**1 912**	**1 156**	**775/ 739**	**228**	**223**	**1 226**
Németek a járás 2 településén			(Németekkel: 1916 (1 férfi, 3 nő)					

Baranya

Lakossága 1944-ben 624 fő volt. Néhány magyar és vegyes házasságú család él itt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. 1944. novemberében a második regisztráció során a katonaköteles férfiak ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat. Közülük 10 fiatal a Vörös Hadsereg önkéntese lett. Mikola Alekszander (1920) csehszlovák katonaként harcban esett el.[545] A hatalomváltást követően magyarellenes véres indulatoknak volt színtere. A meglincselt magyar férfiakról nincs adat.

Bátfa

Közigazgatásilag Gálocshoz tartozik. Lakossága 1944-ben 221 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. november 24. Az adatgyűjtésben közreműködött

[545] *Ukrajna Emlékkönyve,* 559. old.

Bakajsza Gyula. A településről 1944. november 18. után magyar férfiakat nem hurcoltak el, mivel november végéig a Csap környékén elhúzódó harcok miatt Bátfa is hadműveleti területnek számított. A magyar hadseregben harcoló katonákról nincsenek adatok.

Botfalva

Társközsége: Ungtarnóc. Lakossága 1944-ben 495 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. november 28. Az 1945. július 10-én összeállított helyhatósági (Botfalvai Községi Népbizottság) lista alapján 28 helyi lakos (1896–1925) tartózkodott hadifogságban. A névsorban 29-ként feltüntetett Varga Lajos (1913) nevét kihúzták. 6 névnél Szambort tüntették fel tartózkodási helyként, 4 névnél kérdőjel áll. Ezen kívül 6 névnél a magyarországi Nagykanizsa, Budapest, Veszprém, a hágón túli Kolomija, 11 névnél csak a tábori postafiók száma (p. p. 496, P. 575, Sz. 728, V. 511, V. 655, TX. 131, №-248, L. 882, T. 577 stb.) olvasható. A legidősebbek: Szlinszki Péter (1897) és Cap István (1897); a legfiatalabbak: Kvasznai János (1926) és Bodnár Vojtex (1925). A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Néhány fiatal a Vörös Hadsereg önkéntese lett. A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint 1944. november 18-án 10 római katolikus és református vallású magyart hurcoltak Szolyvára, akik közül 7 fő hazatért, 3 fő meghalt a szolyvai és szambori lágerben. A magyar hadseregben harcoló 21 katona közül 17 fő elesett. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 20 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Korpa Péter és Tóth László. Összeállították a mártírok (3) és az elesett honvédek (14)[546] névsorát. Kezdeményezésükre1992-ben a helyi temetőben sírkövet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Balázs Sándor (1906), Cap István (1897), Szlinszki Péter (1897).

Elesett honvédek: Ádám Miklós, Bakos Zoltán, Breza István, Korpa István, Kovács István, Kvasztnai János, Medve Elek, Miksó János, Mikula György, Nagy Imre, Nyisztor Balázs, Nyisztor György, Nyisztor Gyula, Szücs Sándor, Turi Elek, Turi Bertalan, Volosin Mihály.

Csap

Lakossága 1944-ben 3 498 fő volt. Elfoglalásának végleges időpontja: 1944. november 23. Közel egy hónapig folyt a küzdelem, amelyben 300 szovjet katona esett el. Az 1945. július 10-én összeállított két különálló helyhatósági (Csapi Községi Népbizottság, elnök Magyar E.) lista alapján összesen 92 helyi lakos (1891–1924) tartózkodott hadifogságban. A magyar hadseregbe bevonult

[546] SZEpB-archívum, Korpa Péter és Tóth László adatközlő levele, 1992. november 26.

férfiak nevénél bejegyezték katonai egységük megnevezését és számát, tábori postacímüket. A legidősebb Molnár István (1891), a legfiatalabb Kojsza Zoltán (1924) és Komár József (1924). A regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el, de önkéntesnek jelentkezhettek a Vörös Hadseregbe. Balázs József (1892) pártügynököt a nácik halálra kínozták. A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint 73 római katolikus és református vallású magyart hurcoltak hadifogolytáborba. 1945–1947-ben 36 fő hazatért, 37 (LIMES: 35) fő meghalt Szolyván és Szamborban. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 5 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 42 fő. Tóth Árpád[547] bírósági pert akart indítani az Ukrán Hadügyminisztériummal szemben édesapja, Tóth Benjamin (1908) ügyében, aki a boriszovi Zöld Lágerben halt meg, de keresetét elutasították. Beadványának másolatát címünkre is eljuttatta. Az adatgyűjtésben közreműködött Halász József, Laczi Zoltán, Bodrogi Gyula, Horváth Gyula, Molnár Sándor és Hidi Ferenc. Kezdeményezésükre 1989. november 26-án a helyi temetőben emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. Adatgyűjtő felhívásunkra Balogh Tiborné[548] jelentkezett, akinek közlése szerint a kötelező regisztráció után is vittek el embereket, példaként említi rokona, Siegl Ferenc, a csapi állomás kocsivizsgálójának esetét, akit 1944. november végén munkába menet tartóztattak le, és Szolyvára, majd Szamborba, onnan marhavagonban a szibériai Nevjanszkba vitték; 1947 őszén betegen engedték haza, később emiatt amputálták egyik lábát, féllábú kocsivizsgálóként halt meg. Palkó Gyuláné[549] édesapját, Nagy Lajost (1912) 1944. november 28-án egynapi romeltakarítás után vitték Szolyván keresztül Szamborba, majd egy csoport internálttal együtt a távoli Orelbe került. Mint Palkó Gyuláné írja, „a *náluk lakó határőrtiszt megkerestette, és megindult a levelezés cenzúra alatt. Mindössze pár levélről van szó. 7 éves voltam akkor. Ahogy aztán mesélte, kosár- és bútorfonó műhelybe került. Balázs Gábor budapesti volt a mesterük. (…) Így menekült meg a fagy- és éhhaláltól. 1946. november végén került haza. Szedett-vedett göncökben, de a német zubbonyra emlékszem, mert megijedtünk és nem akartuk megismerni. A csapi mozdonyszínben helyezkedett el, és onnan ment nyugdíjba, majd 1984. február 29-én meghalt. 72 éves volt.”*

Mártírok: Ádám József, Ádám Sándor, Badó Gyula, Balogh Ignác, Bátory János, Belovics Zoltán, Csonka Ferenc, Csopák Péter, Dobos József, Erdős Béla, Fábián Sándor, Fedor Ferenc, Kázsmér Béla, Kojsza Béla, Kojsza Károly, Kojsza Miklós, Komár Pál, Kun András, Leskó Bálint, Magyar Gábor,

[547] SZEpB-archívum, Tóth Árpád beadványa, Ungvár, 2011. augusztus 4.
[548] U.o., Balogh Tiborné adatközlő levele, 1991. április 15.
[549] U.o., Palkó Gyuláné adatközlő levele, 1991. március 1.

Molnár Béla, Molnár Ferenc, Molnár Sándor, Nagy Béla, Orgován János, Palkó Bertalan, Szabó István, Szabó Lajos, Szamay Mihály, Szirmai József, Tagyi Lajos, Talián Sándor, Tomori Pál, Tóth Benjamin, *Volnár Ferenc[550], *Volnár Sándor, Zavadszki András.

***Elesett honvédek**:* Kotis István (1918), Lizák Lajos (1919), Malinák János (1902), Návor Péter (1910), Vécsy József (1918).

Császlóc

Lakossága 1944-ben 505 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. Az 1945. július 10-én összeállított 3 különálló helyhatósági (Császlóci Községi Népbizottság, elnök Ilja/Ilko Vajda) lista alapján összesen 36 helyi lakos (1901–1928) tartózkodott hadifogságban. Az első lista 10 levente nevét tartalmazza, akiket 1944. augusztus 17-én erőszakkal Zemplénorosziba vittek. A másik névsorban a magyar hadseregben harcoló férfiak (24) nevénél bejegyezték katonai egységük megnevezését és számát, tábori postacímét. A legidősebb Kiss Mihály (1901), a legfiatalabb Kiss Péter (1923). A pótlistán 2 név áll: Sárga Imre (1921) és Varga Imre (1905). A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el, de önkéntesnek jelentkezhettek a Vörös Hadseregbe és az 1. Csehszlovák Hadtestbe. Közülük Milovcsik István (1923) a csehszlovák hadtest katonájaként harcban esett el.[551] A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint 1944. november 28-án 36 katonaköteles férfi közül 27 római katolikus és református vallású magyart Szolyvára hurcoltak, akik közül 1945–1947-ben 14 fő hazatért, 13 fő meghalt Szolyván és Szamborban. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 5 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 19 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Gergely Zoltán. Kezdeményezésére 1989. novemberében a római katolikus templom kertjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Fedor János, Gajdos Imre (1914), id. Gajdos Vince, Kiss Balázs, Pajor Dezső, Papp Imre, Penyák Imre, Penyák Vince, Poloncsák Endre, Répási János, Rohály István, Szabó Ambrus, Türkiz János.

Elesett honvédek: Faragó István, Fazekas József, Penyák István, Rohály József, Varga Ambrus.

[550] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_ung.html#csap

[551] *Ukrajna Emlékkönyve,* 570. old.

Eszeny, Tiszaújfalu

Lakossága 1944-ben 2 526 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. Az 1945. július 9-én összeállított egységes helyhatósági (Eszenyi Községi Népbizottság, elnök Mihail Csubirka) alapján összesen 321 helyi lakos (1888–1926) tartózkodott hadifogságban. 105 névnél a magyar hadseregbe való bevonulás időpontját tüntették fel, 216 név mellett a következő bejegyzés áll: *„Munkára ment 1944. XI. 18-án."* A névsorban 7 tizennyolc éves fiatal nevét olvashatjuk: K. Szabó Gyula, Csonka Miklós, Krajnik Ferenc, Csonka Miklós, Kacsó Pál, Orbán Lajos, Dancs Ferenc (1926); a legidősebbek: Hidi József (1888), Balla Kálmán, Balog Sándor, Szabados Péter, Kovács Ferenc (1895). A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. 2 fő önkéntesnek jelentkezett: Sulevka György (1920) és Kestenbaum Emil (1921), mindketten az 1. Csehszlovák Hadtest katonájaként harcban estek el.[552] A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint az 1944. november 18-i második regisztrálás után 312 férfit Szolyvára hurcoltak, akik közül 1945–1947-ben 214 fő hazatért, 98 (LIMES: 96) fő meghalt a szolyvai és a szambori lágerben. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 10 fő esett el, nevüket valószínűleg a mártírok listája tartalmazza. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 110 fő. 15 főt koncepciós perbe fogtak, közülük 2 fő meghalt a politikai foglyok táborában. Felhívásunkra jelentkezett Révész Endre[553], akinek édesapját, Révész Endrét (1913) Eszenyből hurcolták el. Három szörnyű évet élt túl. 1947. szeptember végén jött haza, Cservonán telepedett le. Szerencskóné Mező Ella[554] adatközlő levele szerint édesapját és nagyapját is Eszenyből hurcolták el. Nagyapja, Mező Miklós Jánosé (1896) 1946. februárjában halt meg a belorussziai Boriszovban. Fia, Mező Kálmán Miklósé (1921) 1947. június 17-én jött haza Boriszovból. Az adatgyűjtésben közreműködött: Fekete József és Tagyi Klára.[555] A túlélők és a község több tekintélyes idős lakosának segítségével összeállították a mártírok névsorát (90), amelyben az azonos nevek külön személyeket jelölnek. Kezdeményezésükre 1991. november 9-én a református templom kertjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. 1991. szeptember 9-én a templom falán emléktáblát helyeztek el Balogh Sándor (1891) református lelkész tiszteletére, aki szintén a kommunista diktatúra áldozata lett: 1946-ban 5 évi szabadságvesztésre és 3 évi száműzetésre ítélték, meghalt a lágerben. Róla írja a beregszászi Balog Sándor helytörténész: *„Az eszenyi lelkész sorsát*

[552] *Ukrajna Emlékkönyve,* 571. old.
[553] SZEpB-archívum, Révész Endre adatközlő levele, 1991. február 13.
[554] U.o., Szerencskóné Mező Ella adatközlő levele, Tarnóc, 1991. február 13.
[555] U.o., Tagyi Klára és Fekete József adatközlő levele, Eszeny, 1989. november 24.

kiagyalt vádak pecsételték meg, amelyek rosszakaratú emberek feljelentésein alapultak. Fia ugyanis Magyarországon tanult, a határ lezárása előtt pedig meglátogatta idehaza élő szüleit. Mivel Balog Sándor fiának itt-tartózkodásáról nem tájékoztatta a szovjet hatóságokat, a már jelzett besúgói jelentések alapján letartóztatták."[556] Idézi a lelkész Jászberényben letelepedett özvegyének levélrészletét is: *„A láger címe, ahonnan utoljára életjelt adott magáról, ma is megvan: Szverdlovszkaja oblaszty, Táborinszkij rajon, P/O 239/3, L/K Kercseny. Halálának oka: a végtagok megfagyása…"*. 2002-ben felújították és újraavatták a község főterén álló első világháborús emlékművet, amelyen turulmadarat is elhelyeztek Molnár Zsolt kivitelezésében.

Mártírok: Badó Endre, *K. Badó Ferenc[557], T. Badó János, N. Badó Miklós, N. Badó Sándor, *Balogh Sándor, Balla János, Balla Sándor, Banga István, Barabás Gyula, Barkaszi Kálmán, Batka Béla, Battyányi Gyula, Baumán János, R. Beregszászi József, Bíró Imre, Csonka János, Csonka Kálmán, Danó Árpád, Dancs Ferenc, Deák Tibor, Eszterházi József, Farkas István, Feka Béla, Györke Kálmán, Hadar Ferenc, Hadar Géza, Hidi József, Horváth Ferenc, Jónás Dániel, Kacsi (Patikás) Ferenc (József), Kacsó József, Kádas János, Kádas József, S. Kádas József, S. Kádas József, Kára Ferenc, Kára János, Kára József, D. Kertész József, Kertész József, E. Kertész József, Kisari Miklós, Kiss Béla, Komonyi Sándor, K. Kovács Ferenc, B. Kovács Ferenc, K. Kovács Ferenc, Sz. Kovács Ferenc, D. Kovács Ferenc, D. Kovács János, B. Kovács Dániel, Kovács József, M. Kovács József, Kovács Kálmán, Kovács Miklós, B. Kovács Miklós, Kovács Béla, Kulcsár Sándor, Kun Béla, Ladányi István, Mező András, Mező Miklós, Molnár Gábor, S. Molnár József, T. Molnár József, P. Molnár János, Molnár József, P. Molnár József, T. Nagy Ferenc, Nagy Kálmán, Nagy Miklós, Nagy Sándor, *Orbán József, Óvári Gyula, B. Papp József, Papp Károly, Papp Sándor, Petró András, Rácz János, Ráti Gábor, Sándor Miklós, Sebők Sándor, Somogyi János, Soós Zoltán, P. Szabó Dániel, V. Szabó Ferenc, D. Szabó Gyula, Szabó István, V. Szabó János, V. Szabó József, Szabó László, Szántai Miklós, Tolvaj Sándor, Tóth Sándor, Turóczy Antal, Varga József, Vinda Károly.

Gálocs

Lakossága 1944-ben 529 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. Szemtanúk közlése szerint 1944. novemberében az akkori falusi bíró bátor kiállásának köszönhetően a faluból nem vitték el senkit. Dr. Tárczy Andorné ungvári gyermekgyógyász adatközlőnk leveléből azonban kiderült, hogy mégis: *„Apósom, Tárczy Béla szül. 1904. október 5-én Gálocsban, elhurcolták*

[556] Balog Sándor: *Sorsüldözöttek.* Galéria Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992, 28. old.
[557] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.

1944. novemberében, és csak 1948-ban tért haza Bakuból. Meghalt Gálocsban 1961. május 23-án."[558] A magyar hadseregben harcoló katonák közül 10 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 10 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött: Molnár László[559] és Perjési Mihály. 1990. október 31-én a helyi református templom kertjében emlékművet állítottak a II. világháború hősi halottainak, 1992. október 25-én a református templom belső falán emléktáblát helyeztek el Gecse Endre[560] (1908–1959) mártír tiszteletesnek, akit az 1956-os magyarországi események kapcsán szovjetellenes szervezkedéssel, az 1956-os „gálocsi ellenforradalmi csoport" irányításával vádoltak. Elítélték a csoport tagjait is: Pasztellák Istvánt 6 évre, ebből közel egy évet az ungvári börtönben töltött, amnesztiával szabadult; Perduk Tibort 2 év szabadságvesztésre, ebből 10 hónapot töltött a köztörvényesek rovnói területi dubnói nevelőintézetben, amnesztiával szabadult. Molnár Lászlóval szemben ejtették a vádat, mivel alig töltötte be 13. életévét. Így is 1 éves megfigyelés alá helyezték. Gecse Endre sorsa sokkal tragikusabban alakult. Özvegyének címünkre küldött leveléből idézünk: *„Gálocs után Huszton 1958. december 2-ig működött mint lelkész. Innen az állami hatóságok koholt vádak alapján elvitték. Akkor láttam utoljára élve hűséges hitvesemet. 1959. jan. 7-én láttam viszont holtan. Elvittek a temetőbe a hatósági emberek, de lelkészt nem engedtek hívni. Őt, aki számtalan ember felett mondott beszédet és imát, ima nélkül hantolták el. Meghalt egy igaz magyar és isten igéjének hűséges hirdetője. Itt maradtam egyedül, keserűséggel a szívemben. A háromszori házkutatás, és ami utána következett, úgy megviselt, hogy idegösszeomlást kaptam…".*[561] Gecse Endre hamvait 1992. október 24-én az ungvári Kapos utcai temetőből szülőfalujába, Gálocsba vitték, és ott helyezték örök nyugalomra. 2006. október 23-án a községháza falán emléktáblát helyeztek el a gálocsi politizáló csoport tagjai és a mártír lelkész tiszteletére, azóta a tiszteletes sírhelye és az emléktábla az 1956-os eseményekre való megemlékezések színtere.

Elesett honvédek: Cibik János (1922), Ilkó János, Molnár Bertalan, Molnár Ferenc, Pápai Barna (1917), Pápai László, Perduk Miklós, Ruszka Gyula, Tárczy János, Tóth Zsigmond.

---

[558] SZEpB-archívum, dr. Tárczy Andorné adatközlő levele, Ungvár, 1991. április 10.

[559] U.o, Molnár László adatközlő levele, Gálocs, 1990. október 31.

[560] *Jó pásztor volt.* Emlékkönyv Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékére. Felelős szerkesztő: Gortvay Erzsébet. Intermix Kiadó, 2003.

[561] SZEpB-archívum, Gecse Endréné adatközlő levele, K. Vojkovce (Szlovákia), 1992. június 16.

Homok/Kincseshomok

Társközségei: Minaj, Koncháza, Ketergény. Lakossága 1944-ben 495 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 8-án összeállított egységes helyhatósági (Homoki Községi Népbizottság) lista alapján 33 helyi lakos (1894–1926) közül 16 fő ismeretlen hadifogolytáborokban tartózkodott, a többi a romániai Máramarosszigeten, Temesváron, a magyarországi Baján, Székesfehérváron raboskodott. Arra nincs magyarázat, hogy miért húztak át a névsorban 9 olyan nevet, akik a bejegyzés szerint Szolyván és Szamborban voltak: Perdulak Mihály (1894), *Perdulak Ferenc* (1926), Kazsmir János (1905), Komonyi Lajos (1914), *Szalai Imre* (1907), Bukovits Zoltán (1915), *Csizmár István* (1901), *Egyed Géza* (1913), Komonyi László (1913). A kiemelt személyek meghaltak a lágerekben. Az 1944. novemberi regisztráció során sok katonaköteles férfi ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallotta magát, őket nem vitték el. A fiatalok közül 5 fő önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe és az 1. Csehszlovák Hadtestbe. Homoki Lajos (1925) szovjet önkénteseként, Gazda András (1913) a csehszlovák hadtest katonájaként harcban esett el.[562]A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint 33 katonaköteles férfi közül az 1944. november 18-i második regisztrálás után 9 római katolikus és református vallású magyart Szolyvára hurcoltak, akik közül 1 fő hazatért, 8 fő meghalt a szolyvai és szambori lágerben. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 14 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Tárczy Sándor és Komonyi József.

Mártírok: Paluska Sándor, Csizmár István, Perdulák Ferenc, Fényes Imre, Konyesli János, Gyöngyösi Endre, Szalai Imre, Egyed Géza.

Ketergény

Lakossága 1944-ben 245 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 5-én összeállított egységes helyhatósági (Ketergényi Községi Népbizottság) lista alapján 20 helyi lakos (1902–1923) tartózkodott ismeretlen hadifogolytáborban. A legidősebb Demjén András (1902), a legfiatalabb Bertók László (1923). Szemtanúk közlése szerint az 1944. novemberi regisztráció során a katonaköteles férfiak ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat, ezért a faluból nem vitték el senkit. Többen önkéntesnek jelentkeztek a Vörös Hadseregbe, közülük Holovácskó Zoltán (1926) harcban esett el.[563] Később kiderült, 1 férfit mégis Szolyvára hurcoltak, aki soha nem tért haza. Az adatgyűjtésben közreműködő Benkő Irén 1991. április 11-én tett bejelentése szerint Bossányi Ferenc (1924) ketergényi lakost, a villanytelep tisztviselőjét

[562] *Ukrajna Emlékkönyve,* 568-569. old.
[563] U.o., 566. old.

1944. november 23-án beidézték nemzetiségi igazolvány átvételére. A túlélők szerint két hétig Szolyván tartották fogva, aztán nyomtalanul eltűnt. A magyar hadseregben harcoló 20 honvéd közül 7 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 9 fő. Az 1944-es harcok elcsitulta után egy ismeretlen magyar katona holttestét titokban a ketergényi temetőben helyezték örök nyugalomba, a sírját ma is gondozzák.

Mártír: Bassányi Ferenc (1924).

Elesett honvédek: Bassányi Sándor, Demeter Zoltán, Hercegh Bertalan (1921), Herceg György, Herceg Ferenc, Jenei Imre, Sukály István (1916).

Kisdobrony

Társközsége: Demicső. Lakossága 1944-ben 1 469 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 6-án összeállított egységes helyhatósági (Kisdobronyi Községi Népbizottság, elnök Úr Bertalan, titkár Lebovics M.) lista alapján 52 helyi lakos (1896–1926) tartózkodott ismeretlen hadifogolytáborokban. A neveknél feltüntették az apa és az anya nevét is. A legidősebbek: Lelkes Miklós (1896), Úr Béla (1897), Úr Kálmán (1897), Úr Géza (1898); a legfiatalabbak 1926-os születésűek: Nagy M. Tibor, Úr M. Lajos, Demes Károly, Demes Kálmán, Lakatos Gábor. A túlélők felmérése szerint az 1944. november 18-i második regisztrálás után 154 férfit hurcoltak Szolyvára, akik közül 1945–1947-ben 85 fő hazatért, 69 (LIMES: 50) fő meghalt a lágerekben, köztük Boriszovban 24, Orsán 17, Szolyván 7, Szkotarszkojéban, Szamborban, Zsornaván és Uzsokon 3-3 fő. Az elesett honvédek is a mártírok névsorában vannak feltüntetve. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 69 fő. 1945-ben koncepciós perben 7 évre ítélték Tárczy Dániel református lelkészt, 1956 után rokkantan tért haza. Adatgyűjtő felhívásunkra Bitai József (1915) túlélő levélben idézte fel elhurcolását. 1944. november17-én háromnapi élelemmel behívatták a községházára, onnan már fegyveresek kísérték Sztrabicsóra, Szolyvára, Turkára, ahol bevagonírozták őket, 100-an voltak egy vagonban. 8 nap múltán megérkeztek Orsára, az itteni lágerben dolgoztatták őket, sokan meghaltak. 1947. június 10-én szabadultak. A lágerben megbetegedett, azóta is nyomorog, mint írja: *„Sok szenvedést kellett megélnem, pedig nem voltam kulák, a két kezem után éltem.”*[564] Szuhomlin Margaréta[565] szintén jelentkezett, közlése szerint édesapját, Fazekas Ignácot (1912) az Orsa város melletti lágerbe vitték, ahol 1945 nyarán meghalt. Vele volt a később szerencsésen hazatért Dajka Sándor, aki sokszor elmondta, mennyire komiszan bántak velük, mennyire dolgoztatták, éheztették őket. Az adatgyűjtésben

[564] SZEpB-archívum, Bitai József adatközlő levele, Kisdobrony, 1991. február 9.
[565] U.o., Szuhomlin Margaréta adatközlő levele, Kisdobrony, 1991. február 3.

közreműködött Váradi Imre, Bernáth Csaba, Ember Balázs és Úr Sándor.[566] Összeállították a munkatáborokban elpusztult (72), a lágerekből nem sokkal hazatérésük után elhunytak névsorát. Kezdeményezésükre 1989. november 26-án a helyi temetőben emléktáblát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. Úr Sándor közlése szerint a Donbászra irányított „fezeós" fiatalok közül 2 fő donbászi szénbányában halt meg: Gyurkovics Sándor (1927) Makejevka, 1952; Hadar István (1926) Makejevka, 1963; Itthon, 1950. újév estén állati módon lelőtték Nagy Gézát (1929), mint donbászi szökevényt.

Mártírok: Bajusz Béla (1912), Baksa Béla, Bernát József (1925), Bernát Miklós (1900), Berta Lajos (1911), Bitai László (1921), Demes Ferenc, *Dancs Gáspár (1899)[567], Demes Kálmán, Demes Károly (1926), Dókus Ferenc, Dókus József (1899), Dókus Lajos (1900), *Farkas Kálmán (1904), Fazekas Ignác (1912), Fábián Kálmán (1913), Fábián Miklós (1919), Gaál Dezső (1924), Gaál József (1902), Gaál L. Lajos (1900), *Gyurkovics Sándor, Kertész József (1923), Kiss Béla (1910), Kocsis Sándor (1912), *Komonyi Dániel (1901), *Komonyi Imre (1899), Komonyi Kálmán (1905), Komonyi L. Kálmán (1907), Lelkes Sándor (1924), Nagy Elemér (1900), *Nagy Ferenc (1902), Nagy Gyula (1900), *Nagy István (1905), Nagy A. János (1899), Nagy Kálmán (1923), *Nagy M. Miklós (1912), Nagy Péter (1905), *Nagy M. Tibor (1926), *Nagy D. Zoltán (1919), Nagy Vince, Nagy Zsigmond (1923), *Paksi Dezső (1918), *Sándor Gyula (1916), Solymos József Ján., Solymos József Józs., *Solymos Sándor (1900), *Soós Albert (1915), Soós B. Bertalan, Soós B. Bertalan (1922), Soós Kálmán (1908), Soós Kálmán (1925), Szigeti József, Torma István (1910), Torma Kálmán (1912), *Torma József (1920), *Tóth Lajos (1920), *Urbán Ferenc (1900), Újvári László, *Újvári János (1899), Úr A. Ambrus (1925), *Úr Gy. Ambrus (1920), Úr Gyula (1920), Úr József (1905), Úr Kálmán J., Urbán Ferenc (1900), *Úr J. Sándor, Váradi Bertalan (1906),Váradi Imre (1918), Váradi Péter (1908). **Lakatos Gábor[568], **Lakatos Norbert.

Kisgejőc

Társközsége: Nagygejőc, Lakossága 1944-ben 980 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. Az 1945. július 11-én összeállított két különálló helyhatósági (Kisgejőci Községi Népbizottság) lista alapján 82 helyi lakos (1896–1925) tartózkodott ismeretlen hadifogolytáborban. Az egyik listán feltüntetett 53 fő (1901–1924) a magyar hadsereg katonájaként esett fogságba. Nevük mellett a katonai foglalkozást is feltüntették: gyalogos, tüzér, határvadász

[566] SZEpB-archívum, Úr Sándor adatközlő levele, Kisdobrony, 1989. november 20.
[567] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába:
[568] A **-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók pótlólag vették fel az elhurcoltak névsorába.

stb. A legidősebb Fegyverneki János (1902), a legfiatalabb Lakatos József (1925). A másik listán 29 fő neve szerepel, a helyi bíró és titkár szerint ők a szambori lágerbe kerültek. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint az elhurcolt 29 katonaköteles férfit Szolyvára és más lágerekbe vitték, akik közül 1945–1947-ben 14 fő hazatért, 15 fő meghalt a szolyvai, szambori, és sztalinói lágerben. A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 22 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 37 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Fegyverneki Ferenc[569], összeállította a második világháborúban elesett honvédek (19) és a mártírok (15) névsorát. 1989. november 1-én a helyi temetőben kopjafát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. Részlet Balenszky Ödön kisgejőci túlélő visszaemlékezéséből: *„Kisgejőcről 60 férfiszemélyt vittek el az akkori vezetők parancsszavára, 18 évesen kényszerítettek ebbe a menetbe engemet is. 1944. december 10-én fegyveres kísérettel hagytuk el falunkat, reménykedtünk, hogy három nap múlva visszatérünk. Mindnyájunkat Csapra tereltek, ott az orosz katonák névsorolvasást tartottak, az ötvenéveseket hazaengedték, név szerint Ráckövi Istvánt, Gyöngyösi Imrét, Kis Gyulát, Benkő Istvánt és Balenszky Ödönt, azaz édesapámat. Sírva váltam el édesapámtól, ők hazaindultak, minket pedig hajtottak tovább: gyalogosan Csapról Beregszászig mentünk. Öt napig itt tartózkodtunk, amíg összeszedték a közeli falvakból az embereket. 660-an indultunk Szolyvára egy pár katona vezetésével. A szolyvai láger közelében nekünk már csak egy juhakol jutott. Az éjszaka folyamán nagyon sokan elszöktek, nagyon okosul tették, már akkor éreztük, ezt a „háromnapos munkát" élve nem ússzuk meg. (…) Még a mai nap is meg tudnám mutatni azt a helyet, ahová 1 040 ember holttestét helyeztük el egy közös sírba, anyaszült meztelenül. (...) Hol volt a szíve és a lelke az akkori vezetőknek, akik ilyen embertelen megpróbáltatásoknak tették ki azt a sok ezer ártatlan magyar fiatalt…".*[570] Balenszkí Ödönt és falubelijeit az 1 200 főből álló, bevagonírozott menetoszloppal Donbászra, a Sztalinó környéki munkatáborba vitték, közülük 1945. tavaszára 160 fő maradt életben. A háború befejezése után hadifoglyokkal töltötték fel a lágerüket, 11 hónap elteltével 200 rabot szabadon engedtek. Két hét múlva érkeztek meg Máramarosszigetre. A kárpátaljaiak átgyalogoltak a Tisza-hídon Aknaszlatinára, majd másnap a mentrendszerű vonatjárattal Ungvára érkeztek. A sztalinói lágerből 5 kisgejőci került haza: Balenszky Ödön, Hadar Kálmán, Kis Jenő, Nagy Jenő, Benkő Sándor.

[569] SZEpB-archívum, Fegyverneki Ferenc adatközlő levele, Kisgejőc, 1992. március.

[570] SZEpB-archívum, Balenszky Ödön visszaemlékezése, Kisgejőc, 1989. november 1. In: *Élő történelem,* 26-28. old.

Mártírok: Bogáthy Ferenc, Csákány Károly, Hajdu József, Hajdu Miklós, Halász János, Halász József, Kálmán Béla, Kiss Gyula, Ladányi János, László Gyula, Nagy Albert, Nagy Dezső, Nagy János, Novotnyák György, Ruszkovics Béla.

Elesett honvédek: Balogh István, Balkó Ferenc, Bankotay Zoltán, Belencki Ambrus, Bilakovics Sándor, Bodor János, Bogáthy Ödön, Hurik János, Jávorszky György, Kocsis György, Kornuta István, László Sándor, Nagy Antal, Nagy Jenő, Palkó Ferenc, Pankotay Zoltán, Ritók Lajos, Sváb Miklós, Szabó Béla, Szticka János, Tóth József, Vaski János.

Kisszelmenc

Közigazgatásilag Palágykomoróchoz tartozik Lakossága 1944-ben 319 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. A túlélők felmérése szerint 1944. novemberében 15 római katolikus és református vallású magyart Szolyvára hurcoltak. A legidősebb Tóth Vince (1897), a legfiatalabb Szakács Béla (1926) volt, mindketten odahaltak. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Az elhurcoltak közül 5 fő hazatért, 10 fő meghalt a lágerekben: Szamborban 3, Nyikitovkában 4, Gorlovkában 3 fő. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 3 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 13 fő. Bakó Zoltán római katolikus plébánost koncepciós perben ítélték el, 1956-ban rokkantan került haza, 1959-ben halt meg Munkácson. Az adatgyűjtésben közreműködött Veres Péter[571], összeállította az elhurcoltak (15), a mártírok (10) és az elesett honvédek (3) névsorát. Az egykori elhurcoltak közül 1991. február 12-én már csak ketten voltak életben: Mitro Zoltán (1924) és Kis Miklós (1911). Veres Péter kezdeményezésére 1992 tavaszán a helyi temetőben emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. Kisszelmenc neve felkerült a tragédiát elszenvedett települések listájára is. A második világháború végén meghúzott szovjet–csehszlovák határ elvágta egymástól Kis- és Nagyszelmenc falvakat. A jelenlegi ukrán–szlovák határ változatlanul kettészeli az egykori nagyközséget. A magyar–magyar és a nemzetközi összefogásnak köszönhetően[572] 2005. december 23-án határátkelőhelyet nyitottak a két falu között. A kisszelmenci és a nagyszelmenci oldalon, egymástól 20 méterre egy-

[571] U.o., Veres Péter adatközlő levele, Szelmenc, 1991. február 12.

[572] A családokat, szomszédokat elválasztó, sorsokat megpecsételő körülményekről Zelei Miklós író *Kettézárt falu* címmel könyvet írt, amelynek jelentős szerepe volt abban, hogy a világ, azon belül az amerikai kongresszus figyelmét is (2004. április 21.) sikerült a szelmenciek embertelen helyzetére irányítani. A könyvet *A 342-es határkő (Negyedszázad Kárpátalján)* címmel a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség adta ki CD-melléklettel. Ungvár, 2006. 419 oldal.*)* Könyvének: http://www.gimagine.com/gimagine/Magyar_ Haz/2004/2004-04-18-Szelmenc/default.htm, http://zelei.hu/archiv-szelmenc.html

egy fél székelykaput állított a Nagykaposi Regionális Vállalkozásfejlesztési Alapítvány, elnök Fuksz Sándor, és a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége, elnök Dupka György. A kisszelmenci fél kapun a következő felirat olvasható: *„Egy Szelmencből lett a kettő, egyesítse a Teremtő, / Áldjon Isten békességgel, tartson egybe reménységgel. / Mi reményünk megmarad, összeforr, mi szétszakadt, / Két Szelmencnek kapuszárnya falvainkat egybezárja."*

Mártírok: Balogh Lajos (1926), Iván Bernát (1924), Iván Bertalan (1916), Iván Ferenc (1916), Iván Zsigmond (1922), Pekárovics István (1924), Szakács Béla (1926), Szakács Zoltán (1925), Takács Béla (1924), Tóth Vince (1898).

Elesett honvédek: Csurma István (1904), Ignác Gyula (1920), Jevcsák István (1919).

Koncháza

Közigazgatásilag Homokhoz tartozik Lakossága 1944-ben 499 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 8-án összeállított egységes helyhatósági (Koncházai Községi Népbizottság) lista alapján 40 helyi lakos (1901–1923) tartózkodott hadifogságban. Néhány névnél a következő bejegyzés olvasható: *„November 26-tól a szolyvai katonai lágerben tartózkodik"*. A legidősebb Vasziliha Sándor (1900), a legfiatalabb Szalai János (1923). A regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A fiatalok közül többen önkéntesnek jelentkeztek a Vörös Hadseregbe, közülük Jávorszki István (1921) harcban esett el.[573] A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint 1944. november 26-án 36 római katolikus és református vallású magyart hurcoltak Szolyvára, akik közül 1945–1947-ben 25 fő hazatért, 11 fő meghalt a szolyvai és szambori lágerben. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 12 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Tótik Lajos[574], összeállította a mártírok névsorát.

Mártírok: Bánócki János (1909), Csákány István (1915), Hudák Imre (1916), Lakatos Sándor (1914), Mitro Sándor (1914), Ormos Ambrus (1914), Póliska József (1909), Rehó Ferenc (1918), Rehó József (1920), Rehó Vince (1911), Remecki Lajos (1922).

Korláthelmec

Lakossága 1944-ben 890 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. Az 1945. július 10-én összeállított egységes helyhatósági (Helmeci Községi Népbizottság, titkár Lazorko) alapján 61 helyi lakos (1895–1924) tartózkodott hadifogságban. A listában néhány nevet áthúztak: *Bíró Sándor* (1901), Takács

[573] *Ukrajna Emlékkönyve,* 563. old.

[574] SZEpB-archívum, Tótik Lajos adatközlő levele Szelmenc, 1991. február.

Lajos (1908), Bora Miklós (1895), Fegyverneki Ferenc (1908), *Csicsak János* (1915), *Butkóci Lajos* (1901). A kiemelt nevek meghaltak a szovjet lágerekben. 51 névnél a következő bejegyzés olvasható: *„Ismeretlen helyen, lágerben van.”* 10 névnél a romániai Máramarossziget, Földvár, Brassó és a magyarországi Vác, Székesfehérvár, Sopron hadifogolytáborait tüntették fel. A legidősebbek: Bora Miklós (1895) és Kozma Zsigmond (1895); a legfiatalabbak: ifj. Sepella István (1924) és Kuruc József (1924). A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A fiatalok közül néhányan önkéntesnek jelentkeztek a Vörös Hadseregbe. A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint 24 katonaköteles férfit hurcoltak el „háromnapos munkára.” Közülük 1945–1947-ben 6 fő hazatért, 18 (LIMES: 15) fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor). A magyar hadseregben harcoló katonák közül 12 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 30 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Katona Zsigmond és Sepella Mária[575] akik összeállították az elhurcoltak (24), a mártírok (16), a túlélők (8) névsorát. Kezdeményezésükre 1990. április 5-én a település temetőjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. Az emlékmű költségeire az ukránok és ruszinok is adakoztak.

Mártírok: Bíró Sándor, Butkóci Lajos, Csicsák János, Fedor Ferenc, Gazda Imre, Gortvay Jenő, *Gortvay János[576], Gortvay Kálmán, Goca János, Köszörű Béla, Munkácsy Dénes, Munkácsy Endre, *Novák János, Putnoky József, Putnoky Lajos, Szanyi Ferenc, Téglássy Lajos, *Juricskó György.

Elesett honvédek: Gortvay Emil, Gortvay Endre, Gazda András, Goca János, Jessó Péter, Kemecsy Károly, Kocsis Béla, László István, Pávlovics László, Remete János, Sepella István, Sztupnicki János.

Minaj

Közigazgatásilag Homokhoz tartozik Lakossága 1944-ben 454 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 8-án összeállított egységes helyhatósági (Minaji Községi Népbizottság, elnök Szabados J., titkár Juhász R. Sz.) alapján 31 helyi lakos (1901–1923) tartózkodott hadifogságban. 29 névnél a következő bejegyzés olvasható: *„Ismeretlen helyen, lágerben van.”* Két név esetében a magyarországi Székesfehérvár van feltüntetve. A legidősebbek: Trofil Mihály (1901) és Ondliga János (1902); a legfiatalabbak: Czurkó Lajos, Krajnik József, Kovács János, Opalcsuk János, Varga Lajos, mindannyian 1923-as születésűek. A regisztráció során magukat ruszinnak/

[575] SZEpB-archívum, Katona Zsigmond és Sepella Mária adatközlő levele, Helmec, 1990. április 5.

[576] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába:

ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint az 1944. november 13-18. közötti regisztrálás után 29 római katolikus és református vallású magyart Szolyvára hurcoltak, akik közül 17 fő hazatért, 12 fő meghalt a szolyvai, szambori és donbászi lágerekben, illetve a háború frontjain. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 12 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Czurkó Elemér[577], összeállította az elhurcoltak (8), a mártírok (3) és a túlélők (5) névsorát. Kezdeményezésére 1992-ben a település temetőjében sírkövet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Badó János J.(1920), Badó Sámuel, Balog István (1921), Balog Sándor J., Batyi Ferenc S. (1919), Batyi Sándor S., Bátyi Sándor (1911), Bálint Sándor (1904), Bíró Endre, Dávid Zoltán (1927), Krajnik Mihály (1919), Trofil Mihály (1912).

Nagydobrony

Lakossága 1944-ben 4 007 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 6-án összeállított egységes helyhatósági (Nagydobronyi Községi Népbizottság) lista alapján 397 helyi lakos (1897–1926) tartózkodott hadifogságban. A listában nem különítették el a tényleges hadifoglyokat és az internált civileket. A legidősebbek: K. Hete Ferenc J. (1897), Katona János J. (1898), valamint az 1899-es születésű Bálint János, Bíró Ferenc, Hidi F. Sámuel. A legfiatalabbak 1926-os születésűek: Bíró József, Hidi Ferenc, Kovács András, D. Nagy Sándor, Pinte András, Tóth Ferenc. Valamennyien odahaltak. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. 3 fiatal önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe. 2 fő, Hete Ferenc és Hidi Sándor (1901) kommunista titkos ügynökként vesztette életét.[578] A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint az elhurcoltak közül 251 fő hazatért, 147 (LIMES: 145) fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor, Boriszov, Minszk), illetve elesett a fronton. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 149 fő. Fejes Dezső[579] (1910) túlélő elküldte címünkre visszaemlékezését: *„Közölték velünk is, hogy 1944. novemberében 3 napra, hídjavításra, Szolyvára kell menni, melyet felrobbantottak és utánpótlás miatt nagyon fontos volt. Mire odagyalogoltunk, ott már magyar katonák tevékenykedtek, ránk ott semmi szükség nem volt. Bementünk egy laktanyába*

[577] SZEpB-archívum, Czurkó Elemér: „A sztálinizmus elhurcoltjainak névsora Minaj községből." Minaj, 1991. november.

[578] *Ukrajna Emlékkönyve,* 559. old.

[579] SZEpB-archívum, Fejes Dezső adatközlő levele, 1991. március 14. Lager-beszámolóját itt jelentettük meg: Fejes Dezső (Nagydobrony, 1991). In: *Élő történelem,* 1993, 42-43. old.

és ott egy magyar szakaszvezető mondta, hogy foglyok vagyunk. Ebben az épületben több mint 1 000 ember elpusztult, különböző nemzetiségűek. 3-4 nap után gyalog mentünk át Sztarij Szamborba, itt csak egyszer adtak napjában egy kis folyadékot enni. Innét egy lembergi laktanyába mentünk, ahol az állomáson két csoportban kerültünk bevagonírozásra. Nagydobronyiak vagy 200-an voltunk. Körülbelül 100 vagont raktak meg különböző nemzetiségű férfiakkal, de mire Boriszovba értünk, közel 300-an meghaltak, kiket mint a fadarabokat dobáltak ki a vagonokból. Így kerültünk a boriszovi táborba, akkor 40 fokos hideg volt. Dolgoztatni nem tudtak bennünket, elég volt csak a holttesteket kihordani a lágerből, mivel gyengék, betegek voltunk. (...) Akik megmaradtunk, azokat gyenge és minősíthetetlen koszton a kolhozmezőn dolgoztatták. (...) 1947. tavaszán jöttem haza. A haláltáborokban 30 hónapot töltöttem, ahol több ezer ember elpusztult ártatlanul." Misák Istvánné, szül. Badó Mária[580] a bátyjára, Badó Ferencre (1903) és özvegyére, „Zsuzsi mamára" hívta fel a figyelmünket: *„Nagydobrony első halottja. A felesége egyedül maradt, három gyermekkel özvegyen. Keservesen nevelte őket. Hiába járt Ungvárra, hogy kapjon valami pénzt a gyerekekre, de egy kopejkát sem kapott. (...) Nem tehet ő róla, hogy a férjét elvitték, és kegyetlenül meggyilkolták, mert ez nem természetes halál volt. Hideg zuhany alá állították, édesapámnak mesélte egy onnan visszajött ember. Ő a fél pokrócát adta oda neki, hogy abba takarózzon, de nemsokára meghalt vérhasban."*

Nagydobrony több lakosát koncepciós perbe fogták, köztük Gönczy Pál lelkészt, akit 1946-ban 8 évre, 5 évi száműzetésre ítélték. A lágerból hazajött, de Nagydobronyban sokáig nem folytathatta papi tevékenységét; politikai nyomás és intrikák következtében Gencsy Béla akkori „békepüspök" és Mocsarko vallásügyi megbízott közös döntés alapján Nagyberegre helyezte, majd Beregújfaluban, Csonkapapiban és Hetyenben hirdette az igét, szeretett gyülekezetéhez nem kerülhetett vissza.[581] 1949-ben az erőltetett kolhozosítással szemben a magyarlakta települések közül Nagydobronyban volt a legnagyobb zavargás, a több mint félezer kolhozrongáló megfékezésébe határőregységeket is kivezényeltek. Sokan kerültek börtönbe, kényszermunkatáborba – a hatalom így szabadult meg a kollektivizálás ellenzőitől. Az adatgyűjtésben közreműködött Hidi Endre[582], összeállította a mártírok előzetes névsorát (79). Kezdeményezésére és az ő tervezésében 1991. júniusában a református templom kertjében monumentális emlékművet állítottak a sztálinizmus és a

[580] SZEpB-archívum, Misák Istvánné, sz. Badó Mária adatközlő levele, Kisdobrony, 1990. október 16.

[581] Balog Sándor: *Sorsüldözöttek,* 1992, 30. old.

[582] SZEpB-archívum, Hidi Endre adatközlő levele, 1991.

II. világháború áldozatainak tiszteletére. Ugyanitt látható egy magyar katona egészalakos szobra, amely az első világháború hőseinek állít emléket. 1948-ban eltávolították, 1990-ben visszaállították a helyére. Nagydobronnyal kapcsolatban Nyugat-Európa országaiban évtizedeken keresztül közszájon forgott a legenda, miszerint 1944 őszén az előrenyomuló szovjet hadsereg különös gaztettet vitt véghez: a lakosságot lemészárolta, a települést porig rombolta (egyesek szerint napalmbombával). Ezt a rémtörténetet Magyarországon az elsők között az eszenyi származású Balla Gyula irodalomtörténész, a nyugati világban pedig Skultéti Csaba publicista cáfolta meg.[583]

Mártírok: Badó Ferenc (1903), Badó János (1920), Badó Sámuel, Bakk Ferenc, Balog Ferenc (1902), B. Balog Ferenc (1903), B. Balog Ferenc M. (1920), Balog János (1904), Balog János (1907), Balog János, Balog János J. (1920), Balog Sándor S. (1925), Balog Sándor S.(1903), Balogh Sándor J., B. Balog Sándor S. (1913), Bálint János (1899), Bálint János (1908), Bálint Sándor (1904), Bátyi Árpád (1913), Bátyi Ferenc S.(1919), Bátyi József (1908), Bátyi Sándor S. (1911), Bátyi Sándor S., Bíró Endre, Bíró Ferenc (1899), Bíró József (1926), K. Balogh József (1987), Deák János (1924), Dókus József, Gábor Ferenc (1908), Géci Dezső (1922), *Géci János (1918)[584], Géci József (1929), Góré István (1899), Hete András (1912), Hete Ferenc S. (1910), K. Hete Ferenc J. (1897), Hete János, Hete János, *Hete Sándor (1919), Hidi András (1905), Hidi F. András, Hidi Ferenc S. (1924), Hidi Ferenc (1926), N. Hidi Ferenc (1919), Hidi József J., Hidi József S. (1919), Hidi F. Sámuel (1889), Hidi Sándor (1919), Hidi Sándor (1922), Hidi Sándor (1923), Hidi Sándor, Hidi Sándor J. (1900), Hidi Sándor M. (1901), Hidi Sándor S. (1923), Hidi Sándor Gy. (1920), N. Hidi Sándor (1921), Katlin Sándor (1923), H. Katona András, Katona Ferenc (1922), P. Katona Ferenc (1920), Katona Ferenc (1919), Katona Ferenc J. (1924), Katona János, Katona János J.(1898), G. Katona József, K. Katona Sámuel (1922), Katona Sándor (1917), Katona Sándor (1917), *Katona Sándor J. (1902), Kelemen Tamás (1908), Kovács András (1926). Kovács Miklós (1903), Molnár András, Molnár András (1913), Molnár András (1915), Molnár J. Ferenc (1922), Molnár János J., Molnár Kálmán S. (1921), Molnár Kálmán, Molnár Kálmán (1920), Molnár P. Sándor S. (1901), Molnár Sándor (1921), Molnár Sándor (1904), Molnár Sándor, Molnár Sándor, D. Nagy Sándor (1926), Nagy Sándor (1903), **Nagy Sándor (1923)[585], K. Nagy Sándor (1921),

[583] Balla Gyula: *Nagydobrony – egy falu, amely a térképen is megtalálható*. In: *Magyarságkutatás.* A Magyarságkutató Csoport Évkönyve 1988. Bp., 1988, 299-312. old. Elektronikus változata: http://www.adatbank.transindex.ro/regio/html/alcim_pdf40.pdf

[584] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába:

[585] A **-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók utólag vették fel az elhurcoltak névsorába:

Nyomó János (1922), Nyomó Miklós, Pinte András (1926), Pinte János (1915), Pinte József (1916), Pinte József (1919), Pinte József (1921), Pinte József J., Pinte Sándor, Pinte Sándor (1919), Pinte Sándor (1922), Pinte Sándor S. (1922), Ráti János, Ráti Sándor, Ráti Sándor S.(1923), Rendes János, Sándor József J. (1900), Sándor József (1926), Sütő Bertalan (1910), Szabó Ferenc, id. Szanyi P. János, ifj. Szanyi P. János (1923), Szanyi Dezső, Szanyi F. János, Szanyi G. József (1917), Szanyi Gy. Ferenc, Szanyi József, Szanyi József, Szanyi József (1912), Szanyi K. József (1924), Szanyi K. M. András (1919), Szanyi K. M. András (1919), Szanyi K. M. Ferenc (1910), Szanyi K. M. Ferenc S.(1916), Szanyi K. M. Gyula, Szanyi K. M. Tamás (1908), Szanyi K. M. András (1908), Szanyi M. János S. (1911), Szanyi P. András, Szanyi P. Ferenc (1909), Szanyi P. József S. (1909), Szanyi P. Sándor (1907), Szanyi P. Sándor (1926), Szanyi Sándor J. (1923), Szanyi Szabó Sándor (1910), *S. Szanyi József (1919), Szántó József (1919), Szentimrei Ferenc, Szentimrei Kálmán (1907), Szilvási János, Szilvási Miklós (1900), Takács József J. (1920), Tóth Ferenc (1926), Varga Gábor, Vinda Sándor, Varga Kálmán.

Nagygejőc

Lakossága 1944-ben 1 005 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. Az 1945. július 7-én összeállított egységes helyhatósági (Nagygejőci Községi Népbizottság) lista alapján 103 helyi lakos (1896–1925) tartózkodott hadifogságban. 31 névnél Szambort tüntették fel, a többinél Debrecen, Nyíregyháza, Budapest, Sopron, Nyírbátor, Székesfehérvár, illetve Csáktornya és Zemplénoroszi szerepel. A legidősebb Béres Imre (1895) volt, a legfiatalabbak: Györke Gyula (1926) és Simon József (1926). Akik a regisztráció során ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat, nem vitték el. Néhány fiatal önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe. Szijártó Lajos (1919) a Gergely-zászlóalj partizánjaként 1944. december 13-án harcban esett el Magyarország területén.[586] A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint 1944. november végén 79 római katolikus és református vallású magyart Szolyvára és más munkatáborokba hurcoltak. 1945–1947-ben 61 fő hazatért, 18 (LIMES: 14) fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor, Boriszov, Orsa). A magyar hadseregben harcoló katonák közül 23 esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 43 fő. Lávráné Gerék Márta[587] közlése szerint édesapja, Gerék János honvéd (1911) nem esett el, haláláról a hadifoglyok adatbázisban téves adatokat közöltek (Gerék János 54/I. zlj. Tizedes, 1944. 04. 11., halál helye: Drohobycz. Halál oka: vízbe fulladt). Gerék János a front összeomlása

[586] *Ukrajna Emlékkönyve,* 559. old.
[587] SZEpB-archívum, Lávráné Gerék Márta adatközlő levele, Nagygejőc, 2007. február 1.

után hazatért a családjához Nagygejőcre, a katonaköteles férfiakkal együtt 1944. november 18-án hurcolták el a szolyvai lágerbe, onnan a gorlovkai munkatáborba került, ahol fakitermelésen dolgoztatták, végelgyengülésben halt meg. Halálhírét két hazatért lágertársa, Simon Gyula (1926) és Szaniszló Sándor (1924) is megerősítette. Az adatgyűjtésben közreműködött Ráti Ferenc, összeállította a mártírok (14) és az elesett honvédek (34) névsorát.[588] Kezdeményezésére 1989. októberében a település temetőjében kopjafát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Balla Imre, Balla Vilmos, id. Gerék János (1911), Hajdu Vince, *Karcinkó Sándor[589], Kára K. Lajos, *ifj. Kára Sándor, Klaczik János, *Klaczik Miklós, Kovács Imre, *Kovács István, Marcinkó Sándor, *id. Molnár András, Molnár Lajos, Molnár Vince, Nagy János, *Simon Ferenc, Simon István, Szokul János, **Cserék Imre[590], ifj. Cserék János.

Elesett honvédek: Balla Miklós, Fényes Vilmos, Gere Sándor, Gere Zoltán, Gerék Imre, if. Gerék János, Gerék Sándor, Györke Lajos, Homoky Péter, Jenei József, Kára V. Árpád, Kára K. Bálint, Kára Bertalan, Kára K. Lajos, id. Kára Sándor, Klaczik Imre, Klaczik János, ifj. Molnár András, Molnár Lajos, Prokop Imre, Szijjártó Lajos, Varga Gyula, Vigh István.

Őrdarma

Lakossága 1944-ben 1 305 fő volt, ebből magyar kb. 170 fő. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 7-én összeállított egységes helyhatósági (Őrdarmai Községi Népbizottság, elnök A. Sandor) lista alapján 43 helyi lakos (1899–1925) tartózkodott hadifogságban. A legidősebb Birovcsak György (1899) volt, a legfiatalabbak: Bíró István (1923) és Árendás János (1923). 37 névnél *„Címük ismeretlen”* bejegyzés olvasható, 6 névnél a romániai Zsibó, Foksány, Nagyenyed és a magyarországi Székesfehérvár van feltüntetve. A regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Néhány fiatal önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe és az 1. Csehszlovák Hadtestbe. Közülük Filep János (1925) a csehszlovák hadtest katonájaként harcban esett el Szlovákia területén.[591] A felmérések szerint az elhurcolt katonaköteles férfiak közül 42 fő hazatért, 1 fő meghalt a szolyvai gyűjtőlágerben. A magyar hadsereg katonájaként elesettekről nincsenek adatok. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 2 fő. Lőrincz István esperest 1945-ben koholt vádak alapján letartóztatták,

[588] SZEpB-archívum, Ráti Ferenc adatközlő levele, Nagygejőc, 1989. október.
[589] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.
[590] A **-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók utólag vették fel az elhurcoltak névsorába.
[591] *Ukrajna Emlékkönyve,* 568. old.

1956-ban került haza Szibériából, 1979-ben halt meg Kincseshomokon. Az adatgyűjtésben közreműködött Jevcsák Gyula.

A település mártírja: Hornyák Imre.

Palágykomoróc

Társközsége: Kisszelmenc. Lakossága 1944-ben 811 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. A lágerbe került palágykomoróci férfiak névsorát nem találtuk meg a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A túlélőkkel végzett felmérés szerint 39 katonaköteles férfit hurcoltak el „háromnapos munkára". 1945–1947-ben 17 fő hazatért, 22 (LIMES: 21) fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor). A magyar hadseregben harcoló katonák közül 9 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 31 fő. Egressy Sándor görög katolikus parochust koncepciós perbe fogták, 1949-ben 25 évre ítélték. 1956-ban rokkantan tért haza, három év múlva Ungváron belehalt a rabságban szerzett betegségbe. Az adatgyűjtésben közreműködött Szanyi Ilona[592], összegyűjtötte az elhurcoltak névsorát. A felmérés idején már csak négy egykori internált felesége volt életben. Kezdeményezésére 1992-ben a templom kertjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Balogh István (1902), Fulajtár János (1922), Hidi Sándor (1924), Juhász Péter (1910), P. Kiss János (1905), Kondás Sándor (1909), Ku Varga István (1905), Mondok István (1924), Nagy István (1912), Péntek Lajos (1905), *Szanyi György (1905)[593], Szanyi István (1908), ifj. Szanyi István (1925), D. Szanyi János (1918), Szanyi György (1905), Gy. Urbán Gyula (1926), P. Urbán Gyula (1924), P. Urbán Lajos (1926), Urbán Lajos (1908), *O. Urbán Lajos (1924), J. Varga István (1909), S. Varga István (1914).

Elesett honvédek: M. Varga István (1921), Szanyi Benjámin (1914), ***Szanyi István (1917)[594], T. Varga Sándor (1921), Nagy Gyula (1917), P. Kiss Gyula (1920), Béres Sándor (1911), P. Szanyi Gyula (1923), Nagy Árpád (1921).

Palló

Társközsége: Gálocs. Lakossága 1944-ben 568 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint

[592] SZEpB-archívum, Szanyi Ilona adatközlő levele, 1992 november.

[593] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.

[594] A ***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették az elhurcoltak névsorába.

1944. november 29-én 42 katonaköteles férfi közül 35 főt Szolyvára hurcoltak. 1945–1947-ben 19 fő hazatért, 16 fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor, Donbász, Gorlovka). A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 2 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 18 fő. Nagy Gyula (1909) címünkre küldött levelében a következőket írta: *„1944. őszén hurcoltak el „háromnapi munkára" a szolyvai gyűjtőtáborba, majd Szamborba vittek minket. Csak 1947. tavaszán jöttem haza."*[595] Dr. Tárczy Andorné ungvári gyermekgyógyász adatközlő leveléből arról értesültünk, hogy édesapját, Csengeri Andort (1911) november 29-én Pallóról a szambori gyűjtőlágerbe hurcolták el, aztán Donbász környékén (Gorlovka) töltött egy évet. *„Nagyon betegen tért haza 1945. október 22-én. Szeretetben élt velünk egészen 1988. február 22-ig, amikor is hirtelen meghalt és Pallóban temettük el."*[596] Az adatgyűjtésben közreműködött Ferencz Angéla[597], összeállította az elhurcoltak (35) és a mártírok (16) névsorát, amit Baki József, Csucska István, Tóth István, Nagy Gyula, Kerek Géza és Czurkó Imre túlélő hitelesített. Kezdeményezésükre 1989. novemberében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Bódi Árpád, Bódi Béla, Bódi Elek, Bódi István, Bódi Zoltán, Csengeri Béla, Csengeri István, Csengeri Lajos, Csengeri Miklós, Ferencz István, Kenyherc István, Kenyherc Béla, Palkó Miklós, Remecki Péter, Smajda János, Vas István.

Elesett honvédek: Jevcsák János (1919) és Lakatos Sándor (1917).

Rát

Nagy- és Kisrátot 1945-ben egyesítették. Lakossága 1944-ben 1 163 fő volt. Elfoglalásuk időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 9-én összeállított egységes helyhatósági (Nagy- és Kisráti Községi Népbizottság) lista alapján 40 helyi lakos (1900–1926) tartózkodott hadifogságban. A legidősebbek: Janikov Mihály (1900) és Ádám Lajos (1901). A legfiatalabbak 1926-ban születtek: Nagy Béla és Verbócki Lajos. 26 fő a bejegyzések szerint bevonult a magyar hadseregbe és fogságba esett, hadifogolytáborként a romániai Földvár (№2, №-5.), Temesvár (№37), Foksány, Nagyenyed és a magyarországi Székesfehérvár, Cegléd, Győr, Jánosháza stb. van feltüntetve. 14 névnél tartózkodási helyként Szolyvát, Szambort és Sanokot jelölték meg, tehát őket internálták. Akik a regisztráció során ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak

[595] SZEpB-archívum, Nagy Gyula adatközlő levele, Palló, 1991. április 14.
[596] U.o., dr. Tárczy Andorné adatközlő levele, Ungvár, 1991. április 10.
[597] U.o., Ferencz Angéla adatközlő levele, Palló, 1991. április 14.

vallották magukat, nem vitték el. 2 fiatal önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe.[598] Az elhurcoltak közül 1945–1947-ben 3 fő hazatért a nyikitovkai és más munkatáborokból, 11 fő meghalt a lágerekben: 2 fő Szolyván, 1 Kijevben, 8 Nyikitovkában. A magyar hadseregben harcoló 26 katona közül 3 fő esett el. *A* település második világháborús, eddig ismert vesztesége 14 fő. Egy lakost koncepciós perbe fogtak, a sztálinizmus áldozata lett Haklik Sándor (1884–?) kisráti római katolikus esperes is. Az NKVD már félig bénán vitte el, útközben meghalt, ismeretlen helyen nyugszik. Az adatgyűjtésben közreműködött Vetrócki Ambrus[599] és Ádám Barnabás. Összeállították az elhurcoltak (14) és a mártírok (11) névsorát, amit Verbócki Lajos (1926) túlélővel egyeztettek. Kezdeményezésükre 1989. november 26-án a templom kertjében emlékművet állítottak, 1990. október 26-án pedig a templom falán emléktáblát helyeztek el a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Ádám Lajos (1924), Ádám Sándor (1902), Béres János (1910), Demes Sándor (1901), Haklik Sándor (1884?), Illár Sándor (1924), Juhász Antal (1912), Lelekács Balázs (1903), Nagy Béla (1926), Szopó Ferenc (1913), Vetrovszki Ambrus (1922).

Sislóc

Társközsége: Ungtarnóc. Lakossága 1944-ben 322 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 6-án összeállított egységes helyhatósági (Sislóci Községi Népbizottság, elnök Marezi János, titkár Ivan Szelmenszkij) alapján 21 helyi lakos (1902–1926) tartózkodott hadifogságban. 10 névnél a láger ismeretlen, 8 névnél a romániai Nagyenyed, a csehszlovákiai Prága, Pozsony és a magyarországi Budapest, Pécs, Székesfehérvár, Sopronkőhida van feltüntetve. A legidősebbek: Tóth István (1902) és Sütő Péter (1903). A legfiatalabbak: Fekete Ladiszláv (1924) és Koleszár Ferenc (1923). A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Néhány fiatal önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe. A felmérések szerint 3 főt hurcoltak Szolyvára. 1945–1947-ben 2 fő hazatért, 1 fő meghalt a lágerben. A magyar hadseregben harcoló 18 katona közül 3 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 4 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Kállai Erika. Kezdeményezésére 1991-ben a település temetőjében sírkövet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

A település mártírja: Sák Béla.

Elesett honvédek: Lecó Bertalan, Pekár Péter, Rózsa György.

[598] *История городов и сел Украинской ССР, Закарпатская область*, стр. 523.
[599] SZEpB-archívum, Vetróczky Ambrus adatközlő levele, Rát, 1990. október 26.

Szalóka

Lakossága 1944-ben 829 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 7-én összeállított egységes helyhatósági (Szalókai Községi Népbizottság) lista alapján 146 helyi lakos (1889–1925) tartózkodott hadifogságban. 38 fő bevonult a magyar hadseregbe, 108 civilt internáltak. A legidősebbek: K. Szabó Kálmán (1889), Soós Gábor (1895), az 1896-os születésű Mező Zoltán és Orosz Sándor, Antal Kálmán (1897) és Kepics János (1899). A legfiatalabbak 19-20 évesek voltak: Tóth János, Csonka Béla, Kertész Sándor Szabó Sándor Kepics Kálmán. A fiatalok valamennyien odahaltak. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. 5 fiatal önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe,[600] közülük Salka Béla (1926) 1945. február 4-én harcban esett el Lengyelország területén.[601] A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint a Szolyvára és más táborokba hurcolt férfiak közül 1945–1947-ben 44 fő hazatért a boriszovi és más lágerekből, 64 (LIMES: 58) fő meghalt a munkatáborokban; legtöbben (60 fő) a belorussziai Boriszovban. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 11 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 76 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Soós Kálmán. Kezdeményezésére 1989. november 26-án a temetőben sírkövet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. A munkatáborból hazatért szalókai református magyarok *Idegenbe eltemetettek felett* címmel zsoltárt írtak a 35. zsoltár *(Perelj, Uram…)* dallamára, amit az emlékmű leleplezése idején gyászszertartás közepette énekeltek el. A második versszakasz így hangzik: *„Boriszói temetőben / Sok magyar van eltemetve. / Szalókáról vagy hetvenen, / Nem ejtettek rá egy könnyet sem. / Nem ejtettek, mert nem tudva, / Hogy a hitves már a sírba. / Eltemették, mint az állatot, / Senki búcsúszót nem mondott.”*[602] (Lejegyezte Soós Kálmán.)

Mártírok: Antal Áron (1896), Antal Dezső (1909), Antal Gyula (1899), Antal József (1896), Antal József (1903), Antal Kálmán (1897), Antal Miklós (1905), Bacskai Béla (1914), Balla Zsigmond (1923), Balog János (1907), Balog Péter (1896), Balog Sándor (1899), Balog Sándor (1912), Biri István (1899), Csonka Béla (1925), Halász Béla (1911), Huszár András (1910), Huszár Kálmán (1898), Huszár László (1903), Karakó István (1924), Kelemen József (1910), Kenyherc Pál (1899), Kepics János (1899), Kepics Kálmán (1924), Kerecsenyi Sándor (1914), Kertész Sándor (1925), Kovács András (1901), *Kovács Béla (1921)[603], *Kovács János (1917), *Kovács Kálmán (1923), Kovács István (1924), Kovács

[600] *История городов и сел Украинской ССР, Закарпатская область,* стр. 523.
[601] *Ukrajna Emlékkönyve,* 568. old.
[602] *Istenhez fohászkodva,* 42. old.
[603] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.

József (1923), Kozma Ferenc (1908), Mező Sándor (1901), Mező Zoltán (1896), Nagy Gyula (1903), Nagy Péter (1921), Nyomó Ferenc (1903), Orosz Ferenc (1909), Orosz Sándor (1896), Pohodi András (1898), Sankó József (1910), Soós Béla (1897), Soós Dezső (1905), Soós Ernő (1906), Soós Gábor (1895), Soós Gyula (1906), Soós József (1900), Szabó Béla (1924), Szabó Dezső (1899), *ISP. Szabó István (1911), Szabó János (1908), K. Szabó Kálmán (1889), Szabó László (1913), *Szabó Tóth István (1921), Szabó Miklós (1898), Szabó Sándor (1924), Szántai János (1907), Szántai József (1914), Tóth István (1899), Tóth János (1925), *Tóth József (1913), Tóth Kálmán (1905), Varga József (1905).

Szerednye

Lakossága 1944-ben 2 617 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 6-án összeállított egységes helyhatósági (Szerednyei Községi Népbizottság) lista alapján összesen 88 helyi lakos (1891–1926) tartózkodott hadifogságban. Az egyes nevek mellett külön rubrikában feltüntették az anya nevét is. Tartózkodási helyként két kivétellel a romániai Foksány (№177), Máramarossziget, Temesvár, Brassó és a magyarországi Győr, Cegléd, Szeged, Székesfehérvár, Jászberény, Kiskunfélegyháza településekhez kapcsolódó hadifogolytáborok vannak feltüntetve. Verbics Mihály (1921) nevénél a szambori, Kovács János (1919) nevénél az oroszországi Krasznogorszk lágert jelölték meg. A legidősebbek: Kalmár György (1891) és Kuhta Titusz (1900). A legfiatalabbak: Szabovcsik György (1926), Kardasinec András (1925) és Andrisov István (1925). Akik a regisztráció során ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat, nem vitték el. 30 fiatal önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe és az 1. Csehszlovák Hadtestbe[604], közülük 12 fő harcban esett el Lengyelország és Csehország területén. Smulevics Ábrahám (1917) és a nemzetiség nélküli Ruscsák György a csehszlovák hadtest katonája volt. Az ukrán/ruszin áldozatok névsorában magyar családnevek is vannak: Kovács, Riger, Zelenyák stb.).[605] A kis létszámú magyar szórványból elhurcoltakról nincsen adat. Az itteni magyar és vegyes házasságú családok asszimilálódtak, illetve más településre költöztek. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 5 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 17 fő. Dr. Tóth József római katolikus plébánost 1945-ben letartóztatták és koncepciós perben elítélték. Az amnesztia után őt is száműzték, nem sokkal a halála előtt térhetett haza Kárpátaljára. 1969-ben halt meg Szerednyén. Kobáczy Rudolf Rezső görög katolikus parochust 1945-ben 8 évi kényszermunkára ítélték. 1954-ben rokkantan tért haza. 1973-

[604] *История городов и сел Украинской ССР, Закарпатская область,* стр. 507.
[605] *Ukrajna Emklékkönyve,* 567-568. old.

ban halt meg Munkácson. Az aposztázia elutasítása miatt Újhelyi József görög katolikus parochust 1950-ben 25 évre ítélték. 1956-ban tért haza.

Elesett honvédek: Jávorszki András (1910), Konkusz András (1921), Manajló János (1920), Singnyák Mihály (1919), Siplok István (1921).

Szürte

Lakossága 1944-ben 1 314 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. november 20. Az 1945. július 9-én összeállított egységes helyhatósági (Szürtei Községi Népbizottság, Vaszilenko „komisszár") lista alapján 93 helyi lakos (1898–1926) tartózkodott hadifogságban. A magyar hadseregbe bevonult férfiak nevénél a romániai Foksány, Földvár, Temesvár, a magyarországi Győr, Budapest, Székesfehérvár, Debrecen, Sopron, Szeged, Nagykanizsa, Kaposvár, Cegléd, Szombathely, Kiskunhalas stb. településekhez kapcsolódó laktanyák, hadifogolytáborok vannak feltüntetve, illetve 18 főnél a szambori gyűjtőtábor. 25 főnél az *„ismeretlen helyen"* bejegyzés olvasható, Stefkó András (1910) és Adám József (1917) nevénél az SZSZKSZ, Toronyi István M. (1914) nevénél Krím. A legidősebbek: Kulcsár Imre (1898) és Gurbál István (1900). A legfiatalabbak: Varga Balázs (1926), Bodák Lajos (1925) és Ádám Márton (1925). A regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A felmérés szerint több mint 25 főt a Csap–Bátyú–Beregszász–Munkács útvonalon Szolyvára hurcoltak, közülük 14 fő hazatért, 11 (LIMES: 27) fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor, Donbász, Gorlovka). 3 fő (Földházi János, Kondás Vince, Juszkó Gábor) útközben sikeresen megszökött. Balázs Jánost (1907), akinek Beregszászban puskatussal eltörték a lábát, hazaengedték. A túlélők közlése szerint 21 falubelijük úgy menekült meg a szolyvai tábortól, hogy egy részük Csapon, másik részük Beregszászban *„csehszlovák állampolgárságot igazoló dokumentumot"* mutatott fel az internálást irányító tiszteknek, illetve szlováknak vallották magukat; így békésen hazatérhettek. A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 17 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 28 fő. Valkóczy Aranka felhívásunkra küldött adatközlő leveléből tudjuk, hogy édesapját, Valkóczy Bélát (1890) 1945. február 25-én hurcolták el szürtei otthonából. *„1947. május 23-ig lágerben volt Donbászban, és több más helyi társával vájták a gorlovkai szenet."*[606] Szerencsésen hazatért, 1976. március 20-án halt meg családja körében, Ungváron. Az adatgyűjtésben közreműködött: Katkó László és Braun József, összeállították az elesett honvédek (17), a mártírok (10), a túlélők (7), az útközben megszököttek (3) és a hazaengedett (1) listáját.[607]

[606] SZEpB-archívum, Valkóczy Aranka adatközlő levele, Ungvár, 1991. február 14.
[607] U.o., Katkó László és Braun József adatközlő levele, Szürte, 1991. március 24.

(Az elesett honvédek névsorát később pontosították, így Zunkó János (1884), Rada Ferenc (1890), Csizmár Lajos (1892), Gencsi Ferenc (1927), Bilcó Béla (1932), L. Varga Lajos (1917) neve nem került a márványtáblára vésett nevek közé (Nem szerepel a névsorban az egyetlen nőáldozat, az 1921-es születésű Fazekas Sándorné Szalontai Margit sem – D. Gy.) Az egykori elhurcoltak közül 1991-ben már csak 2 fő élt: Pálfi Miklós (1917) és Balázs Lajost (1918). Az adatgyűjtők kezdeményezésére 1990. márciusában a helyi református templom kertjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. A „háromnapos munkára" elhurcoltak ügyében kutatómunkát végző Braun László tanulmánya elhangzott a 2004-es beregszászi konferencián.[608] Braun László nagyapját, Braun Józsefet *„...külön vitték el. Bejelenthették, hogy van a faluban egy német. Két NKVD-tiszt jött és szólt a családnak, hogy el kell mennie. Mondták, ha megszökik, a családot viszik el. Így már hetekkel korábban értesültek mindenről. Elő kellett készíteni három öltözet ruhát, kabátot, három pár cipőt. Az egyik falusi ember vitte szekéren, december végén Munkácsra. Onnan a Donyec-medencébe, Nova Horlovkára, a 3. sz. Koksz- és Vegyiüzembe került (...) Több mint két év múlva, 1947 júniusában térhetett haza."* Braun László dolgozatát a következő gondolatokkal zárja: *„Az emberek, visszatekintve a múlt eseményeire, mai szemmel nézve, lehiggadva, azt mondják, azért vitték el őket, nehogy lázongások legyenek. Partizánharctól tartottak, mint ahogy ott volt. 1944 őszén nem Szürtéről vitték el a legtöbb embert, nem itt volt a legtöbb áldozat. Azt sem mondhatjuk, hogy többet szenvedtek volna a falu lakói, mint bármely más település lakosai. A félelem, a bizalmatlanság, a reménytelenség, a kiszolgáltatottság érzése, amely eluralkodott a községben, talán egészében véve jellemző volt mindazokra a helységekre, ahonnan elhurcolták a magyar és a német férfilakosságot. A szürtei elhurcolás eseményeink ismerete talán hozzájárul annak a teljes összképnek a hiteles kialakításához, amely az 1944-es eseményeket, a magyar és a német lakosság polgári áldozatainak kálváriáját dolgozza fel."*

Mártírok: Ádám József (1922), Balázs Bertalan (1917), Balázs József (1908), Illés Károly (1907), Iván János (1905), Kovács Lajos (1903), Nagy Sándor (1912), Szaniszló Lajos (1905), Tóth András (1908), Varga Balázs (1926).

***Elesett honvédek**:* ***Csizmár József (1922)[609], ***Demjén Sándor (1908), ***Horváth Endre (1917), ***Horbács János (1907), ***Illár János (1903), ***Kacsi Gusztáv (1916), ***Katkó Sándor (1906), ***Kovács Sándor (1922),

[608] Braun László: *A szürtei férfiak elhurcolása a sztálini lágerekbe*. Elektronikus változata: http://kmf.uz.ua/mr/5_braun.html

[609] A ***-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették az elhurcoltak névsorába.

***Köő István (1910), ***Krivjánszki István (1919), ***Papp István (1922), ***Szopó Lajos (1923), **Stefkó András (1910), ***Toronyi István (1914), ***Varga István (1921), *** F. Varga Lajos (1920), ***Zurócsik János (1920).

Téglás (Kis-)

Lakossága 1944-ben 531 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. november 20. Az itteni felmérések szerint mintegy 50 helyi lakost hurcoltak el Szolyvára, onnan a donbászi és más munkatáborokba. Akik a regisztráció során ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat, nem vitték el. Az elhurcoltak közül 1945–1947-ben 45 fő hazatért, 5 fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor). A magyar hadseregben harcoló katonák közül 6 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 11 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Szűcs Sándor.[610] Az egykori elhurcoltak közül 1989-ben már csak Mitró István (1909) volt életben. Az adatgyűjtő kezdeményezésére 1989-ben a település temetőjében emlékjelet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Földházi Ferenc (1917), Hajdú János (1925), Jószai István (1907), Kiss János (1925), Peti István (1907).

Elesett honvédek: Fedor Ferenc (1909), Hajdú Miklós (1920), Petro Gy. István (1910), Petro I. István (1920), Ruszkovics István (1923), Szécsi János (1920).

Tiszaágtelek

Lakossága 1944-ben 686 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 26. Az 1945. július 6-án összeállított egységes helyhatósági (Tiszaágteleki Községi Népbizottság, elnök Kupás Mihály) lista alapján 117 helyi lakos (1895–926) tartózkodott hadifogságban. A névsorban 5 fő, a Vörös Hadsereg önkéntesei nevét áthúzták. 15 név mellett *„magyar katona”*, 87 névnél *„orosz lágerben”* bejegyzés olvasható. A legidősebbek: Györke Dezső (1895), Hete Ferenc (1897), Kállai Imre (1897), Tóth József (1898), Kállai Kálmán (1898), Györke Kálmán (1899). A legfiatalabbak 1926-os születésűek: Farkas Endre, Györke Zoltán, Badó Béla. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Az eddigi felmérések szerint a faluból 88 főt hurcoltak el Szolyvára és más táborokba. 1945–1947-ben 49 fő hazatért, 39 (LIMES: 38) fő meghalt a lágerekben, köztük Orsán 15, Szolyván 7, Szamborban 2, Boriszovban 1 fő. A hozzátartozók szerint a fronton elesett 12 katona közül 5 fő a Don-kanyarban vesztette életét. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 39

[610] SZEpB-archívum, Szűcs Sándor adatközlő levele, Téglás, 2004. november 20.

fő. Szűcsné Hete Margit[611] megerősítette, hogy édesapja, Hete József (1906) a szolyvai gyűjtőlágerbe került, majd a boriszovi Zöld Lágerbe vitték, ott halt meg végelgyengülésben, halálát a túlélők közül megerősítette Györke Zsigmond és Györke Zoltán is. Özv. Jakab Irén[612] felhívásunkra eljuttatott levelében többek között közölte, hogy 1942-ben ment feleségül ifj. Jakab Ödönhöz (1919), akivel boldog, de rövid házasságban éltek, még gyerekük sem volt, mert 1944. novemberében elvitték a szolyvai gyűjtőlágerbe, onnan a belorussziai Orsára került. Mint írja: *„…emberektől tudtam meg, akikkel együtt volt, hogy férjem, ifj. Jakab Ödön 1945. februárjában meghalt. (…) Azóta egyedül élem az életem, mint már nyugdíjas.”* A Donbászra irányított „fezeósok” közül Györke M. Dánielt (1927) 1948-49 között Krasznoarmejszk alatt szökés közben megölték. Az adatgyűjtésben közreműködött Úr Sándor, összeállította a mártírok (37) névsorát.[613] A hozzátartozók 1957-ben – az elsők között Kárpátalján – a település temetőjében sírkövet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére, amelynek felirata: *„Elhunyt kedveseink emlékére, kik a tiszaágteleki egyházunknak hűséges tagjai voltak.”*

Mártírok: Badó S. Béla (1924), Badó Ferenc (1899), Badó S. Géza (1922), Badó A. József (1902), Badó D. József (1899), Badó J. József (1900), Badó A. Kálmán (1901), Badó Gy. Kálmán (1921), Badó B. Tibor (1912), Bernáth Miklós (1897), Bernáth Zoltán (1921), Billa József (1898), Csóka Géza (1925), Csóka József (1904), Csóka Kálmán (1915), Feka Béla (1922), Györke M. Béla (1913), Györke H. Géza, *Györke TV. Géza (1902)[614], Györke C. Gyula (1900), Györke C. József (1906), Györke M. József, Györke M. Dániel, Györke Sz. Sándor (1918), Györke Zs. Zsigmond (1898), Hete Ferenc (1924), Hete József (1906), Hete Kálmán (1922), Hidi József (1916), Hidi Kálmán (1912), Jakab Endre (1912), ifj. Jakab Ödön (1918), Kállai Sz. Gyula (1903), Kállai Imre (1896), Kállai Kálmán (1897), Nagy Zsigmond (1905), Takács Endre (1918), Tóth József (1986), Varga Károly (1917).

Tiszaásvány

Lakossága 1944-ben 686 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 29. Az 1945. július 9-én összeállított egységes helyhatósági (Tiszaásványi Községi Népbizottság, elnök A. F. Tartuska) lista alapján 94 helyi lakost (1896–1926) *„munkatáborba vittek.”* 52 névnél a következő bejegyzés olvasható: *„Az elhurcoltakat 1944. november 18-án, november 23-án, november 29-én és néhány*

[611] SZEpB-archívum, özv. Szűcsné Hete Margit adatközlő levele, Csap, 2007. április 17.
[612] U.o., özv. Jakab Irén adatközlő levele, Tiszaágtelek, 1991. január 27.
[613] U.o., Úr Sándor adatközlő levele, Tiszaágtelek, 1990. december 10.
[614] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába:

embert december 3-án és december 10-én külön-külön csoportokban vitték el a szolyvai lágerbe." 41 fő bevonult a magyar hadseregbe. A legidősebbek: Bodó Miklós (1896) és Káró István (1897). A legfiatalabbak Balog Gyula (1926) és Kertész Jenő (1925). Akik ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat, nem vitték el. A Szolyvára hurcoltak közül 25 főt tovább vittek a belorussziai boriszovi, 23 főt pedig az orsai munkatáborba. Fábián Jánost a Komi ASZSZK-ba vitték, 1947-ben került haza. 1946–1947-ben összesen 21 fő tért haza, 31 fő meghalt a lágerekben, köztük Boriszovban 20, Orsán 8 fő. Az elhurcoltak között négy 17 éves fiú volt (Balogh Gyula, Bódai Bálint, Káté Bertalan, Kertész Jenő), egyikük sem tért haza. A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 9 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 40 fő. 1 főt koncepciós perbe fogtak. Kádasné Jakubát Ilona[615] édesapja, Jakubát Kálmán (1902) adatait pontosította, aki a belorussziai munkatábor egyik tömegsírjában nyugszik. Az adatgyűjtésben közreműködött Ónody Géza, összeállította az internáltak (52), a mártírok (29) és az elesett honvédek (9) névsorát.[616] Kezdeményezésére 1992-ben a helyi temetőben sírkövet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére.

Mártírok: Badó János, Badó Miklós, Balogh Gyula, Bódai Bálint, B. Breza Ferenc, Csonka Ferenc, Fábián Sándor, Jakubát Kálmán (1902), Kádas Kálmán, Káté Bertalan, Káté Gusztáv, Kertész Bertalan, Kertész János, Kertész Jenő, Kertész József, F. Kertész Sándor, Klein Sámuel, Kovács Endre, Kovács Gyula, Kovács István, Kövér Lajos, Leichman Dezső, Malomka István, *Malomka József[617], Malomka Sándor, Sebők Kálmán, Sebők László, Tóth Ferenc, Varga Bertalan, Varga Kálmán, Varga Sándor.

Elesett honvédek: Cserép István, Csonka Ferenc, Fábián László (1921), Kertész József, Kocska István (1921), Kovács János, Magyar István (1918), Moskovics Herman, Mónus Bertalan, Sebők Zoltán.

Tiszasalamon

Lakossága 1944-ben 972 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. november 23. Az 1945. július 7-én összeállított két különálló helyhatósági (Tiszasalamoni Községi Népbizottság, elnök Berta Lajos, titkár O. E.) lista alapján 77 helyi lakos (1895–1926) tartózkodott lágerben. Az egyik listán 43 név mellett Szambort tüntették fel, 19 névnél a romániai Temesvár, Foksány, Máramarossziget és a magyarországi Kiskunfélegyháza, Makó, Szeged, Pápa stb. település nevét jegyezték be. A másik listán feltüntetett 16 fő ismeretlen

[615] SZEpB-archívum, Kádasné Jakubát Ilona adatközlő levele, Tiszaásvány, 2010. március 18.
[616] Uo., Ónody Géza adatközlő levele, Tiszaásvány, 1992. november.
[617] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.

lágerben tartózkodott. A legidősebbek: Szabó Sándor (1895) és Galambos Bertalan (1896). A legfiatalabbak: Demes Bertalan (1926), Berta Gyula (1926), valamint az 1925-ös születésű Balog László, Kovács Ferenc, Berta Ernő, Pataki József és Siska László. Akik ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak vallották magukat, nem vitték el. A fiatalok közül 5 fő önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe.[618] A felmérések szerint 1944. november-december havában 40 főt hurcoltak Szolyvára, onnan pedig más lágerekbe. 1946–1947-ben 21 fő hazatért, 23 (LIMES: 22) fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor, Sztalino). A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 13 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztessége 36 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Balogh Gyula, összeállította az elhurcoltak, a mártírok és az elesett honvédek névsorát, amit Szubota Ezsébet, a községi tanács elnöke aláírásával hitelesített.[619] Kezdeményezésükre 1989. november 26-án a település temetőjében kopjafát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Ballók Bertalan (1914), Bernát Károly (1924), *Berta Ernő (1925)[620], **Berta Jenő[621], Galambos Bertalan (1924), Gulyás György (1904), **Kajla János, Kiss István (1910), Kiss Sándor (1908), Kosztyu Károly (1903), Kovács István (1902), Kovács Károly (1909), Kovács Miklós (1905), Magyar József (1914), **Pásztor Sándor, **Rigán János, Sándor István (1924), Szabó Bertalan (1909), Szabó Bertalan (1905), Szabó Bertalan (1908), Szűcs Bertalan (1910), *Tolvaj Mihály (1909), Tolvaj Gyula,

Elesett honvédek: Balogh Bertalan (1902), Balogh Károly (1918), Berta Bertalan (1908), ***Berta Gyula[622] (1908), Demes Bertalan, Galambos Miklós (1921), Kántor Zsigmond (1908), Kovács Bertalan (1906), Lashodi István (1905), Maha Demeter (1910), Perduk József (1908), Szabó István., Tolvaj Bertalan,

Ungtarnóc

Lakossága 1944-ben 411 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 28. Az 1945. július 6-án összeállított egységes helyhatósági (Tarnóci Községi Népbizottság, elnök Mackó Iván) lista alapján 48 helyi lakos (1880–1925) *„hadifogolylágerben tartózkodott”,* közülük ismeretlen helyen 26, Szamborban 1, a romániai Nagyenyeden, Temesváron, Máramarosszigeten, a csehszlovákiai

[618] *История городов и сел Украинской ССР, Закарпатская область,* стр. 523.

[619] SZEpB-archívum, Balogh Gyula és Szubota Erzsébet adatközlő levele, Tiszasalamon, 1992. november.

[620] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.

[621] A **-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók utólag vették fel az elhurcoltak névsorába.

[622] A ***-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók az elesett honvédek névsorából áttették az elhurcoltak névsorába.

Dunaszerdahelyen, a magyarországi Sopronban 5 fő. A listán feltüntették az Auschwitzba családtagjaikkal együtt elhurcolt zsidókat is. A legidősebb elhurcolt Gere Sándor (1893) volt. A legfiatalabbak 1923-ban születtek: Péntek István, Ondik Béla és Balázs Imre. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A fiatalok közül 9 fő önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe.[623] A hadifogolytáborokból hazatértek számáról nincs hiteles adat. A magyar hadseregben harcoló katonák közül 4 fő esett el. Szabó Sándor ungtarnóci lakost a lágerbe hurcolták, 1945. szeptember 2-án hunyt el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége: 5 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Lecó Erzsébet.

Mártírok: Szabó Sándor (1914).

Elesett honvédek: Hudák Sándor, Lázárko Sándor, Ondik Béla, Péntek Sándor.

Ungvár

Lakossága 1944-ben 35 250 fő, ebből 27 397 magyar volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 27. A Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban megtaláltuk az Ungvárra vonatkozó listát, amit az Ungvári Városi Népbizottság állított össze. A borítólap felső részén lévő bélyegző felirata: *„Zakarpatszka Ukrajina Néptanácsa szociális ügyek osztálya."* Lejjebb a cím olvasható: *„Névsor azokról, akik a magyar hadsereg katonájaként hadifogságba estek a Szovjetunió területén."* Az ügyiratcsomó adatnyitási ideje 1945. júniusa, lezárási ideje 1945. júliusa. Az ügyiratot kézzel írták, ukránul, a 120 oldalnyi iratcsomó befejező része hiányzik. Az egységes lista 1 266 helyi lakos (1880–1925) nevét és adatait tartalmazza. Az adatvizsgálat szerint a magyar hadseregbe bevonult 1 049 fő (közülük 860 névnél kérdőjelet tettek) egy része a romániai Nagyenyed, Foksány (№176, barakk: 23., 167, barakk: 3), Temesvár, Brassó, Máramarossziget, Kolozsvár, Nagyvárad, Arad, a csehszlovákiai Pozsony, Rozsnyó, Kassa, a lengyelországi Sanok, a magyarországi Cegléd, Celldömölk, Kemence, Szeged, Csurgó, Székesfehérvár, Kiskunfélegyháza, Nagykanizsa, Jászberény, Vác, Győr, Budapest, Felsőzsolca, Szombathely, Debrecen, Sopron, Hajdúszoboszló, továbbá az oroszországi Krasznogorszk, Moszkva stb. települések lágereiben tartózkodott.. 217 névnél (valószinűleg civilek) tartózkodási helyként Szolyva, Perecseny, Szambor, Ungvár gyűjtőlágereit jegyezték be. A legidősebbek: Földessi Gyula magyar parlamenti képviselő (1873, Perecseny), Szendrődy Szmetana Péter-Emil (1879?), Sárosi-Sogán Sándor (1879?) és Sebela János (1884, Perecseny). A többiek életkora 58-45 év körül volt: Szűcs János (1886, Perecseny), Smidt András (1887?), Varga István (1889?), Sajgi István (1890?),

[623] *История городов и сел Украинской ССР, Закарпатская область,* стр. 524.

Valkóczi Béla (1890, Perecseny), Kontros András (1993, Perecseny) Batta Gyula (1891?), Sajgi József (1894), Baloga Gyula (1894?), Vrabely Gyula (1894?), Balogh József (1894?), Fuksz Sándor (1895?), Szer Károly (1895?), Sas József (1895?), Kijovics János (1895), Lénárt János (1895, Perecseny, Turka), Kijovics Gyula (1896?), Vaskó András (1896?), Emődi Miklós (1896?), Magas János (1896?), Szabó Gyula (1896?), Simon János (1896?), Görgenyi László(1897), Menykő István (1897, Szambor, Perecseny), Lompej Miklós (1898?), Luták Ferenc (1898?), Melnik Béla (1898?), Gerei József (1898?), Ricsány Arnold (1899?). A legfiatalabbak: Dankó Mihály (1927?), Szmutkó Károly (1927?), Gajdos József (1927, Székesfehérvári rabkórház), Drapák Zoltán (1926), Compel Tibor (1926), Perdulák Ferenc (1926, Szolyva, Sanok), Rozenbauer Béla (1926?), Boksai László (1925), Perec Károly (1925), Szatmári István (1925, Szambor).

A lista alapján 64 ungvári értelmiségit Perecsenybe hurcoltak, ahol a SZMERS kémelhárító tisztjei kihallgatás közben megkínozták őket, sokukat kivégezték, illetve agyonverték, köztük Földessi Gyula[624] magyar parlamenti képviselőt. A férfiak elhurcolása több üzemben kihatott a termelésre, kevés volt a munkáskéz. A vezető szakembereknek sem kegyelmeztek. Baráth József[625] levéltáros az 1989-es beregszászi emlékkonferencián ismertette az ungvári Mundusz famegmunkáló üzem munkásbizottságának 1945. március 5-én keltezett kérelmét, amit a felsőbb népbizottsági és katonai vezetőknek címeztek. Ebben a beadványban a Szolyvára hurcolt Valc Jenő üzemmérnök, a technológiai osztály vezetőjének szabadon bocsátását kérték, mivel nélküle leállt az egész termelés, s ennek egyenes következményeként a munkások nem kaptak bért, családtagjaik éheztek.

Akik a regisztráció során ruszinnak/ukránnak, szlováknak vagy zsidónak vallották magukat, nem vitték el. Közel 200 fiatal önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe és az 1. Csehszlovák Hadtestbe. Közülük 63 fő harcban esett el, ebből 18 fő a csehszlovák hadtest katonájaként. Az elesett önkéntesek nemzetiségi megoszlása: ukrán/ruszin 47, magyar zsidó 5, magyar 4, szlovák 2, cseh 1 fő; 4 fő nemzetiség nélküliként szerepel a nyilvántartásban: Weiser István (1926), Gere Imre, Riher József (1926), Ébert Imre (1906). Gáti Józsefet (1885) és Győző Ármint (1885) mint kommunista ügynököt, halálra kínozták. Kulár József (1921) és Csernyega József (1925) szovjet önkéntesként esett el. Az elesettek listáján magyar zsidóként feltüntetett Ábrahám Viktor (1909), Weis Melihar (1910), Klein Vojtech (1919), Szrulovics Lajos (1925) és Fejerstein

[624] SZEpB-archívum, Kovács Zoltánné Sereghy Judit 2005. április 4-én Ausztráliából küldött levelében jelezte, hogy a nagyapját tiszteli Földesi Gyulában, és kevés információt tudnak haláláról.

[625] Baráth József előadása. In: *Emlékkönyv…,* 1993, 209. old.

Maximilián (1900) a csehszlovák hadtest katonája volt. Az ukrán/ruszin/szlovák áldozatok névsorában magyar családnevek is vannak: Balog, Bencsik, Dancs, Dudás, Kijovics, Kleisner, Kubik, Mondics, Monori, Nagy, Pap, Szabados, Szentipál, Tarnai, Tirpák, Saláta stb. Ők a regisztráció során, életüket mentve, lemondtak magyarságukról.[626] Nagy Árpád (1914) a turkai gyűjtőtáborban jelentkezett a csehszlovák hadtestbe. Szabadságolásakor, 1945. február 13-án útban hazafelé belehalt a lágerben szerzett tüdőgyulladásba. Testvére, Nagy János (1912) 1947.január 9-én szerencsésen hazatért a belorussziai Orsáról.[627] Varga Gyulát (1912) a legutolsó csoporttal, 1945. február 8-án vitték el, mindvégig a jenakijevói szénbányában dolgozott, 1947. decemberében rokkantan tért haza.

A 4. Ukrán front 0036. számú hírhedt határozatának magyar és orosz nyelvű szövegét először Ungváron, 1944. november 13-án plakátolták ki. A városparancsnokság 2. sz. parancsát az ungvári Miravcsik-féle nyomdában nyomatták ki. Id. Baráth Mihály túlélő, akit 18 évesen vittek el és több mint 2 évig raboskodott a lágerekben (1944. február 18.–1946. szeptember 24.), így emlékezett vissza az eseményekre: *„Az oszlopokra kiragasztott felhívás elolvasása után bejelentkeztem én is. (...) A Teleki utcai iskolába küldtek minket. A katonák, tisztek először megmotoztak bennünket, majd a nagyterembe küldtek, ahol délig vártunk, majd az iskola kerítésén keresztül a templom udvarára vittek. 1944. november 19-én 20 óra 30 perckor indultunk el a katolikus templom udvarából a postával szemben levő ideiglenes hídon át a Bozdos utcai szoroskán befordulva balra, irány a Munkácsi út, Szerednye felé. Útközben utolértek a teherautók, melyeken a munkácsi nagygyűlésre mentek az ungváriak. Kérdezték, hogy hová megyünk. Azt feleltem, maguknak jobban kellene tudni…”*[628]

Egy másik túlélő, Majorossy Béla így vall: *„19 évesen éltem meg az eseményeket. A római katolikus fiúiskolába jártam. S mily különös véletlen, hogy éppen ezen iskola falai közül vittek el 1944-ben. (...) Egykori igazgatóm szobájában egy derék, magas szovjet tiszthez vezettek. Megkérdezte, mi a nemzetiségem. Eszembe se jutott letagadni a magyarságomat. Ezután megmotoztak és az egyik szobába kísértek, ahol voltak már vagy 30-an. (...) Egész éjszaka ott maradtunk, édesanyám az ablakon keresztül belopott egy kis élelmet. (...) Csak azt furcsálltuk már a kezdet kezdetén, hogy mindannyian magyarok voltunk.”*[629] Majorossy Bélát a Perm megyei Krasznokamjanszk táboraiban dolgoztatták, 1946. november 7-én tért haza.

[626] *Ukrajna Emklékkönyve,* 93-97. old.
[627] SZEpB-archívum, Nagy János adatközlő levele, Ungvár, 1991. február 13.
[628] Barát Mihály visszaemlékezése. In: *Élő történelem,* 6-12. old.
[629] Majorossy Béla visszaemlékezése. In: *Élő történelem,* 12-17. old.

Dezsőffy Géza[630] visszaemlékezése: *„Igazolvány miatt berendeltek a Teleki (ma Duhnovics) utcára, ahol hivatali személyek megkérdezték tőlem, milyen nemzetiségű vagyok. Én becsületesen megmondtam, hogy magyar vagyok. Azt észrevettem, hogy a nevem után egy piros keresztet rajzoltak, és már nem engedtek ki az épületből. Egy fegyveres átkísért a római katolikus iskolába, amely jelenleg a zeneiskolához tartozik. Hiába próbált segíteni rajtam a feleségem, nem tehetett semmit…”*. Másnap Ungvárról gyalog hajtották őket a Szerednye–Kalnik vonalon Szolyva irányába, útközben heten megszöktek. *„A hiányzókat bámészkodó civil lakosok közül pótolták, ráadásul olyan jól, hogy végül a transzport átadásánál két emberrel már többen is voltunk.”* Dezsőffy Géza túlélte a szolyvai lágerben kitört tífuszjárványt, pedig *„Az emberek úgy hullottak, mint a falevél. Minden ok nélkül. Jobban mondva azért, mert állítólag a ritkán kiosztott cukormennyiségbe arzént kevertek a lágerorvosok. Az esetet kivizsgálták, a két orvost többé nem láttuk.”* Emlékei szerint az első szolyvai rabkarácsonyt egy Bakos (?) nevű tiszújlaki református lelkésszel együtt ünnepelték meg, aki a raboknak megrendítő szentbeszédet tartott. 1945. március 2-án barátai segítségével szabadult.

Varga Lászlót[631] (1919) így emlékszik a történtekre: „… *a városban kihirdették, hogy az ungvári férfiak jelenjenek meg a Teleki (ma Duhnovics) utcai iskolában igazolásért, amely bizonyítja, hogy valóban helyi lakosok. (...) Körülbelül 500-an gyűltünk össze. Kezdtek beengedni az iskola épületébe: az egyik ajtón beléptünk, a másik ajtón, amely már a párhuzamos utcára nyílt, kiléptünk, de már egészen más emberként, teljesen kifosztva: elvették személyi iratainkat, óránkat, késünket. (...) Bejelentik, hogy szervezetten Szolyvára visznek bennünket dolgozni. Azt sem mondták meg, mennyi időre. Valaki azonban azt hallotta, hogy három napra. Felsorakoztattak bennünket, katonai őrség mellett. A családot nem értesíthettük. Útközben azonban, ha láttunk az utcán egy-egy ismerőst, odaszóltunk neki, hogy tudassa a családdal, Szolyvára visznek. Azon a napon Perecsenyen keresztül a menetoszloppal Poroskovóig jutottunk, ahol valamilyen helyiségben éjszakáztunk. Mindenki számára nem jutott hely, még állni sem lehetett rendesen. Élelem semmi. Persze, senkinél sem volt ennivaló. (...) Reggel aztán adtak bablevest és egy darab száraz kenyeret.”* Varga Lászlót 1945. decemberében engedték haza.

Hriczkó Lajost[632] (1904) 1945. január 26-án betegen engedték haza. Fia még ma is őrzi a szabaduláskor kapott igazolványt, amit Jermilov százados, a szolyvai tábor parancsnoka írt alá. A tábori postán a hadifoglyok átvevőhelyét

[630] Dezsőffy Géza visszaemlékezése. In: *Élő történelem,* 17-22. old.
[631] SZEpB-archívum, Varga László adatközlő levele, Ungvár, 1991. január 28.
[632] U.o., Hriczkó István adatközlő levele, Ungvár, 1992. április 4.

PPV D-23614 számmal jelölték. Mint levelében írja: *„Apám villanyszerelőként dolgozott az Ungvári Villanytelepen. Mint szakemberrel, jól bántak vele. Miután bevonultak a szovjet csapatok, Hrabár, a villanytelep igazgatója különleges igazolást adott apámnak. (...) Azon a napon, 1944. novemberében apám éppen hazafelé tartott a munkából. A katonák polgári személyekből álló menetoszlopot kísértek végig a városon. Odaléptek az apámhoz és berántották a menetoszlopba. Nem segített a Hrabár által adott igazolás sem. Egy ismerős nő látta, mi történik apámmal, és tudatta anyámmal, aki máris kapta magát és elindult apám keresésére. A menetoszlopot már a daróci vasúti átjárón túl érte utol. A katonák azonban nem engedték apámhoz. Csak hátulról láthatta."*

Vajdaffy Géza (1912) szintén a szolyvai haláltábor túlélője: *„Ungváron kihirdették, miszerint minden katonaköteles férfinak igazolnia kell, hogy ungvári lakos. Papírjaival meg kellett jelennie a mai Duhnovics utcában az egykori római katolikus fiúiskolával szemközti házban. Rossz előérzetem volt, aggódtam, de engedelmeskedni kellett a számunkra újnak számító rendnek. (...) Anyám ragaszkodott hozzá, hogy menjek el és igazoljam, törvényes ungvári lakos vagyok. Valóban megnézték a papírjaim, rányomtak egy háromszögű bélyegzőt és hazaengedtek. De figyelmeztettek, hogy holnap, azaz november 18-án jelenjek meg személyesen ezekkel az okmányokkal. Semmilyen célzást nem tettek arra, hogy ez az utolsó szabadon töltött éjszakám, és holnap már megkezdődik számomra a lágerélet. Ezért másnap még magabiztosabbnak éreztem magam, amikor elmentem a papírokért. Megkérdezték, hogy magyar vagyok-e. Miután igennel válaszoltam, egy katonát állítottak mellém kísérőnek, aki elkísért a körülbelül száz méterre levő házba. (...) Három napig tartottak ott bennünket élelem nélkül. Csak véletlenül volt valakinél eledel. Voltak ott ismerősök is. Később, körülbelül 150-en lehettünk, kivezettek az utcára. A korzón át az 1. sz. iskola mellett a folyóparton elhaladva a főpostával szemben levő egykori fahídon keresztül a Munkácsi utcán, Darócon és Barvinkoson át Szolyva felé tartottunk. (...) A városban gyorsan elterjedt a hír, hogy a férfiakat összeterelik. A Duhnovics utca környékén gyülekezni kezdtek az emberek, főleg a letartóztattak feleségei. Amikor a letartóztattak menetoszlopa a korzón és a folyóparton haladt végig, a nők megpróbáltak némi élelmet átadni férjüknek, fiúknak vagy apjuknak, ám az őrök durván elhárították e próbálkozásokat. Feleségemet többek között egy őr megütötte egy puskával és elzavarta a menetoszloptól.*

Az asszonyok közül egyesek, lehettek vagy 30–35-en, egészen Barvinkosig kísérték a menetoszlopot, ám amikor az őrök leadtak egy sorozatot a levegőbe, és figyelmeztették őket, hogy a következő sorozat már rájuk irányul, lemaradtak a menetoszloptól. (...) Az éjszakát Szerednyén töltöttük a görög katolikus

templomban. Ide terelték be mind a 150 embert. Az ajtónál egy fegyveres katona állt őrt. Hihetetlenül kevés volt a hely. Az itt töltött éjszakát aligha lehet pihenésnek vagy alvásnak nevezni.

Először Kalnikban adtak ennünk valamilyen levesfélét. Majd tovább zavartak bennünket Munkács felé. A lakosság látta, hogy éhesen hajszolnak bennünket, még vizet sem adnak. Egy nő hozott egy vödör vizet, de az egyik őr leöntötte vele. (...) Kalnikban egy öreg zsidó házába tereltek be bennünket. Úgy összezsúfoltak bennünket, mint a dobozban a heringet. Egyre inkább az volt az előérzetünk, hogy ennek nem lesz jó vége. Két ember elhatározta, hogy megszökik. A kéményen keresztül kimásztak a tetőre és megszöktek. Reggelre négy–öt emberrel lettünk kevesebben.

A Beregvárról kivezető úton szembetalálkoztunk egy szekérrel, a bakján egy 13 éves fiú ült. Az egyik katona leráncigálta a szekérről és bedobta a menetoszlopba. Máig is hallom a hangját: 'Engedjenek el, apám agyonver. Megdöglik a ló…' De velünk kellett jönnie egész Szolyváig. Igaz, ott elengedték, mert a menetoszlopban három vagy négy emberrel több volt, azaz minden szigorúbb nyilvántartás nélkül vezettek bennünket. (...) Ha tudtam volna, mi vár rám, én is megszöktem volna. Bennünket azonban fegyelemre neveltek. Azon kívül reméltük, hogy hamarosan elengednek, hiszen nem voltam katona." 1945. március közepéig tartották ott, ahonnan, mint írja: *„…egy szerencsés véletlen folytán szabadulhattam."*[633]

Idézet Azarina J. B. ungvári lakos leveléből: **„***Apámnak, az 1903-as születésű Szilágyi Bálintnak 5 gyermeke volt. Ezért a hadseregbe se hívták be. (...) Rendelkezett minden szükséges papírral és lojális volt az új hatóság iránt is. Amikor apám megjelent a mai Duhnovics utcai iskolában az okmányok „beregisztrálása" végett, egyszerűen letartóztatták. A többiekkel együtt teherautóra ültették és Szolyvára vitték a koncentrációs táborba. Ez 1944. novemberében volt. A tél vége felé pedig átszállították Szamborba. (...) Szambor után mi, gyerekek semmit sem tudtunk róla. Amikor 46–48-ban a magyarok kezdtek visszaszállingózni a lágerből, napról napra fogyatkozott az a reményünk, hogy még egyszer találkozhatunk apánkkal. A hivatalos szervek is homályosan fogalmaztak: lehet, hogy visszatér, lehet, hogy egy másik családot választ magának, lehet, hogy elutazott Amerikába, ami, természetesen, nem volt igaz. Nővérem, Jolán, aki 16 esztendős volt, járt apámhoz Szolyvára, de közelről nem találkozott vele, csak a drótkerítésen át láthatta. Túrót, tejet, kenyeret vitt neki. Az őrségen keresztül adta át. Apám 1945. elején tífuszban megbetegedett és márciusban meghalt."* [634]

[633] SZEpB-archívum, Vajdaffy Géza adatközlő levele, Ungvár, 1991. január 29.
[634] U.o., Azarina J. B. adatközlő levele, Ungvár, 1991. április 4.

Terkanics Margaretta[635] ungvári lakos: *„Apám, Vittinger József, aki 1898-ban született, nem volt katona. (...) Amikor 1939-ben Kárpátaljára bevonultak a magyarok, apámat nem ismerték el magyarnak. Azzal gyanúsították, hogy zsidó. Apámnak ezért rengeteg papírt kellett beszereznie, hogy nagyanyámig és dédnagyanyámig visszamenőleg bizonyítsa nemzetiségét. Apámat 1944. november 18-án tartóztatták le. Az oroszok azonnal elhitték, hogy magyar. November 18-át megelőzően kihirdették, hogy a 18 és 50 év közti férfiaknak meg kell jelenniük a kijelölt helyen és időben személyi igazolványukkal együtt. Körülbelül százan gyűltek össze. Még aznap elindították őket Szolyvára. Az ungvári lakosok, többek között a letartóztatottak rokonai és hozzátartozói megtudták, hogy azokat a férfiakat, akik magyarnak vallják magukat, nem engedik haza. Ezért az anyák, feleségek, gyermekek közül sokan eljöttek a Duhnovics utcába. Amikor odaértem, a menetoszlop már a vasútállomás felé tartott. Láttam apámat. Át akartam adni neki egy kis ennivalót, de az őrök puskatussal elzavartak. Elértük a vasúti átjárót. Apám nyugtatott, hogy hamarosan visszatér, csak három napra viszik. Később az őrök mindenkit elzavartak. 14 éves voltam akkor. (...) Egy hét múlva vettem három kenyeret és nagynénémmel együtt Szolyvára utaztunk, ahol már igen sokan voltak. A munkácsi híd előtt szovjet katonák felvettek a gépkocsijukra és velük utaztam Szolyváig. Itt már rengetegen voltak. Ott láttam meg a magyar hadifoglyokat, akik a hidat állították helyre. Elgyötörtek, fáradtak voltak. Odaadtam nekik az egyik kenyeret, mert nagyon megsajnáltam őket. Még mindig emlékszem rá, hogyan osztották szét egymás között azt a kenyeret. A láger egy dombon terült el. Odamentem a drótkerítéshez, de apámat nem láttam. A drótkerítés innenső oldalán szintén több ezren voltak. Azon az estén az egyik gazdánál éjszakáztam. Másnap láttam polgári személyekből álló menetoszlopot, amint az őrök kísérik, de apám nem volt közöttük. Ismét csak odamentem a lágerhez. Szörnyű, amit láttam. Egy tiszt lóháton ülve katonákkal együtt elzavarta az embereket a drótkerítéstől, akik, mint én is, megpróbáltak élelmet eljuttatni hozzátartozóiknak. Az egyik szekéren egy várandós asszony ült. Amikor azonban a százados megparancsolta a katonáknak, hogy mindenkit zavarjanak el a drótkerítés mellől, a lovak megvadultak és felborították a szekeret. A nő ott a helyszínen megszülte gyermekét, az emberek kiabáltak, szétszaladtak. A harmadik napon ismét odamentem a láger drótkerítéséhez. Beszélgetésbe elegyedtem az egyik őrrel. Alacsony növésű, világos hajú volt, de úgy tűnt, hogy idősebb nálam. Megkérdezte, hogy kit keresek. Megmagyaráztam, és megkértem rá, hogy adjon át egy kis csomagot az apámnak. Beleegyezett. Ami meglepő, át is adta apámnak az élelmet és a takarót, amit vittem neki. Amikor apám hazatért, ő mesélte el ezt. Beköszöntött a tél. Többé nem jártunk*

[635] SZEpB-archívum, Tirkánics Margaretta adatközlő levele, Ungvár, 1991. április 4.

apámhoz. Vagyis megtudtuk, hogy egy másik lágerbe szállították át." Tirkánics Margaretta testvére, Vittinger István (1916) az egyik szibériai táborból hét év múlva nagybetegen jött haza. Apósát, Tirkánics Gézát (1903) a szolyvai lágerből szintén súlyos betegen engedték haza, rajta már a család sem tudott segíteni, hamarosan meghalt.

Agejeva I. F.[636] ungvári lakos: *„Apám, Kovács Ferenc 1904-ben született és az ungvári vasútnál dolgozott. A munkájával szemben nem volt semmilyen kifogás. A hadseregben nem szolgált. 1944. novemberének derekán hivatták apámat a vasúti irodába. A főnök is ott volt, egy szovjet tiszt és egy polgári személy, akit apám nem ismert. Megkérdezték apámtól, milyen nemzetiségű. Magyarnak vallotta magát. Ezek után letartóztatták és a vele hasonlókkal együtt menetoszlopban, őrök kíséretében Szolyvára vezényelték. Még abban az évben, 1944-ben meghalt az anyám. Négy kisgyermek maradt árván. Én akkor kétéves voltam. De még ez a körülmény sem mentette meg apámat a lágertől. Megőriztük a családot. A kisgejőci rokonok segítettek bennünket. A bátyám, aki a legidősebb volt, 16 éves, dolgozni ment. A bátyám és a nővérem, Ilona, aki 12 éves volt, Szolyvára járt apámhoz, ennivalót vittek neki, találkozgattak vele. A nővéremnek még a lágerbe is sikerült bejutnia. Látta azt a barakkot, ahol apám feküdt a csupasz betonon. Az őrök megfenyegették, hogy lelövik, csak a kora mentette meg."* Kovács Ferencet Szolyváról csak azért nem vitték tovább, mert hazakönyörögte magát, mivel felesége elhunyt, négy kicsi árva gyereket hagyott otthon.

A rendelkezésünkre álló visszaemlékezésekből több tucatot is idézhetnénk annak bizonyítására, hogyan magyarázták az „internálást" a szemtanúk és maguk az internáltak. Az Ungvárról elhurcolt Papp Imrét (1917) lánya, Csontos Anna[637] 1960-tól folyamatosan kerestette, de a hatóság sem tudta kinyomozni, melyik lágerben halt meg: *„1944. novemberében vitték Szolyvára. Azt nem tudjuk, hol halt meg"* – írja Csontos Anna. Szajkó Mária[638] szintén elvesztette édesapját, Balogh Józsefet (1894), akit 1944. november 25-én hurcoltak el. 1945. január 24-én levelet írt Szolyváról, majd nyoma veszett: „*Többé nem hallottunk hírt felőle*." Homoky László[639] édesapja, Homoky József (1901) adatait juttatta el, aki *„magyarnak vallotta magát,"* és a belorussziai Boriszovban, illetve Orsán raboskodott, nem tért haza, halálhírét a lágerből visszatért barátja, a helmeci Kozma Zsigmond erősítette meg. Farkas Józsefet (1912)[640] 1944. novemberében a sanoki átvevő táboron keresztül Ocsemcsiribe, majd Tbiliszibe vitték. 2 év

[636] SZEpB-archívum, Agejeva Kovács Irén adatközlő levele, Ungvár, 1991. április 4.
[637] U.o., Csontos Anna adatközlő levele, Ungvár, 1991. október 23.
[638] SZEpB-archívum, Szajkó Mária adatközlő levele, Ungvár, 1991. február 4.
[639] U.o., Homoky László adatközlő levele, Ungvár, 1991. február 7.
[640] U.o., Farkas József adatközlő levele, Ungvár, 1991. február 2.

és 8 hónapi fogság után, 1947. július 15-én került haza, a lágerekben szerzett betegségek élete végéig kínozták. Adler Ferenc (1901) háromgyermekes apát 1945. januárjában vitték el, a jenakijevói Junkom bányában dolgoztatták, 1947. júliusában tért haza.[641] Az ungvári születésű Szűcs Elemér (1917) is túlélte a szolyvai, szambori, valamint a sztriji lágerek szörnyűségeit, 1946. augusztusában tért haza.[642] Meskó László (1903) volt városi tisztviselőt 1945–1948 között a donbászi Jenakijevóban dolgoztatták, hazatért. Novák Viktor (1925) 1944-ben érettségizett a Drugeth Gimnáziumban, 1944. november 18-án az ungvári vasutasokkal vitték el. A szambori elosztó lágerből a belorussziai Minszk–Lesznaja–Baranovicsi–Bobrjanszk és más lágerekben utat épített, bányában és fakitermelésen dolgozott, 1947. júliusában szabadult.[643]

Andor György[644] ungvári újságírótól tudjuk, hogy édesapja, vitéz dr. Andor Elek (1891) hadifogolyként az első világháború alatt került először orosz lágerbe (Krasznojarszk), ahol 1917-ben együtt raboskodott Gyóni Géza költővel, akinek versét *„egy haskötőnek használt vászondarabon mentette ki 1924-ben Oroszországból."* 1944. novemberében újra elhurcolták, nem élte túl, éh- és fagyhalál végzett vele. Csaplár János[645] túlélő Huber Jánosnéhoz írott levelében leírja, hogy Huber Jánossal együtt kerültek végelgyengüléssel a szambori rabkórházba, ahol mindenki ragaszkodott az életéhez, de a rengeteg szenvedés után sokak számára megváltás volt a halál. Huber Jánost is elragadta a könyörtelen végzet. Mint Csaplár írja, 1945. február 25-én örökre elaludt: *„Szép halála volt."* Szabó Mária szintén korán jutott özvegységre, mert férje, Szabó István (1909) meghalt az egyik donbászi bányában; halálhírét rabtársa, az 1947-ben hazatért Tomori Péter megerősítette.[646] Özvegy Nagy Istvánné[647] címünkre eljuttatott levelében mérhetetlen fájdalommal írta, hogy vasutas férjét (1917) 1944. november 19-én vitték el Ungvárról, Mogiljovba került, az ottani rabkórházban halt meg vizes mellhártya-gyulladásban, halálhírét egyik rabkórházi társa, egy 1945. augusztusában hazatért csapi vasutas tudatta az özveggyel. Bobovszky Mihályné – Demecs Dezsőné Váradi Ilona[648] egykori ungvári lakos Kassáról érkezett levelében jelezte, hogy első férje, Demecs Dezső

[641] SZEpB-archívum, Huszár Gizella adatközlő levelei orosz és magyar nyelven, Ungvár, 1991. április 11., 1911. június 11.

[642] U.o., Szűcs Elemérné adatközlő levele, Beregszász, 1991. február 11.

[643] U.o., Novák Viktor adatközlő levele, Beregszász, 1991. február 5.

[644] Andor György visszaemlékezése. In: *Élő történelem,* 22-24. old.

[645] Csaplár Vilmos visszaemlékezése. In: *Élő történelem,* 24-25. old.

[646] SZEpB-archívum, Szabó Mária adatközlő levele, Ungvár, 1991. április 4.

[647] U.o., Nagy Istvánné adatközlő levele, Ungvár, 1991. október 29. In: *Élő történelem,* 26. old.

[648] SZEpB-archívum, Bobovszky Mihályné – Demecs Dezsőné Váradi Ilona adatközlő levele, Kassa, 1991. június 15.

(1913) állami tanítót 1944. novemberében a Szolyvára induló menetoszlopba kényszerítették, majd hatósági értesítést kapott, miszerint *„1945. január 15-én a harkovi börtönben meghalt. Halála után, január 29-én megszületett a fiam, Demecs György, akit az apja soha nem látott."* Az özvegy kétéves fiával és volt férje édesapjával 1947-ben áttelepült Kassára, ahol új életet kezdett. Kerékgyártó István[649] távirdász édesapját, Kerékgyártó Lajost (1900) és 18 éves gimnazista bátyját szintén Szolyvára hurcolták A tífuszjárvány kitörésekor 40 fokos láztól szenvedő bátyját hazaengedték, apja odaveszett. Kassay Emma[650] 14 éves volt, amikor a házukban bujkáló édesapja kénytelen volt feladni magát, mert *„A kapitány kijelentette, ha édesapám nem kerül elő, visz minket: nevelő anyámat, a kis újszülött húgomat, Jolikát, nővéremet, Margót és engemet. Erre édesapám kibújt a rejtekhelyéről. A kapitány mondta, hogy csak háromnapi munkáról van szó, de hozzon magával pokrócot és 3 napi élelmet."* Édesapját csak másfél év múlva engedték haza. Asztalos Istvánnétól[651] tudjuk, hogy 1944. november 23-án *„…az összes Magyarországról Ungvárra került vasutast elvitték."* Még a pályamunkásokat is elhurcolták. Köztük volt édesapja, a kaposvári születésű, 1939-ben Ungvárra áthelyezett Szecsődi János (1896) kalauz, szemtanúk szerint a szambori lágerben halt meg. Fucskó Margit[652] édesapját, Bánóczky Jánost (1909) szintén vasutasként hurcolták el, először Csapra, majd Szolyvára került, ott nyoma veszett. Kövér Klára[653] édesapja, az ungvári születésű Kövér Lajos (1900) Tiszaásványban volt kinevezett igazgató tanító, mikor meghirdették a háromnapos munkát: *„Ő volt az, aki a falu élére állt. (…) És még felszólította a férfiakat, hogy ha kell, menjünk. (…) Ugyanakkor ment el Ungváron az öccse, Kövér István. Sajnos, ebből a csoportból alig 4-5-en kerültek haza. (…) Apámat utoljára Szamborban látták nagybetegen. Többet nem tudtunk meg róla semmit, hiába érdeklődtünk."* Szabó Ernő[654] közlése szerint távoli rokonuk, Horváth Lajos (1896), akinek már senkije sem él Radváncon, a tanúk vallomása szerint Szolyván halt meg tífuszban. Legeza Miklós[655] édesapja, Legeza Antal (1909), aki félárván nőtt fel, 1945. január 24-én szintén a szolyvai lágerben halt meg. Balog Márta[656] közlése szerint nagybátyjának, Balogh Tibornak *„1944. november 18-án, reggel 9-re kellett jelentkeznie a városházán, és 3 hónapig volt*

[649] SZEpB-archívum, Kerékgyártó István adatközlő levele, Debrecen, 1991. január 7. In: *Élő történelem.* 26. old.
[650] Kassay Emma visszaemlékezése. In: *Élő történelem,* 30-31. old.
[651] SZEpB-archívum, Asztalos Istvánné adatközlő levele, Ungvár, 1991. február 5.
[652] U.o., Fucskó Margit adatközlő levele, Ungvár, 1991. február 5.
[653] U.o., Kövér Klára adatközlő levele, Ungvár, 1991. november 6.
[654] U.o., Szabó Ernő adatközlő levele, Ungvár, 1990. január 29.
[655] U.o., Legeza Miklós adatközlő levele, Ungvár, 1991. április 4.
[656] U.o., Balogh Márta adatközlő levele, Ungvár, 1990. február 8.

Szolyván, onnan hazahozták tífusszal, és egy hét múlva meghalt, az utolsó évet végezte volna el a tanítóképzőben, családunk nagy reménysége volt." A család saját halottjának tekintette unokatestvérét, Szabó Elemér (1914) fogtechnikust, aki 1945. február 20-án halt meg a lágerben, szüleik a holttestét nem, csak az iratait hozták haza. Lipót Zoltán sógorát, Bende Ferencet (1914), az ungvári posta műszerészét 1944. november 18-án *„Po-pjaty"* (ötös – D. Gy.) *sorokban elvitték három napra „na malenkuju rábatu" Szolyvára, majd Szkolébe, Sztrijbe. Bende Ferenc Szkoléig bírta, ahol a táborban, vérhasban százával pusztultak a foglyok. Állítólag finomra darált üveget kevertek porcukorba, és ezt osztották a foglyoknak. Ezt mesélte el Bende Ferenc fogolytársa, aki szabadulása után elhozta az óráját és a családnak utolsó üzenetét."*[657] Kun Elemérnétől tudjuk, hogy édesanyja gyalogszerrel többször megjárta Szolyvát, hogy életmentő csomagot vigyen a férjének, akit később Sztalinóba vittek, 1945 őszén szerencsésen hazatért. Ifj. Újvári László édesapját, id. Újvári Lászlót (1909) a belorusziai Orsára vitték, túlélte a haláltábort, két és fél év múlva épségben hazatért.[658] Szocska Viktória édesapja, Szocska Ernő (1905) adatait juttat el címünkre: az NKVD letartóztatta és Perecsenybe vitte, ahol idegtépő kihallgatások után Szolyvára, majd a donbászi Jenakijevo bányavárosba irányították. Itt leverték a veséjét, végkimerülésig dolgoztatták. 1948. januárjában rokkantan tért haza.[659]

Az ungvári túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint az 1944. november 13-18. közötti regisztrálás után 220 római katolikus és református vallású magyart hurcoltak Szolyvára, akik közül 143 fő hazatért, 77 (LIMES: 69) meghalt a lágerekben (Perecseny, Szolyva, Szambor, Sanok, Boriszov, Orsa, Sztalino, Jenakijevo, Ocsemcsiri, Tbiliszi stb.). A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 30 fő esett el. A város második világháborús, eddig ismert vesztesége 107 fő.

Sok internált, letartóztatott személy sorsa máig ismeretlen. Számos értelmiségit koncepciós perben ítélték el. Dr. Bujaló Bernát ungvári római katolikus főesperes, 1952-től vikárius 1956-ban rokkantan került haza. Élete végéig beteg volt, 1979-ben halt meg Kisráton. Paptársa, Homolya Péter felsődomonyai plébános szintén 1956-ban szabadult. Ifj. Bacsinszky Dániel ungvár-ceholnyai görög katolikus parochust az aposztázia elutasítása miatt 1949-ben 10 évre ítélték, 1955. február 16-án rokkantan tért haza. Choma Viktor ungvári görög katolikus parochust 25 évre ítélték, és a lágerben megölték. Chira Sándor görög katolikus kanonokot, teológust, felszentelt püspököt 1949-ben 25-évre ítélték, szabadulása után mégis karagandai száműzetésben halt meg. Dr.

[657] SZEpB-archívum, Lipót Zoltán adatközlő levele, Ungvár, 1991. augusztus 12.
[658] U.o., Újvári László adatközlő levele, Ungvár, 1990. december 15.
[659] U.o., Szocska Viktória adatközlő levele, Ungvár, 1991. április 4.

Fenczik István országgyűlési képviselőt, görög katolikus teológust 1945-ben golyó általi halálra ítélték. Kohutics Tivadart, az ungvári székeskáptalan görög katolikus őrkanonokját 1949-ben 25 évre ítélték, nem tért haza Szibériából. Kótyuk Ferenc ungvár-ceholnyai görög katolikus segédlelkészt 1949-ben szintén 25 évre ítélték, 1956-ban betegen tért haza. Miskolczy Tivadar görög katolikus püspöki levéltárost ugyancsak 25 évre ítélték, 1958-ban szabadult. Murányi Miklós görög katolikus apostoli vikáriust, püspöki irodaigazgatót, teológiai tanárt 1951-ben 10 évre ítélték, 1956-ban szabadult, utána még sokáig száműzetésben kellett élnie, nem sokkal a halála előtt, betegen tért haza. Utódjául oltártestvérét, Szemedi Jánost jelölte ki. Dr. Ortutay Elemér görög katolikus teológust 1949-ben 25 évre ítélték, 1956-ban szabadult. Apját, Ortutay Jenő ungvár-ceholnyai parochust 1945-ben 10 évre ítélték, 1950. december 24-én halt meg Ábeszben. Petrik Jenő görög katolikus püspökségi alap-kezelő pénztárost 1949-ben 25 évre ítélték, 1953. decemberében ő is Ábeszben halt meg. Puskás László ungvári görög katolikus katedrális segédlelkészt 1949-ben 25 évre ítélték, 1956-ban hazatért. Romzsa Tódor apippai püspököt, munkácsi segédpüspököt az NKVD ügynökei megmérgezték, 1947. november 1-én halt meg.[660]

Az értelmiségiek közül koncepciós perek folytán szovjetellenesség vádjával, 56-os röplapterjesztésért különböző börtönökben raboskodott Benyák Nándor, a szovjet nép ellenségének nyilvánított Fedák László sportszervező, Karapa József civilszervezeti vezető, Krajnyák György tartalékos hadnagy, vitéz Lénárt Mátyás közéleti személyiség, Mészáros Sándor főerdész, Mészáros Sándorné[661] tanítónő, Réthy András magyar közhivatalnok, Spák Iván magyar országgyűlési képviselő, Zsegora Ödön magyar országgyűlési képviselő stb. Ungváron ítélték el és végezték ki Bródy András magyar országgyűlési képviselőt, ismert ruszin politikust, Demkó Mihály magyar országgyűlési képviselőt, Kricsfalussy-Hrabár Endre magyar országgyűlési képviselőt és másokat. Az NKVD ungvári és a SZMERS perecsenyi börtönében több mint 300 magyar és ruszin/ukrán vezető értelmiségit végeztek ki, akik többsége ungvári lakos volt. Kükemezey Árpád[662] adatközléséből tudtuk meg, hogy édesapját, Kükemezey Józsefet (1907) az NKVD tisztjei 1944. november 18-án az ungvári római katolikus templom udvaráról hurcolták el, és az NKVD-székház pincéjében bírósági ítélet nélkül kivégezték. Hóhéra Maruszja Kuruc partizán, börtönőr volt. A sírásó Bandura testvérek visszaemlékezése szerint éjszaka, jeltelen sírban hantolták

[660] A koncepciós perek további elítéltjeit lásd Dupka György: Kárpátaljai magyar GULAG-lexikon. Intermix Kiadó, 1999.

[661] Mészáros Sándorné. *Elsodort éveim a GULAG-okon*. Intermix Kiadó.

[662] SZEpB-archívum, Kükemezey Árpád adatközlése, Ungvár, 2007. május 11.

el az ungvári Kapos utcai temetőben. Bűnéül szovjetellenes tevékenységet róttak fel, mivel a Magyar Élet Pártjának tagja, a szervezet Ung vármegyei és Ungvár thj. város központi titkára volt. Civilben kereskedő volt, becsületes, segítő partnerként tisztelték a városban. Danielovics Emmi írja önéletírásában: *„Mindenki mindentől és mindenkitől félt. Megvolt rá a jó oka. Az illetékesek éjszaka felköltötték a lakásukon az embereket, néha az utcán kaptak el egyeseket, és betuszkolták őket a fekete autókba. Ezeknek a szerencsétleneknek rendszerint örökre nyoma veszett. Jobbik esetben 15-20 év múlva tértek haza a Gulágról. Ezek az elhurcolások bírósági tárgyalás nélkül történtek.”*[663]

Az adatközlők szerint Ungváron a magyarok száma ma alig éri el a 10%-ot, ezért megoldhatatlan feladatnak tűnik a mártírok teljes veszteséglistájának összeállítása. Steiner Ferencet, az Ungvári Német Kör vezetőjét 1944. novemberében Miskolcon tartóztatták le, ahová családját menekítette háború elől. 1945. június 25-én a miskolci lágerből írta utolsó levelét feleségének: *„…ezt a kis büntetést, amit kapnék és hamar letölteném, és így megint szabad ember vagyok. Kis, nekem semmi más kívánságom nincs – csak hogy köztetek vágyok lenni, és megint a mi szerény megélhetésünket biztosítani, drága kis Szívem, de hát oka lehetett, gyere hozzám, hogy mindent megbeszélnénk, hiszen már 8 hónapja nem is láttalak, vagy te már nem vagy rám kíváncsi, ha eljönnél, akkor valamelyik gyermekemet hozzad magaddal, nagyon örülök, hogy nemsokára megint köztetek lehetek…”*[664] Lánya, Ruszinné Steiner Gertrud közlése szerint apját visszahozták Ungvárra, ahol szovjetellenes tevékenység miatt 1945. október 19-én 10 évre ítélték[665], 1948. július 17-én halt meg a karagandai lágerben. Komjáthy Béla[666] öccséről, Komjáthy Gézáról (1923) küldött kiegészítő adatokat, akit 1944. november 18-án a sárospataki református teológia másodéves hallgatójaként hurcoltak Szolyvára, onnan a boriszovi lágerbe, ahol végelgyengülésben halt meg. Cövekné Vaskó Mária[667] édesapját, Vaskó Bertalant 1944. november 19-én vitték el Ungvárról. 1944 karácsonya táján, elviselhetetlen kínok közt halt meg Szolyván, három gyerek maradt utána. Sándor László *Három ország polgára voltam* c. emlékiratának 82-83. oldalán beszámol az Ungváron bekövetkezett hatalomváltásról. Arról is, hogy a város és egész Kárpátalja a szovjet katonai közigazgatás alá került, amely Tyulpanov ezredes vezetésével kezdte meg működését. Kruglyakov alezredes volt a város katonai parancsnoka. Részletesen ír a Szolyvára elhurcolt magyar férfiakról, akiknek sorsában majdnem osztozott,

[663] Danielovics Emmi: *Tiszaborkuttól Ungvárig.* (Önéletírás). Intermix Kiadó, 2003, 74. old.

[664] SZEpB-archívum, Steiner Ferenc levelei, archív felvétel. A másolatokat lánya, Ruszinné Steiner Gertrud bocsátotta rendelkezésünkre és adatokat közölt apjáról. Ungvár, 2000. szeptember 13.

[665] Державний Архів Закарпатської Области, ДАЗО, ф. Р. 2558. оп. 1. спр. 1088. арк. 109.

[666] SZEpB-archívum, Komjáthy Béla adatközlése, Dunaszentgyörgy, 2007. július 16.

[667] U.o., Cövekné Vaskó Mária adatközlése, Kisvárda, 2005. január 24.

őt is, mint magyar zsidót nyilvántartásba vették. Mint írja: *„Később jutott tudomásomra, hogy a gyanakodók nem jelentkeztek, és szlováknak vagy ruszinnak csaptak fel, ami védettséget nyújtott számukra, noha legtöbbjük sem szlovákul, sem ruszinul nem tudott."* Weisz Sámuel ungvári pártfunkcionárius (később a Néptanács elnökségének tagja), a 4. Ukrán Front helyi megbízottja írásbeli jótállása mentette meg az elhurcolástól, Levij őrnagy kihúzta a listából, szabadulását a Teleki utcából annak is köszönhette, hogy az ungvári szeszgyár igazgatója volt, számítottak szaktudására, így még Weisz közreműködésével 9 munkatársát emelte ki az 1944. november 19-én Szolyvára induló menetből: *„a hadköteles magyar férfiakat gyalogszerrel a szolyvai fogolytáborba vitték, ahol a legelemibb egészségügyi fektételeket sem bíztosították számukra, és rövidesen hastífusz tizedelte meg őket. Aztán az ország belsejébe kerültek, hasonlóan rossz körülmények közzé, és csak három-négy év múlva kerültek vissza családjukhoz, megrokkanva, és sok esetben meghasonulva önmagukkal."*

Az adatgyűjtésben közreműködött Kövér György, Kiszely Tihamér, Szemrád Emil, valamint a túlélők közül id. Baráth Mihály, Varga Gyula és Majorosi Béla. Kezdeményezésükre 1989. novemberében a Kálvária temetőben sírkövet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére. 2004-ben a Bercsényi úti polgári temetőben felújították a II. világháborúban elesett 114 magyar honvéd sírját. A Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézete és Múzeuma Hadisír-gondozó Irodája dr. Holló József vezérőrnagy, főigazgató irányításával 117 nevesített katonának egységes fakeresztet állított. A temető felavatására 2004. október 3-án került sor.

Mártírok: Adler János, *Andor Elek dr., vitéz (1891)[668], Bacsinszky Ödön dr., Balogh József (1894), Barenblat Mihail (1898), Bassányi János, Baum Béla (1904), Bánóczky János (1909), Bende Ferenc (1914), Berta János (1909), Birosz Aladár, Blazbolg Ottó, Borsicki Béla (1906), Csernegi József, Demecs Dezső (1913), *Demeter Jenő, Düre Sándor (1902), *Eperjesi József, ***Fodor István[669],* Földesi Gyula (1875), Fucskó Erzsébet (1904), Fucskó László (1881), Ganzé János, *Gál Ferenc (1907), Guba András, Guba Andrásné, Gulácsi István dr., *Haupman Dezső, *Hazslinszki Elek, Herda János, Homoky József (1901), Horváth Lajos (1896), Horányi Ödön (1916), ****Horosz Lajos[670], Huber János dr., Hulajcsik Gyula, Hulajcsik János (1886), *Hromják Manó,* Jakoblevics Kristóf, Juhász Péter (1916), Karmazin András (1900), Kereszturi Imre, ****Kerékgyártó Lajos (1900), Kiovics József, *Kolb Béla,* Komjáthy Géza

[668] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába:

[669] A **-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók pótlólag vették fel az elhurcoltak névsorába:

[670] A ****-csillaggal jelölt neveket utólag a hozzátartozók bejelentései alapján vettük fel az elhurcoltak névsorába.

(1923), *Kontros András,* Kövér Lajos (1900), Kulikovszki (?),*Kutlán András,* ****Kükemezey József (1907) Laskay Károly, Laurisin Ágoston (1903), Legeza Antal (1909), Lénárt Mátyás vitéz (1884), Lovász József (borbély?), *Magdó Antal, Magyary Balázs (1903), Molnár Károly (1901), Nagy Árpád (1914), Nagy István (1917), Ordódy István (1905), *Pallai Gyula, Papirnyik József, Papp Imre (1917), *Persely János (1909), Rimár Tibor (1920), Serfőző János, Simonics Erzsébet, Siska János dr., Steiner Ferenc (1912), Sturc Emil, Szabó Elemér (1914), Szalay János, Szácska Ernő, *Szecsődi János(1896),* Szemán János, Szennyes András, Szilágyi Bálint (1903), Újvári László (1919), Valkóczi Béla, Vaskó András (1896), ****Vaskó Bertalan.Vaskó Gyula.

Elesett honvédek: Ádám József (1919), Balla József (1904), Bánfi Sándor (1916), Csonka Károly (1917), Gáspár Károly (1911), Gecse József (1920), Hornyák János (1922), Hreba Barna (1919), Juszkó Albert (1922), Kacsó Endre (1914), Kanda Sándor (1911), Komjáthy Gábor, dr. (1921), Kocsánszky József (1915), Maczejka György (1903), Majoros Mihály (1922), Máté István (1916), Mihalovics Jenő (1919), Nagy Sándor (1899), Oláh Béla Károly (1915), Papp József (1899), Pintér Gyula, Sebek Vencel (1921), Stuller János (1902), Szatmári Endre (1910), Szilágyi István (1922), Téglási László (1912), Vakula Mihály (1920), Varga Bertalan (1909), Zub Mihály (1919), Zselinszky Béla (1921).

TÉCSŐI JÁRÁS
(4 település)

32. táblázat

№	Közigazgatási egység	1945. júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civilek 1944. XI. 18–1944. XII.	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilek (SZEpB/ LIMES)	Elesett honvédek	A szovjetek oldalán elesett önkéntesek	Veszteség összesen
1.	Aknaszlatina	253	690	516	174/173	10	17	201

2.	Bustyaháza	92	22	7	15/13	7	49	71
3.	Taracköz	10	10	6	4	3	33	40
4.	Técső	367/365	190	112	78/78	14	38	130
Egyéb települések					-	-	1 563	1 563
Összesen a járás 41 településén:		**722**	**912**	**641**	**271/268**	**34**	**1 700**	**2 005**
Németek a járás 6 településén			Néme-tekkel: 964 (21 férfi, 31 nő)					

Aknaszlatina

Lakossága 1944-ben 4 518 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 18. Az 1945. július 9-én összeállított egységes helyhatósági (Aknaszlatinai Községi Népbizottság), nem teljes lista alapján 253 helyi lakos (1896–1926) tartózkodott *„a szolyvai, a szambori lágerekben”*. A legfiatalabbak 1926-ban születtek: Argyelan Árpád, Bronstetter József, Bacsó Lajos, Gorbasz Anton, Fehér Lajos. A legidősebbek: Kovács György (1895), Benedek Márton (1896), Slárku Mihály (1899). Zombory István elmondása szerint az aknaszlatinaiak többsége *„…eleinte belátta, hogy a háborús károkat helyre kell állítani és csak „ide” mennek, Rahó környékére, háromnapos munkára a berobbantott alagutakat javítani. Több csoport sorakozott fel, a fiatalabbak nótaszóval meneteltek először Rahó felé. (…) Aknaszlatináról zömében bányászokat vittek el, azokat, akik mindig is mozgalmi emberek voltak, sőt többségükben kommunisták a 20-as, 30-as években, mint a Csehszlovák Kommunista Párt tagjai. Úgy remélték, hogy végre szabad, igazi munkásállamban fognak élni…”*[671] Zombory István egy másik levelében azt is közli, *„sokan úgy menekültek meg a biztos haláltól, hogy ismerve a cseh nyelvet, beálltak a légióba, többségük még életben van.”*[672] A magukat ruszinnak/ukránnak valló férfiakat nem vitték el, de közülük 54 önkéntest toboroztak a Vörös Hadseregbe, 47 főt a Csehszlovák Hadtestbe. 17 fő harcban esett el, köztük Bleh Antal (1914), Majer Jakab (1905) és Müller Herman (1920) magyar zsidó a csehszlovák hadtest katonája volt. A áldozatok névsorában magyar családnevek is vannak: Avasán, Erdélyi, Rusznák, Filip, Puliszka.[673]

[671] SZEpB-archívum, Zombory István előadása az 1989. november 18-i beregszászi emlékkonferencián. In: *Emlékkönyv…,* 231. old.

[672] U.o., Zombory István adatközlő levele, 1991. július.

[673] *Ukrajna Emklékkönyve,* 523-524. old.

A túlélőkkel végzett felmérés szerint az 1944. november 13-18. közötti regisztrálás után 690 római katolikus és református vallású magyart hurcoltak Szolyvára, akik közül 1945–1947-ben 516 fő hazatért, 174 (LIMES: 173) fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor). A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 10 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 201 fő. Heveli Antal római katolikus plébánost koncepciós perben ítélték el. 1956-ban került haza, Szolyva plébánosaként sokat tett a Szolyvai Emlékpark felépítése érdekében. Marina János görög katolikus parochust 1949-ben 25 évre ítélték, 1956-ban tért haza. 1947-ben kezdték begyűjteni az 1927–1932 közt született fiatalokat, donbászi gyáripari szakiskolába (FEZEO) vitték, annak elvégzése után bányamunkára kényszerítették őket. Aki nem ment „önként", azokat összefogdosták. Ezek közé tartozott Zombory István, aki a verbuválás időszakában sokszor aludt idegen szénakazlakban. A Donbászról hazaszökött, de itthon elfogott fiatalokat négyévi kényszermunkára ítélték és a szibériai Kolima vidékére vitték. A koncepciós perbe fogott 15 fő közül 1 főt kivégeztek. Soós István tanítót az 50-es évek elején azért zárták börtönbe 10 évre, mert színre vitte a *János vitéz* című színdarabot. Zádránszky Józsefet szovjetellenességgel vádolták meg, mert magyarságát hangoztatta. Elítélték, elvitték, soha többé nem látta senki. A beregszászi levéltárban megtaláltuk azt a folyamodványt, amit az aknaszlatinai sóbánya vezetői, köztük Strempel Béla írt alá, s amit Ivan Turjanicának, Zakarpatszka Ukrajina Néptanácsa elnökének címeztek. Többek közt arról tájékoztatták az elnök „elvtársat", hogy 218 képzett sóbányászt hurcoltak el munkatáborba, nélkülük megbénult a termelés. Kérték, hogy a folyamodványban megnevezett bányászokat engedjék haza. A sóbánya abban az időszakban hadiüzemnek számított, a magyar nemzetiségű férfiakat mégis elhurcolták. Tudomásunk szerint az NKVD kárpátaljai parancsnoksága csak részben teljesítette a bányaigazgatóság kérését, de így is közel 90 szakembert sikerült kimenteni a haláltáborokból. Ezzel kapcsolatban a Szolyván raboskodó Badzey Pál 1945. január 13-án bejegyezte a naplójába: *„Ma állítólag 88 aknaszlatinai bányász és 3-4 000, 45–50 éves „bumáskával" távozott a táborból."*[674] Szolyváról néhányan már halálos betegen jöttek haza, itthon haltak meg. Az adatgyűjtésben közreműködött Tamás József, ifj. Benedek Imre, Zombory István és a túlélők közül Pataky Ferenc, Keresztény Péter. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elhurcoltak, a mártírok (171), a túlélők (112) névsorát. Az egykori elhurcoltak közül az 1991. április 4-i állapot

[674] Badzey Pál: *A haláltáborból*, 32. old.

szerint még 150 fő élt.[675] Az adatgyűjtők kezdeményezésére 1989. november 24-én a település temetőjében vaskeresztet, 1991 őszén emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Felhívásunkra levélben reagált Németi Emilné[676], aki Szolyván elhunyt bátyja, Rusznák János (1911) és két sógora, a lágerben szintén meghalt Baródy István (1905) és Németi Imre (1917) adatait küldte el. Németi Imrét hazaengedték, de itthon nemsokára belehalt a lágerben szerzett betegségbe. Stercli Sándor (1905) túlélő így emlékezik az akkori eseményekre: *„Engem és két testvéremet, Józsefet és Károlyt 1944. november 24-én vittek el háromnapos munkatáborba. Rahóra kerültünk, majd onnan gyalogoltunk Szolyvára, végül az uráli vidéken állapodtunk meg. Útközben az a szomorú sors ért, hogy tanúja lehettem a két testvérem, megannyi sorstársam elhalálozásának. (...) Nekem megadatott, hogy 1946. december 27-én végül is hazatérhettem családom körébe. Azóta is fájdalommal gondolok azokra az időkre…”*[677] Egy másik túlélő, Pataky Ferenc (1912) eljuttatta hozzánk *Akikről megfeledkezni nem szabad* című, több mint százoldalas emlékiratát.[678] Ebben többek között részletesen leírja a „háromnapos munka” ürügyén végrehajtott elhurcolások hiteles történetét. Eszerint Aknaszlatinán a következő hírt doboltatták ki: *„A Szovjetunió határozata, hogy minden magyar meg német származású 18 évtől 50 évesig jelentkezzen a rajoni központban háromnapi munkára, háromnapi élelemmel. Aki nem jelentkezik, elbujdosik, azok családtagjait golyó általi halállal kivégzik.”* Az akkor 32 éves Pataky Ferenc családját féltve a jelentkezés mellett döntött, földijeivel együtt elindult Rahó felé. 50 kilométert gyalogoltak. Az ottani regisztráció után háromheti gyaloglás következett a Rahó–Nagybocskó–Aknaszlatina–Taracköz–Técső–Huszt–Dolha–Szolyva–Verecke útvonalon. A teljesen kimerült Vajnági Károly aknaszlatinai bányászt szabályszerűen kivégezték, a létszámpótlás végett pedig lefegyvereztek és a sorba állítottak egy ukrán/ruszin milicistát. A továbbiakban szintén kimerültség miatt agyonlőtt vagy megszökött foglyok pótlására a kísérő katonák az útba eső települések utcán bámészkodó lakosait kényszerítették a menetoszlopba. Az 1 500 fős menetoszlopban a szlatinaiakon kívül viski, técsői, kerekhegyi, dombói, királymezői férfiak is voltak. A szambori elosztó táborban három napot töltöttek,

[675] SZEpB-archívum, *A sztálini önkény aknaszlatinai áldozatainak a névsora, akiket ismeretlen helyen temettek el.* Ifj. Benedek Imre, Zombory István, Pataky Ferenc és Keresztény Péter aláírásával, 1991. A listát saját aláírásával Tamás József, a községi tanács elnöke is hitelesítette. Továbbá: Zombori József adatközlő levelei, 1990. július 14., 1990. július 15.

[676] U.o., Németi Emilné levele, 1991. február 11.

[677] U.o., Stercli Sándor levele, 1991. május 7.

[678] U.o., Pataky Ferenc (1992) letétbe helyezett emlékirata kiadásra vár.

1944. december 18-án 2 500 embert bevagoníroztak, és útnak indították Kijev–Moszkva–Kazany–Voronyezs irányába. A halottakat útközben kidobálták. Háromheti vonatozás után, 1945. január 7-én érkeztek meg Nevjanszk városba. Az eredetileg 2 500 fős létszám három hét alatt 1 212 főre apadt, a többiek útközben meghaltak. Nevjanszk környékén, a helyi vasgyárban, erdővágáson, téglagyárban és másutt dolgoztatták őket. Ebben a brigádban a magyarokon kívül 45 román is volt. 1945. májusára az 1 212 fő közül 640 fő maradt életben. Pataky Ferenc innen a szeredovinai lágerbe került, ahol főleg német hadifoglyok voltak. Később az altonai, majd az alapajevszki láger foglyaként téglagyárban dolgozott. 1947. telén, hároméví kegyetlen koplalás, betegségek után, kalandos úton tért haza, ugyanazon esztendő március 21-én Aknaszlatinán bányamunkára jelentkezett.

Mártírok: Avasán András (1918), Avasán László (1911), Baráti János (1904), Bányász Ferenc (1919), Benedek Márton (1896), Benedek Sándor (1924), Bertin Nándor, Beszermán János (1906), Bocskai Béla, Baródy István (1905), Baródy János (1911), Bozsuk Mihály (1916), Bukor Miklós (1889), ifj. Bukor Miklós (1924), Csaholyi Bertalan (1919), Csaholyi József (1906), Csaholyi Nándor (1917), Csonka Ferenc (1899), Csonka József (1911), Dancs István (1920), Debreceni Lajos, Derecskei József (1911), Engli Ferenc (1909), Fehér Imre (1906), Fehér Lajos (1917), Filip Sándor (1925), Fodor Sándor (1926), Frankó József (1925), ifj. Frankó József (1922), Fülöp Lajos, Galgóczi Aladár, Gál József (1912), Gerbel István (1914), Görög Ferenc (1912), Görög János, Görög Péter (1922), Gurka András, Gurka János (1912), Gurka József, Gurka Lajos, *Gurka Lajos (1912)[679], Hajdu Imre (1914), Hajdu István (1911), Hajdu János (1910), Holcberger Ferenc (1909), Holcberger Ferenc (1917), Holcberger Jenő (1912), Holcberger Sándor (1918), Holcberger Zoltán (1903), Horbász Gyula (1919), Huszár János (1914), Imlauer János (1905), Imlauer Károly (1900), Kemény István (1901), Keresztény János (1902), Keresztény József (1911), Keresztyén Károly (1907), Kolozsvári József (1906), Kondra János (1918), Kondra József (1917), Konor Gyula (1914), Koszován István (1906), Koszován Péter (1904), Kosztinszki István (1914), Kosztinszki Péter (1917), Kotka János (1912), Kotka József (1900), Kovács György (1895), Kovács István (1900), Kovács János (1906), *Kovács János, Kovács József (1912), Kozma Zsigmond (1904), Körmendi István (1918), Körösi György (1924), Krapács János (1914), Kraval Imre (1919), Kruk János (1924), Kutasi Gyula (1921), Lakatos Sándor (1919), Lenkei János (1899), Melega Antal (1901), Melega József (1906), Mészáros Sándor (1914), Mihálka Mihály (1910), Miklós József, Minya Béla (1912), Minya István (1916), Minya József (1916), Mira Miklós (1904),

[679] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.

Moldován Sándor (1902), Módics Lajos (1919), Munkácsi Ferenc, Munkácsi Mihály (1918), *Miklós József, Nagy László, Nyikora László, Nezepa József (1907), Nezepa Béla, Németi Béla (1915), Németi Vilmos (1903), Orosz János (1921), Orosz László (1901), Paládi Béla (1904), Paládi Jenő (1905), Papp János (1902), Papp János (1912), Papp József (1907), Papp József (1914), Papp Lajos (1914), Papp Mihály (1901), Pataki Miklós (1907), Pántlik István (1912), Pántlik Mihály (1907), Pohl István (1911), Pohl János (1913), Polácsek József (1904), Péter Sándor (1912), Prágyid Sándor (1916), Reisz István (1907), Reisz József (1907), Rába Sándor (1925), Rába János (1908), Rusznák János (1911), Stercli József (1903), Stercli Károly (1907), Snepp József (1900), Snepp Miklós (1904), Snepp Károly (1908), Schroff Albert (1922), Schroff Béla (1909), id. Schroff Béla (1910), Schroff János (1922), Slárku János (1902), Slárku Mihály (1899), Slárku Sándor (1921), Skerhák János (1908), Stark József (1906), Simkó István (1914), Simkó József (1915), Simkó Vilmos (1912), Sonkádi György (1899), Spák Antal (1917), Spák Sándor (1895), Svájger János (1915), Sutta János, Sutta József (1917), Szabó István (1906), Szabó János (1917), Szakács László (1914), Számoilov Viktor (1912), Szedlák András (1913), Szedlák Antal (1904), Szedlák István (1907), Sztáronszki Mihály (1906), Traxler Antal (1910), Traxler Ferenc (1902), Traxler Gábor (1905), Traxler János (1926), Trájszta István (1906), Tamáska János (1900), Tamás János (1905), Tamás János (1912), Takár János (1904), Tamás(i) Sándor (1925), Tatár Béla (1911), Terentyák Elek (1918), Terentyák Sándor (1907), Vajnági Károly (1910), Vizáver Ferenc (1907), Veszelovszki Jenő (1905), Vellősi György (1924), Vrazsgyák József (1906), Zborovszki Károly (1904), **Traxler Árpád[680], Traxler Márton.

Elesett honvédek: Dudla István, Erdélyi János, Filip Lajos, Kubán Albert, Munkácsi Ferenc, Názárovics József (1921), Simkó József, Szedlák Antal, Tamáskó József, Szimionka György (1919).

Bustyaháza

Lakossága 1944-ben 3 348 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 22. Az 1945. július 9-én összeállított helyhatósági (Bustyaházai Községi Népbizottság) lista alapján 92 (1896–1925) helyi lakos tartózkodott hadifogolytáborokban. Néhány névnél Szambort, a romániai Foksányt, Temesvárt, a magyarországi Székesfehérvárt, Budapestet stb. jelölték meg tartózkodási helyként, a többiek tartózkodási helye ismeretlen. A legfiatalabb Mitro Szabados (1926), a legidősebb Mikulyak László (1896). A magukat ruszinnak/ukránnak vagy zsidónak valló férfiakat nem vitték el. A fiatalok körében 54 önkéntest toboroztak a Vörös Hadseregbe, 87 főt az 1. Csehszlovák

[680] A **-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók pótlólag vették fel az elhurcoltak névsorába

Hadtestbe. 49 fő harcban esett el, köztük Orosz István (1927) a szovjet hadsereg önkénteseként, Davidovics Lajos (1914), Müller József (1910) a csehszlovák hadtest katonájaként Az áldozatok névsorában magyar családnevek is vannak: Deák, Kelemen, Kovács, Lukács, Márkus, Mikulja, Molnár, Mocsár, Popovics, Szakál, Fehér, Suszter.[681] A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint az 1944. november 13-18. közötti regisztrálás után 22 római katolikus és református vallású magyart hurcoltak Szolyvára, akik közül 7 fő hazatért, 15 (LIMES: 13) fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor). A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 7 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 71 fő. A túlélők szerint fegyvert soha nem viselt római katolikus fiatalokat is elhurcoltak. Krafta (Kellner) Valéria[682] édesapja, Kellner Ignác tragikus haláláról közölt adatokat. Bustyaházáról együtt vitték el a magyar és német nemzetiségűeket, édesapján kívül a menetoszlopban volt még három testvére, akik közül az egyik, Kellner Géza haláláig együtt volt édesapjával. Nagybátyja 3 év múlva hazajött, csak évekkel később mesélte el édesapja halálát, akit legyengült egészségi állapota miatt a Voronyezs egyik lágerébe irányított betegszállító vagonban helyeztek el. Végkimerülés következtében „… *elvesztette eszméletét és haldoklott. Ez időre már több halott és haldokló ember volt, levetkeztették őket meztelenre, és menetközben kinyitották a vagonajtót és kidobálták őket. Voronyezs előtt történt. A nagybácsimnak végig kellett nézni ezt a borzalmat, és nem tehetett semmit a bátyjáért…"* Az adatgyűjtésben közreműködött Körtvélyesi József, aki felméréseket végzett (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállította az elhurcoltak (22), a mártírok (12) és a túlélők (10) névsorát.[683] Kezdeményezésére 1992-ben a település római katolikus imaházának falán emléktáblát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Czauner Géza, Cziller József, Cziller Zoltán, Hausberger János, Hausberger Gusztáv, Kellner Ignác, Máramarossy István, Máramarossy Jenő, *Német?[684], Reiz Rudolf, Román Sándor, Sterczl Ferenc, Szálka László, Takár István, *Holzberger István.

Elesett honvédek: Andrusz György (1906), Kovács József (1910), Madaly Mihály (1919), Merga József (1919), Pas László (1910), Szabados Mihály (1908), Vakaró Demeter (1905).

[681] *Ukrajna Emklékkönyve,* 460-463. old.
[682] SZEpB-archívum, Krafta (Kellner) Valéria adatközlő levele, 1992. november 18.
[683] U.o., Körtvélyesi József adatközlő levele, 1992.
[684] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.

Taracköz

Lakossága 1944-ben mintegy 3 000 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 21. Néhány magyar család lakott itt. A regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A fiatalok köréből 101 önkéntest toboroztak a Vörös Hadseregbe és az 1. Csehszlovák Hadtestbe. Közülük 33 fő harcban esett el, ebből 16 fő a csehszlovák hadtest katonájaként, köztük Frics József (1921). Az áldozatok névsorában magyar családnevek is vannak: Gábor, Pálinkás, Popovics, Rusznák, Tokár, Timsa, Fedor, Ficaj.[685] A túlélők felmérése szerint az 1944. november 13-18. közötti regisztrálás után 10 római katolikus és református vallású magyart hurcoltak Szolyvára, akik közül 6 fő hazatért, 4 fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Sztarij Szambor, Orel). A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 3 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 40 fő. Zseltvay Fedor (Tódor) görög katolikus parochust 1950-ben 25 évre ítélték, 1951. december 15-én a kazahsztáni Aktászon halt meg. Az adatgyűjtésben közreműködött Fülöp János. Adatgyűjtő felhívásunkra Sütő László[686] taracközi lakos az alábbi tartalmú levelet küldte: „*Értesítjük, hogy édesapánkat, Sütő Bertalan (1896) taracközi lakost szintén elhurcolták arra a bizonyos háromnapos munkára. 1944. november 20-án csoportjával Szolyváig kísérték gyalog, ott vérhasban betegedett meg. (...) Azután elvitték a sztarij szambori kórházba. (...) Sajnos, soha nem tért vissza. Vele együtt elhurcolták sógorunkat, Tomcsik Zoltánt (1920). Szolyván elszakították őket egymástól, és ő Orel városban dolgozott egy villanytelepen, ahonnan 1946-ban tért haza 45 kg-os testsúllyal.*”

Mártírok: Dán György, Gricen István, Sütő Bertalan (1896), Zseltvai Fedor.

Elesett honvédek: Dragun Vaszilij (1905), Pálinkás János (1908), Volosin György (1905).

Técső

Lakossága 1944-ben 10 731 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 19-20. Az 1945. július 9-én összeállított egységes helyhatósági (Técsői Városi Népbizottság) lista alapján 367 helyi lakos (1890–1926) tartózkodott hadifogolytáborokban; Mészáros Károly (1914) és Otus Stefan (1921) nevét utólag kihúzták a listából. 162 névnél a szambori, 16 névnél a sanoki lágert jelölték meg tartózkodási helyként. 187 fő a kárpátaljai Munkács, a romániai Foksány, Máramarossziget, a lengyelországi Sanok, a magyarországi Baja, Székesfehérvár, Cegléd, Sopron, Szeged, Szombathely stb. lágereiben tartózkodott A legfiatalabbak: Szépi Sándor (1927) és az 1926-os születésű Telecki

[685] *Ukrajna Emklékkönyve*, 532-534. old.

[686] SZEpB-archívum, Sütő László adatközlő levele, 1991. február 10.

Emil, Munkácsi Árpád, Kaszó Gábor, Kaszó Béla, Budai Sándor. A legidősebbek: Ónodi Géza (1895), Monyor Sándor (1896), László Károly (1897). A második regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak valló férfiakat nem vitték el, körükben önkénteseket toboroztak a Vötös Hadseregbe és az 1. Csehszlovák Hadtestbe. 38 fő harcban esett el, ebből 23 fő a Vörös Hadsereg önkénteseként, 10 fő az 1. Csehszlovák Hadtest katonájaként. Közülük Horgász Sándor (1926), Pócsi Lajos (1914), Zelikovics Bernát (1922) csehszlovák katona, Darvai György (1925) szovjet önkéntes volt. A áldozatok között sok magyar családnév van: Antal, Bányász, Hajnal, Horvát, Lakatos, Nemes, Popovics, Rák, Román, Tóth, Csernovics).[687] A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint az 1944. november 13-18. közötti regisztrálás után 190 római katolikus és református vallású magyart internáltak, akik közül 1945–1947-ben különböző munkatáborokból (Kujbisev, Orszk, Krasznokant, Verhnyij Turan, 376. sz. krasznouralszki munkatábor stb.) 112 fő hazatért, 78 (LIMES: 78) fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor, Sanok). A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 14 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 130 fő. 28 főt koncepciós perbe fogtak. Vass József református lelkészt 1949-ben 25 évre ítélték, 1956-ban perét újratárgyalták, felmentették a koholt vádak alól és hazaengedték. Az adatgyűjtésben közreműködött Borbély Sándor, Fóris Lászó és Szöllőssy Tibor. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elhurcoltak (189), a mártírok (77) és a túlélők (112) névsorát. Az 1991. február 25-i állapot szerint 41 túlélőt (1904–1926) tartottak nyilván.[688] Kezdeményezésükre 1989. november 20-án a város temetőjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére. Szöllőssy Tibor az 1989. november 18-i beregszászi emlékkonferencia egyik felkért előadójaként arra hívta fel a figyelmet, hogy *„... ültessünk mi is fákat a porladó emberhüvelyek ezrei által sebzett emlékek talajába, vállaljuk emelt fővel múltunkat.”*[689] Részlet K. István túlélő visszaemlékezéséből: *„Egy vasárnap jöttek be az oroszok, csütörtökön kihirdették, hogy minden magyar ember 16-tól 55-ig jelentkezzen a városházán, megyünk háromnapos munkára. Vittem magammal az orvosi bizonyítványt sebesüléseimről és megmutattam Nagy Lajosnak, mert ő volt az, aki ott intézkedett, megbíztak benne, mert kommunista volt, Spanyolországban harcolt, de ő azt mondta, hogy kibírom azt a három napot. Összegyűltünk vagy 300-an, előttünk már egy ilyen transzport elindult, olyan 'félmagyarok' kíséretében, mint Szligán Jóska, akinek puskát adtak. Elindultunk Huszt felé. Sokan megszöktek útközben,*

[687] *Ukrajna Emlékkönyve,* 450-452. old.
[688] SZEpB-archívum, Szöllőssy Tibor adatközlő levele, 1990. február 2.
[689] Szöllőssy Tibor előadása. In: *Emlékkönyv...,* 186. old.

hajtottak minket a szolyvai táborba. Itt kegyetlen aratott a hastífusz, nagyon sokan ott pusztultak el, hordták a halottakat reggelenként szekérszámra…"[690] Erdő Károly: *„… A volt szomszédom, K. T. nem bírt menni, beteg volt szegény, a kísérő katona ordítozott rá, levette a puskáját és le akarta lőni, de közrefogtuk a szerencsétlent, úgy hurcoltuk szegényt két napig, míg meg nem érkeztünk Szolyvára. Előtte, Huszton mindenünket elvették. Szolyván betereltek minket a barakkokba, ahol nemhogy lefeküdni, de állni is alig lehetett. Reggelre már néhány ember meg is halt. Kivitték, fellökték a szekérre, vitték temetni. Enni nem adtak, akinek volt mit, evett. Egy pár nap múlva tovább indítottak minket. (…) Másik hét végén megérkeztünk Krasznouralszkba, Szverdlovszktól 125 km-re. (...) Itt csináltattak velünk mindenféle munkát. (…) 1944. októberétől 1947. januárjáig voltam arra. Akkor egy 20 fős csoporttal hazaengedtek. Egy hét alatt sikerült hazajönni…"*[691] A lezajlott koncepciós pereknek is voltak áldozatai, akik hosszú éveket töltöttek el szibériai lágerekben. Kékesi Katalin, szül. Bökényi Katalin[692] húszéves volt, amikor adóterhekkel tönkretett édesapját, Bökényi Bálintot kulákká nyilvánították és 1952. március 11-én 10 évre ítélték, vagyonát elkobozták, családját az utcára tették. Apját a tíz év letöltésétől Sztálin halála mentette meg, 1953. április 15-én amnesztiában részesült és hazajött, de vagyonát, házát nem kapta vissza. A rendszerváltás után lánya pert indított a ház visszaszerzése érdekében, amit 1992-ben megnyert, de az ítélet nem volt jogerős, a bírósági per még évekig folytatódott.

Szoboszlay Mónika[693], a técsői Hollósy Simon Középiskola tanárnője 1999-ben írt diplomamunkájának témájául az 1944-es megtorlást és elhurcolásokat választotta, munkája 2000-ben magánkiadásban is megjelent. A szerző 1998-ban 13 túlélő (Bartos István (1926), Borbély Károly (1925), Bökényi Imre (1921), Kántor Imre (1924), Kaszó András (1921), Kékesi Károly (1919), Lajos Imre (1926), László Béla (1924), László Imre (1918), Lőrincz József (1926), Munkácsi Dániel (1919), Topercel Béla (1917) visszaemlékezését rögzítette magnófelvételen, Huszár Sándor (1925) visszaemlékezését pedig írásban kapta meg. Véleménye szerint mielőbb tisztázni kell *„történelmünk e sötét korszakát, vissza kell szolgáltatnunk az áldozatok egykoron megtiport, de most újra fölemelt méltóságát."*

Mártírok: Bacai Béla (1899), Baló Károly (1900), Bartos Endre (1899),

[690] K. István visszaemlékezése, lejegyezte Szöllőssy Tibor, Técső, 1989.január 10. In: *Élő történelem,* 100-105. old.

[691] SZEpB-archívum, Erdő Károly visszaemlékezése, lejegyezte SZöllőssy Tibor, Técső, 1989. január 10. In: *Élő történelem,* 98-100. old.

[692] U.o., Kékesi Katalin, szül. Bökényi Katalin adatközlő levele, 1992. október 23.

[693] Szoboszlay Mónika: *Mementó. A Kárpátaljai magyar holocaust története Técső tragédiájának tükrében.* Técső, 2000. Lektorálta dr. Sallai József.

Bányász Sándor (1901), Bányász Sándor (1906), Bíró Gábor (1924), Braun Ferenc (1911), Bucsok Emil (1926), Cébely Imre (1905), Compa Elek (1923), Csetnek István (1925), Csik Ferenc (1920), Debreceni István (1911), Debreceni Károly (1906), Debreceni Lajos (1916), Erdő Albert (1908), Erdő Albert (1909), Erdő Béla (1919), Erdő Sándor (1900), Erdő Zsigmond (1908), Fekete Zsigmond (1908), Gazda Lajos (1901), Gódi József (1904), Hánka Bálint (1924), Horbász Sándor (1899), Horváth Imre (1901), Jőrös Mihály (1915), Kaszó Béla (1926), Kaszó Ferenc (1911), Kaszó Károly (1901), Kazinci Ferenc (1909), Kántor Sándor (1924), Kegyes Sándor (1906), Kerekes Endre (1912), Kékesi András (1910), Kékesi István (1906), Kékesi Lajos (1903), *Kékesi Sándor (1920)[694], Kiss János (1909), Koós Albert (1917), Koós Endre (1911), Koós Lajos (1907), Kozma Lajos (1902), Körözsi Károly (1912), Lajos János (1904), Lesovszki István (1905), Mészáros Albert (1906), Mészáros Bálint (1904), Mészáros Imre (1915), Mészáros Károly (1922), Monyor Sándor (1896), Munkácsi Árpád (1924), Munkácsi István (1904), Munkácsi Károly (1923), Németi Károly (1904), Novák György (1924), Ónodi Géza, Pénzes János (1905), Román Albert (1922), Román Bálint (1908), Román Gyula (1910), Román Imre (1924), Román István (1905), Román Sándor (1901), Román Zsigmond (1905), Rozsi Imre (1905), Rozsi Lajos (1913), Rozsi Sándor (1910), Rudai Sándor (1926), Salka Pál (1910), Sófalusi István (1900), Sófalusi Sándor (1898), Szenek Sándor (1908), Szépi János (1927), Tatár Imre (1926), Tóth Béla (1926), Tóth Imre (1926), Varga István (1923), **Forgács Imre[695].

Elesett honvédek: Fényes Endre (1911), Hoscsuk János (1910), Kaszó Endre (1911), Keszthelyi György (1914), Lajos Béla (1821), Madzsora András (1908), Mező Sándor (1914), Oszicki János (1922), Pinyőzi Béla (1920), Pócsi Albert (1909), Román Endre (1915), Selemba László (1914), Simon János (1907), Tancsinec Ferenc (1911).

[694] A *-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.
[695] A **-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel az elhurcoltak névsorába.

HUSZTI JÁRÁS
(3 település)

33. táblázat

№	Közigazgatási egység	1945. júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civilek 1944. XI. 18–1944. XII.	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilek (SZEpB/ LIMES)	Elesett honvédek	A szovjetek oldalán elesett önkéntesek	Veszteség összesen
1.	Huszt	439	84	55	29	18	53	100
2.	Husztsófalva	-	3	-	3	-	-	3
3.	Visk	308	286	189	97	39	71	207
Egyéb települések					-	-	876	876
Összesen a járás 31 településén:		**747**	**373**	**244**	**129**	**57**	**1 000**	**1 186**
Németek a járás 6 településén			Néme-tekkel: 571 (84 férfi, 114 nő)					

Huszt

Lakossága 1944-ben 21 118 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 23. Az 1945. július 5-én összeállított egységes helyhatósági (Huszti Városi Népbizottság) lista alapján 439 helyi lakos (1893–1926) tartózkodott hadifogolylágerben. 255 fő a bejegyzés szerint ismeretlen lágerben volt, 183 névnél a romániai foksányi, máramarosszigeti, temesvári, a magyarországi soproni, szegedi, szombathelyi, bajai, budapesti, váci, ceglédi, székesfehérvári és más katonai tábort jelölték meg tartózkodási helyként. (A lista összeállítója csak Brar Józsefről (1925) tudta konkrétan, hogy a szolyvai lágerbe került – D. Gy.) A legfiatalabbak 1926-ban születtek: Feninec László, Fotán István, Pénzes Béla, Gubál József. A legidősebbek: Páter János (1885), Kolozsvári András (1891),

Czauner István (1893). A magukat ruszinnak/ukránnak vagy zsidónak valló férfiakat nem vitték el. A fiatalok közül mintegy 70 fő önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe, néhányan az 1. Csehszlovák Hadtestbe. 53 fő harcban esett el, köztük Bányász Mihály (1910), Budai Sándor, Gerhardt Kristóf (1914), Mester László (1915), Königsberg Sándor (1918), Kraus Ábrahám (1927), Lázár Májer (1912), Lebovics Adolf (1910), Mandlovics Sándor (1906), Fridman Lajos (1922). Az áldozatok névsorában sok magyar családnév is van: Bányai, Bárány, Brájer, Vit, Erfán, Zacskó, Izsák, Kubányi, Méhes, Orosz, Szakács).[696] A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint az 1944. november 13-18. közötti regisztrálás után 190 római katolikus és református vallású magyart, valamint német/svábot hurcoltak Szolyvára, akik közül 84 főt azonosítottak. 55 fő hazatért, 29 fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor). A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 18 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 100 fő. Tőkés György római katolikus esperest koncepciós perben ítélték el. Szabadulása után meggyötörten tért haza, 1973-ban halt meg Huszton. Dr. Popovics Demeter gimnáziumi hittantanárt 1949-ben 25 évre ítélték, 1956-ban tért haza. Ruszinszkó Miklós görög katolikus parochust 1949-ben szintén 25 évre ítélték. 1955. január 4-én meghalt az ábeszi lágerben. Az adatközlőktől tudjuk, hogy 1944. decemberétől feltűnően sok, 16–22 éves német/sváb származású nőt is jóvátételi munkára hurcoltak Donbászra: Dán Ilona (1925), Dán Mária (1924), Gerhardt Ilona (1922), Gerhardt Ilona (1925), Gerhardt Irén (1925), Gerhardt Margit (1925), Hangler Ilona (1924), Kilimán Anna (1928), Kizman Ferencné (1925), Kovács Magdolna (1921), Morgental Katalin (1922), Müller Erzsébet (1926), Müller Jolán (1925), Müller Karolina (1925), Müller Magdolna (1924), Müller Mária (1924), Seibert Magdolna (1922), Weinrauch Katalin (1925).

Az adatgyűjtésben közreműködött Udud Sándor és Buzinkay János. 1989–1993-ban portabejárással végeztek felméréseket (SZEpB, NKTTRJVFM, Emlékkönyv–1993 részére), összeállították az elhurcoltak (72) és a mártírok (29) névsorát.[697] Kezdeményezésükre 1990. november 24-én település temetőjében kopjafát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére. Bakura Sándor Huszton végzett kutatásai eredményeként sikerült négy német származású magyart találni. Közülük kettővel, Morgentál Máriával és Weinrauch Dán Ilonával (1926) 2009. május 20-án interjút készített, amely megjelent egy gyűjteményes kiadványban.[698] Interjúalanyai a novij gorlovkai munkatáborban

[696] *Ukrajna Emklékkönyve,* 577-581. old.

[697] SZEpB-archívum, Buzinkay János adatközlő levele, 1990. március 12.

[698] Bakura Sándor: *A polgári lakosság internálása Huszton.* In: *„Otthon a könny is édes”* , 54-67. old.

dolgoztak, 1950-ben kerültek haza. Feljegyzéseik szerint *„Husztról 1945. december 24-én vitték el a 18 éves németeket, vagy német nevű fiatal lányokat és fiúkat. Volt olyan, aki nem német származású volt, mégis elvitték, mert német iskolába járt. Az elhurcoltak száma 16 és 18 közé tehető, és kettő kivételével mind lány volt."* Bakura Sándor interjúalanyai név szerint emlékeztek néhány sorstársukra: Morgentál Mária, Weinrauch Ilona, Kizman Liza, Schin Ilona, Dán György, Müller Károly, Müller Magdolna, Müller Karolina és Pufler Margit. Az utóbbi utóbbi viski lakos volt, de a huszti csoporttal vitték el.

Mártírok: Adler Károly, Andók István, Bacsinszky Ödön dr., Bakos István, Boros János (1903), Czauner István (1893), Czirók József, Bencs (Dencs) Lajos, Fehér György, Gerhardt János (1897), Gosta József (1911), Horváth Károly, Illés Vilmos, König Frigyes (1905), Krakker Imre, Kubányi János, Kulcsár Sándor, Mitró Pál, Müller János, Müller Miklós, Olasz Mihály (1909), Ormos András, Schin Antal (1889), Slik Johan, Tó(é)gyer József, Tóth Pál, Újhely László, Váradi Mór, Weinrauch Sámuel.

Elesett honvédek: Bokor Gyula (1913), Birkás Endre (1915), Bodnár István (1915), Bujdosó Antal (1915), Dohun János (1917), Dózsánin Mihály (1905), Győri László (1921), Haskó József (1919), Káplár László (1903), Muska György (1912), Orosz József (1918), Pálfalvi István (1919), Puskár István (1912), Schin Sándor (1922), Scsufán György (1907), Severa József (1911), Szuhai Ferenc (1907), Zelenkó Mihály (1912).

Husztsófalva

Lakossága 1944-ben közel 500 fő volt. Egy-két magyar család lakott itt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 23. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A település önbíráskodó partizánjai az Apáczky család férfitagjait helyben megölték. A család tragédiájáról, a *„nagyapa és két nagybácsi meggyilkolásáról"* Gebevanné Hudán Jolán huszti lakos számolt be címünkre eljuttatott levelében: *„Sófalván (Danilove) laktak. Nagyapa a Sándorfalvi Sóskútnak volt a felügyelője. Apáczky Károly 70 éves. Fia, Apáczky Károly a falu jegyzője, akkor 50 év körüli, és kisebbik fia, Apáczky Dezső 38 éves volt. A falubeliek elhurcolták vasárnap este a községházára, és hétfőn este ölték meg. Két hét múlva talált rájuk egy pásztorfiú a hegy alján. A gyilkosok közül még hárman élnek. Édesapám eltemette őket, de sírjukhoz csak három éve, hogy merünk járni…"* Levélírónk és Budapesten élő nagybátyja szerette volna körül cementezni a sírokat, evégett a városi pártbizottságon is jártak, de ott elutasították a kérésüket, mondván: *'Ellenségek voltak – magyarok!'"*[699] A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 3 fő.

[699] SZEpB-archívum, Gebevanné Hudán Jolán adatközlő levele, Huszt, 1990. november 9.

Mártírok: Apáczky Dezső, id. Apáczky Károly, ifj. Apáczky Károly.

Visk

Lakossága 1944-ben 7 647 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 22. Az 1945. július 11-én összeállított egységes helyhatósági (Viski Községi Népbizottság, elnök Iván Tamás) lista alapján 308 (1893–1926) helyi lakos tartózkodott hadifogolylágerekben. 277 fő a bejegyzések szerint ismeretlen lágerbe került, 31 névnél a romániai máramarosszigeti, foksányi, temesvári, kolozsvári, valamint a magyarországi soproni és más katonai tábor van bejegyezve. A névsorban senkinek nem közlik a születési évét, csak lakhelyének házszámát. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy zsidónak valló férfiakat nem vitték el. A fiatalok közül 74 fő önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe, néhányan az 1. Csehszlovák Hadtestbe. 71 fő harcban esett el, köztük Petrik János (1924), Balabán Ferenc (1914) és Mokány Árpád (1928) szovjet önkéntesként, Sete Károly (1910) a csehszlovák hadtest katonájaként. Az áldozatok névsorában sok magyar és német/sváb családnév van: Antal, György, Üveges, Kondrát, Lábos, Lehman, Mandrik, Molnár, Popovics, Tárkányi).[700] A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint 1944. november 27-én 308 katonaköteles férfi közül 286/300 (Nagy László túlélő szerint 600) római katolikus és református vallású magyart hurcoltak Szolyvára, akik közül 189 fő hazatért, 97 fő meghalt a gyűjtőlágerekben és munkatáborokban (Huszt, Beregszász, Munkács, Szolyva, Sztrij, Szambor, Boriszov, Nevjanszk). A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 17 fő fogságba esett, 39 fő elesett a harcokban. Koncepciós perekben csaknem 50 főt ítéltek el, közülük 6 fő meghalt a lágerekben. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 207 fő.

Cébely Lajos *Visk* című monográfiájában a következőképpen foglalta össze a háromnapos munkára toborzó akciót: *„Alig csitult el a kárpátaljai magyarság Turkesztánba való kitelepítéséről szárnyaló hír nyomán keletkezett nyugtalanság, mikor november 26-án vasárnap délután kidoboltatták, hogy másnap reggel 8 órakor jelentkezzen minden református és római katolikus férfi 18-tól 50 évesig háromnapi élelemmel a háború okozta károk helyreállítására. Annak ellenére, hogy már napokkal előtte rebesgették, hogy a férfiakat lágerezni fogják, többségük becsülettel jelentkezett, csak néhányan, az óvatosabbak közül rejtőzködtek el. 'A késlekedőket a ruszin lakosság egy részének közreműködésével a katonaság szedte össze -- írja Nagy László. -- Aki idejében ki tudott menekülni az erdőbe, csak az maradt otthon. De mint később megtudtam, még két ízben*

[700] *Ukrajna Emlékkönyve,* 589-593. old.

került sor az otthon maradottak összeszedésére.'[701] *November 27-én 300, hármas sorokba állított férfit kísértek az őrök zuhogó esőben Husztra, később gyalog Szolyvára, ahol már többen meg is haltak vérhasban vagy tífuszban. A Szamborban megtörtént elosztás után a belorussziai Boriszov melletti hírhedt zöldlágerbe és az uráli Nevjanszkba kerültek. A három napból három év lett, minden harmadik Viskről elhurcolt férfinak pedig szörnyű halálát jelentette a hódítók akciója. Nem segített a foglyokon az a küldemény sem, amelyet Forgon Pál lelkész szervezésében Gódi Imre harmadmagával felvitt Budapestre és átadott az illetékeseknek Vorosilov kabinetszobájában. A borítékban mintegy 300 személyről igazolta Szpivák Iván, a szovjetek által megbízott községi vezető, hogy az elhurcoltak rendes, becsületes emberek, nem banditák voltak. Akkor még nem hitték a viski polgárok, hogy nem történt semmilyen tévedés, a szovjetek szándékosan vitték a halálba a nem szláv őslakosokat, hogy fizikailag és lelkileg lehetetlenné tegyék őket, még mielőtt hivatalosan annektálták volna Kárpátalját. Gyásszal terhelt évek jöttek a magyarságra. 'Néhány levél is érkezett, amelyekből megtudtuk, merre vannak fiaink. Jött a gyászjelentés is arról, aki idegenben hunyt el. Ilyenkor megadtuk a végtisztességet testvéreinknek, jelképesen eltemettük és emlékkoszorúikat a templom nagykarzatának homlokzatára helyeztük. Ezt az illetékesek kezdték rossz szemmel nézni. Ezért 17 koszorút kivittünk a temetőbe, és egy-egy rokon fejfájára, keresztjére tettük'*[702] *– olvashatjuk Forgon Pál könyvében."*

Az elhurcoltak jogaiért fellépő Forgon Pál református lelkészt 1951-ben koholt vádak alapján 25 évi szibériai kényszermunkára ítélték, 1956-ban szabadult.. Itt szerzett élményeiről könyvet írt. A Sárospatakon letelepedett Nagy László túlélő (aki sátoraljaújhelyi születésű, de 1939. szeptemberétől az 1944. novemberi elhurcolásig Visken tanított) 23 gépelt oldalon részletes krónikát írt a viski férfiak kálváriájáról. Részlet az emlékiratból: *„A késlekedőket a ruszin lakosság egy töredékének közreműködésével katonák szedték össze. Aki idejében ki tudott menekülni az erdőbe, csak az maradt otthon. De amint később megtudtam, még két ízben került sor az otthon maradottak összeszedésére. Déli 12 órakor indult el 600 magyar, de nem sejtettük, hogy hová. (...) A harmadik nap estéjén érkeztünk meg Szolyvára. Itt a láger képe már közelről is rettenetes volt. Fokozta a döbbenetet, hogy kapunyitáskor először egy hullával megrakott nagy teherkocsi jött ki, majd utána indultunk befelé. A látvány belülről még rettenetesebb volt. A drótkerítésen belül dühöngött a flekktífusz. Naponta két*

[701] Nagy László: *Deportálásom– fogságom – története.* Szabolcs-Szatmári Szemle, 1989, 4. sz., 378-389. old.

[702] *Forgon Pál*: *Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak.* Egy kárpátaljai református lelkész a Gulágon. A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 1992, 22-23. old.

kocsi halottat szállítottak el. Három napot töltöttünk itt. Innen Sztrijbe, aztán a szambori lágerbe kerültünk. December 17-én bevagoníroztak bennünket, háromhetes utazás után az uráli Nevjanszkba kerültünk. Aki nem tetvészkedett, 1-2 nap alatt elpusztult, megették a tetvek. (...) Nevjanszkba érkezésünkkor az útba indított 1000 emberből 300-at halva szedtek össze…"

Id. Sari József[703], aki szintén megjárta a lágereket, az 1989-es beregszászi emlékkonferencián is felhívta a gyászoló magyarok figyelmét: *„Azon legyünk, hogy a bennünket ért kibeszélhetetlen sérelmeket oldja békévé az idő és az emlékezet. Sértődöttségből nem lehet potens jövőt építeni."*

A koncepciós perek kapcsán a legmegrázóbb történet a Mandrik családhoz fűződik. 1946. február 6-án Mandrik József megölte a portájára bevetődő, pálinkát követelő, majd lerészegedő szovjet határőrtisztet, aki megerőszakolta 15 éves lányát. Tettének következményeitől megrémülve nyomban Romániába szökött. Helyette gyermekeit – a megerőszakolt Erzsébetet és öccsét, Sándort tartóztatták le, akik négy hónapig szenvedtek együtt a huszti börtönben. Sándort fiatal korára való tekintettel felmentették, Erzsébetet pedig az USZSZK Büntető Törvénykönyve 54. paragrafusa és az SZSZKSZ Büntető Törvénykönyve 58. paragrafusa alapján állam- és népellenes tevékenység vádjával 5 évi szigorított börtönre, 5 évi kényszermunkára és életfogytiglani száműzetésre ítélték. A család minden vagyonát elkobozták, házukat kolhozirodává rendezték át. Erzsébetnek több mint 10 év után, 1956-ban kegyelmeztek meg – olyan bűnért, amit soha nem követett el. A 90-es évek elején megírta emlékeit a lágerévekről.[704]

1948. nyarán 100 viski fiatalt Donbászra vittek azzal az ígérettel, hogy ott szakmát tanulnak, és munkájukkal pénzt is keresnek. Akik hazaszöktek, szigorúan megbüntették.

Az adatgyűjtésben közreműködött id. Sari József, Czébely Lajos és Ötvös Sándor. Összeállították az elhurcoltak (283), a mártírok (95), a fogságba esett és frontharcokban elesett névsorát. Felhívásunkra levélben reagált özvegy Kincsesi Dánielné, aki közölte, hogy férjét *„1944 őszén 3 napi munkára elvitték az Uralba, Nevjanszk városba, ahol 1945. január 29-én meghalt. Férjem, Kincsesi Dániel született 1896-ban, február 2-án. Visk nagyközség postamestere volt."*[705] Lator József[706] túlélő címünkre küldött levelében többek között megerősítette: falubelijeivel együtt ő is háromheti gyalogmenetben jutott el Viskről Sztarij Szamborig, ott marhavagonba kerültek, útközben a célállomásig sokan meghaltak, 25 hónapig végzett rabszolgamunkát az uráli

[703] SZEpB-archívum, Id. Sari József adatközlő levele, Visk, 1989. november 26.

[704] Mandrik Erzsébet: *A pokol bugyraiban* (Egy viski parasztlány a sztálini lágerekben). Intermix Kiadó, 1994.

[705] SZEpB-archívum, özv. Kincsesi Dánielné levele, 1991. február 20.

[706] U.o., Lator József levele. 1991.

Nevjanszkban. 1989. november 26-án a református templom kertjében kopjafát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatai tiszteletére. A mártírok névsorát 1992. novemberétől a református templom kőkerítésén elhelyezett márványtáblán olvashatjuk. A második világháborúban hősi halált halt férfiak névsorát a Balázs István által fából faragott, 2000. december 3-án felavatott emlékjel őrzi az első világháborús hősök nevével együtt; 2001. november 25-én ide vették fel a koncepciós perek áldozatainak nevét is. A névsor még hiányos, teljessé tétele folyamatban van. A község értelmetlenül elpusztult áldozatairól minden évben megemlékeznek Visk polgárai. Az ezeken az alkalmakon megkonduló lélekharangot Udvari István ónodi orvos ajándékozta a viski magyaroknak. A mártírok központi emlékhelyét 2006. augusztus 20-án avatták fel, az egyik márványlapon a következő felirat olvashatók: *„Az 1943. július 11-én felavatott hősi Turul-emlékművet a szovjetek 1944-ben lerombolták. Stark István építészmérnök újratervezése alapján állíttatta az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség és a KAMOT Jótékonysági Alapítvány. A Turulmadár Matl Péter munkácsi szobrász munkája. Az UMDSZ, KMKSZ adatközlői, Ötvös Sándor és Czébely Lajos névsorai alapján a feliratokat kivitelezte: Jendrék Tibor és Jendrék Sándor minaji kőfaragó. 2006. 03. 19."* Az emlékmű márványtábláin a két világháborúban és a lágerekben meghalt viski lakosok neve, összesen 216 név olvasható. Az emlékmű a település központjában áll.

Mártírok: Adler Károly (1906), Bacsi József (1903), Bacsi Tamás (1917), Bakkai Lajos (1926), Balázs Károly (1910), Bányai József (1900), Becske Imre (1924), Becske János (1903), Berecz Bálint (1919), Berecz József (1917), Berecz Lajos (1901), Berki Sámuel (1903), Botos Béla (1921), Botos Imre (1897), Botos Imre (1904), Botos Lajos (1898), Czébely Bálint (1904), Czébely Bálint (1907), Czébely Gyula (1902), Czébely Lajos (1901), Czébely Sándor (1909), Deák József (1927), Decsi Sándor (1911), Dömöcs István (1900), Farkas Imre (1904), Farkas Márton (1896), Fésüs József (1903), Fodó József (1924), Gódi Károly (1919), Hánka Imre (1909), Hánka Imre (1905), Hánka József (1909), Hánka Károly (1923), Heczel Bálint (1910), Heczel Bálint (1902), Heczel Bálint (1912), Heczel Imre (1912), Heczel Imre (1918), Heczel Imre, Heczel József (1912), Heczel Márton (1924), Heczel Sándor, Héder Barna (1924), Héder József (1914), Héder József (1907), Héder József (1915), Horváth Márton (1901), Huber István (1907), Igyártó Imre (1911), Igyártó Lajos (1925), Jancsó Imre (1915), Jenei Imre (1906), Jőrös Lajos (1896), Kaszó Lajos (1928), Kincses Dániel (1896), Krüzsely Imre (1904), Krüzsely Imre, Krüzsely Lajos (1925), Krüzsely Lajos (1917), Kun Károly (1904), Kurpé József (1907), Langróf Albert (1905), Langróf József (1907), Langróf Sándor (1909), Lator Gyula (1909), Lingvai Imre (1904), Nacinec Lajos (1903), Ötvös József (1911),

Pál János (1900), Poncz Márton (1907), Poncz Pál (1915), Ponevács Béla (1901), ifj. Ponevács Béla (1925), Pól Lajos (1925), Pufler Gyula (1922), Pufler József (1900), Rozsi Gyula (1925), Rozsi János (1898), Rozsi Károly (1910), S. Lator Sándor (1909), Stefánovics József (1908), Stók Béla (1925), Stók Imre (1908), Stók Károly (1917), Suta József (1913), Sütő Bálint (1922), Szabó Géza(1925), Szabó Pál (1900), Szépi Imre (1909), Sztojka Gyula (1904), Szup Sándor (1905), Torjai Ferenc (1915), Tóth József (1905), Tóth Károly (1911), Varga Gyula (1916), Zsámbók József (1900), Zsigó Sándor (1911).

Elesett honvédek: Ambrus József (1922–?), Bacsi Lajos (1919–1942), Balázs Bálint (1917–1944), Botos Sámuel (1919–1944), Czébely Lajos (1902–?), Fodó Pál (1911–1944), Heczel Béla (1918–1943), Héder József (1918–1944), Héder Károly (1923–1945), Héder Sándor (1919–1944), Imre Lajos (1923–?), Kalinics János (1921–?), Kapus János, Cs. Kiss Sándor (1913–1944), Kondrát József (1920–1943), Krüzsely Imre (1909–1944), Krüzsely Károly (1919–1941), Lakatos Imre (1904–1944), Lábas János, Lábas Mihály, Langróf József (1907–1944), Langróf Mátyás (1922–?), Langróf Sándor (?–1944), Máté Sámuel (1908–1945), Pál István (1920–1945), Pavljuk László (1917–1944), Perehenszki László (1919–1943), Petrik László (?–1941), Sütő Károly (1910–1944), Sütő Lajos (1918–1944), Szalej Pál (1913–1942), Szépi István (1910–1944), Szépi Lajos (1913–1942), Szépi Lajos (1919–1944), Szlávik Lajos (1918–1943), Sztojka László (1913–1943), Üveges Gyula, Varga Imre (1919–1944), Zsigó Imre (1914–?).

Koncepciós perek áldozatai: Csajkovics Béla (1893–1953), Heczel István (1905–1953), Heczel Károly (1905–1945), Milika János (1884–1948), Stók Lajos (1899–1953), Takács József (1884–1954).

SZOLYVAI JÁRÁS
(1 település)

34. táblázat

№	Közigazgatási egység	1945. júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civilek 1944. XI. 18.–1944. XII.	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilek (SZEpB/ LIMES)	Elesett honvédek	A szovjetek oldalán elesett önkéntesek	Veszteség összesen
1.	Szolyva	51	51	28	23	8	31	62
Egyéb települések					-	-	339	339
Összesen a járás 24 településén:		**51**	**51**	**28**	**23**	**8**	**370**	**401**
Németek a járás 16 településén			Néme-tekkel: 244 (84 férfi 109 nő)					

Szolyva

Lakossága 1944-ben 8 000 fő volt. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. 1944. novemberében a második regisztráció után több mint 50 magyar nemzetiségű református és római katolikus helyi lakost tartóztattak le és kísértek át a gyűjtőtáborba. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. A fiatalok közül 69 fő önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe, néhányan az 1. Csehszlovák Hadtestbe. 31 fő harcban esett el: 23 szovjet önkéntes és 7 fő a csehszlovák hadtest katonájaként. Közülük Freitach András (1923) szovjet önkéntes, Marvan (Mermeistein/) Jakab (1914), Fuks Mózes (1920), Nahman Jozef (1912), Pilcer Rudolf (1927) és Rimek Emil (1926) csehszlovák katona volt. Az áldozatok névsorában sok magyar és német/

sváb családnév van: Babics, Ivaskovics, Kocsis, Kustán, Máriás, Szabó, Terpák, Cseh).[707] Az elhurcoltak közül a túlélők szerint 28 fő hazatért, 23 fő meghalt a gyűjtőlágerekben (Szolyva, Szambor). Hozzátartozóik közül már többen elhagyták a várost, kivándoroltak. A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 8 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 62 fő. Igyártó László[708] édesapjáról, id. Igyártó Pálról és bátyjáról, ifj. Igyártó Pálról közölt új adatokat. Mindkét hozzátartozóját 1944. november 18-án tartóztatták le és a szolyvai gyűjtőtáborba vitték. Ezt nyilatkozatban igazolta Schláger Tibor és Vascsinec Olga szolyvai lakos. Édesapját később betegség miatt hazaengedték, bátyját tovább vitték a boriszovi lágerbe, ahol végelgyengülésben halt meg. A pápai illetőségű Horváth Dénes[709], a magyar hadsereg ejtőernyős vadásza 1944. október 9-én Vezérszállás körzetében fejlövéstől megsebesült, és kórházba szállítás közben Szolyván meghalt, itt temették el. 1988. április 3-án szülővárosában a hősi halottnak kijáró tisztelet jeléül emléktáblát állítottak. Az adatgyűjtésben közreműködött Jőröss Béla, Vass István[710] és Nagy István. A Szolyvai Magyarok Kulturális Szövetsége 1992-ben védnökséget vállalt a Szolyvai Emlékpark fölött, ápolja az egykori szolyvai gyűjtőtábor áldozatainak emlékét, védi a park állagát, rendben tartja területét, együttműködik az azóta hivatalosan is bejegyzett Szolyvai Emlékparkbizottsággal, közösen szervezik a hagyományos novemberi megemlékezéseket. 5 névtelen magyar katona földi maradványait áttemetés során a szolyvai emlékparkban helyezték örök nyugalomra.

Mártírok: Budaházi Lajos, Deák Gábor, Deák Béla, Didrencel Ottó, Dombay Mihály, Enyedi József, Gálos Lajos (1907), Hutira Antal, Hutira Pál, Józsa János, **+ifj. Igyártó Pál, Maurinec József, Mátyás Béla, Novák László, Papp Károly, Papp Béla, Peterlik–Pencer Márta, Rókusz Gyula, Szalontai Elemér, Tóth Pál, Tóth Bertalan, Udvarhelyi Imre, Veronka Péter.

Elesett honvédek: Buckó Ferenc (1906), Danilovics János (1914), Fálesz József (1919), Fehtel György (1908), Gebes János (1918), Kocsis János (1917), Mihalkó Mihály (1916), Preisz Károly (1919).

[707] Ukrajna Emlékkönyve, 421-423. old.

[708] SZEpB-archívum, Igyártó László adatközlése, Szolyva, 2008. február 8.

[709] SZEpB-archívum, Bagu Balázs és dr. H. Szabó Lajos pápai néprajzkutató adatközlése, 2007. augusztus 20.

[710] U.o., Vass István adatközlő levelei, Szolyva, 2003. november 5.

RAHÓI JÁRÁS
(6 település)

35. táblázat

№	Közigazgatási egység	1945. júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civil, 1944. XI. 18.– 1944. XII.	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilek (SZEpB/ LIMES)	Elesett honvédek	A szovjetek oldalán elesett önkéntesek	Veszteség összesen
1.	Gyertyánliget	82	82	53	29/28	2	32	63
2.	Nagybocskó	40	40	17	23	10	93	126
3.	Kőrösmező	135	41	13	28/29	11	155	194
4.	Terebesfehérpatak	52	52	44	8/7	?	27	35
5.	Tiszabogdány	135	?	?	7	5	43	55
6.	Rahó	101	93	54	39/37	15	59	113
Egyéb települések							241	241
Összesen a járás 21 településén:		**545**	**308**	**181**	**134/ 131**	**43**	**650**	**827**
Németek a járás 5 településén		93	(Németekkel: 401 (47 férfi, 46 nő)					

Gyertyánliget

Lakossága 1944-ben 2 276 fő volt, ebből magyar 670 fő. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 16. 1944. novemberében a második regisztráció után 82 magyar és német/sváb nemzetiségű helyi lakost hurcoltak gyűjtőtáborba. Közülük Csillik József (1912) és Csillik József (1910) Gorlovkán halt meg, 11 fő Krasznij Ural névtelen sírjaiban nyugszik. A magukat ruszinnak/ ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Sok fiatal önkéntesnek

jelentkezett a Vörös Hadseregbe, néhányan az 1. Csehszlovák Hadtestbe. 32 fő harcban esett el, köztük Zadránszky Arnold (1915) és Kopilja František (1922) szovjet önkénteseként. Az áldozatok névsorában sok magyar és német/sváb családnév van: Bodnár, Drimus, Lembak, Mikuljak, Pipás, Popovics, Pukman, Tajz, Olefir.[711] A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint a római katolikus és református vallású elhurcolt magyarok és németek közül 1945–1947-ben 53 fő hazatért, 29 (LIMES: 28) fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor). A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 2 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 63 fő. Jóvátételi munka ürügyén Donbászra vittek német/sváb nőket is, köztük háromgyermekes anyákat: Schneider Jánosné, szül. Korent Erzsébet (1919), Seff Ferencné, szül. Wermester Irén (1909), Zadránszky Arnoldné, szül. Korent Mária (1916). Mácsek Irén adatgyűjtőnk eljuttatta címünkre Rákóczi Sándor naplórészleteit: *„Az út nagyon nehéz volt, sokat éheztünk, majdnem mindennap meghalt valaki a falubeliekből. Én beírtam, hogy kit, mikor ért a szomorú vég, hogy ha az Isten segítségével valamikor hazakerülök, megmondhassam a hozzátartozóiknak.”*[712] 1944. december 26. – 1945. március 5. között 14 gyertyánligeti sorstársa nevét, halálának idejét jegyezte fel. Az adatgyűjtésben közreműködött Mácsek Irén[713], Henrich Ottó és Májer Ferenc. Összeállították az elhurcoltak (54), a túlélők (26) és a mártírok (28) névsorát. Kezdeményezésükre 1989. november 26-án a római katolikus temetőben vaskeresztet avattak fel, 1991. november 24-én pedig emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Csillik József (1912), Csillik Miklós (1910), Drimus János (1920), Henrich Miklós (1916), Erdélyi Ferenc (1923), Erdélyi Péter (1918), Flórián György, Herman Gyula (1907), Huszti Antal, Illia István (1910), Kandrai Arnold (1903), Kandrai Oszkár (1905), Karla Albert (1911), Krauz Gyula (1916), Mólisz József (1897), Pénzes Stadler, Sárdi József (1908), Seff József, Schneider András (1905), Schneider József, Schvamberg József (1923), Tóth József (1904), Tuser József, *Weiner József[714], Wermester Győző (1899), Zadránszky Béla, Zinn Gyula (1923), Zinn István (1905), Zinn Jenő (1919).

Elesett honvédek: Keller János (1916), Zinn János (1909).

Kőrösmező

Lakossága 1944-ben 12 717 fő volt, ebből magyar kevés híján 1 000 fő. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 14. A település elfoglalásáért vívott

[711] *Ukrajna Emlékkönyve,* 397-399. old.
[712] SZEpB-archívum, Mácsek Irén adatközlő levele, Gyertyánliget, 1990. augusztus 30.
[713] U.o., Mácsek Irén és Májer Ferenc adatközlő levele, 1990. augusztus 30.
[714] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába:

harcokban 500 szovjet katona esett el. Az 1945. július 2-án összeállított egységes helyhatósági (Kőrösmezői Községi Népbizottság), nem teljes lista alapján 135 helyi lakos (1893–1926) tartózkodott hadifogolylágerekben. A nevek egy részénél *„ismeretlen láger”* bejegyzés olvasható, sok névnél a romániai máramarosszigeti, foksányi, temesvári, a magyarországi szegedi, debreceni, székesfehérvári, budapesti, soproni és más katonai táborokat jegyezték be tartózkodási helyként. A második regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak valló férfiakat nem vitték el. Csaknem 200 fiatal önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe, 41 fő az 1. Csehszlovák Hadtestbe. 155 fő harcban esett el, köztük Aszberger Lajos (1911), Szadeckij Imre (1925) a csehszlovák hadtest katonájaként. Az áldozatok névsorában magyar és német családnevek is vannak: Ajb, Mikuljak, Popovics, Reparuk, Tulajdan.[715] Birosz József feljegyzéséből tudjuk, hogy 8 kőrösmezői magyar Sztarij Szaborban lett cseh légiós, köztük Reparuk István, Zelinszky Dezső, Minich László, Duvirek József, Franc Péter, Keisz Antal. A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint 1944. november 26-án 41 római katolikus és református vallású magyart és német/svábot internáltak, akiket gyalogmenetben hajtottak Sztarij Szamborig. Közülük 2 fő már útközben meghalt, 8 fő a Szibériába tartó vagonban, 13 fő az uráli lágerben. Kilenc hónap elteltével 13 fő hazatért, 28 (LIMES: 29) fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor, Novij Gorlovka, Nevjanszk). A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 11 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 194 fő. 1944. december 22-én német származású nőket is jóvátételi munkára hurcoltak Novij Gorlovkára. Két férfi volt ebben a csoportban, egyikük, Tóth Ferenc (1927) 22 hónapi jóvátételi munka után 1947-ben katonai behívóval, de már FEZEÓS-ként újra Donbászra került. A másik, Leibner Pál (1905) hazatért. Frindt-Derescsul Borbála (1907) kétgyermekes özvegyasszony 22 hónap múlva betegen tért haza, nem sokkal később meghalt. Szintén betegen tért vissza Leibner Rozália (1913), Frindt Emma (1913), Reparuk Antalné, szül. Frindt Gizella (1921), Boklay Lajosné, szül. Reparuk Mária (1925), akik szintén 22 hónapig voltak lágerben. Tőlük tudjuk, hogy 1945. szeptemberében a novij gorlovkai táborban is kitört a flekktífusz, ekkor sokan meghaltak. A táborban bizonyos Breza nevű, jóindulatú szovjet tiszt volt a parancsnokuk. Az élelmezés nagyon rossz és alacsony kalóriatartalmú volt, ennek ellenére vékony ruházatban nehéz munkát végeztettek velük. Az elhurcolt férfiak közül Szolyván 8 fő a cseh légióba jelentkezett. Ivan Turjanica, Zakarpatszka Ukrajina Népbizottsága elnökének unokatestvérét is elhurcolták, de rövid idő után hazaengedték. Bacsinszky Gyula görög katolikus parochust 1949-ben, koncepciós perben 10 évre ítélték, 1956-

[715] *Ukrajna Emlékkönyve,* 507-416. old.

ban rokkantan tért haza. Az adatgyűjtésben közreműködött Birosz János[716]. Kezdeményezésére 1990. október 14-én a település temetőjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Aczberger Lajos, Adler Adolf, Bíró Pál, Bobrovszky József, Bobrovszky Rezső, Ferenczi József, Francz Ferenc, Francz Ferenc R., Frindt János, Frindt József, Hamuth József, Kirchner István, Kirchner Károly, Kirchner Pál, Kirchner Raimund, Leitner Antal, Lengyel István, Lengyel Mihály, Lengyel Raimund, Milcsevics Lajos, Neiman Antal, Reparuk Ferenc, Reparuk István, Skerhák Nándor, Szádeczky Imre, Szentimrey Sándor, Wisauer Antal, Wolf Sándor.,**Monos Gyula[717].

Elesett honvédek: Bilecsuk Mihály (1905), Frindt János (1922), Ihnatyuk László (1914), Ivaszuk Miklós (1910), Kalinyák László, Kapcsek László (1911), Lucenka Károly (1914), Nemestyuk Mihály (1919), Panduszek Iván (1917), Sztrepcsuk Demeter (1914), Tóth Lajos (1903).

Nagybocskó

Lakossága 1944-ben 7 427 fő volt, ebből magyar 300 fő. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 17. Az 1944. november 13-18. közötti második regisztrálás után 40 római katolikus és református vallású magyar és német/sváb helyi lakost hurcoltak Szolyvára, Szamborba, onnan legtöbbjüket Nevjanszk munkatáboraiba. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. 297 fiatal a Vörös Hadseregbe, 92 fő az 1. Csehszlovák Hadtestbe jelentkezett önkéntesnek. 93 fő harcban esett el, köztük Bas Mendel (1909) és Ejzikovics Mendel (1903) és Hudasz Stefan (1905) a csehszlovák hadtest katonájaként, Fejervergel Antal (1918) szovjet önkéntesként. Az áldozatok névsorában sok magyar és német/sváb családnév van: Bodnár, Hajnal, Kvarz, Leta, Lembak, Popovics, Olendar, Rusznák, Telehezi).[718] A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint az internáltak közül 1945–1947-ben 17 fő hazatért, 23 fő meghalt a lágerekben. A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 10 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 126 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Kormanszky Ferenc túlélő (1925)[719], aki összeállította a Nevjanszkból hazatértek (17) és az ott meghaltak (22) névsorát. Kormanszky Ferencet 1944. november 20-án, 19 évesen a rahói regisztráció után „hadifogollyá" nyilvánították, édesapjával együtt raboskodott az uráli

[716] SZEpB-archívum, Birosz János adatközlő levele, 1990. február 22.
[717] A **-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel az elhurcolt áldozatok névsorába.
[718] *Ukrajna Emlékkönyve,* 383-389. old.
[719] SZEpB-archívum, Kormanszky Ferenc adatközlő levele, Nagybocskó, 1992. július 6.

Nevjanszkban, 1947-ben jött haza, édesapja odahalt.[720]. A nagybocskói magyar és német katonaköteles férfiak listáját Nyikolaj Szemenyuk írnok állította össze. A Rahóról elindított menetoszlop útvonala Aknaszlatina–Técső–Huszt–Dolha–Szolyva–Turka–Sztarij Szambor volt. 1944. december 16-án vagonírozták be őket, 21 napig voltak úton a szverdlovszki területi Nevjanszkig, ahol cementgyárban, Alapajszkban fakitermelésen dolgoztatták őket. Az életben maradottakat 1947-ben engedték haza, közülük 1992-ben már csak Kormanszky Ferenc és Selega Kálmán (1925) élt.[721] Margitics János bocskó-rahói görög katolikus parochust 1951-ben koncepciós perbe fogták, és 25 évre ítélték, 1956 októberében tért haza. Pochil Bazil nagybocskói görög katolikus. parochust 1952-ben szintén 25 évre ítélték, 1956-ban ő is hazatért. Dr. Újhelyi István bocskó-rahói parochust 1946-ban 8 évre ítélték, rokkantan tért haza és áttelepült Csehszlovákiába, 1980-tól haláláig a pozsonyi egyetem teológiai tanára volt. 1992-ben a település temetőjében sírkövet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Alsánszky Ferenc (1909), Bátory József (1895), Fodor Ferenc (1903), Horbász Antal (1926), Janovszky József (1914), Kádas Károly (1912), Kormanszky Ferenc (1896), Milcsevics Ferenc, Mutter Jakab (1912), Novodárszky Ferenc (1915), Pelion József (1903), Reisch Ludwig (1904), Scheliga Imre (1925), Simon Bertalan (1900), Szabó András (1908), Szabó László (1916), Szűcs Ferenc (1907), Traxler Béla (1914), Traxler József (1917), Várady Sándor (1912), Vince Aladár (1910), Zadránszky Gusztáv (1913), Zelenka Imre (1917).

Elesett honvédek: Belej Mihály (1908), Dránka László (1920), Fedinecz Mihály (1922), Gliba Mihály (1911), Orosz László (1914), Fedor György (1921), Kuzmik Demeter (1918), Maruscsák Miklós (1920), Popovics Miklós (1913), Tuchanyuk János (1919).

Terebesfehérpatak

Lakossága 1944-ben 2 648 fő volt, ebből közel 300 fő magyar. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 16. 1944. novemberében, a második regisztráció után 52 római katolikus és református vallású helyi lakost hurcoltak Szolyvára. A magukat ruszinnak/ukránnak valló férfiakat nem vitték el. 58 fiatal a Vörös Hadseregbe, 30 fő az 1. Csehszlovák Hadtestbe jelentkezett önkéntesnek. 27 fő harcban esett el, köztük Adler Adolf (1903), Korandini

[720] SZEpB-archívum, Kovalev, a Kárpátaljai Megyei UOOP (KGB) osztálya vezetőjének válaszlevele Kormánszky Ilonának férje, Kormanszky Ferenc halotti levelének kiadása ügyében, 1962. október 15.

[721] U.o., Kormanszky Ferenc lejegyzett lágerbeszámolója, Nagybocskó, 1992. július 6.

Ladislav (1925), Pohozsán Károly (1916), Csajo Ferenc (1914) a csehszlovák hadtest katonájaként. Az áldozatok névsorában magyar és német családnevek is vannak: Bodnár, Bocskor, Popovics, Rusznák, Seff).[722]

A túlélőkkel végzett felmérés szerint az internáltak közül 44 fő hazatért, 8 (LIMES: 7) fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor). A magyar hadseregben harcoló honvédek sorsáról nincsenek adataink. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 35 fő. 4 helyi lakost koncepciós perbe fogtak. Az adatgyűjtésben közreműködött Vadas Vilmos, Vadas Mária és Körn Mária. Kezdeményezésükre 1990. októberében a település temetőjében emléktáblát állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: *Aranyi Zoltán (1899) [723], Bobencsuk Károly, Birosz József, Csálya Ferenc, Filinger Jakab, Filinger Mihály, Magas Géza, Seff Géza.

Tiszabogdány

Lakossága 1944-ben 1 000 fő volt, ebből magyar 200 fő. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 14. Az 1945. július 3-án összeállított egységes helyhatósági (Tiszabogdányi Községi Népbizottság, elnök N. K., képviselő Vaszil Ivaszjuk) lista alapján 135 helyi lakos (1893–1926) tartózkodott hadifogolylágerekben. A nevek egy részénél munkatáborra utaló bejegyzés van feltüntetve, sok névnél a romániai máramarosszigeti, foksányi, temesvári, a magyarországi budapesti, debreceni, szegedi, székesfehérvári, soproni és más katonai tábort jegyezték be. A regisztráció során magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. 104 fiatal a Vörös Hadseregbe, 40 az 1. Csehszlovák Hadtestbe jelentkezett önkéntesnek. 43 fő harcban esett el: 25 fő a Vörös Hadsereg önkénteseként, 18 fő a csehszlovák hadtest katonájaként. Az áldozatok névsorában magyar és német családnevek is vannak: Bocskor, Kovács, Kotlan, Lehman, Ferenc, Papariga.[724] A túlélőkkel végzett felmérés szerint 7 római katolikus és református vallású internált meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor). A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 5 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 55 fő. Az adatgyűjtésben közreműködött Papariga Éva.

Mártírok: B(r)ánolisz János, (Ilánszky) Szilánszky Miklós, Kuzmovics Lajos, Miller János, … Sándor, Szenek Miklós, Snájder Ferenc.

Elesett honvédek: Kolajcsuk László (1921), Kotlán Mihály (1918), Kovács Gyula (1917), Pric János (1913), Szulian Mihály (1921).

---

[722] *Ukrajna Emlékkönyve,* 394-395. old.

[723] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az elhurcoltak névsorába.

[724] *Ukrajna Emlékkönyve,* 394-395. old.

Rahó

Lakossága 1944-ben 12 455 fő volt, ebből magyar 1 400 fő. Elfoglalásának időpontja: 1944. október 16. 1944. novemberében, a második regisztráció után 93 római katolikus és református vallású magyart hurcoltak Szolyvára. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. 176 fiatal önkéntesnek jelentkezett a Vörös Hadseregbe, 353 fő az 1. Csehszlovák Hadtestbe. 59 fő elesett a harcokban: 39 fő a Vörös Hadsereg önkénteseként, 20 fő a csehszlovák hadtest katonájaként. Az áldozatok névsorában magyar és német családnevek is vannak: Jónás, Kádas, Najvirt, Pap, Román, Rusznák, Firster.[725] A túlélőkkel közösen végzett felmérés szerint az internáltak közül 54 fő hazatért, 39 (LIMES: 37) fő meghalt a lágerekben (Szolyva, Szambor). A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 15 fő esett el. A település második világháborús, eddig ismert vesztesége 113 fő. Bilics Éva közlése szerint a németeket és a magyarokat 1944. december 25-én gyűjtötték össze a volt telefonközpont épületében, a németek többsége nem is beszélt németül: „... *köztük Wisauer Klotild, Stadler Valéra, Baron Jolán, Francz Mária, Neuman Erzsébet, Zaharovics Erzsébet, Schmolnauer Jolán, az utóbbit útközben elengedték, mert rosszul lett, helyette egy Kulinyák Babi nevezetű kislányt az utcán megfogtak és az autóra tették, csak azért, hogy meglegyen a létszám. Szegény, könnyű ruhában volt, félcipőben, hajadonfőtt, mert akkor elég meleg volt az idő. Később társai adtak neki kendőt, hogy beköthesse a fejét. Lábára valami rongyot tekertek. Szegény édesanyja, amikor meghallotta, hogy mi történt, pongyolában, papucsban, jajveszékelve futott az autó után, de a katonák embertelenek voltak, nem engedték el a gyereket. Elvitték, sorsa ismeretlen. 1945. január 2-án teherautón vitték őket Volócig. Ott voltak 4-5 napig. Onnan tehervonattal, Vereckén keresztül Újhorlovka-Donbászra szállították őket. Két hétig ment a vonat 216 kárpátaljai fiatallal. Két édesapa önként ment velük, hogy leánygyermekeik ne menjenek egyedül. Az egyik Királymezőről volt. A vagonokban dobkályha volt. A fiatalok élelmet, pokrócot, ágyneműt vittek magukkal, amit sem az úton, sem Donbászon nem vettek el tőlük. Két hétig saját koszton voltak. Nem kaptak mást enni. Egy hét múlva Dnyepropetrovszkban fürdőbe vitték őket, mert már eltetvesedtek. Ott kaptak meleg ételt is. Donbászon először barakkokban szállásolták el a fiatalokat, ott aztán arra ébredtek, hogy hol az egyiknek, hol a másiknak lopták el a ruháját. Ezért elvitték őket egy zárt területre, egy régi lóistállóba, ahol rengeteg poloska volt. A vasárnapok poloskairtással teltek. Itt először romeltakarítással foglalkoztak, később a bányákba küldték őket. Többségük a kokszolóba került. 1945. szeptemberében kitört a tífuszjárvány a lágerben, ekkor sokan meghaltak. A rahóiak 1946.*

[725] *Ukrajna Emlékkönyve*, 375-379. old.

szeptember 19-én mind hazajöttek. Szeptember 30-án érkeztek meg vonattal." Demjánovics Péter Pál görög katolikus parochust, a magyar országgyűlés felsőházi tagját golyó általi halálra ítélték, a súlyosan beteg papot Ungváron haldoklás közben lőtték agyon. Az adatgyűjtésben közreműködött Bilics Éva[726], aki összeállította a túlélők (59) és a mártírok (32) névsorát. Az utóbbiak közül Hamut József (1904) 7 gyermeket hagyott hátra. Zaharovics Ferenc[727] túlélő címünkre eljuttatott levelében közölte, hogy 1944. novemberében, az első hullámban vele együtt hurcolták el Foltinszki Gézát (1921) és Molnár Dezsőt (1913), majd 1944. december 25-én német/sváb nőket vittek el: Smocer Mária (1922), Tusser Klotild (1924) Bromdisz Jolán (1920), Horgos Erzsébet 1926), Stadler Valéria (1921), valamint Zaharovics Károly (1928), akik 1946. októberében tértek haza. Bilics Éva kezdeményezésére 1990. október 28-án a város temetőjében emlékművet állítottak a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére.

Mártírok: Andriovszky Gyula (1898), Anger Béla (1901), Balogh Gyula (1918), Báron Emil (1909), Brandisz Jakab (1896), (B) Dobrovszky Rezső, Csaholyi János (József), Falticsko József (1925), Faltinszky Jakab (1894), Francz József (1926), Hamut József (1904), Hőnis János (1902), *Hőnis Lajos (1916)[728], Hőnis Mátyás (1901), Kellner Ignác, Krafta Béla (1919), Kulcsár Gyula (1912), Lajtner Antal (1910), Lengyel Bertalan (1907), Milcsevics József (1897), Milcsevics József (1911), Milcsevics Kálmán, Milcsevics László (1913), Minich Péter, Petróczi Gyula (1904), Reich Ludwig, Sleiher Gyula (1926), Sleiher József (1901), Smocer Antal (1904), Stadler Emil (1900), Stadler Károly (1898), Stadler Lajos, Traxler Béla (1924), *Turci Ferenc, Tusser József (1903), Váradi Sándor, Vizaver Károly, Wainrauch József (1898), *Wainrauch József, **Zacharovics József[729].

Elesett honvédek: Falticskó Zoltán Antal (1921), Hráb László (1904), Ihnalyuk Miklós (1911), Kányusz János (1921), Kosztán György (1921), dr. Lantmann Imre (1908), Moldancsuk Miklós (1921), Olasin János (1922), Popovics Dezső (1907), Retyiznek Mihály (1917), Sztegura László (1922), Tomasuk Mihály (1914), Tomasuk Miklós (1918), Valascsuk Mihály (1914), Vekjuk László (1915).

[726] SZEpB-archívum, Bilics Éva adatközlő levele, 1991. február 12.

[727] U.o., Zaharovics Ferenc adatközlő levele, 1991.augusztus 6.

[728] A *-gal jelölt neveket a LIMES-kutatók nem vették fel az áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_ftv.html#raho

[729] A **-gal jelölt nevet a LIMES-kutatók pótlólag vették fel az áldozatok névsorába: http://kmf.uz.ua/mr/4_nevek_ftv.html#raho

ÖKÖRMEZŐI JÁRÁS

36. táblázat

Közigazgatási egység	1945. júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civilek 1944. XI. 18.–1944. XII.	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilek (SZEpB/ LIMES)	Harcban elesett honvédek	A szovjetek oldalán elesett önkéntesek	Veszteség összesen
Az ökörmezői járás 30 településén	-	-	-	-	-	500	500
Németek a járás 1 településén	-	4 (2 férfi, 2 nő)	-	-	-	-	-

VOLÓCI JÁRÁS

37. táblázat

Közigazgatási egység	1945. júliusában nem tartózkodott a településen	Internált civilek 1944. XI. 18.–1944. XII.	Hazatértek	Lágerekben meghalt civilek (SZEpB/ LIMES)	Elesett honvédek	A szovjetek oldalán elesett önkéntesek	Veszteség összesen
A volóci járás 21 településén	-	-	-	-	-	150	150

TÖRTÉNELMI EGYHÁZAINK MÁRTÍRJAI

Római katolikus papok

Haklik Sándor (1884–1945) esperes
Pásztor Ferenc (1880–1949) főesperes, vikárius.

Református lelkészek

Balogh Sándor (?–1948)
Gecse Endre (1907–1959)
Narancsik Imre (1910–1945)
Szutor Jenő (?–1950)

Görög katolikus püspökök, főpapok, teológusok, parochusok, szerzetesek

Antonisin István (1901–1948)
id. Bacsinszky Dániel (1879–1951)
Chira Sándor (1897–1983)
Czibere Tódor (1906–1950)
Choma Viktor (1891–1953)
Csépes János (1918–1953)
Csubáti József 1909–1949)
Demjánovics Péter Pál (1869–1945)
Dubiczki András (1877–1950)
Duliskovics Viktor (1917–1954)
Durnevics Tódor (1904–1954)
Fedeles Cirill (1881–1950)
Fenczik István, dr. (1892–1945)
Ferencsik Tivadar (1915–1949)
Hadzsega Gyula, dr. (1902–1947)
Holis Antal Konstantin (1894–1953)
Ilniczky Sándor (1889–1947)
Jankovszky Illés (1902–1948)
Keselya János (1904–1949)
Kohutics Tivadar (1881–1955)
Legeza István (1893–1955)
Legeza Péter (1912–1946)

Mózer Mihály (1915–1955)
Orosz Péter (1917–1953)
Ortutay Jenő (1889–1950)
Petrik Jenő (1892–1953)
Romzsa Tódor püspök (1911–1947)
Ruszinkó Miklós (1886–1955)
Sereghy András (1893–1950)
Simsa Andor (1882–1952)
Thegze Miklós (1905–1953)
Tivadar István (1895–1954)
Zavagyák Bazil József (1911–1958)
Zseltvay Fedor (1886–1951)

ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐK, FELSŐHÁZI TAGOK

Bródy András (1895–1946)
Bencze György (1885–1950?)
Benda Kálmán (1883–1945)
Demjánovics Péter Pál (1869–1945)
Demkó Mihály (1894–1946)
Fenczik István, dr. (1892–1945)
Földesi Gyula (1875–1945)
Ilniczky Sándor (1889–1947)
Kricsfalussy-Hrabár Endre (1880?–1946)
Ortutay Jenő (1889–1950)
Riskó Béla (1900–1950?)
Spák Iván (1900–1950?)
Zsegora Ödön (1895–1950?)

A SZOVJET BIZTONSÁGI SZOLGÁLAT LEVÉLTÁRI DOKUMENTUMAI HOZZÁFÉRHETŐSÉGÉNEK KEZDEMÉNYEZÉSE

1944-ben és az azt követő években a kárpátaljai magyarok és németek ellen alkalmazott megtorló akciókkal kapcsolatban

1944 őszén a szovjet megtorló szervek – az NKVD frontcsapatai és a SZMERS katonai elhárítás – törvénysértéseket követtek el Kárpátalja lakossága, ezen belül a németek és a magyarok ellen. A tragikus eseményekkel kapcsolatos történelmi igazság helyreállítása bonyolult és hosszan tartó folyamat volt. A magyar közösség képviselőinek ez irányú első, szervezett és aktív fellépése, a múlt század 80-as éveinek közepe óta több mint húsz év telt el; ha ehhez hozzászámítjuk a látens periódust is, akkor nyilvánvaló, hogy a nemzeti büszkeség megnyilvánulásaival együtt járó folyamat a szovjet biztonsági szervek kemény ellenállásával dacolva, különböző formáiban már a háború utáni időszakban állandósult. Teljes bizonyossággal állítható, hogy történelmi szempontból nézve létjogosult, ezért szükséges annak objektív általánosítása és tudományos megvilágítása.

Számunkra különösen fontos az utóbbi két évtized, amikor – a szovjet totalitárius rendszer széthullása és az ukrán állam újjászületése idején – a kárpátaljai magyar közösség képviselői legális feltételek mellett cselekedhettek a felvetődő nemzeti kérdések megoldása érdekében.

Hasonló nemzeti mozgalmak számos szovjet tagköztársaságban és egyes európai szocialista országokban is felléptek a nemzeti önrendelkezés mellett, melynek során a vérontás és a nemzetiségi ellentétek kialakulása megszokottá vált. Kárpátalján békésen zajlott ez a folyamat, többek közt azért, mert a folyamat részvevői civilizált hozzáállással kívánták elérni céljaikat. Nem fér hozzá kétség, hogy Kárpátalja magyar nemzetiségi vezetői méltósággal teljesítették missziójukat. Ami a térség magyar közösségét illeti, el kell ismernünk: az akkori időszakban tanúsított társadalmi öntudata komoly stabilizációs tényezőként jelentkezett a politikailag viharos helyi ukrán közéletben, elősegítette a független Ukrajnával kapcsolatos elképzelések megvalósítását.

Ma, az ukrajnai politikai terror áldozatainak emléknapján érdemes felidézni az 1944 őszétől 1946 elejéig bekövetkezett tragikus eseményeket és tisztelettel megemlékezni a több ezer magyarról és németről, akik ebben az időszakban politikai megtorlást, bebörtönzést és deportálást szenvedtek el nemzetiségi hovatartozásuk és a hírhedt kollektív bűnösség elve miatt. Ezzel egy időben

fel kell sorolnunk az egymást követő elnyomó akciókat, amelyeket a központi és helyi szovjet biztonsági szervek követtek a vidék Szovjet-Ukrajnával való újraegyesítése jelszavának ürügyén.

A Kárpátalja területére 1944. októberében behatoló 4. Ukrán Front 0036. számú, 1944. november 13-án kelt rendeletének értelmében ugyanazon év novemberében és decemberében Pronyin vezérőrnagy saját értékelése szerint az NKVD frontcsapatai közreműködésével több mint 30 ezer magyar, illetve német nemzetiségű személyt „távolítottak el" az NKVD hadifogoly-táboraiba. A levéltári dokumentumok szerint 22 ezer 951 személyt „távolítottak el", közülük 8 ezer 564 személy teljes mértékben civil volt. A többiek zöme sorkatona volt, akiket a magyar hadparancsnokság mozgósított, mielőtt a szovjet csapatok Kárpátalja területére léptek volna, és akik 1944. októberének közepén elhagyták a hadsereget, mivel Magyarország államvezetése megváltozott, és Dálnoki Miklós Béla vezérezredes, az első magyar hadtest parancsnoka és vezérkari főnöke a vezérkari tisztek egy részével együtt önként a szovjet oldalra állt át, felhívásban biztatva katonáikat a támadó szovjet csapatokkal szembeni ellenállás beszüntetésére.

Az SZSZKSZ Belügyi Népbiztonsági Tanácsának a megszállt európai országok német nemzetiségű polgárainak nyilvántartásba vételére irányuló intézkedések értelmében a nyilvántartott személyeket internálni kellett, illetve az SZSZKSZ hátországi régióiban végzendő kényszermunkára mozgósítani. 1944. november 24-én a front haditanácsa a várható cselekmények megelőzése céljával, a népesség adott kategóriája nyilvántartásba vételének okát mellőzve előkészítette „az összes 16 és 50 év közötti életkorú német nemzetiségű személy speciális táborokba való kitelepítésének tervezetét, mert ellenségesen viszonyulnak a Vörös Hadsereghez és kém-felderítő munkát folytatnak". Összesen 2 ezer 375 személyt vettek nyilvántartásba, akik közül a 16–50 éves férfiak száma 427 főt tett ki, 691 személy pedig nő volt.

Az SZSZKSZ Államvédelmi Bizottsága 7161. számú, 1944. december 16-án kelt, J. Sztálin által aláírt rendeletének értelmében és a front haditanácsának ugyanezen a napon a munkaképes német nemzetiségű lakosság internálásáról hozott, 00520. számú rendeletével összhangban, amit azonnal duplikált Kárpát-Ukrajna Néptanácsa és a helyi (kerületi) hatalmi szervek, az NKVD frontcsapatai, ezen belül a 88. és 92. határőr-ezredek a 2 ezer 582 fős kárpátaljai nemet lakosság közül 1019 főt vettek nyilvántartásba, ezen belül 527 fő 17–45 év közötti életkorú férfit és 482 fő 18–30 év közötti nőt. Egészségügyi állapotukra való tekintettel, valamint azon személyek száma szerint, akiket az NKVD szervei a 0036. számú rendelet alapján nem érkeztek „eltávolítani", a nyilvántartottak közül valójában mindössze 215 személyt sikerült internálni,

illetve mozgósítani, köztük 49 férfit és 166 nőt, akiket Volóc állomásról vasúton szállítottak tovább az SZSZKSZ keleti régióiba.

1945. januárja-februárja során az SZSZKSZ NKVD 0016. számú, 1945. január 11-én kelt rendelete értelmében Kárpátalján, a vele szomszédos szlovákiai és lengyelországi területeken megkezdődött a soron következő hadművelet, amelynek folyamán tömegesen tartóztatták le a területi és kerületi vezető struktúrák egykori munkatársait, akik a csehszlovák, a „volosini" és a magyar uralkodó rezsimek idején tevékenykedtek, valamint az iparvállalatok, kiadók és bankok igazgatóit, az újságok szerkesztőit, a közjegyzőségek és bíróságok munkatársait, párt- és társadalmi szervezetek egyes vezetőit, illetve aktivistáit, a nacionalista és szovjetellenes tevékenységgel gyanúsított személyeket és más „szovjetellenes elemeket", akik többsége magyar és német nemzetiségű volt. Ugyanakkor növekvő tendenciát mutatott a tábori elkülönítésre kerülő kárpátaljai ukránok száma is, amit a hadművelet első jelentéseinek kivonatai bizonyítanak: „1945. január 19-22. között 91 fő letartóztatott érkezett. Közülük 44 magyar, 16 ukrán… 1945. január 22-25. között 116 fő érkezett. Közülük német – 5, magyar – 35, ukrán – 43 fő". 1945. január 19. és február 17. között 2 ezer 352 személy szerepelt a letartóztatottak listáján. Közülük 412 fő „távozott" a SZMERS katonai elhárítás osztályára, 13 főt kórházban kezeltek, 8 fő szabadult, egy pedig meghalt; a többieket az NKVD speciális hátországi táboraiba irányították. Az NKVD hadifoglyokkal és internáltakkal foglalkozó osztályvezetője szerint 1945. február 17-én a Lviv megyei Szambor állomásról elinduló 47429. számú szerelvény 2 ezer 159 letartóztatott személyt szállított a Doneck megyei Mandrikino állomásra.

A SZMERS katonai elhárítás osztályára „távozó" 412 letartóztatott személy jelentős részét valószínűleg kivégezték, illetve hosszú időtartamú szabadságvesztésre ítélték, hiszen abban az időszakban a fronton működő CSK-szerveknek küldött ajánlás szerinta „felszabadított területek végleges megtisztítása érdekében" mielőbb be kellett fejezni a „szovjetellenesek" ellen indított nyomozati-eljárási ügyeket, és megállapítani a büntetőjogi felelősségre vonás mértékét: golyó általi halál vagy az NKVD különleges táboraiba való elzárás tételeként. Éppen ebben az időszakban vádolták meg szovjetellenes tevékenységgel és a 4. Ukrán Front hadbírósága által a SZMERS katonai elhárítás anyagai alapján hozott ítélet szerint golyó általi kivégzés áldozata lett Fegyir Revai, az Ukrán Nemzeti Szövetség (UNO) vezetője, Kárpát-Ukrajna Szojmjának követe, Ivan Cmur, az ukrán nacionalisták perecsenyi szervezetének aktivistája, Ludvik Bencs, az egyik huszti kereskedelmi iparvállalat munkatársa, a helyi nyilas pártszervezet vezetője, és a vidék más lakosai.

Az állami levéltárakban fennmaradt számos, I. Turjanicának, a Kárpát-Ukrajnai Néptanács elnökének címzett levél másolata, amelyeket 1945–1947 folyamán ő továbbított Ukrajna kormányzati és pártstruktúráinak azon kárpátaljai lakosok szabadlábra helyezésének ügyében, akik abban az időben hadifoglyokként voltak „munkatáborokban" és izolációban. Szabadlábra helyezésüket. Turjanica azzal indokolta, hogy Kárpátalja vállalatainak újjáépítése során „munkáskezekre" van szükség. Ezeket a leveleket – kérelmeket – jogosan sorolják I. Turjanica érdemeihez, ugyanakkor a társadalom nem hagyhatja figyelmen kívül a szintén általa szignált, nem kevésbé fontos „kérelmeket", rendeleteket, amelyek csak idén tavasszal váltak ismertté, és amelyek a kárpátaljai magyarok és németek elleni represszók folytatásáról szóltak, például az 1945. augusztus 4-én kelt 3233. és 3234. számú határozat. Az előbbiben ezt olvashatjuk: „Figyelembe véve a nép érdekeit és akaratát Kárpát-Ukrajna területének megtisztításával kapcsolatban a németektől és azoktól a személyektől, akik a német–magyar csapatokkal együtt menekültek el, majd pedig visszatértek Kárpát-Ukrajna területére, el kell végezni a német és azon személyek kitelepítését, akik a német–magyar haderővel menekültek el, majd pedig visszatértek Kárpát-Ukrajna területére." A másik határozat a magyarokra vonatkozik: „Figyelembe véve a nép érdekeit és akaratát Kárpát-Ukrajna területének a magyar megszállóktól való megtisztításával kapcsolatban, akik a megszállás időszakában a német–magyar csapatokkal, el kell végezni azon magyarok kitelepítését, akik az ellenség Kárpát-ukrajnai megszállásakor érkeztek a területre." Mindkét rendeletet a helyi belügyi főosztálynak és a kerületi bizottságoknak kellett végrehajtaniuk 1945. augusztusa folyamán. A német családok válogatott kitelepítésére csupán fél év múlva, 1946 márciusában került sor. Az SZSZKSZ Belügyminisztériumának 1034. számú, 1946. január 15-én, illetve az 1-2749. számú, ugyanazon év február 24-én kelt belső rendeletei alapján Kárpátalja területéről Tyumeny megyébe deportálták az első csoportot, 1969 főt. Ugyanezen rendeletek alapján 1949-ben pótlólagosan 701 fő német nemzetiségű személyt deportáltak Tyumeny megyébe. Ebben az időben – 1945–1946 során – folytatta elnyomó működését Kárpát-Ukrajna Néptanácsának bírósága, valamint a haditörvényszékek, amelyek szabadságelvonásra, illetve kivégzésre ítéltek több tucat német és magyar nemzetiségű személyt, akiknek egy része ma rehabilitációban részesült.

A L. Berija „Különleges dossziéjában" található, Sztálinnak címezve fontosnak jelölt, 1946. március 30-án „A német és szovjetellenes elemeknek Kárpátalja területről a Tyumenyi területre való áttelepítése célszerűségéről" címmel kelt dokumentum arról tanúskodik, hogy a kárpátaljai németek részleges deportálása állami szintű, fajsúlyos feladat volt.

Ezek az események az elmúlt század nyolcvanas éveinek végén nem véletlenül váltották ki és fokozták a magyar és a német, de más nemzetiségű lakosság ellenérzését a fennálló szovjet rendszerrel szemben. Felemás helyzet alakult ki: a központi szovjet hatalmi szervek formálisan ugyan deklarálták a az egykori politikai elnyomottak rehabilitációjának megkezdését, de nem utasították a helyi csinovnyikokat az ügyek teljes feltárására, nem követeltek bocsánatkérést az általuk vagy elődeik által elkövetett indokolatlan elnyomó intézkedések miatt, nem engedélyeztek a kutatók számára hozzáférést az archív dokumentumokhoz, és nem ítélték el a bűntettek elkövetőit, a nevüket sem hozták nyilvánosságra. Nem rendeződött az áldozatok és családjaik anyagi kártérítésének kérdése sem.

Ilyen körülmények között, a szovjet tagköztársaságokban és különösen Kárpátalján zajló politikai folyamatok objektív fejlődésére reagálva, figyelembe véve a vidék lakosainak számos kérését, köztük a magyar társadalmi szervezetek vezetői – Fodó Sándor, Dupka György és az akkor még fiatal kárpátaljai politikus, Kovács Miklós – véleményét, a kárpátaljai megyei biztonsági szolgálat tisztjeinek egy csoportja kezdeményezte egyes magyar aktivisták, majd a helyi és külföldi közvélemény megismertetésének folyamatát azokkal az archív dokumentumokkal, amelyeknek ismeretében lehetővé vált a szovjet csapatok által a kárpátaljai lakosság ellen 1944 őszén és az elkövetkező években elkövetett elnyomó eljárások mértékének objektív megítélése, helyes irányba terelve az igazságkeresés gyakran emocionális folyamatát. Meg kellett adni a lehetőséget a felpereseknek ahhoz, hogy a népellenes cselekmények konkrét tényeire hivatkozva törvényes módon apelláljanak a hatalom felé. A dokumentumok, amelyeket a megyei biztonsági osztály munkatársai a Szovjetunió központi állambiztonsági szerveitől kaptak, jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar társadalmi szervezetek 1989–1990 során propagandista és tiltakozási tömegrendezvényeket tartsanak Beregszászban, Badalóban, Ungváron, Szolyván és más magyarlakta településeken, elindítsák a magyar és német áldozatok emléke megörökítésének folyamatát, amelynek megakadályozásához a helyi hatalmi szerveknek már nem volt törvényes joguk. Ezzel együtt ismét bebizonyosodott, hogy a kezdeményezést mindig büntetés követi: a kárpátaljai megyei biztonsági főosztály tisztjei megfizettek becsületességükért – különféle ürügyekre hivatkozva eltávolították őket az állambiztonsági szolgálatból.

Nehezítette a kutatást az a körülmény is, hogy a SZMERS katonai elhárítás külön központi archívumokban tárolt dokumentumaihoz való hozzáférést a biztonsági szolgálat munkatársai számára is korlátozták. A siker általában az archívumok dolgozóival ápolt személyes kapcsolatoktól függött. A kárpátaljai

közvéleményt nyugtalanító problémák iránti megértésük tette lehetővé az első, kulcsfontosságú dokumentumokhoz való hozzáférést, amelyek feltárták a vidék lakossága különböző rétegei üldöztetésének lényegét.

Az igazság kedvéért meg kell említeni, hogy egyes kijevi és moszkvai párt- és szovjet vezetők mind az ukrán köztársasági, mind a szövetségi állambiztonságnál eléggé nyugodtan reagáltak a németek és magyarok ellen 1944–1946 között a nemzetiségi ismérv alapján elkövetett tömeges elnyomással kapcsolatos archív dokumentumok közzétételére. Az Ukrajna Legfelső Tanácsának elnökével, Leonyid Kravcsukkal és helyettesével, Ivan Pljusccsal, az SZSZKSZ Legfelső Tanácsa Titkárságaának képviselőjével, Ivan Polukkal, valamint Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának elnökével, Mikola Holusko vezérezredessel való találkozókon bebizonyosodott, hogy a megyei politikai helyzet alakulásáról, a normalizáció érdekében hozott rendelkezésekről, ezen belül a társadalom képviselőivel tartandó becsületes és nyílt megbeszélések szükségességéről a nekik tett jelentéseket megértően, sőt, bizonyos szempontból támogatóan fogadták. Ezzel kapcsolatban talán elegendő a szovjet biztonsági szolgálat gyakorlatából nem ismert tényre utalni, miszerint Kijevben és Moszkvában mindenféle kategorikus figyelmeztetést egyeztették azt az engedélyt, amelynek alapján a Kárpátaljai Megyei Biztonsági Osztály operatív munkatársai elutazhattak Miskolcra, hogy találkozzanak a társadalom képviselőivel és megosszák velük azokat az információkat, amelyeket a kárpátaljai magyar és német lakosság ellen 1944–1946 között elkövetett megtorlásokról kutatásaik során szereztek, valamint biztosítsák partnereiket, a szovjet szervek további kötelező intézkedéseket fognak hozni az eseményekkel kapcsolatos teljes igazság kiderítése és helyreállítása érdekében.

Valamivel később hasonló találkozókra került sor tudósítókkal, a megyei és külföldi magyar társadalmi és egyházi szervezetekkel képviselőivel Budapesten és megyénk területén is. Ezek közül legjelentősebb a Beregszászon 1989 novemberében megtartott gyűlés volt, ahol az állambiztonsági szervek első ízben kértek bocsánatot a helyi magyarokkal és németekkel szemben a háború után általuk elkövetett bűncselekményekért, valamint a szovjet táborokban elhunyt badalói lakosok tiszteletére 1990 augusztusában megtartott emlékest. Utóbbi jelentősége nem csak abban van, hogy az NKVD archív dokumentumaira hivatkozva ebben a községben világították meg először 1944. őszének történéseit, hanem a megyei biztonsági hivatal megítélésében is, amit a Magyarok Világszövetségének főtitkára, Komlós Attila tiszteletes így fogalmazott meg felszólalásában: „Kelet-Európában olyan folyamat kezdődött, amelyben a mai nap szimbólum marad. Be kell gyógyítani a feltépett sebeket, ez pedig csak az igazság nyílt kimondásával lehetséges. A hibát és a bűnt nagyon

nehéz beismerni, ezért tiszteletünket fejezzük ki a hatalom azon képviselőinek, akik itt, Badalóban ezt megtették. A mai naptól fogva ez a kis magyar falu minden magyar számára szimbólum lesz."

Az elvégzett munka eredményeit összegezve megállapíthatjuk, hogy Kárpátalja történelmének egy tragikus fejezete, az 1944-ben és az azt követő években a magyar és a német lakosság indokolatlan, politikai motívumok és nemzetiségi ismérvek alapján történő üldöztetésének időszaka feltártnak tekinthető. Ukrajna és Oroszország központi archívumaiból számos dokumentum gyűlt össze, amelyek alapján napról napra nyomon követhető 1944 őszének tragikus eseménysora. E dokumentumok egy részét dokumentum-összeállításokban publikálták.[1] Más dokumentumokat tudományos konferenciák előkészítése során használtak fel, s azok könyv alakban és a megyei sajtóban is megjelentek.[2]

Végezetül álljon itt az eredmények elérésében aktív szerepet vállaló emberek névsora: Dupka György, Kövér György, Bornemisza Eszter, Szuhan Zinaida, Dobóci Imre, Kosztyu Andor, Sztepan I. Kalinics, Ivan M. Kocur, Andrij Zsolcsák, Olekszandr D. Pohoriljak, Ivan A. Scserbjuk, Omeljan D. Dovhanics, Ivan. J. Csapo, Molnár Bertalan, Fodó Sándor, Fazekas Elemér, Dupka Edit, Torbics Endre, Fejes János és sokan mások, akiket abban az időszakban közös meggyőződés és egyetlen ügy egyesített – a történelmi igazság helyreállítása, amit a társadalom el akart érni.

Olekszij Korszun[3]

2011. november 18., Ungvár.

---

[1] *Возз'єднання.* Збірник архівних документів (травень 1944-січень 1946 рр.) про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 1999; *Тернистий шлях до України.* Збірник архівних документів і матеріалів. ВАТ, Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2007; *Карпатська Україна.* Документи і матеріали, том. 1. ВАТ, Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2009.

[2] Ю. Дупко. – О. Корсун.: *Закарпатський острів архіпелагу ГУЛАГ...* Новини Закарпаття, 1991. 3. серп.; О. Корсун: *Логіка і практика комуністичної системи правосуддя; Sötét napok jöttek...* Koncepciós perek magyar elítéltjeinek emlékkönyve 1944–1955. Intermix kiadó, 1993; О. Корсун: *З нагоди 50-річчя з дня проведення акції по так названому затриманню та інтернуванню угорського і німецького населення Закарпаття.* Новини Закарпаття, 1994. 15. листоп.; О. Корсун: *Захистимо потоптану честь безвинних людей.* Новини Закарпаття, 1996. 7-10 груд.; О. Корсун: *Трагедія, яка замовчувалась півроку*; Dupka György – Olekszij Korszun: *A „malenykij robot" dokumentumokban.* Intermix Kiadó, 1997; О. Корсун: *Невідомі гуманісти*

чи відомі злочинці. Новини Закарпаття, 1997. 11. жовт.; О. Корсун: *Осінь 1944 року: трагічні сторінки.* Новини Закарпаття, 1999. 12 листоп.; О. Корсун: *Жертви постанови №0036 від 13. листопада 1944 року.* Новини Закарпаття, 2000. 27. трав.; О. Корсун: *„Виключити усяку можливість залишення на цій території хоча б одного німця…”.* Новини Закарпаття, 2003. 6–13 груд.; О. Корсун: *„Залікувати незаживаючі душевні рани можна лише сказавши правду…”.* Новини Закарпаття, 2004. 27. листоп.; О. Корсун: *„Ставка Верховного Головного Командування в останній раз попереджає генерала армії Петрова… Й. Сталін, А. Антонов”.* Новини Закарпаття, 2006. 10, 17, 24. черв.; О. Корсун: *Возз'єднавчий рух в Закарпатті у 1944-1945 рр. у світлі нових архівних документів.* Ужгородський Національний Університет, Ужгород, 2006.; О. Корсун: *Щодо процесу реабілітації Андрія Бродія та Августина Волошина як колишніх політичних в'язнів Радянського Союзу. Спільне українсько–угорське минуле і сьогодення: „білі плями”, що віддаляють та об'єднують – A magyar–ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”.* Beregszász–Ungvár, 2011.

[3] Olekszij M. Korszun Harkiv megyében született. 1981 óta Kárpátalján él. 1991-ig a Kárpátaljai Megyei Állambiztonsági Főosztály vezetőjének első helyettese. Katonai rendfokozata – ezredes. 1984 óta saját kezdeményezésére kutatja a szovjethatalom által elkövetett, a vidék lakossága, különösen az itt élő magyarok és németek ellen irányuló megtorló akciókkal kapcsolatos levéltári anyagokat.

Ő volt az első, aki a múlt század 80-as éveiben a hatalom elleni tiltakozásokra és a magyar nemzetiségű lakosság törekvéseire reagálva – feltárni az igazságot a világ előtt az 1944 őszén és a következő években Kárpátalján lezajlott tragikus eseményekre vonatkozóan – nagygyűléseken és más tömegrendezvényeken beszélt a szovjethatalom bűntetteiről, amelyeknek több ezer kárpátaljai esett áldozatául. A magas beosztású helyi tisztviselők fenyegetései, a kompromittálására, valamint a jogvédő tevékenység korlátozására irányuló számos próbálkozás ellenére nyilvánosságra hozta a lágerélet borzasztó körülményeit, az erőn feletti munkát, az állandó éhínséget és betegségeket, amelyek már a fogság első hónapjaiban helyi német és magyar nemzetiségű lakosok ezreinek halálát okozták. Különösen megdöbbentő információkat tett közé a szolyvai gyűjtőtáborról, amely 1944 novemberében-decemberében civilek – kárpátaljai magyarok és németek tömegsírjává vált.

Olekszij Korszun nyilvános fellépései, melyek során feltárta a szovjet rezsim alaptalan, törvényellenes, a helyi lakosság ellen irányuló cselekedeteit, nagy társadalmi visszhangot váltottak ki. Omeljan Dovhanics, a történelemtudományok doktorának véleménye szerint „...ez rendkívül bátor és kockázatos társadalmi lépés volt, amely lényegét tekintve nemcsak meglepetést okozott, hanem lelkesedést is, időben jelentősen megelőzve az emberek, különösen az államhatalmat különböző szinteken birtokoló személyek magatartásában előforduló visszafordíthatatlan változásokat”. Hasonló visszhangok érkeztek a magyar társadalom részéről is: „...Akkor, a 80-as években, de még napjainkban is, aligha sikerült volna bárki másnak végrehajtani egy ilyen, minden túlzás nélkül állami fajsúlyúnak minősíthető ügyet.… Miskolci és szolyvai, valamint a magyar televízióban, a helyi és a külföldi sajtóban való fellépéseit nem úgy fogadták, mint személyes kezdeményezését, hanem mint a hatalom politikáját, amelyet O. Korszun oly lelkesen védelmezett” (Dupka György).

Az utóbbi húsz évben Olekszij Korszun társadalmi alapon *A történelem által rehabilitáltak* című könyv szerkesztőbizottságának tagjaként dolgozott: 2008 óta tudományos munkatársa, 2010-től a szerkesztőbizottság elnökének helyettese, a kiadói szerkesztőcsoport vezetője. Ez idő alatt négy dokumentumgyűjtemény egyik fordítója, valamint különböző könyvekben és időszaki kiadványokban megjelenő számos publikáció szerzője, amelyekben az általa összegyűjtött, a háború utáni Kárpátalja politikai eseményeivel kapcsolatos egyedülálló levéltári dokumentumokat hozta nyilvánosságra. (Lásd Dupka György: *Egy barátom, amilyennek én ismerem*. Szribna Zemlja, 21. sz., Ungvár, 1996. június 8.; O. Dovhanics: *A GULAG-táborokon át Buzulukig*. Grazsda Kiadó, Ungvár, 2009. Szerk.)

III.
MELLÉKLETEK

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Orosz Állami Hadtörténeti Levéltár (Русский Государственный Архив Военной Истории, РГАВИ)

Orosz Állami Katonai Levéltár (Русский Государственный Военный Архив, РГВА)

Orosz Állami Szociál-Politikai Történelmi Levéltár (Русский Государственный Социально-Политический Исторический Архив, РГСПА)

Orosz Föderáció Állami Levéltára (Государственный Архив Русской Федерации, ГАРФ)

Orosz Föderáció Elnökének Levéltára (Архив Президента Русской Федерации, АПРФ)

Orosz Föderáció Hadügyminisztériumának Központi Levéltára (Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации, ЦАМОРФ)

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (Державний Архів Закарпатської Области, ДАЗО)

Szolyvai Emlékparkbizottság Archívuma

Történelmi Dokumentumok Kollekciójának Központi Levéltára (Центральный Архив Коллекции Исторической Документов, ЦАКИД)

FELHASZNÁLT IRODALOM

Könyvek, tanulmányok *(magyar nyelven)*

A boldogság felé. Kárpátontúl vázlatos története. (Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1975.

A Felvidéki magyarság húsz éve. (1918–1938). Magyar Statisztikai Társaság Állami Intézete, Budapest, 1938.

Aprópénz a történelem színpadán. A kárpátaljai magyar nyelvű sajtó (1945–1948). Összeállította: M. Takács Lajos, 1993.

Dr. Árpa István: *A tiszaháti nemzetiségek életéből.* Pillanatképek múltunkból. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992.

A visszatért Felvidék adattára. Szerk.: Csatár István, Ölvedi János. Mahr Ottó és Tsa. „Rákóczi" Könyvkiadó vállalata, Budapest, 1939.

Balla Gyula: *Nagydobrony – egy falu, amely a térképen is megtalálható.* In: *Magyarságkutatás.* A Magyarságkutató Csoport Évkönyve 1988. Budapest, 1988.

Balla Gyula: *Az Ung partjától a Szabad Európa Rádióig.* Beszélgetések Skultéty Csabával/Ambrus Mártonnal, 1992.

Balla László: *A nagy szovjet család kis magyar közössége. Kárpáti Igaz Szó,* Ungvár, 1971. március 21.

Balla László: *Elidegenedés?* A *Kárpátontúli Ifjúság*, az egyetem magyar tollforgatói és a
Forrás Stúdió. *Kárpáti Igaz Szó*, 1971. augusztus 20.

Balla László: *Szovjet magyarok.* Cikksorozat. *Kárpáti Igaz Szó*, 1975. november 23. – 1976. január 4.

Balla László: *Szegény ember vízzel főz. Életem: a Kárpáti Igaz Szó.* Visszaemlékezések, 1947–1987. PoliPrint, Ungvár, 2002.

Baráth József előadásának szerkesztett szövege. In: *Egyetlen bűnük magyarságuk volt…*

(S.) Benedek András – Kovács Vilmos: *Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában. Tiszatáj,* 1970.

Bényei Miklós: *A felszabadult Debrecen sajtója (1944. október – 1945. április)* hbml.archivportal.hu/data/files/144701208.pdf.

Braun László: *A szürtei férfiak elhurcolása a sztálini lágerekbe. Acta Beregsasiensis.* A Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve. Beregszász, 2005.

Bognár Zalán: *Az elmaradt szovjet–magyar hadifogoly-egyezmény.* In: *Hadtörténelmi Közlemények,* 113. évf., IV. sz.

Bognár Zalán: *Malenykij robot, avagy a polgári lakosság tömeges elhurcolása Magyarországról szovjetunióbeli kényszermunkára 1944/45-ben, különös tekintettel a németként deportáltakra.*

Bognár Zalán: *Magyarok hadifogságban Magyarországon. Hadifogoly-gyűjtőtáborok Magyarországon 1944–1945. Argumentum, 2010*

Bakura Sándor – Dupka György – Kovács Elemér – Kovács Erzsébet – Molnár D. Erzsébet – Tóth Zsuzsanna: *„Otthon a könny is édes". 1944–1945. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében.* Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok hivatalos iratok, vallomások tükrében. Intermix Kiadó.

Balog Sándor: *Sorsüldözöttek*. Galéria Kiadó, Ungvár – Budapest, 1992.

Balog Sándor: *Lágerből lágerbe.* Galéria Kiadó, 1993.

Bendász István – Bendász Dániel: *Helytállás és tanúságtétel.* A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai. Galéria-Écriture, Ungvár – Budapest, 1994.

Benkő Levente – Papp Annamária: *Magyar fogolysors a második világháborúban. I-II.* Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2007.

Berehovo-Beregszász zsidósága képekben. Szerk.: Jehoshua Halevy. Kiadó: Berehovo-Beregszász és környéke zsidósága körének kiadásában, Tel-Aviv-Natanya (Izrael), 1989.

Botlik József – Dupka György: *Ez hát a hon...* Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991. Mandátum – Universum, Budapest – Szeged, 1991.

Botlik József – Dupka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján.* Monográfia. Intermix Kiadó, 1993.

Botlik József: *Gát.* Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., Budapest, 2001.

Botlik József: *A hűség csapdájában.* Kovács Vilmos költő, író (1927–1977) emlékének. Pályakép és korrajz. Intermix Kiadó, 2003.

Botlik József: *Hármas kereszt alatt.* Görög katolikusok Kárpátalján az Ungvári Uniótól napjainkig (1646–1997). Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1994.

Botlik József: *Görög katolikus vértanúk a Kárpát-medencében 1914-1976.* Budapest, 2010.

Csanádi György: *Régi beregszásziak.* BeregInfó hetilap kiadásában, Beregszász, 2001.

Csanádi György: *Sorsfordító évek sodrásában*. Fejezetek Beregvidék történelmi múltjából. PoliPrint, Ungvár, 2004.

Csatáry György előadása. In: *Egyetlen bűnük magyarságuk volt.* Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944-1946). Patent – Intermix, 1993.

Csatáry György: *Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében.* In: *Évgyűrűk '90.* Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1991.

Csomár Zoltán: *Húsz év Ungvár történelméből 1918–1938.* Budapest, 1939.

Deportáltak, Nyíregyháza, 1944–1948. Határszél Kft., Nyíregyháza, 1989.

Dömöcki András (Zelei Miklós): *A novemberi manifesztum.* In: *Útközben.* Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1988.

Dobos Ferenc: *Magyarok a senkiföldjén. „Malenykij robot" a kelet-szlovákiai Bodrogközben és Ung-vidéken. Regio – Kisebbségi Szemle,* 3. évf., 4. sz., 1992.

O. D. Dovhanics – Lusztig K. – B. Szpivak: *Egy legenda nyomában.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1972.

O. D. Dovhanics *A Vörös hadsereg csatái Kárpátalja felszabadításáért.* In: *Ukrajna Emlékkönyve. Kárpátontúli terület.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

O. D. Dovhanics *Harcba szálltak a népi bosszúállók.* In: *Ukrajna Emlékkönyve, Kárpátontúli terület*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

O. D. Dovhanics– V. M. Kerecsanin: *Kárpátaljaiak, mint a Vörös Hadsereg önkéntesei.* In: *Ukrajna Emlékkönyve, Kárpátontúli terület*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

O. D. Dovhanics: *Akik átszöktek a Szovjetunióba. Sorsuk további alakulása*. In: *Ukrajna emlékkönyve, Kárpátontúli terület.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

„Egyetlen bűnűnk a származásunk volt…" Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenykij robotra" a sztálini lágerekbe 1944/45–1955. Szerk.: dr. Bognár Zalán. Magyarországi Németek Pécs-baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2009.

Emberek az embertelenségben. Szerkesztette: Zsiros Sándor. Gulágkutatók Nemzetközi Társasága, 2010.

Fazekas Árpád, dr. előadása. In: *Egyetlen bűnük magyarságuk volt…*

Fazekas Árpád, dr.: *Elhurcoltak.* Nyíregyháza, 1944–1948. Határszél Kft, Nyíregyháza, 1989.

Fedinec Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918-1944.* Galánta-Dunaszerdahely, Fórum Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002, 39-40.l.

Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára. I-II. köt.* (1851) A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete és az Állami Könyvterjesztő Vállalat közös kiadása. Reprint. Budapest, 1984.

Füzesi Magda: *Táj gesztenyékkel.* Versek. Hatodik Síp – Mandátum, Budapest–Beregszász, 1998.

Forgon Pál: *Ábeltől Antipásig* Verses Biblia-értelmezések, koporsók, temetések a Biblia világában. Intermix Kiadó, 1993.

Fritz Peyer-Müller: *A Kárpátaljai Református Egyház története a két világháború között – kitekintéssel a jelenre.* Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, Budapest, 1944.

Gajdos Béla – Szijártó Sándorné: *A „szaktudomány" állást foglal, avagy „Kit is szolgálnak a magyar burzsoá nacionalisták?" Kárpáti Igaz Szó,* 1973. október 30.

Gereben Ágnes: *Idegen állampolgárok deportálása a Szovjetunióban, intézményi és ideológiai előzmények.* http://kmf.uz.ua/mr/5_gereben.html

Géczi Lajos: *Civilek hadifogságban.* Madách Kiadó, Pozsony, 1992.

ifj. Gerendely Béla: *Az 1944-es „malenykij robot" áldozatai Tiszakeresztúrban.* http://kmf.uz.ua/mr/5_gerendely.html

Gulácsy Lajos: *Mélységből a magasba.* Önéletírás, bizonyságtétel az elmúlt időkről. Szerkesztette. Kovácsné Marton Erzsébet. Második, bővített (magán) kiadás, 2009.

Gulácsy Géza előadása. In: *Emlékkönyv…,*1993.

Dr. Gyarmathy Zsigmond előadása. In: *Egyetlen bűnük magyarságuk volt…*

Hargita Árpád: *Tűzoszlopoddal jéghegyek között.* Zimányi József életútja. Fundamentum Alapítvány, 1995.

Horváth Lajos: *Kárpátalja képviselete a magyar országgyűlésben 1938-1945.* Tarsoly Kiadó, Budapest, 2002.

Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékkönyve. Felelős szerkesztő: Gortvay Erzsébet. Intermix Kiadó, 2003.

Kárpátalja. A Kárpát-medence régiói 11. Szerkesztette: Baranyi Béla. A monográfia az MTA Regionális Kutatások Központja és a Dialóg Campus Kiadó sorozata. Pécs–Budapest, 2009.

Kárpátalja 1919–2009. Kultúra, politika, történelem. Főszerkesztő: Fedinec Csilla, Mikola Vehes. Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Budapest, 2010. 640 p. A monográfia ukrán nyelvű változata is megjelent Ungváron (Uzshorod, Poligrafcentr „Líra", 2010. 716 old).

Kárpátalja évszámokban, 1867–2010. Kiadásért felel: Tokár Mariann. Ukrán–magyar kétnyelvű kiadvány, Ungvár, 2011.

Kemény Gábor: *Verhovina feltámad.* A ruszin sors könyve. MEFHOSZ Könyvkiadó, Budapest, 1939.

V. M. Kerecsanin.: Utószó. In: *Ukrajna Emlékkönyve, Kárpátontúli terület*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

Keresztyén Balázs előadása. In: *Emlékkönyv…,* 1993.

Kovács Vilmos: *Holnap is élünk*. Regény. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1965. Második kiadás: Csokonai Kiadó – Kárpáti Kiadó, Debrecen – Ungvár, 1989. Harmadik kiadás: Intermix Kiadó, 2007.

Majnek Antal: *A kárpátaljai római katolikus egyház története.* In: *Útközben,* 1998.

Malenykij robot. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola LIMES Társadalomkutató Intézete *60 éve hurcolták el Kárpátalja magyar férfilakosságát* címmel megtartott nemzetközi tudományos- és emlékkonferenciájának anyagai. http://kmf.uz.ua/mr/index.html

Matuska Márton: *A megtorlás napjai.* Forum, Novi Sad 1991.

Marina Gyula: *Ruténsors – Kárpátalja végzete.* Patria Publishing Co. Ltd., 1977.

K. SZ. Moszkalenko: *A délnyugati irányban,* 1984.

Móricz Kálmán: *Kárpátalja sorsfordulói.* Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2001.

Nagy Zoltán Mihály: *A sátán fattya.* Hatodik Síp Könyvek. Új Mandátum, Budapest–Ungvár, 1991. Második kiadás: Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2000.

Nagy Zoltán Mihály: *1944.* Elbeszélő költemény. *Együtt* 2007/3. melléklete. Második kiadás: Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége, Ungvár, 2007.

Országgyűlési Alm. 1939–1944.

Oficinszkij, Roman: *Szovjet Kárpátalja (Kárpátontúli terület)* 1944–1991. In: *Kárpátalja 1919–2009.*

Sz. I. Prunica: *Berehovói járás.* In: *Ukrajna emlékkönyve, Kárpátontúli terület.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997. 116-117. old.

Popély Gyula: *Népfogyatkozás.* A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945. Írók Szakszervezete–Széphalom Könyvműhely–Regio, 1991.

Rémuralom a Délvidéken. Tanulmányok, emlékezések, helyzetértékelések az 1944/45 évi magyarellenes atrocitásokról. A kötetet szerkesztete: Csorba Béla, Matuska Márton, dr. Ribár Béla. Atlantis, Újvidék, 2004.

Riskó Mariann: Az eskü mindvégig kötelez. A kárpátaljai görög katolikus egyház kálváriája 1944–1991.

*Romzsa Tódor püspök hitvallása és vértanúhalála***.** Készült Puskás László atya boldoggá avatása életrajzi anyagainak nyomán, 2001.

Rózsás János: *Gulag-lexikon.* Püski, Budapest, 2000.

Rózsás János: *Keserű ifjúság, I.-II.* Szabad Tér Kiadó, Budapest, 1989.

Rotman Miklós: *Mérges fűvek.* Jegyzetek a magyar burzsoá nacionalizmusról. *Kárpáti Igaz Szó,* 1973. június 20.

S. Benedek András: *A tettenérhető történelem.* Kárpátaljai nemzetiségi és kultúrtörténeti vázlat, 1992.

S. Benedek András: *A megmaradás esélyei.* Tanulmányok, esszék, kritikák. Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó, Budapest – Beregszász, 1996.

Ságvári Ágnes: Holocaust Kárpátalján, 1941. Multúnk 1999/2., 116-145 old.

Sándor László: *Három ország polgára voltam.* Egy évszázadnyi élet emlékei, 1909–1993. Madách–Posonium, 2009.

Sütő Kálmán: *Holdarcba nézve.* Galéria Kiadó, 1992.

Singer Zsuzsa: *Nyomok a lelkekben.* A sztálini munkatáborok kényszerű öröksége. Tanulmány. KMMI-füzetek VII., 2010.

Stark Tamás: *Magyarok szovjet kényszermunkatáborokban*. In: *Kortárs,* 2002. 2-3. sz.

Stark Tamás: *„Malenykij robot". Magyarok a szovjet táborvilágban.* http://kmf.uz.ua/mr/5_stark.html

Stark Tamás: *„Budapest felé fordultak védelemért…"* In: *Kárpátalja 1919–2009.*

Stark Tamás: *Magyar foglyok a Szovjetunióban.* Kisebbségkutatás Könyvek. Budapest, 2006.

Dr. Szabó László: *Kárpátaljai demográfiai adatok,* 1992.

Szőke Domonkos: *Kelet-Európa szovjet megszállása 1944-1947 között.* http://kmf.uz.ua/mr/5_szoke.html

Tízévkönyv. Hatodik Síp antológia 1989–1999. Szerk.: Németh István, Penckófer János. Hatodik Síp, Mandátum Kiadó, Budapest, 1999.

Tóth Gábor: *„Az eltávolítás haladéktalanul végrehajtandó".* Deportálások Kárpátalján a második világháború idején. Tanulmány. KMMI-füzetek V., 2009.

Tövises út az egységhez. Fejezetek a kárpátaljai görög katolikus egyház történetéből. Szabó György atya gondozásában, 1999.

Szöllőssy Tibor előadása. In: *Emlékkönyv…,* 1993.

Uszta Gyula: *A jót akarni kell*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1989.

Varga Éva Mária: *Magyar hadifoglyok és internáltak a Szovjetunióban az oroszországi levéltári források tükrében (1941–1956)*. Budapest, 2008. doktori.btk.elte.hu/hist/vargaeva/tezisekmagyar.pdf

Vári Fábián László: *Kivont kardok között.* Versek. Budapest, 1992.

Vári Fábián László: *Jég és korbács.* Versek 2002–2010. Budapest, 2010.

Várdy Béla – Várdy Huszár Ágnes: *Magyarok a Gulag rabszolgatáboraiban.* Kairosz Kiadó, Budapest, 2007.

Dr. Váradi Natália: *1956-os deportálások a Szovjetunióba az Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívumában őrzött dokumentumok alapján:* http://kmf.uz.ua/kutatasok/deportaltak56/deportaltak_56.html

Zelei Miklós: *A 342-es határkő (Negyedszázad Kárpátalján).* Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség kiadása, Ungvár, 2006.

Zubánics László. *Guti körkép*. Intermix Kiadó, 2000.

Zombory István előadása. In: *Emlékkönyv…,* 1993.

Zsigmond József. *Apám nyomán Szibáriában. Az én háborúm és fogságom történetéből 1944-1948.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2002.

Zselicky Béla: *Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekterében 1920–1945.* Napvilág Kiadó, Budapest, 1998.

Ukrán és orosz nyelven

Відділ у справах національностей Закарпатської ОДА, Центр культур національних меншин. Інформаційний бюлетень № 4., Ужгород, 2003. 18. old.

Й. Й. Гайніш *Словаки Закарпаття* // Матеріали науково-практичної конференції „Державне регулювання міжетнічних відносин в Закарпатті". Ужгород, 1997.

О. Довганич: *До Бузулука через табори ГУЛАГу.* Ред. Видавництво Гражда, Ужгород, 2009.

О. Д. Довганич: *Роки лихоліття: невідомі сторінки і трагічні долі.* Історико-краєзнавчі статті і нариси. Виробничо-Видавничий Комбінат «Патент», Ужгород, 1995,

О. Д. Довганич: *У сутінках забуття.* Репресовані делегати першого зїзду народних комітетів Закарпатської України. Вид-во В. Падяка, Ужгород, 2000.

Документи свідчать. Упорядник А. І. Гайдош. Вид-во «Карпати», Ужгород, 1985.

Юрій Дупко – Олексій Корсун: *Закарпатский острів архіпелагу ГУЛАГ, або молитва складена за дротом.* In: Новини Закапаття, 3. серпня 1991. р.

Д. Дупко: *Про моего товариша, яким я його знаю. Срібна Земля,* 8. червня 1996. р.

Дупка Дьердь. *Сталінські депортації угорців. – Україна – Угорщина: спільне минуле та сьогодення*. – Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 14-16 квітня 2005 р.). Національна академія наук України, Інститут історії України, Київ, 2006.

Енциклопедія історії та культури карпатських русинів. Уклад.: Павло Роберт Маґочій, Іван Поп. Вид-во В. Падяка, Ужгород, 2010.

Закарпаття 1919 – 2009 років: історія, політика, культура. Під ред. Вегеш Микола, Фединець Чілла. Поліграфцентр «Ліра», Ужгород, 2010.

Закарпатская область. Справтчник административно-территориального деления. Издательство «Карпати», Ужгород, 1968.

Закарпатська область. Довідник адміністративно-територіального поділу. Видавництво «Радянське Закарпаття», Ужгород,1983.

Из мемуаров Никиты Сергеевича Хрущова. In: *Вопросы истории,* Москва, 1991.

История городов и сел Украинской ССР. Закарпатская область. Главная редакция украинской советской єнциклопедии, Киев, 1982.

О. Корсун: *Логіка і практика комуністичної системи правосуддя*. In: „Sötét napok jöttek …" Koncepciós perek magyar elítéltjeinek emlékkönyve 1944–1955. Intermix Kiadó. 1993.

О. Корсун: *З нагоди 50-річчя з дня проведення акції по так званому затриманню та інтернуванню угорського і німецького населення Закарпаття. Новини Закарпаття,* 15. листоп. 1994. р.

О. Корсун: *Захистимо потоптану честь безвинних людей. Новини Закарпаття,* 7-10. груд. 1996. р.

О. Корсун: *Трагедія, яка замовчувалась півроку.* In: Dupka György – Olekszij Korszun: *A „malenykij robot" dokumentumokban.* Intermix Kiadó, 1997.

О. Корсун: *Невідомі гуманісти чи відомі злочинці. Новини Закарпаття,* 11. жовт. 1997. р.

О. Корсун: *Осінь 1944. року: трагічні сторінки. Новини Закарпаття,* 12. листоп. 1999. р.

О. Корсун: *Жертви постанови №0036. від 13. листопада 1944. року. Новини Закарпаття,* 27. трав. 2000. р.

О. Корсун: *„Виключити усяку можливість залишення на цій території хоча б одного німця…". Новини Закарпаття,* 6-13. груд. 2003. р.

О. Корсун: *„Залікувати незаживаючі душевні рани можна лише сказавши правду …". Новини Закарпаття,* - 27. листоп. 2004. р.

О. Корсун: *„Ставка Верховного Головного Командування в останній раз попереджає генерала армії Петрова … Й. Сталін, А. Антонов". Новини Закарпаття,* 10., 17., 24. черв. 2006. р.

О. Корсун: *Возз'єднавчий рух в Закарпатті у 1944–1945 рр. у світлі нових архівних документів.* Ужгородський Національний Університет, Ужгород, 2006. р.

О. Корсун: *Щодо процесу реабілітації Андрія Бродія та Августина Волошина як колишніх політичних в'язнів Радянського Союзу.* In: *Спільне українсько–угорське минуле і сьогодення: „білі плями", що віддаляють та об'єднують. // A magyar–ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok".* Beregszász–Ungvár, 2011.

Іван Король: *Угорська революція 1956 року: початок краху прорадянських тоталітарних режимів.* Міністерство освіти і науки України, Ужгородський Державний Інститут інформатик, економіки і права. Вид-во В. Падяка, Ужгород, 2002.

Крізь пекло гулагів. Документи, спогади, нариси. Закарпатська обласна державна адміністрація. Редакційна колегія: В. О. Приходько, О. Д. Довганич, М. В. Делеган, О. В. Хланта, Ю. С.Чорі. ВАТ «Патент», Ужгород, 2006.

„Криваві тіні Кремлю". Літературна творчість репресованих закарпатців. М. А. Попович, О. Д. Довганич. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2006.

К. О. Куценко: *Визволення Закарпатської України Радянською Армією (вересень – жовтень 1944 р.)* In: Український Історичний Журнал, 1970. р., №6.

Література про Закарпатську область за 1965–1966 роки. Бібліографічний покажчик. Видавництво Карпати, Ужгрод, 1970.

О. Мазурок, Г. Павленко, О. Ситник: *Документи ДАЗО як джерело до вивчення історії Закарпаття (1939-1959.)* In: Carpatica – Карпатика, Випуск 4: *Німці на Закарпатті (X–XX ст.).* Ужгород, 1995.

Дмитро Малаков: *Ніби й не було війни ... (Київ 1943 року на світлинах угорського вояка)*. Вид-во Грані-Т, Київ, 2009.

О. О. Малець: *Етнополітичні та етнокультурні процеси на Закарпатті 40–80-х рр. XX ст.* Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, Ужгород, 2004.

Євгенія Навроцька: *Історія та культура ромів.* Методичний посібник для вчителів Видавництво Олександри Гаркуші, Ужгород, 2004.

Нариси історії Закарпаття. Том I (1918–1945). Редакційна колегія: І. Гранчак, Е. Балагурі, І. Грицак, В. Ілько, І. Поп. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 1995.

Нариси історії Закарпаття. Том III (1946-1991). Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації. Голова редакційної колегії: І. М. Різак. Ужгород, 2003.

Г. В. Павленко: *Нове про депортацію німців Закарпаття в 1944–1946 рр.* // Матеріали науково-практичної конференції „Державне регулювання міжетнічних відносини в Закарпатті". Ужгород, 1997.

Г. Павленко: *Німці на Закарпатті.* Ужгород, 1995, стор. 86.; Ф. Куля: *Німецькі школи на Закарпатті.* Ужгород, 1998.

Иван Поп: Подкарпатська Русь – Карпатська Україна – Kárpátaljai terület –Закарпатська Україна (1938–1945 гг.) Ужгород, 2004.

Иван Поп: *Энциклопедия Подкарпатской Руси.* Карпато-русский Этнологический Исследовательский Центр США, ред. рус. текста М. Шабак. Изд-во В. Падяка, Ужгород, 2001.

Репресії в Україні (1917–1990 рр.): Науково-допоміжний бібліграфічний покажчик Автори-упорядники: Є. К. Бабич, В. В. Патока. Смолоскип, Київ, 2007.

І. М. Хранчак: *З історії партизанського руху на Закарпатті в 1943-1944 рр.* In: Збірник наукові записки Ужгородського Державного Університету, Т. 36.

Ш. Бенедек Андраш: *Сосіды добрі и вшелякі.* Русины gens fidelissima. ПоліПрінрт, Ужгород, 2001.

Publikált levéltári dokumentumok

Венгреские военнопленные в СССР. Документы 1941–1953 годов. Составители: Д. И. Борисов, Е. М. Варга, В. Л. Воронцов, В. И. Коротаев, Л. А. Пылова, Н. С. Тархова. Российская политическая энциклопедия, Москва, 2005.

Возз'єднання. Збірник архівних документів (травень 1944. – січень 1946. рр.) про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. Ужгород, 1999 р.

Карпатська Україна. Документи і матеріали. Том I. Упорядкування: О. Д. Довганич, О. М. Корсун. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2009.

Карпатська Україна. Документи і матеріали. Том II. Упорядкування: С. Д. Федака. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2010.

Тернистий шлях до України. Збірник архівних документів і матеріалів „Закарпаття в європейській політиці 1918–1919, 1938–1939, 1944–1946 рр. XX століття". Упорядник: О. Д. Довганич. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2007.

Закарпатські втікачі в СРСР: через табори ГУЛАГу і БУЗУЛУК до рідних Карпат. 1939–1949. Архівні документи і матеріали. Упорядники О. М. Корсун, О. М. Пагіря. Всеукраїнське державне видавництво Карпати, Ужгород, 2011.

Шляхом Жовтня. Боротьба трудящих Закарпаття за національне і соціальне визволення та возз'єднання з Радянською Україною. Збірник документів. Т. 1. (1917–1923 рр.) Ужгород, 1957.

Шляхом Жовтня. Т. 2. (1924–1929 рр.) Ужгород, 1961.

Шляхом Жовтня. Т. 3. (1930–1933 рр.) Ужгород, 1962.

Шляхом Жовтня Т. 4. (1934–1938 рр.) Ужгород, 1964.

Шляхом Жовтня. Т. 5. (1938–1944 рр.) Ужгород, 1967.

Шляхом Жовтня. Т. 6. (VIII.1944. – I. 1946. рр.) Ужгород, 1965.

Шляхом Жовтня. Промови та інтерпеляції депутатів комуністів у Чехословацькому парламенті про Закарпатську Україну (1921–1938 рр.) Ужгород, 1959.

Második világháborús halotti kimutatások

Béke poraikra… Dokumentum-emlékkönyv a II. világháborúban a keleti hadműveletek során elesett magyar katonákról és munkaszolgálatosokról. Szerk.: Bús János. Varietas 93 KFT, Budapest, 1999.

Книга пам'яті України. Закарпатська область. I том. Вид-во Карпати, Ужгород, 1995.

Книга пам'яті України. Закарпатська область. II том. Ужгород, 1998.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том I. М. Ужгород, м. Берегово, м. Мукачево, м. Хуст. Голова редколегії: І. О. Герасимов. Видавництво Карпати, Ужгород, 2002.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том II. М. Ужгород, м. Берегово, м. Мукачево, м. Хуст, м. Чоп. Голова редколегії: І. О. Герасимов. Ужгород, 2004.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том III. Берегівський район, Великоберезнянський район, Виноградівський район, Воловецький район. Голова редколегії: І. О. Герасимов. Ужгород, 2005.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том IV. Іршавський район, Міжгірський район, Мукачівський район. Голова редколегії: І. О. Герасимов.Ужгород, 2006.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том V. Перечинський район, Рахівський район, Свалявський район. Голова редколегії: І. О. Герасимов. Ужгород, 2007.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том VI. Тячівський район. Голова редколегії: І. О. Герасимов. Ужгород, 2008.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том VII. Ужгородський район, Хустський район. Голова редколегії: І. О. Герасимов. Ужгород, 2009.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том VIII (додатковий). Міста обласного підпорядкування: Ужгород, Берегово, Мукачево, Хуст, Чоп. Райони: Берегівський, Великоберезнянський, Виноградівський, Воловецький. Голова редколегії: І. О. Герасимов. Ужгород, 2010.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том IX (додатковий). Іршавський район, Міжгірський район, Мукачівський район, Перечинський район, Рахівський район, Свалявський район, Тячівський район, Ужгородський район, Хустський район. Голова редколегії І. О. Герасимов. Ужгород, 2011.

Publikált és kéziratos
interjúk, levelek, feljegyzések, visszaemlékezések

Andor György visszaemlékezése. In: *Élő történelem.* Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből 1944–1992. Intermix Kiadó, 1993.

Ary József visszaemlékezése. In: *Élő történelem.*

Badzey Pál: *A haláltáborból.* Szolyvai lágernapló. Összeállította: Badzey Imre. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1996.

Bagu Balázs: *Életutak.* Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival. Intermix Kiadó, 2004.

Bakura Sándor: *A polgári lakosság internálása Huszton*. In: *„Otthon a könny is édes" 1944–1945.* Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. Intermix Kiadó, 2009.

Balenszky Ödön visszaemlékezése. Kisgejőc, 1989. november 1. In: *Élő történelem.*

Id. Barát Mihály visszaemlékezése. In: *Élő történelem.*

Bartos József levele. Munkács, 1990. január 12. In: *Élő történelem.*

Beljanszky Dezső feljegyzése. Mezővári, 1990. augusztus 30.

Bendász István: *Öt év a szögesdrót mögött: egy kárpátaljai pap a Gulag munkatáboraiban.* Abaliget, Lámpás, 2000.

Csaplár Vilmos visszaemlékezése. In: *Élő történelem.*

Danielovics Emmi: *Tiszaborkuttól Ungvárig.* Önéletírás. Intermix Kiadó, 2003.

Dezsőffy Géza visszaemlékezése. In: *Élő történelem.*

Egerszegi Sándorné adatközlő levele. In: *Élő történelem.*

Erdő Károly visszaemlékezése, lejegyezte Szöllőssy Tibor. Técső, 1989. január 10. In: *Élő történelem*.

Forgon Pál: *Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak*. Egy kárpátaljai magyar református lelkész a Gulagon. Budapest, Kálvin, 1992.

Horváth László: *Élet a halál árnyékában. Emlékeim a „malenykij robot"-ról;* Horváth Simon: *Sötét ég alatt.* Lágerversek. Intermix Kiadó, 2004.

Kassay Emma visszaemlékezése. In: *Élő történelem.*

K. István visszaemlékezése. In: *Élő történelem*.

Kormanszky Ferenc lágerbeszámolója. Nagybocskó, 1992. július 6.

Kurmai-Ráti Szilvia. *A „malenykij robot" a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében.* Mélyinterjúk id. Pocsai Vince és Nagy András túlélőkkel. KMMI-füzetek XIV., Beregszász, 2011.

Lusztig Károly: *Töredékek.* Napló, 2007.

Majorossy Béla visszaemlékezése. In: *Élő történelem.*

Mandrik Erzsébet: *A pokol bugyraiban.* Egy viski parasztlány a sztálini lágerekben. Intermix Kiadó, 1994.

Mészáros Sándorné: *Elrabolt éveim a Gulágon.* Emlékirat. Intermix Kiadó, 2000.

Nagy András: *„...Dobszóra elsöpört a fúvós zivatar" a sztálini munkatáborokba.* Emlékfoszlányok. KMMI-füzetek IX., Beregszász, 2010.

Nagy János kérvénye. Muzsaly, 1990. december 15.

Nagy Jenő: *Megaláztatásban.* A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944. őszén. Intermix Kiadó, 1992.

Pataky Ferenc letétbe helyezett emlékirata, 1992.

Paulina András adatközlő levele az 1944 őszén munkatáborokba elhurcoltak sorsának kivizsgálására alakult munkacsoport tagjai részére. Kijev, 1989. október 27. In: *Élő történelem.*

Dr. Ortutay Elemér: *„... holnap is felkel a nap"* Emlékeim. Intermix Kiadó, 1993.

Ozsváth Lajos: *Királyháza korok váltóin.* Emlékfoszlányok a legrégibb időktől 1945-ig. Intermix Kiadó, 1995.

Sántha Menyhért. In: *Élő történelem.*

Steiner Ferenc levelei, archív felvétel.

Szabó Béláné Tar Ilona adatközlő levele. In: *Élő történelem.*

Szabó Ferenc és Béres Ferenc visszaemlékezése. In: *Élő történelem.*

Szalai Borbála: *Morzsák.* Életem igaz története, 2007.

Szoboszlay Mónika. *Mementó. A Kárpátaljai magyar holocaust története Técső tragédiájának tükrében.* Técső, 2000.

Tóth Árpád beadványa. Ungvár, 2011. augusztus 4.

Turda Mihály tekeházi lakos levele családjához. 1946. augusztus 25. In: *Istenhez fohászkodva…,* Intermix Kiadó, 1992.

Sajtó

Országos, orosz és ukrán nyelvű

Известия, №109., 9. мая 1944. г.
Радянська Україна

Regionális, magyar és ukrán nyelvű

Beregi Hírlap
BeregInfo
Együtt
Évgyűrűk
Hatodik Sip
Kárpátalja (Beregszász)
Kárpátalja (Miskolc)
Kárpáti Igaz Szó
KárpátInfo
Kárpáti Kalendárium
Munkás Újság
Nagyszőlős-vidéki Hírek
Pánsíp
Ung-Bereg Pánsíp Almanach
Ung-vidéki Hírek
Вісник Народної Ради Закарпатської України, №2., 15. грудня 1944. р.
Закарпатська правда, 17., 7. грудня1944. р.
Карпатській Край, 38., 1992. р.
Новини Закарпаття, 5. жовтня *1996. р.*

Egyéb

Репресія в України (1917–1990. рр.) Сприяння науковим дослідженням у бібліографічному покажчику. Упорядник Е. К. Бабич, В. В. Патока. Смолоскіп, Київ, 2007.

Csonka-Bereg. Sára Sándor dokumentumfilm-sorozata, 1988.

ADATKÖZLŐK

Agejeva Kovács Irén, Ungvár, 1991. április 4.
Özv. Aranyos Andrásné, Visk, 1991. február 20.
Asztalos Istvánné, Ungvár, 1991. február 5.
A*zarina J. B.*, Ungvár, 1991. április 4.
babucs Zoltán, Budapest, 2004. szeptember 3.
Bagu Balázs, Bátyú, 1990. június 12., 13., 15., 18., szeptember 1., 2007. augusztus 20.
Balogh Gyula, Tiszasalamon, 1992. november.
Balogh Márta, Ungvár, 1990. február 8.
Balogh István, Jánosi, 1991. január 20.
Balogh Tiborné, Csap, 1991. április 15.
Baráth József, Beregszász, 1989. november 18.
Baran Zoltán, Nagybereg, 1990. június 15.
Barta Zoltán, Szernye, 1991. január 30.
Ifj. Benedek Imre, Aknaszlatina, 1990.
Bence Z. Z., Fertősalmás, 2006. december 8.
Bihari Tivadar, Rafajnaújfalu, 1991. július 30.
Bilics Éva, Rahó, 1991. február 12.
Birosz János, Kőrösmező, 1990. február 22.
Bitai József, Kisdobrony, 1991. február 9.
Bíró Irma, Fertősalmás, 2006. december 8.
Bobovszky Mihályné – Demecs Dezsőné Váradi Ilona, Kassa, 1991. június 15.
Borbély A. F., Beregszász, 1991, április 5.
Borbély Sándor, Nagyborzsova, 1991. február 3.
Botos Endréné Tegze Magdolna, Fertősalmás, 2006. december 8.
Braun József, Szürte, 1991. március 24.
Brenner Tibor, Ungvár, 1991. január 27.
Brenzovics László, Zápszony, 1990. május 26.
Buzinkay János, Huszt, 1990. március 12.
Búzási István, Nagyborzsova, 1989. november 24.
Cövekné Vaskó Mária, Kisvárda, 2005. január 24.
Czurkó Elemér, Minaj, 1991. november.
Csató Anna, Verbőc, 1989. november 26.
Csok Sándor, Beregszász, 1991. augusztus 5.
Csontos Anna, Ungvár, 1991. október 23.
Darcsi Sándor, Nagyborzsova, 1989. november 24.
Debrenyi János, Jánosi, 1991. január 20.
Demeter Ferenc, Rafajnaújfalu, 1992. október 2.
Dornbach Katalin, Királyháza, 1990. december 7., 1991. augusztus 6.
Dupka József, Gödényháza, 1990. január 4.
Id. Ember Balázs, Újbátyú, 1990. június 18., szeptember 1.
Fakász Valéria, Barkaszó, 1990. február.
Fábián Balázs, Tiszaújlak, 1991. január 11.

Fábián István, Beregszász, 1991, március 2.
Fábián László, Mezővári, 1989. november.
Farkas József, Ungvár, 1991. február 2.
Fegyverneki Ferenc, Kisgejőc, 1992. március
Fejes Dezső, Nagydobrony, 1991. március 14.
Fekete József, Eszeny, 1989. november 24.
Ferencz Angéla, Palló, 1991. április 14.
Fodor Ferenc, Dercen, 1989. november 18., 1990. január 30.
Fóri Éva, Aklihegy, 1992. február 30.
Fucskó Margit, Ungvár, 1991. február 5.
Fülöp Anna, Bulcsu, 1992. február 30. Búcsúi
Fülöp Gyula, Bulcsu, 1992. február 30.
Gajdos Györgyné, Munkács, 1991. január 30.
Gazdag Györgyné, Beregszász, 1991. április 3.
Gebevanné Hudán Jolán, Huszt, 1990. november 9.
Gecse Endréné, K. Vojkovce (Szlovákia), 1992. június 16.
Gedeonné Balogh Piroska, Barkaszó, 2004. augusztus 10.
Gerendely Béla, Tiszakeresztúr, 1992. január 20.
Gerzsenyi Tibor, Makkosjánosi, 1991. január 20.
Gérus Gábor, Tekeháza, 1992. január 19.
Györffy Attila, Beregszász, 2006. december 9.
Győri Miklós, Tiszaújhely, 1991. április.
Hadar Győző, Csongor, 1990. február.
Hajdú Ferenc, Bótrágy, 1990. 07. 20
Halavács József, Beregdéda, 1989. november 26.,1991. június 2.
Hankáné Homoki Edit, Nagybégány, 1989. október 31.
Heé Béla, Gát, 1991. február 5.
Hegedűs Zsigmond, Mezőkaszony, 1990. május.
Hidi Endre, Nagydobrony, 1991.
Himisinec E., Beregszász, 1991. február 9.
Homoki Árpád, Salánk, 1989. november 26.
Homoki Zoltán, Nagyborzsova, 1989. november 24.
Homoky László, Ungvár, 1991. február 7.
Horkay Zoltán, Szernye, 1991. január 30.
Horváth Gyula, Mezőkaszony, 1990. május.
Horváth Lajos, Bene, 1991. január 23.
Horváth László, Bene, 1991. január 23.
Hriczkó István, Ungvár, 1992. április 4.
Huszár Gizella, Ungvár, 1991. április 11., június 11.
Huszti Sándor, Beregszász, 1990. október 1., 1999. január 12.
Igyártó László, Szolyva, 2008. február 8.
Illés József, Nevetlenfalu, 1990. február 26.
Izsák Béla, Balazsér, 1991. április 4.
Jacura László, Macsola, 1991. január 25., augusztus 11.
Jakab Béla, Mezőgecse, 1991. március 17.

Özv. Jakab Irén, Tiszaágtelek, 1991. január 27
Juhász Béla, Nagypalád, 1990. február 20.
Juhász István, Ungvár, 1991. április 2.
Kaliska József, Nevetlenfalu, 1990. február 26.
Katkó László, Szürte, 1991. március 24.
Katona Zsigmond, Helmec, 1990. április 5.
Kádasné Jakubát Ilona, Tiszaásvány, 2010. március 18.
Keresztény Péter, Aknaszlatina, 1990.
Kerékgyártó István, Debrecen, 1991. január 7.
Kékesi Katalin, szül. *Bökényi Katalin*, 1992. október 23.
Özv. Kincsesi Dánielné, 1991. február 20.
Kishegyi Gáspár, Beregszász, 1991. április 4.
Kiss Mária, Szernye, 1991. január 30.
K. L. túlélő, Feketeardó, 1992. február 30.
Kocsis Katalin, Badaló, 1990. november.
Komári Árpád, Kisbégány, 1991. február 12., július 17.
Komjáthy Béla, Dunaszentgyörgy, 2007. július 16.
Kormanszky Ferenc, Nagybocskó, 1992. július 6.
Korpa Péter, Botfalva, 1992. november 26.
Kovács A., Nagyszőlős, 1991. április 5.
Kovács István, Nagybereg, 1990. június 15.
Kovács Miklós, Kígyós, 1991. február 12.
Kovács Zoltánné Sereghy Judit, Ausztrália, 2005. április 4.
Ködöböcz Lilla, Beregsom, 1990. november..
Körtvélyesi József, Bustyaháza, *1992.*
Kövér Klára, Ungvár, 1991. november 6.
Krafta (Kellner) Valéria, Bustyaháza, 1992. november 18.
Krajnik Jolán, Bulcsu, 1992. február 30.
Kubinyi Béla, Batár, 1992. február 30.
Kun Balázs, Nagybereg, 1991. április 2.
Kükemezey Árpád, Ungvár, 2007. május 11.
Lávráné Gerék Márta, Nagygejőc, 2007. február 1.
Lator József, Visk, 1991.
Legeza Miklós, Ungvár, 1991. április 4.
Lipót Zoltán, Ungvár, 1991. augusztus 12.
Lőke Anna, Salánk, 1990. január 16.
Lőrincz Béla, Gát, 1990. május 5.
Majoros Béla, Barkaszó, 1990. február.
Mácsek Irén, Gyertyánliget, 1990. augusztus 30.
Mádi János, Bulcsú, 1992. február 30.
Májer Ferenc, Gyertyánliget, 1990. augusztus 30.
Máriánné Boldog Edit, Tiszaújhely, 1991. április.
Márk Attila, Nyíregyháza, 2010. március 2.
Mészár Irén, Izsnyéte, 1991. január 30.
Milován Jolán, Nagyszőlős, 1991. szeptember 14.

Misák Istvánné, szül. *Badó Mária,* Kisdobrony, 1990. október 16.
Molnár László, Gálocs, 1990. okóber 31.
Ifj. Munkácsi Károly, Királyháza, 1990. december 7., 1991. augusztus 6.
Nagy Balázs, Szernye, 1991. január 30.
Nagy Gyula, Palló, 1991. április 14.
Nagy Istvánné, Ungvár, 1991. október 29.
Nagy János, Ungvár, 1991. február 13.
Nagy Jenő, Ungvár, 1989–2000.
Nagy László, Akli, 1992. február 30.
Nagy László, Mezővári, 1989. november.
Nagy Sándor, Csongor, 1990. február.
Nagy Zoltán Mihály, Csonkapapi, 1990. január 10.
Nagy Zsanett, Bicske, 2008. július 14.
Neubauer Ferenc, Munkács, 1991. január 30.
Németi Emilné, Aknaszlatina, 1991. február 11.
Novák Viktor, Beregszász, 1991. február 5.
Olasz Miklós, Asztély, 1991. október 17.
Orosz Etelka, Beregszász, 1991. április 11.
Ónody Géza, Tiszaásvány, 1992. november.
Palkó Gyuláné, Csap, 1991. március 1.
Papp Andrásné Toldi Katalin, Tiszabökény, 1992. január 20.
Pálicska Ernő, Beregrákos, 2006. december 8.
Pataky Ferenc, Aknaszlatina, 1990.
Petneházy István, Mezőkaszony, 1990. március 27.
Petrus E. M., Nagyszőlős, 1991. április 5.
Pércsi Albert, Bulcsu, 1992. február 30.
Pősze Attila, Tiszacsoma, 1991. február 8.
Id. Prófusz József, Bulcsu, 1990. november.
Ráti Ferenc, Nagygejőc, 1989. október.
Rezes Géza, Feketeardó, 1992. február 20.
Révész Endre, Cservone, 1991. február 13.
Id. Sari József, Visk, 1989. november 26.
Sápi Ferenc, Szőlősgyula, 1990. november.
Sebi András, Sárosoroszi, 1990. július 26.
Sepella Mária, Helmec, 1990. április 5.
Sivadó János, Tornyospálca, 1991. február 26.
Sín József, Gut, 1990. november.
Stercli Sándor, Aknaszlatina, 1991. május 7.
Sütő Antal, Barkaszó, 1990. február.
Sütő Kálmán, Beregsom, 1989. október 11.
Sütő László, Taracköz, 1991. február 10.
Sütő Sándor, Hetyen, 1991. február 12.
Szabó Ernő, Ungvár, 1990. január 29.
Szabó Magda, Beregardó, 1991. június 14.
Szabó Károly, Beregszász, 1991. július 8.

Dr. H. Szabó Lajos, Pápa, 2007. augusztus 20.
Szabó Mária, Ungvár, 1991. április 4.
Szajkó Mária, Ungvár, 1991. február 4.
Szanyi Ilona, Palágykomoróc, 1992. november.
Szarka Károly, Mezővári, 1989. november.
Id. Szathmáry István, Nagybakos, 1990. június 12., 13.,15.
Szavkó Terézia, Beregardó, 1991. február 20.
Szerencskóné Mező Ella, Tarnóc, 1991. február 13.
Szilágyi Sándor, Barkaszó, 1990. február.
Szitai E., Munkács, 1991. április 30.
Szocska Viktória, Ungvár, 1991. április 4.
Szöllőssy Tibor, Técső, 1990. február 2.
Szubota Erzsébet, Tiszasalamon, 1992. november.
Szuhomlin Margaréta, Kisdobrony, 1991. február 3.
Özv. Szűcsné Hete Margit, Csap, 2007. április 17.
Szűcs Elemérné, Beregszász, 1991. február 11.
Szűcs Sándor, Téglás, 2004. november 20.
Tagyi Klára, Eszeny, 1989. november 24.
Tamási Erika, Csongor, 1990. február.
Tarackezi B. N., Fertősalmás, 2006. december 8.
Tar Géza, Halábor, 1991. február 12.
Tar Margit, Beregrákos, 2006. december 8.
Dr. Tárczy Andorné, Ungvár, 1991. április 10.
Tirkánics Margaretta, Ungvár, 1991. április 4.
Torma Erika, Csongor, 1990. február.
Tóth Éva, Hetyen, 1991. február 12.
Tóth László, Botfalva, 1992. november 26.
Tóth Margit, Beregrákos, 1990. február.
Id. Tóth Mihály, Zápszony, 1990. május 26.
Tótik Lajos, Szelmenc, 1991. február.
Tuba Magdolna, Bátyú, 1991. február 15.
Újvári László, Ungvár, 1990. december 15.
Úr Sándor, Kisdobrony, 1989. november 20., 1990. december 10.
Vajdaffy Géza, Ungvár, 1991. január 29.
Valkóczy Aranka, Ungvár, 1991. február 14.
Varga László, Ungvár, 1991. január 28.
Vári Fábián László, Mezővári, 1989. november.
Vass István, Szolyva, 2003. november 5.
Vass Mária, Forgolány, 1990. március 10.
Verebes Erika, Nagymuzsaly, 1989. november 28.
Veres Péter, Szelmenc, 1991. február 12.
Vetróczky Ambrus, Rát, 1990. október 26.
Zaharovics Ferenc, Rahó, 1991. augusztus 6.
Zombori József, Aknaszlatina, 1990. július 14., július 15.
Zombory István, Aknaszlatina, 1990., 1991. július.

A SZERZŐ FONTOSABB PUBLIKÁCIÓINAK JEGYZÉKE

Könyvek

Sorsközösség. A kárpátaljai magyarok a 80-as évek végén. Társszerző: Horváth Sándor, Móricz Kálmán. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1990.

Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991. Társszerző: Botlik József. Előszó: Balla Gyula. Mandátum Kiadó – Univerzum Kiadó, Budapest – Szeged, 1991.

Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Társszerző: Botlik József. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 1993.

'56 Kárpátalján. Dokumentumgyűjtemény. Társszerző: Horváth Sándor. Intermix Kiadó, 1993.

A „malenykij robot" dokumentumokban. Társszerző: Olekszij Korszun. Előszó: Tóth Mihály. Intermix Kiadó, 1997.

Kárpátaljai magyar GULAG-lexikon. Lefejezett értelmiség 1942–1957. Intermix Kiadó, 1999.

Kárpátalja magyarsága. Honismereti kézikönyv. Nyelv és Lélek könyvek. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia, Budapest, 2000.

Autonómia-törekvések Kárpátalján 1918–2003. Intermix Kiadó, 2004.

„Keressétek fel a sírom…" Szolyvai emlékkönyv a „malenykij robot" 60. évfordulójára a sztálinizmus kárpátaljai magyar áldozatairól 1944–2004. Intermix Kiadó, 2004.

'56 és Kárpátalja. Hatásvizsgálat hivatalos iratok, vallomások tükrében. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára. Intermix Kiadó, 2006. Második, javított kiadás: Intermix Kiadó, 2006.

„Otthon a könny is édes…" 1944–1955. Társszerzők: Bakura Sándor, Kovács Erzsébet, Kovács Elemér, Molnár D. Erzsébet, Tóth Zsuzsanna. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok hivatalos iratok, vallomások tükrében. Intermix Kiadó, 2009.

„Népünk temetője: Szolyva". A Kárpát-medencei magyarság kegyhelye. A szolyvai gyűjtőtábor történetéből 1944–1945. KMMI-füzetek VI., Beregszász, 2009.

Fogyó, gyarapodó nemzetiségek, érdekképviseletek Kárpátalján. Intermix Kiadó, 2011.

Szerkesztés, összeállítás

Istenhez fohászkodva... 1944. Szolyva Verses levelek, imák a sztálini lágerekből, szemelvények a hozzátartozók visszaemlékezéseiből. Intermix Kiadó, 1992.

A KMKSZ történetéből. Dokumentumok, tények, adatok 1989–1993. Intermix Kiadó, 1992.

Egyetlen bűnünk magyarságunk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól 1944–1946). Patent – Intermix, 1993.

„Élő történelem”. Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből 1944–1992. Intermix Kiadó, 1993.

„Sötét napok jöttek...” Koncepciós perek magyar elítéltjeinek emlékkönyve 1944–1955. *Intermix Kiadó,* 1993.

Szolyvai Emlékpark 1944. Emlékezzünk Szolyvára. Ungvár, 1999.

*Szolyvai Emlékparkbizottság Hírlevele***.** Emlékezzünk a „malenykij robot” 58. évfordulóján a kárpátaljai magyar „holocaust” áldozataira.. Ungvár – Szolyva, 2002.

Szolyvai Emlékpark. A sztálini lágerekben elpusztult magyarok névsora. Ungvár, 2003.

Cikkek, cikksorozatok, tanulmányok

Az első „megnyugtató dokumentum” a helyi magyarság életében. In: *Évgyűrűk ,88.* Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1988.

Vázlatos jelentés a Szovjetunióban élő magyarok helyzetéről. In: *Kapu,* 1988/4. sz.

A lágerballadák. In: *Küzdőtér.* A JATE Galiba Kör társadalomtudományi kiadványa, Szeged, 1988/2. sz.

Megoldatlan problémáink pontokba gyűjtve. Beadvány Sztepan Turjanicának, a Kárpátontúli területi pártbizottság titkárának. 1988. szeptember 19. In: *Ez hát a hon...*

Szolyva 1944. Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell. In: *Hatodik Síp,* 1989. augusztus, próbaszám.

Kárpátaljaiak Sztálin árnyékában. Az 1944. novemberében elhurcoltak emlékére. Nagy Jenővel. In: Magyarságkutató Intézet Archívuma, 988/1989.

A Kárpát-ukrajnai magyarság történeti kronológiája 1944–1986. In: Magyarságkutató Intézet Archívuma,1082/1990.

Lágerversek 1944-ből. In: *Évgyűrűk ,90.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1991.

Kik is voltak a szovjet nép ellenségei. In: *Kárpáti Igaz Szó,* 1991. augusztus 2. (Hivatkozás: Bendász István – Bendász Dániel: *Helytállás és tanúságtétel.* A

munkácsi görög katolikus egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai. Galéria-Écriture, Ungvár–Budapest, 1994.)

A magyar forradalom és szabadságharc hatása Kárpátalján (Ukrajnában). Horváth Sándorral. In: *Magyar '56.* Forradalom és szabadságharc Magyarországon. Hatások a Kárpát-medencében. Magyarok Világszövetsége, 1956-os Bizottság, Budapest, 1996.

Kárpátalja (Ukrajna) – a szovjet megszállás központja. Horváth Sándorral. In: *Magyar '56.* Megtorlás, ellenállás, emigráció Magyarországon, a Kárpát-medencében, Nyugaton. Magyarok Világszövetsége, 1956-os Bizottság, Budapest, 1996.

A XX. században 17 államhoz tartoztunk. In: Leleplező Országkrónika könyvújság. II évfolyam, 3. sz., Budapest, 2000.

Kárpátalja. In: *Magyarok a világban, Kárpát-medence*. Kézikönyv a Kárpát-medencében, Magyarország határain kívül élő magyarságról. CEBA Kiadó, Budapest, 2000.

A magyar forradalom és szabadságharc Kárpátalján. In: *Jó pásztor volt.* Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete. Emlékkönyv. Intermix Kiadó, 2003.

Levelek a szolyvai lágerből. In: A 20. századi magánlevelek nyelvi világa. Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázataiból. Budapest, 2003.

„Nincs mit félni a földi hatalmaktól". Beszélgetés Pasztellák Istvánnal, az 1956-os gálocsi politizáló csoport vezetőjével. In: *Együtt,* 2003., 7/3. sz.

A sztálini hordák rabszolgaszedő razziái a magyarok és a németek körében. Reflexiók egy kéziratra utószó helyett. In: Singer Zsuzsa: *Nyomok a lelkekben*. A sztálini munkatáborok kényszerű öröksége. KMMI-füzetek VII., Beregszász, 2010. Második, javított és bővített változat: *Együtt,* 2010., 1.sz.

Publikált előadások, nyílt levelek

Akik elpusztultak a koncentrációs lágerekben (1990–1992). A kárpátaljai magyarlakta településekről 1944-ben elhurcoltak és a lágerekben meghaltak névsora településenként. Cikksorozat, Kárpátalja közéleti és kulturális lap, 1990. június 5. – 1992. július 25. között.

A kárpátaljai magyarságért. In: *Szárszó 93.* Az 1993. évi szárszói tábor előadás- és megbeszélés sorozata. Püski, Budapest, 1993

A magyarság számának, összetételének és települési területeinek változása Kárpátalján. In: *Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910–1990).* Az 1992. szeptember 2-5. között Budapesten rendezett Nemzetiségi Statisztikai Konferencia előadásai. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1994.

Autonómia-törekvések Kárpátalján. In: *Az „Ezeréves ruszin-magyar együttélés a történelem tükrében" című konferencia (2004. március 19-20.) szerkesztett előadásai* leadott tanulmányai. Belváros-Lipótváros Ruszin Kisebbségi Önkormányzata, Budapest, 2005.

A magyarok sztálini deportációja. In: *Magyar–ukrán közös múlt és jelen. (Україна-Угорщина: спільне минуле та сьогодення).* Nemzetközi tudományos konferencia anyagai, 2005. április 14-16. Az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete. Kijev, 2006.

1956 és Kárpátalja. In: *Érték és befogadás.* Bartók Béla – 1956 – Irodalmi nevelés. A Tokaji Írótábor 2006. évi tanácskozása. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2007.

Tudományos cikkek

Zakarpatszka Ukrajina államiságának létrejötte. A magyar férfilakosság deportálása 1944. novemberében. Társszerző: Botlik József. In: *Szivárvány*. Irodalmi, művészeti és kritikai szemle. Chicago, 1989. október.

A Kárpátaljai magyar férfilakosság deportálása.1944. novembere. In: *Szabolcs-Szatmári Szemle,* XXIV. évf. 4. szám, Nyíregyháza, 1989.

A kárpátaljai magyarokról. Társszerző: Botlik József. In: *Világ* (Budapest), 2. évf. 4. sz., 1990. január 25.

Magyarok Kárpátalján. Hetven év kisebbségben (1919–1989). Oktatásügy. Társszerző: Botlik József. In: *A CÉH.* Budapest, 1. évf. 5. sz., 1990. május

Autonómia-törekvések Kárpátalján. Államalakulatok a történelem forgószelében Monográfia-részlet. *Ruszka Krajna, Kőrösmezői Hucul Köztársaság, Ruszin Autonóm Terület a Tanácsköztársaság alatt.* In: *Együtt*, III./1. évf. 2. sz., 2002.; *Csehszlovákia gyarmataként: „elsikkasztott" autonómiák (1920–1938.), Podkarpatszka Rusz autonómiája Csehszlovákia szétesése előtt (1938. november 22.),* III./1. évf. 3. sz., 2002.; *Karpatszka Ukrajina Autonóm kormánya, Karpatszka Ukrajina függetlenségének kikiáltása, Karpatszka Ukrajina a történészek véleményének keresztüzében,* III./1. évf. 4. sz., 2002.; *Kárpátaljai Vajdaság és annak önkormányzata, Kárpátalja ismét Magyarország része, A megvalósíthatatlan autonómia-törekvések az utókor véleményének össztüzében,* III./2. évf. 5/1. sz., 2003.; *Kikiáltják Kárpátontúli Ukrajnát, Kárpátalja az Ukrán SZSZK területe, Magyar nemzetiségi körzet kialakításának kérelme a megtorlások után: 1963. január 8.,* III./2. évf. 6/2. sz., 2003.; *1989–1991: A KMKSZ első kísérlete az autonómia megvalósítására az összeomló Szovjetunióban, 1991: Kettős autonómia-törekvés a magyar és az ébredő ruszin mozgalomban, Kulturális autonómia-kísérletek és ígéretek, 1994–1998: Szakadás a KMKSZ-ben, párhuzamos autonómiatörekvések, parlamenti*

választások, Befektetési és különleges gazdasági övezet Kárpátalján, III./2. évf. 7/3. sz., 2003.; *Tisza-melléki járás, Autonómia-törekvések – zsákutcában, Reális lehetőség: a nemzetiségi kulturális autonómia, Miért éppen nemzetiségi kulturális autonómia?, Az Ukrajnai Nemzetiségi Szervezetek második fóruma, Záradék,* III./2. évf. 8/4. sz. 2003.

Autonómia-törekvések Kárpátalján. Tézisek egy tanulmányból. Rövidített változat. In: *Kárpáti Igaz Szó, Hóvége* című melléklet, 2003. július-augusztus.

A kárpátaljai vajdaság és annak önkormányzata. In: *Az „Ezeréves ruszin-magyar együttélés a történelem tükrében" című konferencia* (2004. március 19-20.) szerkesztett előadásai. Belváros-Lipótváros Ruszin Kisebbségi Önkormányzata, Budapest, 2005.

A szabadságharc eltiprását Kárpátaljáról (is) irányították. Kádár Jánosék „testvéri segítségért" kilincseltek, „Átvilágított" káderek magyar földön, Az ellenálló fiatalok letartóztatása és deportálása, Árvaházi gyerekek „átlopása", Menekült ávósok Kárpátalján, Regisztrálás nélkül is deportáltak Szibériába?, Ellenálló ifjúsági csoportok szerveződése Kárpátalján, A Szovjetunió népeinek viszonyulása 1956-hoz. In: *Együtt,* 2006/3. sz.

1956 és Kárpátalja. Részletek egy nagyobb tanulmányból, I. rész. In: *Nyelvünk és kultúránk.* Budapest, XXXVI. évf., 2006/3. sz.; II. rész: XXXVI. évf., 2006/4-5. sz.

Kovács Vilmos az utókor emlékezetében (1981–2007. In: *Együtt,* 2007/4. sz.

Adalékok boldog Romzsa Tódorpüspök életéhez. Részlet egy készülő monográfiűból). In: Együtt, 2011/3. sz.

„Őrtüzeket fogunk gyújtani a hegyeken…" Száztíz évvel ezelőtt gyilkolták meg Egán Edét, a ruszinok jőtevőjét. In: Együtt, 2011/4. sz.

65 éve történt (A kényszermunkára hurcolt kárpátaljai fiatalok kálváriája.) In: Együtt, 2012/1. sz.

1947 – a magyar és német internáltak hazatérésének esztendeje. In: Együtt, 2012/2. sz.

Lexikon szócikkek

GULAG-lexikon. A-tól Zs-ig 73 szócikk. Intermix Kiadó, 1993.

Előadások hazai és nemzetközi konferenciákon

Vázlatos jelentés a Szovjetunióban élő magyarok helyzetéről. Magyarok Világszövetségének Fóruma, Budapest, 1988. szeptember 6.

A kárpátaljai magyarok, németek és más nemzetiségű férfiak elhurcolásának politikai körülményeiről, következményeiről. A sztálinizmus kárpátaljai áldozatai. Emlékkonferencia. Beregszász, 1989. november 18.

A magyarság számának, összetételének és települési területeinek változása Kárpátalján. Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910–1990). Nemzetközi konferencia, Budapest 1992. szeptember 3-5.

A deportálások kihatásai a demográfiára a XX. század végi Kárpátalján. Ungvári Magyar Művelődési Napok: Demográfia, etnikum, kultúra és hagyomány a XX. század végén. Konferencia. Ungvár, 1993. november 29.

Jelentés az elhurcolással kapcsolatos kutatómunkáról. Az 1944. évi tragédia II. Emlékkonferenciája. Beregszász, 1994. november 26.

Kovács Vilmos és az autonómia-törekvések Kárpátalján. Autonómia-koncepciók Kárpátalján a XX. században. Konferencia. Gát, 2001. december 1.

Autonómia-törekvéseink az anyanyelvi kultúra megtartásáért. XI. Ungvári Értelmiségi Fórum. *Az anyaországi támogatások tükrében a kedvezménytörvény és a Magyar Igazolvány, a vízum-ügy és a kettős állampolgárság. Van-e esély a nemzetiségi kulturális, illetve a perszonális és önkormányzati autonómia megteremtésére Ukrajnában?* Nemzetközi konferencia. Ungvár, Nemzetiségek Kulturális Központja, 2004. január 19.

A napjainkban együtt élő kárpátaljai ruszinok és magyarok autonómia-törekvései, 1991–2004. Ezeréves ruszin–magyar együttélés a történelem tükrében. Nemzetközi konferencia. Budapest, 2004. március 19-20.

Az 1944–45-ben elhurcolt magyar és német nemzetiségű férfiak rehabilitálásának helyzetéről. A kisebbségi kérdésekkel és nemzetiségi kapcsolatokkal foglalkozó parlamenti bizottság kihelyezett elnökségi ülése. Ungvár, Druzsba szálló, 2004. október 1.

'56 és Kárpátalja. A saját kivégzését túlélő Bucsella József kálváriájáról. 1956-os emlékkonferencia Ukrajna Magyarországi Nagykövetsége és a Hadtörténeti Intézet és Múzeum közös szervezésében. Budapest, 2006. október 20.

Kovács Vilmos az utókor emlékezetében (1981–2007). Kovács Vilmos Emlékkonferencia. Beregszász, 2007. július 13.

A Kárpátaljáról elhurcolt magyar mártírok kálváriájáról, a levéltári anyagokról, az odahaltak emlékének megörökítéséről. Tanácskozás az 1944. őszén elhurcolt magyarok és németek tragédiáját kutató közös programról a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomkutató Intézete szervezésében. 2009. február 18.

'56 kárpátaljai visszhangja. A Magyar Politikai Foglyok Szövetsége (POFOSZ) megalapításának XX. évfordulós rendezvénye. Budapest, 2009. február 10.

Sztálini terrorakciók Kárpátalján. „Utak a gyökerekhez." A polgári lakosság internálása „malenykij-robotra" a Szovjetunióba. Nemzetközi konferencia. Pécs, 2009. szeptember 25-26.

Sztálini terrorakciók Kárpátalján. Hatvan éve történt… Kiállítással, könyv- és filmbemutatóval egybekötött nemzetközi emlékkonferencia. Beregszász, Európa–Magyar Ház, 2009. november 20.

„Elvérzett" autonómiatörekvések Kárpátalján 1918–1992. In: A magyar–ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok". Nemzetközi tudományos konferencia anyagai (2010. február 26.) KMMI, Intermix Kiadó, Ungvár– Budapest, 2011., 94. old.

A kárpátaljai magyar könyvkiadás korszakai, A kárpátaljai magyar irodalom első kisebbségi korszaka (1920 – 1944). A sztálini örökség a kárpátaljai magyar irodalomban. In: A magyar irodalom égtájai – A sokágú síp Tokajban címmel megrendezett 38. Tokaji Írótábor. Tokaj. 2010. augusztus 13.

Emlékezés a sztálinizmus áldozataira. A beregszászi Európa–Magyar Házban a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre projektje alapján a sztálini táborokba elhurcolt magyarok és németek emlékére *Nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek* címmel rendezett I. nemzetközi konferencia. Beregszász, 2010. november 19. In: http://www.kmmi.org.ua/news?menu_id=2&ar_id=98

In: *Emlékezés a sztálinizmus áldozataira. Trianoni Szemle* – harmadik évfolyam, 2011/1. sz. 30-39. old.

A kommunizmus kárpátaljai áldozatairól és túlélőiről, akiket 1944. november 18-tól magyar és német civilként ártatlanul a sztálini lágerekbe hurcoltak. Előadás az UNE magyar tannyelvű Humán- és Természettudományi Kara történelem szakos diákjainak, 2011. február. 25.

A kommunizmus kárpátaljai rémtetteiről. Előadás a Kisebbségek Európáért – Európa a kisebbségekért című nemzetközi konferencián, Pécs, 2011. március 3-4.

A sztálini örökség a kárpátaljai magyar irodalomban. Előadás a Magyar tájak – magyar kortárs irodalom – egységes, egyetemes magyar kultúrával a megmaradásért a Kárpát-medencében című nemzetközi konferencián. Nyári Szabadegyetem, 2011. június 30. – július 2.

Feltárt NKVD-jelentések az 1944–1946 közötti elhurcolásokról. Előadás az Ez volt a végállomás című konferencián. Beregszász, Európa – Magyar Ház, 2011. november 18.

Adalékok az 1991. december 1-i népszavazások megszervezéséhez és lebonyolításához. Előadás az Ukrajna függetlenné válása és a kárpátaljai autonómia-törekvések című nemzetközi konferencián, Ungvár, 2011. december 2.

A mi Golgotánk. Előadás az UNE magyar tannyelvű Humán- és Természettudományi Kara történelem és európai integráció szakos diákjainak, 2012. április 27.

Rádióműsor

„Az 1956-os megtorlások és a KGB tevékenysége Kárpátalján” Vitafórum a budapesti Tolcsvay Béla klubban a Kárpátaljai Szövetség és a Kossuth Rádió *Határok nélkül* című műsora szerkesztőinek szervezésében, közönségtalálkozóval egybekötve. 2002. április 12.

KUTATÓCSOPORTBAN, TEREPGYAKORLATON

A Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre által szervezett, nagyrészt az EU által finanszírozott *Utak a gyökerekhez* című pályázat (*polgári lakosság internálása „malenykij robotra” a Szovjetunióba* elnevezésű projekt) kutatócsoportja az 1944/45–1955. között a sztálini lágerekbe hurcoltak nyomában járt a Donyec-medencében, Donyeck és Luganszk megyében.

A csoport 2009. június 26-tól több mint ezer kilométernyi utat megtéve a következő településeket kereste fel: *Donyeck (Sztalino), Makejevka, Ilovajszk-Sirokoje (Szpartak); Zugresz; Sahtyorszk (Katik), Kantarna; Gorlovka; Luganszk (Vorosilovgrád), Sztahanov (Kagyijevka), Lutugino; Uszpenka; Perevalszk (Parkamona), Krasznij Lucs; Novij Donbasz.*

A Donyeck és Luganszk megyei 9 napos kutatóút legnagyobb eredményei: a két régióban harminc helyszínen mintegy 25 ezer magyar és német hadifogoly, internált civil jeltelen sírjának felfedezése. Rengeteg fotó, dokumentum és a helyi lakosoktól begyűjtött adathalmaz vár feldolgozásra. Filmen és fotókon örökítettük meg az omladozó barakképületeket, a bezárt bányákat, a szegényes bányászkolóniákat, felszámolt temetőket.

A kutatócsoport magyarországi tagjai: Matkovits Kretz Eleonóra (a Pécsi Német Kör elnöke), Szeltnerné Winhardt Ildikó (Budaörs), Horváthné Szemerédi Mária (Pécs), Csehily József (Pécs), dr. Havasi János (Pécs), Debreceni Mihály (Budapest), Hack Ferenc Mihályné (Almáskamarás), Singer Zsuzsa (Székesfehérvár), Szikszai Nikolett (Geresdlak), Müller Zsuzsa (Geresdlak), Szorrenné Matkovits Nóra Vanda (Pécs), Lévai Gábor (Pécs), Baumann Tímea (Pécsvárad), Noll Katalin (Budapest), Varga Orsolya (Kismaros), Kulcsár Tímea Ágnes (Ráckeve), Gárdonyi Adrienn (Dunavarsány), Szorre Tibor Kornél (Pécs), Walterné Müller Judit (Pécs), Matthaeidesz Konrád (Budapest). Kárpátaljai résztvevők: ifj. Bakura Sándor (Eszeny), Dupka György (Ungvár), Kovács Elemér (Beregszász).

SZOLYVAI EMLÉKPARK

A második világháború végén, 1944. novemberében létesített egykori szolyvai gyűjtőtábor áldozatainak, illetve tágabb értelemben a szovjet megtorlás és a sztálini terror ártatlan áldozatainak emléket állító Szolyvai Emlékpark építése 1990-ben kezdődött. Hivatalos felavatására 1994. novemberében került sor, azóta a Kárpát-medencei magyarság egyik központi kegyeleti helye – zarándokhely.

Az első világháborús katonatemetőt is magába foglaló park siratófalán a magyarlakta településekről több ezer elhurcolt és a sztálini lágerekbe odahalt magyar és német személy neve olvasható.

2008-ban került felavatásra a Mártírok Kápolnája.

Minden év novemberében, az elhurcolások évfordulóján a Szolyvai Emlékpark Bizottság a történelmi egyházakkal, valamint magyar és német civil szervezetekkel együtt ökumenikus istentisztelettel egybekötött megemlékezést tart.

2007-ben a Magyar Köztársaság kormánya a Szolyvai Emlékpark Bizottság munkáját Kisebbségi díjjal ismerte el.

СВАЛЯВСЬКИЙ МЕМОРІАЛЬНИЙ ПАРК

Закладення Свалявського меморіального парку, що увіковічнює пам'ять колишніх ув'язнених діючого наприкінці II-ї світової війни свалявського збірного табору, а в більш широкому розумінні жертв радянських репресій та сталінського терору, почалося в 1990-у році. Офіційне відкриття відбулося у листопаді 1994-го року. З тих пір стало місцем паломництва угорців країн басейну Карпат.

На поминальній стіні меморіального парку, до якого відноситься також кладовище солдат, полеглих у роки I-ї світової війни, викарбувано імена тисяч і тисяч жертв сталінських таборів, осіб угорської та німецької національності.

У 2008-у році було відкрито каплицю мучеників.

Щороку, у листопаді, у річницю тих трагічних подій, комітет Свалявського меморіального парку спільно з історичними церквами, а також громадськими організаціями угорської та німецької нацменшин краю проводять поминальні міроприємства, в тому числі богослужіння.

У 2007-у році уряд Угорської Республіки у визнання діяльності комітету Свалявського меморіального парку удостоїв його премії національних меншин.

DER GEDENKPARK IN SWALJAWA

Der Aufbau des Swaljawaer Gedenkparks begann im Jahre 1990. Der Park erinnert an die Opfer des am Ende des Zweiten Weltkrieges, im Jahre 1944 errichtete Sammellagers, und im weiteren Sinne an die unschuldige Opfer der sowjetische Vergeltung und des stalinistischen Terrors. Die offizielle Einweihung fand im November 1994 statt, und seitdem ist der Gedenkpark der Ort der Pietät – ein Wallfahrtsort – des Ungartums des Karpaten-Beckens.

An der Klagemauer des Gedenkparks – der auch das Soldatenfriedhof des Ersten Weltkrieges umfasst – sind die Namen von tausenden ungarischen und deutschen Opfern zu lesen, die aus Siedlungen mit ungarische Bevölkerung verschleppt wurden, und in den stalinistischen Lager verstorben sind.

Im Jahre 2008 wurde die Kapelle der Märtyrer eingeweiht.

Jedes Jahr, im November auf dem Jahrestag der Verschleppung hält der Kommission der Gedenkpark in Swaljawa, gemeinsam mit den historischen Kirchen und deutsche und ungarische Zivilorganisationen einen Gedenkfeier und ökumenischer Gottesdienst.

Im Jahre 2007, das Kabinett der Republik Ungarn hat den Kommission der Gedenkpark in Swaljawa für ihre Arbeit den Minderheitenpreis verleiht.

A SZOLYVAI EMLÉKPARKBIZOTTSÁG SZEMÉLYI ÖSSZETÉTELE

Dr. Tóth Mihály elnök
Dupka György felelős titkár

Tagok:
Asztalos Éva, Gajdos István, Horváth Sándor, **Juhász Sándor, Kincs Gábor, Kizman Zoltán, Korszun Alekszej**, **Kőszeghy Elemér, dr. Lazur Jaroszlav, Revák István, Réthy János**, **Sepa György, dr. Spenik Sándor, Vass István, Vass Tibor, Zubánics László.**

Elhunyt, örökös tagok: **Heveli Antal, Molnár Bertalan, Pirigyi Béla.**

Hivatalvezető: **Fuchs Andrea**
Gondnok: **Nagy István**

A park gondozásáért felel: **Vass István,**
a Szolyvai Magyar Kulturális Szövetség elnöke
Címe: Szolyva, Ragyanszka u. 53.
Tel.: 00-380-/3133/-739-83.

A Szolyvai Emlékparkbizottság levelezési címe:
88000 Ungvár, Babuskin tér 5/a.
Tel. 00-380-312-64-37-37,
fax: 00-380-312-61-38-98.
e-mail: **titkarsag@mekk.uz.ua**